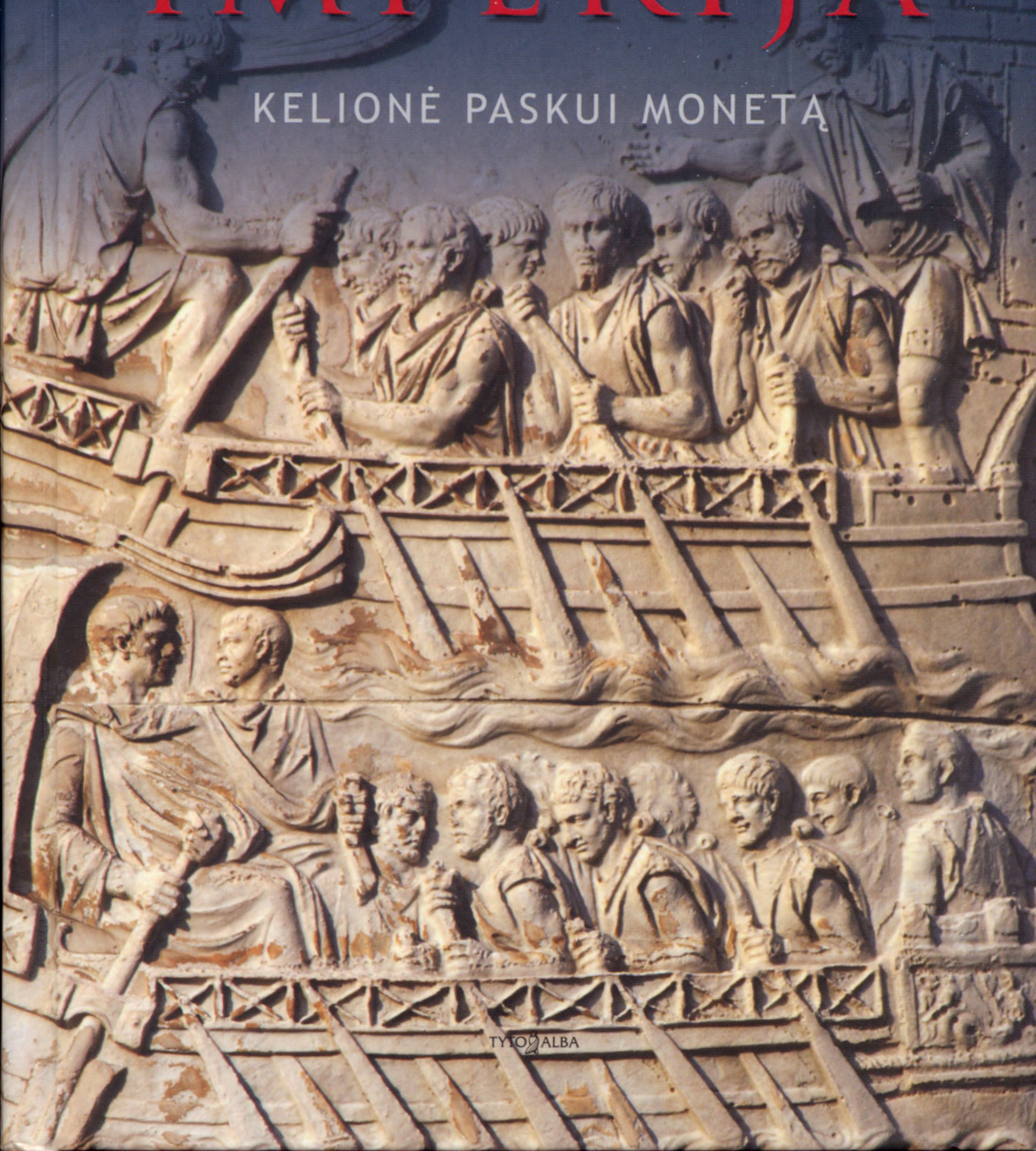
ALBERTO ANGELA

ROMOS IMPERIJA

KELIONĖ PASKUI MONETĄ

TYTO ALBA

ALBERTO ANGELA

RMOS IMPERIJA

KELIONĖ PASKUI MONETĄ

Iš italų kalbos vertė

Aurelijus Katkevičius

VILNIUS 2013

UDK 937
An83

ISBN 978-9986-16-932-1

Turinys

Įžanga 9

ROMA. *Čia viskas prasideda* 15

LONDONAS. *Romėnų išradimai* 32

PARYŽIUS. *Kai buvo mažesnis nei Pompėjai* 73

TRYRAS. *Gaminti dievų nektarą* 86

UŽ REINO. *Mūšis su barbarais* 111

MILANAS. *Moterų emancipacija* 149

EMILIJOS REDŽAS. *Senovės pokštai* 191

RIMINIS. *Chirurginė operacija* 211

TIBERIS. *Į Romą atvykstame vandeniu* 245

ROMA. *Pasaulio centras* 256

DIDYSIS CIRKAS. *Beno Huro paslaptys* 293

OSTIJA. *Tikras Babelio bokštas* 344

ISPANIJA. *Romos auksas* 364

PROVANSAS. *Diližano užpuolimas* 382

BAJOS. *Prabanga ir geismas* 405

VIDURŽEMIO JŪRA. *Kelionės per jūrą nuotykis* 429

AFRIKA. *Imperija be rasizmo* 442

EGIPTAS. *Senovės turistai* 467

INDIJA. *Už imperijos ribų* 494

MESOPOTAMIJA. *Susitikimas su imperatoriumi Trajanu* 500

EFESAS. *Imperijos marmuras* 522

SUGRĮŽIMAS Į ROMĄ. *Kelionė laiku* 547

PABAIGA 553

Padėka 557

Imperija

Monicai, Riccardo, Edoardo ir Alessandro.
Kadangi gražiausia mano kelionė
kasdien priešais jūsų akis...

Įžanga

Pažiūrėkite į Romos imperijos žemėlapį jos didžiausios plėtros laikais. Labiausiai nustebina platybės. Ji driekiasi nuo Škotijos iki Kuveito, nuo Portugalijos iki Armėnijos...

Kaip joje gyventa? Kokių žmonių galėtume sutikti jos miestuose? Kaip sugebėjo romėnai sukurti tokią didžiulę imperiją, suvienyti tokias įvairias tautas tokiose skirtingose vietovėse?

Šio kūrinio tikslas – palydėti jus į ilgą kelionę po Romos imperiją, bandant atsakyti į šiuos klausimus.

Jeigu man pavyko, knyga, kurią dabar laikote rankose, yra tęsinys ankstesnio pasakojimo apie Romą – „Viena diena senovės Romoje“, kurioje valanda po valandos tyrinėjome tipišką kasdienį gyvenimą imperijos sostinėje – aš nusprendžiau, kad tai buvo vienas antradienis valdant imperatoriui Trajanui.

Įsivaizduokite, kad atsikeliate kitą rytą, trečiadienį, ir išsirengiate į kelionę po visą imperiją. Įkvėpti įvairių vietų atmosferos – pavyzdžiui, Egipto Aleksandrijos skersgatvių kvapų, Milane žingsniuojančių ponių kvepalų, išgirsti kaltelių kaukšėjimo Atėnų dirbtuvėse, stebėti Germanijoje žygiuojančių legionierių spalvotų skydų, piešinių ant barbarų kūnų prie šiaurinių Škotijos sienų...

Kaip būtų galima papasakoti apie tokią kelionę po Romos imperiją?

Pagalvojau apie monetą. Tiksliau, sestercijų. Sekant paskui keliaujančią monetą, nuolat pereinančią iš rankų į rankas, per keletą metų (pavyzdžiui, trejetą) tikrai teoriškai galima nukakti į bet kurią imperijos vietą. Ir – tai dar svarbiau – sekdami paskui monetą, galime parodyti jos besikeičiančių savininkų veidus, jų jausmus, jų pasaulį, jų namus, jų gyvenimo būdą, papročius ir elgesio taisykles.

Iš legionieriaus rankų ji pereis į žemės savininko rankas, iš vergo – į bandančio sudėtinga operacija išgelbėti vaiką chirurgo, iš turtingo *garum* (labai romėnų mėgstamas garsus padažas) pirklio – į prostitutės, iš dainininkės, vos nežuvusios Viduržemio jūroje nuskendus laivui, – į jūreivio ir pagaliau – į imperatoriaus. Ir daugelio kitų rankas.

Kelionė, be abejo, hipotetinė, bet visiškai tikėtina. Personažai, kuriuos sutiksite, su nedidelėmis išimtimis tikrai gyveno tuo laikotarpiu ir beveik visuomet minimose vietose. Jų vardai tikri, tiksliai atskleisti jų užsiėmimai. Visa tai nustatyta ilgai tyrinėjant kapų stelas, įrašus jose ir antikinius tekstus. Daugelį jų pažįstame iš nepaprastos kolekcijos vadinamųjų „Fajumo portretų“, archeologų rastų vienoje Egipto vietovėje. Jie – iš pirmųjų amžių po Kristaus, mūsų kelionės laikotarpio. Tai buvo paprastų žmonių portretai, kabinami ant namų sienų, o žmogui mirus uždedami ant mumijos. Jų įkvėpti atsirado kai kurie šios knygos personažai.

Taip beveik stebuklingai miesto gatvėse, uosto skersgatviuose, laivo denyje pastebėsime jų iš senovės atėjusius, bet pažįstamus veidus. Ir kibirkštėlė, kurią pamatysime jų žvilgsniuose, atvers nedidelę properšą į to meto kultūrą ir kasdienybę.

Antai visi pokštai, kuriuos girdėsite ištariant vieną ar kitą romėną, dažniausiai yra „originalūs“ – jie iš garsių lotynų autorių darbų, pavyzdžiui, Marcialio, Juvenalio, Ovidijaus...

Norėjau suteikti kuo tikroviškesnį epochos, žmonių ir vietų įspūdį. Pavyzdžiui, jeigu Leptis Magna mieste Šiaurės Afrikoje valdant Trajanui dar nebuvo didžiųjų termų (jos Hadriano buvo pastatytos po keleto metų), jų ir nepamatysite, kai sekdami sestercijų sukiositės po miestą.

Pasakojimas kartais labai beletristinis, bet kiekviena vieta, orai, kiekvienas paminklas, kiekvienas kraštovaizdis, kurį atrasite skaitydami, buvo kruopščiai ištyrinėta antikiniuose šaltiniuose, archeologų dokumentuose, kad knygoje būtų aprašyti taip, kaip juos matė tuomet gyvenę romėnai. Jeigu padariau klaidų, skaitytojų atsiprašau.

Šių puslapių tikslas išties yra padėti skaitytojui panirti į tų laikų kasdienį gyvenimą. Padovanoti istorijos ir archeologijos mėgėjui tas detales ir tą atmosferą, kuri knygose retai aprašoma, – pavyzdžiui, kvapą minios, susirinkusios stebėti vežimų lenktynių Didžiajame cirke, arba langų pinučių metamus šviesos šokius.

Įvertinus, kad tiksliai, kas vyko per kelerius mūsų kelionės (kuri baigiasi 117 m. po Kristaus) metus, žinoti negalime; kai kuriais retais atvejais teko prisitaikyti: kartais vienas ar kitas epizodas įvyko šiek tiek kitu metu, ne tuo, apie kurį pasakoju. Bet visai įmanoma, kad galėjo nutikti ir tuomet.

Šaltiniai, iš kurių sėmiau informaciją, yra įvairių žanrų. Pirmiausia – antikos autoriai. Taip pat archeologai, kurie dažnai man pasakoja apie savo radinius. Dar – mokslininkai, savo tyrimuose išsamiai aprašę ir išaiškinę tuometinį gyvenimą; neįmanoma visų išvardyti, paminėsiu vieną: profesorius Lionelis Cassonas, didis kelionių tyrinėtojas.

Ką atrasite šioje knygoje? Romos imperijos „užkulisius".

Pamatysite, kad romėnų pasaulis iš esmės buvo labai panašus į mūsiškį. Jie sugebėjo įgyvendinti pirmąją istorijoje didžiąją globalizaciją. Visoje imperijoje buvo mokama tais pačiais pinigais, kalbama viena oficialia kalba (kartu su graikų kalba rytuose), beveik visi mokėjo skaityti, rašyti ir skaičiuoti, galiojo tie patys įstatymai, vyravo laisva prekių apyvarta: galėjote sėdėti tavernoje Egipto Aleksandrijoje, Londone ar Romoje ir užsisakyti tokio paties vyno, atvežto iš Galijos, ar pagardinti patiekalą tokiu pačiu aliejumi, atgabentu iš Ispanijos. Gretimoje parduotuvėlėje galėjote nusipirkti tuniką (kaip dabar marškinėlius), nuaustą Romoje iš lino, išauginto Egipte, ir taip toliau.

Pakelėse galėjote užsukti į tokius kaip mūsiškiai nakvynės namus ar užkandines, išsinuomoti transporto priemonę nukakti iš vieno miesto į kitą.

Trumpiau tariant, keliaudami po Romos imperiją jaučiamės kvėpuoją pažįstamu oru...

Ir tuomet būta panašių į mūsiškes problemų: daugėjo skyrybų, mažėjo gimstamumas, teisinė sistema buvo perkrauta dėl nepagrįstai didelio bylų skaičiaus, kilo skandalai dėl vagiančiųjų visuomenines lėšas, skirtas didžiuliams, bet niekuomet neatliktiems darbams apmokėti, dėl medienos stygiaus kertami miškai, kai kurie pakrančių ruožai „nubetonuojami" faraoniškomis vilomis... Be to – ir tuomet vyko karas... „Irake"! Trajano įsiveržimas į Mesopotamiją, tai yra tas pačias teritorijas, kur po dviejų tūkstančių metų įsiveržė koalicijos pajėgos, atskleidžia karines ir geopolitines problemas, kartais stulbinamai panašias į dabartines.

Jei išnagrinėsime visų praėjusių amžių istoriją, labiausiai stulbina iš tikrųjų neįtikėtinas antikos visuomenės „modernumas".

To paslaptis? Kaip pamatysime, ne tik karinis pranašumas, bet ir inžinerijos pasiekimai (akvedukai, termos, keliai, miestai su visais patogumais), sugebėjęs nukariauti tuometinį pasaulį.

Ir dar stebina jos istorinis „išskirtinumas": jokia kita kultūra ar civilizacija iki pat šių laikų nesugebėjo sukurti nieko panašaus. Galime klausti, ar jie buvo kiek per anksti, ar mes kiek vėluojame...

Kelionė, į kurią leisitės, atspindi „stebuklingą istorijos akimirką". Pirmą ir paskutinį kartą Viduržemio jūros regionas ir Europa buvo suvienyta. Ir liko pirmuosius keturis krikščioniškosios eros amžius: galima buvo keliauti nepaisant sienų (nebijant piratų ir priešų) iš vienos vietovės į kitą. Netrukus šis nepaprastas laikotarpis baigiasi ir niekada vėliau nepasikartoja.

Pagaliau šioje knygoje yra veikėjas, be kurio mūsų kelionė būtų visiškai kitokia: Trajanas.

Istorijos knygos retai stabteli prie šio imperatoriaus. Italijoje niekas šiandien savo sūnui neduoda Trajano vardo (o juk taip nutinka su daugeliu praeities didžiųjų – Cezariu, Augustu, Konstantinu, Aleksandru, net Hadrianu, Trajano įpėdiniu). Ir vis dėlto tai imperatorius, kuriam valdant Romos imperija labai išsiplėtė, tapo turtinga, klestinti, kupina gerovės ir „malonės akimirkų", niekuomet nematytų Romos istorijoje. Knygose matomi imperijos didžiausios plėtros žemėlapiai vaizduoja būtent Trajano laikotarpį.

Ši knyga iš naujo nušvies šį veikėją, *optimus princeps,* kaip jis buvo pavadintas, ir pirmiausia nepaprastą epochą, kurią jis sugebėjo nukalti.

Geros kelionės. *Vale.*

Alberto Angela
Roma, 2010 m. lapkričio 9 d.

Roma

ČIA VISKAS PRASIDEDA

Romos lūšnynai

Ji greitai žingsniuoja pro žmones suplūktos žemės skersgatviais. Veidą dengia šydu, kad jos nepažintų – tai elegantiška ir rafinuota, puikių manierų moteris. Jos pirštai ilgi ir grakštūs, nagai prižiūrėti. Niekada nedirbusios rankos... Jai čia, Suburoje, Romos skurdžių rajone, kur nėra nei šilkų, nei marmuro, tik badas ir vargas, visiškai ne vieta.

Vikriai kaip katė išvengia susidūrimų su kitais, bet tai nelengva. Susitinka bedančių mėsininkų, ant pečių nešančių jaučių skerdenos ketvirčius, storų ir nervingų garsiai kalbančių mažų matronų, plikai nuskustų vergų, išsekusių vyriškių, nuo kurių sklinda tipiška nešvaros smarvė, lakstančių vaikų. Dar turi žiūrėti, kur stato koją, – srutų srovelės teršia skersgatvį, mažos jų balutės aplipusios musių debesimis, kurių neįstengia išbaidyti basos praeivių kojos.

Dešinėje išgirsta šaižų sudirgusios moters balsą: už tų durų riejamasi. Neturi kada dairytis, nes vištos plasnojimas priverčia ją pažvelgti į kitą pusę, ten pastebi parduotuvę su krūva

medinių narvų, pilnų vištų, nuo kurių sklinda su niekuo nesupainiojamas vištidės dvokas.

Moteris žengia greitai, lyg norėdama kuo trumpiau užtrukti šiame skersgatvyje, praeina pro sėdintį senį, šis pakelia galvą pajutęs veikiau ne tunikos prisilietimą prie kelio, o gaivių jos skleidžiamų kvepalų dvelksmą. Veltui senio akys, viena iš kurių balta, ieško šios fėjos... Sveikoji akis pastebi tik šydo kraštelį, suplazdenantį ir pradingstantį už kampo.

Žinome: čia ir yra ta vieta. „Pasukusi už kampo, eik toliau gatve žemyn, bet nepriėjusi iki galo pamatysi prie sienos mūrinę šventyklėlę. Priešais pastebėsi koridorių, nusileisi laipteliais – ten ją rasi“, – taip jai sakė senoji pribuvėja.

Jauna moteris abejoja, įėjimas tikrai mažas ir tamsus. Laipteliai pradingsta tamsoje... Apsidairo – aplinkui vien apgriuvusių aukštų pastatų sienos. Mūrai nudrengti drėgmės dryžiais ir purvo dėmėm, langinės sulūžusios, balkonai atrodo pavojingi, kabaruoja virvės... „Kaip žmonės gali taip gyventi?“ – klausia savęs. Ir dar: „Ką aš čia veikiu?“ Atsakymas priešais ją – tame tamsiame koridoriuje. Sutinka žvilgsnį senės susiglamžiusia tunika, prisiglaudusios prie lango ir motiniškai besišypsančios, ši jai linktelėdama parodo užeiti, tarsi būtų supratusi, dėl ko ji čia, ir norėtų nuraminti... Kažin, kiek tokių ateinančių ji matė.

Moteris giliai įkvepia ir įeina. Iš karto ją apsupa aštrus kažko verdamo ar deginamo kvapas, bet ji neįstengia suprasti, kas tai. Jaučiasi lyg pakliuvusi į pragarą ir suvokia, kad atsidūrė būtent toje vietoje, kurios ieškojo. Jos širdis smarkiai daužosi, atrodo, gali ją girdėti tyloje ir prieblandoje. Žengia dar žingsnį... Staiga iš tamsos išnyra moters veidas. Priverčia krūptelėti iš baimės.

Tai burtininkė.

„Burtininkė" ir prakeiksmas

Tai stora, kūninga moteris iš prastuomenės, jos neprižiūrėtuose plaukuose boluoja daugybė žilų gijų. Stulbina juodos, veriančios akys, tvirtas ir ryžtingas žvilgsnis: „Viską turi su savim?" Jaunoji moteris ištiesia jai suvyniotą drobę. Šioji paima ryšulį, tada suspaudžia jai rankas ir prisitraukia: „Nori, kad mirtų?" Jos akys įsisiurbia į jaunesniosios akis, ši išsigandusi linkteli.

Burtininkė jau žino, kad turės atlikti apeigas, po kurių vyriškis, tėvų sprendimu vedęs jaunąją moterį, turėtų dingti iš gyvenimo. Tai žiaurus tipas, nuolat ją mušantis. O ji susirado paguodą pas kitą. Tarp jųdviejų įsižiebė karšta meilė. Dabar moteris ieško sprendimo pas burtininkę...

Burtininkė praskleidžia ryšulį, jame vyriškio plaukai ir nagai, kurių jaunoji moteris prisirankiojo namuose. Pradeda rengtis apeigoms: iš pradžių reikės iš tešlos padaryti statulėlę, į ją sukaišioti žmogaus, į kurį kėsinamasi, „gabalėlius".

Žinoma, nori, kad jai pirmiausia sumokėtų... Jauna moteris ištraukia odinį kapšelį su pinigais ir duoda jį burtininkei: šioji praveria jį ir papurto tikrindama, kas viduje. Nusišypso – pinigų daug. Apsisuka ir paslepia kapšelį mažame lopšyje, kabančiame ant juostų, pritvirtintų prie lubų. Jame miega mergaitė. Burtininkė švelniai pasūpuoja lopšį. Jai trisdešimt penkeri–keturiasdešimt metų, bet dėl suvytusio ir neprižiūrėto kūno atrodo senesnė.

Vieta, kurioje gyvena, tamsi ir purvina. Daugiausia šviesos sklinda nuo degančio ugniakuro. Ant jo – nedidelis katilėlis, čia verda keistas viralas, nuo kurio sklinda tas aitrus kvapas, jaunos moters užuostas vos įėjus. Tai kažkoks gėralas ar vaistas, ruošiamas kuriam nors klientui.

Toks katilėlis, vadinamas *caccabus*, yra tipiškas įnagis tų prastuomenės moterų, kurios gamina vaistus iš žolelių arba, jei reikia, ruošia užkeikimus ir prakeiksmus (jei norite, jos – „raganos“), kaip pasakoja ir Vergilijus. Katilėlis-*caccabus* visais laikais bus siejamas su raganų įvaizdžiu. Taip ir yra, viskas atitinka: raganos stereotipas – nebejauna moteris, praradusi bet kokį žavesį (tiesą sakant, tiesiog bjauri), neturtinga, kukliai apsirengusi, gyvena skurdžiuose namuose, tikrai ne rūmuose, ir ruošia nuodus. Štai kur viskas prasideda: nuo tam tikros rūšies varguomenės moterų, kurios visais laikais (ne tik romėnų) atsiduodavo burtams ir prakeikimams, pelnydamosi iš paprastų žmonių patiklumo, silpnumo ir ypač jų kančių.

Krepšeliai sestercijų, drachmų, florinų, šilingų ar... eurų, patenkantys į jų rankas, per amžius ir tūkstantmečius buvo mokestis už vieną iš bjauriausių nusikaltimų, mažiausiai persekiojamų valdžios. Taip pat ir Romoje Trajano laikais.

Statulėlė baigta. Ji tikrai primena vyriškį, nulipdytos net genitalijos. Ant jos kūno dar nesudžiūvusioje tešloje moteris išraižo magiškąsias formules, kurias turbūt tik ji gali perprasti. Po apeigų ir kelių garsiai ištartų užkeikimų, kuriais iškviečiamos pragaro dievybės, statulėlė įkišama galva žemyn (simboliška padėtis) į švininį cilindrą, o šis savo ruožtu įdedamas į dar du didesnius. Ši prakeiksmo „matrioška“ užantspauduojama vašku, ant jos burtininkė peiliu išraižo šventus blogio užkeikimus ir pavidalus. Tuomet prakaituotu veidu įsikibusi aštriais nagais pakelia cilindrą aukštyn, dar ištaria kelis užkeikimus ir pagaliau perduoda jį jaunajai moteriai. „Eik, – sako jai, – žinai, kur tai padėti.“ Moteris paima cilindrą – jis maždaug kaip didelė konservų skardinė, bet švinas sunkus. Suvynioja jį į tą pačią drobę ir išeina nebepakeldama akių į burtininkę. Gatvėje šviesa

kitokia – nors Romos skersgatviuose spinduliai nepasiekia žemės, moteris pastebi, kad saulė pasislinkusi į kitą stogų pusę. Kažin, kiek laiko praleido su burtininke...

Dabar privalo skubėti.

Anos Perenos šaltinis

Kitą dieną moteris, pasiteisinusi, kad eina aplankyti giminaitės, kartu su sena maitintoja išeina iš miesto. Eina Flaminijaus keliu. Beveik iškart dešinėje pusėje kyla geltoni sąnašų skardžiai, visiškai apaugę miškais. Tai „kalvos“, kraštovaizdis, išlikęs iki šių laikų, besitęsiantis iki pat Romos Pariolių kvartalo. Dabar tai urbanizuotas rajonas, tačiau to miško kraštas vis dar išlikęs. Nepaliestą jį galime matyti kvartalo centre. Tai viena iš daugelio sostinės žaliųjų salelių. Medžiai, į kuriuos vairuotojai ir praeiviai vargiai pakelia akis, iš tikrųjų yra tiesioginiai palikuonys augusių šventame miške Romos imperijos laikais.

Moterys pasuka gerai suplūktu keliu, atsišakojančiu nuo Flaminijaus kelio, ir leidžiasi gilyn į slėnį už šių „kalvų“. Jas supa šventas miškas. Tai nuostabaus grožio vieta. Labai tylu, tik paukščiai čiulba. Didžiulis skirtumas, palyginti su Romos chaosu. Mažo slėnio pakraščiuose tarp medžių atsiveria nimfoms skirtos grotos. Šie miškai neliečiami, čia draudžiama nuskinti augalą ar nupjauti medį. Jie romėnams yra tarsi šventyklos. Ir netgi nesaugomose vietose prieš nukertant medį reikia būti atidžiam: pavyzdžiui, buvo manoma, kad po ąžuolo žieve gyvena nimfos hamadriadės, susijusios su augalo gyvenimu. Taigi prieš kertant žynys turėjo atlikti apeigas, kad jos pasitrauktų.

Šioje vietovėje svarbiausias yra natūralus šaltinis slėnio viduryje, ten, kur slėnis išplatėja ir išsilygina. Aplinkui jį – plytinis statinys su pagrindiniu baseinu, kur suteka šaltino vanduo, šaltiniai srovena ir pakraščiais, ten tikintieji semia šventą vandenį.

Šis šaltinis yra šventas, kadangi skirtas dievybei, turinčiai ypatingą vardą – Ana Perena.

Tai dievybė, kuri rūpinasi metų tėkme, nuolatiniu atsinaujinimu. Dar dabar vienas iš dažnai girdimų linkėjimų – *Annare perennereque commode,* tai yra kažkas panašaus į „pragyventi geriausius metus nuo pradžios iki pabaigos“. Tokį linkėjimą dažniausiai girdime prieš Naujuosius metus.

O kada prasideda romėnų Naujieji metai? Imperijos laikais tai sausio pirmoji, respublikos metais – (garsiosios) kovo idos, tai yra kovo 15 d. Tūkstančiai susirinkdavo jų sutikti prie šventojo Anos Perenos šaltinio. Ir, anot antikos liudytojų, tai buvo įspūdingas reginys.

Romėnų Naujieji metai: senovės Vudstokas

Taigi įsivaizduokite – ilga vyrų ir moterų vora išeina iš Romos miesto ir susirenka čia puotauti, dainuoti, linksmintis. Išilgai Flaminijaus kelio sustatyti stalai, bet beveik visi išsitiesia ant žolės lyg milžiniškoje iškyloje. Dainuojama, šokama ir prisigeriama (kai kurių tostų neįmanoma įveikti: po vyno taurę už kiekvienus metus, kuriuos dar nori pragyventi...). Viskas labai panašu į mūsų Naujųjų metų šventimą. Ir net daugiau – iš tikrųjų primena antikos „Oktoberfestą“.

O tikrovė dar įspūdingesnė...

Anot Ovidijaus, šventė labai žaisminga ir akivaizdžiai erotinė. Geriama ir mylimasi. Ovidijus pasakoja, kad moterys pasileidusios plaukus traukia labai seksualias dainas. Iš ties, ši šventė yra tarsi iniciacija ir daugelis moterų šia proga praranda nekaltybę. Vudstoką primenančioje atmosferoje poros guli ant žolės ar slepiasi improvizuotose iš šakų, pagalių ir togų sunertose palapinėse. Medžio gabalai, rasti pagrindiniame šaltinyje, kai kurių mokslininkų laikomi būtent šių improvizuotų palapinių dalimis.

Šaltinis buvo atrastas statant požeminę automobilių stovėjimo aikštelę. Per kasinėjimus, kuriems vadovavo profesorė Marina Piranomonte iš Romos archeologijos valdybos, buvo nemažai rasta į vandenį sumestų aukų. Pavyzdžiui, daug kiaušinių (derlingumo ir vaisingumo simbolis), pušų kankorėžių (vaisingumo, bet ir nekaltybės simbolis). Taip pat daiktų, sudominusių archeologus, – jie buvo susiję ne su Anos Perenos kultu, bet su magiškomis apeigomis ir prakeiksmais.

Magiški daiktai

Kasinėjant buvo rastas puikus *caccabus* (raganų katilėlis), mažiausiai penki šimtai monetų, jas romėnai mesdavo svarbiose ir šventose vietose – taip daug kas daro ir dabar. Tačiau – kaip ir šiais laikais – tai nėra didelės vertės monetos: dažniausiai asai, verti ketvirčio sestercijaus (apie 50 šiandienių euro centų).

Buvo rasta net septyniasdešimt lempų, keista, beveik visos naujos. Kam įvairiais laikotarpiais nešti čia, už Romos, tiek daug naujų lempų ir mesti jas į šaltinį? Ir Ovidijus, ir Apulėjus aprašo senovės burtininkių apeigas. Jos beveik visuomet buvo atlieka-

mos naktį, tad lempos – būtina dalis ir burtininkams, ir klientams. Ir jos turėjo būti naujos. Taigi įmanoma, kad rastosios gali būti susijusios su užkeikimais ar burtais, o ne su Anos Perenos kultu. Dar ir dėl to, kad šešių iš jų viduje išliko švine išraižytas prakeiksmas.

Radiniai su prakeiksmais (*defixiones*) įdomūs – šaltinyje jų iš viso buvo panardinta dvidešimt. Tai maži „lapeliai", uždaryti švine. Švinas yra minkštas, nerūdija ir dėl to buvo pasirenkamas dažniau nei kitos medžiagos. Ant mažytės plonytės plokštės buvo išraižomi burtai prieš žmogų, paskui viskas sulankstoma ir dedama į kapą, šulinį, upę ar šaltinį (tokį kaip Anos Perenos). Buvo tikima, kad tokiose vietose yra tiesioginis ryšys su anapusinio gyvenimo upe arba su pragaro dievybėmis, kurios įgyvendina prakeiksmą. Šiek tiek šypseną kelianti įdomybė – tarp burtų ir magiškų įrašų (*characteres*), prirašytų tyčia, kad labiau pakenktų, galima perskaityti daugkart pakartotą aukos vardą arba smulkų jos aprašymą (kur gyvena, kokiu amatu užsiima ir taip toliau). Tai daroma tam, kad požemių dievybė nesupainiotų asmenų ir nesmogtų nekaltam. Panašiai kaip su samdomu žudiku.

O kas buvo aukos?

Pavyzdžiui, viename iš atrastų *defixiones* matyti išraižyta žmogaus figūra, jo vardas (Sura) ir pareigos – galbūt teisėjas. Pragaro dievybių prašoma išplėšti jam akis – pirma dešiniąją, paskui kairiąją (!), nes, kaip galime perskaityti: *Qui natus est de vulva maledicta**...

* Gimęs iš prakeiktų įsčių (*lot.*).

Romėnų vudu statulėlės

Tačiau aptiktą Anos Perenos šaltinį išgarsino atrastos septynios (sveikos) mažos, į garsiąsias vudu lėlytes panašios žmonių figūrėlės, naudotos magiškoms apeigoms.

Jos lygiai tokios, kaip matėme darant burtininkę.

Laboratoriniai tyrimai parodė, kad jos nulipdytos iš tešlos su pienu. Tik viena buvo iš vaško. Gerai matyti akys, burna, krūtinė ir, kai to reikia, vyro lyties organai. Bent vienos kojos tyčia sulaužytos. Šios trapios statulėlės išliko, kadangi įmestos į baseiną nuskęsdavo ir pamažu nugrimzdavo į molio sluoksnį, o ten deguonies trūkumas neleido bėgant amžiams bakterijoms jų sunaikinti.

Visi jų dėklai yra švininiai ir visuomet trys vienas kitame: trigubas pakartojimas tikrai turėjo burtų galios. Statulėlių stuburas padarytas iš kaulo su – bent jau viena – lotyniškai išraižytomis raidėmis. Visai kaip aprašoma garsiuosiuose graikų papirusuose.

Ant šių statulėlių atrasime ir kitų ritualų pėdsakus. Pavyzdžiui, ant vienos viso kūno išraižytos magiškos raidės, galvoje žioji gili skylė: nesunku įsivaizduoti, kokio poveikio norėta aukai.

Labiausiai stebinanti statulėlė – žmogų savo žieduose spaudžia didžiulė skiauterėta gyvatė, kertanti jam į veidą. Kad gyvatės „gniaužtai" paveiktų, auka apgobta metaline plokštele. Tarsi jos nepakaktų, kita metalinė plokštelė su prakeiksmais užvyniota ant viršaus, viena vinis persmeigia bambą, kita – pėdas. Tai veikiausiai turėjo simbolinę reikšmę.

Turbūt buvo daugybė romėnų, besiimančių tokios praktikos. Tą liudija ir faktas, kad dėklai buvo gaminami masiškai. Taigi tie, kuriems jų reikėjo, juos pirko ir nešė burtininkėms. Vadinasi, tokių daiktų rinka klestėjo, joje sukosi daug pinigų.

Tyrinėdami vieną dėklą su sakais užantspauduotu dangčiu, mokslininkai pastebėjo pirštų atspaudus. Jis buvo nuneštas policijos ekspertams, pasirodė, kad dangtį uždariusi ranka buvo maža – taigi labai jauno žmogaus arba... moters! Tarsi patvirtintų tai, ką apie burtininkes pasakoja mūsų protėviai.

Siuntinys pragaro dievybėms

Jaunoji moteris ir senoji pribuvėja prisiartina prie šaltinio. Apsidairo aplinkui: nieko nėra. Vyresnioji greitai išvynioja drobę, pačiumpa cilindrą ir sviedžia į šaltinį. Jis dingsta iš akių ir po akimirkos pliūpteli į vandenį. Moterys susižvalgo ir nusišypso...

Anos Perenos šaltinis ir toliau bus židinys kulto, susijusio su vaisingumu, geromis pranašystėmis, Naujųjų metų švente. Ir toks išliks dar ilgai – mažiausiai iki III amžiaus po Kristaus. Vėliau ši religinė tradicija pamažu ims irti, kol galiausiai, apie IV–V a., bus vis labiau „sutepta“ tamsiosiomis burtų ir prakeiksmų praktikomis, susijusiomis su prietarais. Šį nuosmukį lems šaltinio garbinimo draudimas (kadangi imperatoriaus Teodosijaus įsakymu pagoniški kultai buvo uždrausti), tai iš esmės atspindi ir romėnų visuomenės, tuomet jau priartėjusios prie žlugimo, vertybių aižėjimą. Išties, po keleto dešimtmečių niekas senųjų visuomenės pagrindų nebeprisimins.

Tai nereiškia, kad čia švenčiant Naujuosius metus švininio cilindro su statulėle nebūtų įmanoma įmesti į šaltinį. Tiek nedaug laiko dar trunka mūsų istorija. Visa tai įmanoma ir tikėtina.

Dvi moterys tolsta nuo šaltinio. Jų „misija“ baigta. Pagrindinio baseino dugne, tarp kiaušinių ir kankorėžių, guli tamsus

siuntinys, saugantis mirties užsakymą. Vyras, į kurį nusitaikyta, dabar nieko nežinodamas ramiai joja verslo reikalais.

Tačiau dviem moterims tai tik laiko klausimas... Jos yra tikros. Ir šiąnakt, pasinaudodama tuo, kad vyras išvykęs, ji ir vėl susitiks su savo meilužiu.

Nakties spalvos

Jos akyse atsispindi nakties spalvos. Ant grindų piešdama elegantiškai puošnias arabeskas pro lango pinučius skverbiasi mėnulio šviesa. Tarsi tamsios gebenės, slenkančios į namus, lipančios į lovą, besitiesiančios ant pagalvių, išsidriekiančios ant jos nuogo kūno – glamonėjančios krūtinę ir veidą. Šešėliai, regis, vaikosi vieni kitus jos oda. Šviesos oazėje švysteli jos saldžiai besišypsančios putlios lūpos. Kitame šviesos dryžyje žybteli jos žalsvos akys. Dieną jos pritraukia žvilgsnius ir sukelia geismą, o dabar, perskrostos mėnulio, primena dvi visatos begalybėje žėrinčias žvaigždes. Bet moters žvilgsnis pradingęs kitoje begalybėje – jausmų.

Mūsų dėmesį patraukia kuklus žybsnis tarp jos krūtų – prakaito lašas tarsi deimantas brėžia kelią jos oda atsiliepdamas į paskutinius meilės nakties atodūsius. O tuomet, kai pagaliau raumenys tarsi nuleistos burės atsipalaiduoja, lašas pradingsta vyro lūpose...

Išsivadavęs iš glaudaus ir švelnaus glėbio, vyras pakyla ir eina per mažą svetainę. Atrodo, kad mėnuo žaidžia kiekviename žingsnyje išryškindamas jo raumenis, pečius ir sėdmenis. Perėjęs kambarį išeina į erdvią terasą ir abiem rankomis atsiremia į medinius turėklus.

Jo krūtinė kilnojasi kaip dumplės. Šią įkaitusią vasaros naktį, rodos, neužtenka oro kvėpuoti.

Po kelių akimirkų išgirsta lengvus moters žingsnius ir pajunta, kaip priglunda jos kūnas. Laimė, ši terasa aukštai Kvirinalio kalvos viršūnėje yra nuolat glamonėjama lengvo vėjelio. Jie taip ir lieka tylūs, apsikabinę, žavėdamiesi didingu priešais vykstančiu spektakliu. Jiedviem išties atsiveria vienas iš gražiausių vaizdų civilizacijos istorijoje: Romos miestas savo grožio ir galios viršūnėje.

Šioje pilnaties naktyje Amžinasis miestas, regis, neturi ribų. Jo pastatai driekiasi kiek akys gali užmatyti, paskui išnyksta tamsoje. Artimiausi matomi gerai. Tai milžiniškos *insulae,* panašios į mūsų daugiabučius, jų sienos nutinkuotos baltai, stogai dengti čerpėmis. Langinės dėl karščio atvertos. Dūluoja ir balkonų kontūrai, kai kurie papuošti vazomis, kaip dažnai puošiami ir mūsų miestuose. Galima pastebėti, kad kai kurie balkonai atitverti pinučiais, panašiais į šiandien naudojamus Indijoje. Atrodo lyg ant pastatų sienų kabančios spintos.

Už langų – tik tamsa ir miegantys žmonės. Tačiau šen bei ten lempos apšviečia ir naktį verdančio kasdienio gyvenimo pabiras. Degančių lempų ir deglų taškai nužeria miestą paversdami jį tikra naktyje pasklidusios gyvybės galaktika.

Stebina tyla. Dieną šis daugiau kaip milijono gyventojų miestas kupinas pačių įvairiausių garsų, naktį visiškai kitoks. Atskiruose skersgatviuose ir aikštelėse tvyro visiška tyla, ją trikdo tik fontano srovės čiurlenimas, tolumoje lojantis šuo ar iš kažkur atsklindantys muštynių garsai...

Žinoma, naktis yra ir tas metas, kai į parduotuves, dirbtuves, termas pristatomos prekės... Vežimų dardėjimas, vadeliotojų keiksmai bei keiksnojimai tų, kurie nepraleidžia jų sankryžose, ar tų, kurie negauna prekių laiku, skrodžia gatves ir kvartalus.

Bet, palyginti su diena, naktį Roma atgauna visą savo žavesį. Tą patį žavesį, kurį galime pajusti ir šiandien vaikščiodami jos gatvėmis.

Iš čia, nuo Kvirinalio kalvos (taip pavadintos dėl šventyklos, skirtos Kvirinui, ikiromėniškai dievybei), mėnulio šviesoje galima atskirti tamsius kai kurių iš septynių kalvų pavidalus, taip pat ir pažįstamą Koliziejaus siluetą.

Du įsimylėjėliai suglaudę galvas šnabžda meilės žodžius. Jų akys žvelgia į didžiulį amfiteatrą, kylantį į aušroje vis šviesėjantį dangų. Balta jo marmuro masė, arkų skliautuose pakabintos lempos ir deglai – tarsi magnetas akims, kol jie skendi savo pokalbyje. Bet jie nežino, kad anapus pastato, kur akys pastebi švieseles, kažkas vyksta. Tai, kas vyksta, padės mums leistis į nepaprastą kelionę, pasiekti tolimiausius Romos imperijos kampelius. Taip pat ir didingiausius. Bauginamoje vietoje sestercijus jau įgauna formą. Tai tikras pragaras, įsikūręs netoli Koliziejaus. Monetų kalykla.

Gimsta sestercijus

Slegiantis karštis – lauke sunku kvėpuoti, bet čia, rodos, lyg žengtum į krosnį. Ir spalvos aplinkui tokios. Tikrai, lempų šviesa, regis, užlieja visą patalpą geltonai oranžiniu atspalviu. Mūsų žvilgsnį patraukia ilga siena virš sunkių apkaustytų durų. Daugelyje vietų tinkas nubyrėjęs, po subraižytą paviršių bėgioja tamsūs šešėliai. Pasirodo ir pradingsta. Kartais atrodo, kad šoka pašėlusį šokį. Tuomet vėl išnyksta. Toks šviesos aidas atsklinda nuo kažko, vykstančio šioje erdvėje. Ir kas gi tai?

Žengiame pro duris. Sunkūs dūžiai skrodžia orą ir giliai skverbiasi į mūsų ausis. Tai galingi griaudžiantys smūgiai. Atsi-

sukame ir priešais mūsų akis atsiveria Dante's plunksnos verta scena: po kelis sustoję prakaituoti pusnuogiai vyrai, virš jų galvų vis kyla ir triukšmingai krinta sunkūs kūjai. Čia gimsta imperijoje cirkuliuojantys sestercijai. Ir ne tik: atsižvelgiant į metų laikus, gimsta ir sidabrinės (denarai), auksinės (aurėjai) monetos, be to – smulkesnės bronzinės (dupondijai) ir varinės (asai, semisijai).

Pagal griežtą Augusto įvestą piniginę sistemą, padėjusią pagrindą prekybai Romos imperijoje, aurėjas (auksinė moneta) atitinka:

- 25 denarus (sidabrinė moneta);
- 100 sestercijų (bronzinė moneta);
- 200 dupondijų (bronzinė moneta);
- 400 asų (varinė moneta);
- 800 semisijų (varinė moneta).

Prisiartiname prie vyrų grupės. Tai kalyklos darbininkai, nustebina detalė – visi jie vergai. Priklauso vadinamajai *familia monetalis**. Jie saugomi ir prižiūrimi. Atsižvelgiant į laikotarpį, turi reikalų su sidabru ir net auksu. Šis darbas reikalauja milžiniško sargybinių atidumo. Po pamainos vergai kuo kruopščiausiai vienas po kito apieškomi, kad būtų išvengta vagysčių. Nuvalomi sandalai, patikrinami plaukai, burna ir visa kita. Net grindys grotuotos, kad būtų galima surinkti kokį nukritusį gabalėlį. Šiandien jie kala sestercijus, ir mes galime matyti, kaip šie randasi. Pirmasis žingsnis – pagaminti bronzinį strypą.

Gretimoje patalpoje yra mažos liejyklos, kur neįsivaizduojamame karštyje ruošiami metalai. Dabar kalvis iš krosnies

---

* Monetų šeima (*lot.*).

ilgomis žnyplėmis ištraukia tiglį ir išpila į ugniai atsparaus molio formą. Kol kas bronza yra tirštas ir deginantis skystis. Iš formos skylės pakyla dūmų debesėlis, kalvis primerkia nuo nepaliaujamo darbo karščiuojančias akis. Jo veidas įraudęs, raudonesnis už plaukus. Reikės palaukti, kol atauš. Tuo metu kitas vergas atveria jau atvėsusias molines formas ir ištraukia iš jų neapdirbtus bronzos lydinius.

Jie kaltais bus sukapoti į gabalus, visai taip pat kaip pjaustome dešrą. Kiekvienas gabalas bus sestercijus. Žinoma, reikės jį kiek apdoroti, kad įgytų tobulo apskritimo formą (žargonu jie vadinami „blynais"). Praktiškai tai jau moneta, tik neišbaigta – be įrašų ir atvaizdų.

Ją rūpestingai pasvers. Tai svarbu, kadangi monetos vertinamos ne pagal tai, kas jose vaizduojama, o pagal svorį (aukso atveju tai savaime suprantama, bet tas pats galioja ir sestercijų bronzai, denaro sidabrui ir taip toliau).

Pagaliau ją įkaitins ir nuneš vyrams, kurie joje iškals imperatoriaus veidą vienoje pusėje ir visus įrašus bei atvaizdus kitoje (kitaip tariant, galvą ir kryžių).

Mes visai šalia šių vyrų. Jie visi nervingi, nukamuoti ilgų darbo pamainų ir sargybinių, kurie elgiasi kaip tikri budeliai, kai tik kas nors suklysta.

Vienas iš vergų prieina laikydamas žnyplėmis žėruojantį blyną, padeda jį ant mažo apvalaus priekalo. Ir ne bet kur, bet pačiame viduryje, kur yra atspaudas, tai yra išraižytas imperatoriaus profilis. Kai bus smogta, šis atspaudas vienoje monetos pusėje įspaus veidą. O kaip kitoje? Paprastai tokiu pačiu būdu. Kai vienas vergas laiko prispaudęs būsimą monetą priekalo centre, kitas ant jos uždeda metalinį cilindrą, vadinamąjį „reversą". Dabar viskas parengta smūgiui. Trečias vergas užsimoja sunkiu kūju.

Trys vyrai sekundės dalį pažvelgia vienas kitam į akis. Vergas su kūju, milžiniškas rudaplaukis keltas, skrodžia orą baisiu smūgiu. Kiti du užsimerkia. Ypač siras, jis taip susiraukia, kad jo tamsios akys pasislepia veido raukšlėse. O afrikiečio veide šviečia sukąsti balti dantys.

Smūgis toks stiprus, kad dreba grotuotos grindys. Akimirką visi atsisuka, net gretimos grupės sargybinis. Toks stiprus smūgis nėra įprastas. Jam zvimbia ausyse, o rankomis nubėga šiurpuliai. Bet dėkoja dievams, kad milžinas neprašovė pro taikinį – būtų sulaužęs rankas. Afrikietis nekalba. Rudaplaukis keltas patenkintas žiūri. Staiga toks įprastas šioje patalpoje veiksmas atsidūrė dėmesio centre. Visų akys įbestos į monetą. Atsakingas už atspaudą žnyplėmis ją paima. Tai storas žmogus garbanota barzda. Apžiūri ją. Pataikyta tobulai. Imperatoriaus veidas pačiame viduryje. Įrašai įskaitomi. Yra tik vienas defektas – viena monetos pusė įtrūkusi. Niekas dėl to nekaltas. Atspaudas, kaip sakoma, „pavargęs“, per daug ant jo nukalta sestercijų, galbūt jau skilęs. Žmogus dar kartą pažvelgia į monetą ir metą ją į skrynią, kurioje guli ką tik nukalti sestercijai. Tuomet šaukia trims vergams tuojau pat grįžti prie darbo. Šie paskutinįsyk instinktyviai žvilgteli į monetą, kuri prisijungia prie savo seserų, ir vėl imasi darbo. Dabar jau smūgiai nebe tokie smarkūs.

Ką tik išlieta bronza sunkiai atskiriama nuo aukso, yra tokios pat spalvos. Moneta su įtrūkiu žėri, tarsi būtų gyva. Jos paviršiuje lyg senoviniame veidrodyje atsispindi vergai, ir toliau kalantys naujas monetas...

Šis sestercijus mus ves į kelionę po Romos imperiją. Ir dar toliau. Niekas čia, šioje kalykloje, to neįtaria, bet tai bus nepaprasta kelionė.

Londonas

ROMĖNŲ IŠRADIMAI

Ilgos kelionės aušra

Kareivis sušvilpia. Stambūs balti arkliai pradeda traukti storus lynus, pririštus prie dviejų didelių žiedų ant sunkių medinių vartų pusių. Vyriai, pernelyg ilgai neveikę, pirmiausia sugirgžda, paskui pažeria saujelę dulkių, pagaliau sucypia.

Vartų varčios lėtai, tarsi dar miegančio giganto glėbys, atsiveria. Švinta, kylanti saulė ant kerpėmis nusėtų forto sienų meta didelius juodus šešėlius. Grėsmingai girgždant vyriams ataidi sausi, kariškiams būdingi įsakymai, tariami lotyniškai su stipriu germanišku akcentu. Išties, mažame forte įsikūręs pagalbinis tungrių kareivių dalinys, atvykęs iš žemių į šiaurę nuo Ardėnų, tai galų gentis, dabar jau kelios kartos suromėninta.

Sunkios varčios dar neatsidarė iki galo, o *turma,* tai yra trisdešimties raitelių būrys, išlekia šuoliais. Tai kariniai pasiuntiniai. Ant arklių šonų kabo dideli maišai, pilni ką tik nukaltų monetų. Gabena jas į tolimiausius imperijos šiaurės kraštus: fortus, provincijų sostines, gubernatorių būstines, imperijos ekonomikai svarbius miestus, strateginius avanpostus...

Tik nukaltos naujos monetos turi būti iškart išsiųstos į visas keturias imperijos puses. Tais laikais, kai nėra televizijos, radijo ar telefono, pinigai yra ne tik ekonominis įrankis, tai ir propagandos bei informacijos priemonė. Taigi, pinigai yra nedidelis imperatoriaus apsilankymas. Kartu ir plakatas bei pranešimas apie (pasiektą) programos tikslą...

Tikrai, vienoje monetos pusėje – profilis. Imperatorius Trajanas rimtas, su laurų karūna, tradiciškai žvelgiantis į dešinę. Pasąmoninis pranešimas valdiniams yra raminamas: galingiausias imperijos asmuo (vienintelis, galintis nulemti gyvybę) tiki klasikinėmis vertybėmis, yra kareivis, senato „sūnus", pasirinktas imperatoriaus Nervos, laikosi tradicijų ir tęstinumo.

Kitoje monetos pusėje iškaltas pasiektas tikslas: kartais tai romėnams skirtas statinys (Didysis cirkas, naujasis Ostijos uostas, didžiulis tiltas per Dunojų, milžiniškas Romos akvedukas, forumas miesto širdyje ar panašiai), kartais tai karinė pergalė ar nugalėta tauta – pavyzdžiui, Dakija (būsimoji Rumunija), vaizduojama kaip nugalėtas žmogus.

O kartais konkreti dievybė (Gausa, Apvaizda, Santarvė), taip norima pabrėžti, kad dievai palankūs.

Apie kiekvieną nukariavimą, naują statinį, paskyrimą ar išrinkimą privalo būti pranešta visiems imperijos valdiniams – kaip vyriausybės radijo žinios. Moneta būtent tai ir daro – jos padedamas galingiausias imperijos žmogus kreipiasi į valdinius.

Galite įsivaizduoti, kaip visa tai svarbu, kai į valdžią ateina naujas imperatorius – didžiulis kiekis vos per kelias valandas pagamintų naujų monetų su jo atvaizdu jau parengtos siųsti į visus kraštus. Kartais jas kala paprasčiausiai pakeisdami ankstesnio imperatoriaus, mirusio prieš kelias valandas, veidą, tiesiog pataisydami atspaudą (savotiškas senovės fotošopas). Bet beveik

visada darbo imasi patys tikriausi raižymo genijai, skubiai išgraviruojantys atspaudą su naujo valdovo profiliu, kad visi žinotų, kaip jis atrodo, taip jo atėjimas į valdžią „patvirtinamas oficialiai".

Vaizdų reikšmės politikui suvokimas nėra šiuolaikinis išradimas – romėnai buvo vieni iš pirmųjų, supratę jų svarbą ir plačiai juos naudoję. Kadangi nebuvo televizijos ar laikraščių, jie naudojo iš esmės visas tuomet prieinamas „medijas": nuo monetų iki statulų, nuo įrašų antkapiuose iki bareljefų, išraižytų ant paminklų, ir taip toliau.

Įprastais atvejais, kaip mūsiškis, sestercijai gaminami labai rūpestingai, ir tai kalyklai patinka. Dabar šis mažas šedevras, padaugintas šimtais tūkstančių „klonų", bus greitai paskleistas visoje imperijoje. Mūsų sekama moneta, kaip minėjome, yra mažas propagandos pavyzdys – panašiai kaip lankstinukas.

Visi kiti tūkstančiai monetų dvynių keliaus daug įprastesniu keliu. Iš kalyklos bus pristatytos į iždą, o iš ten pradės cirkuliuoti pirmiausia Romoje, eidamos iš rankų į rankas turguose, parduotuvėse, užeigose. Paskui, pamažu srovendamos prekybos, kelionių upeliais, plaukdamos laivais, nukaks daug kur. Dar plačiau pasklisti padės pinigų keitėjai ir tokie veikėjai kaip *argentarius* – mūsų bankininkų atitikmuo.

Žinoma, ne visos monetos keliauja tokiu pačiu būdu. Auksinės judės greičiau – jos brangios ir nedidelės, idealiai tinka kelionėms. Jų reikia nedaug, kad turėtum gražią sumą, jos užima mažiau vietos ir nedaug sveria (panašiai kaip šiais laikais 50 ar 100 eurų banknotai).

Auksinės monetos nukanka toliau, kadangi aukso ieškoma, jis vertinamas visoje planetoje. Tik pagalvokite – archeologai romėnų auksinių monetų rado net Vietname, Mekongo deltoje,

ir Afganistano šiaurėje. Romėnai iki čia neatvyko, bet jų monetos – taip, jas atgabeno vietos pirkliai.

Visai kita kalba būtų apie sestercijus – juos linkta naudoti daugiausia aplink kilmės vietą, kadangi jų vertė mažesnė. Bet ne vienas iš jų labai daug keliauja, kaip šis, paskui kurį dabar sekame.

Raitelių *turma* keliauja jau daugelį dienų: ji perkopė Alpes, kirto Galiją, perplaukė laivais sąsiaurį. Paskui išsilaipino Britanijos Dubrio uoste (dabar Doveris) ir praleido naktį mažame, nedažnai lankomame forte toliau nuo kranto (didžiųjų vartų girgždesys, kaip matėme, liudija, kad jie atidaromi retai). Pakeliui, kaskart atvykę į svarbų miestą ar tvirtovę, pristatydavo, kaip įsakyta, nedidelius kiekius monetų komendantams ar atsakingiems pareigūnams. Ir vėl išvykdavo.

Dabar raitelių *turma* plevėsuojančiais raudonais apsiaustais pasileido šuoliais į šiaurę, jų galutinis tikslas – imperijos siena, šiais laikais ją vadiname Hadriano siena. Vėliau siena bus perkelta toliau – ten iškils kiti mūrai, Antonino Pijaus siena. Bet dar iki sienos jų laukia svarbus stabtelėjimas: Londonas.

Kareivis iš pagalbinių dalinių, forto, kurį jie ką tik paliko, sargybinis, prisimerkia lydėdamas juos akimis – vis labiau tolstantis raitelių būrys virto mažu spalvotu debesimi, slenkančiu ilgu smulkaus žvyro keliu.

Kai dingsta už horizonto, kareivis pakelia akis ir stebi kitus debesis danguje. Plaukia žemai, tarsi norėtų sekti pasiuntinius, jie pritvinkę lietaus ir nežada nieko gero. Jis pasitaiso ant galvos šalmą ir susiraukia. Taip, Britanijoje oras niekada nesikeičia, žiemą ir vasarą taip pat lietinga...

Londonas, romėnų išradimas

Raitelių *turma* joja jau ištisas valandas, aplenkdama mažus pirklių vežimaičius, pėsčiųjų grupeles. Kadangi žmonių kelyje vis gausėja, kareiviai supranta, kad miestas nebetoli. Pasirodo pirmieji mediniai namai, daugiausia trobelytės, išbarstytos šen bei ten prie kelio. Bėga minutės ir namų vis daugėja, kol pagaliau jie virsta vientisa siena abiejose kelio pusėse. Toliau jodami šiuo miesto „prospektu", raiteliai tikisi atvykti į miesto širdį, galbūt forumą. Bet jų laukia staigmena – visi nustebę sustoja. Kelias baigėsi, priešais juos teka didžiulė upė. Tai Temzė. Kitapus, aname krante – Londonas.

Antrojo amžiaus po Kristaus pradžioje jis tikrai neatpažįstamas ir yra vos mažo miestelio dydžio. Niekas neįsivaizduoja, kas čia iškils po dviejų tūkstančių metų.

Bet yra šis tas, kas primena šiuolaikinį Londoną – ilgas Temzę kertantis tiltas pastatytas beveik toje pačioje vietoje, prieš keletą metų tai patvirtino anglų archeologai. Priešingai nei šiuolaikinis, jis ne geležinis, o medinis. Dabar trisdešimt raitelių joja juo.

Turmos žirgų kanopos verčia tiltą skambėti kaip milžinišką tamtamą, o tai patraukia žvejų ant kranto ir jūreivių prišvartuotuose laivuose dėmesį. Daugelis stabteli žiūrėdami į raudonus jojančių kareivių apsiaustus. O nustebę raiteliai neatitraukia akių nuo artėjančio miesto – nė vienas iš jų anksčiau nėra čia buvęs.

Nusileisime tame upės krante, kur ateityje iškils Sitis, bet tikrai atrodo, kad esame kitame žemyne. Išties, nematyti didelių pastatų, tik žemi mediniai namai. Dangoraižiai, iškilsiantys moderniaisiais laikais, dar ateityje... Ir ne tik: vietos, kur stovės

miesto simboliai – Bakingamo rūmai, Vestminsterio rūmai su Didžiuoju Benu, net ir Dauningo gatvės 10 namas, Didžiosios Britanijos premjero rezidencija – dabar yra upelių kertamuose laukuose. Kaip ir turistų lankomos įžymybės – Trafalgaro aikštė, „Harrod's“, Pikadilio žiedas, Regento gatvė...

Londonas, arba Londinijus, kaip jis tada vadintas, yra tikrai romėnų „išradimas“. Prieš atvykstant legionams čia buvo tik kaimas ir mažos smėlio salelės Temzėje.

Negalime atmesti galimybės, kad čia buvo kokia nors maža lūšnų sankaupa, kokias kartkartėmis galima išvysti didžiųjų upių pakrantėse. Bet viena tikra – tai romėnai nusprendė įkurti Londoną. Kodėl?

Būdami tilto viduryje, galime suprasti svarbiausią priežastį – šioje vietoje Temzė susiaurėja (taigi lengviau pastatyti tiltą), bet lieka ganėtinai gili, kad prekiniai laivai galėtų priplaukti prie kranto. Iš esmės miestas turi ilgą krantinę, kur prišvartuota daugybė didelių ir mažų prekinių laivų, daugelis jų su burėmis.

Šioje krantinėje kunkuliuoja karštligiška veikla – iš vieno laivo iškraunamos iš Italijos atgabentos amforos su vynu, iš kito, ką tik atplaukusio iš Galijos, – trapūs antspauduoti gyvai raudonos spalvos keraminiai dirbiniai, papuošti reljefais, bus naudojami svarbiose vakarienėse. Matome ir daug kitų gaminių, pavyzdžiui, lininių audinių ir tunikų iš Egipto, grakščių pūsto stiklo ąsočių iš Germanijos, amforėlių su *garum* iš Pietų Ispanijos...

Keista, bet čia nėra didelių sandėlių (visoje uosto pakrantėje archeologai jų rado tik du). Vadinasi, prekės nebuvo saugomos, jas iškart išgabendavo. Tai yra ilgos Londono prieplaukos buvo tarsi oro uostas, iš kurio kroviniai nuolat buvo išvežami gilyn į šalį.

Visos šios smulkmenos pasakoja, kad miestas sparčiai plečiasi – tipiškai romėnišku, ne keltišku stiliumi. Bet jos byloja dar ir tai, kad Londonas gimė iš nieko ne dėl karinių priežasčių, bet iš esmės prekybos sumetimais. Tikrai, archeologai nerado pėdsakų legiono stovyklos, kuri, kaip įprasta kitur, būtų tapusi miesto branduoliu.

Žodžiu, tai denaras, tiksliau – sestercijus, nulėmė Londono atsiradimą – miestas išties įkurtas tinkamoje vietoje, kad galėtų priimti iš visos imperijos jūra atplukdomas prekes, vėliau keliais pasklindančias po visą Britaniją.

Mainais Britanija tiekė imperijai daugelį dalykų – nuo vergų iki medžioklinių šunų ir iškasenų...

Keista galvoti, kad Londonas atsirado dėl prekybinių priežasčių ir kad jo branduolys buvo pastatytas ten, kur šiandien kyla Sitis, Londono ir Didžiosios Britanijos finansų širdis.

Surenkamieji namai Londone

Kirtę upę, kartu su *turma* judame gilyn į miestą. Stebina, kad Londonas atrodo kaip beveidis provincijos miestelis. Pastatai mediniai ir žemi, daugiausia dviejų aukštų. Gatvėse žiemą purvas, o vasarą dulkės. Lenkiame arklius, pėsčiuosius, vežimus... Mes itin toli nuo Viduržemio jūros pasaulio marmuro ir mūrinių miestų. Čia mūriniai namai išties retenybė.

Raiteliai prajoja pro statomą namą ir pastebi šį tą įdomaus – jis iš esmės yra surenkamas. Londinijuje beveik kiekvienas namas pradedamas statyti nuo tobulai viena kitą atitinkančių ąžuolinių sijų rėmo. Sijos gaminamos kitur, atgabenamos čia, o darbininkams telieka jas surinkti.

Sistema paprasta – ar matėte, kaip padarytos medinės kopėčios su skersiniais? Dvi ilgos sijos su skylėmis, į kurias tvirtinami skersiniai.

Na, Londinijaus namų sienos labai panašios struktūros. Darbininkai deda ant žemės siją su iš anksto praurbtomis skylėmis, į jas kišamos plonesnės sijos, o viršuje konstrukcija sutvirtinama kita sija su skylėmis.

Taigi kiekviena siena primena milžiniškus pastolius, supjaustytus ir padėtus ant žemės. Jungiant įvairius rėmus gaunami namo „griaučiai". Dabar sienas reikia užpildyti dumblo plytomis arba gulsčiais mediniais grebėstais (kažkas panašaus į gimnastikos sienelę sporto salėje), tarp kurių įpinami žabų ryšuliai paliekant angas langams ir durims. Viskas padengiama tinku.

Sumani sijų jungčių sistema (kai kurios jų sienoje įtaisytos įžambiai), veikiama sienų svorio, paverčia namo struktūrą labai tvirta ir stabilia.

Pagaliau ant šio medinio „Lego" užkeliamas platus stogas su daugeliu statramsčių. Dauguma Londono kvartalų pastatyta šituo „Ikea" stiliumi. Tačiau iš Romos atvykusių trisdešimt raitelių stebina ne tik Londinijaus pastatai. Stebina ir jo gyventojai.

Žmonės išeina iš namų pasižiūrėti į kareivius purpuriniais apsiaustais. Jų veido bruožai keltiški: šviesūs strazdanoti veidai, šviesūs arba gražios raudono vario spalvos plaukai. Labai retai pasitaiko tamsūs ir garbanoti, daugiausia tai vergai, pirkliai ar kareiviai. Gerai pagalvojus, tai visai neatitinka to vaizdo, kurį gali pamatyti imperijos miestuose prie Viduržemio jūros. Akivaizdu, bet knygose to neperskaitysi. O čia – visiškai aišku...

Tragediją patyręs aštuoniasdešimtmetis jaunuolis

Londonas labai jaunas Romos imperijos miestas – jam mažiau negu aštuoniasdešimt metų! Nuostabu, kaip vėlai visa Britanija tapo imperijos dalimi. Kad galėtume įsivaizduoti – kai Jėzus buvo nukryžiuotas, ji vis dar buvo didžiulė sala kažkur už imperijos ribų. Mums reikėtų palaukti dar dešimtį metų, kol Klaudijus 43 m. po Kristaus nusprendė į ją įsiveržti – tai buvo savotiška atvirkščia „D diena“*. Romėnų legionai ir pirkliai pamažu pasklido po salą.

Londonas radosi šiek tiek vėliau (medinio nuotekų kanalo likučiai abipus romėnų kelio rodo, kad jo gimimo data – 47 m. po Kristaus). Bet tais laikais reikėjo daug drąsos, kad gyventum Sityje – tai buvo pasienio zona su labai priešiškais gyventojais. Praėjus vos dešimčiai metų nuo įkūrimo Londonas buvo nušluotas nuo žemės vienos moters – Boudikos, vadovavusios genčių, sukilusių prieš romėnus, kariuomenei.

Tai buvo 60 m. po Kristaus ir, anot paties Tacito, sukilėliai jau buvo sugriovę vieną miestą – Kamuloduną (dabar Kolčesteris), sumušę vieną legioną ir žygiavo Londono link. Miestą ginti pasiųstų legionierių buvo per mažai, kad galėtų įveikti tokią daugybę priešų, taigi buvo nuspręsta paaukoti miestą, kad būtų išgelbėta visa provincija: pasirinkta strategija – pasitraukimas. Toliau Tacitas pasakoja taip: „Nepalenktas prašančių pagalbos miestelėnų verksmo ir ašarų, [romėnų vadas Svetonijus] davė ženklą žygiuoti tolyn, pasiėmęs norinčius jį lydėti. Tuos, ku-

* Sąjungininkų išsilaipinimo II pasaulinio karo metais Prancūzijoje diena (*čia ir toliau – vertėjo pastabos*).

riuos sulaikė karui netinkama lytis ar pavargęs amžius, ar prisirišimas prie vietos, užgriuvo priešai."*

Romėnų atsako nereikėjo laukti. Didžiuliame mūšyje Svetonijaus legionai nušlavė sukilusias gentis, o Boudika, matyt, nusinuodijo. Tacitas mini 70 000 nukautų sukilėlių – tikros žudynės.

Londonas, kurį matome kartu su raiteliais, nors visai jaunas, jau yra atstatytas.

Susitikimas su valdytoju

Turma, kirtusi miestą, dabar šalia valdytojo rūmų, pretorijaus, žvelgiančio į Temzę. Aikštėje prie jų skrupulingai tiksliai raiti kareiviai išsidėsto kareivinėse įprastomis eilėmis: trys eilės po dešimt, kiekvienai vadovauja dekurionas.

Laikantis klasikinio romėniško karinio racionalumo, pirmasis dekurionas vadovauja kitiems dviem. Ir štai dabar jis kartu su savo pavaduotoju, milžinu šviesiaplaukiu batavu (tai yra „olandu") eina link rūmų vartų, kur budi du sargybiniai.

Susipažinę perduoda sargybinių vadui užantspauduotą ritinį, kad šis įteiktų jį valdytojui. Laukdami, kol juos priims kas nors iš jo pavaldinių, apžiūri rūmus, labai išsiskiriančius paprasto miesto fone.

Pastatas ant Temzės kranto atrodo įspūdingai – driekiasi į gylį daugeliu lygių, ilgos kolonados, nišos, baseinas ir terasos. Dekurionas gali aprėpti žvilgsniu tik vieną sparną, bet kitas priešingoje pusėje turėtų būti simetriškas. Dekuriono akys užkliūva

---

* Publijus Kornelijus Tacitas „Analai" (XIV, 33). Vilnius, 2005. Iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė.

už kapitelių, kolonų ir baltų marmurinių statulų, atgabentų iš garsiausių Viduržemio jūros skaldyklų. Įsivaizduokime, kiek kainavo pastatyti tokius gražius rūmus taip toli.

Labai panašų pastatą jis matė tik Kelne, kai tarnavo Germanijoje. Tai irgi buvo valdytojo rūmai, panašiai žvelgiantys į Reiną. „Tas pats architektas ar tas pats noras nustebinti?" – galvoja jis.

Vogčia nusišypso išgirdęs už nugaros kažką kaukštelint kulnais. Metalinės sandalų vinys išduoda, kad tai kareivis. Dekurionas atsisuka ir žydromis akimis jį nužvelgia. Tai vienas iš valdytojo asmens sargybinių. Jis kviečia sekti paskui.

Įžengę pro sunkias ąžuolines duris, juodu eina pro eilę elegantiškų kambarių ir mažų kiemelių. Jų žingsniai aidi tuščiose erdvėse, kur karaliauja imperatorių statulos ir maži fontanai. Kitose, pagalbinėse, jie sutinka administracijos darbuotojų su ritiniais po pažastimis.

Dekurionas žengia šalia valdytojo asmens sargybinio, negali eiti iš paskos – dar ir dėl jo kvapo. Besikvėpinantis kareivis reiškia, kad čia įsivyravo ramus rūmų gyvenimas. Boudikos laikai praėjo! Dabar Londonas ramus miestas.

Juodu lipa plačiais laiptais, kurių viršuje juos stebi du sargybiniai. Ten, apsuptas žavios kolonados, driekiasi didelis sodas. Iš akies jis turėtų būti 40-ies metrų ilgio ir 20-ies pločio. Jo centre – didelis baseinas užapvalintais kraštais. Dekurionas pastebi statulas, iš kurių trykšta vanduo, krūmus, apkirptas gyvatvores, erdvias nišas, kuriose slepiasi nimfos. Tai tikras rojus, palyginti su tuo, ką galėjai matyti kirsdamas miestą.

Asmens sargybinis jam mosteli sustoti. Priešais stovi žmogus, į juos nusisukęs nugara. Atsirėmęs rankomis į turėklus, jis žiūri į Temzę – stebi į uostą įplaukiantį burlaivį. Jo burės išskleistos. Atsidūsta ir atsisuka tardamas: „Kas naujo Romoje?"

Tai gražus, nudegęs vyriškis žilstelėjusiais ir neįprastai ilgais jo užimamoms pareigoms plaukais, tamsaus mėlio giliai įsodintomis akimis. Bet labiausiai stebina jo šypsena – atvira, nuoširdi, lūpų kampučiuose nubrėžianti raukšles ir atskleidžianti itin baltus dantis. Tai Markas Apijus Bradua, į šias pareigas paskirtas visai neseniai. Mums jis labai primena aktorių Rexą Harrisoną (Charltono Hestono sukurtame filme apie Mikelandželą „Kančia ir ekstazė" vaidinusį popiežių Julijų II). Dekurionas nustebintas ir kiek nugąsdintas pareigūno, kurį mato pirmą kartą, pasitikėjimo savimi. Jis gerai žino, kad tokie žmonės gali būti apgaulingi ir žiaurūs. Bet šiuokart jaučia šiam žmogui instinktyvų prielankumą.

Provincijos valdytojas Apijus Bradua visai neseniai atvyko į Londoną – jo įdegis vis dar ankstesnių metų, kai tarnavo prie Viduržemio jūros krantų. Ir jo žvilgsnyje stebint į uostą įplaukiantį burlaivį atsispindi šiltesnio klimato ilgesys.

Pažvelgia į dekurioną ir pakelia ranką – tarp pirštų spaudžia žibančią monetą. Tai vienas iš sestercijų, kuriuos čia atgabeno *turma*. Bet juk... tai būtent mūsų sestercijus!

Kaip jis čia atsidūrė?

Ant marmurinio stalo po kolonada dekurionas mato atvertą kapšelį su kitomis monetomis. Valdytojas iš anksto įsakė pristatyti monetas, nelaukdamas, kol viskas bus atlikta pagal protokolą. Tai jo galioje.

Dekurionas nustebęs ir kiek sutrikęs, jis supranta, kad dėl gebėjimo nustebinti ir nuspėti priešininko veiksmus Markas Apijus Bradua taip aukštai pakilo karjeros laiptais.

Valdytojas mato dekuriono sutrikimą ir spragteli pirštais, įsakydamas atnešti dvi taures vyno. Tai ne pagal protokolą. Šiame

neįprastame ir labai neformaliame susitikime valdytojas, kalbėdamasis su dekurionu, išsiklausinėja naujienų apie Romą, rūmus, kai kuriuos svarbius asmenis, taip pat ir atmosferą, kuria kvėpuojama kalvose, Didžiajame cirke ir ilgame kelyje, atvedusiame kareivį čia. Kalbėdamasis sukioja sestercijų tarp pirštų, dažnai pakelia prie veido ir nesąmoningai baksnoja į lūpą.

Baigęs pašnekesį pažvelgia dekurionui į akis, atgniaužia jo delną, įdeda sestercijų ir vėl jį užspaudžia, padovanodamas didžiulę „Viduržemio jūros" šypseną, žybtelėdamas baltais dantimis: „Mūsų susitikimui prisiminti." Tada nusigręžia ir toliau stebi burlaivį. Dabar burės visiškai surinktos, prekės jau iškraunamos.

Dekurionas išeina lydimas to paties išsikvėpinusio asmens sargybinio. Prieš išeidamas iš sodo išsiblaškęs pažvelgia į sestercijų saujoje. Sveria kiek per daug kaip bronzinė moneta, išties, mato, kad turi ne tik jį vieną... Valdytojas jam dar davė sidabrinį medalį su pergalės simboliu. Dar vienas šio nesiliaujančio stebinti žmogaus triukas. Nusišypso ir leidžiasi laiptais.

Kai Sitis buvo Laukinių Vakarų miestas

Trisdešimt raitelių rado kur įsikurti netoli Londinijaus forto, miesto šiaurėje. Jo paskirtis šiuo ramybės laikotarpiu yra ne tiek ginti teritoriją, kiek aprūpinti kariuomenę būstu.

Dabar visų laukia pelnytas žygis į termas. Tai vienas iš nedaugelio didelių miesto pastatų, jis ant Temzės kranto, žemiau pretorijaus, kur vyko susitikimas su valdytoju.

Geriausias laikas yra pietų metas, kai vanduo, kaip visi sako, šilčiausias. Po pasilinksminimų vandenyje ir tradicinio masažo daugelis kareivių patraukia į miesto viešnamius malonumų.

O vyriausiasis dekurionas kartu su savo dviem kolegomis žingsniuoja po būsimąjį Sitį.

Po prašmatnaus pretorijaus ir tobulų hidraulinių įrenginių termose miestas trejeto akims atrodo iš tikrųjų paprastas. Labiausiai primena Laukinius Vakarus.

Tai nėra atsitiktinis palyginimas – kaip Amerikos žemyne europiečiai pirmeiviai žygiavo į vakarus, taip tą patį darė romėnai Europoje, vis giliau skverbdamiesi... į vakarus. O Britanija buvo vienas iš tikslų „tolimuosiuose" vakaruose, taigi visiškai tiksliai ją galima buvo pavadinti Laukiniais Vakarais.

Kaip pirmieji gabeno XVIII ir XIX a. Vakarams būdingas technologijas, statė miestus ir skleidė gyvenimo būdą indėnų žemėse, taip ir romėnai savo civilizaciją plėtė į galų, britų ir germanų žemes. Susidurdavo su panašiomis problemomis ir kartais panašiai jas spręsdavo.

Trajano laikų Londinijus iš tikrųjų daugeliu smulkmenų primena Laukinių Vakarų miestelius: čia ne tik iš esmės mediniai, kaip matėme, labai nesudėtingi namai. Teritorijoje, kur sunku rasti kasdienio vartojimo daiktų, parduotuvės parduoda viską, kaip ir pirmeivių kaimeliuose. Čia yra užeigų-saliūnų, kur galima į kambarį pasikviesti prie stalų patarnaujančią merginą. Galima pamatyti arklidžių ir kalvių, sutikti barzdaskučių, galinčių ištraukti dantį, ir net šiek tiek keltų – „indėnų", žingsniuojančių skersai gatvę, su tipiškais savo kultūros simboliais – genčių tatuiruotėmis ir ornamentais, be tunikų, bet marškiniai ir kelnės dryžuoti ir papuošti škotiško stiliaus kvadratėliais.

Nuostabu pagalvojus, kad po beveik dviejų tūkstančių metų čia sutiksime verslininkų su katiliukais, garsiuosius juodus taksi, raudonus dviaukščius autobusus ir bankininkų „Rolls-Royce"... Visa tai stiklinių dangoraižių šešėlyje...

O dabar stiklas čia dar vis retenybė. Ir nors Londonas tapo Britanijos, tai yra vienos iš keturiasdešimt penkių Trajano imperijos provincijų, sostine, stikliniai langai vis dar prabanga ir tiktai retas kuris gali juos sau leisti: stiklas yra labai brangus turtas šiose tolimose vietovėse.

Vaikštant po Sitį: seniausia skalbyklė?

Vienas iš trijų dekurionų stabtelėjo nusipirkti nuostabios antkaklės, pasagos formos kaklo papuošalo, būdingo keltų kariams, keliaujantis pardavėjas jam parodė jį kartu su kitais bronziniais ir geležiniais papuošalais, tarp kurių ir gražus iš kelių metalinių juostų supintas durklas: tai vis daiktai iš tipiško keltų vyriškio kapo, akivaizdžiai apiplėšto; velionio kalavijai ir durklai būdavo sulankstomi, kad niekas daugiau jų negalėtų naudoti.

Laukdami kiti du dekurionai žiūri į vartus, už kurių sklinda keistas vandens, žvangančio metalo ir girgždančio medžio keliamas triukšmas. Viskas skendi tamsoje, aišku tik, kad patalpa labai didelė. Gana greitai akys pripranta prie tamsos ir jau gali vienoje pusėje matyti daugybę mažų baseinų, o kitoje – žmones, regis, sulėtintai judančius blyškioje žibintų šviesoje. Tai vergai: jie lėtai žengia dviejų medinių ratų viduje – panašių į įtaisomus žiurkėnams narvuose, tik šie trijų metrų skersmens!

Besisukdami šie ratai išjudina kitus, mažesnius, tempiančius ilgas grandines, prie kurių prikabinti maišai, pilni vandens. Taip iš penkių metrų gylio šulinių įmanoma nuolat tiekti vandenį.

Tai niekada nesibaigiantis veiksmas, kadangi grandinės – panašiai kaip dviračio – sudaro žiedą, besisukantį be galo... Kokiu tikslu?

To klausia ir dekurionai, stovintys šios keistos vietos tarpduryje.

Vergas vaikas nuolankiai paprašo praleisti. Glėbyje laiko krūvelę purvinų drabužių. Tuodu palydi jį žvilgsniu. Berniukas sumeta savo nešulį į baseiną. Tuomet dekurionai supranta, kad priešais juos milžiniška skalbyklė. Nė vienas iš jų nieko panašaus iki šiol nematė. Net ir šiais laikais tokia vieta sukeltų susidomėjimą.

Kai anglų archeologai 2001 m. rugsėjį paskelbė apie netikėtą radinį, daugelis šaipėsi – seniausia skalbyklė istorijoje. Žinoma, ji kiek gremėzdiška, bet gali patenkinti tūkstančių Romos laikų londoniečių poreikius...

Bet ne visi su tuo sutinka. Išties, kokia prasmė atrasti „skalbyklę" tais laikais, kai būta tūkstančiai vergų, pasirengusių atlikti tą patį darbą? Negana to – net ir dabar, nors beveik visur pasaulyje įrengta elektra, prie upių krantų Indijoje ir Pakistane galima pamatyti šimtus triūsiančių skalbėjų, saulei šviečiant visą dieną daužančių drobes. Jei, kaip ir man teko girdėti, paklausite, ką jie mano apie skalbykles, truktelėdami pečiais atsakys, kad šios mašinos neturi ateities.

Negalima atmesti to, kad ši keista vieta iš tikrųjų skirta odoms rauginti, kaip dabar galime išvysti daugelyje baseinų Marakeše. Negalime tvirtinti. Dar ir dėl to, kad pagal naujausią hipotezę hidraulinis ratas galėjo turėti ir kitą paskirtį: papildyti miesto vandens atsargas. Iš tos vietos, kur esame, negalime to suprasti. Pernelyg tamsu, stovime pernelyg toli. Tik suprantame, kad tai nuostabus įrenginys.

Mūsų išradimai?
Iš tikrųjų romėnų sugalvoti...

Bet mintis apie skalbyklę erzina. Kiek išradimų ar įpročių, kuriuos laikome šiuolaikiškais, iš tikrųjų yra romėnų kilmės?

Jų daug, pradedant raidėmis, kurias naudojame mūsų kompiuteriuose, baigiant daugeliu teisynų įstatymų; visų aprašyti neįmanoma.

Bet štai keletas jus nustebinsiančių: bikinis, kojinės, vytintas kumpis, rutuliniai guoliai, žvakės, skriemulys, stiklo rutuliukų žaidimas, Bolonijos dešra ir mūsų kepamosios dešrelės (luganigos), žirklės, kambarių (termų) šildymas, rinkimų plakatai, sukamasis spaustuvas, žagarėliai, „auselės" ar pieniški sausainiai, valgomi per karnavalą (*frictiliae*), betonas, kanalizacija, įkaitintos plaukų žnyplės, didinamieji stiklai.

Net savaitės dienų pavadinimai, susiję septyniomis jau senovėje žinotomis planetomis, yra romėnų sistemos vaikai: Mėnulis (it. *Luna*) davė vardą pirmadieniui (*lunedi*), Marsas (*Marte*) – antradieniui (*martedi*), Merkurijus (*Mercurio*) – trečiadieniui (*mercoledi*), Jupiteris (*Giove*) – ketvirtadieniui (*giovedi*), Venera (*Venere*) – penktadieniui (*venerdi*). Šeštadienis (*sabato*) ir sekmadienis (*domenica*) yra krikščioniškas indėlis (bet vis dėlto – kad sekmadienis turi būti šventadienis, nusprendė Romos imperatoriai). Kitados šios dvi dienos buvo skirtos Saturnui ir Saulei. Anglų kalboje taip ir liko – *Saturday* ir *Sunday*.

Kai kurie šie išradimai nėra visai romėniški – iš tikrųjų jų užuomazgos matyti jau ankstesniais laikais. Tačiau romėnai juos pasisavino, patobulino ir padarė veiksmingesnius – net ir šiandien juos vartojame.

Pavyzdys galėtų būti akinių lęšiai. Jau senovės Graikijoje lęšiai buvo žinomi, bet dažniausiai jie buvo naudojami sufokusuojant saulės spindulius ugniai uždegti.

Romėnai pirmieji juos panaudojo, kad geriau matytų. Iš tiesų, Plinijus Vyresnysis patvirtina, kad Neronas naudoja įgaubtą brangakmenio (galbūt smaragdo) gabalėlį, kad geriau arenoje matytų gladiatorius. Daugelis manė, jog tokiu būdu galima pagydyti ir pačią trumparegystę. Nors lęšių pranašumai romėnams jau buvo žinomi, kad pamatytume pirmuosius akinius, reikės palaukti dar tūkstantį metų: jie pasirodė 1200-ųjų pabaigoje, viduramžių viršūnėje, ir buvo išrasti... italų.

Tarp romėnų išradimų, kuriais ir dabar naudojamės yra ne tik daiktų. Tarp jų yra ir labai paplitusių prietarų. Pavyzdžiui, negalima išberti druskos (palieti aliejaus, turėtume pridurti). Priežastis iš tikrųjų buvo labai praktiška: romėnų laikais druska buvo itin brangi prekė.

Vergas, nusipirkęs asmeninį vergą

Kiek Londinijuje gyventojų? Sudėtinga įvertinti. Bet skaičiuojama, kad 60 m. po Kristaus buvo nuo 5000 iki 10 000. Dabar, valdant Trajanui, turėtų būti jau beveik 20 000. Bet tai tipiška trečiojo pasaulio miesto gyventojų sudėtis – daug vaikų ir mažai senių.

Iš tikrųjų romėnų laikais Londone, kaip ir daugelyje kitų imperijos miestų, apie pusę gimusiųjų miršta nesulaukę brandos. Ir tik ketvirtis visų gyventojų išgyvena iki senatvės. O „senatvė“ – tai ne koks nors stulbinamas amžius: romėnams peržengti keturiasdešimtmetį reiškia įžengti į trečiąjį amžių...

Trys dekurionai vėl leidžiasi į kelią. Ir susiduria su besijuokiančia pora. Mergina – beveik vaikas. Tikrai neįprasta pora. Jiems susidūrus iškrinta vaškuota lentelė. Vienas iš dekurionų ją pakelia ir atverčia. Paskui parodo dviem draugams ir garsiai perskaito vardus: Vegetas ir Fortunata. Šie atsigręžia nustebę ir išsigandę sugrįžta prie trijų kareivių.

Iškritęs daiktas yra sutartis, pagal kurią perkama... mergina! Iš tikrųjų ji yra vergė, o už rankos ją laikantis vyras ką tik ją nusipirko.

Ši lentelė bus rasta archeologų (jie datavo ją tarp 80 ir 120 m. po Kristaus, tai yra būtent mūsų lankomas laikotarpis) ir sukels mokslininkams nemažai nuostabos. Sutartyje įrašyta, kad Vegetas, vyriškis, laikantis Fortunatą už rankos, įsigijo ją už 600 denarų (mūsų skaičiavimais – 4800 eurų).

Bet parašyta dar šis tas keisto: Vegetas yra tokio Montano vergas „pagalbininkas". O tasai savo ruožtu didingojo imperatoriaus vergas (tai yra dirba visuomeninėje struktūroje, administracijoje ar kaip darbininkas). Šis dokumentas stebina tuo, kad parodo tris įvairius vergystės lygius, paaiškindamas, koks sudėtingas buvo vergų pasaulis.

Iš tikrųjų, kaip pastebėsime šioje kelionėje, yra įvairių kategorijų vergų: nuo vargingiausių ir kankinamų, dirbančių kaime, iki tų, su kuriais elgiamasi labai gerai, nes jie išsilavinę, mokyti ir atlieka labai sudėtingas užduotis administracijoje ar galingųjų namuose.

Akivaizdžiai pastarieji (kaip Montanas) galėjo nuspręsti turėti padėjėjų (Vegetą), kuriems kartais pavyksta susitaupyti šiokią tokią sumą ir taip pat įsigyti vergę (Fortunatą).

Nežinome, kaip ši vergė bus išnaudojama, bet matant sumokėtą sumą norėtųsi įsivaizduoti, kad tai laiminga rūpesčių kupi-

nos meilės istorijos pabaiga, kai vergas pagaliau gali apkabinti mylimą moterį, išpirkęs ją iš jos šeimininko. Taip irgi atsitinka romėnų laikais.

„Parodyk jam vidurinį pirštą, Sestilijau!“

Dekurionai atiduoda lentelę porai ir išsuka iš pagrindinės gatvės į skersgatvį. Juos lyg nematomas magnetas traukia ką tik iškeptos duonos kvapas. Pravėrę iš trijų lentų sukaltas ir kryžmai dviem ąžuolinėm juostom sutvirtintas duris, dekurionai pamato įprastą visų romėniškų miestų vaizdą: kepyklos kiemą. Ant dviejų stalų vergai, sukdami mažus rankinius malūnėlius, mala grūdus. Kiti formuoja tešlą – daro storus ritinius su giliais spinduliniais grioveliais (tai iš anksto pažymėti gabalai).

Kampe du vergai sijoja miltus, tai atrodo labai įspūdingai: šviesa, sklindanti pro langelius palubėje, nutvieskia miltų dulkes, tokius šviesos pluoštus kitados buvo galima matyti kino teatruose, kai dar ten buvo leidžiama rūkyti. Visi vergai padengti šiomis neapčiuopiamomis baltomis dulkelėmis. Bet jie dar ir labai prakaituoti: kambario šone dviejose krosnyse nuolat kepa duona, gatavi jos kepalai dedami ant klibančių lentynų.

Duona parduodama namo gilumoje. Dekurionai atvėrė parduotuvės galinių patalpų duris, vedančias į skersgatvį.

Vaizdas, kurį matome – ir tai, kad galime matyti kiaurai visą namą – rodo, kad kai kuriuose Londono kvartaluose namai dažnai statomi eile, vienas prie kito, jų fasadai išeina į vieną gatvę, antrieji galai – į kitą.

Dekurionai nusiperka kepalėlių ir nueina, kvėpdami šviežios duonos kvapą. Išeidami uždaro galinių parduotuvės patalpų duris. Jiems tai įprastas veiksmas.

Pastebėjote? Romėnų durys visada atsidaro į namų vidų, niekuomet į išorę, į gatvę. Kodėl?

Priežastis paprasta: antraip privatiems reikalams būtų naudojama dalis visuomeninės žemės. Plotas priešais namą būtų naudojamas durims varstyti ir taip „vagiamas" iš bendruomenės... Tik turtingas arba galingas romėnas gali tai sau leisti. Visi kiti – ne.

Ši taisyklė išgyveno amžius ir pasiekė net mus. Taip pat įtaisytos ir mūsų namų durys: nuo atskirų namų iki daugiabučių. Patikrinkite – eikite ir pažiūrėkite, kaip yra jūsų namuose...

Saugumo reikalavimai pradėjo keisti šitą taisyklę: daugelyje vietų, visuomeniniuose pastatuose durys su avarinio išėjimo rankenomis atsidaro į išorę, kad pavojaus atveju būtų galima greitai išeiti. Gerai pagalvojus – būtent dėl šios tradicijos kilo daug tragedijų, kai minia, pasileidusi link išėjimo, negalėjo atidaryti durų ir išsigelbėti.

Tarp daugelio iš romėnų laikų mūsų išsaugotų dalykų yra ir vulgarių, galbūt jus nustebinsiančių.

Trys dekurionai stovi priešais Londono amfiteatrą. Tai vienas iš miesto pasididžiavimų. Po rytinių kautynių su žvėrimis, po vidurdienio egzekucijų šiuo metu greičiausiai kaunasi gladiatoriai. Tikrai – iš tribūnų sklinda žiūrovų riksmai. Bet jie gerokai silpnesni nei šauksmai, kuriuos trys vyrai pratę girdėti Romoje. Juk į Koliziejų gali įeiti nuo 50 000 iki 70 000 žiūrovų. O čia telpa vos 6000... Dešimt kartų mažiau. Be to, amfiteatras medinis. Reikės palaukti, kol imperatorius Hadrianas pastatys mūrinį.

Pasukę už kampo trys dekurionai tampa ginčo liudininkais. Vyriškis tempia šalin savo draugą, bandydamas jį atskirti nuo kito vis dar jį įžeidinėjančio žmogaus. Ir sako jam: „Keturiskart pasišaipė iš tavęs pavadindamas šikniumi, Sestilijau, parodyk jam vidurinį pirštą."

Jo bičiulis paklūsta, atsigręžia į priešininką, nusispjauna ir iškelia vidurinį pirštą, taip jį įžeisdamas. Užverda muštynės – vienos iš daugelio, kokias Londono skersgatviuose galima pamatyti kasdien.

Dekurionai nueina, nenori kištis.

Bet ši scena labai įdomi mums: atradome, kad vienas iš įžeidžiamiausių mūsų laikų gestų – iškeltas vidurinis pirštas – nėra mūsų vulgarumo išraiška, jis gerokai senesnis, naudotas jau romėnų... Tai leidžia suprasti pats Marcialis savo „Epigramose".

Prisijungiame prie trijų dekurionų. Jie ką tik pasuko už kampo į dekumaną*, vieną iš pagrindinių būsimojo Londono Sičio gatvių. Čia londoniečių minioje juos pametame.

Senovinė apsivalymo šventė

Turma vėl leidosi į savo kelionę link pačių šiauriausių visos imperijos sienų. Tai reiškia papildomas kelionės dienas. Kryptis – Vindolanda (dabartinis Česterholmas), vienas iš tolimiausių romėnų gynybinės sistemos, kurios pagrindu taps Hadriano

---

* *Decumanus* (lot.) – viena iš pagrindinių romėnų kariuomenės stovyklų ir miestų gatvių, einanti iš rytų į vakarus, ją stačiu kampu kerta kita pagrindinė gatvė, einanti iš šiaurės į pietus, – *cardo.*

siena, fortų. Jie įžengs į dar karštą pasienio zoną, kur dažnai tenka susidurti su gentimis, gyvenančiomis Kaledonijoje (dabartinė Škotija) už imperijos sienų.

Raiteliai sunerimę dėl kelionės ir stengiasi būti budrūs. Bet kol kas be reikalo: nors miestai, turtuolių vilos ir vargšų namai vis retėja, Roma tvirtai kontroliuoja šią Britanijos dalį.

Slenkant dienoms, oras vėsta ir naktimis visai šalta. Žemesnėse vietose jau visur plyti sniegas. Stori pilkų debesų sluoksniai dengia dangų lyg kailiniai. Lietus raitelius merkia kiaurą dieną, o vėjas sušaldo lašus į ledines adatas, smingančias į veidus ir rankas.

Turma prajojo Lindo miestą (dabar Linkolnas), paskui Eboraką (dabar Jorkas), kur įsikūręs visas legionas – VI *Victrix**. Į kiekvieną vietą jie pristato naujų sestercijų. Kitą rytą vėl sėda į balną ir leidžiasi į kelią.

Dabar, prieš pasiekdami kelionės tikslą, turi praleisti naktį gyvenamoje vietovėje. Tai padarys mažame Kataraktonijaus miestelyje (dabartinis Katerikas Šiaurės Jorkšyre), iškilusiame prie karinio forto.

Kol kareiviai prašapę miestelio skersgatviuose, užeigose ir viešnamiuose, tris dekurionus kolega palydi į vietinę genties šventę, skirtą besiartinančiai vasarai. Esame tarp pavasario lygiadienio ir vasaros saulėgrįžos, dabar maždaug gegužės pirma.

Saulė leidžiasi, grupelė kareivių vorele eina vis dar sniegu padengtais laukais. Šiose platumose vasara tikrai vėluoja. Miškas atrodo dar užmigęs žiemos miegu.

Sustoja kalvos viršūnėje, kur iš gretimų kaimų renkasi daugybė žmonių. Čia pat ir jų galvijai. Nors ir šalta, daugelis iki

---

* Nugalėtojas (*lot.*).

pusės nuogi. Dekurionai stovi nuošaliau, bet labai smalsiai stebi vyksmą.

Viduryje kūpso didelė malkų ir šakų rietuvė, prie kurios visi slenka lyg traukiami. Aliejinės lempos ir deglai daugybėmis švieselių plaukioja aplink tamsoje tarsi jonvabaliai. Tas pats vyksta ir kitų kalvų viršūnėse. Tai neapsakomai gražus vaizdas. Vėsiame ir krištoliniame nakties ore kalvas, rodos, dengia šviesų karūnos, besivaržančios su žvaigždėtu dangumi.

Staiga visi nutyla. Prabyla vyriškis. Jis druidas. Šneka savo kalba. Nakties prietemoje žmonių veidai atgręžti į šį pagyvenusį žmogų, su ilgomis pauzėmis tariantį žodžius.

Romėnai nesupranta nė žodžio, bet puikiai jaučia akimirkos iškilmingumą. Jų palydovas aiškina, kad tai apsivalymo šventė artėjant šiltajam metų laikui: druidas uždegs didžiulį laužą ir simboliškai praves pro jį galvijus, kad juos „apvalytų". Paskui palies kitus dalyvius.

Druidas stebi aplinkines kalvas: ant vienos ritmiškai siūbuoja deglas. Tai ženklas. Gumbuotu pirštu parodo į malkų rietuvę ir ištaria šventus žodžius. Iki pusės nuogi jaunuoliai su deglais užkuria laužą. Deglų šviesoje išryškėja tarsi gebenės jų kūnus apsivijusios puošnios tatuiruotės.

Štai – ugnis šokteli, apglėbia rietuvę ir pavirsta liepsnos šventykla. Dekurionai žvelgia į laužą, įsiplieskiant ugniai jų veidai pamažu nušvinta – žiūri neatitraukdami akių.

Gyvuliai suburiami ir vora varomi pro laužą. Tai nelengva – jie, žinoma, išsigandę. Virš jų kuprų simboliškai perbraukiama deglais.

Vyresnysis dekurionas stebi kitas kalvas – jos lyg išsiveržę ugnikalniai, o sniegas, nušviesdamas naktį, atspindi laužų liepsnas. Pasaulis atrodo apimtas liepsnos. Nuo visų kalvų sklinda

riksmai ir šūksniai. Tai tikra šventė, dabar, kai šventos iškilmės baigėsi, kyla didelė bendra euforija. Žiema liko už nugaros, priešaky laukia derliaus metas.

„Tai gyvenimo ir vaisingumo apeigos", – galvoja vienas iš dekurionų. Dar nespėjo baigti savo minties, o kalvos papėdėje pasirodo daugybė deglų, juos neša nuogi jaunuoliai. Atrodo, kad jų raumenys „verda" po oda. Jie šaukia. Tarp jų yra ir daug merginų, jos irgi nuogos, bėga mosuodamos deglais. Ant kūno galima pastebėti apeiginių piešinių. Visi avi tik odinius batus su raiščiais. Apšviesti jų kūnai primena gyvas liepsnas, nepaklūstančias šalčiui ir sniegui.

Pasiekę viršūnę, žmonės paeiliui įsibėgėja ir šoka per sniege degančius mažus laužus. Tai dalis apeigų: reikia peršokti liepsną, kad apsivalytum. Senoliai ir vaikai simboliškai praeina po deglais.

Grupelė jaunuolių pasileidžia link romėnų. Juos veda mergina ilgais, pečius glamonėjančiais plaukais... Paskui ją – kita, plačiastrėnė, ji bėga ne taip greitai. Krūtys sulig kiekvienu žingsniu šokčioja. Jų deglai nušviečia kūnus rausva, formas sušvelninančia šviesa.

Nepribėgusi kelių metrų mergina kažką rėkia romėnams, žiodamasi, lyg norėtų įkąsti. Akimirką žiūri, probėgšmais šyp-teli ir „kerta" deglu į jų pusę, paskui apsisuka ir dingsta tamsoje.

Deglo liepsna šmėkštėli priešais romėnus kaip ugnies vėliava. Kai akys ir vėl pripranta prie tamsos, jaunuolių grupė jau tarp saviškių, jie juokdamiesi stumia šokti per laužą delsiančius.

Vyresniajam dekurionui šis merginos „įkandimas" primena Romai pavaldžių genčių „riaumojimą". Imperija, žinoma, nugalėjo ginklu, bet reikia įveikti dar ir jų tradicijas. O jos labai gajos.

Kokia tolima atrodo Roma šiame imperijos pakraštyje...

Tradicija ant kalvų ir kalnų uždegti laužus išsaugota ir šiais laikais. Daugelyje valstiečių švenčių dar aptinkama šios senos tradicijos pėdsakų. Taip pat ir pas mus, Italijoje, kai kuriuose Šiaurės Italijos slėniuose. Sunku nustatyti, kiek jie susiję su senosiomis apsivalymo apeigomis, o kiek yra naujesnių laikų įtakos („sudeginant" visa, kas sena, simboliškai – ir blogą metų laiką). Dar ir dėl to, kad daugelis šių švenčių vyksta patį vidurvasarį.

Sudie išvykstant

Aušrojant dangus pamažu šviesėja, bet tas pats pilkų debesų apklotas trukdo išryškėti spalvoms – viskas susupta į šaltą metalinį atspindį. Ir maža medinė trobelė samanomis užkamšytomis sienomis.

Tuomet staiga horizonte blyksteli pirmieji saulės spinduliai. Tarsi pro plyšį mūre jie skrodžia šaltą orą, perkerta ledinį vėją ir kaip pavargę paukščiai nusileidžia ant trobelės stogo. Paskui lėtai nuslysta ant durų, jas glamonėja, lyg norėdami pabelsti.

Nuostabu, kaip saulės šviesa pakeičia durų spalvą. Tarsi šios atgautų gyvastį. Iš juodų pavirsta šviesesnėmis, galiausiai įgauna medžio atspalvį.

Dabar saulė yra akinamas ugnies kamuolys ant horizonto linijos. Greitai pradings, praryta storų pilkų debesų, kurie šiose vietose atrodo amžini.

Staiga durys atsidaro. Rankoje kovai paruošto kalavijo aukštyje laikydamas diržą, išeina vyresnysis dekurionas. Apsidairo, tuomet nusiraminęs atgręžia veidą į saulę ir užsimerkia mėgaudamasis stebuklinga greitai pradingsiančia akimirka.

Jis ne vienas. Duryse pasirodo moteris, apsigobusi šilta dideliais spalvotais kvadratais nuausta antklode. Žengdama baltutėlėmis kojomis prisiartina prie dekuriono. Vyras atsisuka ir švelniai ranka prisitraukia merginą. Ji žvelgia į jį šypsodamasi, priglaudusi veidą prie jo krūtinės. Tai vakarykštė mergina – toji, kuri „įkando" romėnams...

Akivaizdžiai dekurionas čia buvo ilgai, o jie abu pasinaudojo šventės sumaištimi...

Bet dabar turi skubėti į *turma* sueigą prie Kataraktonijaus forto. Ir prieš atsisveikindami abu aistringai apsikabina. Jiedu žino, kad vargu ar besusitiks. Paskutinįkart ilgai pažvelgęs į merginą dekurionas pasuka į sueigos vietą. Paskui sustoja, atsigręžia į merginą, nužvelgia ją ilgesingu žvilgsniu, ir šypsena nušviečia jo veidą. Merginos skruostais teka ašaros, ji smarkiau susisupa į antklodę.

Jiedu nežino, kad dekuriono dalelė liks čia... Po devynių mėnesių mergina susilauks sūnaus, o šio veide po kurio laiko išryškės tėvui būdingi bruožai – dvi vylingos raukšlės prie lūpų. Tokios pačios, kokios dabar rėmina būsimojo tėvo šypseną. Dekurionas užsimerkia ir toliau žingsniuoja į sueigą.

Eidamas jaučia krepšelyje prie diržo kažką esant. O manė, kad jis tuščias. Įkiša ranką ir randa jam valdytojo padovanotą sestercijų. Pasižiūri į jį, nusišypso ir suspaudžia, tada patraukia toliau.

Kai atvyksta į aikštę, jo milžiniškas šviesiaplaukis padėjėjas jau pabalnojęs žirgą ir laukia pasiruošęs. Kiti du dekurionai jau paėmę paskutinį pristatytinų sestercijų krovinį, saugumo labui laikytą forte.

Po kelių minučių visa *turma* susitinka už forto. Kai kurie kareiviai kosi. Vienas pirštu prispaudęs šnervę pučiasi nosį. Šių dienų šaltis ir lietus padarė savo... Ir ne tik oras. Vieno kareivio

veidas ištinęs po muštynių. Kitas apsnūdęs ir paniuręs dėl kankinamų pagirių. Daugelis prisimins šį stabtelėjimą Kataraktonijuje...

Dekurionas nusišypso žinodamas, kad dabar reikės būti budriems – juos vis dar gali bet kada užpulti. Apžiūri savo žmones, įkvepia oro ir įsako leistis žygin. *Turma,* savo ženklais ir vėliavomis traukdama smalsuolių dėmesį, lėtai juda pagrindine gatve.

Po kelių minučių ji palieka miestelį ir toliau jodama keliu pasiekia kalvelės viršūnę. Vienas žvilgsnis seka *turma,* kol paskutinis purpurinis apsiaustas dingsta už kalvų. Jį temdo ašaros. Tai toji pati mergina.

Vindolanda

Tai buvo žygis, pratinantis reaguoti į mažiausią triukšmą, ypač kertant miškus, bet dabar ilgos kelionės tikslas jau nebetoli. Horizonte išnyra fortas – kyla tarsi ilga bokštų ir stogų linija po milžiniškų baltų ir pilkų debesų antklode. Visur aplinkui miškai iškirsti, žaliuoja tik žolė. Daugelyje vietų dar likę sniego, tarsi gamta nenorėtų pripažinti, kad blogas metų laikas jau baigėsi.

Forto pašonėje driekiasi mažas kaimelis, kuriame gyvena kareivių šeimos, kai kurie amatininkai ir panašiai. Oficialiai kareiviai negali vesti iki tarnybos pabaigos (o ji trunka dvidešimt penkerius metus!), bet santykiai neišvengiamai užsimezga, pirmiausia tokiose tolimose vietose, kur jie būna uždaryti daugelį metų: „spontaniškose" šeimose gimsta vaikai, ir vadovybė apsimeta to nepastebinti.

Turma prisistato prie forto vartų, ir vyresnysis dekurionas pateikia savo įgaliojimus sargybos vyresniajam. Reikia laikytis

taisyklių, kolona laukia, kol jai bus leista įjoti. Vyresnysis dekurionas naudojasi atokvėpiu ir apžvelgia šį pasienio fortą. Sienos medinės, neaukštos (apie šešis metrus), bet įveikti jas sunku, kadangi aplinkui visą fortą iškastas gilus griovys, dar paaukštinantis sienas. Be to, šios padengtos storu velėnos sluoksniu, kad būtų atsparios ugniai. Įdomu, kad jau romėnų laikais fortai turėjo šaudymo angas kaip viduramžių pilyse (o gal reikėtų sakyti atvirkščiai...).

Virš sienų kyla bokštai – tai tik mediniai rėmai: primena elektros bokštus, besibaigiančius kvadratine aikštele, kurioje budi kareiviai.

Jie išdėstyti lygiais tarpais ir atstumas tarp jų neatsitiktinis – tai yra romėnų karinės mašinos šūvio nuotolis, kad užpuolus vienas bokštas galėtų apginti kitą.

Fortas yra kvadratinio išplanavimo ir užima gana didelį plotą, prilygstantį maždaug keturioms futbolo aikštėms. Iš vietos, kur stovi vyresnysis dekurionas, galima matyti miegamųjų, arklidžių ir visų pastatų, iš kurių sudarytos šios didelės pasienio kareivinės, stogus.

Paskutinė įdomybė: teritorijoje yra ketveri vartai, po vienus kiekviename krašte, net iš toli nesunku pamatyti, kur jie yra, nes abipus jų visuomet stovi du suporuoti bokštai – kiekvienų vartų „sargyba". Tą patį galima dar ir šiandien matyti daugelyje miestų, kur liko romėnų pėdsakų. Įskaitant pačią Romą. Pagrindiniai vartai gynybinėse sienose visuomet atpažįstami iš dviejų lyg sargybiniai stovinčių bokštų. Šitaip, pavyzdžiui, prasideda garsioji Veneto gatvė prie Pincianos vartų. Du cilindro formos bokštai ženklina, kad čia kadaise prasidėjo Druskos kelias, kuris vėliau jungėsi su Naujuoju Druskos keliu.

Vyresnysis dekurionas ir jo raiteliai įleidžiami. Nulipa nuo žirgo ir įsako saviškiams eiti į jiems skirtas patalpas. O jis kartu su kitais dviem pareigūnais turės prisistatyti ir... priduoti sestercijus.

Visi trys žengia pagrindine gatve kartu su tyliu milžinu batavu, nešančiu paskutinį sestercijų maišą taip lengvai, kad galėtum pamanyti, jog maišas pilnas sausų lapų.

Fortas primena mažą gyvenimu kunkuliuojantį kariškių miestą. Praeina arklininkas, vedinas žirgu. Pro atviras kareivinių duris sklinda juokas. Vieni kareiviai, nugaromis atsirėmę į stoginių kolonas, klausosi, kaip kiti gestikuliuodami pasakoja apie mūšius, kuriuose dalyvavo. Po šitiekos dienų šarvuose vyresnysis dekurionas pagaliau sutinka kareivių „civiliais drabužiais" grupes – be grandininių marškinių ir šalmų, tik su tunikomis ir diržais, prie kurių, žinoma, kabo privalomi ir parengti naudoti (juk esame vis dar mūšių vietose) kardas ir durklas.

Praeidamas girdi neįprastus vardus. Jie stebina ir mus, nes yra „užsienietiški", tikrai ne lotyniški. Kai kurie germanų kilmės: Butimas (pirmoji vardo dalis reiškia „grobis"), Vatas, Chnisas, Chrautijas, Gambakas (iš senovės germanų *gambar*, smarkus), o dar Hvepnas, Hveta...

Kiti tipiški keltiški: Troucisas, Katusa, Kaledas, Uksperas, Akranijas, Cesaucijas, Varcenas, Virocijas...

Visi šie vardai iš tikrųjų buvo archeologų rasti Vindolandos forte.

Fortą po ilgo batavų (tai yra olandų) karių postovio dabar užima pirmoji tungrių (tai yra kilusių iš Šiaurės Ardėnų) karių kohorta. Tai svarbi detalė. Iš šių tautų, dabar ištikimų imperijai, buvo reikalaujama siųsti karius prisijungti prie romėnų legionierių. Paprastai jiems vadovauja ne romėnas, bet jų genties kilmingasis. Taigi tai labai vieningi ir kultūriniu, ir kalbiniu po-

žiūriu daliniai, tačiau kariaujantys už Romą. Ir jie aukojasi. Iš esmės tikrųjų legionierių fortai yra gerokai atstu nuo pirmosios linijos. Tokiu būdu būtent šios Romos „kolonijinės“ pajėgos pirmiausia susiduria su priešu – ir kovos rikiuotėje (pirmoji eilė yra būtent jų), ir pasienio fortuose. „Legendiniai“ legionieriai pasirengę įsikišti, bet vėliau.

Taip sutvarkyta Romos kariuomenė.

Baigę karo tarnybą, šie pagalbiniai kareiviai (*auxiliarii* – taip jie vadinami, kad būtų skiriami nuo legionierių) bus apdovanoti žemės sklypu, leidimu oficialiai įteisinti santykius su savo moterimi (ir galbūt vaikais) ir, pirmiausia, Romos pilietybe – labiausiai trokštamu atlygiu.

Nuo tos akimirkos jie nebe suromėninti buvę barbarai, bet visateisiai Romos imperijos piliečiai, tokie bus ir jų vaikai. Tai „auksinė pensija“, skatinanti daugelį šių kareivių sukąsti dantis ir eiti iki galo. Jeigu tik pasiseks: pirmose gretose, kaip matėme, mirtis yra kasdienybė.

Forte daug mažų baltai nutinkuotų pastatų, kuriuos prie pamatų juosia tamsiai žalia juosta. Tai kareivių, centurionų ir kitų pareigūnų kareivinės. Čia laikomi ir pirmosios vardulų, kilusių iš Ispanijos, kohortos padalinio žirgai. Taigi, pasienio fortuose budi tikri Romos „užsienio legionai“.

Beveik dviejų tūkstančių metų senumo sandalai ir kojinės

Susitikimas su forto komendantu buvo rimtas ir nuoširdus. Jis kalbėjo su tipišku batavų akcentu – šiaurietišku ir kiek tęsiamu. Tegalėjo tik papurtyti galvą, kai pamatė ant savo stalo

padėtą sestercijų maišą: jis praktiškas žmogus ir laiko tikru karo pajėgų švaistymu pasitelkti visą *turma*, kad atgabentų iki čia paprasčiausias monetas... Bet nusišypso išvydęs naujus imperatoriaus užkariavimus, pavaizduotus ant sestercijų kitos puses. Dar viena Romos pergalė... Būdamas geras karys, jis laiko Trajaną panašiu į save, tai yra žmogumi, kariuomenėje suvalgiusiu pūdą druskos. Ir jis, ir kiti kariai jaučia imperatoriui beribę pagarbą.

Prieš kelias dienas fortą pasiekė žinia apie nedidelį būrį kaledonų, kurie slapčia pasiekė romėnų pozicijas. Sniege buvo rasti jų vežimo pėdsakai, bet kadangi upė gili, jie buvo pamesti. „Tai demonai, ateinantys iš šalčio, – pasakoja apie juos. – Jie sugeba nepaprastai gerai judėti sunkiai pereinamose vietose ir netikėtai užpulti mūsų postus užnugaryje.“ Vienintelis būdas juos sustabdyti būtų siena nuo vienos pakrantės iki kitos, lygiais tarpais pastačius fortus. „Tai vienintelė išeitis: visi čia esantys tuo įsitikinę. Taip būtų galima išvengti antpuolių ir būtų galima geriau kontroliuoti prekių judėjimą...“

Jo požiūriui bus pritarta po kelerių metų, kai kitas imperatorius, Hadrianas, pastatys vientisą šešių metrų aukščio ir dviejų–trijų metrų pločio sieną – 180 kilometrų ilgio! Ji kirs visą Šiaurės Britaniją, nuo Airijos jūros iki Šiaurės jūros. Tikra Europos „Kinų siena“ su sargybos bokštais kas 500 metrų ir tvirtovėlėmis, saugančiomis mažus vartus sienoje, kas pusantro kilometro – savotiškas prekių ir žmonių filtras.

Priešais sieną barbarų pusėje lygiagrečiai bus iškastas trijų metrų gylio griovys priešams sustabdyti. Nors ir keista, šiapus sienos romėnų pusėje tvirtovėles jungia dar vienas gilus gynybos griovys ir pylimas, o tai liudija, kad, puolimo baiminamasi ir iš „draugiškos“ teritorijos.

Daugelis kitų didelių fortų (tokių kaip Vindolanda) budi prie Hadriano sienos lyg šuoliui pasirengę sarginiai šunys.

Statinys bus sumūrytas taip gerai, kad nemaža dalis šios ilgos akmeninės gyvatės ir šiandien dar matoma.

Išeidamas iš komendanto kambario, žvelgiančio į vidinį būstinės kiemą, dekurionas stebi „neprotokolinę" sceną. Vaikas ilgais šviesiais plaukais ir protingomis akimis bėga link komendanto šaukdamas: „Tėti, tėti..."

Tarnaitė bergždžiai bando jį sustabdyti, berniukas greitesnis. Mikliai užlipa trimis laipteliais į medinį portiką, kur stovi du vyrai, ir šoka į tėvo glėbį, o šis prispaudžia jį prie krūtinės: „Štai mano mažasis Achilas, pasirengęs kautis."

Dekurionas pastebi, kad tėvo glėbyje susirangiusio mažylio batų padai pakalti vinimis, visai kaip legionierių. Pastebi ir spalvingas storas vaiko kojines. Čia beveik visi kareiviai po sandalais (*caligae*) mūvi storas kojines.

Nors šiandien dėl panašaus derinio (kurį kai kurios bendrovės, pavyzdžiui, „Burberry", „Givenchy" ir „Dior" neseniai sugrąžino) gali raukti nosį, pakanka atsidurti čia, šių dienų šaltyje, kad iškart perimtum „Socks & Sandals" madą (arba, tariant lotyniškai, *udones et caligae*), kaip ji dabar daugelio niekinamai vadinama.

Pasirodo ir komendanto žmona, elegantiška subtilių manierų moteris, tikriausiai kilusi iš aristokratų šeimos. Paduoda kelis savo laiškus vienam iš komendanto sekretorių, šis linkteli, pasirūpins, kad jie būtų pristatyti. Rašyti čia laiškus ar jų gauti atrodo banalu, bet juos atradusiems archeologams jie papasakojo daug naujo. Netrukus pamatysime.

Dekurionas atiduoda pagarbą komendantui. Padėties skirtumas tarp jųdviejų milžiniškas, panašiai kaip tarp generolo ir paprasto grandinio... Ir vis dėlto pasveikinimas, nors ir kariškas, labai nuoširdus.

Paskui pasuka link patalpų, kuriomis dalijasi su kitais dviem dekurionais. Pajutęs, kaip šaltis ir drėgmė skverbiasi į fortą ir persmelkia iki kaulų, paspartina žingsnį. Prastas oras tikriausiai yra tikras romėnų karių priešas: puola kasdien. Ir ne tik juos. Jis puola ir pastatus.

Taip, šis fortas dar medinis, tik po kelerių metų bus pakeistas mažesniu akmeniniu. Pastatai negali ilgai atsispirti oro ir dirvos drėgmei. Išlaiko tikrai ne daugiau nei dešimt metų. Taigi kaskart, kai iškyla namas ar pataisomas forto kampas, viskas – kartu su šiukšlėmis ir lūženomis – padengiama drėgmei atspariu moliu, o vėliau dar statoma ant viršaus.

Bet šis molio sluoksnis „dusina“ dirvą: be deguonies bakterijos negali daugintis ir naikinti žemėje esančių daiktų, tad jie buvo puikiai apsaugoti, nors atskiruose sluoksniuose buvo labai drėgna (o vietomis – tiesiog purvas).

Rezultatas – „Vindolanda Trust“ archeologai ir savanoriai, vadovaujami nepailstančio Robino Birley, per pastaruosius keturiasdešimt metų iškasė tūkstančius nepaliestų radinių, snaudusių beveik du tūkstančius metų.

Daugelis iš jų dabar rodomi vietos muziejuje, jų unikalumas pavertė Vindolandą viena iš įdomiausių romėnų pasaulio vietovių.

Tai įvairiausi radiniai: nuo auksinių monetų su Trajano atvaizdais iki prabangių žiedų su išraižytais antspaudais. Yra ir paprastų bei jaudinamų žiedų – ant vieno iš jų, mažo ir bronzinio, matyti įrašas MATRI PATRI (*lot.* „mamai ir tėtei“).

Neįmanoma aprašyti visų radinių – tai ir šukos plokščiame odiniame dėkle (tokiame pačiame kaip daugelis vyrų šiais laikais nešioja kišenėse), ir niekada nenaudoti indai iš Prancūzijos, nes jie buvo atgabenti jau sudaužyti, ir vyno amforų fragmentai, stiklinės taurės, ant kurių pavaizduoti gladiatoriai, ir medalionas su pora besibučiuojančių romėnų (tokį vaizdą galėtume pamatyti paskalų žurnalo viršelyje), ir aukuras.

Be kita ko, buvo rasta daugiau nei du tūkstančiai (!) įvairių sandalų ir kojinių. Jos neįtikėtinai išsilaikiusios: ir nėriniai, ir kitos puošmenos. Pasirodo, kareiviai tarnyboje dažnai avėjo pusbačius iki kauliukų (mūsų karių „visureigių" pirmtakai). Daugelio jų padai buvo pakalti vinimis, kad šis nenusitrintų (panašūs „Tod's" batų padai) ir geriau sukibtų su žeme.

Žemėje rasta net ir puskojinių, kareivių mūvėtų, kad kojos nesušaltų.

Bet įspūdingiausias radinys – vaiko batelis, irgi pakaltas vinimis (ir mažas medinis kalavijas). Jis buvo rastas forto komendanto Flavijaus Cerialio namuose. Galbūt priklausė jo sūnui.

Be to, rastas keistas perukas iš ilgo ir tamsaus augalinio pluošto (galbūt tai buvo moteriškas galvos apdangalas, naudotas kaip „tinklelis" nuo vabzdžių). Greičiausiai priklausė komendanto žmonai Lepidinai.

Apie šią porą, Flavijų Cerialį ir Lepidiną, archeologų dėka žinome daug. Gyveno forte dešimt–dvylika metų prieš mums atvykstant, dabar jie kažkur kitame imperijos pakraštyje. Žinome, kad turėjo mažiausiai du vaikus: archeologai rado po jų namais palaidotą ne vieną batą, idealiai tinkantį vaikui nuo dvejų iki dešimties metų. Negalėjo būti to paties augančio vaiko batai, nes šeima forte tebuvo ketverius metus (paskui visa kohorta batavų, vadovaujamų Cerialio, buvo pasiųsta padėti Trajanui

užkariauti Dakijos: atrodo, šis išvykimas daugybę kareivių paskatino dezertyruoti, kadangi jie nenorėjo be paramos palikti savo sukurtų „spontaniškų“ šeimų).

Tačiau išsamiausių žinių apie šią šeimą mes turime iš laiškų, kuriuos ši gaudavo ir siųsdavo.

„Atsiųsk man dvejas kelnaites“... Laiškai iš imperijos pakraščio

Vindolandos vietovė įėjo į archeologijos istoriją dėl beveik dviejų tūkstančių laiškų ir dokumentų, kuriuos čia rado mokslininkai.

Juose gyvai aprašomas gyvenimas imperijos pasienyje, pasakojama apie romėnų karo mašiną – nuo kariuomenės aprūpinimo iki palapinių, vežimų, drabužių sąrašų ir jų kainų. Kalbama ir apie nusikaltimą, galbūt apie korupcijos forte atvejį, kai nusikaltėlis iš provincijos buvo išvežtas sukaustytas... Parodomoji bausmė už sunkų nusižengimą.

Komendanto siųsti ar iš kitų fortų gauti laiškai ir dokumentai turėjo būti sunaikinti – jo padėjėjai įkūrė ugnį, kad juos sudegintų, bet apvaizda užgesino liepsną, taip jie buvo išsaugoti.

Pirmiausia – kaip rašė romėnai? Ant medinių lentelių su rėmeliais, užpildytų vaško sluoksniu, kuriame ilgu metaliniu rašikliu išraižomas tekstas. Arba ant plonyčių vos pusantro milimetro storio kortelių, išpjautų iš alksnio ar beržo. Ant šių 18-os centimetrų ilgio ir 9-ių centimetrų pločio kortelių rašoma rašalu mediniais strypeliais, maždaug cigaretės dydžio, su gale pritvirtintu metaliniu žiedu, besibaigiančiu aštriu smaigaliu. Tai buvo labai

patogus įrankis. Šiuolaikiniai eksperimentai parodė, kad vos kartą pamirkius rašiklį galima buvo parašyti tris ar keturis žodžius.

Dar įspūdingesnis faktas, kad mediniai strypeliai dažnai būdavo išilgai išgręžti kiaurai, o tai leidžia manyti, kad truputį pripylus vidun rašalo teoriškai galėjo būti naudojami kaip mūsų parkeriai (bet dėl to nesame tikri). Iš viso buvo rasta daugiau nei du šimtai rašiklių.

Romėnų laiškas buvo įdomiai „lankstomas". Vokų nebuvo: lentelės buvo sudedamos viena ant kitos kaip domino kauliukai ir sujungiamos virvelėmis, perkištomis pro skylutes. Dažniausiai lentelės buvo dvi, užverčiamos kaip valgiaraštis restorane. Bet jų galėjo būti ir daugiau, tuomet buvo sulankstomos panašiai kaip kelių žemėlapis.

Pirmame puslapyje buvo rašomas gavėjo vardas – taip darome ir mes ant voko.

Šie trapūs laiškai stebuklingai išliko per amžius dėl pelkėto ir deguonies stokojančio dirvožemio – jie rasti šešių–aštuonių metrų gylyje. Iš pradžių archeologai nesuprato, kas tai. Kai kurių lentelių įrašai buvo nunykę. Infraraudonaisiais spinduliais pavyko perskaityti visus tekstus. Dažnai laiškuose tebuvo kelios eilutės, bet vis dėlto neįmanoma apsakyti visko, kas buvo užrašyta. Štai kas buvo rašoma imperijos pasienyje:

> Balandžio 15 d. pranešimas apie IX batavų kohortą: visi žmonės savo vietose, jų amunicija tvarkinga!
>
> Siunčiu tau kelias poras kojinių, dvi poras sandalų ir dvejas kelnaites.
>
> Britai neturi šarvų, turi tik gerą raitiją, bet ši nesinaudoja kalavijais. Šie vargšai „britaniūkščiai" net nemoka raiti svaidyti iečių.

Vyrai nebeturi alaus. Prašau tavęs įsakyti, kad kas nors jo paimtų.

Dėkui už mano nuostabiai praleistas atostogas.

Pranešu, kad džiaugiuosi puikia sveikata, ir tikiuosi, kad ir tu taip pat; tinginy, neatsiuntei man nė vieno laiško!

(Kareivio Solemnio laiškas, siųstas bendražygiui Pariui).

Bet turbūt labiausiai jaudinantis laiškas yra Sulpicijos, kito forto komendanto žmonos, kvietimas į gimtadienį, siųstas Lepidinai, Cerialio žmonai. Tai seniausias žinomas laiškas, rašytas moters moteriai.

Sulpicija Severa mielajai Lepidinai, sveika! Trečią dieną prieš rugsėjo idas (rugsėjo11 d.), sese, mano gimtadienio šventės dieną, tave širdingai kviečiu atvykti pas mus, kad savo buvimu padarytum mano dieną dar laimingesnę, juk ateisi (?).

Pasveikink savąjį Cerialį. Manasis Elijas ir sūnelis sveikina jį. Aš laukiu tavęs, sese! Pasilik tokia sveika, sese, mano brangiausioji siela, kokia ir aš sau linkiu būti, ir sudie.

Sulpicijai Lepidinai, Cerialio (žmonai), nuo Severos.

Pagaliau ant vieno laiško kitos pusės buvo rastos ir komendanto Cerialio sūnaus pratybos! Perrašyta Vergilijaus „Eneidos“ frazė, kurią jam padiktavo mokytojas, „mokytas“ vergas (galbūt vardu Primigenijas). Matyti mokinio klaidos. Nesunku įsivaizduoti vergo balsą, lėtai tariantį:

Interea pavidam volitans pennata per urbem nuntia Fama ruit matrisque adlabitur auris Euryali.

(„Gandas sparnuotas bemat išgąsdintą miestą apskriejo, / Ir šiurpulinga žinia Eurialo motinos ausį greitai pasiekė...“*) Šiandien, beveik po dviejų tūkstančių metų, galime pamatyti, ką parašė mokinys: *Interea pavidam volitans pinnata p' ubem...*

Vaikas parašė p' *vietoje* per *ir* ubem *vietoj* urbem...

Galime tejausti simpatiją vaikui, privalėjusiam studijuoti „Eneidą“ taip toli. Bet taip pat turėtume įvertinti tėvų pastangas jam vis dėlto suteikti geriausią išsilavinimą net ir esant tuomet žinomo pasaulio pakraštyje!

Visa tai vis dar guli po pretorijaus, komendanto namų, iš kurių mūsų dekurionas tik ką išėjo, grindimis. Dabar jis sušalęs turbūt pabandys išsimaudyti už forto esančiose termose. Galų gale nusipelno kiek atilsio po visų šitų triūso dienų. Ir dar įdomu palyginti. Juk tai šiauriausios termos imperijoje. Bus ką papasakoti grįžus į Romą.

Kad suprastų, ar toli yra termos, vyresnysis dekurionas užlipa ant gynybinių forto sienų, bet pasiekus laiptų viršų ledinis vėjas kerta jam į veidą, priversdamas slėptis už sienos. Jį stebi du jauni sustirę sargybiniai ašarojančiomis nuo šalčio akimis.

Vyresnysis dekurionas žvilgteli laukan. Už kelių dešimčių metrų nuo forto sienų kareivių grupė lavinasi su skorpionu – milžinišku arbaletu ant trikojo. Taikinys – karvės kaukolė. Ji už kokių septyniasdešimties metrų.

Paleista strėlė sušvilpia ore ir pataiko į kaukolės, jau pervertos daugelio strėlių, vidurį. Šių ginklų taiklumas įspūdingas,

---

* Vergilijus „Eneida“ (IX, 473). Vilnius, 1989. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas.

kaip matysime tolesniuose skyriuose. Kol šaukiant centurionui pagalbininkai užtaiso ginklą iš naujo, dekurionas kažką pastebi tolėliau griovyje. Tai apdaužytas vyro kūnas, tikriausiai bus vienas iš kaledonų, puolusių *mansio**. Yra girdėjęs, kad kareiviai sučiupo kovotoją, sugebėjusį pabėgti iš puolimo vietos. Tardė jį, kankino ir nužudė. Dabar jo kūnas tyso tolimajame griovyje...

Vyresnysis dekurionas to nežino, bet po daugelio amžių čia kasinėdami archeologai ras dvi kaukoles: vieną – galvijo, suvarpytą strėlių, o kitą – dvidešimties–trisdešimties metų vaikino su aiškiom žymėm... kitokių smūgių.

Vyresnysis dekurionas žvilgteli šiaurėn, į kaledonų žemes. Žemos kalvos driekiasi iki pat horizonto, kol išnyksta tarp sniego ruožų ir miškų. Ten – nebe imperija. Jis tikrai atvyko iki pačių tolimiausių jos ribų.

Iš barbarų pasaulio staiga siūbtelėjęs ledinio vėjo šuoras tarsi skėlė antausį. Vyresnysis dekurionas nesąmoningai žingteli atgal. Paskui prisimerkia ir su iššūkiu žvelgia į horizontą.

Tai tikrai prakeikta vieta, galvoja: toli nuo Romos ir Viduržemio jūros karščio, toli nuo miestų, nuo imperijos gyventojų, kurie netgi nežino, kad čia yra šie fortai ir šie kareiviai. Tai vieta, kur tvyro tik žmonių iš anos pusės sienos neapykanta ir... klimato neapykanta.

Nusigręžia ir greitai leidžiasi laiptais – eis į termas. Paskutinį Romos civilizacijos ženklą šiose vietose. Nieko daugiau čia ir nėra.

---

* Oficiali valdžios išlaikoma poilsio vieta prie kelio.

Paryžius

KAI BUVO MAŽESNIS NEI POMPĖJAI

Mūsų moneta ir vėl leidosi į kelionę po Romos imperiją. Iš rankų į rankas ji perėjo banaliai: kai dekurionas Vindolandos termose norėdamas išsimaudyti nusirengė ir negrabiai suvyniojo savo drabužius, kapšas prie diržo apsivertė ir išsprūdęs sestercijus nukrito ant mažos sunumeruotos nišos, atstojančios spintelę drabužinėje.

Daug dienų jo niekas nepastebėjo. Kol kitas termų lankytojas praeidamas su žibintu atkreipė dėmesį į žybsnį, ištiesė ranką ir paėmė jį.

Dabar jis kapšelyje vyno pirklio, pristačiusio kelias amforas iki imperijos sienų ir grįžtančio atgal. Britanija jau liko už nugaros, moneta grįžo į žemyną ir keliauja plačiu *Provincia Lugdunensis**, kurios širdyje šiandien yra Prancūzija, keliu.

Pirklys joja raitas, šalia – patikimas vergas. Jau daug valandų lėtai keliauja per liūtį.

---

* Romos provincija Galijoje.

Kaip romėnai gynėsi nuo lietaus? Jei manote, kad skėčiai yra šiuolaikinis išradimas, klystate. Jų būta jau tada! Ir dar ankstesniais laikais.

Archeologai jų rado net etruskų kapuose.

Buvo kiek kitokie nei mūsiškiai, neturėjo plonų metalinių virbų, spyruoklių. Labiau priminė kiniškus su storais nelanksčiais virbais.

Tiek panašumų su mūsų pasauliu. Bet naudojami jie buvo visai kitaip. Pavyzdžiui, etruskiškas, saugomas *Villa Giulia* muziejuje Romoje, yra iš dramblio kaulo. Tai reiškia, kad buvo naudojamas turtingų žmonių, tai tikras aristokratijos statuso simbolis.

Netikėta, kad skėčiai buvo skirti gintis ne nuo lietaus, bet nuo... saulės – kilmingos moterys, kad nenudegtų, vaikščiojo su jais, visai kaip Europoje septynioliktame, devynioliktame ir dvidešimto amžiaus pradžioje, kaip ir šiandien Tolimuosiuose Rytuose. Juk ir vadinosi jis *umbrella*, nuo žodžio *umbra**, dar ir dabar jis nevadinamas „lietsargiu" (it. *parapioggia*).

Jei skėčiai buvo skirti prisidengti nuo saulės, kaip romėnai gynėsi nuo lietaus? Padedami kito „išradimo", kurį laikome šiuolaikiniu: pončo, tai yra neperšlampamo apsiausto!

Raitelių pora, kaip ir kai kurie sutinkami pėstieji, tikrai apsisiautę ponču (*paenula*) iš odos, impregnuotos taukais. Kiti, pavyzdžiui, legionieriai, renkasi apsiaustus iš veltos vilnos, išmirkytos aliejuje, kad nepermerktų lietus.

Apsiaustas visuomet su gobtuvu, dažnai smailiaviršiu. Taigi iš toli daugelis romėnų lietuje primena mažas vaikščiojančias piramides, tik pro apskritą angą kyšo veidas – kiek panašu į tuos buteliais apsirengusius aktorius prie prekybos centrų...

---

* Šešėlis (*lot.*).

Romėniškosios globalizacijos griaučiai

Nė vienas iš abiejų raitelių apie tai negalvoja, bet žvyro ar skaldos kelias, kuriuo joja ištisas valandas, pasiliks žmonijos istorijoje kaip vienas iš didžiausių šedevrų. Tai dalis neįtikėtino imperiją apraizgiusių kelių tinklo.

Tikrai, kai klausiama, koks didžiausias romėnų pastatytas paminklas, į galvą instinktyviai ateina Koliziejus, Didysis cirkas, Karakalos termos...

O vis dėlto tai... keliai. Tai ilgiausias mums likęs paminklas: driekiasi daugiau nei 80 000 kilometrų. Kitaip tariant, romėnų nutiestais keliais būtų galima du kartus apjuosti Žemę... Šie skaičiai mums leidžia įsivaizduoti, koks nepaprastas šis kūrinys. Kodėl jie įrengė tokį platų susisiekimo žeme tinklą? Iš pradžių turėdami karinių tikslų – privalėjo sudaryti legionams galimybę žaibiškai atsidurti bet kurioje romėnų teritorijoje, kad atremtų bet kokią grėsmę. Taigi kelius galime laikyti tikraisiais senovės lėktuvnešiais...

Taip jie buvo naudojami šimtmečius. Tačiau beveik iš karto pradėti naudoti ir kitais tikslais, pirmiausia ekonominiais – jais judėjo pirkliai, prekės ir sestercijai. Be to, jie atliko ir kultūrinį vaidmenį, kadangi atvėrė galimybes po daugelį žemynų keliauti žmonėms ir plisti idėjoms, meno stiliams ir madoms, naujienoms ir žinioms, įstatymams ir religijoms.

Tai leido Romos civilizacijai plėstis ir visur suleisti šaknis, bet sykiu atvėrė galimybes (kartu su laivyba, tai yra jūros keliais) pritraukti kitų kultūrų idėjas, gyvenimo būdą ir gaminius, taip buvo sukurta įvairi, daugiatautė ir dinamiška visuomenė, kokią tik šiandien galime ir vėl sukurti. Šiuo požiūriu keliai pirmiausia

buvo Romos civilizacijos raumenys, paskui – kraujotakos, o galiausiai – nervų sistema...

Be kelių (ir laivybos) romėnų įgyvendinta pirmoji istorijos globalizacija nebūtų įmanoma. Arba būtų apsiribojusi vien pakrantėmis, kaip tai nutiko su finikiečiais, Egėjo jūros kultūromis ir graikais. Bet tuomet dešimtys milijonų žmonių nebūtų suvienyti tos pačios kalbos, tokių pačių įstatymų, tokio pat būdo rengtis, valgyti ir gyventi... Ir šiandien nebūtume tokie, kokie esame.

Senovės greitkeliai

Kuo ypatingi buvo romėnų keliai?

Stebina, kad romėnų kelių koncepcija yra neįtikėtinai panaši į mūsiškę.

Įrodymų matome kasdien. Ne visada tai suvokiame, bet miestuose labai dažnai naudojamės romėnų keliais vykdami į darbą, žingsniuodami į senamiestį, veždami vaikus į mokyklą, važiuodami į kaimą, apsipirkti ar atostogauti. Kartais asfaltas paprasčiausiai dengia senovės romėnų inžinierių klotus kelius arba eina lygiagrečiai šalia.

Pakanka prisiminti garsiuosius konsulinius kelius – Flaminijaus, Kasijaus, Apijaus, Druskos, Aurelijaus...

Be to, dar yra visas tinklas nepakitusių mažesnių kelių užmiesčiuose – tai romėnų projektų tikslumo įrodymas. Jų poreikiai buvo panašūs į mūsų, nes ir jų pasaulis buvo panašus į mūsiškį...

Jei žiūrite į konsulinį kelią, pavyzdžiui, Senąjį Apijaus, tiesų ilgus kilometrus, suvokiate, kad romėnų inžinieriai jau buvo atradę šiuolaikinio greitkelio koncepciją – kelias, kertantis terito-

riją tiesiomis linijomis, paliekantis nuošalyje mažesnius miestelius ir įspūdingai kertantis kliūtis: slėnius, kalnus, skardžius (o anksčiau taikėmės prie kraštovaizdžio, apeidavome iškilumus, slinkdavome palei keteras ir pan.).

Išties, kai romėnams prireikdavo pastatyti kariuomenei ar prekybai svarbų kelią, jie nesitaikydavo prie gamtos, bet dažnai ją pritaikydavo savo poreikiams: nukasdavo visas pakrančių keteras (pavyzdžiui, pjūvis Teračinoje, kur įspūdinga ketera, Trajanui įsakius, nukasta kirtikliais, kad čia galėtų eiti Apijaus kelias), iškasdavo tunelį (pavyzdžiui, Furijaus galerija Markėje, iškasta Vespasiano įsakymu, ten dar ir šiandien likusios romėnų kaltų žymės), iškaldavo kelius ir arkas tiesiog uolėtuose kalnų šlaituose (galima pamatyti Donace, Aostos slėnyje)...

Gyvendami kalnuose romėnai sugebėjo tiesti kelius beveik 2500 metrų aukščio perėjose (pavyzdžiui, Didžioji San Bernardo perėja), šimtmečius naudotus karietų iki pat atsirandant automobiliams. Viadukai, arkos, tiltai leido gana greitai pereiti slėnius ir perėjas, kelių nuolydis buvo daugiausia 8–9 procentai (tik retais atvejais 10–12 procentų).

Todėl romėnų tiesti keliai (niekada nebus per daug pakartoti) buvo tikra revoliucija: pirmą kartą Europa buvo sujungta stabilių ir atsparių kelių tinklu, šis išradimas išlieka ir kalbose. Romėnai kelius vadino *via strata,* tai yra grįstas kelias, iš to kilo italų *via* ir *strada,* o ir anglų *Street,* vokiečių *Strasse.*

Romėnų kelių paslaptys

Kai Romoje arba archeologinių kasinėjimų vietose matome romėnų kelią, klausiame savęs, kaip įmanoma, kad jie išliko sveiki

po beveik dviejų tūkstančių metų, o mūsų keliai, jeigu jų tinkamai neprižiūri, greitai ỹra, dažnai iki pat duobių. To buvo klausiama ir viduramžiais, kai romėnų tiltai ir keliai buvo tebenaudojami ir vadinami „milžinų takais“ arba „velnio tiltais ir keliais“...

Paslaptis jų sandaroje – tai keliai, nuo pat pradžios sumanyti taip, kad laikytų ilgai.

Du keliautojai su mūsų sestercijumi gali tai pamatyti savo akimis. Lyti nustojo. Tačiau kelias nepažliugęs ir balų nematyti – vanduo neužsistovi, vidinė kelio struktūra puikiai praleidžia vandenį, panašiai kaip mūsų greitkeliuose. Kaip?

Kaip tik dabar abu keliautojai joja pro vietą, kur tvarkomas kelias: kelias „atvertas“ kaip per chirurginę operaciją – jie stabteli, nes smalsu pamatyti jo anatomiją.

Apibendrinant ir schematizuojant, galima tarti, kad tiesiant kelią iškasamas didelis – nuo keturių iki šešių metrų pločio – griovys, jo gylis gali būti iki dviejų metrų. Žodžiu, atrodo, kaip ilgas vietovę kertantis kanalas.

Tuomet jis pildomas trimis akmenų sluoksniais: apačioje – didelių apvalių riedulių sluoksnis, ant jo pilami vidutinio dydžio akmenys, pagaliau patį viršutinį sluoksnį sudaro žvyro ir molio (šis ne iš tos pačios vietos, šiuo požiūriu romėnai labai reiklūs) mišinys. Pradedant daugiau ar mažiau nuo epochos, apie kurią kalbame, naudojamos kalkės, jos kelią sutvirtina.

Šie akmenų sluoksniai – nuo didžiausių iki smulkiausių – yra tikroji romėnų kelių paslaptis: jie tarsi filtras praleidžia lietaus vandenį nuo paviršiaus neleisdamas jam kauptis.

Ir tai dar ne pabaiga: viskas padengiama paskutiniu didelių akmeninių plokščių sluoksniu, sudėtų lyg vėžlio šarvas, tai – kelio danga. Kai dabar žiūrime į ją, atrodo, kad tai viena šalia kitos sudėtos plonos plokščios plokštės. Iš tikrųjų jos labai storos, tai

tikri keturkampiai akmeniniai blokai, panašūs į didžiulius kubus – jų masė ir svoris būtini kelio stabilumui palaikyti.

Jie klojami tokiu būdu, kad kelias galiausiai būtų kiek išgaubtas, asilo nugaros formos, kad lietaus vanduo nutekėtų į pakraščius (kaip ir mūsų gatvėse), kai jau iš dalies jis būna susigėręs į akmenų sluoksnius.

Iš tikrųjų šis romėniško kelio sandaros aprašymas – taip sakant, „idealus atvejis". Dažniausiai inžinieriai susiduria su tokiomis geologiškai įvairiomis vietovėmis, kad kaskart kelių tiesimo būdus turi tobulinti. Būtent ši didžiulė (ir sudėtinga) sprendimų įvairovė parodo nuostabius romėnų inžinierių gebėjimus ir išmanymą.

Kai leidžia sąlygos, kelias esti maždaug keturių metrų pločio, taip gali prasilenkti du vežimai. Iš šonų driekiasi trijų metrų pločio šaligatviai pėstiesiems. Taigi aišku, kad daugelyje piešinių ir filmų klystama, kai vaizduojami kelio viduriu žingsniuojantys žmonės: gerokai patogiau vaikščioti pakylėtu ir plokščiu šaligatviu negu išgaubtu keliu. Jeigu paprašysite „šiuolaikinio" legionieriaus (istorijos mėgėjų, vadinamųjų rekonstruktorių, užsiimančių svarbia eksperimentine archeologija, besirengiančių ir gyvenančių kaip praeities žmonės ir kareiviai, grupės nario) paėjėti romėnų keliu, padengtu plokštėmis, kokias matome Romoje, Ostijoje ar Pompėjuose, jam bus labai sunku. Kodėl? Dėl kariškų sandalų, pakaltų metalinėmis vinimis, jis slidinės, lyg eitų ledu...

Taigi, galime daryti išvadą, kad legionai, esant plokštėmis padengtiems keliams, tvarkingai žygiavo šaligatviais. Tai dar ne viskas. Yra daug mažų detalių, apie kurias niekada nepasakojama. Šaligatvių kraštai dažnai išdėlioti iš ilgų eilių akmeninių „sijų", panašiai kaip ir nūdienos miestuose. Bet yra vienas

skirtumas – lygiais kelių metrų tarpsniais dažnai kyšo nedidelis akmuo (*gomphus*). Lyg koks kelkraščio akmuo. Kam jis galėtų būti naudojamas? Nulipti nuo žirgo. Arba ant jo užšokti. Tais laikais, kai balnakilpių dar nebuvo, šie akmenys atstojo pakojas. Jais pasinaudoja ir išlipantieji iš vežimo.

Praktiškoji romėnų dvasia matyti daugelyje kelio elementų. Kita įdomybė, kad lygumoje keliai kiek pakeliami, paaukštinami, kad pasnigus būtų galima juos rasti. Ir kad būtų apsaugoti nuo vandens. Pavyzdžiui, Veneto provincijoje jie nutiesti ant 36 metrų pločio ir keturių–septynių metrų aukščio pylimų. Be to, jie dažniau tiesiami kalvų šlaituose, o ne slėniuose, kad neapsemtų patvinusios upės ir būtų galima užimti patogią poziciją puolant priešui. Pagaliau kalnuose klojinyje dažnai iškalami į ilgus kanalėlius panašūs bėgiai, kad į juos pataikę vežimų ratai neslidinėtų į šonus ir nenuriedėtų žemyn...

Ar tiesa, kad romėnų keliai buvo ne tokie duobėti kaip šiandieniniai?

Iš tikrųjų kelių kokybė įvairiose vietose skiriasi – Italijoje kiekvienas kelias turi kuratorių, prižiūrėtoją, kurio pareiga yra laiduoti kelių tvarkymą pasitelkus aptarnaujančiosios sargybos dalinius (kažkas panašaus į Nepriklausomą nacionalinę kelių bendrovę Italijoje), provincijose viskas buvo kiek kitaip. Ten vietos bendruomenės prokonsulų įsakymu turėjo užtikrinti kelių priežiūrą ir funkcionavimą. Ir ne visuomet jos, smaugiamos mokesčių, tai darė adekvačiai arba greitai. Taigi atskirose imperijos srityse duobių arba jų senovinių atitikmenų iš tiesų buvo... Dar vienas panašumas į mūsų dienas, nors dėl visai kitų priežasčių.

Reikia išsklaidyti dar vieną mitą – kad romėnų keliai visada visoje imperijoje buvo padengti bazalto plokštėmis, panašiai

kaip Senasis Apijaus kelias... Nieko panašaus. Iš tikrųjų plokštėmis buvo klojami tik pagrindiniai miestų keliai (o ne atraeilės gatvės). Negyvenamose vietovėse grindinys driekiasi tik šiek tiek, paskui pradingsta, užleisdamas vietą smulkiam žvyrui. Priežastis – grindinys per brangus... Tarp miestų, žinoma, kelias, kad ir turi visus giluminius vandenį sugeriančius sluoksnius, nebėra dengiamas akmens plokštėmis ir iš esmės tampa *glarea strata*, taip romėnai vadindavo skaldos ar žvyro kelią. Šie keliai labai dulkėjo, taip smarkiai, kad tuo skundėsi daugelis lotynų autorių (Ciceronas tiesiog kalba apie apie *aestuosa et pulverulenta via* – „varginantį ir dulkėtą kelią", „Laiškai Atikui", V, 14, 1). Šie keliai tapdavo tikru košmaru tuneliuose, kaip liudija Seneka aprašydamas savo kelionę pro Neapolio kriptą, Neapolį ir Pocuolį jungiantį tunelį („Laiškai", V, 57, 1–2).

Keliautojams visuomet labai svarbūs mylių akmenys. Tai akmeniniai cilindro formos stulpeliai, kaip sako jų pavadinimas, sustatyti kas „tūkstantį žingsnių" vienas nuo kito, tai yra per romėnišką mylią* (1478,5 metro).

Pusantro metro žingsnis gali atrodyti kiek daugoka pėsčiajam, bet kaip „žingsnis" skaičiuojama ta akimirka, kai ta pati koja paliečia žemę antrą kartą, pabaigdama žingsniavimo ciklą, taigi iš tikrųjų tai „dvigubas" žingsnis (lygiai kaip žygiuojant karių būriui).

Stulpeliai yra tikri keliautojų „spidometrai". Ant jų išraižomas mylių nuo išvykimo miesto skaičius, kartais kitos nuorodos, pavyzdžiui, kiek liko iki galutinio tikslo arba iki pakelės poilsio vietos, arba net kelius prižiūrinčių magistratų vardai.

---

* Lot. *mille* – tūkstantis.

Šio begalinio imperijos kelių tinklo „nulinis taškas" yra *miliarium aureum*, paauksuota bronzinė kolona, Augusto pastatyta Romos forumo pakraštyje, ant jos išraižyti atstumai nuo Romos iki svarbiausių imperijos taškų.

Įdomu, kad ši Romos forumo, kaip konsulų kelių „centro", samprata iš dalies išliko ir šiandien. Jeigu eisite Kasijaus keliu ir tolsite nuo Romos centro, ant marmurinių plokštelių su gatvės vardu galite pamatyti, kad namų numeracija atitinka atstumą metrais nuo Kapitolijaus. Tai yra nuo ten, kur kitados šalia Forumo stovėjo Romos „širdis"...

Kai Paryžius buvo mažesnis už Pompėjus

Liovėsi lyti, du raiteliai žingine joja keliu, šalia kurio eina akvedukas. Pro jo arkas galima matyti antkapius – ženklas, kad gyvenvietė netoli. Kapinės išties visada yra labai netoli už miesto. Kelio tolumoje pasirodo pirmieji namai. Netrukus abu atsiduria pagrindinėje gatvėje ir įsilieja į triukšmingą minią. Kokia tai gyvenvietė?

Žvilgsnis užkliūva už iškabos prie užeigos, be piešinio ir kainų, čia parašytas įstaigos pavadinimas: „Pas Lutecijos gaidį". Taigi esame *Lutetia Parisiorum,* būsimajame Paryžiuje!

Jis neatpažįstamas. Tai bevardė gyvenvietė su galbūt 8000–10 000 gyventojų.

Jis mažesnis negu Pompėjai, kuriuose tuomet gyveno maždaug 20 000 žmonių. Užima plotą, maždaug prilygstantį Paryžiaus Lotynų kvartalui.

Nuostabu, kad būsimoji prancūzų didybės sostinė buvo

Vetralos komunos dydžio arba net tris kartus mažesnė negu Busto Arsicijus ar Pinerolas!

Arba kad šiais laikais Baryje yra dvidešimt kartų daugiau žmonių (ir jūra, kaip sako patarlė). Bet romėnų laikais buvo kitaip...

Dabar mes keliaujame *cardo maximus*, pagrindine iš šiaurės į pietus einančia gatve, kurią prancūzai pavadins Sen Žako gatve, nekreipdami dėmesio į jos tikrąją kilmę. Namai žemi, daugiausia dviejų aukštų.

Įdomu pabandyti atpažinti romėniškame mieste būsimojo šiuolaikiško miesto požymius. Čia daug staigmenų. Pirmiausia tai ne sostinė, o viso labo vienas iš provincijos miestelių. Sostinė yra gerokai didesnis Lionas (*Lugdunum*). Galbūt tai didžiausias miestas į vakarus nuo Alpių. Paryžius gaus savo dabartinį vardą tik baigiantis romėnų epochai ir taps sostine tik po keturių amžių, 508 m., valdant frankams, jie duos vardą ir visai valstybei (*France*) – nors šie barbarai pradėjo pirmąją karalių dinastiją, nuostabu, kad prancūzai, visuomet taip besididžiuojantys savo gališka kilme (netgi kiekviena romėniškų archeologinių kasinėjimų vieta šioje teritorijoje jų apibrėžiama kaip „galo-romėniška“), išlaikė įsiveržusios germanų tautos vardą...

Toliau keliaujame miestu. Prajojame pro Lutecijos „bistro“, iš tikrųjų tai ta pati *popina*, taverna-baras, kokią galime pamatyti bet kurioje imperijos vietoje.

Probėgšmais nugirstame pokalbį kelių vyrų, stovinčių su terakotinėmis taurėmis, pilnomis baltojo vyno, kokio ir šiandien užsakome prie baro, rankose...

„Neseniai Gelianas, varžytininkas, pardavinėjo ne itin geros reputacijos merginą, tokią rastum sėdint viešnamyje. Matydamas, kad pasiūlymai labai menki, ir norėdamas visus įtikinti

merginos nekaltybe, prisitraukė ją prie savęs, o ji tarsi juokais priešinosi. Pabučiavo vieną kartą, du, tris, keturis... Norite žinoti, ko pasiekė bučiuodamas? Pirkėjas, siūlęs 600 sestercijų, iškart apsigalvojo!“ Kiti bičiuliai prapliumpa garsiu juoku.

Nežinome, ar tai buvo tikra istorija, ar vyriškis ją tik perpasakojo, pateikdamas kaip savo garsų pokštą iš Marcialio epigramų.

Stebime kitus klientus. Veidai keltų ir pirklių, išlipusių iš Sena atplaukusių laivų. Viskas čia tikrai primena Londoną. Ir Paryžius buvo „išrastas“ romėnų.

Anksčiau čia gyveno parisijų gentis, priklausanti galams senonams (galbūt klajokliai). Galijos užkariavimo kampanijoje Julijaus Cezario legionieriai 52 m. pr. Kristų nugalėjo parisijų karius ir visa būsimosios prancūzų sostinės teritorija pateko į romėnų rankas. Po keleto dešimtmečių buvo įkurtas miestas, pakrikštytas *Lutetia Parisiorum* (tai yra „parisijų Lutecija“). Upė leido atsigabenti prekių, plukdyti kareivius. Dėl dviejų salų pačiame Senos viduryje buvo lengviau keltis per upę, jos romėnams turėjo labai priminti Tiberio salą.

Taigi Paryžius radosi iš romėnų rankos, iš dalies kairiajame Senos krante (prancūziškai jis vadinasi *Rive Gauche*) ir iš dalies pagrindinėje saloje, vėliau pavadintoje *Île de la Cité**.

Dabar, valdant Trajanui, nors ir mažas, Paryžius turi visus tipiškus romėnų miesto bruožus. Įstabu galvoti, kad forumo vietoje iškils šiuolaikinės Suflo gatvės pastatai, o ten, kur stovi dvejos Lutecijos termos, sutiksime minias turistų, iškopiančių iš metro tarp Sen Mišelio ir Sen Žermeno bulvarų, arba rasime didingus *Collège de France* pastatus.

---

* Miesto sala (*pranc.*).

O kas romėnų laikais buvo Dievo Motinos katedros vietoje? Galime matyti savo akimis: mes labai greitai perėjome visą miestą ir priėjome prie Senos kranto – ten, kur ateityje bus Mažasis tiltas. Kiekvienas šiais laikais įsivaizduoja Paryžiaus tiltus, bukinistus (senų knygų pardavėjus Senos krantinėje), o gilumoje – didžiulį katedros siluetą. O romėnų laikais?

Jokių bukinistų, tik prekės, pirkliai ir vergai, skubriai iškraunantys laivus, prišvartuotus prie medinių prieplaukų, rėminančių dumblinus Senos krantus.

Jokių laivelių su turistais, tik laivai, pilni vyno statinių, amforų ir net vergų, sučiuptų už sienų ir gabenamų parduoti.

O pirmiausia... nėra jokios Dievo Motinos katedros. Ji iškils po daugiau nei tūkstančio metų! Jos vietoje dabar yra didinga Jupiterio šventykla su kolonadomis ir paauksuotos bronzos puošyba. Ši sala tam tikru požiūriu yra šiek tiek Paryžiaus Kapitolijus. Jupiterio šventyklos vietoje bus pastatyta krikščionių bazilika, paskui romaniška bažnyčia ir pagaliau didelė katedra. Šiai vietai romėnų suteiktas šventumas bus išlaikytas kaip estafetėje per amžius iki pat Dievo Motinos architektūrinio stebuklo. Bet šiandien niekas to nesuvokia.

Romėnų laikais viskas atrodo visiškai kitaip... O gal ir ne. Jau galima matyti romantišką Paryžiaus žavesį: du įsimylėjėliai – ji šviesiaplaukė ir kūninga, jis aukštas ir „keltiškos“ išvaizdos – atsirėmę į Seną kertančio tilto turėklus aistringai bučiuojasi. Tai senovinė garsaus Roberto Doisneau „bučinio“, kuriuo šiandien žavimasi daugelyje plakatų ir Paryžiaus atvirukų, versija...

Keliaujame toliau, du vyrai – šeimininkas ir vergas, rodos, pasiekė savo kelionės tikslą – jie ir vėl gabens vyną. Pasuka į sritį, kuri tiekia vieną iš geriausiai žinomų imperijos šiaurėje vynų. Jis gaminamas ant Mozelio krantų.

Tryras

GAMINTI DIEVŲ NEKTARĄ

Šiaurės vynas

Po kelių dienų kelionės ir lietaus atvykstame į *Augusta Treverorum* miestą, dabar tai Tryras. Šiandien tai gražus Vokietijos miestas prie sienos su Liuksemburgu.

Net ir dabar jis stebina kiekvieną: niekas nesitiki rasti tiek daug romėnų laikų paminklų Šiaurės Europoje: visame mieste išbarstytos termos, tiltai, amfiteatrai, cirkai vežimų lenktynėms, milžiniška bazilika (kur buvodavo imperatorius Konstantinas). Tai turėjo stebinti ir tuos, kurie ištisas dienas keliauja per miškus, girias, pro ežerus ir staiga atsiduria priešais didelį, turtingą ir „romėnišką" miestą taip toli į šiaurę, tokiose šaltose žemėse.

Yra dar vienas „paminklas", su kuriuo iki šiol nesusipažinome ir kuris išliks ilgiau ir geriau negu miestas ar jo pastatai ir nepaliestas pasieks mus. Tai vyno kultūra.

Aniedu atvyksta vėlai po pietų, nukamuoti kelionės. Palieka arklius arklidėje, šiek tiek susimoka monetų – tarp jų ir mūsiškis sestercijus – už gyvulių nakvynę. Taigi moneta dabar pereina iš

rankų į rankas. Daugiau dviejų vyriškių neišvysime, jie pradings imperijos kasdienės istorijos klostėse.

Bet ir sestercijus neilgai liks naujojo savininko rankose. Į tas pačias arklides kitą rytą įeina labai gerai apsirengęs jaunuolis.

Jis žirgą paliko trumpam, kad galėtų greitai užkąsti. Tai labai gražus žirgas, galingas ir greitas, jį būtų galima palyginti su... sportiniu automobiliu. Todėl jis buvo paliktas saugiame ir prižiūrimame „garaže". Sugrįžęs sumokėjo denarą ir gavo kelis sestercijus grąžos, tarp jų ir mūsiškį.

Žirgas, puikiai pasiūti drabužiai ir denarai rodo, kad jaunuolis priklauso aukštuomenei... Išties, jis vynuogynų savininkas. Ir vyksta į šeimos ūkį. Mums pasisekė: dabar mūsų laukia Mozelio vynas....

Per valandą žirgas nuneša mus į pačią vyno gamybos širdį. Kelias eina lygiagrečiai su Mozeliu. Upė didingai plaukia plačiai vingiuodama tarp kalvų ir miškais apaugusių kalnų. Atrodo lyg didžiulė mieganti gyvatė. Tai labai gražus vaizdas, suteikiantis atilsį dvasiai, bet didžiausią įspūdį daro, kiek akys siekia, nuolaidžiais slėniais iki pat upės besidriekiantys vynuogynai.

Dar ir šiandien taip yra. Kad vis dar galime džiaugtis iš šių žemių kilusiais garsiais vynais, skolingi esame romėnams, suvokusiems šių kalvų galimybes ir suteikusiems neįtikėtiną postūmį vyno gamybai.

Romėnų politika vyno atžvilgiu tikrai keista. Kelis amžius saugojo visišką monopolį. Vynas pirmiausia patiko šiaurės keltų tautoms (su juo susipažino padedami etruskų), patekusioms į romėnų orbitą prasidėjus Julijaus Cezario užkariavimams. Jis tiek patiko, kad romėnų vergų pirkliai įsigydavo vyrų ir moterų už paprasčiausią vyno amforą. Barbarai patys gaudė kaimynystėje kitus barbarus, kad galėtų juos parduoti pirkliams. Taigi,

vynas sekė legionus kaip ištikimas šuo ir atvykdavo ten, kur įsikurdavo naujos gyvenvietės. Tai buvo vienas iš kasdienio gyvenimo degalų.

Vynas buvo labai vertinamas, kaip ir dabar. „Dievų nektaro" paklausa kolonijose ir pavaldžiose teritorijose buvo milžiniška. Galite įsivaizduoti, kokie kiekiai amforų laivų triumuose plaukdavo iš Italijos į šiaurę. Uostų krantinėse buvo galima matyti tarsi kareiviai išrikiuotas eiles amforų, laukiančių savo krovimo eilės. Be to, pačios gražiausios muziejų amforos, vadinamieji modeliai „Dressel 1" ir „Dressel 2", smailėjančios ir pailgintu kakleliu, priklauso būtent šiam užkariavimų ir plėtros laikotarpiui. Pamatyti jas – tai pamatyti tų laikų „fotografiją". Galima tvirtai teigti, kad jų naudojimas prasideda dešimtmečius prieš Kristaus gimimą, jos buvo gaminamos (tiktai) Kampanijos dirbtuvėse ir jose buvo laikomas vynuogynų, daugiausia besidriekiančių nuo Lacijaus pietų iki Neapolio šiaurės, vynas. Šiose amforose buvo eksportuojamas senovės autorių apdainuotas garsusis Falerno vynas. Jis buvo gabenamas po visą Viduržemio jūros regioną, pirmiausia į Galiją. Bet ne visas pasiekdavo savo tikslą. Dauguma amforų prikrautų romėnų laivų griaučių, esančių Viduržemio jūros dugne, priklauso būtent šiam istorijos laikotarpiui – šiaurės kolonizavimui.

Taigi nestebina, kad romėnų administratoriai pajuto galimybę „verslauti" ir pelnytis – tik pagalvokite, naujose žemėse jie įstatymu uždraudė auginti vynuoges, priversdami žmones rinktis brangų importą.

Vėliau, imperijai plečiantis, prasidėjo „koncesijų" politika, bet ilgą laiką vynuogienojus buvo leista auginti tik legionieriams. Jie gyveno pasienyje (*limites*), o tai atvedė prie vyno gamybos „delokalizacijos" dar ir dėl to, kad jie buvo rimti vartotojai. Auginti vynuogienojus dažnai buvo patikima veteranams,

kurie kaip premiją už tarnybą šiose pasienio srityse gaudavo žemės plotų.

Pagaliau vyno gamyba buvo visiškai perduota privatiems asmenims, taip atsirado didžiuliai vynmedžiais apsodinti plotai – kaip šis, kurį matome.

Abiejuose upės krantuose vynuogienojai dengia kiekvieną kalvų šlaitų metrą. Bet kaip, kokiu būdu pavyksta gaminti vyną tokioje tolimoje imperijos šiaurėje?

Žemės apie Tryro miestą šiuo požiūriu unikalios. Kasinėjimai ir archeologiniai radiniai leido atkurti gamybos etapus ir procesus, būta ir staigmenų.

Kaip romėnai gamino dievų nektarą

Jaunuolis sutinka ir aplenkia daugybę medinių keturračių – jaučių traukiamų vežimų, prikrautų vynuogių pilnų krepšių. Daugybė ūkių šiose vietose gamina vyną.

Derliaus metas, ir prie ilgų sodinių eilių matome voras vergų, besileidžiančių ir kylančių su krepšiais, pilnais vynuogių kekių. Po kelių kartų šie vynuogynai bus apdainuoti poeto Decimo Magno Auzonijaus.

Stebina tai, kad sodinukai visai kitokie negu mūsiškiai. Šakos nesidriekia dešimtis metrų ant geležinių vielų. Daugybė medelių, susodintų eilėmis, besileidžiančiomis šlaitais. Jų forma keista: šakos susuktos kaip viela ir sulankstytos žmogaus ūgio aštuoneto forma. Tai labai gudrus sprendimas: tokiu būdu ribotoje erdvėje ilgiausia sodinuko dalis užlenkiama ant savęs pačios. Kekės auga dviejose šio aštuoneto pusėse, kai kurios dailiai aprėmintos dviejų ją sudarančių žiedų.

Savininko sūnus prijoja prie didelių medinių vartų. Jo žirgas kanopa kasa žemę. Visi iš toli pastebėjo jo dailų baltą žirgą, didelių šeimos pajamų ženklą. Vienas vergas atidaro vartus ir nuolankiai jį sveikina. Jaunuolis joja pirmyn nekreipdamas į jį dėmesio. Toliau lekia šuoliais aukštyn į kalvą iki žemo pastato, kur spaudžiamas vynas. Jam jojant, vorelė vergų sustoja, nuleidžia krepšius ant žemės ir pagarbos ženklan nulenkia galvas. Jie prakaituoti ir pusnuogiai, oda lipni nuo sakų, tekančių iš nupjautų kekių. Vyriškis šiurkščiai įsako tęsti darbą. Tada įeina į pastatą pastūmėdamas į šoną išeinantį vergą. Visą statinį galime palyginti su pramoniniu pastatu. Einantys vorele vergai į didelę talpyklą išpila sunkius ant nugaros nešamus krepšius. Šiomis dienomis jie perneša tonas vynuogių kekių, kurios be perstojo pilamos į šią talpyklą.

Kiti vergai, *calcatores,* trypia vynuoges, jie visiškai nuogi ir prakaituoti. Tai kankinamas darbas, tenka „žygiuoti“ ištisas valandas, be galo spaudžiant niekada nesibaigiančias vynuoges, debesyse geliančių vapsvų, šaukiant sargybiniams. Kad ne taip jaustų nuovargį, dainuoja savo gimtinės dainas ir remiasi į keistus pagalius, panašius į ramentus, kad neprarastų pusiausvyros. Be abejo, nesustodami...

Viską budriai stebi šiose vietose labai gerbiamos dvi dievybės, nupieštos ant sienų – Sucelas yra galų kilmės, jis – Mozelio vyno gamintojų globėjas, dažnai vaizduojamas su vynuogių kekėmis, spaustuvais ir vyno statinėmis. O Bakchas, kilęs iš Viduržemio jūros regiono, priešingai, globoja vyno gerėjus.

Vynuogių sultys srautu teka iš liūto galvos formos angų ir subėga į mažesnę žemiau įrengtą talpyklą. Skystis subėga į vytelių krepšius, kurie veikia kaip filtras ir sulaiko odeles bei negyvas vapsvas. Šių vabzdžių, priviliotų vynuogių cukraus, pilna visur,

tai tikra vergų kankynė. Pro krepšius pratekėjusios sultys pamažu užpildo mažesnę talpyklą. Jos kruopščiai semiamos ir supilamos į mažas amforas.

Lyg nesibaigiančiame konvejeryje kiti vergai kiša lazdas į amforų ąsas ir neša jas į ūkio kiemą. Ten vynuogių sultis supila į didžiulius iš žemės kyšančius terakotinius ąsočius. Šie ąsočiai, vadinami *dolia*, yra skalbyklės dydžio, juose sultys bręs ir fermentuosis. *Dolium* romėnai naudoja vynui brandinti. Bet galai rado kitą labai veiksmingą sprendimą: statines!

Romėnai greitai jį perėmė ir netrukus išplatino daugelyje imperijos vietų. Statinė bus naudojama per amžius ir išliks iki mūsų dienų.

Čia taikomos abi sistemos. Ir tikrai, kiti vergai pila vynuogių sultis į išrikiuotas dideles statines.

Šis ūkis, kaip ir visi kiti, išsibarstę po imperiją, taiko labai modernius būdus padidinti „našumą". Reikia maksimizuoti pelną, iki dugno išspaudžiant pajamų šaltinį... Kitaip tariant, iki vynuogės kaulelio. Po pirmojo spaudimo kojomis, išspausta vynuogė dar gali išskirti daug sulčių. Tai romėnai puikiai žino. Bet kaip tai padaryti? Milžinišku spaustuvu, *torculum*.

Pastato viduryje karaliauja milžiniški „riešutų spaustukai". Tai didžiulis dvylikos metrų ilgio vientisas ąžuolo rąstas.

Dabar pamatysime, kaip tai veikia. Keli vergai baigia pasirengti.

Minkštimas ir odelės (tai yra išspaudos), likusios po spaudimo, buvo paliktos kelioms dienoms. Taip jos tampa minkštesnės, „vandeningesnės", taigi jas lengviau spausti.

Paskui viskas buvo surinkta ir sudėta po rąstu į savotišką medinį indą su daugeliu angų tiksliai per vidurį. Didžiulis rąstas bus svertas, spausiantis minkštimą ir odeles. Iš pirmo žvilgsnio

jau šio milžiniško buomo svoris galėtų išspausti nemažai sulčių... Bet tai ne viskas. Romėnai sugebėjo rasti gudrų sprendimą ir suteikti *torculum* niekuomet senovėje nematytą jėgą.

Taigi, vienas rąsto galas įtvirtintas sienoje, o kitame įtaisytas milžiniškas sraigtas, nuleistas iki žemės ir įtvirtintas didžiuliame tonos svorio akmens bloke. Sukant šį sraigtą rąstas leidžiasi prie akmens nepaprasta galia spausdamas odeles ir minkštimą.

Kai viskas parengta, duodamas ženklas, du tvirti vergai prieina prie medinių svertų, kryžmai įkištų į sraigtą, ir pradeda lėtai jį sukti. Visas įrenginys garsiai girgžda. Su kiekvienu sukiniu sraigtas skverbiasi į didelį rąstą, kuris pamažu leidžiasi ir virsta negailestingu spaustuvu, traiškančiu minkštimą bei odeles ir išsunkiančiu jas iki paskutinio lašo. Medis garsiai dejuoja, visi čia esantys mato, kaip skystis srovena iš medinio indo angų ir suteka į surenkamąją talpyklą.

Šie paskutiniai sulčių lašai atsidurs *dolia* ar statinėse.

Savininko sūnus patenkintas stebi be paliovos iš *torculum* tekančią saldžiąją „naftą". Jis nežino, bet šis išradimas, sraigtinis spaustuvas, išliks nepakitęs iki pat XIX amžiaus, kai atsiras geležiniai sraigtai (šiandien naudojami hidrauliniai spaustuvai).

Kas dabar nutiks vynuogių sultims? Jos bus paliktos dešimčiai dienų fermentuotis (misa pradės kunkuliuoti). Paskui didieji pusiau užkasti ąsočiai bus užantspauduoti terakotiniais dangčiais ir prasidės brendimas, užtruksiantis mėnesius arba metų metus. Mat senovėje „jaunas", „naujas" vynas neegzistavo, labiausiai buvo vertinamas keletą metų brendęs vynas. Kartais net keturiasdešimt... Žinoma, tai teorija. O iš tiesų vyndarystės ūkių savininkai turi bet kokia kaina jį parduoti pirmai progai pasitaikius, kad gautų pajamų, galbūt jau po metų. Čia jiems padeda lėta romėnų platinimo sistema – nuo sandėlių iki gabenimo

keliais ar laivais (šie pusę metų negali išplaukti į jūrą dėl baisių audrų) praeina mėnesiai arba metai, kol amfora būna atidaryta, ir vynas patiektas į stalą.

Po šio paskutinio spaudimo lieka organinė masė – ji neišmetama, bus sudžiovinta ir suformuota į bandeles, naudojamas ugniai namuose ar virtuvėse įdegti... Niekas neišmetama. Tikra senovės „ekologiška" gamyba...

Išeiname iš pastato, vadinamo *torcularium*, kur yra *torculum*, ir vėl panyrame į vynuogynų panoramą. Kokią vynuogių rūšį augino romėnai čia, prie Mozelio? Archeologai tai nustatė tyrinėdami per kasinėjimus atrastas vynuogių sėklas. Suprantama, tai pusiau laukinės rūšys. Bet išveisti vynuogienojai atsparūs Šiaurės Europos klimato sąlygoms. Tikriausiai jie plito Ronos upe, pro ūkius, pabirusius Liono apylinkėse. Iš ten „migravo" į šiaurę ir pasiekė šias vietas.

Čia, ant Mozelio krantų, gaminamas baltasis vynas, bet štai keistenybė – šen bei ten pastebime vyšnių kauliukų. Ką jie veikia ūkiuose, kur auginamos vynuogės?

Tai ne atsitiktinumas. Archeologai jų rado kartu su gervuogėmis ir šeivamedžio uogomis. Jų pridėdavo norėdami nuspalvinti vyną raudonai. Tai nelaikoma klastote...

Klastote nelaikoma ir pridėti medaus, kad fermentuojantis cukrui vynas būtų stipresnis. Žvelgiant romėnų akimis, tai suteikia du pranašumus: nuo stipresnio vyno greičiau pasigeri, be to, jis negenda vežant į tolimiausias imperijos sritis (didelė alkoholio koncentracija neleidžia gesti veikiant mikroorganizmams, panašiai kaip su vynu, turinčiu daugiau alkoholio laipsnių, pavyzdžiui, Porto).

O štai vyno „dūmijimas", sugalvotas Narbonos Galijoje, romėnams nepatinka. Tai būdas jį greičiau brandinti. Bet, kaip

rašo Marcialis, palieka nemalonų dūmų poskonį... Žodžiu, tais laikais vynas visai kitoks nei dabar: dažnai turi melasos tankį, žiemą jis skiedžiamas verdančiu, vasarą – lediniu vandeniu, nekalbant jau apie pridedamus prieskonius...

Be to, uogos spaudžiamos neatskyrus jų nuo šakelių, todėl gėrimui suteikia kartėsio... Taigi dažnai vynas laikomas didelėse švininėse talpyklose, į jį net pridedama švino plytelių ar miltelių pasaldinti – švinas tikrai laikui bėgant pasidengia balkšva saldžia plėvele. Žinoma, romėnai nekreipė dėmesio į švino keliamą žalą: apsinuodijimas švinu, saturnizmas, sukelia mažakraujystę, geltą, traukulius, smegenų brinkimą ir mirtį...

Šia proga reikia kiek nukrypti į šalį. Dažnai girdėti kalbant, kad Romos imperijos žlugimas buvo nulemtas apsinuodijimo švinu, naudotu vamzdžiams, tiekiantiems geriamąjį vandenį į miestus. Iš tikrųjų tai paplitusi, bet neteisinga versija. Negalime atmesti, kad buvo švino aukų (antra vertus, jų esti ir šiandien). Bet jis nebuvo naudojamas visur taip masiškai, kad pakirstų ir sužlugdytų visą imperiją, nuo valdančiosios klasės iki kariuomenės ir liaudies. To nepadarė net didžiulės epidemijos, tokios kaip baisūs marai, dėl kurių krito net imperatoriai, pavyzdžiui, Markas Aurelijus...

Keblumų esama, bet vynas vis tiek paklausus. Labai paklausus, įvertinus pilnas statinių valtis, plaukiančias Mozeliu pirmyn ir atgal. Ir keliuose sutinkame vežimų, pilnų statinių. Juk Mozelio vynas eksportuojamas į visą imperiją. Žodžiu, ši sritis yra tikras vyno Eldoradas, praturtinantis daugelį šeimų.

Archeologai Mozelio srityje rado daug ąsočių ir taurių, naudotų pokyliuose. Indai iš vertingos tamsios keramikos, papuošti šviesiais piešiniais ir prasmingais įrašais. Ant taurių išraižyti

tostai, kuriuos sakydavo pokyliuose, taip svečių balsai tarsi „suakmenėjo" – šlovinamas garbingas svečias, mylimasis, gyvenimas... Arba šeimininkas, kadangi pernelyg neskiedė vyno vandeniu (bet jis tarsi ir peikiamas, įvertinus, kad vynas dažnai turėdavo labai daug laipsnių!).

Viena iš šių frazių išliko iki mūsų dienų. Kai vokietis pakelia taurę ir sako „Prosit", iš tikrųjų jis kalba lotyniškai. Mūsų tyrinėjamų laikų romėnas jį suprastų akimirksniu. Iš tikrųjų „Prosit" reiškia „Kad tau būtų gerai", kitaip tariant – „Į sveikatą". Šiame linkėjime, šiame geste slypi visas pasaulis. Romėnų laikų vyno pasaulis...

*Kai su mumis kalba mirusieji: imperijos „Spoon River"**

Raitas jaunuolis grįžta į Tryrą. Kaip ir visuose romėnų miestuose, šioje didelėje šiaurės gyvenvietėje keliai, kuriais įvažiuojama į miestą, paversti kapinių gatvėmis. Tai pats tikriausias mirusiųjų, pasitinkančių lankytoją, miestas: dešinėje ir kairėje iš žolės kyšo antkapiai, akmeniniai sarkofagai, paminklai, mauzoliejai... Visur matome vardus, mus stebi rūstūs biustų ir statulų veidai. Tarsi slinktum pro apžiūrai pasirengusią mirusiųjų rikiuotę. Mūsų žvilgsnis neišvengiamai kliūva už įrašų. Tai vertingas informacijos šaltinis.

Pastebime, kad romėnai gyveno neilgai... Dauguma antkapių skirti asmenims, kuriuos šiandien pavadintume „jaunais". Daug yra paauglių, dar daugiau vaikų. Nemažai suaugusiųjų,

* Edgaro Lee Masterso eilėraščių, imituojančių epitafijas, antologija.

mirusių nesulaukus pirmųjų žilų plaukų. Statistika negailestinga: Romos imperijoje vyrai gyveno vidutiniškai keturiasdešimt vienus metus, o moterys tik dvidešimt devynerius. Trumpa gyvenimo trukmė pirmiausia nulemta didelio vaikų mirtingumo. Didelis santykinis skirtumas tarp vidutinės moterų ir vyrų gyvenimo trukmės susijęs su faktu, kad moterys gimdydavo labai jaunos (netgi jaunesnės nei keturiolikos metų) ir dažnai mirdavo gimdydamos ar pagimdžiusios.

Reikia pasakyti, kad tai statistikos duomenys – kaip sakoma, jei manome, kad sekmadieniais visi suvalgo pusę vištos, tai gali paaiškėti, kad turtingieji suvalgo ją visą, o vargšai nieko. Bet statistika, kaip taikliai rašė poetas Trilusa, visiems priskiria po pusę vištos...

Taigi joks romėnas mums nenukris negyvas į glėbį sulaukęs keturiasdešimt vienų metų. Tai „statistinis" amžius. Kai kurie gyvena ilgai. Tačiau tokių maža. Šie duomenys rodo, kad Romos imperijos gatvėse labai daug jaunimo, o senolių reta. Lygiai kaip šiandien Artimuosiuose Rytuose arba trečiojo pasaulio šalyse...

Bet yra išimčių: Vatikane atrastose neturtingų žmonių kapinėse mačiau akmenyje išrėžtą įrašą, pagerbiantį velionį, vardu Abaskantas, mirusį sulaukus... devyniasdešimties metų! Tais laikais turėjo būti laikomas tikru nemirtinguoju...

Įdomu, kad romėnai įrašais ant kapų linksta užmegzti „dialogą" su gyvaisiais. Ant mūsų kapų moderniaisiais laikais beveik visuomet skaitome kreipimąsi į mirusįjį, romėnų pasaulyje – priešingai – tai velionis turi ką mums pasakyti.

Kapinių išdėstymas skatina šį norą bendrauti. Tikrai, nekropoliai, priešingai nei šiandien, nėra aptverti ir atskirti nuo gyvųjų pasaulio, jie sudaro jo dalį: kapai grūdasi judriausių miesto

prieigų gatvių pakraščiuose. Natūralu, kad tarp mirusiųjų ir gyvųjų užsimezga dialogas. Ir tai pašnekesys ne tarp velionio ir jo giminių, bet, priešingai, tarp velionio ir žmonių, einančių pro jo kapą.

Mirusieji tam tikru požiūriu primena tuos malonius senukus, kuriuos sutinkate skersgatviuose, susėdusius ant kėdžių prie savo namų. Jei einate pro šalį, būtinai jums ką nors pasakys.

Be to, romėnai turėjo dar vieną priežastį „humanizuoti" kapus: jie tikėjo, kad po mirties velionio siela klajoja aplink jo kapą, kadangi anapusypės (rojaus, pragaro ar skaistyklos) nėra, tik pilkas mirusiųjų pasaulis (Hadas), kur sielos, sušalusios ir išblyškusios, praradusios atmintį (kaip galima perskaityti VI „Eneidos" knygoje, kur pasakojama apie Enėjo nusileidimą į mirusiųjų pasaulį) klajoja prieblandoje. Elizijaus laukai skirti tik nedaugeliui nusipelniusiųjų, didiesiems veikėjams, kuriems turėtų pasisekti sutikti praeities didžiuosius (herojus ir pan.).

Taigi epitafijos dažnai apibūdina velionio asmenybę: kartais ji romantiška, kartais sarkastiška, kartais apdovanota humoro jausmu, kuris išliks per šimtmečius, priversdamas nusišypsoti ir mus.

Štai kai kurios epitafijos, archeologų rastos įvairiose imperijos vietose, daugelį iš jų surinko Lidia Storoni Mazzolani*.

Himnas gyvenimui

Pirtys, vynas ir Venera griauna mūsų kūnus. Bet pirtys, vynas ir Venera ir yra gyvenimas.

* Lidia Storoni Mazzolani (sudarytoja), „Inscrizioni funerarie romane", 2005, Rizzoli, Milanas.

Didžio darbininko kapas...

Čia guliu aš, Lemisas. Tik mirtis mane atleido nuo darbo.

Niekas neišvengia (užkeikimai ir gestai sveikintini)

Ei tu, praeivi, ateik čia. Pailsėk akimirką. Papurtyk galvą, gerai? Vis tiek turėsi grįžti.

Čia tavo prieglobstis. Ateinu čia nenorėdamas, bet taip reikia.

Klajokli, klajokli: tuo, kuo esi, ir aš buvau. Kuo dabar esu, tu irgi tapsi.

Jūs, vis dar gyvi, džiaukitės gyvenimu

Čia ilsisi Primos Pompėjos kaulai. Fortūna daugeliui žada daug ką, bet niekam neišpildo. Gyvenk diena po dienos, valanda po valandos. Nes niekas mums nepriklauso.

Iki aštuoniolikos metų gyvenau taip gerai, kaip galėjau, buvau tėvo ir visų draugų džiaugsmas. Džiaukis, linksminkis, tau patariu: čia karaliauja didžiausias atšiaurumas.

Tu, kuris skaitai, gyvenk sveikas, patirk meilę ir būk mylimas, iki ateis tavo valanda. Geriesiems – gėris.

Iškritau iš žaidimo

Pabėgau, nebėra manęs. Viltie, Fortūna, sveikinu jus. Neturiu daugiau kuo su jumis pasidalyti. Dabar jau žaidžia kažkas kitas.

Mirtis turi savo pranašumų...

Čia ramybėje ilsisi kaulai – tai, kas liko iš žmogaus. Nebaugina

mintis, kad staiga pajusiu badą, nepalies manęs podagra. Neteks man daugiau būti išmokų garantu. Visuomet naudosiuos nemokamu prieglobsčiu.

Pabandyti suprasti gyvenimo ir mirties prasmę

Esame niekas ir buvome mirtingi. Tu, kurs skaitai, pamąstyk: iš nieko vėl staiga nieku pavirtome.

Gyvenimo paguoda. Kas esame? Apie ką kalbame? Kas yra pagaliau mūsų buvimas? Prieš akimirką žmogus gyveno su mumis, dabar jo nebėra: lieka tik antkapiai, vardas ir jokio pėdsako. Ir pagaliau, kas yra gyvenimas? Nieko nereiškia, kad bandai tai sužinoti.

Gyvenimas yra blogas ar geras? Mirtis nėra nei viena, nei kita. Pagalvok, jei turi išminties, kas tau labiau tinka.

Išeiti ramybėje

Prabėgo garbinga senatvė, metų naštos slegiamas buvau pašauktas dievų; vaikai, ar reikia verkti?

Mane pagrobė Saulė.

Staiga išėję

Gajui Tadijui Severui, 35-erių metų, plėšikų pagrobtam.

Filomenui ir Eutichijai, kurie kartu sveiki nuėjo miegoti ir buvo rasti be dvasios vienas kito glėbyje.

Mirti gimdant

Mano mirties priežastis buvo gimdymas ir prasta lemtis.

Bet nustok raudoti, mano mielas drauge, ir saugok meilę mūsų sūnui. Kadangi mano dvasia visuomet yra danguje tarp žvaigždžių.

(Rusticėja Matrona, gyveno dvidešimt penkerius metus)

Gydytojų klaidos prieš du tūkstančius metų

Čia ilsisi Efesija, gera motina, gera žmona. Mirė nuo baisios karštligės, sukeltos gydytojų, jie visko nenumatė. Dėl šio nusikaltimo... yra vienintelė paguoda: mirusioji buvo tokia maloni, jog aš tikiu, kad ji labiau pritiko dievų draugijai.

„Kentauro" mirtis

Aš, Floras, čia guliu, berniukas vadeliotojas. Norėjau greitai lėkti, greitai nuskubėjau į tamsybes.

Dabar pakanka...

Ganėtinai verkiau, gerai, kad skausmas baigiasi, mirusiesiems raudos nepadeda.

Nepaprasta savo humoro jausmu yra aktoriaus epitafija, kuris tiek kartų šį vaidmenį (mirštančiojo) atliko, bet niekada šitaip... Jo žodžiai byloja, kad buvęs labai simpatiškas ir mums būtų smalsu (deja, tai neįmanoma) su juo susipažinti:

Čia palaidotas Leburna, vaidybos meistras, gyvenęs daugiau ar mažiau šimtą metų. Tiek kartų mirė! Bet šitaip – niekada. O jums tenai linkiu geros sveikatos.

Romėnų antkapiuose stebina velionio gyvenimo trukmė – ji tam tikrais atvejais apibrėžiama itin kruopščiai, be metų, mėne-

sių ir dienų, kartais net rašomos valandos! Tarsi norėta suskaičiuoti kiekvieną nugyvento gyvenimo „lašą“:

> Kalistė gyveno šešiolika metų, tris mėnesius ir šešias valandas. Turėjo ištekėti spalio 15-ąją. Mirė 11-ąją.

Yra ir daugiau įdomių. Ant kai kurių antkapių yra perspėjimas nepagarbiems praeiviams – pavyzdžiui, neatlikinėti gamtinių reikalų, į juos kreipiamasi labai tiesiogiai: *cacator...*

> Lucijus Cecilijus, Gajaus Lucijaus Floro atleistinis, gyveno šešiolika metų ir septynis mėnesius... Kas prie šio kapo kakos ar sisios, supykdys aukščiausius dievus ir prisišauks pragarą (*Focus*).

Būtent todėl, kad šiose vietose retai lankomasi, čia daug paminklų, už kurių galima pasislėpti, keliautojams kapinės dažnai tarnaudavo kaip tualetai.

Ir ne tiktai, čia galima sutikti ir prostitučių. Priežastis paprasta: lygiai kaip ir šiandien, priemiesčių keliais dažniausiai vaikšto vyrai, ieškantys darbo, be to, galima prisiglausti nuošaliau tarp kapų...

Dangoraižiai mirusiesiems (turtingiems)

Taip mes „tiesiogiai“ susipažįstame su praeityje gyvenusiais žmonėmis. Pirmiausia, žinoma, su galingųjų šeimomis. Ir tai galime suvokti toliau eidami per Tryro nekropolį.

Išties, jie šiose kapinėse pastatė įspūdingus antkapius, kylančius lyg dangoraižiai: kai kurie primena kvadratinius bokštus,

besibaigiančius dvidešimt trijų metrų aukštyje (Igelyje*). Gyvendami turtuoliai turėjo pačius didžiausius ir gražiausius namus, tas pats vyksta ir po mirties... Dar ir šiandien įmanoma žavėtis šiais antkapiais ypatingoje vietoje, Tryro archeologijos muziejuje (*Rheinisches Landesmuseum*). Daugelis jų yra iš III amžiaus, bet nesunkiai galime įsivaizduoti, kad ir II amžiuje būta panašių.

Kartais tai tikri šedevrai. Juose išraižyta daug scenų, kuriose velionys vaizduojami gyvi, užsiimantys savo kasdiene veikla. Niekuomet nepasirenkama atsitiktinė veikla... Tai scenos, atspindinčios „statusą“. Jas regime savo akimis.

Labiausiai stebina, kad linkstama „papasakoti“, kaip šeima praturtėjo, vaizduojant, kartais labai neskoningai, net ir monetų krūvas. Taigi matome prie stalo sėdinčią šeimos galvą, o klientai ir tarnai vorele jam neša maišus, pilnus monetų, kurias pila ant stalviršio. Velionis pavaizduotas kruopščiai ir tiksliai kaip buhalteris, rašantis visas pajamas didžiulėje apskaitos knygoje.

Kartais kitoje antkapio pusėje vaizduojama žmona vytelių kėdėje su aukšta atkalte (visiškai identiška mūsiškėms), o vergės ją rūpestingai šukuoja. Kartais matome šių šeimų palikuonis, sėdinčius ir klausančius, kaip mokytojas juos moko kalbų arba dėsto kitus dalykus (visos turtingos šeimos buvo dvikalbės: mokėjo lotynų ir graikų, be vietos kalbos).

Visi šie naivūs vaizdai spalvoti – mėlyni, raudoni, geltoni, žali – galima matyti kiekvieną smulkmeną.

Neišvengsime, žinoma, ir kalno iškaltų amforų, kurios dažnai vainikuoja kapinių paminklus. Jos pavaizduotos vienos virš kitų, gražiai sudėliotos, kaip apelsinai turguje. Taip velionis praturtėjo – prekiaudamas vynu. Pastebime dar vieną nepaprastą

---

* Tryro rajonas.

detalę – visos amforos „aprengtos“ pintais šiaudais, kyšo tik kaklelis ir ąsos. Tai, be abejo, būdas išvengti dūžių gabenant. Mes negalime neprisiminti mūsų vyno butelių. Jie apsaugomi tokiu pačiu būdu. Galbūt prie stalo, to nepastebėdami, esame matę senoviškiausią daiktą, atkeliavusį iki mūsų iš romėnų laikų... Tikra archeologinė „iškasena“!

Nužudyti tėvą?

Kitas kapas pakeliui tikrai įspūdingas – jis romėniško laivo formos, ant vandenį skrodžiančio pirmagalio pavaizduotos dvi akys. Viršuje kaip vikingų drakare kyšo drakono galva. Ant lenkto laivagalio išskaptuotas lokio snukis. Pastebėsime daug irkluotojų ir – laivo viduryje – penkias milžiniškas vyno statines... Velionis sėdi laive ir ranka rodo į statines, lyg sakydamas: „Žiūrėkite, kiek sugebėjau parduoti vyno... Įsivaizduokite, koks turtingas tapau.“ Šiandien niekas nieko panašaus ant kapo nepavaizduotų, bet tais laikais, kai svarbūs dalykai buvo tik pinigai ir socialinė padėtis, tai normalus pasirinkimas...

Galime įsivaizduoti, kas vyksta raitojo jaunuolio galvoje. Tokioje konkurencingoje, linkusioje matyti tik „sąskaitą banke“ visuomenėje, turtuolių vaikai yra keblioje padėtyje. Kol tėvas gyvas, jie yra jo globojami, valdomi ir nė kiek negali disponuoti nuosavybe ir turtu. Tai normalu, jie dar jauni. Bet visai kas kita – nejauku ir kelia nerimą, jei tėvas ilgaamžis, jis ir toliau nori laikyti vadžias savo rankose, o vaikai pradeda žilti. Kol jis gyvas, padėtis nesikeičia.

Taigi nestebina, kad neretai kai kurie vaikai mėgina tėvus nužudyti. Kartais dėl skolų – nužudyti tėvą pasamdžius žudiką ar

nuodais reiškia pagaliau prieiti prie šeimos iždo ir sumokėti kreditoriams.

Taip Vespasiano laikais gyvenęs vyras – Makedonas – teisino tėvo nužudymą. Tai sukėlė sensaciją, taigi senatas priėmė įstatymą (*Senatus consultum Macedonianum*), draudžiantį skolinti asmenims, tebesantiems tėvo galioje...

Kuo rizikavo tėvą nužudęs sūnus? Bausmė siaubinga. Nusikaltėlis įkišamas į maišą su gyva gyvate, gaidžiu, beždžione ir šunimi. Maišas užrišamas ir įmetamas į upę.

Ši bausmė Romoje buvo taikyta daugybę kartų: išliko užrašų apie jas iš Konstantino ir Klaudijaus laikų, pastarasis, anot Senekos, per nedaugelį metų įkišo į maišą daugiau tėvažudžių nei visi jo pirmtakai...

Ledinis vynas

Jaunuolis dabar įjoja į miestą. Jis to nežino, bet ateityje ši vieta bus fotografuojama tūkstančių turistų, suvažiavusių iš visų pasaulio kampelių žavėtis Tryro romėnų griuvėsiais. Juk tai pats įspūdingiausias taip toli į Europos šiaurę nutolęs romėnų miestas. O šie vartai tikras jo simbolis. *Porta Nigra,* tai yra Juodieji vartai. Juos sudaro du bokštai iš begalės arkų ir angų, vienas keturių, kitas penkių aukštų. Šiandien apima savotiškas jausmas einant pro juos ir įsivaizduojant, kiek romėnų tai darė per amžius. Bet mūsiškis raitelis to pajusti negali – įspūdingi vartai bus pastatyti tik po poros kartų.

Jie tokie dideli ir erdvūs, kad apatinė jų dalis viduramžiais buvo paversta bažnyčia, o viršutinė – vienuolynu. Vėliau atėjo Napoleonas ir įsakė pašalinti visus religinius bei architektūri-

nius priedus ir iškelti į dienos šviesą romėniškuosius *Porta Nigra* – tokius, kokius matome šiandien. Atrodo keista, kaip kai kurios vietos sugeba ne vieną kartą pakliūti į istorijos audinį. Tryre gims šventasis Ambrozijus, kurio tėvas buvo pretorijaus prefektas. O už kelių dešimčių metrų nuo *Porta Nigra,* bet po daugelio amžių, gims Karlas Marxas... Jo namas vis dar stovi ir yra vienas iš daugelio išsirikiavusių išilgai gatvės, prasidedančios nuo didžiųjų miesto vartų. Šiandien gatvė pilna parduotuvių, restoranų ir ledainių. O romėnų epochoje?

Gatvė, nors ir šiek tiek kitokia, gyvavo jau Trajano laikais, ir ja dabar jojame. Rodos, matome tą patį: parduotuves, dirbtuves ir užeigas, kur galima išgerti ir pavalgyti. Laikui bėgant niekas nepasikeitė.

Mūsiškis jaunuolis nušoka nuo žirgo – prijojo *popina.* Pririšęs žirgą, prisėda prie vieno iš stalelių, sustatytų ant šaligatvio (jau tais laikais yra lauko kavinės) ir užsisako... vyno, žinoma. „Kad būtų gerai atšaldytas", – priduria.

Šiandien mes jam baltojo vyno butelį ištrauktume iš šaldytuvo. O kaip būdavo romėnų laikais? Tuoj sužinosime...

Užsakymas iškart perduodamas į užeigą. Mergina už prekystalio iš atskiro skyriaus ištraukia šiek tiek ledo, sudeda jį į bronzinį koštuvą ir spusteli, lyg formuotų ledų rutuliuką. Tuomet pakelia ąsotį ir ant ledo pila vyno. Ledas nusidažo „dievų nektaro" spalva ir po kelių akimirksnių pro koštuvo skyles bėga atšaldytas, beveik ledinis vynas, jis pripildo dailią terakotinę taurę. Tada įberia šiek tiek prieskonių. Merginos judesiai spartūs, tikslūs ir labai elegantiški.

Pasistačiusi ant padėklo šalto vyno taurę žengia tarp stalų. Daugelis lankytojų pastebi šią tamsiaplaukę, smulkią, švelnią, didelių akių, stebėtinai lengvai žingsniuojančią jaunuolę. Tyliai

prisiartina prie sėdinčio vaikino, išsiblaškiusiu žvilgsniu stebinčio šen bei ten vaikštinėjančius žmones.

Jis pažvelgia pirmiausia į taurę, tada į merginos akis – jos gilios ir besišypsančios, kupinos gyvybės.

Vaikinas beveik nesąmoningai išsitraukia mūsiškį sestercijų ir, neatitraukdamas akių nuo merginos, padeda jį ant padėklo. Tai geri arbatpinigiai – taip jis pasako jai, kad yra pritrenktas jos grožio...

Ji rankoje suspaudžia sestercijų ir nusišypso. Jų žvilgsniai tampa daug karštesni.

Pakeliui į pasaulio kraštą

Prie gretimo stalelio akies krašteliu šią sceną stebintis vyriškis šypsosi. Jis aukštas, šviesiaplaukis, šviesių akių. Akivaizdžiai šiaurietis. Trumpa barzda išduoda ir profesiją: tikrai kariškis.

Trajano laikais barzda iš tiesų nemadinga. Ir taip jau kelias kartas. Romėnų vyras visada gerai nuskustas, nes ima pavyzdį iš imperatoriaus.

Viskas pasikeis, kai kitas imperatorius, Hadrianas, augins barzdą, taip pradėdamas madą, kurią tęs ateinančios kartos...

Tais laikais barzdą želdinasi tik gedintieji, dalyvaujantieji teismo procese (kad sugraudintų teisėjus), barbarai arba... kariškiai.

Sunku skustis kiekvieną rytą, kai esi žygyje arba kare. Taigi, legionieriai, kaip ir pagalbinių dalinių kariai, atleidžiami nuo „tobulo skutimosi“.

Jaunasis karininkas pamoja padavėjai, norėdamas susimokėti už maistą. O grąžos gauna... mūsų sestercijų!

Tada pakyla ir eina link savo žirgo. Kur dabar vyksime? Netrukus sužinosime. Dar žvilgtelime į tuodu, jau esančius kartu, ir paliekame juos už nugaros. Kaip jiems baigsis? Kas žino... Nėra kada domėtis, mūsiškis sestercijus tęsia savo kelionę.

Kariškis vyks į imperijos pasienį prie Reino. Jis centurionas. Dabar kelias dienas turėjo atostogų, bet buvo skubiai pašauktas prisijungti prie savo centurijos, pamatinio legiono dalinio, kurį sudaro aštuoniasdešimt žmonių. Jis mano, kad kažkas rengiama – greičiausiai karinė operacija atsakant į pavojų prie sienos.

Įdomu, mūsų moneta atkeliavo nuo šiaurinės sienos Škotijoje iki vakarinės, išilgai Reino, kuri turbūt dar pažeidžiamesnė. Juk anapus didžiosios upės gyvena pavojingiausios barbarų gentys: germanai.

Centurionas pakeliui vis labiau įsitikina, kad operacija bus svarbi. Ilgame kelyje link Reino sutinka daug karių grupių ir dalinių, dažnai labai didelių (*vexillationes*), pasiųstų iš kitų legionų ir pasienio tvirtovių. Kai kurie žygiuoja daugelį dienų. Pirmoje eilėje *signiferi** neša gerai matomus legiono skiriamuosius ženklus ir vėliavas.

Centurionas pastebi, kad pastiprinimą atsiuntė visi pagrindiniai šiaurės legionai – VIII Augusto, įsikūręs Argentorate (Strasbūre), įsteigtas Augusto ir pasižymėjęs daugelyje mūšių, o pirmiausia Ancijaus, prieš Marką Antonijų ir Kleopatrą...

Arba I Minervos, jo būstinė yra Bonoje, deivė Minerva gerai matoma ženkluose, tas pats legionas, kuris prieš keletą metų susidūrė su barbarais dakais baisiose ir kruvinuose mūšiuose Trajanui užkariaujant Dakiją (Rumuniją).

* Ženklanešiai (*lot.*).

Jie visi karo profesionalai, gebantys greitai, per keletą sekundžių, nužudyti žmogų. Nes taip yra apmokyti. Dabar su sunkiais nešuliais ir aukštai iškeltomis ietimis žygiuoja į naują misiją. Ženklindamas kiekvieną jų žingsnį ritmingai žvanga metalas, ginklų ir šarvų choras... Jis girdėti iš toli – lyg būgnas, skelbiantis apie jų atvykimą...

Kai kurie daliniai traukia kariškas dainas, kad žygiuotų ritmingai, o jų vadai patys jas užveda.

Centurionas prajodamas sveikina savo kolegas, bet nieko neklausinėja – iš to, kaip žygiuoja, iš palaikomo ritmo jam aišku, kad įsakyta atvykti greitai...

Įspūdinga matyti, kaip greitai geba judėti šie legionieriai. Jie išlavinti nužygiuoti 36 kilometrus (20 romėniškų mylių) vos per penkias valandas! Ir su 30 kilogramų svorio ant pečių!

Jie išties įgudę nešti savo naštą: šarvus, ginklus, virtuvės indus, kasimo įnagius, netgi po du tašytus kuolus stovyklos gynybinei sienai. Juk esant priešo teritorijoje žygiui pasibaigus reikia nedelsiant pastatyti stovyklą!

Tai reiškia iškasti ilgiausią griovį aplink stovyklą, iš viso trijų kilometrų ilgio, nuo vieno iki trijų metrų gylio (priklauso nuo pavojaus) ir antra tiek pločio, be to, iškastą žemę reikia sunešti į pylimą šalia griovio, į kurį sukišami užaštrinti basliai. Tada šio gynybinio perimetro viduje privalu pastatyti palapines šešiems tūkstančiams karių... (Tai ožkų odos palapinės, todėl romėnas nesako, kad jis yra kariuomenėje, bet *sub pellibus*, tai yra po odomis).

Paskutinė smulkmena yra aštuonių šimtų metrų kraštinės keturkampis, kuriame tvarkingai išrikiuotos palapinės paskirstytos „kvartalais“, čia pat pagrindinės gatvės, būstinė ir taip toliau.

Žinote, kiek trunka pastatyti tokią didelę stovyklą? Vos dvi valandas!

Taip yra todėl, kad kiekvienas iš 5000–6000 legiono karių žino, ką turi daryti, ir dirba greitai ir tiksliai.

Taigi aišku, kodėl kartų kartas legionai buvo pergalinga kariuomenė – epochoje, kai kilus karui yra įprasta skubiai sutelkti kuo daugiau atitinkamoje teritorijoje esančių karių, pasitikint kiekiu ir nirtumu (taip daro dauguma barbarų), romėnai sukūrė pastovią profesionalų kariuomenę.

Kariuomenė nuolat lavinama. Išties, net taikos metais legionieriai tris kartus per mėnesį žygiuoja po 36 kilometrus su 30 kilogramų ant pečių. Ir tai jie daro visus dvidešimt–dvidešimt penkerius metus tarnybos!

Žinoma... Jokių bėgimo ristele batelių, nė patogių trasų miestų parkuose: žygiuojama avint *caligae* ir purvinais keliais ar visiška bekele, vasaros dusinančiame karštyje, rudens lietuje ar persmelkiančiame žiemos šaltyje...

Aišku, legionai geba judėti greičiau nei bet kuris priešas. Bet tai ne viskas: kaip pamatysime, jie išmano, kaip rikiuotis mūšyje ir į kurią priešo kūno vietą smogti kalaviju. Tai tobula karo mašina, kurioje drausmė, greitis, įgūdžiai ir gebėjimas prisitaikyti prie bet kokių aplinkybių yra tikroji pergalės paslaptis.

Tuo požiūriu juos tegalime palyginti su šiuolaikinėmis kariuomenėmis. Išties, tai šiuolaikinio mentaliteto senovinė versija, kai tvarka, strategija ir technologija yra pagrindiniai kiekvieno mūšio raktai.

Tapti legionieriumi nėra lengva, iš pat pradžių – didžiulė atranka. Mokymai nepaprastai sunkūs. Jie šiek tiek panašūs į visų modernių elito dalinių, nuo jūrų pėstininkų iki specialiųjų pajėgų, mokymus. Esame pratę matyti filmuose, pirmiausia

amerikietiškuose, kaip rekrūtus kamuoja sadistai seržantai, tikri budeliai... Legionieriams blogiau: centurionai dar negailestingesni ir daužo rekrūtus (kaip ir tikruosius legionierius) savo sunkiomis gumbuotomis alyvmedžio lazdomis... Sunkiai nusižengus (pavyzdžiui, užmigus sargyboje priešo teritorijoje) numatyta net mirties bausmė bendražygiams uždaužant lazdomis.

Į mokymų kursą įeina bėgimas, šuoliai (kartais plaukimas) ir jojimas.

Rekrūtai lavinasi kovoti taikydami gladiatorių metodus, smūgiuodami į žemėn įsmeigtą baslį ir stengdamiesi taikyti į siaurą ir aukštą taikinį – iš tikrųjų visi smūgiai, pataikę į priešininko kūno liniją – pradedant kakta, paskui nosis, gerklė, krūtinė, pilvas ir pagaliau tarpkojis – padarys didžiulę žalą, dažnai bus mirtini. Iš pradžių jie ilgai treniruojasi su sunkiais mediniais ginklais. Net ir skydai iš vytelių sveria dvigubai daugiau už kovinius. Taip įgyjama jėgos judėti. Vėliau, įveikus šį lygį (visuomet tribūnose yra karininkų, stebinčių mokymus), pereinama prie tikrų ginklų, kurie pasirodys gerokai lengvesni. Taigi, smūgiai bus mirtini.

Anot romėnų laikų liudijimo, „mokymai primena mūšius be kraujo, o mūšiai – mokymus su krauju..."

Už Reino

MŪŠIS SU BARBARAIS

Romėniškas oro uostas

Raitasis centurionas pagaliau pasiekė Mogontiaką, dabartinį Maincą. Priešais jo akis teka didingas Reinas. O miestas kyla ant jo krantų, tai didelis upių uostas.

Ir tai nuostabus faktas. Ar pastebėjote? Beveik visi dideli Romos imperijos miestai yra prie upių ar ant jūrų krantų.

Šiais laikais taip nėra. Sąsajos su dideliais vandens telkiniais nebesvarbu.

Bet senovėje vanduo buvo pamatinė didelių miestų dedamoji. Ir dėl to, kad jis būtinas kasdieniam gyvenimui, visiems amatams bei gamybai, ir dėl to, kad tai ideali transporto terpė žemyne.

Upė senovėje yra šiuolaikinių oro kelių atitikmuo – jomis žmonės ir prekės keliauja daug daugiau ir greičiau negu keliais, kur labai lėti vežimai ne ką tepaveža.

Taigi, Mogontiakas yra tikras senovės „oro uostas“, dabartinio Frankfurto prie Maino pirmtakas, tokie yra ir mūsų lankyti Londonas bei Paryžius (Hitrou ir Charles'io de Gaulle'io oro

uostai). Daugybė laivų, kuriuos mūsiškis centurionas stebi prie miesto prieplaukų, primena lėktuvus, stovinčius prie mūsų oro uostų „rankovių". Tik vienas skirtumas...

Mogontiakas dar ir karinis miestas, vienas iš Romos imperijos sienos kertinių akmenų. Žinoma, tarp įvairių „keleivinių lėktuvų" pastebime ir daug „naikintuvų" bei „transportinių orlaivių".

Juk Mogontiakas yra vienas iš *classis Germanica,* tai yra Reino laivyno, uostų.

Romėnai turi dviejų rūšių laivyną – jūrų ir upių, pastarasis ne mažiau svarbus. Karinis laivynas yra gyvybiškai būtinas. Reino ir Dunojaus strateginė reikšmė neapsiriboja prekyba, tai yra ir sienos. Taigi, jų vandenyse nuolat patruliuoja lengvų ir greitų laivų sargyba.

Tai būtent juos dabar mūsiškis centurionas atidžiai stebi iš arti, jodamas ilgiausia miesto prieplauka.

Kaip tik šiuo metu, pavyzdžiui, srovės padedama priplaukia „Liburna". Plačiai apsisuka, kad prisišvartuotų prie prieplaukos. Tai aptakaus korpuso dvidešimties metrų ilgio transportinis laivas su žemu vandenį skrodžiančiu pirmagaliu (panašiu į „lygintuvą"), o laivagalyje – elegantiška, medinė, į dangų kylanti spalvota banga.

Didelė keturkampė burė jau suvyniota, į priekį „Liburną", tobulai sinchroniškai irkluodami, plukdo keli kariai, dėl to laivas primena šimtakojį, slystantį vandeniu. Po trumpos komandos daugiau kaip keturių metrų ilgio irklai įtraukiami – nuostabu, kaip lengvai jie dingsta laivo viduje. „Liburna", švelniai valdoma vairininko, įsitaisiusio laivagalio „trobelėje", pamažu prisiartina prie molo. Du kariai išlipa su lynu ir greitai pririša jo galus prie medinių stulpų.

Tarsi skųsdamasi baigiantis ilgai kelionei Reinu „Liburna" lengvai juda pakrante, jos aukšti bortai pratisai girgžda. Tuomet pasiduoda ir priglunda prie prieplaukos.

Kariai pakyla iš savo vietų, susirenka įrangą, ginklus – ietis ir lankus, idealiai tinkamus priešui krante nušauti: baigėsi jų patruliavimo upėje pamaina, dabar išlipa liepteliu, pritvirtintu prie laivo borto.

Pirmagalyje centurionas pastebi „Liburnos" artileriją – tikrą tų laikų patranką. Tai skorpionas – didelis „arbaletas", stovas toks pat, kokį matėme Vindolandoje, Škotijoje. Tik šis modelis kiek kitoks. Užtaisyti naudojamas keistas mechanizmas su rankena, juo judinama tikra „dviračio grandinė", pajėgi įtempti galingą timpą, paleidžiančią strėles. Primena Leonardo da Vinci kūrinius.

Nuostabu matyti kažką panašaus į šiuolaikinius karinio laivyno laivus, kurių pirmagalyje įtaisyta patrankėlė...

Centuriono akys sminga į kitus prišvartuotus laivus. Visur verda karštligiškas darbas, kraunama įranga, palapinės, maistas... Tikrai rengiama kažkas didelio.

Kol apie visa tai galvoja, paspartina žirgą link miesto tvirtovės, kur įsikūręs jo legionas: XXII *Primigenia**. Po kelių akimirkų dingsta minioje, užleisdamas vietą kariškiams ir civiliams, nešantiems į uostą maišus ir krepšius.

Tuo metu upe praplaukia du greiti lengvučiai romėnų irkliniai laivai. Jie tokie patys kaip vikingų drakarai – irkliniai, apskriti skydai ant bortų ir drakono galva pirmagalyje.

Šie grakštūs laivai yra tikri tų laikų Reine patruliuojantys „naikintuvai". Saulėlydžio šviesoje jų spalvoti korpusai palieka

* Fortūna Pirmagimė (*lot.*).

vandenyje du siaurus rėžius. Primena kometas, tyliai slystančias paauksuotu upės paviršiumi.

Už šių dviejų laivų, anapus upės, tvyro tamsa, kurios nepasiekė romėnų civilizacija, ten tamsūs miškai ir karingi žmonės, dar gyvenantys geležies amžiuje ir pasirengę sukapoti jus į gabalus, jei tik suteiksite jiems progą.

Išmintinga Romos imperijos pasienio politika

Kaip geriausia įrengti tokį pasienį kaip romėnų prie Reino? Įdomu pabandyti tai suprasti, kadangi ir tai yra romėnų „išradimas“.

Žinoma, sprendimai keičiasi nelygu kraštovaizdis ar Romos imperijos laikotarpis. Apibendrinus galėtume tarti, kad siena nėra, kaip šiais laikais, žemėlapyje nubrėžta linija – na, maždaug: „Iki čia yra viena šalis, o nuo čia – kita...“

Romėnų pasienis iš tikrųjų yra plati žemės juosta su keliais ir tvirtovėmis, čia juda kariuomenė.

Galima palyginti su mūsų oda – tai nėra plėvelė, ji sudaryta iš kelių sluoksnių, padedančių viena kitai išgyventi. Pačioje išorinėje dalyje yra ląstelės (epidermis), kurios paaukojamos ir patiria pirmąjį mūsų priešų smūgį (bakterijos, įbrėžimai ir taip toliau). Toliau – labai storas gyvas audinys su kraujo ir limfos gyslomis, kuriomis gabenami „kariai“ (antikūnai, baltieji kraujo kūneliai) ir „maistas“ (riebalai, angliavandeniai, deguonis ir taip toliau).

Tam tikru požiūriu, tas pats vyksta ir romėnų pasienyje. Ši teritorijos juosta, panašiai kaip odoje, turi daugelį vidinių elementų, paskirstytų įvairiu atstumu nuo sienos. Pagrindinė

kiekvienos romėnų sienos ašis visuomet yra kelias, kuriuo, panašiai kaip kraujo ir limfos gyslomis, juda kariai ir gynybiniai ištekliai, pakeliui pasiskirstydami pagalbiniais kariais ir prisijungdami prie fortų, tvirtovių ar bokštų, išdėstytų strateginėse vietose.

Romėnai visuomet pasirenka fizinę kraštovaizdžio kliūtį, išilgai kurios tiesia kelią: kalnus ar upę (šiuo atveju – Reiną), kitais atvejais ką nors pastato – kaip Hadriano sieną.

Sumanymas paprastas. Anapus fizinės kliūties (pavyzdžiui, Reino), giliai priešo teritorijoje, yra avanpostų, apžvalgos bokštų ir mažų fortų, kuriuose įsikūrę ne romėnų, bet sąjungininkų daliniai (vadinamoji „pagalbinė" kariuomenė). Tai imperijos „negyva oda", juos galima lengvai paaukoti, kadangi jie nėra romėnai. Jie pirmieji nukentės nuo priešo smūgių, kartu praneš apie pavojų ir pradės kautis.

O šiapus ribos, savoje teritorijoje, fortuose įkurdinti didesni ir labiau organizuoti daliniai, toliau, dar labiau atitraukti nuo sienos – fortai su legionais. Legionieriai visuomet yra tam tikru atstumu nuo pačios sienos, niekada nebūna pačioje pirmoje linijoje. Logika tokia: geriau išmėginti priešą neelitiniais daliniais, o paskui, jei reikia, į kovą stoja geriausi Romos kariai, romėnų kariuomenės žiedų žiedas...

Tarsi futbolo rungtynėse geriausias žaidėjas būtų ne aikštelės centre, bet gynyboje, taigi puolantis priešininkas pirma turi įveikti visus kitus ir tik tada, jei sugebės, atsiras prieš patį stipriausią...

Žinoma, ši sienų struktūra ne visuomet pritaikoma. Pavyzdžiui, Azijos ir Afrikos dykumose fortai paprastai statomi tik oazėse, miestuose, tai yra ten, kur yra vandens, arba ten, kur vyksta prekyba.

Be šios karinės sienos, yra dar viena, kurią galėtume apibūdinti kaip „diplomatinę“. Romos imperija niekuomet nebrėžia griežtų linijų (pavyzdžiui, „gerieji yra šioje pusėje fortų ir kelių juostos, o blogieji ten“). Anapus sienos yra buferinės valstybės, Romos klientės. Dažnai ne savo noru. Jos yra legionų „pasiekiamos“, taigi Roma sudaro su jomis sąjungas diplomatiniu ir kariniu spaudimu.

Toliau už šių valstybių yra dar viena apsauginė juosta iš genčių ir tautų, kurioms Roma turi menkesnės tiesioginės įtakos, bet ir ji veiksminga. Reikia pasakyti, kad daugeliu atvejų su tolimesnėmis tautomis ir gentimis Roma pirko sąjungą žvangindama auksinėmis monetomis. Ji visada sugebėdavo sukelti tarp jų nesutarimų ir pavydą, galbūt vienoms suteikdama kokių nors privilegijų – kad jos neįstengtų susivienyti ir tapti neatremiamos ar galinčios įsiveržti į imperiją (*Divide et impera**).

Barbarai dažniausiai įsiverždavo, kai Roma nesugebėdavo parodyti savo jėgos (karinės ar diplomatinės) anapus sienos.

XXII Primigenia *legionas žygiuoja priešo link*

Mūsų monetą kartu su kitomis kapšelyje centurionas paslėpė po medžiu, po išlinkusia šaknimi. Centurionas nenori, kad patektų į priešo rankas, jei žūtų ar būtų sučiuptas. Taip daro daugelis kareivių. Tai taip pat tapo prietaru. Dabar centurionas su savo vyrais jau nuo aušros žygiuoja į priešo teritoriją.

---

* Skaldyk ir valdyk (*lot.*)

Tai svarbi „policinė“ operacija anapus sienos, bet ji nepaliks pėdsakų, kadangi neišliks ją liudijančių dokumentų.

Čia atkakti užtruko dvi dienas. Visi vyrai, įranga ir žirgai buvo perkelti visais esamais laivais: nuo lengvos „Liburnos“ iki plačių ir talpių baržų (šios, kaip nustatė archeologai, yra labai dažnas „vilkikas“ prie Reino krantų), šia proga panaudotų kaip desanto transportas. Paskui ilgas žygis per buferinę teritoriją. Kol buvo pasiekta ir jos riba. Iš esmės kibirkštis, paskatinusi romėnus įsiveržti, buvo stiprios barbarų chatų pajėgos, sunaikinusios kelis stebėjimo bokštus ir dviejų pagalbinių dalinių avanpostus.

Tai išdidi ir karinga tauta, viską siaubianti praėjusių dešimtmečių aršių susidūrimų su Roma pagrindinė veikėja. Jau seniai ji imperijos orbitoje ir spaudžia jos sienas. Romėnams visada buvo sunku su ja sudaryti ilgalaikes sutartis. Šiuo atveju jie veikiausiai pasinaudojo tuo, kad imperatorius Trajanas toli nuo šio fronto, nes įsitraukęs į karą tolimojoje Mesopotamijoje. Reikia atremti šias barbarų pajėgas, mėginančias romėnų gynybą, dėl kitų tautų, kol mintis, kad Roma silpna, neužkrėtė kitų genčių.

Dabar prieš juos pajudėjo visas legionas su pagalbiniais daliniais.

XXII *Primigenia*, pažodžiui – „skirtas deivei Fortūnai Pirmagimei“, įkurtas imperatoriaus Kaligulos mažiau kaip prieš aštuoniasdešimt metų, 39 m. po Kristaus. Ne pirmą kartą susiduria su barbarais chatais, dažnai tai darė ir visuomet nugalėjo. Žodžiu, jis žinomas kaip legionas„tvirtųjų“, pripratusių kautis su atkakliausiais ir „kiečiausiais“ imperijos priešais.

Žinia, yra ir metų, kuriuos norėtųsi užmiršti, pavyzdžiui, kai po Nerono mirties kautasi brolžudiškose kovose su kitais legionais, dažnai pasirinkus klaidingą stovyklą... Bet tai visuomet galima atleisti: šis legionas vienintelis Germanijoje atlaikė

priešo puolimus per batavų sukilimą 70 m. po Kristaus, o tai leidžia spręsti apie šių legionierių charakterį. Vėliau jis dalyvavo įveikiant uzurpatorių Saturniną (Lucijų Antonijų Saturniną) 89 m. po Kristaus, taip nusipelnė imperatoriaus Domiciano dėkingumo, jiems suteikusio titulą *Pia Fidelis (Domitiana)*, tai yra „doras“ ir „ištikimas“.

Žiūrėdami į šiuos žygiuojančius vyrus matome ryžtingus žvilgsnius ir tvirtus kūnus, jie pripratę metų metus gyventi pasienyje, tai liudija ir daugelio randai. Bet pirmiausia pastebime karo profesionalų ryžtą ir beveik nekantrą, kad gali pagaliau dalyvauti didelėje pasienio operacijoje prieš savo užkeiktus priešus.

Visa romėnų kolona jau ištisas valandas žygiuoja lyguma, kalvų vis mažiau, tolumoje tamsuoja tankūs miškai. Anot išgyvenusiųjų pasakojimų, iš ten išnyra barbarų ordos ir ten po antpuolio pradingsta kaip murenos tarp uolų.

Žygiuodamas legionas laikosi labai tikslios tvarkos. Raitija visuomet priekyje, ji nelyg bičių spiečius „išminuoja“ galimas pasalas, ją seka pagalbinių lengvai ginkluotų karių daliniai, paskui pats legionas, jo kohortos, kroviniai ir karo mašinos.

Mūsiškis centurionas, Titas Alfijus Magnas (iš Bononijos, dabartinė Bolonija), žygiuoja netoli legiono priešakio ir diktuoja savo vyrams tempą.

Visi kariai tyrinėja apylinkes, pasirengę pastebėti priešą.

Kartais centurionas atsigręžia nužvelgdamas ilgą romėnų koloną: pastebi ir legionui vadovaujančio legato, ryžtingo ir tvirto vyro, kurį labai gerbia, baltą žirgą.

Tarp savęs ir legato labai gerai mato legiono simbolius – ožiaragį ir Herkulį ant ilgų karčių ir vėliavas, plevėsuojančias virš legionierių šalmų.

Nekalbant jau apie auksinį erelį, legiono „dvasią", aukšto stiebo viršūnėje linguojantį su pirmosios kohortos kariais. Garbė ją nešti priklauso *aquilifer*, kariui, kurio šalmą dengia pražioti liūto nasrai, žvėries kailis krinta ant pečių tarsi apsiaustas. Prarasti mūšyje šį erelį yra didžiausia negarbė, jis yra gerokai svarbesnis negu vėliava – tai legiono dvasia, beveik tikra dievybė. Jei jis pagrobiamas ar sunaikinamas, visas legionas išformuojamas...

Tiek pat svarbus imperatoriaus portretas stiebo viršūnėje, nišoje – simbolizuoja beveik tiesioginį ryšį tarp jo ir legiono.

Šiame iečių ir simbolių miške yra ir kitų keistų ženklų – kiekviena centurija turi ilgiausią ietį, ant kurios statmenai pritvirtinta auksinių plokštelių eilė ir pusmėnulis.

Nėra aišku, ką vaizduoja, galbūt mūšius, kuriuose legionai dalyvavo (plokštelės) ir jūras ar upes, per kurias keltasi kovoti (pusmėnulis). Faktas, kad visuose legionuose jų nebūna daugiau negu šešios, taigi reiškia kažką mums nežinoma. Viršūnėje, kaip ir dera, matome paauksuotą laurų vainiką arba atvertos tarsi pasisveikinimui rankos simbolį – tai reiškia ištikimybę. Ženklanešys (*signifer*) apsigobęs lokio ar vilko kailiu, o žvėries galva su iltimis dengia šalmą.

Legiono skaičiai

Matydami tai, galime labai greitai išsiaiškinti kai kuriuos visų girdėtus terminus: kas yra kohorta? O centurija?

Pradėkime nuo neįprastos vietos: romėnų forto kareivinių miegamojo. Kiekviename kambaryje įsikūrę aštuoni kareiviai, kurie labai gerai sugyvena tarpusavyje, jie sudaro *contubernium*, legiono pagrindinį vienetą. O štai kaip iš jų sudaromas legionas:

– 8 vyrai sudaro „kambarį“ (*contubernium*);

– 10 „kambarių“, tai yra 80 vyrų, sudaro centuriją;

– 6 centurijos sudaro kohortą;

– 10 kohortų yra legionas.

Nėr ką sakyti, romėnai labai praktiški...

Iš tikrųjų viskas nėra taip paprasta, kadangi kohortos ne visos vienodos. O dabar, atleiskite, bet jei norime būti tikslūs, turime pasakyti, kad kiekvienas legionas sudarytas iš:

– 9 įprastinių kohortų iš 6 centurijų = 480 vyrų kiekvienoje;

– viena „specialioji“ kohorta (pirmoji), joje 800 vyrų, ji sudaryta iš 5 „dvigubų“ centurijų po 160 vyrų;

– 120 raitelių.

Iš viso 5240 vyrų.

Kiekviena centurija yra griežtai vadovaujama centuriono. Tokio kaip Titas Alfijus Magnas, kuris dabar lazdos smūgiais išsiblaškiusį legionierių privertė pakelti pernelyg žemai laikomą skydą.

Mintis apie tuos aštuonis vyrus, kurie yra legiono „plyta“, yra geniali (net žygiuoja jie dešimtimis eilių po aštuonis žmones ir taip toliau). Ir tai viena iš romėnų kariuomenės paslapčių: daugelį metų gyvendami petys petin šie aštuoni vyrai mūšyje būna labai vieningi, tokiu būdu paversdami romėnų puolimo liniją itin tvirta.

Priešas!

Mūsiškis centurionas yra tarp pirmųjų, pastebėjusių anapus kalvos kylančias dulkes. Jos labai toli, bet pamažu kyla aukštyn į dangų. Priešas žygiuoja legiono link! Keli žvalgybos raiteliai sugrįžta ir patvirtina šią žinią.

Kiek vėliau legiono vadas atsiskiria nuo kolonos ir užkopia į kalvą kartu su dviem palydos kareiviais ir savo padėjėjais.

Iš viršaus reginys įspūdingas. Chatai su naujomis pajėgomis dar už keleto kilometrų, dabar jų keli tūkstančiai. Išdidžiai žygiuoja tiesiai į juos tarsi didžiulis alkanas ryklys. Nepamirškime, kad tai jų žemės, o legionieriai čia sutinkami nesvetingai...

Visi XXII legiono vyrai, atsiųstieji iš VIII Augusto bei iš I Minervos ir visi pagalbiniai daliniai neatitraukia akių nuo raito legato, kuris kapotais gestais dalija tikslius įsakymus. Kai kurie karininkai grįžta šuoliais. Įsakymas – užkopti į kalvą, ją įveikti ir pasitikti priešą iš kitos pusės. Kaunamasi bus ten. Ten ir palauksime, neisime jo pasitikti.

Tai tipiškas Romos karvedžių elgesys – visuomet pasirinkti mūšio vietą. Ir kautis tik tuomet, kai turi patogesnę padėtį. Iš esmės šis šlaitas yra strategiškai svarbus. Leidžia romėnams šūviu pasiekti puolančius priešus, be to, saulė šviečia mums į nugarą, taigi priešams – į akis.

Daugelyje kolonos vietų pasigirsta ragų gausmas, trumpi įsakymai. Vėliavos palinksta į šoną ir rodo į kalvą. Greitai, bet darniai, tūkstančiai karių žygiuoja į nurodytą vietą. Po kelių minučių perkopia kalvą ir rikiuojasi kitoje pusėje.

Viršūnėje sustoja gurguolės vežimai, juos saugo kelios pagalbinės ir VIII Augusto legionierių centurijos. Jie greitai pradeda kasti gilų gynybinį griovį. Įranga labai svarbi, ją reikia apsaugoti. Netoli kalvos viršūnės taip pat eile rikiuojami artilerijos pabūklai, jie skubiai montuojami.

Tai skorpionai ir jų didesni dvyniai, balistos (*ballistae*). Primena didžiulius arbaletus ant trikojo. Kiekvienas legionas tokių turi mažiausiai šešiasdešimt (po vieną kiekviena centurija). Bet

šiuo atveju jų yra daugiau, nes mūšio lauke pasirodo neįprasti ginklai: skorpionai, įtaisyti mažuose dviejų arklių traukiamuose vežimuose. Tai tanko pirmtakai, buvo naudojami prieš kelerius metus nukariaujant Dakiją. Vežime du vyrai, vienas taiko ir šaudo strėlėmis („pabūklininkas"), kitas užtaiso mašiną išmoninga svertų sistema, traukiančia įtemptą juostą. Strėlės 60 centimetrų ilgio, jų smaigalys geležinis, jos pasiutusiai taiklios. Jas leidžiantys vyrai gali tiksliai pataikyti į žmogų už 100 metrų ir jį kiaurai perverti.

Šie ginklai įspūdingai galingi. Žinome apie tokia strėle nukautą barbarų vadą gotą – ji perskrodė jo šarvus, kūną, dar kartą šarvus ir prismeigė jį prie medžio.

Taikant į viršų ir šaudant parabole, atstumas padidėja iki 400 metrų ir daugiau, o šaudymo greitis – trys keturios strėlės per minutę. Žinoma, taiklumas sumažėja, bet ant priešo per minutę krinta 240 strėlių, persmeigiančių šalmus, šarvus, kaukoles, krūtines, lietus.

Žemiau artilerijos pabūklų linijos rikiuojasi daugybė legionierių eilių, ten ir mūsų centurionas, jis labai žemai. Jo vyrai išsirikiavę iš karto už pirmos eilės, kaip įprasta, sudarytos iš pagalbinių karių.

Romėnų kariuomenės priešakinė linija suformuota iš kelių pagalbinių dalinių rūšių.

Šie priešais Magno centuriją yra rėtai, tai dabartinės Bavarijos ir kitų Vidurio Europos Alpių sričių ir kraštų gyventojai. Iš vėliavų matyti, kad tai II kohorta, taigi, jie iš Zalburgo forto – jis yra už dienos žygio nuo čia. Jų ženklas, matomas ant didelių geltonų ovalių skydų, yra stovintis puolantis lokys, šalia jo – raudonas pusmėnulis (*lunula*).

Mūsiškis centurionas žiūri į juos – reikia pasakyti, kad jie visai kitokie nei jo legionieriai. Legionieriai turi vienodus juostinius

šarvus, jų tunikos siekia šlaunis kaip sijonai, skydai keturkampiai. Jie pirmiausia yra Romos piliečiai. O šie ne – jų šarvai grandininiai, jie mūvi trumpas kelnes, skydai ovalūs. Tai buvę barbarai, pavaldžios tautos, naudingi, jei, kaip šiuo atveju, yra gerai sudėtų kūnų.

Taigi aišku – netrukus susikaus barbarai chatai ir buvę barbarai, pagalbiniai bavarai... Tai bus brolžudiškas susidūrimas.

Romėnai labai pragmatiški, jie naudojasi savo buvusių priešų koviniais gebėjimais ir rikiuoja juos pirmoje eilėje. Žinoma, kaip minėjome, svarbiausias apdovanojimas – galimybė gauti Romos pilietybę. Jei tai pavyks... Jie visuomet kausis pirmoje eilėje!

Juokingas ir jų atlygis – jie rizikuoja daug daugiau nei „kolegos" legionieriai, bet gauna tris kartus mažiau... (ir keturiasdešimt kartų mažiau nei jiems vadovaujantys romėnų centurionai).

Magnas stebi besiartinančius priešus. Jų du ar tris kartus daugiau nei romėnų. Jie dar toli, bet jis vis dėlto užveržia savo šalmo dirželius ir pakraipo galvą, kad patikrintų, ar gerai laikosi. Dirželiai tiek įtempti, kad palieka ant kaklo žymes.

Taip darydamas patraukia kai kurių savo karių dėmesį – centuriono šalmas yra gerai atpažįstamas, kadangi jį išilgai kerta vėduoklės pavidalo erelio plunksnų ketera. Priežastis paprasta – kareiviai lengvai galės jį pastebėti mūšyje.

Psichologinis karas prieš mūšį

Chatai dar toli, bet jau girdėti, kaip žvanga jų metaliniai šarvai ir ginklai. Tūkstančiai vyrų, ginkluotų iki dantų, artėja norėdami į

gabalus sudraskyti romėnus. Romos kareiviui normalu būti šiek tiek įsibauginusiam...

Legionų vadai žino, kad tai labai subtili akimirka – psichologinis poveikis yra labai svarbus. Todėl, kol centurionai savo šiurkščiais balsais toliau įsakinėja legionieriams ir pagalbiniams, staiga priešais karius pasirodo raitas legatas be eskorto (tai daroma sąmoningai) ir pradeda trumpą kalbą. Garsiai šaukia rūpestingai parinktus žodžius – taip, kad būtų girdimas net ir kalvos viršūnėje. Apsakęs visas geras kareivių, išsirikiavusių priešais jį, savybes, palinki pasiekti pergalę... Tai garsioji *adlocutio*. Kiekvienas vadas prieš mūšį turi pasakyti kalbą – padrąsinti karius, leisti jiems suprasti, kad bus su jais iki galo.

Magnas, pripratęs prie savo vadų kalbų, žodžių nesiklauso. Bet žiūri į nuošaliau stovinčius legato padėjėjus. Tai tribūnai. Iš tikrųjų jie nėra kariškiai, tai... politikai, pasiųsti senato ar raitelių luomo. Jie nemuštruoti kariuomenės mokykloje ir mažai ką išmano – kaip elgtis mūšyje, jis žino geriau nei jie visi kartu sudėjus. Bet tai yra vadai ir jis turi jiems paklusti...

Legatas baigė kalbą, visi kariai garsiai surinka ir ima ietimis daužyti skydus.

Priešai vis artėja ir mato ne didelę kalvą, o begalinius spalvotus skydų laiptus, nuo kurių sklinda ritmingi ir kraują stingdantys į skydus daužomų iečių garsai, tarsi sakantys: „Esame čia, laukiame, kol galėsime jus supjaustyti į gabalus..."

Prasidėjo psichologinis karas, kaip ir prieš kiekvieną mūšį. Chatai išsidėsto priešais legioną ir atsako choro daina, kurioje pasakojama apie jų garsiausių didvyrių žygdarbius. Daina visiškai nesuprantama, nes iškraipyta tūkstančių balsų – labai primena chorus stadionuose. Taip jie pajunta vienybę ir įgyja drąsos.

Paskui užtraukiama niūresnė daina, šįkart skirta priešo baimei sužadinti. Taigi jie naudoja dainą kaip ginklą, strėlę, smogiančią priešui į pačią sielą. Tai Tacitas apibūdina žodžiu *barditus* (iš jo kilęs italų žodis *barrito* – trimitas): „Stengiasi savotišku būdu išgauti šaižias natas ir trūkius garsus... Visi pakelia skydus priešais veidus, kad atsimušantis balsas būtų niūresnis ir garsesnis."

Be vizualaus poveikio, anot kai kurių ekspertų, rezultatas labai įdomus: juk sukuriama tokio žemo tono garso banga, kuri sugeba stimuliuoti ir erzinti priešininko autonominę nervų sistemą, ypač vadinamąją simpatinę sistemą, atsakingą už instinktyvias reakcijas į pavojų – baimę, norą pabėgti. Taigi, padažnėja širdies ritmas, išsiplečia vyzdžiai, sumažėja seilių išsiskyrimas ir taip toliau.

Žinoma, germanai nežino visų šių fiziologinių smulkmenų, žino tik, kad taip darydami priešą dažnai įgąsdina, jis ima nerimauti... Anot Tacito, supranta, kad pagal tai, pavyko *barditus* ar ne, gali spręsti, kaip seksis mūšyje.

Be šio mirties garso, skamba ir kitas. Jis taip pat turi psichologinį poveikį. Daugelis chatų ir kitų barbarų karinių ženklų vilko ar drakono galvos atvertais nasrais formos: jie metaliniai, tuščiaviduriai (taigi panašūs į vamzdį) ir baigiasi plevėsuojančia ilga labai lengvo audinio uodega, panašia į oro uostų vėjarodę. Šios galvos užkeltos ant ilgų stiebų. Sukiojant stiebą ir „gaudant" vėją galima jas priversti skambėti, lygiai kaip pučiant į butelio kakliuką. Girdėti ilgas kaukimas, panašus į vilko. Kai priešais jus šimtai ir tūkstančiai tokių instrumentų, poveikis tikrai įspūdingas...

Ilgas minutes dvi kariuomenės prieš užverdant mūšiui stengiasi paveikti viena kitą psichologiškai.

Užmušti, kad taptum vyru

Chatai romėnams yra viena iš neparankiausių kautis germanų genčių. Anot Tacito, jie galingi fiziškai, nepaprastai atkaklūs, sumanūs ir puikiai mokantys kautis. Kovoja tik pėsčiomis, jiems vadovauja bendruomenės išrinkti vadai, jų klausomasi itin drausmingai.

Išgirdus tokį apibūdinimą galima būtų pasakyti, kad esame priešais ypatinguosius dalinius. Ši tauta turi dar vieną įspūdingą bruožą. Magnas jau tai gali matyti. Ir pastebi, kad pirmoje eilėje yra ilgaplaukių ir barzdotų karių. Bet ne visi tokie. Kodėl? Tacitas atsako: „Dar nesulaukę brandos chatai auginasi plaukus ir želdinasi barzdas ir tik nužudę priešus gali nusikirpti ir nusiskusti... Prie kruvino lavono nusiskuta veidą ir tik tuomet mano, kad atsilygino už tai, kad gimė, ir gali būti verti tėvynės ir gimdytojų."

Tacitas toliau patvirtina, kad mūšį pradeda pirmoje eilėje išsirikiavę ilgaplaukiai ir barzdoti kovotojai.

Užverda mūšis

Dabar chatai labai arti, jie susibūrę į tankią minią, ši traukia giesmes ir himnus. Šitaip drąsinasi. Tai atakos įžanga. Romėnai tai žino. Daugelis delnų prakaituoja spausdamos ietis, daugelis gerklių perdžiūsta...

Chatų minia kelis kartus subanguoja. Ji tikrai milžiniška, dengia visą žole apaugusią lygumą priešais romėnus – lyg būtų gyvas miškas...

Staiga puolimas prasideda. Pratisai šaukdami tūkstančiai

germanų lekia romėnų link, saulėje žiba kardai, ritmingai juda spalvoti skydai, ilgos ietys nukreiptos į romėnų rikiuotę...

Dabar yra galbūt už 300–400 metrų. Ženklo pulti romėnai kol kas negavo... Legatas laukia tinkamos akimirkos. Paskui šaukia ilgai lauktą įsakymą. Lyg pradėjus veikti mašinai, jis pakartojamas įvairių dalinių vadų. Gaudžia ir didžiuliai, dviračio rato dydžio ragai. Tai senovės radijo ryšys. Nuo kalvos skorpionai ir balistos paleidžia dešimtis ilgų strėlių. Jos dūgzdamos pralekia virš centuriono Magno galvos. Tarsi spiečius įsiutusių širšių. Po kelių sekundžių sminga į barbarus. Tai skerdynės, daugelis žmonių dingsta, tarsi būtų nušluoti nuo žemės, puolančioje ordoje atsiveria ertmės. Bet puolimas nesiliauja. Strėlės lekia be perstojo. Įspūdinga – chatai taip susigrūdę, kad beveik kiekvienas šūvis lekia į taikinį. Bet priešai vis artėja.

Vėl pasigirsta ragų gausmas. Šiuokart iš romėnų eilių pakyla debesys strėlių. Jas paleido sirų lankininkai (dar vieni pagalbiniai legiono kariai). Jų kompozitiniai lankai yra galingiausi imperijoje. Skorpionai ir balistos yra senovės pabūklai, o šie tarsi kulkosvaidžiai.

Virš centuriono ir jo vyrų galvų prie ilgųjų strėlių gaudesio prisijungęs strėlių švilpesys primena paklaikusių gyvūnų riksmą ir staugimą. Kiekviename žingsnyje, perverti ilgų strėlių, krinta vis kiti chatai. Šūviai taiklūs, padeda ir tai, kad diena bevėjė. Sirų lankininkai yra vieni iš labiausiai vertinamų.

Jų dalinius ant kalvos lengva atskirti. Jie dėvi kūginius smailėjančius šalmus, jų ilgi drabužiai siekia žemę.

Tai dar ne viskas.

Dabar danguje pasigirsta dar vienas garsas. Jį skleidžia Balearų svaidyklininkų užtaisai. Jie taip pat tarp pagalbinių legiono dalinių. Romėnai visada perimdavo ginklus ir jų naudojimo

techniką iš pačių klastingiausių savo priešų. Šie svaidyklininkai tikri žudikai. Savo salose sugeba iš svaidyklės numušti skriejantį paukštį. Taigi pataikyti į žmogų jiems tik vaikų žaidimas. Iš 100 metrų pataiko į priešo kaktą. Tai rinktiniai šauliai, kiekvienas jų smūgis primena snaiperio šautuvo šūvį. Tai neįtikėtina – svaidyklę vos du kartus apsuka ore ir užtaisas lekia stulbinamu greičiu. Pataikęs į priešo kūną, dažnai giliai įsminga, audiniai ir oda juos uždengia, trukdydami pašalinti.

Švininiai užtaisai savo forma ir dydžiu primena gilę. Tai labai paprastai gaminamos „kulkos" – pilant išlydytą šviną į mažas formas arba į smėlyje pirštu praurbtą skylę.

Kartais kareiviai ant jų užrašo priešui įžeidimų ar patyčių. Garsus sakinys buvo rastas ant užtaiso, naudoto pilietinių karų metais ir saugomo Emilijos Redžo viešajame muziejuje. Marko Antonijaus šalininkas išraižė ant jo labai iškalbingą palinkėjimą Oktavianui: *PETE CULUM OCTAVIANI**.

Daugelis chatų liko gulėti ant žemės, bet orda neliauja judėti pirmyn – gryna jėga yra daugelio germanų tautų strategijos širdis. Viską nušluojanti smūgio banga – štai puolimo dvasia. O paskui grumiasi, – kiekvienas už save. Kovojama po vieną.

Visiškai priešinga romėnų strategija. Kariai kaunasi grupėmis ir nugali, kadangi yra vieningi ir kovoja „choru".

Priešai artėja. Magnas įsako savo keturioms legionierių eilėms pasirengti.

Kareiviai suspaudžia ietis, pasirengia jas mesti. Bus metamos banga. Pradedant pirmąja eile, tada antroji, trečioji ir pagaliau ketvirtoji, lyg pribaigiantis smūgis.

Centurionas sušunka įsakymą. Iš pirmosios eilės pasipila pir-

---

* Pulk Oktaviano užpakalį (*lot.*).

mas *pila* šuoras. Tuomet antras, trečias ir ketvirtas. Per kelias sekundes vien tik šiame sektoriuje į dangų buvo paleista aštuoniasdešimt *pila,* išlijusių ant priešo. Persmeigia kūnus ir skydus. Tai žudynės.

Juk *pilum* yra romėnų per kartas ištobulintas žudantis ginklas. Tai nėra normali ietis – tai *high tech** ginklas. Ji turi ilgą medinį kotą, kuris baigiasi ne lapo formos smaigaliu, bet ilgu ir plonu geležies strypu, kurio viršugalyje yra didelis nusmailintas kūgis. Per vidurį įtaisytas bronzinis kamuolys suteikia ginklui svorį, sustiprinantį smūgio galią.

Chatai iškelia skydus kad atremtų *pila* smūgį. Bet tai nepadės. Jei smaigalys smogia į žmogų, jį persmeigia visa ietis. O jeigu pataiko į skydą, jį perveria (kadangi smaigalys padaro didelę angą, pro kurią įsiskverbia plonas metalinis strypas ir skrieja toliau, kol pasiekia žmogų). Arba įstringa ir susimaigo. Metalinis strypas yra iš minkštos geležies, kuri lengvai lankstosi (be to, viduje yra mediniai kaiščiai, sukurti taip, kad smūgio metu lūžtų, o strypas liktų ne standus, bet laisvai tabaluotų). Tokiu būdu barbaras negali mesti ginklo atgal į romėnus, o pirmiausia turi mesti savo skydą, nes jis dabar sunkesnis nuo sumaigytos *pilum.* O vyras be skydo kovoje yra labai pažeidžiamas, taigi, jis praktiškai miręs.

Mūšyje ietis yra šautuvas, tų laikų vinčesteris – turi sunaikinti puolantį priešą.

Baigę leisti *pila,* visi legionieriai išsitraukia kalavijus. Suglaudusios gretas eilės laukia priešų – dabar vyks tai, ką romėnų karvedžiai vadina „skerdiko darbu“. Pamatysime jį. Chatai sulėtina žingsnį, galiausiai sustoja persirikiuoti ir užpildyti spragas savo daliniuose (jie iš tikrųjų patyrė didelių nuostolių).

---

* Aukštosios technologijos (*angl.*).

Magno centurija gavo įsakymą pereiti į pagalbinių sparną atremti smūgio, kadangi chatai išsidėstė plačiau ir jų tikrai daug. Dabar legionas apnuogina kalavijus. Keista, bet makštys ne kairėje, kaip būtų įprasta. Jos dešinėje – kad netrukdytų skydą laikančiai rankai. Taigi, kad ištrauktų kardą, ranka turi apsisukti apie savo ašį, bet legionieriai pratę ir ginklą ištraukia per mažiau negu sekundę.

Legionierių skydų siena

Dabar priešai bėga link romėnų eilių. Štai, tuojau bus smūgis.

Legionieriai tvirčiau įsiremia pėdomis į žemę ir smarkiau suspaudžia skydus ir ginklus. Kartu su pagalbiniais sparne sudaro ilgą išrikiuotų skydų sieną, kurią grasina sudaužyti chatų orda. Smūgis smarkus. Primena audros bangas, smogiančias į tvirtą molą. Prasideda skerdynės.

Gladijus yra ypatingas kalavijas – ne per ilgas (apie pusę metro), dviašmenis. Jo naudojimas glumina. Legionieriai mokomi ne kirsti priešą, bet smeigti jį trumpais ir greitais smūgiais, kadangi žinoma, kad vos keturių ar penkių pirštų gylio žaizda dažnai yra mirtina. Be to, taip gladijus nelieka įstrigęs priešininko kūne, jį galima greitai ištraukti ir būti vėl pasirengusiam kautis.

Tai legionieriai moka daryti labai veiksmingai: iš už skydų kraštų staigiai žybčioja sidabriniai žaibai, greitai kertantys priešui. Ir jis krinta. Kai kurie legionieriai sąmoningai taiko į veidą, kadangi veido žaizdos daro didesnį įspūdį ir labiau baugina priešų kariuomenę. O kiti staiga pakelia skydą kaip garažo vartus ir smogia priešui iš apačios.

Centurionas Magnas išmano savo darbą ir kaunasi, bet kartu ragina saviškius.

„Į pilvą, Markai! Į pilvą! Smok žemyn!“ Juk tai lengvas smūgis. Barbarai turi ilgus kardus, idealius kirsti, bet kai smogia pakeldami ranką atidengia šoną legionieriaus dūriui.

O legionieriaus šonas gerokai geriau apsaugotas – jis vilki juostinius šarvus, kurie leidžia jam lengvai judėti, nors ir sveria 15 kilogramų. Įdomu – legionuose visi šarvai yra vienodo dydžio, kadangi raiščiais juos galima padidinti ar sumažinti, kad tiktų vilkinčiajam.

Labiausiai stebina, kad centurionai sukasi pačiame mūšio įkarštyje ir toliau dalija patarimus, kritikuoja ir drąsina, tarsi vyktų mokymai. Jie daro tą patį, ką ir boksininkų treneriai prie ringo virvių. Tik šiame ringe – grumtynėse – jie ir patys dalyvauja...

Barbarai puola romėnų skydus nežaisdami „komandinio žaidimo“, po vieną, kaip reikalauja herojiškų kovų logika, kaip liepia jų tradicija, o štai romėnai kovoja grupėmis. Kol legionierius kaunasi, esantis jam už nugaros pakelia skydą, ištiesia jį pirmyn ir kiek palenkia, taip apsaugodamas savo draugo kaklą ir kairįjį šoną. Ir jeigu reikia, smogia skydu tiesiai į priešo veidą. Juk skydas gali būti labai veiksmingas puolimo ginklas.

Akimirką centuriono akyse viskas pabąla. Ką tik sulaukė galingo smūgio per šalmą. Bet kryžminė apsauga viršugalvyje jį išgelbėjo. Nestabtelėdamas nukreipia gladijų tiesiai į priešininko kaklą, ir šis virsta žemėn. Tada smogia į jo bendro šoną, nes tas, pamatęs savo nusmeigtą draugą, neapdairiai sekundės dalį stabtelėjo.

Bet dabar pirmoji romėnų eilė nusilpusi. Kovodamas centurionas akies krašteliu stebi ir laukia tinkamos akimirkos.

Kai tik barbarai atsitraukia surengti naujo puolimo, įsako: *Mutatio!**

Pirmosios eilės kareiviai žingteli atgal, o bendražygiai, buvę jiems už nugaros, užima jų vietą. Taigi pirmojoje eilėje vėl nauji kareiviai, o barbarai vis labiau netenka jėgų ir praranda vikrumą.

Centurionas stebi vidurinę romėnų eilių dalį, kur priešų puolimas aršiausias. Čia puolantys chatai sulaikomi ir pamažu atstumiami.

Su siaubu mato, kad pagalbinis karys beveik nukirto priešui galvą: prilaiko ją dantimis įsikibęs į plaukus. Tokios scenos neturėtų stebinti. Pagalbiniai yra barbarai, šių tautų tradicija – nukirsti priešui galvą. Pavyzdžiui, keltai prikala priešų kaukoles prie savo trobų sijų kaip mes medžioklės trofėjus arba pakabina nužudytų priešų galvas ir kaukoles prie kaimelių vartų. Europa už Romos sienų apgyvendinta galvų kapotojų...

Lūžio taškas

Dabar mūšis įgijo aiškią kryptį – chatai neįstengė prasiveržti, dabar jie spaudžia silpniau dar ir dėl to, kad iš viršaus vis lyja ietimis, strėlėmis ir švino užtaisais. Tai subtili mūšio akimirka. Ir lemiama.

Staiga viskas pasikeičia. Pajutęs, kad priešas svyruoja, legatas, apsuptas savo vyrų ir stebintis kovą iš romėnų dalinių vidurio, įsako pulti. Žino, kad būtent šią akimirką toks veiksmas, tegul ir rizikingas, galėtų būti paskutinis postūmis, priversiantis priešą bėgti.

---

* Keitimas (*lot.*).

Vėliavos palenkiamos į priekį, ragai sugaudžia ženklą pulti. Prakaituotas centurionas – po nirtaus smūgio jam iš po šalmo teka kraujas – pakelia kalaviją, pastebi, kad jo kohortos vėliava nulinksta ir rodo į priešą. Jis negali kaip legatas matyti mūšio lauko iš aukštai, jis grumtynėse, kur šaukiama, beviltiškai rėkiama, tvyro prakaito ir kraujo tvaikas. Bet neabejodamas paklūsta ir įsako pulti: įkvepia oro į plaučius ir sudeda į savo balsą visą tų smūgių, kuriuos ketina nukreipti į priešus, galią.

Kai kurie kareiviai pirmoje eilėje akimirką žvilgteli į jį, pasitikrindami, ar mūšio triukšme gerai suprato. Jau pati centuriono padėtis, jo į priekį nukreiptas gladijus jiems atsako... Klausydama trumpų centuriono įsakymų pirmoji eilė pajuda – iš pradžių lėtai, paskui vis sparčiau. Centurionas sparne prižiūri, kad kareivių eilė judėtų pirmyn sutelkta, neišsiskirsčiusi, skydai būtų laikomi lygiagrečiai. Lygiuoti būtina, svarbu nepalikti spragų. Bet judant į priekį reikia būti atidžiam. Gerai, kad šalia yra *optio*, jo pavaduotojas, jis stebi, kad joks barbaras staiga neiššoktų.

Legionieriai žengia pirmyn laikydami skydą už gulsčios rankenos, panašiai kaip nešamas lagaminas. Jie eina laikydamiesi kumščiuotojo laikysenos, kairėje pusėje skydas gintis, dešinėje – pulti pasirengęs gladijus.

Bet barbarai nesitraukia, atkakliai laikosi užimtų pozicijų. Romos kareiviai sparčiai artėja prie jų. Net legatas išgirsta skydų trenksmą. Jam tai geras ženklas. Išties romėnų kareiviai kasdien sunkiai lavinasi kaudamiesi vyras prieš vyrą, kaip jokia kita kariuomenė. Per daugelį metų šie legionieriai įgijo sugebėjimų fiziškai susidurti ir mikliai naudoti ginklus ribotose erdvėse, chatai to tikrai nemoka. Tai matyti iš negyvų barbarų, pradedančių dengti visą mūšio lauką, kiekio.

Mūšis nirtėja šlaito viduryje, tūkstančiai jau pavargusių barbarų beatodairiškai kovoja. Ir nesitraukia.

Lemiamą smūgį suduos romėnų raitija, kurią legatas laikė nuošaliau nuo grumtynių ir kuri dabar lekia į priešo dešinįjį sparną. To jau per daug. Jau išsekusių chatų eilės visiškai pakrinka. Raiteliai primena pasiutusių šunų gaujas, puolančias auką, atlekia įspūdingai greitai ir veržliai į barbarų kariuomenės sparną, tai yra ten, kur jie nėra pasirengę kautis. Ir chatai nušluojami, jie stumdo vienas kitą stengdamiesi paspukti.

Raitija senovėje naudojama ne tiek žudyti kalavijais ir ietimis, kiek nušluoti priešo eiles – kaip kelio volas. Visai kaip kėglių kamuolys ištaško kėglius. Dešimčių žirgų lėkimas baugina – lyg būtumėte partrenkti automobilio. Nežinia, ar reikia saugotis žirgo, ar raitelio, bandančio tave persmeigti, taigi, jei kauniesi su priešu akis į akį, o raitija puola iš šono, tu traukiesi, bėgi ir vieningas tavo frontas išskysta. Kai jis subyra, priešai nebekelia baimės – jie išsisklaidę, reaguoja pavieniai žmonės, o ne grupės ir tampa lengvas grobis tokiems karo profesionalams kaip legionieriai.

Taip atsitinka ir dabar. Pasinaudodamos raitijos sukelta sumaištimi romėnų eilės spaudžia, sutelkia smūgį ir pralaužia priešo frontą. Be to, legatas įsako į grumtynes stoti ir VIII Augusto bei I Minervos legiono daliniams, kurie pradeda priešus supti.

Chatai supranta, kad viskas baigta. Priešais juos tik ilga raudonų legionierių skydų siena, vis labiau juos spaudžianti iš visų pusių. Nors jų daug tūkstančių, jie nesugeba manevruoti ir pamažu sukapojami į gabalus legionierių gladijų ir sąjungininkų pagalbinių karių kalavijų. Lyg valgydama didžiulį obuolį, romėnų kariuomenė kumštyje laiko priešus ir „kąsnis po kąsnio“ juos naikina.

Iš dangaus tebelyja balistų ir skorpionų strėlės, jos lyg žaibai kartais smogia chatams. Kariai išgirsta tik trumpą ir smarkų švilptelėjimą ir susmunka.

Kol atkaklesni ir toliau įnirtę kovoja, žudo romėnus, dauguma chatų supranta, kad nebėra prasmės čia likti, ir ima trauktis. Tai išsibarsčiusi minia, bėganti vežimų link.

Legionieriai jų nepaleidžia ir toliau kapodami persekioja. Tai žudynės.

Prie vežimų, kur chatai surengia paskutinę ryžtingą gynybą, kovos trunka iki pat vėlyvos popietės. Jie naudoja savo vežimus kaip fortą. Paskui, tarsi blėstant laužui, net paskutinės chatų kovos liepsnelės išblėsta... Viskas baigta.

Raitija vejasi nedaugelį likusių chatų, dingstančių miške...

Ką visa tai reiškia?

Mūšio lauke šen bei ten aidi džiaugsmo riksmai. Girdėti ir kohortų, ir legionų šūksniai...

Dejuoja sužeistieji. Centurionas Magnas vis dar gyvas. Jo centurijoje pirmoje eilėje du legionieriai žuvo ir penkiolika sužeistų. Jis dabar netoli savo *optio*, pavaduotojo, sėdi ištiesęs kojas žolėje, jo veidas – lyg kančios kaukė. Vidinėje jo šlaunies pusėje ilga žaizda, kurią dabar tvarsto gydytojas.

Nustebę pastebime, kad po lauką sukasi gydytojai ir jų padėjėjai. Romėnų kariuomenė visoje senovės Viduržemio jūros Europoje unikali tuo, kad turi nuolatinį medikų junginį. Dar vienas panašumas į šiuolaikines kariuomenes. Tokia kariuomenė ne vienintelė – senoviniame indų „Artašastros" traktate (350–280 m. pr. Kristų) yra aprašyta greitosios pagalbos

tarnyba – traukiama arklių ar dramblių – ji seka kariuomenę mūšyje.

Gydytojai darbavosi per visą mūšį. Žinoma, jie neturėjo visų dabar prieinamų vaistų ir kitų slaugos priemonių. Bet jau moka slaugyti. Bando sustabdyti kraujavimą, moka ištraukti strėlių antgalius nepažeisdami arterijų, geba nepaprastai greitai amputuoti galūnes, pridegindami žaizdas įkaitinta geležimi...

Centuriono paprašo nusiimti šalmą. Jis pamiršo, kad gavo stiprų smūgį, kai nekreipdamas į nieką dėmesio įsakinėjo (tokia pavojinga profesija...). Pasisekė, kad žaizda negili, gydytojas ant jos uždeda žolių ir aliejaus kompresą. Magnas žiūri į savo šalmą. Chato kalavijas perkirto jo plunksnų vėduoklę perpus, bet toliau nesmigo dėl kryžminio sutvirtinimo – taigi greitai nuslydo viršūne ir sustojo prie metalinės nosies apsaugos. Jei čia šios apsaugos nebūtų, barbaro ašmenys būtų nupjovę centurionui nosį.

Tikrai, jei apžiūrėsite romėnų legionieriaus šalmą, pastebėsite, kad visos vietos, kur gali smogti priešo kalavijas, apsaugotos. Plati metalinė plokštė dar platėja link pečių – kad sustabdytų tiesioginius smūgius į kaklą. Antskruosčiai saugo veidą, neapsaugota lieka tik burna, nosis ir akys. Be to, nuo vienos ausies iki kitos einantis storas antkaktis turi sulaikyti smūgius į veidą iš viršaus. Dėl tos pačios priežasties prie šalmo angų, skirtų ausims, yra maži išgaubimai... Panašumas į maištų malšinimo policijos padalinių visose šalyse šalmus tikrai įspūdingas. Kaip ir skydų naudojimas ir susidūrimo su protestuotojais technika. Bet ir padėtis iš esmės labai panaši – vienoje pusėje negausūs, bet gerai apmokyti ir tvarkingai išrikiuoti daliniai, o kitoje – netvarkingai puolančių žmonių minia...

Prasideda grobio paieškos. Kiekvienas kareivis knaisiojasi tarp lavonų ir sužeistųjų, jeigu kas sujuda, pribaigia, kad nesikankintų. Ženevos konvencija dar negalioja...

Ir vėl kai kurie pagalbiniai kariai praeina už plaukų laikydami nukirstas chatų galvas. Jiems tai irgi grobis... Centurionas žiūri, bet nieko nesako. Paprotys rinkti žmogaus trofėjus išliks – net Antrojo pasaulinio karo metais prancūzų kolonijinės pajėgos (iš Šiaurės Afrikos) pjaustys užmuštų vokiečių kareivių kūno dalis.

Kai kuriuos belaisvius spyriais nukreipia ten, kur jau suburti kiti – jie sėdi surištomis už nugaros rankomis. Yra ir moterų. Visų jų žvilgsniai tušti. Jų gyvenimas pasikeis amžinai, ir jie tai žino. Čia surinkti visi gyvi sučiupti chatai. Galbūt juos tardys, bet, beveik be abejonės, legionieriai nenusiteikę jų žaloti. Juk tai irgi grobio dalis. Bus parduoti vergų turguose, o uždarbis padalytas legionieriams.

Laukas keistai nutyla. Tūkstančiai kūnų guli nejudėdami rūke, pradedančiame kilti nuo žemės ir paverčiančiame visą vaizdą nerealiu. Visur kyšo balistų ir lankų strėlės, kalavijai ir vėliavos.

Jie visi pakrypę į skirtingas puses kaip apleistų kapinių antkapiai. Ir pradingsta tamsoje.

Centurionas žengia tarp kritusiųjų, jo antblauzdžiai kruvini, skyde – kirčių žymės, įbrėžimai ir kraujo dėmės. Tai Dante's plunksnos vertas vaizdas. Lyg raudonas kamuolys horizonte leidžiasi saulė, jos spinduliai paskutinį kartą glamonėja tuos, kurie prieš kelias valandas buvo gyvybingi ir išdidūs jaunuoliai. Abiejose kariuomenėse. Legionierius sustoja – priešais jį du beveik simboliškai apsikabinę kūnai: legionieriaus ir jauno ilgaplaukio barzdoto chato. Matyt, jis lig šiol nieko nebuvo nužudęs...

Kažkas yra sakęs, kad dviejų kariuomenių susidūrimas prilygsta vienos kariuomenės savižudybei. Matant šį mirties vaizdą, kur visi kritusieji panašūs, atrodo, taip ir yra. Bet tai netinkama epocha tokioms kalboms. Čia galioja vienas principas: *Mors tua vita mea*[*]...

Eidamas centurionas laiko gladijų, nukreiptą į priešų kūnus, jo smaigalys, regis, „uostinėja" ir tikrina, ar jie tikrai mirę. Paskui palinksta prie barbaro kūno – tai vienas iš vadų, matė jį kaunantis savo dalinio priešakyje. Buvo tikras žvėris, kilnus priešas. Paima jo žiedą ir apyrankę. Paskui kalaviją – turės gražų prisiminimą Mogontiako forte.

Bet anapus miškų juostos prisiminimai apie šį mūšį bus visai kitokie ir turės kitokį poveikį... Tuoj tai pamatysime.

Galia labiau nei jėga

Ką tik matėme legioną mūšyje, senovės karių žiedų žiedą, rūpestingai ir brangiai apmokytą. Pabandykime akimirką palikti mūšio lauką. Ir įsiskverbti į romėnų sąmonę. Ką reiškia tai, ką matėme, ką reiškia šita pergalė?

Atsakyti galima vienu žodžiu, kuris iš dalies paaiškina Romos imperijos ilgaamžiškumą: atgrasymas.

Legionieriai kovojo, kad nušluotų grupę barbarų, kurie, jeigu kalbėtume sąžiningai, nebuvo pavojingi imperijai. Bet jų veiksmai buvo. Jei jie nebūtų nubausti, nebūtų sunaikinti, galėtų būti pamėgdžiojami kitų tautų kitose vietose ir tai galėtų kelti didelių problemų.

---

[*] Tavo mirtis – mano gyvenimas (*lot.*).

Tai ir apibūdina romėnų ir legionų strategiją: įbauginti. Legionai yra senovės „atominiai ginklai".

Bet tai ne viskas, daug kitų kariuomenių praeityje gebėjo bauginti. Bet gentys, tautos ir imperijos, kurias jos sukūrė (nuo Atilos iki Čingischano, nuo Napoleono iki Hitlerio) labai greitai išnyko istorijoje, palyginti su romėnų tūkstantmečiu Vakaruose ir dar tūkstantmečiu Rytuose (Bizantijoje).

O štai romėnai sugebėjo suderinti galios ir jėgos strategiją neįtikėtinai veiksmingai, todėl jų pasaulis išgyveno labai ilgai. Legionai buvo šios strategijos kertiniai akmenys.

Sugebėjo sukurti grėsmingą kariuomenę, o jos paslaptis buvo nuolatinis lavinimasis. Bauginama karo mašina. Viskas tam, kad... nereikėtų kariauti! Nes tokia kariuomenė buvo tikra atgrasymo priemonė.

Taigi Romos imperija nuolat taikė strategiją – kuo labiau stiprinti galią ir kuo mažiau naudoti jėgą.

Trumpai tariant, pranešimas priešui buvo toks: aš esu pasirengęs, visada pasirengęs ir labai stiprus. Jei mesi man iššūkį, aš tave sunaikinsiu. *Si vis pacem para bellum,* tai yra jeigu nori taikos, renkis karui.

Akivaizdų tokios galios panaudojimo pavyzdį mums pateikia įvykiai Masadoje 73 m. po Kristaus.

Žydų sukilimas Palestinoje („Judėjoje" iki 135 m. po Kristaus, paskui „Sirijoje Palestinoje"), buvo nuskandintas kraujyje; mažos sukilėlių grupės pabėgo, pasislėpė tolimiausiose provincijos srityse, pavyzdžiui, Masadoje, kur 66 m. po Kristaus tūkstantis zelotų (vyrai, moterys ir vaikai) užsibarikadavo neįveikiamoje vietoje – rūmuose-tvirtovėje 400 metrų aukščio uolos viršūnėje. Dar ir šiandien Masados vaizdas stulbina – tarsi ledkalnis iškyla iš pragariškos Negyvosios jūros lygumos,

temperatūros čia bauginamos. Vis dėlto Vespasianas pasiuntė visą legioną (X *Fretensis**) ir dar 7000 pagalbinių dalinių vyrų. Legionas apsupo Masados salą ilga siena, prie kurios buvo įkurtos aštuonios legionierių stovyklos. Galite įsivaizduoti, kokia sudėtinga logistika norint išlaikyti mėnesius (beveik dvejus metus, tai nėra visai aišku) 13 000 žmonių sausiausioje dykumoje, tiekiant visa, ko reikia – vandenį, maistą, medieną... Negana to, tai nebuvo paprasta apgultis, pranešimas turėjo būti aiškus: įveiksime jus, kad ir kur būtumėte. Taigi romėnai pastatė ilgą pakylą iš nuosėdinių uolienų, smėlio ir rąstų (nežinia, iš kur atgabentų), ant jos buvo nutiestas aukštyn kylantis kelias – tai milžiniškas darbas, bet rūmų-tvirtovės siena buvo pasiekta. Tuomet ten stumiamas medinis bokštas ant ratų, devynių–vienuolikos aukštų namo aukščio, ginkluotas taranu. Kai sugriovę sieną kitą rytą romėnai įžengė į Masadą, visi zelotai buvo nusižudę.

Žinia plačiai pasklinda, taip pat padedama ir Juozapo Flavijaus raštų, tai buvo perspėjimas visiems. Bet kas pabandęs sukilti provincijoje bus pasiektas ir sunaikintas...

Pasiųsti ilgiems mėnesiams visą legioną į dykumą kainuoja labai brangiai, ypač jei reikia įveikti tik tūkstantį žmonių. Bet gauta nauda bus didžiulė – ir dėl to, kad niekas imperijoje neišdrįs sukilti, taigi bus išvengta kitų, gal net didesnių išlaidų. Šitaip Romos galia stiprės, priešai nedrįs pulti ar sukilti, žmonės priims jos įstatymus, ir Roma taps dar galingesnė.

Ta proga Edwardas Luttwakas, žinomas romėnų karinės strategijos ekspertas, pastebėjo, kad kaskart, kai Roma panaudojo „jėgą" ir jai pavyko, jos galia tik padidėjo.

---

* Sąsiauris (*lot.*).

O kai reikia panaudoti kariuomenę, taigi jėgą, tai visai kas kita – mūšyje žūva daug ilgai lavintų karių, o visa tai kainuoja. Kitaip tariant, jėga laikui bėgant prarandama, tu tampi silpnesnis, o galia, jei teisingai naudojama, vis didėja, taip mažėja sąnaudos. Ir tai didžiulis skirtumas.

Taigi, nors romėnai turėjo galingiausią senovės kariuomenę, ją naudojo išmintingai, sakytume – chirurgiškai tiksliai. Ir kiekvieną dieną skirdavo kitokiems mūšiams – tokiems, kur nenaudojama kariuomenė – atgrasymo mūšiams...

Legionų stiprybės paslaptys

Niekas, anot Luttwako, nesvajojo pašaukti kareivį sausio mėnesį ir pasiųsti jį į Iraką lapkritį. Praeidavo mažiausiai pora metų, kol naujokai galėdavo išvysti priešo veidą. Jie labai ilgai lavinosi, kad taptų karo „profesionalais“. Taigi, kiekvienas legionierius buvo pati tikriausia investicija, suprantama, kodėl jų nebūdavo pirmoje eilėje.

Romos imperijos laikais „heroizmas“ nebuvo skatinamas. Herojiški veiksmai buvo graikų, germanų ar keltų pasaulio dalis. Išliko garsus Scipiono Afrikiečio atsakymas priešininkui, jį iškvietusiam į dvikovą: „Motina mane išaugino vadu, ne kovotoju.“

Tačiau nusprendę kovoti, romėnai būdavo negailestingi. Jie tikrai suprasdavo, kad jėga turi vienintelį tikslą, taigi ją reikėdavo panaudoti kuo nuožmiau ir kuo greičiau, kad kuo sparčiau būtų pasiekta taika (imperijai).

Romėnai galėjo tai daryti, kadangi neturėjo televizijos, niekam nekėlė pasipiktinimo žudomų civilių vaizdas. Taigi, galėjo

„nusikalsti žmonijai", kaip tai būtų įvardyta šiandien, didžiuliais mastais. Tai buvo visai kitoks pasaulis nei mūsiškis...

Apie tai nepagalvojame, bet yra kas paaiškina susidūrimų žiaurumą. To meto Europoje ir Viduržemio jūros regione buvo daug miškų, didelių menkai apgyvendintų sričių, mažų kaimų. Iš viso imperijos gyventojų būta tikriausiai apie 100 milijonų – tai labai mažai! Iš esmės tai dukart daugiau negu dabartinėje Italijoje, tik teritorijoje, kuri apėmė Viduržemio jūros sritį, Šiaurinę Europą ir Aziją. Taigi keli mūšiai leisdavo nugalėti ištisus regionus arba nušluoti šalin priešus ilgam laikui. Tai tarsi finalai, kai gali laimėti partiją sausai, tai ne čempionatas. Ir romėnai atrado geriausią sistemą pasiekti šį tikslą, nes turėjo profesionalų kariuomenę.

Bet ką iš esmės gindavo legionai? Ne imperatorių ar miestus, bet romėnų gyvenimo visumą – nuo prekybos tinklo iki finansų, kultūros, gyvenimo būdo. Imperija laidavo ramų gyvenimą. Visi pamatiniai dalykai (maistas, vynas, seksas, skalbimasis) kainavo mažai. Visi mokėjo skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Kiekvieną dieną vyko visai nemokami arba beveik nemokami renginiai (vežimų lenktynės, teatro pasirodymai). Palyginti su genčių gyvenimu miškuose, pažengta šviesmečiai į priekį...

Išties barbarams visa tai turėjo atrodyti tikras rojus. Todėl jie puolė sienas – ne kad sugriautų Romos imperiją, bet kad taptų jos dalimi! Lygiai kaip dabar trečiojo pasaulio gyventojai nenori sunaikinti Niujorko ar Vakarų, bet trokšta mūvėti džinsus, avėti sportinius batelius ir gyventi „sistemoje" su visais jos pranašumais.

To norėjo ir prie imperijos sienų susitelkę barbarai. Klaida manyti, kad norėjo ją sugriauti. Jie tik beldėsi, nes norėjo prisijungti ir dalyvauti vakarėlyje...

To norėjo barbarai gotai – jie troško žemių, kuriose galėtų apsistoti, laikui bėgant jiems tai pavyko – Italija tapo ostgotų karalyste. Garsioji Romos apsuptis nebuvo nulemta noro pribaigti romėnų civilizaciją, priešingai – tai buvo vizigotų kerštas, kai imperatorius Honorijus atsisakė jiems suteikti žemių. Galiausiai apsistojo Prancūzijos pietuose ir Ispanijoje. Taip pat darė ir vandalai, burgundai, frankai, anglai, saksai, langobardai, įsikūrę skirtingose Europos vietose žlugus Romos imperijai. Tai buvo pirmiausia „administracinis“ žlugimas, kadangi kasdienis gyvenimo būdas tebebuvo romėniškas – keliai, freskos, termos, žirgų lenktynės – nors visa tai buvo giliame nuosmukyje. Visi į Europą įžengę barbarai galiausiai baigė tuo, ko visada troško: civilizacijos. Daugiau jokių klajonių vežimais su palapinėmis, bet pasiturimas gyvenimas miesto rūmuose. Jie pakeitė rengimosi, valgymo būdą... Juos patraukė „vakarietiška visuomenė“, kuri šiandien traukia tūkstančius žmonių desperatiškai migruoti per Viduržemio jūrą arba Meksikos ir Jungtinių Valstijų sieną. Ji ir tuomet buvo, tik turėjo kitą vardą: Romos imperija.

Taigi, per amžius legionai pasienyje prilaikė barbarus vieninteliu įmanomu būdu – jėga, o pirmiausia grėsme ją panaudoti kiekvieną akimirką.

Bet kiek tai kainavo Romos mokesčių mokėtojams?

Anot Edwardo Luttwako, atsakymas toks – strategija vertinama pagal tai, kiek ji visuomenei suteikia saugumo. Romos atveju svarbus vienas jo cituojamas pavyzdys. Kaligula, prisimenamas kaip žiaurus diktatorius, iš tikrųjų, pasak Luttwako, kaip administratorius buvo aukščiausio lygio strategas. Jo laikais visa imperija buvo ginama dvidešimt penkių legionų (tai yra kiek daugiau nei 130 000 legionierių), be to, panašaus skaičiaus pagalbinių karių. Iš viso kažin ar daugiau nei 250 000 karių. Jų tik-

rai mažai, kad apgintų visą imperiją (nors Kaligulos laikais Britanija dar nebuvo jos dalis). Jiems visiems padoriai mokama, jie gerai maitinami, turi medicinos priežiūrą, ligonines. Didžiausios išlaidos – pensijos. Bet mintis, kad visą trijuose žemynuose įsikūrusią imperiją gina kareiviai, galintys sutilpti vos į du ar tris futbolo stadionus, stebina, tai unikalus atvejis senovėje.

Kariuomenė buvo išlaikoma iš mokesčių, o imperijoje visos pastangos buvo sutelkiamos, kad pinigai būtų surinkti.

Čia dar ne viskas – tokie kūriniai kaip Hadriano siena, užtvarų, griovių ir sienų sistemos leido imperijai sumažinti pasienio srityse reikalingų kareivių skaičių ir taip dar apkarpyti išlaidas (Hadriano siena tam tikru požiūriu yra kareivis-robotas, pavaduojantis legionierius kaip mašinos pramonėje...)

Vėliau, kai jie pritaikys kitokią sienos kontrolės sistemą – nebe gynybos liniją, bet atvirą sieną, kur kariuomenė bus išdalyta ir išdėstyta teritorijos gilumoje – išlaidos padidės, kartu bus mažiau pinigų, prasidės nuosmukis.

Taigi romėnai sugebėjo rasti būdą, kaip sumažinti išlaidas imperijai, vadinasi, ir romėnų civilizacijai ginti.

Naktis

Susidūrimas baigėsi, romėnų kariuomenė ir vėl žygiuoja. Bet pirmiausia mūšio lauke pastato trofėjų – didžiulį Y formos rąstą, ant jo užmauna gražų šalmą, pakabina keletą skydų, šiek tiek priešo ginklų, pagaliau sukuria karišką „baidyklę“, skirtą pergalei atminti. Po padėkos apeigų legionai mūšio laukui atgręžia nugaras, ten lieka tik priešų lavonai, ant kurių jau leidžiasi varnai.

Centurionas Magnas dabar ir vėl Mogontiake. Grįžę į kareivines, visi turi laisvų dienų. Skersgatviuose ir gatvėse beveik visose užeigose, kur švenčiama pergalė, sklinda šūksniai, juokas ir šventinė muzika. Praeidama pro taverną moteris su didžiule taure vyno rankoje apkabina jo kaklą, pabučiuoja ir bando įsitempti į kambarį, bet centurionas jos greitai atsikrato.

Iš tikrųjų Magnas nedalyvaus miesto šventėje – jis turi daug svarbesnį, visiškai asmenišką pasimatymą. Eidamas keliu pusiaukelėje pastebi blyškiai žibintų apšviestą užeigos iškabą: joje nupieštas į kalno viršūnę kopiantis vyras, kalnietis. Tai teisinga nuoroda. Kiek toliau nepaženklintos durys. Tai vienas iš keturaukščių namų miesto centre.

Magnas atidaro duris ir įeina. Staiga šventės mieste triukšmas nutolsta, prieblandoje mato laiptus, vedančius aukštyn. Sulig kiekvienu žingsniu medinės pakopos girgžda. Užlipęs viršun pastebi iš po durų besiskverbiančią šviesą. Atėjome. Štai ta vieta. Stipriai patraukia skląstį ir atidaro.

Tai labai elegantiškai įrengtas kambarys. Bronziniai žibintai kampuose apšviečia dvi sulankstomas kėdes su odinėmis juostomis, marmurinį stalelį, ant sienos pakabintus neabejotinai rytietiškus audinius, panašius į kilimus. Visur daugybė freskų. Lubos aukštos, pastogėje matyti sijos, tai „šiuolaikinis" bruožas, kiek neįprastas romėnų laikais.

Ant stalelio šalia lovos stovi mėlyno stiklo skulptūra – nuostabus stilizuotas balandis, pavaizduotas tupintis ant žemės, suskliaustais sparnais. Jo uodega nulaužta.

Tai padaryta tyčia. Iš tikrųjų tai... kvepalų buteliukas!

Romos laikais stiklo pūtikai gali sukurti paukščio su labai ilga uodega formos buteliukus – tai tikras šedevras: į juos pilami kvepalai, paskui uodegos galas užlydomas. Moteris, kuri nau-

dosis kvepalais, turės nulaužti uodegą – lygiai kaip šiais laikais daroma su stiklinėmis ampulėmis.

Kai kurie iš šių buteliukų stebuklingai išliko sveiki iki šių dienų, jie eksponuojami muziejuose. Keista, kad mintis (arba bent jau forma) neperimta kokio nors dabartinio garsaus kvepalų gamintojo.

Kambario gilumoje Magnas pagaliau pastebi žmogų, su kuriuo norėjo pasimatyti. Pirmiausia pamato iš tolo į jį žvelgiančias jos žalias akis. Paskui putlių lūpų šypseną, aprėmintą šviesių plaukų. Centuriono akys glamonėja jos kūną, elegantiškai išsitiesusį ant sofos po dvigubu langu.

Tai vietos aukštuomenės moteris, tarp jos ir centuriono karšti santykiai. O čia – jų meilės lizdas.

Ji dėvi perregimo šilko tuniką, atidengiančią nemažą kūno dalį. Žibintas kampe apšviečia jos odą švelnia ir neapčiuopiama šviesa, atrodo, lyg būtų nužerta auksinėmis dulkėmis.

Jiedu netaria nė žodžio, kalba tik jų akys. Centurionas prieina prie žibinto ir jį užgesina. Paskui pasisuka į ją, jau atsistojusią. Dabar jos kūną apšviečia tik lango šviesa. Magnas stovi priešais ją, nusivelka tuniką ir giliai kvėpuoja lyg jam trūktų oro.

Jo rankos nutraukia jos tuniką ir nelyg žirgai laigo po jos odos stepę. Bet liečia švelniai lyg plunksnos. Tos pačios rankos, kurios žudė, moka labai švelniai mylėti.

Paprastu judesiu Magnas nuima *strophium*, romėnišką liemenėlę – tai švelniausios elnio odos juosta, suspaudžianti ir prilaikanti krūtis.

Dabar *strophium* ant žemės, laisvos krūtys atkreiptos į centurioną ir tarsi ieško jo.

Tokiu pat būdu atriša moters „apatinių“ raištelius – tai švelniausios odos kelnaitės, jų priekinė dalis papuošta daugybe

geometriniais raštais ir arabeskomis išdėstytų skylučių. Tokių drabužių tikrai buvo archeologų rasta, tai verčia manyti, kad niekas per du tūkstančius metų nepasikeitė...

Dabar abu kūnai apsikabina. Jos rankos glosto jo randus, jo – jos nesuvaldomą moteriškumą.

Pro langą krintanti šviesa glamonėja jų kūnus ir lydi jų aistros bangas. Dabar moteris ant centuriono, jos kūnas meta šešėlį ant lubų sijų, jos žalios akys jam šypsosi. Tai vienas iš maloniausių ir jausmingiausių šios nakties vaizdų, kurio jis nebepamirš.

Galėjo nebūti čia. Galėjo būti jau sudegintas, jo kūnas virtęs pelenais ir kaulų liekanomis, jei tas kardo smūgis į galvą būtų buvęs galingesnis. Dar ir dėl to atsiduoda nakties kvapams ir pojūčiams... Ryte pakilusi saulė juos ras dar apsikabinusius.

Milanas

MOTERŲ EMANCIPACIJA

Gintaro pirklys

Nedidelė vežimų vilkstinė kerta aukštų ir tamsių medžių mišką. Lyg šokdamas seną tango vėjas sukasi banguojančioje jų lapijoje. Jų gyvatišką šokį lydi nuolatinis švilpimas, primenantis tolimą kauksmą. Atrodo, kad visi šių nesibaigiančių miškų vilkai pasileido kaukti kartu.

Paskutinį vežimą vadelioja įsitempęs žmogus. Vis žvilgčioja susirūpinęs aukštyn – ir kairėn, ir dešinėn. Bet jo tamsios akys stengiasi pro kamienus įžvelgti ir miško gelmę – ar ten niekas nejuda.

Germanai šiose vietose visada gali užpulti, nes keliaujame į pietus lygiagrečiai netoli esančios sienos. Bet tai gana neįtikėtina. Šis kelias nuolat patruliuojamas, be to, nedideli raitosios sargybos postai strateginiuose taškuose išdėstyti nedideliais atstumais...

Vyras tai žino, daugybę kartų keliavo šiuo keliu. Bet jam labiau nerimą kelia ne tai, kas galėtų būti miške, o tai, kas yra jo vežime: daugybė gintaro.

Jis yra gintaro pirklys. Bet tokio vertingo krovinio, tikro lobio, dar niekada nėra gabenęs.

Mūsiškis sestercijus, kaip jau supratote, atsidūrė pas jį. Jam davė juo grąžą, kai pirko naują sandalų porą Mogontiako parduotuvėje, o ši savo ruožtu jį gavo iš centuriono, atėjusio nusipirkti puikiausios poros moteriškų siuvinėtų sandalų. „Sužadėtinei", – taip jis sakė...

Gintaro pirklys į parduotuvę užėjo po poros minučių, grįždamas iš ilgos kelionės anapus sienos, per ją visiškai nudrengė savo senuosius batus. Bet buvo verta: toje kelionėje sugebėjo įsigyti nematytos kokybės ir dydžio gintaro gabalų.

Kodėl romėnams taip patinka gintaras

Gintaras vežamas nuo Baltijos jūros. Vietos tautos jį renka ledinėse pakrantėse. Joks romėnas ten nenukeliauja. Tai pernelyg pavojinga. Bet yra didžiulis mažų vietos prekiautojų ir vežėjų tinklas, jie kaip skruzdėlės gabena gintaro gabaliukus į Romos imperiją – keliauja takeliais, kuriuos žino tik jie, šie takai sudaro „Gintaro kelią". Tai europietiškas „Šilko kelio" atitikmuo – juo srūva milijonai sestercijų, o tikras raudonasis auksas juda romėnų civilizacijos link. Atvykimo taškas yra svarbus imperijos karinis miestas Akvilėja, jis netoli nuo dabartinio Triesto. Čia paprasti suakmenėjusių sakų gabaliukai tampa meno ir auksakalystės šedevrais.

Iš tikrųjų gintarą atrado ne romėnai – jis buvo vertinamas dar prieš šešis tūkstančius metų. Jau Mikėnų karaliai ir moterys dabino savo kūnus gintaro dirbiniais. Jais puošėsi egiptiečiai, graikai ir etruskai...

Gintaras naudojamas auskarams, antkaklėms, žiedams, lošimo kauliukams, moterų tualetiniams niekučiams (spalvotoms dėžutėms veido pudrai ar kriauklės formos lėkštelės kremams, šaukšteliams) gaminti. Dar – mažytėms statulėlėms. Apie jas ir jų didžiulę kainą strėles laidė Plinijus Vyresnysis: „...gintaro statulėlė, nors ir mažutė, kainuoja brangiau negu gyvi ir neblogai nuaugę žmonės!"

Kodėl gintaras toks patrauklus? Dėl savo spalvos, dėl to, kad retas, bet pirmiausia dėl elektrostatinių savybių, kurios senovėje atrodė „magiškos" – patrintas gintaras įgyja elektros krūvį ir pritraukia plaukus arba plaukelius ant rankos, tai akivaizdžiai antgamtiška savybė. Graikai vadino gintarą elektronu, iš šio termino ir kilo mūsų žodis „elektra".

Romėnai noriai perka gintarą, nes jam priskiriamos ir gydomosios galios. Plinijus Vyresnysis, garsus gamtininkas, miręs stebėdamas Vezuvijaus išsiveržimą, patyręs karys (gali būti, kad kovojo ir su chatais) ir puikus stebėtojas, patvirtina šį tikėjimą. Savo „Gamtos istorijoje", garsiame beveik enciklopediniame gamtotyros traktate, jis rašo: „...dar ir šiandien valstietės, gyvenančios anapus Po upės, nešioja gintaro dirbinius – ir kaip papuošalus, ir dėl jų gydomųjų galių: išties tikima, kad [gintaras] gydo ir anginą, ir gerklės ligas."

Gintaras tikrai patrauklus, dar ir šiandien tikima, kad nuo jo praeina galvos skausmai ir nakties košmarai, galbūt dėl jame „įkalintų" vabzdžių.

Šie vabzdžiai, kaip žinoma, žuvo prieš keturiasdešimt penkis milijonus metų, kai priešistorės medžių sakų lašai juos įkalino amžiname glėbyje. Tai atskleidė paleontologų atlikti moksliniai tyrimai. O kaip romėnai aiškino šių vabzdžių buvimą?

Nustebsime, kaip tiksliai pasakoja Plinijus Vyresnysis – ir

tais laikais, kai žodis „iškasena“ dar buvo nežinomas – neįtikėtina yra šiose keliose eilutėse matyti jo racionalų mąstymą ir dedukciją, panašią į „leitenanto Colombo“*.

„Gintaras gimsta iš sakų, tekančių iš tokios rūšies pušies... Kad tai pušis, įrodo patrynus skleidžiamas gintaro kvapas ir tai, kad dega lygiai kaip sakingas deglas ir taip pat kvepėdamas. Kad gintaras buvo skystas, įrodo ir kai kurie aiškiai viduje matomi kūnai, pavyzdžiui, skruzdės, uodai ir driežai, prilipę ir vėliau įkalinti, kai sakai sukietėjo...“

Tai racionalaus romėno paaiškinimas, bet daugelis jo bendrataučių jums pasiūlytų mitologinį paaiškinimą: gintaro gabaliukai yra Eliadžių (Saulės dukrų) ašaros, išlietos dėl Faetonto, norėjusio pasivažinėti Saulės vežimu ir nukritusio į Po upę, mirties... Po minima neatsitiktinai. Nes iš esmės čia yra nuo Baltijos keliaujančio gintaro atvykimo taškas...

Mūsų pirklys, žinoma, tokių klausimų neužduoda, jam svarbu tik parduodi ir pasipelnyti. Jis labai sumanus. Jam pavyko per atstovą germaną ir geras pažintis gauti labai retų gintaro žaliavos gabalų, „pakreipus“ juos iš tradicinio gintaro kelio, kad atkeliautų iki jo, laukiančio prie imperijos sienos. Ir tai buvo verta.

Kokybė nuostabi – ši rūšis vadinama *Falernum*, nes yra tokios pat spalvos kaip šis vertingas vynas. Jis perregimas, primena pakepintą medų.

---

* JAV detektyvinio serialo pagrindinis veikėjas.

Kai prekė yra žmogus: vežimuose – vergai

Dabar pirklio galvoje vienas tikslas – kuo greičiau atvykti į Italiją, kad galėtų parduoti savo brangų krovinį. Ir jam tikrai nepatinka šis kelias per miškus. Todėl prisijungė prie vergų pirklių vilkstinės, savo vežimuose-narvuose vežančių dešimtis sugrūstų germanų. Sargyba, lydinti ir sauganti vežimus su „žmonėmis-prekėmis", turėtų atbaidyti galimus užpuolikus.

Pažvelkime į šiuos vežimus. Jei prisimintume modernų greitkelį, lengvai galėtume juos palyginti su kartkartėmis pralekiančiais gyvulius gabenančiais vilkikais. Kiek kartų juos matydami savęs klausėte – kas nutiks su šia avimi, šia karve ar šia kiaule? Beveik visuomet jaučiame, kad jai gyventi liko nebedaug ir ji greitai gyvenimą baigs – kita forma – kokiame nors prekybos centre ar skerdykloje. Tada jūs pradedate greičiau važiuoti, sunkvežimis pasilieka už nugaros, ir jūs apie jas pamirštate.

Taip pat ir romėnai. Kiek kartų romėnų vyras, moteris ar vaikas matė pro namus pravažiuojant vežimus su vergais? Daugybę kartų... Valandėlę atkreipdavo dėmesį į juos ir su nuostaba žiūrėdavo į vergų veidus. Paskui grįždavo prie savo kasdienių rūpesčių. Vergovė yra normalus dalykas. Ji nieko neerzina. Ir tai yra vienas iš didžiausių skirtumų tarp mūsų ir Romos imperijos.

Juk ir mūsų laikais dar yra sekso vergų ar vergų darbo stovyklose. Tokioje demokratijoje kaip mūsiškė, kur rūpinamasi net šunų ir kačių teisėmis, tai nepriimtina. Baisu pagalvoti, kad dar vis yra vergų pirklių. Bet dar baisiau mąstant, kad yra žmonių, nusiteikusių jų nusipirkti ar juos išnaudoti. Tam tikru požiūriu, vergų pirkliai ir jų klientai niekur nedingo, jie vis dar tarp mūsų. Ir pabaisų jie neprimena. Priešingai, dažnai uždirbantys

iš nelegalių vergų imigrantų darbo ar iš sekso vergių atrodo labai normalūs, galbūt restorane sėdi prie gretimo staliuko...

Priartėjame prie keturių vergų vežimų gurguolės. Keista, bet ši scena niekada neaprašoma istorijos knygose.

Pirmiausia nustebina patys vežimai. Jie girgžda ir kliba, persikreipia pataikę net ir į mažiausias duobes. Ratai neturi stipinų, jie ištisiniai, galima būtų tarti, kad primena apskritus stalus.

Grotos geležinės, tik vaikų vežimo medinės.

Žiūrime į uždarytuosius. Tai germanai. Jų visų plaukai purvini, susivėlę, ypač moterų. Bet neatrodo, kad jiems tai rūpi. Kūnai pusnuogiai, murzini. Tie keli dėvimi drabužiai suplyšę ir išterlioti. Jie keliauja jau daug dienų, niekam neatėjo į galvą jų nuprausti. Tai tik gyvoji prekė. Ir dar tas kvapas. Galbūt jis labiausiai ir smogia – nuo vežimų sklinda aštrus ir gaižus dvokas. Jie ne tik nesimaudo ištisas dienas, bet pajudėjus ryte net nesustojama ir dėl gamtos reikalų... Jie visi atliekami čia pat, vežime.

Mūsų akys, žinoma, ieško vergų akių, bet jų matome nedaug. Jie visi atsukę nugaras į grotas, tarsi norėtų užsisklęsti nuo pasaulio. Vieni stovi, kiti sėdi. Niekas nekalba. Jų žvilgsniai nudelbti, jie įveikti likimo, kuris juos staiga iš laisvų vyrų ir moterų pavertė daiktais.

Jie žino, kad nuo šiol visas jų gyvenimas bus viena kančia. Iki pat mirties. Galbūt jis bus labai trumpas. Kaip jūs jaustumėtės?

Labiausiai stebina tylintys vaikai. Priartėjame prie jų vežimo, jis mažesnis. Niekas neverkia, nesiskundžia. Ir ašaros baigėsi. Štai vienas susirangęs ant dugno nejuda. Kūnelis tokioje padėtyje apibūdina visą vergovės nežmoniškumą. Tai žeidžianti, pervierianti širdį, kančia. Ir galbūt siaubingiausias dalykas, mūsų matytas šioje kelionėje. Vaiko, paimto vergovėn, neviltis

neturi ribų, ji tarsi sunaikina ateitį – ir ne tik jo, bet ir visos žmonijos.

Vyrai, moterys ir vaikai tyliai juda savo naujo likimo link. Negali neprisiminti kitų vilkstinių – po maždaug dviejų tūkstančių metų šiose pačiose vietose priešinga kryptimi judančių traukinių, vežančių sunaikinti pasmerktus žmones.

Viena mergaitė stebi mus. Jos veidą rėmina grotos. Negalime perprasti jos žvilgsnio – jis ne maldaujantis, ne piktas, ne liūdnas. Tiesiog žiūri ir tiek. Tai užgesusio, nieko širdyje nebeturinčio žmogaus žvilgsnis. Tokio amžiaus turėtų žaisti su kitais vaikais, o greičiausiai jos kelias baigsis kur nors linksminant naktimis graikų krautuvininką ar, dar blogiau, viešnamyje Dalmatijos pakrantėje.

Priartėjęs sargybinis patraukia mus šalin, žvelgia nuožmiai. Stabtelime. Beveik angeliškas žvilgsnis ir toliau mus stebi, vis labiau toldamas.

Vergų pirklys

Nepriprasime prie šio žvilgsnio. Bet ar įmanoma, kad nėra romėno, kuris nekęstų prekybos žmonėmis?

Išties yra vienas veikėjas, kuriuo romėnai šlykštisi, – tai *mango*, vergų pirklys. Žmogus, galintis neįtikėtinai praturtėti. Žmogus be skrupulų. Tai dabar ir matome. Iš medžiu dengto vežimo, primenančio furgoną, atsidarius durims pasirodo *mango*, jis meta žvilgsnį į nedidelę gurguolę. Pro atvertas duris galime viduje įžvelgti nediduką kelioninį „butą“, čia yra kailiu apklota lova, ant jos sėdi šviesiaplaukė mergina, neabejotinai vergė.

Šio vyro mažos negailestingos akys, ilga nosis, plonos lūpos. Kiek atsikišęs sočiai pavalgančiojo pilvukas, mūvi kelis žiedus,

išduodančius, kad versle sukasi aukštai. Iš tikrųjų niekada nesustoja. Dažnai būna prie sienų, kur atkeliauja „siuntiniai“ nuo jo „korespondentų“ Germanijoje, gaudančių kitų genčių žmones ir paskui juos parduodančių. Arba sekančių paskui maištus slopinančius pasienyje ar gilyn besiveržiančius legionus. Jų vežimus užpildo ne tik sučiupti priešų kovotojai, bet ir moterys bei vaikai, pagrobti per kariškus žygius į kaimus anapus sienos. O kai kovos neverda, atsiranda kitų vergų tiekimo šaltinių: pasiunčia savo bendradarbius miestuose susirankioti tėvų paliktus vaikus. Kiekviename miesto centre yra vieta, kur naktį ar rytą jie dažnai paliekami – šventykla, kolona gatvės kampe, šiukšlynas. Kodėl vaikai paliekami? Kadangi tėvai nenori ar negali jų išlaikyti – yra pernelyg neturtingi, šeima jau gausi, o galbūt juos pagimdė prostitutė... Būna nenorimų vaikų ir iš gerų šeimų, kai kyla įtarimų, kad jie – neištikimybės vaisiai, o galbūt nepageidaujamos lyties.

Įprasta sulaužyti jiems ranką ar paversti šlubiais, taip jie labiau tinka tiems, kuriems reikia mažų vergų išmaldai prašyti.

Be to, yra sučiuptų romėnų piliečių – tai yra piliečių, netikėtai pradingusių, galbūt keliaujančių verslo reikalais – jie irgi pamaitins vergų turgų... Turėsime progos stebėti tai per mūsų kelionę kitoje Romos imperijos vietoje.

Įžengėm į Italiją

Vilkstinė po kelių dienų kelionės persikelia per Alpes ir pasirengia įžengti į Po upės slėnį. Įveikė labai aukštas ir šaltas perėjas. Kalnai vis dar užkloti sniegu. Ten romėnų laikais niekas nekopė. Alpinizmo nebuvo, nebuvo „įsimylėjusių kalnus“. Viršukalnės suvokiamos kaip priešiškos, pavojingos ir labai tolimos vie-

tos. Panašiai kaip šiomis dienomis prarajos. Niekas ten nedrįsta kopti, išskyrus kai kuriuos kalnų ožių ir gemzių medžiotojus. Nuostabu pagalvojus, kad ten, aukštai ledynuose, tik kitoje Alpių vietoje, Similauno žmogaus mumija (jis gyveno priešistorės laikais, buvo rastas su kirviu, lanku, strėlėmis, drabužiais) jau laukia, kol bus atrasta. Pagalvokite – nuo jos iki romėnų laikų jau prabėjo trys tūkstančiai penki šimtai metų, maždaug tiek mus skiria nuo Ramzio II. Bet turėjo praeiti dar du tūkstančiai, kol buvo atrasta ir ištyrinėta.

Vilkstinė įveikė kalnų perėjas. Nors sučiupti germanai pripratę prie nepriteklių, jau trys vergai mirė nuo šalčio, bado ir žiaurių sąlygų. O kitų žaizdotos kulkšnys ir kaklai – ten, kur jie prikaustyti geležiniais žiedais ir antkakliais.

Mango įtūžęs dėl prarasto pelno ir žiauriai daužo savo tarnus, nors puikiai supranta, kad jie nekalti. Vergai miršta kiekvienoje kelionėje.

O dabar, vos pradėjus leistis, teks įveikti paskutinę kliūtį – muitinę.

Pereiti romėnų muitinę: gudrybės ir kontrolė

Romėnų muitinės visoje imperijoje yra išdėstytos strateginiuose taškuose, ne tik prie sienų, kaip, atrodytų, logiška būtų manyti, bet ir tarp vienos bei kitos provincijos. Kiekviena prekė turi būti apmokestinta ir tuomet, kai pajuda iš romėnų teritorijos.

Galite įsivaizduoti ilgiausius patikrinimus, kai muitininkai bet kuriuo pretekstu bando išplėšti grašius... Būtent tai dabar vyksta. Vilkstinė sustoja ilgoms valandoms.

Įstatymas labai paprastas – viskas, ko gali prireikti kelionėje, neapmokestinama. Taigi vežimai, jaučiai, mulai, arkliai, „lagaminai“ su drabužiais, be to, viskas, kas yra *usum proprium**, pavyzdžiui, žiedai, asmeniniai papuošalai, dokumentai, laikrodžiai – visa tai neapmuitinta.

Už visa kita mokamas muitas. Iš tikrųjų už viską – brolių pora mažame vežime ginčijasi su muitininku, norinčiu apmuitinti urną, kurioje tėvo pelenai, jie veža juos namo, kad palaidotų šeimos kape. Ir velionis apmokestinamas. Belieka nustatyti, kiek jis vertas... Būtent dėl to dabar ir ginčijamasi...

Pirmiausia muitininkai prašo, jūsų vežamų gėrybių (*portitores*) sąrašo, vadinamo *professio*. Taikomi mokesčiai paprastai yra protingi, sukasi apie 2 procentus prekių vertės, daugiausia gali būti 5 procentai.

Visai kas kita prabangos prekės. Šilkas, brangakmeniai, vertingi audiniai apmokestinami 25 procentų muitu. Mūsų gintaro pirklys, suprantama, turės sumokėti nemažą sumą. Bet jis, be abejo, tai numatė, kadangi yra „žmogus prakutęs“... Taigi, leido suprasti, kad norėtų pasikalbėti akis į akį su muitininkų vyresniuoju. Kai pastarasis užlipo į mažą dengtą vežimą, jam sumokėjo gerą sumą auksinėmis monetomis už iki šiol patikrintą gintarą, o paskui į muitininko saują įspraudė didelį gražų gabalą, kad patikrinimas jau ir baigtųsi... „Galima bus padaryti tavo žmonai puikų papuošalą“, – sakė jam. Žinoma, vertingiausi ir didžiausi gintarai gerai paslėpti apačioje ir išvengė muitininkų akių, šie patikrino tik tuos vidutinės kokybės, pirklio sudėtus matomoje vietoje.

* Skirta savo naudojimui (*lot.*).

Iš tikrųjų tai vaidmenų žaidimas. Muitininkai kuo puikiausiai žino, kad jeigu toliau tikrintų, pasirodytų vertingiausi gabalai, bet dabar visi patenkinti: oficialiai muitininkų vyresnysis jį privertė sumokėti didelę sumą pasienio muito (jos netgi pakaks pasidalyti su kolegomis). Savo ruožtu pirklys žino, kad sumokėjo tik dalį mokesčių, sutaupydamas likusius. Pagaliau jauna muitininko žmona turės puikią raižytą antkaklę...

Tiesą sakant, juodu susitinka ne pirmą kartą, ir tarp jų visada galiojo šis nebylus susitarimas nebaigti patikrinimo...

Regis, niekas per du tūkstančius metų nepasikeitė...

Muitininkų vyresnysis išlipa iš vežimo ir įsako savo pavaldiniams patvirtinti *professio* antspaudu, taigi niekas nebetrukdo gintaro pirkliui išvykti. Kiti beregint viską supranta ir mosteli mažajam vežimui pasitraukti iš vilkstinės ir keliauti toliau.

Ne ką trukus pasigirsta muitininko džiaugsmingi šūksniai – prie muitinės sustojusio mulo varovo maišų dugne rado puošnių sidabrinių indų... Akivaizdu, kad jis, pasinaudodamas tuo, kad atrodo neišvaizdžiai ir kukliai, bandė pranešti prabangos prekių. Ar jos vogtos? Ar tai daro savininko, bandančio išvengti patikrinimo, paakintas? Nežinome. Žinome tiktai, kad šiuo atveju muitininkų uoslė buvo apdovanota. Ilgų metų patirtis leidžia jiems suprasti, kad kai kurie atrodantys varganai ir kukliai keliautojai turi daug paslapčių ir staigmenų. Ir jie išmoko juos atskirti...

Kas nutiks toliau? Įstatymas paprastas: viskas bus sulaikyta. Bet atsakingas asmuo galės išsipirkti atimtas prekes... Žinoma, už tokią kainą, kokią nustato muitininkai! O tai reikš mažiausiai dvigubai brangiau, negu tie daiktai verti...

Paslėpti vergus

Padėtis su vergų vežimais kiek kitokia.

Mango nervingai vaikšto šen bei ten spausdamas muitininkus, kad jo prekės šaltyje „genda". Bet tai tik paskatina tikrinti priekabiau. Suerzinti jo šiurkštaus ir pasipūtusio tono jie imasi kratyti visur, net asmeninius krovinius, ieškodami nedeklaruotų daiktų. Tikrina net palydos sargybinius ir visus vilkstinės patarnautojus.

Mango dėl patikrinimo nesijaudina – jis švarus, žino, kad nieko neras. Iš tikrųjų jis mausto kitaip. Mirę vergai sumažino jo pajamas turguje, todėl rengiasi jas atsiimti pervesdamas porą kaip savo šeimynykščius. Viena yra ta šviesiaplaukė mergina, kurią pastebėjome vežime ant lovos. Kita – mergaitė įdėmiu žvilgsniu. Aprengė jas įprastiniais drabužiais ir pasodino į vežimą šalia savęs. Apsimeta, kad tai jo žmona ir dukra.

Jas pasirinko, nes tai pačios vertingiausios jo „prekės" ir turguje iš jų uždirbs daug – jos jaunos ir gražios. Be to, gali tikėtis, kad jos tylės. Pirmoji yra *mango* iki mirties įbauginta ir užguita. Kita niekuomet nekalba... Tai daugybę kartų suveikusi gudrybė. Bet rizikinga.

Romėnų įstatymas, kaip primena Niujorko universiteto docentas ir didelis senovės kelionių ekspertas Lionelis Cassonas, šiuo atveju byloja aiškiai – jei pasienyje bus įrodyta, kad kas nors bando slapta pravesti vergą kaip savo šeimos narį, o tasai atskleis savo tikrąją tapatybę, bus iš karto išlaisvintas. Nebebus daugiau vergas.

Muitininkų vadas žiūri į merginą ir mergaitę... Jam kyla įtarimas. Normalu, kad vergų pirklys gali turėti gražią žmoną ir dukrą.

Bet užkliūva viena detalė – įlipęs į vežimą mato tik vieną lovą. Ir ji siaura jau ir vienam žmogui, nekalbant apie porą. O tuomet kur miega mergytė? Jai nėra vietos, nebent ant grindų.

Suvokia, kad kažkas ne taip. Stebi tiedvi, sėdinčias ant vežimo pasostės, jį pritrenkia tuščias mergaitės žvilgsnis. Tokio žvilgsnio nepamirši. Muitininkų vyresnysis viską supranta... Bet kaip ją išvaduoti? Reikia, kad pasisakytų esanti vergė...

Tuomet jam šauna mintis. Nusiima šalmą. Prieina prie mergaitės.

Nusišypso jai ir pradeda žemu balsu niūniuoti lopšinę germanų kalba. Vieną iš tų, kurias jo žmona (jauna moteris, gausianti gintaro antkaklę) dainuoja jų vos gimusiai dukrai. Jis vedė atleistinę moterį, tai yra buvusią vergę. Ji irgi iš Germanijos. Tik sunku pasakyti, ar iš tos pačios genties. Germanijos tautų gausų, jų tarmės ir kalbų vartosena labai įvairi. Tačiau kalbos pagrindas panašus. Galbūt tai suveiks ir atvers mergaitę...

Muitininkų vyresnysis žiūri mergaitei į akis ir uždainuoja pirmąjį posmą... Bet nieko nevyksta. Užtraukia antrąjį... Nieko. Trečiąjį švelniai šnabžda mergaitei į ausį... Ji lėtai apkabina jį mažom rankelėm. Dabar jos akys užsidega. Ir garsiai ima šaukti mamą...

Lyg įmesto į upelį lapo, jos likimas staiga ir vėl pasikeitė. Muitininkų vadas paima ją ant rankų, paskui ištiesia ranką ir trūkteli „žmoną" į muitinės pastatą. *Mango* bando jį sustabdyti ir lyg į gaisrą skuodžia link jų, bet sustoja, kai visą sceną stebėję kiti du muitininkai išsitraukia kalavijus ir nukreipia juos į jo krūtinę ir kaklą. *Mango* kelia rankas į dangų ir grįžta prie vežimo. Suprato, kad žaidimas baigtas.

Išsivadavimas

Vežimų kolona formaliai sustabdoma ir patraukiama į kelio pakraštį, kad netrukdytų pravažiuoti kitiems. Pašaukiama muitininkų vado žmona. Kai įeina į kambarį, vyro kabinetą, pamato mergaitę susivėlusiais šviesiais plaukais ir tamsiai mėlynomis akimis susuptą antklodėn su pieno puodeliu rankoje.

Pakanka poros meilių žodžių gimtąja kalba, ir mergaitė bėga į moters glėbį, ieškodama prieglobsčio jos ilguose drabužiuose.

Ilgai netrunka, kol ji papasakoja, kad *mango* nėra jos tėvas, o šviesiaplaukė mergina nėra jos motina. Sunkiai pavyksta prakalbinti pastarąją, siaubo sukaustytą. Bet netrukus muitininko žmona ir dvi moteris siejanti kalba pamažu pralaužia ledus.

Jas abi „žmonių medžiotojai“ iš jų pačių genties sučiupo netoli Germanijos širdies ir pardavė vergų pirkliui.

Muitininkų vadas kartu su kitais saviškiais eina pas *mango* ir formaliai iš jo atima teisę į dvi verges, jas čia pat išvaduodamas, kaip ir numato įstatymas. Vyras išpučia akis ir paraudonuoja iš pykčio, bet nieko negali padaryti. Sumokėjęs savo muitą, įsako vežimų vilkstinei judėti pirmyn.

Siūbuodami ir staigiai pašokdami vežimai-narvai leidžiasi į kelią link Po upės slėnio. Už grotų niekas neatsigręžia. Jie visi laukia, kol sužinos, kaip pasisuks jų likimas – pirmiausia vergų turguje, kuris jau netoli. Teliko kelios dienos.

Taigi vilkstinė su likimų kroviniu girgždėdama tolsta, pasuka už kampo ir pradingsta.

Ją iki pat galo stebi mergaitės, įsikibusios naujos „mamos“, tamsiai mėlynos akys... Šiandien, kaip muitininkų vyresnysis jau suprato, jo šeima pagausėjo nauju nariu...

Tuometinis Milanas

Gintaro pirklys pagaliau pasiekia Po upės slėnį. Būtų galėjęs keliauti į Akvilėją, kur klesti gintaro turgus. Bet pasirinko vykti čia, kadangi turi nuostabų klientą savo gintaro žaliavos gabalams. Tai viena iš pastebimiausių šeimų senoviniame mieste, vardu... Mediolanas. Tai yra Milanas.

Žinoma, Milanas romėnų laikais ne toks kaip dabar: pakanka pagalvoti, kad vieta, kur iškils Sforcų pilis, šiandien pačiame miesto centre, o Trajano laikais dar toli už sienų, kaime. Vis dėlto Milanas labai svarbus miestas imperinės Italijos teritorijoje. Tai buvo labai naudinga užnugario bazė Julijaus Cezario kampanijose, vėliau Augustas čia pastatydino ilgą gynybinę sieną.

Koks jo dydis? Sudėkite iš eilės šešias septynias Katedros aikštes ir pereisite miestą nuo vieno galo iki kito, neišeidami už respublikos laikų sienų. Taigi Mediolanas nėra milžiniškas, bet čia yra viskas: forumas, termos, gražus teatras, net ilgas cirkas vežimų ir žirgų lenktynėms miesto viduje, o tai neįprasta romėnų miestui (paprastai cirkas būna už miesto ribų). O romėnų laikų Meacos stadionas (San Sire), tai yra gladiatorių kovų amfiteatras, priešingai, yra už sienų. Taigi, milaniečiai, norėdami nueiti į vaidinimus, turėjo išeiti už kurių nors vartų.

Mediolanas yra suromėnintas keltiškas vardas – iš tikrųjų Milaną prieš septynis amžius įkūrė insubrų gentis.

Anot kai kurių mokslininkų, jo vardas – *Mediolanum* – kilęs iš to, kad jis buvo viduryje išplėtoto susisiekimo kelių tinklo. Ir nuo pat gimimo jo branduolys maždaug atitiko dabartinį centrą Katedros aikštėje.

Tuomet, aišku, nebuvo jokios į dangų kylančios „Maduninos". Bet jos vietoje mieste, svarbios šventyklos viduje, buvo iškilusi

kita šventos moters figūra – Belisamos, menų ir amatų, susijusių su ugnimi, deivės. Polibijus, graikų istorikas, gyvenęs du šimtus metų prieš Kristų, ją lygino su Minerva.

Jos šventykloje, keltų laikų „katedroje", buvo laikomos labiausiai gerbiamos galų insubrų, vadintų „nepalaužiamaisiais", karo vėliavos.

Atvykstančiam iš ilgos kelionės, Mediolano siluetas atrodo pažįstamas – ilga žemo mūro linija, virš kurios lygiais tarpsniais kyla bokštai. Šen bei ten už senovinės gynybinės sienos kyla dūmai, bylojantys apie turtingą miesto gyvenimą. Tai patinka gintaro pirkliui, pavargusiam po šios ilgos kelionės ir trokštančiam gerai išsimaudyti. Paragina arklius ir tampa taškeliu tolumoje, kurį netrukus praryja vieni iš miesto vartų.

Mediolano Montenapoleonės gatvės stiliaus atmosfera

Esame Milano gatvėse. Šalia teatro (La Scalos teatras iškils šiek tiek toliau nuo savo „pirmtako").

Sestercijus ir vėl pakeitė savininką.

Dabar jis Milano aukštuomenės šeimos, priėmusios gintaro pirklį, nario krepšelyje. Pirkliui rodant savo prabangųjį rinkinį daugelis šeimynykščių susirinko aplink stalą. Bet jau tuomet sestercijaus su savimi neturėjo. Jį sumokėjo šeimos vergui, kad pasaugotų vežimą, paliktą prie miesto vartų, taip sestercijus perėjo į kitas rankas. Dabar yra vieno iš turtingo milaniečio, įsigijusio gintaro, kad padarytų iš jo papuošalų, dukros krepšelyje.

Tai graži, aukšta ir liekna moteris, juodi plaukai surinkti į sudėtingą kuodą ant kaklo, priekyje suformuota ant kaktos

krintanti faraoniška šukuosena. Šis aukštas „statinys“ primena popiežiaus galvos apdangalą – ji padaryta ant lengvo medinio rėmo, padengto juodais iš Azijos atvežtais plaukais. Tai tikras Romos laikų šinjonas.

Bet labiausiai stulbina drabužiai – geriausio darbo ir tikrai labai brangūs. Niekas gatvėje neturi tokių, šiandien pavadintume juos vardiniais drabužiais.

Ji kartu su kita moterimi, savo drauge, to paties luomo, tai liudija labai panašūs drabužiai. Bateliai pasiūti iš papuoštos ir iškvėpintos odos (romėnai mokėjo taip išdirbti odą, kad ji labai maloniai kvepėtų, to šiandien niekas dar nepakartojo).

Abi moterys vilki lengvutėlėmis tunikomis, labai gundančiai apglobiančiomis kūnus. Tarp krūtų ir aplink juosmenį sukryžiuoti šviesiai raudono audinio kaspinai išryškina jų jaunatviškas formas.

Gatve praeinantys vyriškiai į jas žvalgosi pirmiausia dėl išvaizdos, o štai kitos moterys, besidairančios pro langus ar iš parduotuvių, kuriose dirba, gilumos stebi jas dėl drabužių. Ir tai pavydūs žvilgsniai.

Puošniausiai atrodo *palla*, skaros, kuriomis moterys apsigobusios pečius – jos iš ploniausio šilko. Įsigyti tokios kokybės šilko yra labai sunku, ir tik turtuoliai tai gali. Jis atgabenamas iš labai toli, tai mes dar atrasime savo kelionėje, iš Kinijos, iš už Romos imperijos ribų. Atkeliavo čia begalinės pirklių, kirtusių Azijos įkaitusias dykumas, snieguotus kalnus ir neaprėpiamus atogrąžų vandenynus, „grandinės“ dėka.

Šis drabužis dėl savo retumo turėtų būti muziejuje, o ne čia – vidury gatvės.

Akivaizdu, kad abi moterys priklauso Mediolano visuomenės grietinėlei, be kita ko, tai galima suprasti ir iš dviejų, elegan-

tiškai apsirengusių ir jas nedideliu atstumu sekančių vergų – asmens sargybinių.

Labiausiai stebina jų laisvas elgesys, garsus juokas, tai, kaip jos sustoja prie parduotuvės apžiūrėti šydų ar papuošalų pas kuklų amatininką gatvės kampe. Ir moka lengvai ir drąsiai, tai byloja apie jų turtą. Tai žino ir tuo naudojasi: tai jų pinigai, o ne jų sutuoktinių ar brolių.

Mums tai šiandien primena kasdienes scenas, matomas šiuolaikinio Milano elegantiškose gatvėse, kaip ir bet kurio kito miesto.

Bet kiek „normali" yra tokia scena laikais, apie kuriuos kalbame? Juk esame įpratę galvoti apie griežtas romėnų laikų taisykles, apibrėžiančias moterų elgesį. O štai šiedvi visiškai jų nepaiso. Ar jų „nepriklausomybė" yra taisyklė, ar išimtis?

Emancipuota moteris

Toks nepriklausomas elgesys iš tikrųjų yra to meto romėnų moterų vadavimosi, prasidėjusio prieš kelias kartas, vaisius. Palyginti su senovės Romos laikais, kai moteris tyliai sėdėjo ant kėdės, kol jos vyras, išsitiesęs triklinijaus gulte, mėgavosi pokyliu su svečiais, prabėgo šiek tiek laiko.

Dabar romėnų moterys pagal įstatymą gali laisvai valdyti paveldą ir šeimos pinigus, nesikišant sutuoktiniui ar broliui. Jos pokyliuose valgo atsigulusios, eina į termas ir – o siaube siaube! – geria kaip vyrai. Ir taip sukelia kai kurių mizoginiškų autorių (kadangi tuometinės visuomenės moralė yra mizoginiška) pyktį, pavyzdžiui, Juvenalio, savo „Satyrose" vienoje vietoje sakančio: „...kaip gyvatė, įkritusi į statinę... Ji geria,

paskui vemia. O visas pasišlykštėjęs vyras žvairuodamas stengiasi sulaikyti tulžį..."

Juvenalis buvo itin kandus, kalbėdamas apie nepriklausomas, jo akimis žvelgiant, pernelyg „laisvas" moteris.

Imperijos laikais moterų nepriklausomybė išties pasiekė lygį, palyginamą su šių dienų Vakarų visuomene. Įspūdinga matyti, kiek šiuo požiūriu yra panašumų su mūsų epocha, netgi kalbant apie poros santykius. Pavyzdžiui, skyrybas.

Jei manote, kad skirtis yra būdinga tik šių laikų personažams, kai išnykusios anų laikų vertybės, klystate. Romėnų laikais einama dar toliau.

Pavyzdžiui, visai normalu sutikti vyrų ar moterų, išsiskyrusių ne vieną, bet keletą kartų.

Išsiskirti taip lengva, kad daugelis moterų per savo gyvenimą turi ne vieną sutuoktinį. O dar pagalvojus apie kraitį... Istorijos įgyja nesibaigiančius muilo operų vertus siužetus. Pabandykime suprasti šį „dutūkstantųjų pasaulį"... Prieš du tūkstančius metų.

Skyrybos... Ir jokių vaikų

Dvi moterys toliau eina gatve, jas prisiveja gražus vyriškis. Gerai apsirengęs, puikių manierų ir patrauklios šypsenos: ima juodaplaukę moterį už parankės ir toliau eina kartu su ja. Šis vyras yra jos naujas sužadėtinis...

Po kelerių metų santuokos su vyresniu vyriškiu juodaplaukė jam „primetė" skyrybas ir dabar susirado naują partnerį, su kuriuo nori susituokti.

Jis tikrai jaunesnis ir tvirtesnis nei buvęs... Bet, daugelio aki-

mis žvelgiant, panėši į kraičių medžiotoją. Jis taip pat ką tik išsiskyrė ir jau kurį laiką ieško „geros partijos".

Kraičių medžiotojai labai įprasti romėnų visuomenėje, jie kaip rykliai sukiojasi ieškodami savo aukų. Apie juos kalba netgi Marcialis (I, 10). Tik paklausykite:

Gemelas nori vesti Maronilą:
ilgisi, skubina, maldauja ir dovanas siunčia.
„Ji tokia graži?"
Nėra bjauresnės pasauly.
„Kuo ji vaikiną patraukė?"
Ji kosti.

(Kosulys, be abejo, reiškia, kad jos prasta sveikata, liga greičiausiai ją nuvarys į kapus, ir taip Gemelas, kraičių medžiotojas, paveldės visą Maronilos turtą.)

Juokdamasi ir garsiai kalbėdamasi trijulė dingsta gatvės gilumoje, juos visą laiką lydi du tylūs lyg šešėliai vergai...

Kaip jau minėjome, tokia grupė tikrai nėra retenybė romėnų visuomenėje, nėra reta ir aplinkybė, kad nė vienas iš trijų neturi vaikų. Nei jų nori.

Niekas neturi vaikų, visi skiriasi... Kodėl? Tai turi gilias šaknis.

Romėnų santuoka respublikos laikais visada buvo palanki sutuoktiniui, o ne žmonai. Santuokoje *cum manu,* moters globa (*manus**) pereidavo iš tėvo sutuoktiniui, tarsi ji būtų daiktas, namų gyvis. Žodžiu, moteris pereidavo iš tėvo į vyro kontrolę (tai dėl to iki pat nesenų laikų būta tradicijos, kad sužadėtinis būsimojo uošvio prašytų dukros „rankos". Kalbama ne apie ranką

* Ranka, galia (*lot.*).

perkeltine prasme, bet apie valdžią dukrai. Ne būsimoji sutuoktinė turėjo spręsti, bet jos tėvas).

Akivaizdu, kad romėnė tokiu atveju negalėjo nuspręsti palikti sutuoktinio. Jis savo *patria potestas** valdė ją, lygiai kaip ir jų vaikai. O štai vyras galėjo jos išsižadėti akimirksniu dėl bet kurios priežasties, net pačios banaliausios.

Į respublikos laikų pabaigą ši santuokos forma išnyko, ją išstūmė santuokos formulė *sine manu,* kai valdžia moteriai likdavo jos gimtojoje šeimoje. O tai reiškė, kad ir moteris bet kurią akimirką galėjo atstumti savo sutuoktinį. Ir jeigu moteris buvo kilusi iš turtingos šeimos, o vyras ne, jis bet kurią dieną galėjo likti be pragyvenimo lėšų.

Tai suteikė romėnei milžinišką galią ir nepriklausomybę nuo sutuoktinio.

Pridurkime pamatinį faktą, kuris ją išlaisvino dar labiau: Romos senatas nubalsavo, kad įstatymai leistų moteriai perimti ir valdyti visus pinigus ir nuosavybę, kurią galėjo paveldėti iš tėvo (to anksčiau nebūdavo – turtą valdė sutuoktinis arba brolis).

Žodžiu, respublikai žlugus moteris tapo ekonomiškai nepriklausoma ir turėjo tokias pačias teises santuokoje, kaip ir sutuoktinis. Skyryboms pakako, kad vienas iš dviejų liudininkų akivaizdoje pratartų sakinį, ir pora būdavo išskirta. Daug greičiau nei šiais laikais.

Skyrybos tapo tokios paprastos, kad ėmė plisti nelyg aliejaus dėmė. Prasidėjo „tikra porų skyrybų epidemija“, kaip tvirtino Jérôme'as Carcopino, vienas iškiliausių romėnų laikų tyrinėtojų.

---

* Tėvo galia (*lot.*).

Iš tiesų, jei apžvelgtume romėnų epochos „didžiuosius vardus", susidurtume su daugelį kartų išsiskyrusiais, apie tai istorijos knygose nekas tepasakojama. Štai kai kurie iš jų.

Sula: senatvėje išsiskyręs ketvirtą kartą, penktą kartą susituokė su savo ruožtu jau išsiskyrusia mergina.

Cezaris: vieną kartą išsiskyręs.

Katonas Utikietis: išsiskyrė su savo žmona Marcija, paskui ją vėl vedė iš esmės dėl pinigų. Kol jie buvo išsiskyrę, ji buvo ištekėjusi ir jos naujasis sutuoktinis mirė, palikdamas jai dar daugiau pinigų...

Ciceronas: atstūmė Terenciją, su kuria gyveno trisdešimt metų ir su kuria turėjo vaikų, kad vestų daug jaunesnę ir gerokai už save turtingesnę merginą Publilą. Atstumtoji žmona nepuolė į neviltį, buvo emancipuota moteris ir ištekėjo dar du kartus...

Šių „širdies polėkių" pagrindas, kaip supratote, dažnai buvo pinigai, kadangi skirdamasi moteris galėjo atsiimti visą kraitį, išskyrus tuos turtus, kuriuos teisėjas nuspręsdavo teisinga būsiant palikti sutuoktiniui, kad galėtų rūpintis vaikais, arba kaip kompensaciją.

Laisvos turėti daug vyrų

Žodžiu, turtinga moteris imperijos ar Trajano laikais yra įtakinga visuomenės veikėja: ji nepriklausoma, teisiškai yra vienintelė savo turtų valdytoja ir gali už pavadžio laikyti sutuoktinį (kad ir garsų), ypač jei šis ją vedė dėl pinigų...

Taigi neretai moterys nusprendžia „mėgdžioti" vyrus ir tuoktis daugelį kartų.

Pirmą kartą jos tai daro pačios rinkdamosi, iš meilės, dėl patogumo, bet ne palieptos, kaip nutikdavo anksčiau jų pirmtakėms. Vatikane atrastame nekropolyje viena moteris, Julija Treptė savo du vyrus palaidojo greta... (kažin, kaip turėjo jaustis trečiasis, jeigu tokį turėjo).

Verčia šyptelėti tai, kad pirmajam vyrui pastatydino labai gražų antkapį, tikrą meilės ženklą. O štai antrajam gerokai kuklesnį, su skubota ir labai paviršutiniška epitafija...

Aprašydamas šią visuomenę, kuri, rodos, šiuo požiūriu yra beveik toliau pažengusi nei mūsiškė, Seneka sakė: „Jokia moteris nemanė raudonuoti [iš gėdos] dėl savo skyrybų, turint galvoje, kad net ir gerbiamiausios ponios dažnai turėdavo įprotį skaičiuoti savo metus ne pagal konsulų, bet pagal vyrų vardus."

Jérôme'as Carcopino su šiokiu tokiu sarkazmu aprašė, kaip pasikeitė romėnė, pereinant iš respublikos į imperiją: „...Moteris, [anksčiau] griežtai pavaldi savo ponui ir viešpačiui, šiandien yra lygi, varžosi su juo, jei jam nevadovauja. Ji gyveno, kai turtas buvo bendras, dabar turtas beveik visiškai atskiras. Jis taip didžiavosi jos vaisingumu, dabar jo bijo. Buvo ištikima, dabar nepastovi ir sugedusi. Ji skirdavosi retai, dabar skiriamasi taip greitai ir taip lengvai, kad tai tas pats, anot Marcialio, kaip naudotis „įteisinta neištikimybe"."

Gimstamumo katastrofa Romos imperijoje

Gimstamumo sumažėjimas yra kitas šio laikotarpio bruožas, lydintis moterų emancipaciją. Romėnų visuomenę kartų kartas

lydi chroniškai mažas gimstamumas, panašus į šiandieninį Vakarų visuomenėje.

Kalbant apie mus, priežastys yra tos, kad tuokiamasi vis vyresnio amžiaus (o moteriai vis sunkiau tapti nėščia), taip pat pabrango gyvenimas (pradedant prabangiais butais, baigiant automobiliu, kitomis išlaidomis ir sąskaitomis), taigi problemiška turėti gausią šeimą. Be to, linkstama į vartotojiškus gyvenimo modelius, kai pinigai dažniau investuojami į gyvenimo kokybę negu į vaikus (priešingai nei darė mūsų seneliai, laikę šeimos gausėjimą investicija į ateitį, tikrąja pensija)... O kokios buvo priežastys Romos laikais?

Nėra aišku. Iškelta daug hipotezių. Pavyzdžiui, paplitęs apsinuodijimas švinu, esančiu vyne, bet kažin ar tai tikėtina, kai kalbama apie visus gyventojus.

O gal tiesiog romėnės (aukštesnių luomų) sąmoningai atsisakė turėti vaikų, kad išlaikytų laisvą, motinystės nesuvaržytą gyvenimo būdą, ir jauną bei gundantį kūną, nenukamuotą pasikartojančių nėštumų, kaip pamatysime, labai rizikingų.

Išties, santuokų ir skyrybų sūkuryje vaikai galėjo būti nepatogi „našta“.

Bet visi paaiškinimai nelabai dera su natūraliu moters polinkiu pagimdyti vaiką ir jį globoti. Taigi motyvai nėra aiškūs, bet problema yra: kaip atskleidžia Carcopino, laidotuvių stelų, skirtų mirusiems atleistiniams vergams (*liberti*), neturintiems vaikų, yra siaubingai gausu.

Žinoma, imperija turi savo priešnuodžių. Kad susidorotų su vaikų stygiumi, aukštesniuosiuose luomuose plinta paprotys įsivaikinti. Taigi senatvėje daugelis turtingųjų „įvaikina“ jau subrendusį žmogų, kad jų „giminė“ būtų pratęsta.

Taip pat, kad būtų įveiktas mažas gimstamumas, paprotys

išlaisvinti vergus dar šeimininkui gyvam esant ar testamentu suteikia naujo kraujo romėnų visuomenei, savo prigimtimi daugiatautei (bet monokultūrinei, tai svarbu).

Emancipuotos romėnės portretas: mėgautis gyvenimu

O kokios asmenybės buvo tų laikų emancipuotos moterys? Jei galėtume pakviesti jas vakarienės į namus, su kuo susitiktume? Žinoma, praėjo daugelis amžių, bet yra būdas tai sužinoti. Jei skaitytume tarp Juvenalio kūrinių eilučių, iš jo romėnių karikatūrų mums pavyktų susidaryti tikrąjį „portretą".

Pamatytume nepaprastai savim pasitikinčią, sąmojingą, inteligentišką, galinčią prie stalo kalbėti įvairiomis temomis – nuo poezijos iki tarptautinės politikos – moterį, mokančią pasakoti, besistengiančią suprasti savo laiką ir pirmiausia mėginančią išreikšti save. Todėl vyrai tokie įsibauginę (ir kritiški).

Juvenalis šeštojoje iš savo „Satyrų" sako, kad moterys liovėsi siuvinėti, skambinti lyra, skaityti balsu... Dabar susižavėjo politika, kalbasi apie iš visos imperijos ateinančias žinias, trokšta naujienų apie tebevykstančius teismo procesus, miesto aukštuomenės paskalų, „svarstydamos, ar didelis pavojus gresia Armėnijos karaliui, jos begėdiškai ir garsiai nebylių sutuoktinių akivaizdoje dėsto savo teorijas ir planus karvedžiams", kaip sako Carcopino.

Žodžiu, romėnės atsiveria visuomenei, išeina iš namų nebesislėpdamos savo mentalinėje ir socialinėje burkoje. Vaikšto gatve, eina į teatrą, Koliziejų, serga cirkuose vežimų lenktynėse. Dar lankosi termose, kur nusirengia. Maudosi kartu

su vyrais... Revoliucija, nesuvokiama senesnių laikų romėnų vyrui.

O pirmiausia jos yra išsilavinusios, mėgsta skaityti, rašyti, kalbėti intelektualiomis temomis. Jos yra šiuolaikiškos moterys. Tikros moterys.

Net ir kalbant apie seksą. Kodėl tik vyras turėtų džiaugtis gyvenimo malonumais? Dabar, kai jos turi ekonominę nepriklausomybę ir galimybę išsiskirti, kai nori. Kažkas, matydamas, kiek jos laisvos, sakė, kad daugeliu atvejų tapo paprasčiausiai... savo vyrų kambario draugėmis. Galbūt kaip tik šią akimirką sutuoktinis linksminasi su meilužė kitame jų namo kambaryje. Tai visiškai teisėta ir priimtina romėnų visuomenėje. O dabar? Dabar galbūt šių moterų gyvenimą galima apibūdinti dviem žodžiais: *Vivere vitam**.

Bet kiek moterų apima ši emancipacija? Kaip sakėme, daug, bet ne visas. Taigi... Priklausančios žemesniems luomams ar gyvenančios kaime vis dar susaistytos tradicinio porų gyvenimo būdo.

Ši papročių revoliucija palietė pirmiausia turtingesnius luomus dideliuose miestuose. Kitur, vargingesniuose sluoksniuose, tolimesnėse nuo „pasaulio“ vietose, šeimose dar galiojo senovinės taisyklės.

Aišku, tos žinios apie moterų gyvenimo sąlygas, pasiekiančios mus per raštus, dažniausiai užrašytos vyrų. Būtų įdomu sužinoti, ką pasakytų pačios moterys.

---

* Gyventi gyvenimą (*lot.*), t. y. mėgautis gyvenimu.

Ištekėti dešimties metų

Trijulė, dvi moterys ir vienos iš jų būsimasis sutuoktinis, ką tik pasuko už kampo. Eidami nepastebėjo palei sieną einančios merginos. Iš jos drabužių spėjame, kad tai žemo luomo moteris, žingsniuoja nuleidusi galvą, susisupusi į gerokai kuklesnę *palla* negu sutiktos moterys. Seka paskui vyrą atsilikusi pora metrų. Sutuoktinis žengia priešais, nesikreipdamas į ją nė žodžiu. Jis gerokai vyresnis už merginą. Visai galėtų būti jos tėvas. Kokiame pasaulyje gyvena ši moteris? Tuoj sužinosime. Tai baimės ir mirties, tykančios už kiekvieno kampo milijonų moterų, pasaulis.

Romėnų moteris yra kaip medalis – vienoje pusėje matome emancipuotą veidą, kurį ką tik aprašėme, kitoje – tradicinį. Tuodu veidai sugyvena toje pačioje visuomenėje.

Šių moterų, susaistytų tradicijos, gyvenimas nėra lengvas. Jų vaikystė Trajano laikais, kaip ir apskritai imperijos epochoje, trunka labai trumpai. Ji baigiasi vos susituokus. Kartais tai būna sulaukus trylikos, kartais mažiau, netgi dešimties!

Tačiau tokiais atvejais susitarimai tarp šalių draudžia jaunavedžiui turėti lytinių santykių su mergaite žmona. Tokia tradicija visada gyvavo romėnų pasaulyje, ji bus tęsiama ir Bizantijoje, juk žinome apie vyrus, kurie nesilaikydavo susitarimo ir sužalodavo bei pravirkdydavo mergaites.

Šis šiurpus paprotys versti tekėti jaunutėles mergaites, dažnai nepasiekusias brandos, tai yra dar negalinčias gimdyti (šiandien jis paplitęs daugelyje trečiojo pasaulio šalių, pirmiausia islamiškose), gali nustebinti mus, pripratusius įsivaizduoti moterį, linkusią tuoktis vis vėliau – tokių metų, kai romėnės dažnai jau būdavo seniai mirusios!

Iš tikrųjų tai vienas iš didžiųjų mūsų ir romėnų visuomenės skirtumų. Kodėl jos verčiamos tekėti tokios jaunos?

Priežasčių daug, bet iš esmės – jos privalo pagimdyti daug vaikų, žinant, kad daugelis iš jų mirs arba kad pačios gyvens trumpai. Labai trumpai...

Kalbėkime nuosekliai. Vaikų mirtingumas romėnų laikais labai didelis, toks kaip trečiojo pasaulio šalyse arba dar didesnis. Kai kuriais atvejais siekia 20 procentų, tai yra per pirmuosius gyvenimo metus miršta vienas vaikas iš penkių.

Kartais net dvigubai daugiau.

Tai paaiškėjo tyrinėjant, pavyzdžiui, Izola Sakros (Ostijoje) kapines, kuriose rastas didžiausias iš kada nors studijuotų romėnų griaučių rinkinių (2000 mirusiųjų, iš jų 800 – vientisi griaučiai). Mokslininkai nustatė, kad vaikų mirtingumas pirmaisiais gyvenimo metais buvo apie 40 procentų...

Taigi kiekviena romėnų pora žino, kad turi gimdyti daug vaikų, jei nori būti tikra, kad bent keli iš jų išgyvens. Tai skatina ir įstatymas: pirmasis Romos imperatorius Augustas, matydamas bauginamą demografijos nuosmukį, nustatė, kad, norėdama pasinaudoti tam tikromis ekonominėmis paskatomis ar mokesčių lengvatomis, romėnė turėjo pagimdyti mažiausiai tris vaikus (o atleistinė mažiausiai keturis!).

Net ir norint romėnei nelengva pagimdyti tiek vaikų. Be abejo, nepadeda ir nenoras turėti vaikų, kaip minėta, plintantis romėnų visuomenėje.

Moters, susaistytos senoviniais Romos principais, nerimas, ar galės turėti vaikų, atsispindi visose šventyklose, skirtose moterų vaisingumui (dažnai jos susijusios su vandeniu ar kokiais nors stebuklingų galių turinčiais šaltiniais), ir likusių aukų, kurių atrado archeologai. Tokį visuomeninį spaudimą jaučia šios moterys...

Kartais vaikų nesusilaukiama dėl prastos mitybos, tais laikais labai dažnos. Bet jos to nežino ir nedaug ką gali padaryti...

Be to, yra laiko veiksnys – moterys žino, kad, palyginti su vyrais, jų gyvenimas trumpas. To priežastis – pats gimdymas. Nesant tokių medicinos ir higienos žinių kaip dabar, paleisti į pasaulį vaiką tais laikais – tai žygdarbis.

Gimdymas – rusiška ruletė

Tikimybė mirti gimdant romėnei yra tūkstantį kartų didesnė, palyginti su šiuolaikine itale.

Duomenys iškalbingi – šiandien Italijoje gimdydama miršta viena moteris iš 10 000, o romėnų laikais (anot kai kurių vertinimų) – viena iš dešimties. Tikra rusiška ruletė.

Dažniausiai moteris žudo šiais laikais įveikiamos komplikacijos (placentos pirmeiga, kai vaikas negali išlįsti, kūdikis nenormalioje padėtyje ir taip toliau). Arba, jei gimdymas sėkmingas, staigus kraujoplūdis.

Prisideda ir mirtinos infekcijos, kuriomis užsikrečiama po gimdymo.

Jei įvertinsime visas šias rizikas ir tai, jog per gyvenimą moteris gimdo daugelį kartų, nenuostabu, kad nedaug yra sulaukiančių senyvo amžiaus ar pergyvenančių savo sutuoktinį.

Soline netoli Splito rastas labai iškalbingas antkapio akmuo: po vergės vardu skaitome: „...kuri kentėjo keturias dienas gimdydama, bet nepagimdė ir mirė. Justas, vergijos draugas, ilsėkis."

Gimdymas gali būti palygintas su karo veiksmais, bet ir be jo daugelio romėnių gyvenimas yra tiek pat sunkus.

Šalia emancipuotų moterų, kurios, kaip matėme, išsikovojo tokią pačią padėtį kaip vyrai, yra daugybė moterų, kurių gyvenimą nulemia kiti.

Mergaitė teka, nes taip nusprendė tėvas. Nesulaukusi brandos metų ji pažadama daug vyresniam už ją vyrui, neretai senam tėvo draugui. Amžiaus skirtumas tarp jųdviejų gali būti ir trisdešimt metų.

Nėra reta, kai vestuvės sutariamos merginai sulaukus keturiolikos metų (jauniausias įstatymo nustatytas amžius). Bet dar prieš tai ji būna išsiųsta gyventi būsimojo sutuoktinio namuose.

Nėra ko sakyti, kad šiuo atveju (kaip ir visų sutartų vedybų atvejais) moterys teka už vyrų, kurių nemyli.

O kas nutinka paskui? Romėnų moralė ir įstatymai labai tiksliai nustato moters elgesio taisykles – visiška ištikimybė vyrui ir santūrumas viešumoje. Toks, kokį rodo šia gatve paskui sutuoktinį-šeimininką žingsniuojanti mergina. Dabar jis įėjo pro vartus, vedančius į jų mažą butą trečiame beveidžio pastato aukšte. Ji eina iš paskos. Į savo „kalėjimą".

Išsinuomoti miesto mašiną romėnų laikais

Švinta, mergina ir jos milžiniškas tarnas skuba pagrindine miesto gatve. Ši pustuštė. Praeivių reta. Gatvės viduryje tik du šunys pešasi dėl kaulo, šiąnakt valantis išmesto iš užeigos. Mergina uždengia galvą ilga *palla,* norėdama apsiginti nuo šalčio. O jos tarnas šalčio nejunta; jis dėvi tik tuniką, pro kurią matyti galinga krūtinė. Tai malonaus veido germanas su per anksti nubalusiais plaukais ir barzda.

Be pastangų neša du didžiulius krepšius, pilnus visko, ko reikia kelionei. Tikrai, mergina išvyksta į trumpą kelionę, ją lydi tarnas.

Na, o kas pasiimama į kelionę romėnų laikais? To klausė ir Lionelis Cassonas, išsamaus tyrimo šia tema autorius.

Štai ką paprastai dėdavosi į lagaminus romėnai.

Daugiausia vietos užima virtuvės įrankiai, kadangi keliautojai valgyti gaminasi patys. Be to, ten yra tualeto reikmenų, antklodė, rankšluostis, viena ar kelios pamainos drabužių ir apatinių, patogūs sandalai ir sunkūs batai, jei lytų ar snigtų, žinoma, kepurė nuo lietaus ar saulės – pagal poreikį. Be to, reikia numatyti drabužius, tinkamus toms vietoms, per kurias teks keliauti: lengvas apsiaustas (*lacerna*) geram orui, ilgas vilnonis apsiaustas su gobtuvu šaltam orui (*birrus*, toks pat kaip arabų *burnus*), *paenula*, romėniškas pončas nuo lietaus ir taip toliau.

Nereikia pamiršti į lagaminą įsidėti ir dovanų žmonėms, kurie mus priims ar kuriuos sutiksime. Ir dar šiek tiek daiktų. Iš esmės, jeigu nekeliaujama vežimu, daug nesinešama.

Jeigu pažįstate ką nors, įveikusį ilgą kelią pėsčiomis iki Santjago de Kompostelos, jis jums patvirtins, kad labai greitai išmokstama dviejų dalykų: neštis tik tai, ko reikia (tai yra kuo mažiau, pravartu dažnai skalbtis, daiktai turi būti kuo lengvesni), ir mažai sveriančioje kuprinėje. Tuomet po pirmų dviejų ar trijų dienų tikrų kančių pagaunamas pastovus ėjimo ritmas, leidžiantis nužygiuoti daugelį kilometrų per dieną. Tam tikru požiūriu, romėnai kiekvieną dieną eina į Santjago de Kompostelą – jie pripratę daug žingsniuoti. Gerokai daugiau nei mes.

O kur keliautojai slepia pinigus? Įprastiniuose kapšeliuose, pakabintuose prie diržo, arba mažuose plonos odos maišeliuose, kabančiuose ant kaklo po tunika (dar ir šiandien taip daro-

ma: juk matėme oro uostose visus tuos mažyčius krepšelius ir piniginės bemuitėse parduotuvėse).

Su pinigais dedami ir kiti vertingi daiktai.

Moterims, žinoma, patartina nenešioti gerai matomų brangenybių: žiedai, auskarai, apyrankės ir antkaklės slepiami. Juos arba deda į *strophium* pamušalą, arba įsiuva į nematomas drabužių klostes – taip mergina pasielgė su mūsų sestercijumi.

Tai ne viskas. Reikia parengti dar vienos rūšies bagažą. Psichologinį. Romėnai itin tiki pranašiškais sapnais. Tai pranešimai, į kuriuos reikia labai rimtai atsižvelgti, net jei jie trumpi, tai beveik dievų siųstos SMS žinutės.

Taigi, kaip neapolietiškame sapnininke, kiekvienas sapnas turi tikslią reikšmę – tai tikras išvykimo į kelionę šviesoforas. Štai kai kurios iš jų.

Žalia šviesa – jei sapnuojamas giedras žvaigždėtas dangus, deivė Afroditė ar dievas Merkurijus, keliauninkų globėjai.

Asilas ir mulas irgi yra geri ženklai – reiškia, kad kelionė bus saugi, bet... lėta!

Šviesoforo spalva geltona, jei sapne pasirodo gazelė. Reikia atkreipti dėmesį į jos būklę. Jei ji judri, kelionė seksis gerai, jei šlubčioja ar guli – blogas ženklas.

O štai šviesoforas dega raudonai, jei sapnuojamas šernas (baisios audros), pelėda (audros ir plėšikai pakeliui) arba putpelė (būsite apgauti arba užpulti). Jei sapne pasirodo Dionisas ar Dioskūrai, tai taip pat blogas ženklas.

Pagaliau gera pranašystė – jei sapne pasirodo tarsi judanti dievybės statula – galima drąsiai išvykti, gauta dievų malonė.

Mes grįšime prie šių pranašiškų ženklų, kai turėsime lipti į burlaivį Ostijoje ir kirsti Viduržemio jūrą, tuomet sužinosime kitų prietarų, susijusių su kelione.

Kaimyninėse gatvėse porelė dažnai pastebi mažas grupeles, einančias miesto pakraščio link: tai vergų virtinės su pakais, maišais ir krepšiais. Eina paskui šeimininką, išvykstantį į kelionę. Kadangi po aušros mieste uždrausta naudotis vežimais, daugelis pasitelkia savo vergus ar vergus nešikus, kad nuneštų bagažą iki vežimų, kurie jų laukia prie miesto vartų. Kartais jie patys yra nešami. Gana apkūni moteris suglebusi guli neštuvuose, kuriuos sunkiai neša keturi vergai. Pasisekė, kad nešti netoli...

Pasiekę miesto vartus, mergina su vergu pasuka į jau atidarytas arklides. Stabteli prie iškabose surašytų kainų, tuomet įeina. Šios arklidės yra senovinis „Avis“ ar „Herz“ nuomos biurų atitikmuo. Čia nuomojami... vežimai! Vos jie įeina, tarnautojas, graikas vergas, greitai jiems rodo, kokio transporto esama.

Yra mažas *birota,* dviratis vežimaitis daugiausia dviem žmonėms. Dar *essedum,* didesnis ir elegantiškesnis. Galėtume juos palyginti – su mažalitražiu automobiliu pirmąjį ir prabangiu kabrioletu antrąjį. Graikas išberia vardus kai kurių labai gerai mieste žinomų žmonių, naudojusių šias transporto priemones (pabandyk sužinoti, ar tai tiesa...).

Čia dar yra *raeda,* keturratis dengtas vežimas, ir *carruca,* panašus, bet dengtas dervuota drobe, tokie buvo naudojami Laukiniuose Vakaruose. Tai didelio septynių vietų vienatūrio didelei šeimai atitikmuo. Kai kurie *carruca* modeliai yra net pritaikyti miegoti – tai Romos laikų nameliai ant ratų.

O didžiausiems vežimams, be vadeliotojo, reikia dar vieno žmogaus, laikančio vadeles ir žingsniuojančio šalia. Žinote, kaip vadinamas šis „nelaimingas“ keliautojas? *Cursor...* Tą terminą dar ir dabar vartojame naudodamiesi kompiuteriais (tai tas brūkšnelis, mirksintis, kai rašome).

Mergina arklidžių gilumoje išsirenka dvivietį vežimą, tai *covinnus*. Jis mažas ir lengvai valdomas, galėtume jį laikyti Romos laikų miesto automobiliu (maždaug „Smart"), jis labai paplitęs imperijos keliuose. Vienintelis skirtumas, palyginti su šiandiena, kad jie pritaikyti keliauti užmiestyje, o ne mieste: daugelio didelių miestų centrai iš tikrųjų yra „pėsčiųjų salos", kaip minėjome, dieną vežimų eismas uždraustas.

Sutarta dėl kainos, sumokėta transporto priemonės nuoma, abudu įlipa vidun. Vadelios vergas. Arkliai pakinkuoja galvomis ir pajuda. Vos *covinnus* išvažiuoja už miesto vartų, vergas mosteli rimbu, ir arkliai pasileidžia risčia. Pro jų plevėsuojančius tamsius karčius mergina mato tolyn į horizontą besidriekiantį kelią. Šypsosi. Kelionė prasidėjo.

Eismas Romos greitkeliuose

Jiedu aplenkia mažą vilkstinę. Keliauja turtingas žmogus. Neskaitant didžiulio kiekio bagažo, iš jo vežimų praktiškai kas vakarą surenkamas butas. Tikrai, turtingieji nenakvoja užeigose, bet su savimi vežasi viską, ko reikia. Tarnai pastato didžiulę palapinę su kėdėmis, stalais, patogia lova, kilimais ir taip toliau. Žinoma, kartu gabenasi maisto (be to, kurio įsigis pakeliui) ir indų jam ruošti. Viskas primena tuos šiuolaikinius prašmatnius safarius, kuriuose turistai, apvažiavę ratą visureigiu, grįžta į stovyklą, kur vakarieniaus aptarnaujami kamerdinerių su livrėjomis ir miegos didžiulėse palapinėse su lovomis, stalais ir net dušais bei tualetais...

Sutinka kitą keliautoją, teisininką, išsitiesusį neštuvuose. Skaito prakalbos, kurią turės sakyti artimiausiame mieste, tekstą.

Mostaguoja ir garsiai kalba. Neatrodo, kad aštuoniems jį ant pečių nešantiems vergams rūpėtų šis įjungtas „radijas".

Tie, kurie, kaip šis veikėjas, pasirenka ne vežimą, o neštuvus, tai daro dėl vienintelės priežasties: nekrato. Bet kelionė trunka siaubingai ilgai. Tačiau kas skuba? Romėnų laikais, priešingai nei dabar, nelekiama...

Bet negalima atmesti, kad pirmoje poilsio vietoje pakeis vergus dviem mulais, ir kartis pririš prie jų.

Ką sutinkame imperijos „Saulės greitkelyje"*?

Keliautojai tikrai kitokie nei mūsų greitkeliuose. Romėnai keliauja dėl visai kitų priežasčių negu mes. Mažai turistų, niekas neužkemša kelių grįždamas po savaitgalio. Dauguma keliautojų – tai tie, kuriuos judėti priverčia darbas. Pirmiausia vyriausybės atstovai. Nuolat keliauja įvairių rūšių „valstybės tarnautojai": nuo pareigūnų iki mokesčių rinkėjų, pasiuntinių, galiausiai – iki rimtų imperijos valdžios veikėjų. Pavyzdžiui, provincijų valdytojų.

Jų palydą sudaro bendradarbiai, padėjėjai, kariai, įvairūs patarnautojai ir vergai – jų gausa daro įspūdį. Beveik kaip imperatoriai...

Bet kai iš tikrųjų keliauja imperatorius, tai yra įvykis: visi sustoja, kaip mūsų laikais, kai rengiamos lenktynės ir užtveriamos gatvės, sustabdomas eismas. Kai keliauja imperatorius, tai būna tikras paradas, panašus į Birželio 2-osios**... Visi susiburia pamatyti galingiausio pasaulio žmogaus.

Tik vienintelė vilkstinė būna ilgesnė negu imperatoriaus, geriau jos niekuomet nesutikti. Tai legionai. Žygiuojantis le-

* *Autostrada del Sole* (*it.*) – ilgiausias Italijos greitkelis nuo Milano iki Neapolio.

** Nacionalinė italų šventė.

gionas – tūkstančiai kareivių, tiekimo vežimai, išrinktos karo mašinos – užtveria kelią ištisas valandas.

Jei, nelaimei, sutiksite žygiuojant visą kariuomenę, sustokite ir pasistatykite palaipinę. Galbūt būsite sustabdyti kelioms dienoms. Ir taip tikrai nutiko, kai Trajanas nusprendė įsiveržti į Dakiją ir sukvietė daugybę legionų.

Įsivaizduokime kamšatį gatvėse mažų provincijos miestelių, per kuriuos traukia šis kareivių ir prekių srautas, gyventojų smalsumą ir baimę. Ir verslą, kurį kai kurie prekeiviai labai greitai prasuko, naudodamiesi tūkstančių žygiuojančių vyrų poreikiais.

Yra analogijų su šiais laikais. Sutinkame transporto priemonių, panašių į mūsų TIR (lėti vežimai, traukiami jaučių), mūsų automobilius (vežimai ir vežimaičiai), mūsų autobusus (dengti vežimai), mūsų motociklus (raiteliai), mūsų dviračius (raiti ant mulų), ir pagaliau daugybę pėsčiųjų. Kojos buvo įprasčiausia transporto priemonė visoje senovėje.

Įdomi detalė apie arklius. Jie buvo daug mažesni nei mūsų dabar pažįstami, nedaug didesni nei poniai... Taigi, regis, tinka juos gretinti su tų laikų „motociklais“ – dėl dydžio ir manevringumo. Miestuose nematyti arklių, kaip vesternuose pririštų prie salūnų – romėnai juos palaikytų milžinais. Jie buvo ne itin judrūs ir nelabai atsparūs kelionėje bei kautynėse. O nelygioje vietovėje kentėdavo jų sąnariai.

Kitas įdomus faktas, kad nedaug arklių matėme aplinkui – jie naudoti pirmiausia kare, pašto tarnyboje ir medžioklėje. Be to, dauguma žmonių negalėjo sau leisti jų įsigyti ir išlaikyti. Taigi gatvėse buvo gerokai daugiau asilų nei arklių.

Šiame paprastų žmonių knibždėlyne keliuose galime sutikti ir ligonių, keliaujančių į šventoves ir šventyklas, garsėjančias

tuo, kad pritraukia malonę. Arba žmonių pakeliui į vandens gydyklas. Tai senovės bruožai, labai panašūs į šiuolaikinį mūsų pasaulį.

Žygiuojantieji pėsčiomis naudojasi ir autostopu. Dažniausiai juos paveža žemdirbių vežimai. Tai labai lėta kelionė, nuobodi ir varginanti turintiems jautrias ausis: beprotiškai girgžda!

„Autogrill" ir moteliai

Devintą kelionės nuo Milano mylią pasirodo kažkokių pastatų raudonų čerpių stogai. Šiais laikais čia įsikūręs Melenjanas, ir labai įmanoma, kad pagrindinis miesto branduolys buvo būtent šie namai. Tai *mutatio*, imperijos pašto stotis.

Porelė sustoja ir išlipa iš vežimo. Vergas pagirdo arklius, patikrina jų pasagas. Moteris įeina į kiemą tarp namų.

Galime palyginti *mutatio* su „Autogrill"*, kuriame yra degalinė ir kelių pagalbos biuras. Tikrai, čia yra arklidės, kur galima pakeisti pavargusius arklius (iš čia kilęs pavadinimas *mutatio***) – kitaip tariant, prisipilti benzino. Čia yra arklininkų, veterinarų, kalvių, amatininkų, galinčių pataisyti vežimus (tai tikras servisas). Be to, visai kaip „Autogrill", čia galima pavalgyti. Čia nėra „legendinių" sumuštinių, tokių kaip „Neronas", „Medkirtys" ar „Julijus Cezaris", bet yra virtuvė, kur paruošiami paprasti ir maistingi pietūs. Nuo ėriuko iki kiaulienos, varškės sūrio ir duonos.

Beveik visuomet netoliese įsikūrusios užeigos. Jose yra visko – nuo lovos iki prostitutės. Bet stabtelėjusieji nedažnai pa-

* Pakelės restoranų ir poilsio aikštelių tinklas Italijoje.

** Keitimas (*lot.*).

silieka nakvoti – lygiai kaip mes savo „Autogrill“ – užkanda, pakeičia arklius ir išvyksta. Keliaudami dieną sutiksime vieną ar dvi *mutationes* iki saulei leidžiantis. Tuomet beveik stebuklingai pirmąją naktį kelyje pasirodys didelis motelis. Romėnai jį vadino *mansio*. Tarp vieno „motelio“ ir kito niekuomet nebus daugiau nei 40–50 kilometrų, tai yra vidutinis dienos kelias. Čia keliauninkas gali ne tik pavalgyti, pernakvoti, pakeisti arklius, bet ir puikiai išsimaudyti. Beveik visuomet *mansiones* turi mažas termas. Ir ne tik – čia net nemokamai keičiami drabužiai paštininkams ir pasiuntiniams (jeigu juos suniokojo lietus ar purvas).

Kad kelias būtų saugesnis, metams bėgant iškilo policijos stotys, vadinamos tiesiog stotimis, kur sargyba saugojo kelius. Be to, kai kuriose vietose kas mylią buvo kontrolės postai, kuriuose budėjo sargas.

Piktnaudžiavimas ir privatus vyriausybinio transporto naudojimas

Bet ne visi keliautojai galėjo pasinaudoti „Autogrill“ (*mutationes*) ir moteliais (*mansiones*), bent jau ne už dyką.

Šie keliautojų pagalbos taškai iš tikrųjų yra skirti pareigūnams. Tai yra keliaujantiesiems vyriausybės reikalais, pavyzdžiui, pasiuntiniams su pranešimais. Šis kaskart turi pateikti specialų laišką (*diploma*), patvirtinantį jo įgaliojimus ir leidžiantį keisti arklius (arba maudytis termose).

Tai vadinamoji *cursus publicus* sistema, sukurta Augusto iš esmės siųsti valdžios (bet ne piliečių) paštui visoje imperijoje. Pasiuntiniai (*speculatores*) taip gali greitai keisti arklius, pernakvoti

ir vėl keliauti. Tai puiki idėja, jei pagalvotume, kad po šių romėnų rekordų paštas tapo greitesnis tik išradus garvežį. Pavyzdžiui, Egipte reikėjo šešių valandų įveikti tą patį atstumą, o paštas būdavo pristatomas keturis kartus per dieną.

Savarankiški keliautojai negalėjo naudotis šiais patogumais ir turėjo pasitenkinti užeigomis bei smuklėmis. Žinoma, daugelis pasiturinčiųjų norėjo turėti *diploma*, kad galėtų patogiai keliauti – bet tam reikėjo imperatoriaus leidimo. Iš tikrųjų ne tik jis, dažniau jo įgaliotas atstovas, galėjo pasirašyti *diploma*. Daugelis norėjo jį įsigyti. Kai kurie bandė oficialiai išplėšti jį iš imperatoriaus – pavyzdžiui, Plinijaus Jaunesnysis, Bitinijos, Mažosios Azijos provincijos, valdytojas, 111 m. po Kristaus (tai yra keleri metai prieš epochą, kurią tyrinėjame) prašė paties Trajano: „Mano pone, iki šiol niekam nesuteikiau *diploma*... Bet mano žmona sužinojo, kad mirė jos senelis; kadangi troško vykti pas savo tetą, man pasirodė neteisinga jai neduoti jo...“

Žinoma, turintieji valdžią labai dažnai piktnaudžiavo galimybėmis, buvo duodami kyšiai, o *diploma* buvo tiesiog pardavinėjami (šis nusikaltimas teoriškai turėjo būti baudžiamas mirtimi).

Šiandien galėtume tai palyginti su leidimu naudotis vyriausybiniu limuzinu su vairuotoju asmeniniams reikalams...

Kartais pasitaikydavo net valstybės pareigūnų, kurie nusispjaudavo į taisykles ir bandydavo pasisavinti arklius, skirtus *mansiones* (šiuose būdavo apie keturiasdešimt arklių ir mulų) arba savo kambariuose mėgindavo įkurdinti draugus ir gimines...

Lengvam ir greitam vežimui su mergina ir jos vergu išriedant iš *mutatio* atšuoliuoja raitelis. Jis įlekia į kiemą ir nušoka nuo arklio. Tai imperatoriškasis pasiuntinys (*speculator*). Iš susirū-

pinusios raitelio veido išraiškos šeimininkas supranta, kad reikalas skubus. Pasiuntinys yra labai jaunas strazdanotas vaikinas nuraudusiais nuo jojimo skruostais. Iš odinio dėklo ant perpetės ištraukia *diploma* ir ištiesia ritinį patarnautojui prašydamas greičiausio arklio. Vyras įsako nedelsiant paruošti tinkamiausią arklį ir dokumentą išvynioja tik dėl formalumo, jo net neskaito. Paskui pasižiūri jam į akis: „Vaikine, ar viskas gerai?“ Jaunuolis godžiai geria iš ąsočio, vandens srovelės teka per jo krūtinę. Jam vandens pasiūliusi šeimininko žmona ragina gerti lėčiau. Ji motiniškai šypsosi. Mato jame vieną iš savo sūnų, dabar tarnaujančių legione šiaurėje. XXII *Primigenia*. Jie sužinojo apie susidūrimą pasienyje iš kito pasiuntinio, čia prajojusio prieš kelias dienas. Paskui jokių žinių. Pasiuntiniai negali nieko atskleisti, bet vis dėlto kai kurios naujienos išsprūsdavo, pavyzdžiui, apie didžiąją pergalę prieš barbarus. Ir kiek susijaudinęs vaikinas patvirtina, kad visi gaus padėką ir bus paaukštinti. Ir kad jis gabena dokumentą tiesiai į šiaurę, į Mogontiaką, legiono vadui.

Šeimininkas šypsosi, uždeda ranką ant vaikino peties ir pasiūlo jam dailią gertuvę vyno: „Imk ir naudokis, bet tik tuomet, kai nelėksi šuoliais!“ Kiek sutrikęs vaikinas dėkoja ir išalkęs kanda skrudintos duonos su varškės sūriu, valgį jam paruošė šeimininko žmona. Nėra laiko pabaigti. Arklys paruoštas, jau pabalnotas. Užšoka jam ant nugaros nesinaudodamas arklininko pastatyta kėde. Tuomet atsigręžia, nusišypso ir atsisveikina su šeimininkų pora. Po akimirkos jis jau už vartų dulkių debesyje...

Romėnų pasiuntinio greitis (tai iš tikrųjų ponių ekspresas) vidutiniškai yra septyni kilometrai per valandą, įvertinant arklių poilsio sustojimus. Taigi – apie 70 kilometrų per dieną (palyginti su 20–30 kilometrų einant pėsčiomis ir 35–45 naudojantis vežimu).

Lionelis Cassonas apskaičiavo, kad tokiu būdu iš Romos išvykęs pasiuntinys į Brindizį atvyksta per septynias dienas, į Konstantinopolį – per dvidešimt penkias, į Antiochiją (Sirijoje) – per keturiasdešimt, o į Egipto Aleksandriją – per penkiasdešimt penkias dienas.

Iš tikrųjų, „paspaudę akseleratorių" pasiuntiniai gali patrigubinti greitį ir įveikti net 210 kilometrų per vieną dieną, kartais keliaudami ir naktimis. Tai jie pasiekia naudodamiesi sistema, kurią matėme – lėkdami be kvapo ir stabtelėdami tik panašiai kaip „Formulės 1" automobilių priežiūros punkte.

Taip, pavyzdžiui, 69 m. pr. Kristų keliavo žinia apie legionų sukilimą Maince, Germanijoje (kur yra „mūsų" legiono, XXII *Primigenia,* būstinė), – prireikė aštuonių ar devynių dienų, kol pasiekė Romą.

Visose šiose stotyse paprastiems keleiviams neuždrausta valgyti ar miegoti, bet tik jei yra vietos. Už visas paslaugas reikia mokėti visą kainą, turintieji *diploma* jas gauna nemokamai. Be to, jei užėmėte kambarį ir atvykusiai oficialiai delegacijai nebelieka vietos, jus iškeldins be jokių atsiprašymų...

Emilijos Redžas

SENOVĖS POKŠTAI

Santuokinės scenos

Po ilgos kelionės moteris praleido naktį užeigoje Placencijoje (Pjačencoje). Tada vėl leidosi į kelią, pačiu laiku, kad spėtų į Fidenciją (Fidenca), į savo geriausios draugės vestuves. Tai buvo labai gražios apeigos, jaunoji su nuostabia šafrano spalvos *palla*, jos veidas pridengtas ryškiai oranžiniu šydu, tokiu ryškiu, kad primena liepsną (todėl jis vadinamas *flammeum*), jį puošia mirtos karūna.

Jaunasis dar labiau gundantis nei tuomet, kai su ja susipažino. Gal dėl to, kad diena tokia ypatinga, gal dėl to, kad draugė šalia, o ji tikrai nepaprasta moteris. Per apeigas ji buvo labai atidi. Nepraleido nė vienos smulkmenos. Žinoma, aukojant jautį akimirką užsimerkė, bet pranašautojas, ištyręs jo vidurius, nusišypsojo ir pratarė tokį nuoširdų ir teigiamą „nuosprendį“ porai, kad visus nustebino savo optimizmu. Paprastai netenka girdėti tokių gerų pranašysčių. Gerai pažįstant jaunuosius, jie tokių nusipelno...

Buvo iškelta didžiulė puota, daugybė svečių, ji truko iki pat

vakaro, nors vėjas kiek vargino. O tuomet geriausiai jaunosios draugei teko atlikti savo vaidmenį.

Kai visi pakilo ir vedybų palyda pasuko jaunojo namų link, ji palydėjo nuotaką į sutuoktuvių lovą, kur geidulingai šypsodamasis jos laukė sutuoktinis. Netrukus jaunoji nusivilks apsiaustą ir atpalaiduos trigubą tunikos juostą. Kai visi paliko juos vienudu, draugė prieš išeidama metė paskutinį žvilgsnį ir pamatė juos aistringai besibučiuojant. Uždarė duris ir šypsodamasi atsiduso prieš prisijungdama prie kitų.

Kol visi tolsta su deglais ir žvakėmis, mes stabtelime. Vakaras vėsus, įsižiebė visos žvaigždės, jos mums dovanoja savo virpančią šviesą. Grįžtame mintimis prie paskutinio dviejų sutuoktinių vaizdo... Taigi, ar romėnai bučiuojasi kaip mes?

Romėnų bučiniai

Taip, romėnai bučiuojasi ir „giliai“, kaip mes. Galbūt teisingiau būtų sakyti, kad mes tai darome kaip jie, turint galvoje, kas buvo pirmesni.

Romėnai žino tris rūšis bučinių. Tai *basium,* tai yra klasikinis aistringas bučinys, kai bučiuojasi įsimylėjėliai. Pakanka pamatyti kai kurias statulėles, pavyzdžiui, rastas Tryre, kuriose pavaizduotos besibučiuojančios poros – jie bučiuojasi kaip dabartiniai vyresniųjų klasių mokiniai, net pakreipia veidą į dešinę pusę (atrodo, kad taip daro du trečdaliai šiuolaikinių žmonių).

Dar yra *osculum,* pagarbus bučinys, taip bučiuojasi giminės.

Ir pagaliau – *savium,* itin erotiškas aistros bučinys, bet be emocijų, taip bučiuojamasi turint lytinių santykių, pavyzdžiui, su prostitute.

Jeigu jus stebina šis romėnų bučinių skirtumas ir manote, kad mes elgiamės kitaip, sustokite ir geriau įsižiūrėkite į jus supantį pasaulį, pastebėsite, kad šiandien bučinių rūšių yra ne ką daugiau...

Su draugais ir giminėmis bučiuojamasi dviem simboliniais bučiniais (prisiglaudžiant skruostais), kai susitinkama prabėgus kiek laiko, taip bučiuojami ir žmonės, kuriais kasdien labai pasitikima (taip vyras bučiuoja žmoną prieš išeidamas į darbą). Tačiau užsienyje bučiuojamasi daugiau kartų: Olandijoje, Prancūzijoje ir daugelyje kitų Europos šalių – tris kartus (kartais net keturis ar penkis, priklauso nuo vietovės).

Su asmenimis, kuriems jaučiamos stipresnės emocijos, pavyzdžiui, vaikais, tėvais ar labai artimais draugais, elgiamasi kitaip – tiesiog pabučiuojama į skruostą.

Bet jei pagalvosime apie rankos pabučiavimą ir faktą, kad iki visai nesenų laikų Rusijoje buvo išlikusi tradicija vyrams bučiuotis į lūpas, suprantama, kad romėnas, susidūręs su šiais šiuolaikiniais papročiais, pasijustų labai sutrikęs – jo bučinių pasaulis buvo paprastesnis nei mūsiškis...

Kalbant apie romėniškus bučinius, yra viena įdomybė. Pasakojama, kad iš pradžių *osculum*, pats santūriausias bučinys, iš tikrųjų turėjo tiriamąjį tikslą. Sutuoktinis tikrino, ar žmona nėra gėrusi vyno... Savotiškas būdas palaikyti šeimos gerą vardą.

Matant romėnų pasaulyje itin paplitusius bučinius nustembame sužinoję, kad romėnai galbūt buvo pirmieji istorijoje... uždraudę bučiuotis!

Prieš beveik du tūkstančius metų imperatorius Tiberijus uždraudė viešus bučinius. Priežastis? Kova su pūsleline (*labialis*). Nors ši medicinos sritis moksliškai beveik visai nebuvo ištirta, Tiberijus buvo teisus, nes užsikrečiama būtent tokiu būdu. Ta-

čiau nežinome, kiek jo įsakymo buvo laikomasi. Ypač laikui bėgant. Juk bučiniai išties nepripažįsta draudimų.

Emilijos Redžas – romėnų pokštai

Praėjo kelios dienos, sestercijus, merginos sumokėtas už nakvynę užeigoje, pagaliau atvyko į *Regium Lepidi,* dabartinį Emilijos Redžą, maždaug už 50 kilometrų. Jį atgabeno kitas pravažiuojantis užeigos klientas. Dabar jis su draugu stovi priešais *popina.*

Du vyriškiai prisėdo po ilgo pasivaikščiojimo, juos per laukus atvedusio į Redžo priemiestį. Kelias sekundes nesikalba, mėgaudamiesi didžiulio platano šešėliu, prisėdę ant paprastų medinių kėdžių, jų veidus gaiviai glamonėja lengvas vėjelis.

Tuomet vienas iš jų, ištroškęs, pasisuka į šeimininką: „Du raudonojo, truputį atskiesto, bet ne per daug!“

Kaip jau turėjome progos minėti, imperijos laikais vynas turi tiek daug laipsnių, kad skiesti jį vandeniu yra normalu. Ir beveik visur kartų kartos šeimininkų peržengdavo ribas, „dievų nektarą“ skiesdami per smarkiai, kad užsidirbtų.

Bet ne taip toli nuo čia viskas vyksta priešingai. Jei tikėtume Marcialiu – čia pat, Ravenoje, miestas turėjo tiek mažai geriamojo vandens, kad jis kainavo tiek pat, kiek vynas! Ir tai greitai prisimena vienas iš vyriškių: „Ravenoje gudrus šeimininkas man iškrėtė pokštą – paprašiau skiesto vyno, o jis man jį patiekė gryną!“ Pora puola juoktis. Antrasis atsiliepia: „Jo, ten vanduo toks brangus, kad aš mieliau rinkčiausi vandens cisterną negu vynuogyną – vandenį galėčiau parduoti už geresnę kainą!“

Pokštai paprasti, kandūs, jie sakomi stiprų vietos tarmės atspalvį turinčia lotynų kalba, kaip Marcialis rašė savo „Epigramose“ (III, 56–57). Poetas išties kurį laiką praleido šiose vietose.

Noras juoktis ir džiaugtis gyvenimu po sunkios darbo dienos yra įprasta šiuose kraštuose. Ir per amžius nepasikeitė. Sveikai išgerti su draugais, vyno taures palydint pokštais, yra daugiau negu įprotis...

Kokie anekdotai pasakojami senovėje? Koks humoro jausmas? Ar jis pakito? Ar tais laikais yra kas nors panašaus į anekdotus apie policininkus? Atsakymas – taip!

Apie kai kuriuos romėnų laikų pokštus žinome pirmiausia iš *Philogelos* („Juoko draugas“). Tai 265 „pokštų“, užrašytų graikiškai, humoristinis rinkinys, sudarytas galbūt apie V a. po Kristaus.

Kaip ir šiuolaikinėse juokų knygose, rinkinyje anekdotai sugrupuoti kategorijomis: nuo kai kurių miestų gyventojų, laikomų „nelabai pabudusiais“ (Kumų, Sidono, Abderos ir panašiai), iki kai kurių itin ydingų charakterio bruožų personažų: šiurkštuolis, šykštuolis, bailys, mušamas išdaigininkas, pavyduolis, kas nors, turintis blogą burnos kvapą, ir taip toliau.

Bet yra veikėjas, apie kurį parašyta beveik pusė pokštų. Tai aikštingas mokslininkas (kiek primena Furijaus, Magdos sutuoktinio, personažą, meistriškai Carlo Verdone's įamžintą filme „Balta, raudona ir žalia“), plavinėjantis debesyse. Galėtume jį apibūdinti kaip tuščiagalvį pedantą. Ir pokštai apie jį Romos laikais susilaukė tokios pat sėkmės kaip mūsų pokštai apie policininkus.

Reikėtų paaiškinti: humoro jausmas nėra kaip akmuo, laikui bėgant greitai keičiasi. Kad prajuokintų, turi būti šviežias kaip

vaisius, susietas su istorine akimirka, kitaip jis neveikia (juk pastebėjote: mūsų senelių pokštai sunkiai mus prajuokina). Taigi vieni pokštai kiek „iškritę“ iš konteksto, tačiau kiti senovės anekdotai, nepaisant prabėgusių šimtmečių, vis dar stebina savo šmaikštumu.

O dabar įsivaizduokite, kad sėdite toje *popina* ir klausotės nuolatinių lankytojų pokštų.

Barzdaskutys klientui: „Kaip nukirpti plaukus?“ Klientas: „Tylint!“

Vienas toks ateina pas gydytoją ir sako: „Daktare, kai aš atsikeliu, man labai smarkiai pusvalandį sukasi galva, paskui praeina ir vėl viskas gerai. Ką man patartumėte?“ Gydytojas: „Kelkis pusvalandžiu vėliau!“

Pedantas, susapnavęs, kad vaikščiodamas užmynė vinį, persirišo koją. Jo draugas, irgi pedantas, paklausęs, kam taip padaręs, ir sako jam: „Na, gerai sako, kad mes kvaili – ir kodėl neavim batų, kai miegam?“

Vienas iš dvynių miršta. Pedantas susitinka likusį gyvą ir klausia jo: „O kuris mirė, tu ar tavo brolis?“

Abderos pilietis (miestas Graikijoje, jo gyventojai dažnai būdavo pokštų taikiniai), matydamas eunuchą, einantį su moterimi, klausia savo draugo, ar tai nebus eunucho žmona. Kai šis jam atsako, kad eunuchas negali turėti žmonos, sušunka: „Tada tai tikriausiai jo dukra!“

Pedantas, sutikęs draugą, jam sako: „Man sakė, kad tu mirei!“ Draugas atsako: „Bet juk matai, kad aš gyvas!“ O pedantas: „Bet tas, kuris man sakė, gerokai patikimesnis negu tu!“

Plaukiant per jūrą kilo baisi audra, ir kai pedantas pamatė, kad jo vergai verkia, sušuko: „Neverkite, savo testamentu jus visus išlaisvinau!“

Išvykstančiam pedantui draugas sako: „Aš galėtum man nupirkti du vergus, abu penkiolikos metų?“ Tasai atsako: „Gerai, jei jų nerasiu, nupirksiu tau vieną trisdešimties...“

Vyras klausia pedanto: „Ar paskolintum man tuniką pavažiuoti iki kaimo?“ O šis atsako: „Atsiprašau, bet turiu tik iki kulniukų, ne iki kaimo!“

Pasišaipymai iš šykštuolių...

Šykštuolis rašydamas savo testamentą pamini vienintelį paveldėtoją... save patį!

...tinginių:

Du tinginiai miegojo kartu vienoje lovoje. Naktį į namus įėjo vagis, suvyniojo jų antklodę ir ją pavogė. Vienas iš jų pastebėjo ir šaukia kitam: „Kelkis ir bėk paskui tą vagį, kur pavogė antklodę!“ O kitas jam: „Pamiršk, atsiimsime vėliau, kai ateis vogti čiužinio...“

...bailių:

Vieno bailio pasiklausė, kokiais laivais saugiau keliauti – karo ar pirklių. „Tais, kurie ištraukti į krantą", – atsakė.

...blogo kvapo:

Vaikinas, kuriam iš burnos baisai dvokia, susitinka gydytoją ir jam sako: „Daktare, pažiūrėkit man į burną, bijau, kad man nusileido liežuvėlis." Kai jis prasižioja, gydytojas šaukia: „Tau ne liežuvėlis nusileido, tau užpakalis pakilo!"

...Sidono gyventojų (miestas Libano pakrantėje, dar vienas pokštų taikinys):

Sidono mokykloje vienas mokinys klausia mokytojo: „Koks penkių litrų amforos tūris?" Mokytojas jam: „Turi galvoje aliejų ar vyną?"

...Kumos gyventojų (dabar tai Pocuolio dalis):

Kumietis jojo ant asilo pro sodą. Pamatęs virš kelio išlindusią figmedžio šaką, apkibusią prinokusiais vaisiais, pasilypėjo ant asilo keteros ir griebė ją. Bet asilas paspruko, ir vyras liko kyboti ant medžio. Sodo sargas jo paklausė, ką veikia ten kybodamas. Kumietis atsakė: „Nukritau nuo asilo!"

Kumietis Egipto Aleksandrijoje mirus tėvui iš karto perdavė jo kūną balzamuotojams. Praėjo daug laiko, ir matydamas, kad jo dar nebalzamavo, pareikalavo grąžinti kūną. Patarnautojas, kurio

globoje buvo daugybė kitų lavonų, jo klausia, kokių ypatingų žymių tėvas turėjęs. Kumietis atsakė: „Dažnai kosėjo!"

...neišmanėlių:

Neišmanėlio mokytojo kartą paklausė, koks Priamo, paskutinio Trojos karaliaus, motinos vardas. Nežinodamas, ką sakyti, jis atsakė: „Mes pamokose ją vadinam ponia..."

...moterų nekentėjų:

Mirė moterų nekentėjo žmona, jis žingsniuoja laidotuvių eisenoje. Praeivis jo klausia: „Kas pasitraukė į geresnį gyvenimą?" O jisai: „Aš, aš nuo jos išsivadavau."

Modena: gundytojas puola

Tavernoje sėdintis kareivis atsipalaiduoja. Jis kavalerijos karininkas, leipsta juoku išgirdęs kažkokį pokštą. Jam jis kažką reiškia – niekuomet nenorėjo vesti, taigi yra užkietėjęs senbernis. Neturi žmonos, bet tikriausiai vaikų turi daugiau negu vieną, šen bei ten išbarstytų. Šiandien jį apibūdintume kaip talentingą vienišą meilužį...

Reikia pasakyti, kad tai šeimos yda. Jo senelis buvo prisimenamas patarlėse ne tiek dėl daugybės ryšių, dėl kurių galėtų būti vadinamas senovės Kazanova, bet labiau dėl nutrūktgalviškų meilės nuotykių. Turbūt niekada jo vardo negirdėjote: Kvintas Petilijus Cerialis.

60 metais po Kristaus, valdant Neronui, buvo Britanijoje ir

vadovavo IX *Hispana*[*] legionui, kai kilo Boudikos sukilimas, sunaikinęs Londoną (anksčiau pasakojome skyriuje, skirtam Britanijai) ir kitas gyvenvietes. Cerialis pabandė surinkti visus pasiekiamus kareivius ginti Kamuloduno (Kolčesteris) miesto. Nepaisant herojiško pasipriešinimo jo pernelyg mažos pajėgos buvo nušluotos. Per plauką išvengė mirties.

Bet ne visuomet Cerialis mūšiuose gaudavo į kaulus.

Atėjęs valdžion Vespasianas pasiuntė Cerialį į Germaniją vadovauti kitam legionui ir ten... jis ir vėl atsidūrė pačiame kito sukilimo sūkuryje! Šį kartą imperijos šiaurėje sukilo batavai. Jis sugebėjo sutriuškinti priešus (kovojo XXII *Primigenia* legione, kurį sutikome skyriuje apie Germaniją) ir iš imperatoriaus Vespasiano (savo svainio) gavo visus deramus apdovanojimus...

Būtent šiame kare nutiko vienas pikantiškas įvykis.

Vieną naktį romėnų stovyklą puolė barbarai. Bet Cerialio joje nebuvo... Jis gretimoje viloje dalyvavo visai kitokio pobūdžio „kovose“ su kilminga romėne. Į mūšio lauką atvyko pusnuogis...

Tai dar ne viskas. Naktį mažais laiveliais barbarų žvalgai kirto Reiną, tikėdamiesi užpulti romėnų priešakinę sargybą, tyliai prisišvartavo prie laivo-būstinės ir niekam nepastebėjus nuplukdė jį šalin. O įsiveržę vidun nužudyti Cerialio, labai nustebo – jo ten nebuvo. Buvo kitur, leido naktį malonios vietos ponios draugėje... ir turėjo prasiveržti keliu pro priešų gretas, kad sugrįžtų pas savo apgultus vyrus.

Kitąmet Cerialis tapo Britanijos valdytoju, ir jam teko kautis su kita tauta, brigantais. Bet jis neprarado savo žaismingų

* Ispaniškasis (*lot.*).

įpročių ir užmezgė „diplomatinius“ santykius su buvusia šios tautos karaliene Kartimandua – tai savotiška šiaurės Kleopatra, tvirto charakterio ir labai charizmatiška moteris.

Cerialis savo karjerą ir gyvenimą baigė Romoje, buvo du kartus paskirtas konsulu, vėliau, Domiciano laikais, užėmė aukščiausius teismų postus.

Tacitas jį aprašo labiau kaip ūmų kareivį negu kaip mąstantį vadą, anot jo, jis kaskart buvo linkęs viską statyti ant kortos. Lygiai taip pat elgėsi su moterimis. Jo įtaka kareiviams buvo labai didelė dėl paprasto ir tiesaus kalbėjimo būdo, taip pat tvirtos kaip granitas ištikimybės. Ir moterims turėjo patikti jo stiprus, ryžtingas ir ištikimas būdas.

Kaip gundyti pokylyje

Moneta dabar perėjo į šio dailaus ir skvarbių akių karininko rankas. Šiuo metu jis pokylyje, guli išsitiesęs triklinijuje. Jis vienas iš svečių, pakviestų svarbaus audinių pirklio. Sprendžiant iš jo užimamos vietos, nėra tarp svarbiausių svečių – iš tikrųjų vietos paskirstomos pagal svečių hierarchiją. Šeimininkas, žinoma, įsitaisęs centre.

Tarp vieno patiekalo ir kito, tarp eilėraščio ir trumpo šokio pokalbiai palietė daugelį temų – nuo gausaus derliaus iki naujienų iš rytų, nuo prisiminimų apie keliones į provincijas iki keistų vietos papročių. Jaunasis karininkas elgiasi mandagiai, bet lieka tylus, nes jis susitelkęs prie kitokio „apsikeitimo nuomonėmis“. Prieš kurį laiką pradėjo flirtuoti su šalia išsitiesusia namų šeimininko žmona. Tai labai rizikinga, bet kaip tik dėl to taip jaudina. Dar ir dėl to, kad šeimininkė, gerokai jaunesnė už *dominus*, atro-

do, prisideda prie žaidimo. Ji puikios figūros, gilių akių raudonplaukė, dailios garbanos krinta jai ant pečių, rangydamosi lyg vynuogienojai.

Jaunasis karininkas, kad ir kaip tai atrodytų keista, nesileidžia į ypatingą avantiūrą. Tiesiog įgyvendina tai, ką tokiais atvejais pataria Ovidijus. Jo patarimai – tikras suvedžiojimo pokyliuose dekalogas...

Ką reikia daryti? Paklausykime, ką siūlo didis poetas, gyvenęs apie šimtą metų anksčiau, savo trijų knygų kūrinyje „Meilės menas".

Esant šalia bus lengva „jai pasakyti tyliu balsu tūkstančius paslaptingų dalykų, kuriuos išgirs tik ji"; arba, tęsia Ovidijus, leisti jai pajusti meilikavimą taip, kad „ji suprastų, kad yra tavo šeimininkė". Ir žiūrėti jai „į akis įsimylėjusiomis akimis".

Paskui poetas tampa drąsesnis, pataria pirmiausia paimti taurę, iš kurios ką tik gėrė moteris, ir priglausti ją prie lūpų tiksliai ten, kur lietėsi jos lūpos. Tai savotiškas „atidėtas" bučinys...

Paliesk pirmiausia tą taurę,
kurią ji savo lūpomis lietė,
išgerk toje vietoje, kur ji gėrė.

Tai tikra medžioklė, pirmiausia žvilgsniais ir žodžiais, paskui bučiniais per atstumą, tada pagaliau slaptais ir atsargiais prisilietimais.

...ir kiekvieno patiekalo,
kurį ji vos paliečia pirštais,
paimk ir tu, paliesk tą patiekalą,
palytėdamas ir jos ranką.

O sutuoktinis? Net nesmagu, kaip Ovidijus pataria jį apžavėti – veidmainyste ir meilikavimais.

Tuomet stenkis patikti jos sutuoktiniui –
paversti jį draugu tau bus labai naudinga.

Kartais esti mažų gudrybių. Išties, romėnų puotose dažnai atsitiktinai ištraukiamas „vakarėlio karaliaus“ vardas, jis yra tasai, kuris praneša, kiek patiekti vyno ir kiek taurių išgerti per vakarą. Ovidijus pataria, jeigu kartais būtumėte paskirti, perduoti skeptrą namų šeimininkui ir pritarti viskam, ką jis sako.

Jei kartais turėtum privilegiją
pirmąją taurę išgerti –
savo gautą karūną pasiūlyk jam.
Jei jis lygus tau ar žemesnis,
pasistenk, kad jį aptarnautų pirma,
kalbėdamas pritark jam.

Bet ar Ovidijus nejaučia jokios kaltės? Taip, jis tai sako atvirai, nors, suprantama, veidmainystės neįmanoma išvengti.

Senas būdas, dažnai patikimiausias,
yra išduoti kitą apsimetant draugu:
tai tikras kelias,
nors išgrįstas kalte...

Mūsų karininkas visa tai atlieka žodis žodin: jųdviejų rankos dažnai liečiasi, jie žvilgčioja vienas kitam į akis, vyzdžiai plečiasi...

O tuomet? Štai ką pataria Ovidijus:

Kai stalai patraukti, štai tavo metas,
minia ir vieta leidžia tau iki jos prieiti.
Sprauskis pro kitus tiek, kiek gali,
švelniai paliesk jos šlaunį pirštu,
o pėdą lengvai paglostyk savo pėda.

Šią akimirką tarp jųdviejų viskas aišku, ir pirmai progai pasitaikius, anot Ovidijaus, reikia tiesiog kalbėtis su moterimi.

Ir štai pagaliau laikas prabilti.
Dink iš čia, griežtoji gėda!

Dabar prasideda „purvinas“ suviliotojo darbas: anot Ovidijaus, medžiotojas pačiumpa savo auką pataikaudamas ir apgaule. Pasak poeto, gundymo ginklai yra netikri pažadai, ir juos viliotojas (romėnų laikų ar šiuolaikinis) yra įgudęs naudoti negailestingai – tik paklausykite:

Turi elgtis kaip įsimylėjėlis: tavo balsas turi rodyti,
kad tavo širdis grimzta į sielvartą, ji tavim tiki.
Tai nesunku – nėra tokios,
kuri nebūtų įtikėjusi gebanti sužadinti meilę,
bjauri ar graži, kiekviena moteris
įsivaizduoja esanti patraukli.
...
Daug žadėk: pažadai pritraukia moteris,
žadėdamas pakviesk liudyti dievus,
kiek tik jų prireiktų!..
...

Dar labai padeda ašaros:
jos gali suminkštinti ir kietą deimantą.
Padaryk taip, kad pamatytų tavo sudrėkusius
skruostus, –
o jei tau ašarų pritrūktų (ne visada jos
pasirengusios ištrykšt laiku),
paliesk savo akis drėgna ranka...

Gerai, čia sustosime, jei kas norėtų daugiau Ovidijaus patarimų vyrams (ir... moterims!), gali perskaityti visą kūrinį.

Mūsų karininkui kaip tik pavyko likti vienudu kelioms minutėms su namų šeimininko žmona, kol šis veda svečius apžiūrėti savo puikiųjų lenktynėms rengiamų žirgų.

Neįsime prie jų intymią akimirką. Bet kuo jie rizikuoja, jei būtų sučiupti?

Kas gresia neištikimiesiems

Per amžius romėnai neištikimybe laikė vienintelį elgesį – lytinius santykius tarp ištekėjusios moters ir jos šeimai nepriklausančio vyriškio. Tai labai sena samprata: toje pačioje šeimoje vyras gali turėti santykių net su namuose esančiomis vergėmis (ir tai nelaikoma neištikimybe), o moteris turi būti visiškai ištikima.

Iki pat pradedant valdyti Augustui sutuoktinis galėjo pats vykdyti teisingumą ir nužudyti žmoną (kuri buvo jo kaip *pater familias* valioje). O meilužis rizikavo mirtimi arba – labiau tikėtina – kastracija.

Augustas pabandė apriboti nesantuokinius santykius (o jų turėjo būti tikrai daug!) ir grįžti prie sveikų principų, pavertusių

Romą didinga ir galbūt padėsiančių įveikti baisų gimimų nuosmukį ir skyrybų daugėjimą.

Lex Iulia de adulteriis coercendis įstatymas, Augusto paskelbtas 18 m. prieš Kristų, aiškiai nustatė, kaip turi būti teisiami kaltieji. Šis įstatymas su kai kuriomis pataisomis liko galioti per visą imperijos laikotarpį.

Svarbu tai, kad įstatymas kišosi į žmonos ir vyro santykius. Neištikimybė daugiau nebebuvo „namų" reikalas, ji tapo nusikaltimu visuomenei.

Įstatymas liepė, kad neištikimosios sutuoktinis jos išsižadėtų ir pareikalautų skyrybų. Per šešiasdešimt dienų po skyrybų sutuoktinis galėjo pareikalauti, kad teisme būtų iškelta baudžiamoji byla. Praėjus šiam laikui teisė kelti bylą pereidavo neištikimosios tėvui. Pasibaigus paskutiniam terminui, apkaltinti ją galėjo bet kuris Romos pilietis.

Numatytos bausmės

Nusikaltusi moteris prarasdavo pusę kraičio, trečdalį savo turto ir būdavo ištremiama į salą (*ad insulam*) – Augusto vyresniosios dukters Julijos atveju buvo pasirinkta Pandaterijos (Ventotenės) sala.

Be to, įstatymas numatė, kad neištikimybe prasikaltusi moteris negalėjo daugiau tuoktis, negalėjo dėvėti matronoms skirtos stolos, o privalėjo vilkėti rudą togą, pagal kurią paprastai buvo atskiriamos prostitutės.

Buvo numatytos bausmės, nors ir mažesnės, ir neištikimam sutuoktiniui, kuris pagal įstatymą turėjo grąžinti kraitį, jeigu neištikimybė baigtųsi skyrybomis.

O neištikimos moters meilužis? Didelės bausmės buvo numatytos ir jam – būdavo ištremiamas į kitą salą, iš jo atimama pusė turto.

Įstatyme buvo numatytos ir baisesnės bausmės. Antai abu neištikimautojus buvo teisėta nužudyti – tai savotiškas garbės nusikaltimas. Juos nužudyti galėjo moters ar jos sutuoktinio tėvas (tikras ar įtėvis). Tačiau galiojo taisyklės, kurių reikėjo laikytis.

Neištikimosios tėvas galėjo ją arba jos meilužį užmušti tik užklupęs nusikaltimo vietoje (tėvų ar sutuoktinio namuose). Ir – tik paklausykite – turėjo užmušti abu! Jei nužudytų tik vieną, tai būtų laikoma žmogžudyste.

O štai sutuoktinis jokiu būdu negalėjo užmušti neištikimos žmonos (kadangi ji buvo tėvo valioje), bet galėjo nužudyti meilužį, tačiau vėlgi tik tuomet, jei: 1) jis kilęs iš žemesnių luomų, 2) užklupo juos savo namuose.

Aptikęs meilužius, (praliejęs kraują ar ne) sutuoktinis pagal įstatymą turėjo išsižadėti moters, kad išvengtų kaltinimo sąvadavimu (*accusatio lenocinii*), tai yra „skatinimu verstis prostitucija" (kaip šiandien pasakytume), ir per tris dienas pranešti magistratui apie neištikimybę ar meilužio nužudymą, jeigu taip būtų nutikę.

Kiek kartų buvo taikytas šis įstatymas? Labai retai. Labai nedaug buvo viešai nuteistųjų dėl neištikimybės (kurios šiaip jau netrūko). Tai buvo iš tikrųjų senovės laikų paveldas, keli dešimtmečiai prieš mūsų tyrinėjamą laikotarpį jis buvo beveik pamirštas – taigi Domicianas turėjo iškilmingai atnaujinti (o iš tikrųjų „priminti") jo principus...

Bet kai Romos imperija žlugo, visose iškilusiose germanų karalystėse senoviškas asmeninis kerštas vėl tapo kasdienybe.

Kad ir koks senas būtų šis įstatymas, jame yra svarbus bruožas – pirmą kartą jis paliečia ir vyrą. Be to, moteris pagaliau galėjo būti apsaugota nuo žiauraus sutuoktinio elgesio.

Nors Severo laikais bausmės buvo sugriežtintos (grėsė nebe tremtis, bet tiesiog mirties bausmė), neištikimybės atvejų mažėjo, beje, ir dėl labai lengvo skyrybų proceso.

Ar romėnų laikais neištikimybė buvo dažna? Anot Jens-Uwe's Krause's, dėstančio senovės istoriją Ludwigo Maximiliano universitete Miunchene, tuomet, kaip ir šiandien, žmonės apkalbinėdavo vieni kitus, ypač mažuose imperijos miestuose, kur visi vienas kitą pažinojo – išdavystė labai sunkiai galėjo likti paslaptyje. Taigi daugybė atvejų baigdavosi teismuose, o skaitant vėlyvosios antikos autorius, atrodo, kad patekti forume į su savo vergu susidėjusios moters procesą galima buvo taip dažnai, kad tai nebuvo jokia naujiena.

Kasijus Dionas patvirtina, kad jo konsulavimo metais kaltinimų neištikimybe buvo tiek daug (trys tūkstančiai), kad dėl teisininkų stygiaus (šitai mums skamba pažįstamai...) dauguma bylų nebuvo nagrinėtos. Veikiausiai taip buvo visoje imperijoje.

Taigi, nagrinėjamos buvo retos, visuomenės dėmesį patraukiančios bylos.

Su kuo neištikimos moterys?

Taip... Sutuoktinis džiaugėsi didžiule nesantuokinių lytinių santykių laisve, o su kuo į lovą eidavo žmona? Grįškime į pokylį su gražiuoju Cerialio palikuonimi.

Kodėl šeimininko žmona yra tokia prieinama šiam beveik nepažįstamam jaunam karininkui? Žinoma, ne tik dėl jo elgesio ir išvaizdos, bet ir dėl to, kad, priešingai nei mūsų dienomis, moteris turi labai mažai progų užmegzti išorinius ryšius. Ji negali suburti draugijos už namų ribų. Turi visuomet likti sutuoktinio draugijoje. Būtent čia moteris žvejoja savo meilužius. Taigi nėra visai aišku, ar vyras, kad ir kokie būtų jo gebėjimai kaip meilužio, yra medžiotojas ar auka.

Romėnų laikais meilužis yra arba sutuoktinio draugas, arba pažįstamas, arba kas nors iš jo darbo aplinkos. Yra ir trečia meilužių rūšis (jeigu praleistume atsitiktinius, sutiktus kelionėje ar kitur): vergai. Jie visada ir visur prieinami namuose, tik ištiesk ranką, be to, priversti tylėti...

Riminis

CHIRURGINĖ OPERACIJA

Chirurgo Euticho domus

Kol kiti svečiai ir toliau kartu su šeimininku dainuoja ir deklamuoja eiles, karininkas išeina iš vilos. Dabar lėbautojai jau nebesuskaičiuoja, kiek išgėrė taurių vyno. O mūsų karininkas irgi nebesuskaičiuoja... sugundytų moterų. Žino tik, kad nuo šio vakaro jų yra viena daugiau...

Vergas paruošė jam žirgą. Net nušveitė jį. Karininką nustebina ši neprašyta paslauga, jis kiša ranką į kapšelį. Jo išpuoselėti pirštai ištraukia mūsiškį sestercijų ir ištiesia vergui. Paskui užšoka ant žirgo ir tolsta naktin, kol suvis pradingsta.

Tvirti vergo pirštai spaudžia monetą lyg plėšrūno nasrai, tada ją „praryja" – ji nuslysta į saują. Tvirtai ją spaudžia. Tai raukšlėta ranka, plaštaka sudiržusi kaip išdirbta gyvulio oda, nagai platūs ir tvirti. Ranka, pratusi dirbti. Po kelių sekundžių sestercijus pateko į kitą – vergo – pasaulį. Šis vergas rytoj leisis į labai svarbią misiją. Jo vardas Lusijus.

Civilizacijos šachmatų lenta

Mažo vežimo girgždesys ir žeme riedančių ratlankių bildesys primena seną giesmę, palaikančią keliautojams draugę. Niekas nekalba – kalbos baigėsi prieš valandą tarsi sudegusios žvakės. Mažame keturračiame vežime, traukiamame dviejų mulų, sėdi tėvas ir motina su ligotu sūnumi, ramiai miegančiu jų glėbyje ir nepaisančiu krestelėjimų. Vadelioja du vergai, vienas iš jų pats Lusijus, tikrai šeimininko mėgstamas vergas, jo patikėtinis.

Tai „vilties kelionė" – pabandyti išgelbėti mažąjį, tai sužinosime netrukus. Bet pirma verta šiek tiek nukrypti. Kraštovaizdis, kurį dabar matome, tikrai labai nepaprastas.

Kelio pakraščiuose driekiasi vienodo dydžio ir vienodos išvaizdos laukai, chirurgiškai tiksliai prigludę vieni prie kitų. Jei galėtume pakilti skrydžiui ir apžiūrėti šią vietą iš viršaus, pamatytume nuostabų vaizdą: vietoj nepaliestos gamtos su miškais, ežerais ir upėmis visur plyti milžiniška panašių vienas į kitą tarsi dvyniai laukų šachmatų lenta. Šachmatų lenta su tiksliomis geometrinėmis ribomis, primenanti didelio prekybos centro automobilių stovėjimo aikštelę. Tai peizažas, kurį esame pratę matyti ir kuris tokiais tolimais nuo mūsų laikais išties atrodo ne vietoje.

Visa tai yra romėnų administracijos atlikto tikslaus teritorijų, nukariautų legionų, padalijimo naujakuriams vaisius. Tai vadinamasis kaimo vietovių „įšimtinimas", „centurizacija", atlikta daugelyje imperijos vietų.

Nesileisdami į smulkmenas, paminėsime, kad žemė buvo padalyta į 100 didelių kvadratų, kiekvienas po 50 hektarų. Bet romėnas pavartotų kitą terminą – pasakytų, kad kiekvienas iš jų susideda iš dviejų šimtų jugerų. Žodis *iugerum* neatsitiktinai pri-

mena žodį „jungas“, jaučių pakinktas. Iš tikrųjų jugeras yra ploto mato vienetas, kurį pora jaučių galima suarti per dieną, tai yra apie 2500 kvadratinių metrų. Romėnai, kaip visada, labai praktiški. Kalnuose, kur dirvą arti sunkiau, jugerai akivaizdžiai mažesni – verta tai atsiminti, jei norėsite... pirkti žemės šiose vietose!

Kodėl tai buvo pavadinta „centurizacija“, įšimtinimu? Dėl to, kad paminėtas skaičius 100? Galėtume tarti, kad tai žodžių žaismas – kiekvienas iš šių didelių kvadratų vadinasi *centuria*, kadangi jame yra tiksliai 100 sklypų po du jugerus.

Kitur, ne tokiose lygiose vietovėse, sklypai ne kvadratiniai, o stačiakampiai (*strigae* arba *scamna*), bet tai tik mažos tos pačios sistemos variacijos.

Ši šachmatų lenta žemėje išraižyta tobulo kelių tinklo (tai iš esmės tie patys *decumani* ir *cardini*, skersinės ir išilginės gatvės, regimos romėnų miestuose). Viso to rezultatas – padalijimas į itin tvarkingus sklypus, kuriuos Romos valstybė skiria naujakuriams, jų negalima dalyti be senato leidimo.

Tai naujas, neregėtas būdas išnaudoti gamtą. Iš tikrųjų, daugelyje Romos imperijos vietų „centurizacija“ pakeičia kraštovaizdį, kaip ką tik matėme. Pavyzdys – šie būsimosios Emilijos–Romanijos laukai – abipus Emilijaus kelio besidriekiantys geometriškai tvarkingi laukai atspindi romėnų mintį, prasiskverbiančią visur nelyg vanduo – ji perlydo net ir gamtą.

Vežimas dabar prarieda pro kažkokius žmones, keistais mediniais įnagiais tikrinančius stulpelių ir kuolų išsidėstymą, tikriausiai ginčijamasi dėl ribų (tokių ginčų daug, tai matome iš kai kurių dokumentų – neretai kas nors perkelia ribų akmenis „pavogdamas“ ilgą kaimyno lauko gabalą).

Čia jų darbas nėra toks sudėtingas. Ginčas greitai bus

išspręstas. Įspūdinga matyti tokį tikslų sklypų tinklą tokioje senovėje. Juk nebuvo kompiuterių, lazerių, nuotraukų iš lėktuvo. Kaip tai pasiekta? Viskas buvo apskaičiuota matininkų, besinaudojančių paprastais, bet veiksmingais įrankiais – pavyzdžiui, *groma*, ji dažna daugelyje knygų ir muziejų.

Įrankis kiek primena mažo skėčio griaučius, tik vietoje stipinų yra gulsčias medinis kryžius – kiekvieno skersinio galuose kabo gija su švininiu svarmeniu. Veikia kaip vaizdo ieškiklis ir leidžia, pavyzdžiui, tiksliai sudėlioti stulpelius ir tiksliai nustatyti sklypų ribas – kaip kad šaudant žvilgsnis tiksliai suveda į liniją vaizdo ieškiklį, taikiklį ir tolimą taikinį, čia pakanka į vieną ašį suvesti dvi *groma* gijas su švinu ir toli lauke laikomą baslį. Ideali linija, jungianti šiuos tris atskaitos taškus, bus nubrėžta žemėje. Ir bus tiesi kaip lazerio spindulys.

Tokiu būdu tiesiami keliai, nubrėžiamos sienos, suprojektuojamos tobulai tiesios karinės stovyklos ar miestų sienos, vėlesnės kartos šimtmečius klausdavo, kaip tai įmanoma...

Nepaprasta, kad tokį laukų padalijimą dar ir šiandien galime matyti. Jei, pavyzdžiui, skristumėte virš daugelio Emilijos–Romanijos vietovių, atrodys, kad skrendate virš didžiulio languoto įvairiaspalvio apkloto.

Tas pats Carlo Levi savo knygoje „Kristus sustojo Ebolyje“ mini traukinius, kertančius „Romanijos matematinius laukus“.

Net ir dabartinės Emilijos–Romanijos (taip pat ir Po lygumos) miestelių pavadinimuose galima rasti senovės „centurizacijos“ pėdsakų – pakanka prisiminti Čentą (nuo „šimtas“), Nonantolą (nuo *nonaginta*, devyniasdešimt), Dučentą (nuo „du šimtai“) ir panašiai.

Už šio chirurgiško žemės padalijimo slypi tiksli Romos užkariavimų strategija. Pavyzdžiui, legionų veteranams buvo skiria-

mas atlygis – žemės gabalai, kur jie galėjo gyventi su šeimomis. Per kartų kartas į pensiją išėję kareiviai ir piliečiai taip kolonizavo naujas legionų užkariautas teritorijas plėsdami romėnų civilizaciją.

Jie buvo garantas – priešakiniai būriai pasieniuose. Jie pranešdavo apie gresiančius įsiveržimus, bet pirmiausia į barbarų teritorijas eksportavo „romėniškumą“, įtraukdami vietos gyventojus į Romos kultūrinę ir ūkinę orbitą.

Panašiai kaip nedirbama žemė gali tapti javų lauku, nutiko ir su barbarų teritorijomis: jos buvo paverstos gyvu imperijos audiniu.

Vilties kelionė

Vaiko riksmas staiga perdreskia vežimo tylą. Mažasis rauda, jo veidas – skausmo kaukė. Bergždžiai motina stengiasi jį nuraminti. Jis kelia rankytes prie galvos ir ieško paguodos panardindamas veidą į jos drabužių klostes, ieškodamas motinos šilumos. Jam gal ketveri ar penkeri metai, ne daugiau, jo galva dešinėje pusėje didesnė. Jis kenčia nuo galvos smegenų vandenligės, dėl šios ligos galvoje kaupiasi skysčiai, ir todėl jo padėtis baisi. Ligai vystantis, smegenys pamažu tapo asimetriškos. Kaukolės kaulas prisitaikė prie didesnio tūrio dešinėje pusėje ir augdamas nuosekliai deformavosi.

Bet tikras rūpestis yra smarkūs galvos skausmai, kamuojantys vaiką dėl vidinio vis didėjančio spaudimo. Tikra kankynė, pastaruoju metu tapusi beveik nuolatine, pažadinanti jį per patį įmigį, kaip kad dabar.

Tėvai viską išbandė – nuo gydytojų paruoštų vaistų iki aukų

dievybėms, taip pat neįtikėtinų liaudies priemonių, susijusių su raganystėmis ir burtais. Niekas nepadėjo.

Jie net kreipėsi į deivę Karną, dažnai šaukiamą motinų ir maitintojų, sugebančią nuvyti *striges*, naktinius paukščius, kurie senovėje buvo laikomi mūsų vampyrų atitikmenimis: tikima, kad nakties saugomi jie įlekia į namus ir čiulpia vaikų kraują, misdami taip pat ir mėsa bei vidaus organais. Mažylio tėvai atliko apeigas nuvyti šiuos paukščius (tai ne kas kita kaip apuokai, pelėdos ir kiti naktiniai plėšrūnai, šiandien – laimė – vertinami visai kitaip): kai tris kartus pažymėjo mažylio kambario duris žemuoginio arbuto šakele, nutaškė jo slenkstį apvalančiu ir išgryninančiu vandeniu, laikydami rankoje jaunos kiaulės vidurius, kad ją pasiūlytų *striges* vietoje savo vaiko. Galiausiai ant durų staktos pakabino gudobelės šakelę.

Niekas nepadėjo.

Dabar vienintelis sprendimas yra kreiptis į didį chirurgą – turi praurbti jo kaukolėje skylę, kad išeitų „blogis“, spaudžiantis iš vidaus, taip jiems buvo pasakyta. Bet nėra lengva rasti patikimą ir gerą chirurgą, be to, operacijos kaina ir gydytojo atlygis yra labai dideli. Netgi visai neįkandami šiai šeimynėlei – juk ji priklauso Romos visuomenės kukliausiam luomui, kaimo vergų. Jie yra dalis vergų *familia* dideliame ūkyje netoli Bolonijos. O dabar vyksta pas vieną iš geriausių gydytojų, jis priima Arimine (Riminyje). Kaip tai įmanoma? Kas jiems padėjo?

Tai buvo mažas stebuklas. Šią „vilties kelionę“, dramos sujaudintas, surengė jų šeimininkas: iš savo kišenės sumokėjo už kelionę, operaciją, taip pat atlygį chirurgui. Kodėl tai padarė? Gal paprasčiausiai tikėjo šeimininko, kaip visos savo vergų bendruomenės „tėvo“, vaidmeniu. Galiausiai juk būtent taip suvokiamas *pater familias* vaidmuo romėnų mentalitete.

Bet galbūt yra ir kita priežastis, prieštaraujanti mūsų stereotipams apie vergų ir šeimininkų santykius. Nėra visiškai tiesa, kad šeimininkai visuomet buvo žiaurūs ir nehumaniški. Dažnai tarp jų ir tarnų nusistovi giedri pagarbos ir pasitikėjimo santykiai, o kartais draugystė ir net meilė. Taip galima paaiškinti, kodėl tiek daug vergų būdavo išlaisvinami, o kartais santykiai su šeimininkais peraugdavo į santuokas.

Vaikas prapliumpa garsiai raudoti. Jis visas suprakaitavęs. Vežimas sustoja. Tėvas su motina bando jį nuraminti, glamonėja ir glosto. Lusijus nulipa ir dairosi aplinkui. Atsitiktinumas lėmė, kad sustojo tiesiai prie mažos šventyklėlės, skirtos... gydyti. Netoliese turėtų sroventi šventas šaltinis, kadangi esame pačiame laukų viduryje. Kiek primena tas bažnytėles ar koplytėles pakelėse (jos dažnai ir pastatytos tose pačiose vietose, kur stovėjo pagonių šventyklėlės – šventa vieta išties dažnai keičia „drabužį", bet ne vaidmenį).

Vergas prieina prie jos ir lipa laiptais. Ji tuščia, tik ant sienų kabo labai daug votų. Tai terakotiniai, mediniai ar akmeniniai kūno dalių ar organų atvaizdai (kitur, svarbiose šventyklose, gali būti iš vario, sidabro ar aukso): galvos, akys, krūtys, rankos, kojos, pėdos, pirštai, plaštakos, ausys, viduriai ir net genitalijos. Šie votai (*donaria*) buvo atnešti žmonių, norinčių malonės arba ją jau patyrusių ir pagijusių. Šiandien jų daug galime pamatyti archeologijos muziejuose.

Lusijus, lygiai kaip šiandieniniai muziejų lankytojai, apžiūri kiekvieną votą nustebęs, kiek įvairių ligų jie vaizduoja. Štai akmeninis votas su dviem ausim ir įrašu, paaiškinančiu, kad galas Kucijas dėkoja dievybei už išgydytą klausą. Kiek toliau – terakotinė ranka su centimetro skersmens apskritais reljefais,

labai tikėtina, kad vaizduoja žvynelinę, jau egiptiečių žinotą ligą. Dabar jo žvilgsnis stabteli prie molinės moters galvos. Jai dygsta plaukų kuokštai tik tam tikrose galvos vietose. Jis niekada nematė tokios ligos. Šiandien žinome, kad tai *alopecia areata* (lizdinis plikimas), liga, dėl kurios tam tikrose galvos vietose išslenka plaukai.

Dar labiau stebina matyti čia lytinių organų problemas. Štai siaubingai didelis kapšelis, o ten toliau – varpa, prie jos šono – kita, mažesnė. Lusijus užverčia akis.

Reikia pasakyti, kad kabantys votai gerai apibūdina romėnų požiūrį į įvairias patologijas. Kadangi mokslinių žinių dar mažai, su liga bandoma susidoroti dviejų rūšių gydymu tuo pat metu – „šventuoju", kai kreipiamasi į dievus, tai parodo ir ši šventykla, ir „moksliniu", apie kurį byloja vežimas, riedantis pas chirurgą. Iš esmės dar ir šiandien pakanka nueiti į bažnyčią ar kitą šventovę ir pamatysime tuos pačius votus – paprastai iš sidabro folijos padarytas kojas, akis ar kokius nors organus.

Pagrindinės dievybės, kurioms patikima save romėnų laikais, yra Minerva, Karna, Mefitė (Žemės alsavimo deivė), Febridė. Be to, buvo tikra dievybių gydytojų „dinastija" – daktaras Apolonas, jo sūnus Eskulapijus ir pastarojo dukra – Salutė, sveikatos deivė.

Kartais, kai kilus epidemijoms reikia permaldauti dievus, senatas rengia *lectisternium* apeigas, tai yra iškilmingą pokylį, kai prie stalo yra tik dievybių statulos ar atvaizdai pagal griežtą senosios Romos etiketą: dievai – triklinijaus gultuose, deivės – krėsluose.

Tai ne viskas. Yra šventės, skirtos prašyti dievybių apsaugos nuo tam tikros ligos. Pavyzdžiui, gruodžio 21 d. švenčiama *Angeronalia*

(*Divalia vel Angeronalia*), skirta deivei Angeronai, jos vardas atrodo pažįstamas, kadangi veikiausiai kilęs iš *angor* (*lot.* „dusimas“), atitinkantį mūsų anginą – o deivė Angerona iš tikrųjų gydė širdies ligas.

Lusijus dabar stebi porą kovojančių gladiatorių. Tai mažas švininis liejinys, vaizduojantis traką, kovojantį su mirmilonu, susidaužiančius šalmais ir skydais, papuoštais jūrų būtybėmis. Šis ką čia veikia? Tikriausiai sužeistas gladiatorius padėkojo dievams už savo pagijimą. Liga nepaiso nieko ir sulygina visus – nuo senatorių iki gladiatorių... kaip liudija šie kabantys šimtai kūno dalių pavidalų.

Smarkus spustelėjimas priverčia vergą krūptelėti. Jo ranką laiko liesa ir kaulėta ranka (gyva) – ji šventyklos patarnautojo. Žynio nėra – jis išėjo palaidoti votų pertekliaus šventoje duobėje (tai periodiškas „valymas“, būtinas visose senovės šventyklose, padovanojęs archeologams didžiules jų kolekcijas).

Saugoti šventyklos pasiliko tik šis pusaklis vergas. Jis liesas ir nuplikęs, ilgabarzdis; burnoje jam likę keli kreivi dantys, o viena akis aptraukta tokiu šydu, kad yra beveik balta, todėl jo žvilgsnis atrodo grėsmingas. Išsigandęs Lusijus greitai pasitraukia ir vėl lipa į vežimą.

Kelionė į Riminį romėnų laikais

Dabar vežimas užrieda ant ilgo baltutėlio tilto. Vanduo tobulai atspindi jo penkias arkas, taip suformuodamas puikų penkių įvairių dydžių žiedų vaizdą. Šis tiltas yra viena iš Arimino miesto vizitinių kortelių. Jį statydinti pradėjo Augustas ir pabaigė

Tiberijus, tai tikras šedevras, pastatytas taip gerai, kad išgyvens du tūkstančius metų istorijos (įskaitant nacių bandymą traukiantis Antrojo pasaulinio karo metais jį susprogdinti). Dar ir šiandien tai vertinga automobilių judėjimo arterija.

Ar jūs kada klausėte, iš kur kilo Riminio vardas? Ir vežime sėdintieji to nežino – jis kilo iš upės, kurią dabar kertame. Ir pasakoja įdomią istoriją.

Esame pratę manyti, kad barbarai gyveno toli nuo Romos, Germanijos miškuose, perdžiūvusiose Šiaurės Afrikos vietovėse (žodis „berberai“ iš tikrųjų yra kilęs iš „barbarų“) ar dar toliau, Artimųjų Rytų dykumose. Iš tikrųjų iki savo istorijos pradžios Roma kariavo su barbarais „namuose“, Apeninų pusiasalyje. O Romanija, kurią kirtome šiuo mažu vežimu, yra pavyzdys – prieš kelias kartas (iki 268 m. prieš Kristų) tai buvo užsienio kraštas, kur gyveno galingos galų gentys. Pavyzdžiui, lingonai arba senonai – kiek piečiau. Markės regiono Senigalijos miesto vardas yra kilęs būtent iš šios genties vardo, kai romėnai čia įkūrė *Sena Gallica* koloniją. Šiandien sunku patikėti, kad iš šio miestelio praeityje kilo tie aršūs kariai, kurie, vadovaujami savo charizmatiško vado Breno, apiplėšė Romą ir uždėjo jai didžiulę duoklę (tai jis pratarė garsiąją frazę *Vae victis!*, tai yra „Vargas nugalėtiesiems!“, kai sveriant Romos atiduodamą auksą ant vienos iš lėkščių metė kalaviją, kad pridėtų svorio).

Kariaudamas dėl plėtimosi į šiaurę Romos senatas sugalvojo pasiųsti į šias Romanijos žemes 6000 kareivių ir įkurti naują miestą, koloniją pačioje galų teritorijoje, kaip pagrindą romėnų veržimuisi į Po upės slėnį.

Iš tikrųjų jie buvo ne tiek kareiviai, kiek valstiečiai kareiviai, tikri naujakuriai, ir keliavo iš Lacijaus ir Kampanijos kartu su savo šeimomis.

Nusprendė pastatyti naują miestą Arimino (dabar Marekija) upės žiotyse, todėl miestą pavadino *Ariminum*. Šiandien tai Riminis.

Įveikęs patikrą prie vartų, vežimas toliau rieda miesto širdies link. Pasikeitė ratų tarškesys – čia nebėra ilgo konsulinio Emilijaus kelio, kuriuo kirto kaimus, žvyro. Riminyje kelias grįstas ir ant kietų akmenų šokčiojantys ratai krato keliauninkus. Lygiais atstumais pasigirsta tylūs dunkstelėjimai – tai plokščių sandūros. Romėnų laikais tai tas pats kaip tipiškas ritmingas mūsų kelionių traukiniu garsas, kai girdime vagono ratus peršokant nuo vienos bėgių atkarpos ant kitos...

Vežimas dabar rieda viena iš pagrindinių gatvių, abiejuose jos šonuose portikai, po jais – daugybė parduotuvių ir dirbtuvių. Lusijus stebi kiekvieną smulkmeną – trys vyrai šnabždasi, atsirėmę į portiko koloną, o štai vaikų klasė sėdi ant žemės pastogėje ir klausosi mokytojo su neišvengiama orą raižančia lazda. Aklas senis uždėjęs ranką ant vaikino, savo vergo, peties, šis jam padeda išvengti prekių ir žmonių šaligatvyje (tokias pareigas dabar atlieka aklųjų vedliai šunys), du vaikai žaidžia akmenukais... Visi šie vaizdai prabėga priešais akis vežimui judant pirmyn.

Šypsosi iš drūto žmogaus pastangų, jis bando nukabinti šiaudais aptaisytą amforėlę, kabančią prie parduotuvės durų staktos. Susirūpinęs prekiautojas skuba jam padėti, bet jau per vėlu – kliento mulas kaip domino kauliukus nugriovė kitas ant žemės sustatytas amforas, ir jos dabar ritasi gatve.

Stebina gatvių geometrija. Jos kertasi stačiu kampu. Namai, rodos, lyg išrikiuoti.

Anksčiau Lusijus čia nėra buvęs. Visada gyveno ūkyje ir tik miglotai prisimena vaikystę vingiuotose gatvelėse, kur gimė –

vergų vaikas vos gimęs buvo šeimininko paimtas iš tėvų ir parduotas dabartiniam savininkui. Taisyklė paprasta: vergų poros vaikai priklauso šeimininkui, galinčiam juos parduoti kada panorėjus, lygiai kaip mes savo kačiukus ar šuniukus. Tais laikais dalis žmonijos ne tik neturi nieko – ji net negali turėti savo vaikų...

Negalime pamiršti, kad vergas labai mažai mato pasaulio – vargu ar žino apie ką nors daugiau nei namus, kvartalą ir miestą, kur dirba. Kitkas jam nepasiekiama. Jei gyvenama ūkyje, visiškame kaime – tai tas pats kaip būtum ištremtas. Neretai gimsta, gyvena ir miršta toje pačioje vietoje, niekada niekur neišvykdamas. Žinoma, ne visiems taip nutinka. Daug vergų parduodama, jie keliasi iš vienos vietos į kitą arba būna siunčiami dirbti kaskart į skirtingas vietas. Gali atsitikti ir taip, kad pelno šeimininko pasitikėjimą, tuomet atlieka jo užduotis, ką nors perka, veža prekes arba keliauja iš vienos nuosavybės į kitą ir taip toliau. Visai kaip Lusijus. Bet ir jis pirmą kartą gavo tokią ilgai trunkančią užduotį. Nors iš esmės šiandien automobilis visą vežimo kelią įveiktų mažiau nei per valandą, jam tai tikra „kelionė į užsienį“.

Jo akys dabar susitinka su merginos, sėdinčios ant medinio suolo, akimis. Iš jos drabužių neatrodo, kad būtų vergė. Gal ji atleistinė ar pilietė – jis tikrai neturėtų taip į ją spoksoti. Bet prigimtis nepripažįsta socialinių taisyklių. Ir ji žiūri į jį, šypsosi kaip moka tik moteris, skleisdama geismą, nuoširdumą ir iššūkį. Jie žvelgia vienas į kitą ilgiau nei dvi sekundes, kaip žinoma, paskui atsiranda susidomėjimas ir potraukis. Kaip užhipnotizuotos jauno vergo mėlynos akys jos nepaleidžia nė akimirkai – jis lyg apsvaigęs. Ji tokia graži... Jos toks gundantis kūnas. Tą akimirką, kai ryžtasi jai kažką pasakyti, vežimas pasuka už kampo ir gatvės gilumoje pasirodo jūra, gali užuosti jos kvapą, išgirsti jos

nesiliaujantį ošimą. Ji čia pat. Vergas jos niekada nematė, žvelgia į ją pravira burna, šviesias jo garbanas kedena vėjas. Horizontą nusėjusios baltos kvadratinės burės. Apie ją tiek daug girdėjo pasakojant kitus vergus... Dabar štai ji, ten, už kelių dešimčių metrų, bet nueiti ir paliesti jos negali. Jis yra vergas, paklūsta tik įsakymams. Tada jo petį staiga paliečia ranka. Tai sergančio vaiko tėvas. Nori sužinoti, kur chirurgo namai.

Jaunuolis greitai susivokia. Iššoka iš vežimo ir eina link merginos, taip jį sukrėtusios. Prieina prie jos nudelbęs akis, tai pagarbos ženklas. Žino, kuo rizikuotų, jei elgtųsi netinkamai. Bet taip pat žino, kad jų žvilgsniai užmezgė slaptą ryšį. Mergina nustebusi, kad šis artinasi, nors paslapčia to vylėsi. Žvelgia į jį savo tamsiomis ir žėrinčiomis tarsi žvaigždėta dykumos naktis akimis. Jas rėmina juodų su vario blyksniais plaukų sruogos. Ant jos kaklo saulėje blyksi keistas metalinis pakabutis. Po ilgos akimirkos, kai atrodo, kad jų akys bučiuojasi, jis paklausia, ar žinanti, kur garsaus chirurgo namai. Ji nusišypso parodydama balčiausius dantis, žybtelėjusius tipiškame Viduržemio jūros veide. Pasisiūlo juos palydėti. Vergas eina šalia jos. Jis sučiupo arklio vadeles ir žingsniuoja šalia vežimo. Jis negali atitraukti akių nuo merginos kūno, kuris sulig kiekvienu žingsniu gundančiai banguoja po tunika. Tai įsikūnijusi Venera, galvoja jis sau...

Pakeliui jų rankos kelis kartus lyg netyčia susiliečia. Jis aiškina jai, dėl ko čia atsidūrė, o ji tylomis klauso, su atjauta žvilgčiodama į vaiką motinos glėbyje.

Visi jie dabar pėsčiomis eina per forumą, čia – pėsčiųjų zona. Vežimas paliktas gretimoje gatvėje, jį prižiūri vergas vežikas.

Čia daug žmonių. Tarsi eitum per stotį piko valandomis: gerai apsirengę žmonės šnekučiuojasi, grūdasi jauni dykaduoniai, tėvai su vaikais... Bet neprasprūsta viena smulkmena – čia

daugiau vyrų negu moterų. Ir taip yra visos imperijos forumuose ir gatvėse. Nepaisant II amžiuje po Kristaus moterų pasiektos emancipacijos, pasaulyje už namų sienų vis dar vyrauja vyrai. Apskritai panašiai kaip šiais laikais kai kuriose Artimųjų Rytų šalyse.

Dabar jie pasiekė forumo centrą, vietą, kur susikerta *cardo* ir *decumanus,* išilginė ir skersinė pagrindinės miesto gatvės. Lusijus pastebi statulą ant akmens. Aikštėje yra ir kitų, bet šis akmuo ypatingas. Tai Julijaus Cezario statula. Jis girdi vaikinuką, vedžiojantį kažkokius atvykėlius – šioje vietoje Cezaris 49 metais prieš Kristų, perėjęs Rubikoną ir pasirengęs žygiuoti į Romą, sakė kalbą savo kariuomenei. Šis akmuo stovi dar ir šiandien, ir visuomet atsiranda kas nors, pasirengęs turistams paaiškinti, ką jis pasakoja...

Eidami per forumo aikštę dažnai sutinka neštuvus, kuriuose aristokratiškos moterys ir vyrai stikliniais žvilgsniais, išsitiesę įmantriomis pozomis. Pastebime detalę, kurios joks autorius jokioje knygoje dar niekada neaprašė. Štai, kai tik jie praeina, gaivus ir intensyvus matronų aromatas susimaišo su gaižiu nepakeliamu vergų, nešančių neštuvus, prakaito kvapu – taip lieka neaprašomas pėdsakas, savotiškos šių senovės transporto priemonių „išmetamosios dujos".

Tarsi užuolaida praslenkantys neštuvai atskleidžia neįprastą sceną: senyvi vyrai su togomis susirinko priešais baltutėlį mūrą. Kiek primena keliautojus, besiaiškinančius traukinių grafiką mūsų stotyse. Iš tikrųjų skaito ediktus ir skelbimus, kuriuos miesto valdžia parašė piliečiams ant šios akinamos spalvos sienos. Panašių sienų yra visuose imperijos miestuose. Kai skelbimai pasensta ir reikia vietos surašyti naujiems, administracija

gabalą nubaltina kalkėmis ir siena tampa paruošta naujiems užrašams. Ir būtent balta spalva, *albus* lotyniškai, davė oficialų vardą tokiam mūrui: *album*. Taip, tai tas žodis, kurį dabar vartojame apibrėždami nuotraukų, įrašų, kortelių rinkinius, net ir dainininko kompaktinę plokštelę – jis kilęs iš romėnų aikščių prieš du tūkstančius metų. Iš tikrųjų laikui bėgant žodis *album* ėmė nusakyti apskritai kokį nors paviršių, ant kurio paliekami įrašai, mūsų laikais taip pat.

Įeiname į chirurgo namus

Dabar mūsų grupelė praėjo pro *popina* ir pasuko į šoninę gatvę. Iš užeigos vidaus pasklinda skaidrus „rūkas", persmelktas aštraus kepamų dešrų kvapo. Tai visiems tikra pagunda, bet negalima gaišti laiko. Tamsiaakė mergina žengia pro žmones, atsirėmusius į marmurinį prekystalį, iš kurio apskritų kiaurymių semiamas vynas, o dideliu samčiu – alyvuogės. Kai kurie atkreipia dėmesį į moters laikomą ryšulį, iš kurio tabaluoja kojos, ir supratę juos praleidžia. Visi žino, kad gatvės gilumoje gyvena garsus chirurgas, tokie vaizdai kaip šis kartojasi kiekvieną dieną.

Nesunku suprasti, kurie yra jo namų vartai. Mūriniai suolai abipus jų nusėsti nedidelės tylios minios laukiančiųjų priėmimo. Priėjęs prie didelių žalių vartų su dviem bronziniais žiedais, Lusijus dvejoja, ieško šeimininko rekomendacinio laiško, papiruso lakšto, užantspauduoto jo asmeniniu žiedu. Bet tamsiaakė mergina greitesnė ir ryžtingesnė nei jis. Pabeldžia ir vardu pašaukia kažkokį žmogų. Regis, ji gerai pažįsta vieną iš namų vergų, tvarkantį šią ambulatoriją. Pasisekė, kad ją sutiko.

Po kelių sekundžių viena iš varčių prasiveria ir pasirodo besišypsantis veidas. Tai paslaugus vaikinas švaria tunika. Pakanka kelių žodžių ir grupė pradingsta už vartų.

Keisti namai. Tai nėra tipiška *domus* struktūra, kokią galima pamatyti Pompėjuose: dešimtmečiams slenkant, romėnų miestų pastatai susidūrė su mums labai gerai pažįstama problema – vietos trūkumu.

Imperijos klestėjimo laikotarpis lėmė, kad miestuose pagausėjo gyventojų, taigi išaugo namų paklausa. Visai kaip pas mus po karo. Kvadratiniai metrai visuose Italijos ir imperijos miestuose tapo pernelyg brangūs ir vertingi, kad būtų galima juos „švaistyti" nefunkcionalioms patalpoms – padidinti kambarių skaičiui, elegantiškuose *domus* atsiranda pertvarų, sienų ir papildomų aukštų, iškreipiančių originalų išplanavimą.

Taip dingo *atria* su vandens baseinais – vietoje jų radosi kambariai ir koridoriai. Tie puikiausi vidiniai kvepiantys sodai, fontanai ir kolonados, kurias esame pratę matyti filmuose ir piešiniuose, buvo sumažinti, paversti paprastais kiemeliais, neretai uždengtais papildomais aukštais. Tai dar ne viskas. Dažnai toks pertvarkytas *domus* būna dar padalijamas į du ar daugiau atskirų gyvenamųjų patalpų. Ir šis namas yra to pavyzdys – pusė jo tapo... gydymo įstaiga.

Pompėjų gyventojas, gyvenęs prieš dvi kartas ir pripratęs prie gražių vilų su sodais ir mažomis ramiomis kolonadomis, kažin ar pažintų šiuos namus, staiga tapusius pernelyg tamsiais ir triukšmingais...

Dabar grupelė eina ilgu koridoriumi, vedančiu į laukiamąją salę. Visi jaučia tą patį – lyg būtų vietoje, persmelktoje šventumo. Tikrai, koridorius tamsus, jį nušviečia tiktai kelių angų lempa, pakabinta lubų viduryje. Be to, čia stiprus smilkalų kvapas.

Kaip šventyklose. O kodėl šiuose namuose deginami smilkalai? Priežastis paprasta – jie turi šiek tiek antiseptinių savybių, juos tradiciškai patariama deginti visose vietose, kur susiburia žmonės, reikalingi globos: šventyklose, šventovėse ir, žinoma, gydymo įstaigose.

Kol Lusijus kalbasi su „kolega" iš administracijos ir rodo jam rekomendacinį laišką, sergančio vaiko šeima įsitaiso ant medinio suolo laukiamajame.

Aplinkui juos – kiti laukiantys ligoniai. Tai tikras mažas to laiko ligų „pavyzdžių rinkinys". Mums tai proga atrasti, kuo romėnai sirgo.

Dantų skausmas romėnų laikais

Reikia paminėti, kad tais laikais ir apskritai pirmaisiais amžiais po Kristaus dar nebuvo atskirties tarp gydytojų ir chirurgų. Geras gydytojas turi gebėti atlikti chirurgo darbą ir paruošti vaistus kaip vaistininkas. Yra (gydytojo) chirurgo apibrėžimas, kurį verta paminėti, kad suprastume, kokiomis sąlygomis jis dirbo. Jį užrašė Celsas (Aulas Kornelijus Celsas), gyvenęs prieš du tūkstančius metų, valdant Augustui ir Tiberijui, įdomaus traktato apie mediciną autorius:

> Chirurgas turi būti jaunas arba bent jau ne pagyvenęs; tvirtų rankų, jos jam niekada nedreba, puikiai naudojasi kairiąja ir dešiniąja, jo žvilgsnis skvarbus ir aiškus; drąsus, atjaučiantis, bet pirmiausia galvojantis, kaip pagydyti artimojo ligą, kad iš gailesčio jam neatliktų visko greičiau, negu reikia ar nenupjautų mažiau, negu reikia.

Įeitumėte šiandien į operacinę, žinodami, kad chirurgas nekreips dėmesio į jūsų skausmą? Didysis nejautros atradimas...

Du žilaplaukiai vyrai sėdi priešais sergančio vaiko šeimą; vienam iš jų galva perrišta į akis krintančia juosta – ji eina po žandikauliu, juosia skruostus ir galiausiai gražiu mazgu surišta viršugalvyje. Primena velykinį kiaušinį. Delną prispaudęs prie skruosto, patinusio nuo dantų skausmo. Pasisuka į savo bičiulį ir sunkiai tardamas žodžius klausia: „Bet ar tikrai gerai padarėme, kad atėjome čia, o ne pas kitą gydytoją, Diaulą?"

Jo draugas bando jį padrąsinti nuodingu pokštu: „Žinoma. Neseniai Diaulas buvo daktaras, dabar duobkasys – tai, ką daro kaip duobkasys, anksčiau darė kaip daktaras!" Ir priduria sentenciją: *Aegrescit medendo*... Laisvai išvertus – „Vaistas blogesnis negu liga..."

Iš tiesų, gydytojai nėra labai mylimi žmonių. Priežasčių daug – gydymo būdai ne tokie veiksmingi kaip šiandieniniai, o ir ligų pažinimas yra vos užsimęzgęs, palyginti su šiandiena.

Be to, yra daugybė šarlatanų, kurie naudojasi žmonių patiklumu ir atranda melagingų gydymo būdų ar „stebuklingų" vaistų.

Tarsi patvirtindamas šį įtarų žmonių požiūrį į gydytojus, laukiamojoje salėje nuskamba moters balsas. Ji išsilieja gydytojo padėjėjui, atėjusiam išsiaiškinti požymių, laidydama strėles į kitą gydytoją, vardu Simakas: „Man buvo prastai, tada pas mane atėjo Simakas su šimtu mokinių. Mane čiupinėjo šimtas ledinių rankų. Aš nekarščiavau, Simako dėka dabar karščiuoju."

Kas dabar nutiks pacientui, kuriam skauda dantys? Jis pasirinko žymaus chirurgo priimamąjį, bet lygiai sėkmingai galėjo nueiti pas barzdaskutį už kampo: jie teikia „papildomą pa-

slaugą" – traukia danti. Kaip nesunku įsivaizduoti, paprastais būdais.

Bet ar čia bus kitaip? Ligonis skaudančiais dantimis dar nežino, kad atėjus jo eilei susidurs su tikrais kankinimais. Romėnų gydytojai naudoja daug įrankių dantims traukti, laibiausiai bijomasi, be abejo, plokščiareplių, arba dantų *forfex*. Jeigu, kaip kartais nutinka, per operaciją danties vainikas nulūš ir šaknis pasiliks kaule, reikės dar baisesnių replių, kurių vardas viską ir pasako: *rhizagra*, graikiškai tai būtų „griebk šaknį"!

Visa tai dėl ėduonies. O kaip tais laikais gydomas ėduonis? Tai, ką perskaitysite ir sužinosite dabar, privers jus įvertinti, kad gyvenate mūsų laikais...

Romėnų laikais manoma, kad dantų skylės, panašiai kaip obuolių, atsiranda išgraužiamos paslaptingų kirminų „graužikų", gebančių pragraužti emalį kaip kinivarpos medį. Tai labai sena teorija, kurios šaknys siekia net Babilono epochą, ir ji išgyvens iki pat šių laikų.

Pirmasis žingsnis, žinoma, atsisakyti dirginančių valgių, pradėti vartoti vaistus ir burną skalauti skysčiais, kurių pagrindas – opijus, smilkalai, pipirai ir... drignės.

Drignės, mūsų bulvių ir pomidorų giminaitės, turi skausmo malšinamąjį poveikį ir yra stiprūs haliucinogenai. Bet tai labai pavojingas augalas – lapai, o pirmiausia smulkios juodos sėklos yra pasiutusiai nuodingos – Shakespeare'as mini drignes, aprašydamas Hamleto tėvo mirtį. Taigi, gydyti dantų skausmą – ne juokas, reikia viltis, kad niekas nesuklydo ruošdamas vaistą... Tai dėl to kreipiamasi į didžiuosius šviesulius, o ne į pirmą pasitaikiusį už kampo.

Kitas žingsnis – „užkišti" skylę dantyje pipirų grūdais arba

gebenių uogomis. Jei – kaip galima spėti – vaistai neveikia, į skylę pilamas raudonėlio ir arseno aliejaus užpilas ir ji užlipinama vašku.

Yra žengiančiųjų ir toliau. Toks Rufas iš Efeso buvo pratęs skyles užpildyti alūno, miros, kumino, juodųjų pipirų ir acto mišiniu. Tikras senovės aukštųjų technologijų mišinys.

Kiek veikė šie vaistai? Mokslinių tyrimų apie tai neturime. Bet labai tikėtina, kad skausmas neišnykdavo – jis buvo malšinamas vynu ir katžolės antpilu (tos pačios, prie kurios mėgsta trintis naminės katės).

Dažniausiai neišvengiamai tenka dantį ištraukti. Pagal mūsų standartus, Romos laikų šypsenos yra įspūdingos. Įprasta matyti burnas be dantų. Bet niekas nekreipia dėmesio. Taip tais laikais yra.

Stebinantis faktas – bet ne taip labai, gerai pagalvojus, – ėduonis ir dantų problemos dažniau kankina turtinguosius negu vargšus. Turtinga cukraus ir angliavandenių dieta, būdinga gyvenantiesiems patogiai, burną žaloja gerokai labiau nei tiems, kurie mažai vartoja. Bet, žinoma, mažai valgantis vargšas praranda dantis dėl prasto maisto... Ir vis dėlto kapuose netoli Romos buvo pastebėtas paradoksas – vergų dantys daugeliu atvejų sveikesni nei šeimininkų.

O kas daroma, kai dantys iškrinta?

Viena iš priemonių užpildyti tuštumą šypsenoje yra pakeisti trūkstamus dantis dirbtiniais, padarytais iš gyvūnų dantų, dažniausiai jaučių ir karvių. Jie apdorojami taip, kad tobulai tiktų ligonio burnai.

Kaip žinoma, nuo V a. prieš Kristų etruskai mokėjo daryti tiltus su auksine folija. Jie būdavo „prikabinami“ prie sveikų dantų,

tiltuose būdavo įtaisomi dirbtiniai dantys, naudojami kaip protezai. Bet šiai technologijai romėnų laikais nepasisekė.

Dar viena baisi detalė. Skaitant Celsą paaiškėja, kad egzistuoja „nehumaniškas“ (bent jau mums) būdas gydyti pūlinį ar kitas dantenų ligas – įkaitinta geležimi tiesiogiai pažeistoje vietoje...

Galbūt būtent apie šį gydymo būdą galvoja ponas skaudančiais dantimis – jo žvilgsnis įsmeigtas į tuštumą.

Kataraktos problemos? Štai sprendimas

Šalia sėdi kita pora – moteris ir jos vyras. Jos sudėtinga šukuosena – aplink galvą susuktos kasos, sutvirtintos kauliniu smeigtuku, įsmeigtu gulsčiai lyg skląstis. O vyras įbedęs akis į lubas ir kramto specialią gumą iš kadagio uogų ir portulakos (kambarinė gėlė, šiais laikais naudojama ir salotoms). Ši senovės kramtomoji guma iš tikrųjų yra priemonė nuo blogo burnos kvapo – dėl šviežio ir aitraus kadagio aromato. Ji yra pirmtakas tų šiandien reklamuojamų kvapiųjų tablečių – tų, kur, atrodo, tik paimsi į burną, ir tau užgniauš kvapą...

Bet tikrų rūpesčių turi jo žmona. Viena akimi nebemato. Nieko nepadėjo pastaruosius mėnesius naudoti prirašyti akių lašai. Juos ji dabar spaudžia rankoje. Romėnų akių lašai nėra skysti kaip mūsiškiai, jie lazdelės formos. Vaistai daromi iš tąsių sudedamųjų dalių, kuriuos reikia tirpdyti – geriausiai motinos pienu. Tarp sudedamųjų dalių yra viena įdomi – *castoreum* – ji veikia raminamai ir yra išgaunama iš europinio bebro sruoglių. Lašintumėt į akis? Tikriausiai ne. O tais laikais jie buvo laikomi panacėja!

Ant šių akių lašų gydytojas įspaudė savo ženklą – šiek tiek pareklamuoti, bet svarbiausia – išvengti padirbinių (tik pagalvokite, jau ir tuomet būdavo vaistų klastočių).

Antspaude, be jo vardo, galima perskaityti pagrindines sudedamąsias dalis ir vartojimo instrukciją (tai tikrasis dabar platinamų lapelių pirmtakas).

Ši moteris turi kataraktą ir artimiausiomis dienomis bus operuojama. Romėnų medikai sugeba atlikti subtilias akių operacijas – pavyzdžiui, pašalinti kataraktą.

Ligonė bus pasodinta priešais šviesą, žemiau negu gydytojas, o šio padėjėjas už nugaros laikys jos galvą. Tuomet nepaprastai atsargiai gydytojas tarp ragenos ir gyslainės įterps adatą ir lėtai nutrauks kataraktą. Taip, aš suprantu jūsų jausmus, todėl nebetęsiu...

Dar ir dėl to, kad iš kambario sklinda keisti garsai. Labiausiai panėši į dejones. Paskui jos vis stiprėja ir tampa beveik riksmais. Kol pagaliau virsta ilga prislopinta ir palaiminga aimana. Ligonius priimantys vergai susižvalgo ir šypsosi. Dabar gydomos ligonės problema tikrai „ypatinga". Tai moteris, persekiojama isterijos.

Menkai žinoma, bet žodis „isterija" yra kilęs iš graikiško termino *hystéra*, reiškiančio „įsčios" (neatsitiktinai šiandien, kai kalbame apie tyrimus ar operacijas, susijusias su gimda, vartojame terminus *histerografija*, *histeroktomija*, *histerosalpingografija* ir taip toliau).

Išties senovės gydytojai tikėjo, kad isterija užpuola moteris, kurių susikaupusi seksualinė „energija" negali išsivaduoti. Rizikos grupėje buvo našlės, senmergės ir moterys, neturinčios pastovių lytinių santykių. Jau nuo I a. po Kristaus buvo patariama

gydyti šią ligą klitorio orgazmu. Moterys kreipdavosi į gydytoją, o šis pasiekdavo, kaip tuomet buvo sakoma, „paroksizmą" savo rankomis. Ši praktika pasiekė ir mūsų dienas, ji buvo paplitusi dar ir XIX a. pabaigoje.

Pasirodo gydytojas!

Vaiko ir jo tėvų eilė. Gydytojo vergas ateina jų pakviesti. Jie staigiai pašoka ir skubriu žingsniu eina paskui vergą. Atsidaro kabineto durys. Jie dvejoja ant slenksčio. Žino, kad susidurs su vienu iš svarbiausių savo gyvenimo skyriumi. Ir tėvas ryžtingai įeina, jį seka žmona, glėbyje laikydama mažąjį ligonį. Kambario viduryje sustoja.

Gydytojas, regis, beveik nekreipia į juos dėmesio. Jis sėdi prie rašomojo stalo ir ant vaškuotos lentelės rašo pacientui receptą. Ant grindų – nuostabi daugybės plokštelių mozaika, joje pavaizduoti paukščiai ir šuoliuojantys miško žvėrys – pantera, gazelė, liūtas. Plokštelės išdėliotos ratu aplinkui mitologinį veikėją. Tai Orfėjas.

Taip, Orfėjas... Ir neatsitiktinai. Mituose Orfėjas savo kitara gebėdavo sutramdyti gyvūnus ir įveikti mirtį. Toks paveikslas gali įkvėpti ligoniams pasitikėjimą.

Greta gydytojo kabineto įrengtas kitas kambarys – *cubiculum*, čia galima pastebėti blyškiai lempos apšviestą lovą. Šiame kambaryje dienai paguldomi ligoniai, visai kaip mūsų laikų ligoninėse. Ir čia grindų mozaika tikrai elegantiška.

Motinos akys kruopščiai tyrinėja kiekvieną kambario kampą. Sienos papuoštos spalvotais keturkampiais ir ornamentais, kambario apatinę dalį juosia raudona juosta. Baldų nedaug. Be

rašomojo stalo, čia dar stovi suolas-dėžė, lentynos su knygomis ir moksliniais traktatais (jie didelių papiruso ritinių pavidalo). Motinos akys užkliūva už ilgo žemo stalo ir žvelgia į susirūpinusio tėvo akis – vergas jau išdėliojo operacijai chirurginius įrankius. Primena kankinimo įnagius.

Mums atrodo absurdiška, kad chirurgas operuoja savo kabinete, bet romėnų laikais (ir ne tik) tai normalu.

Tėvas pajunta, kaip kažkas drėgna paliečia sandalą ir kojų pirštus. Tai „glamonė" vandens ir acto prisigėrusio skuduro, kuriuo vergas valo nuo grindų kraujo pėdsakus, likusius po paskutinės chirurginės operacijos...

Gydytojas pakyla – tai gražus kiek vyresnis nei keturiasdešimties vyriškis, juodi plaukai žilsteleję, veidas taisyklingas, putlios gražios formos lūpos. Įspūdingos didelės tamsios akys. O labiausiai patraukia jo žvilgsnis – žavingas, galbūt dėl šypsenos raukšlelių akių kampučiuose. Jo bruožai ir akcentas išduoda kilmės šalį – Graikija.

Gerai pažįsta vergų šeimynėlės šeimininką, daug kartų yra buvęs jo ūkyje. Ir yra jam skolingas, kadangi pastarasis, pasinaudojęs aukšto lygio ryšiais, išsprendė kai kurias jo problemas. Gydymas, žinoma, bus nemokamas. Tylomis klausosi, kaip tėvai pasakoja apie sūnaus ligą. Vaikas jį stebi glaustydamasis prie mamos. Nebijo, instinktyviai įžvelgia jame draugą. Ir jis teisus. Šis vyras vienintelis, galintis jį išgelbėti. Gydytojas jį irgi stebi prielankiai. Jis kiek pakreipęs galvą ir lengvai šypsosi.

Jo toks pasitikėjimą įkvepiantis „Viduržemio jūros tipo" veidas mums pasakoja šį tą įdomaus. Išties, Romos istorijos pradžioje gydytojų nebuvo. *Pater familias* rūpinosi savo artimaisiais ir namų vergais, pasinaudodamas receptais ir žiniomis, perduo-

damomis iš kartos į kartą. Vėliau, nukariavus Graikiją, Roma pirmą kartą susipažino su profesionaliais gydytojais. Jie būdavo kilę iš pačių garsiausių epochos medicinos mokyklų: Efeso, Pergamo, Smirnos, Antiochijos. Tuometinė rytinė Viduržemio jūros pakrantė buvo panaši į šių dienų Jungtines Valstijas su „mokslo miestais", universitetais ir dideliais žinių centrais (pakanka prisiminti Egipto Aleksandrijos biblioteką).

Taigi, iš pradžių gydytojai Romoje buvo daugiausia graikų kilmės vergai (ir, regis, labai vertinami, kadangi turguje kainuodavo brangiau nei kiti). Netrukus šie vergai tapo išlaisvinti, o būdami atleistiniai galėjo atidaryti nuosavą medicinos kabinetą.

Gali stebinti, bet gydytojo profesija nederėjo romėnui dar ir dėl to, kad pagal jo vertybių kodeksą Romos pilietis negalėjo pelnytis iš pagalbos savo artimajam, bent jau ne iš rankų darbo. Ciceronas, kalbėdamas apie profesijų *decorum** („Apie pareigas", I), sakė, kad išsilavinęs romėnas gali išmanyti mediciną, bet ne ja verstis. Tai būtų tas pats, kaip, tarkim, šiandien kunigas po kiekvienų mišių ar išpažinties jums pateiktų sąskaitą.

Julijus Cezaris buvo pirmasis, supratęs šių profesionalų svarbą, ir leido laisviems gydytojams įgyti teisę į Romos pilietybę, taip faktiškai oficialiai apibrėždamas jų vaidmenį. Tai nutiko 46 m. prieš Kristų.

Trajano laikais gydytojai jau nieko nestebina. Netgi atsiranda ir greitai plinta profesija, kurią galėtume pavadinti turtingųjų romėnų „asmeniniu treneriu", tai yra *medicus amicus***, savotiškas romėnų patricijaus išklausytojas bei patarėjas kūno ir psichologijos klausimais.

---

* Priedermė (*lot.*).

** Gydytojo draugas (*lot.*).

Vis dėlto, nors pasikeitė kartų kartos, gydytojo profesija liko graikų „rankose“ – iš esmės archeologų rastuose įrašuose (antkapių akmenys ir panašiai) 90 procentų medikų yra vis dar graikiškos ar rytietiškos kilmės. Ir po šimto metų – III amžiuje po Kristaus – jie vis dar sudaro 75 procentus...

Veikia net savotiška valstybinė pirmosios pagalbos tarnyba, kurią, priklausomai nuo miesto dydžio, sudaro nuo trijų iki dešimties gydytojų (vadinamų *archiatri*). Paskyrimai į ją, atlygis ir šiokia tokia neliečiamybė buvo garantuojama imperijos.

Žinoma, už sunkius pažeidimus gydytojams buvo numatyta ir baudžiamoji atsakomybė – tai nustatyta *Lex Aquilia* 286 m. prieš Kristų ir *Lex Cornelia de Sicaris et Veneficis*, pagal šiuos įstatymus buvo baudžiami nuodytojai, bet juose buvo numatytos bausmės ir už nuodingų medžiagų išrašymą, pardavimą ir įsigijimą.

Taigi, neatsitiktinai daugelis į gydytoją žvelgia įtariai. Galų gale juk tai vergas, kuris gali pagaminti vaistų ir gyduolių. Net didis mokslininkas ir natūralistas Plinijus Vyresnysis apibūdina gydytojus taip: „Be skrupulų, vaikydamiesi šlovės jie imasi neteisėtų veiksmų, tai šarlatanai, blogio nesutramdoma gentis...“

Prasideda operacija

Gydytojas pasodina abu tėvus ir bando juos nuraminti. Įsivaizduoja juos kankinantį sielvartą ir mėgina paguosti, bet taip, kad nesuprastų, kokia sudėtinga bus operacija. Kol jis aiškina, kaip viskas rutuliosis, vaikui duodama taurė su labai saldžiu skysčiu, kad lengviau būtų nuryti. Iš tikrųjų jame yra sudedamųjų da-

lių, kurios jį apsvaigins beveik iki sąmonės netekimo. Prasidėjo anestezija.

Tuo metu motina neįstengia atitraukti žvilgsnio nuo ant stalo išrikiuotų įrankių. Jų gal trys dešimtys, gal daugiau. Tai tik dalis daug didesnio arsenalo, mažiausiai šimto penkiasdešimties vienetų, išdėliotų šen bei ten gydytojo kabinete. Kai kurie cilindro formos geležiniuose dėkluose (kaip mūsų termometrų), kiti medinėse dėžutėse ar odiniuose ritiniuose.

Ji to nežino, bet šie įrankiai tinka beveik visoms operacijoms, aprašytoms senovės tekstuose, ir leidžia suvokti, ką gali chirurgas daugelyje sričių – nuo odontologijos iki akių gydymo, urologijos ir ortopedijos...

Kokius įrankius naudos? Pasirinkimas platus. Labai daug skalpelių su pailginto lapo formos rankena. Suskaičiuojame ne mažiau kaip dešimt rūšių skirtingų ašmenų – jie skiriasi forma ir dydžiu, čia – pritaikyti tiksliems pjūviams, ten – platūs, skirti raumenims pjauti. Jie keičiami, kaip skustuvų ašmenys.

Nustebina, kokios išsamios ir šiuolaikiškos yra anatomijos ir chirurginių technikų žinios. Pavyzdžiui, unikalus ir neįtikėtinas vienas skalpelis, naudotas stuburo kanalui atverti.

Tai dar ne viskas. Štai rinkinys replių dantims traukti. Įsivaizduokime, kad jos bus pritaikytos žmogui, panašiam į Velykų kiaušinį... Padarytos iš bronzos ar plieno, jos blizga, tai tikri maži specializuotų dirbtuvių šedevrai, pagaminti pagal gydytojo nurodymus.

Kai kurios replės skirtos kitokiems „traukimams“ – ištraukti iš kūno rakštį ar strėlę. O kitos naudojamos kraujagyslėms užspausti ar žaizdai sutraukti. Šiuolaikiniam chirurgui nebūtų sunku atpažinti įrankius, beveik tapačius jo paties...

Pastebime neįprastas reples, labai primena tas ilgąsias, konditerių naudojamas saldumynams iš vitrinos paimti, bet šių tikslas akivaizdžiai kitoks – jos užsibaigia dviem dantytais griebtuvais, primenančiais krokodilo nasrus. Jomis sugriebiami migdolai gerklėje, suspaudžiami ir greitu sukamuoju judesiu išplėšiami...

Netrūksta įrankių rizikingoms operacijoms – pavyzdžiui, savotiškas S formos vamzdis šlapimo pūslės akmenims pro šlapimtakį pašalinti ir net keraminis pėdos formos terminis indas, pripildomas šaltų ar karštų skysčių, skirtas sąnarių ligoms ar uždegimui gydyti.

Vaikas dabar, apsvaigintas preparatų mišinio, guli ant operacinio stalo. Visiškos nejautros tais laikais nėra, žinomos tik skausmo malšinamosios medžiagos. O romėnams jau pažįstamo opijaus kilmės mišiniai kartu su daug alkoholio turinčiais gėrimais yra patys veiksmingiausi.

Dabar gydytojas apžiūri vaiko galvutę. Ji nuskusta toje vietoje, kur bus pjaunama. Chirurgas labai iškilmingai ima skalpelį – jo rankena ieties formos, o ašmenys itin aštrūs. Laiko jį lyg rašiklį ir atsargiai priglaudžia prie švelnios vaiko odos. Šią akimirką tėvas užsimerkia. O motina skausmo iškreiptu veidu išplečia akis. Tai išimtis, kad jiems leido pasilikti kabinete, tiesa, nuošaliau. Prie stalo, be chirurgo, stovi du vergai padėjėjai, vienas iš jų tvirtai laiko mažojo galvą. Ašmenys ima pjauti – iš karto ištrykšta kraujo srovelė. Vaikas bando pajudėti, bet jį tvirtai laikančios rankos (ir tai, ką jis išgėrė) neleidžia jam „apsiginti“. Labai greitai skalpelis nubrėžia odoje langą. Keli pjūviai ir ji atskiriama nuo kaulo. Tada užlenkiama į vieną pusę lyg knygos puslapis. Gausiai srūva kraujas, nes galvos odoje labai

daug kraujagyslių. Brūkštelėjimas vandenyje sumirkyta drobe, ir apnuoginama kaukolė. Dabar reikės perrėžti kaulą.

Ant stalo tarp daugelio paruoštų įrankių yra ir labai sudėtingų grąžtų su vainikėliu (tai cilindrai su dantyta karūna viršuje), jie sukami lanku. Bet čia gręžiama ne suaugusiojo kaukolė. Kelerių metų vaiko kaukolės kaulai dar plonyčiai, taigi reikia būti labai atsargiam.

Chirurgo ranka lėtai renkasi iš ant stalo išdėliotų įrankių. Sustoja prie kaltelio. Šitas tiks. Paima jį ir nepaprastai švelniai priglaudžia aukščiau smilkinkaulio. Pamažu dilindamas pradeda gremžti mažytį griovelį.

Delikačiai tęsia. Elgiasi taip, kaip po kelių dešimtmečių traktate „Apie gydymo būdą" patars Galenas: operuojant labai trapią kaukolę kirsti yra saugiau nei gręžti. Tėvui užgniaužia kvapą.

Šio chirurgo gebėjimai tikrai įspūdingi. Netrukus vaiko kaukolėje atveria penkių centimetrų skersmens „liuką". Įmeta kaltelį ir plaktuką į mažą kibirėlį su vandeniu, kurį vienas iš dviejų padėjėjų greitai nuneša šalin (taip Romos laikais valomi ir „sterilizuojami" chirurgų įrankiai...)

Dabar su kitu įrankiu kelia kaulo išpjovą ir pamažu ją nuima. Štai matyti pirmasis smegenų dangalų, saugančių smegenis, sluoksnis. Pulsuoja beveik neįžvelgiamos išorinės kraujagyslės. Padėjėjas pašviečia lempa, kad chirurgas galėtų apgludinti ir nuvalyti skylės kraštus, idant nebūtų pažeistas dangalas. Šis langelis bus vožtuvas smegenis spaudžiančiam skysčiui nuleisti. Jei vaikas išgyvens, kaulas pamažu užaugs ir uždengs skylę. Bet ar išgyvens?

Širdyje chirurgas puikiai žino, kad problemos neišsprendė – tik palengvino skausmą. Tais laikais ši liga neįveikiama.

Žaizda uždengiama odos atplaiša, ji sukabinama kaulinėmis smeigėmis. Siūti Galenas patarė gijomis iš labai plonų gyvūnų vidurių. Kitas būdas – siūti keltiško lino siūlais. Naudojami ir tepalai iš gydomųjų žolelių, padedančių užsitraukti randui.

Chirurgas iš terakotinio indelio, ant kurio graikiškai užrašyta *CHAMAIDRYS*, pasemia tiršto skysčio ir tepa jį ant žaizdos. Tai mūsiškis vaistinis berutis, naudotas traumoms, pūliniams bei piktžaizdėms gydyti – tik pagalvokite, dar ir šiandien jis naudojamas kaip burnos ar nosies skalavimo skystis arba nuo gangrenos.

Paskui vaiko galvutė, kurią jis jau bando pajudinti, bet yra vis dar pernelyg apsvaigęs, aprišama siaura juosta.

Operacija baigiasi keista apeiga. Šis gydytojas iš tikrųjų yra vienas iš geriausių prieinamų, bet nepajėgia išgelbėti visų. Daugelio mirčių negali paaiškinti nei jis, nei kiti gydytojai. Chirurgai žino, kad esant atvirai žaizdai jie turi tik vieną dieną ir vieną naktį gydymui, paskui prasideda užkrėtimas. Priežastys nežinomos. Išties tais laikais niekas nežino apie bakterijas ar virusus, nes niekas nesugeba jų pamatyti.

Taigi neatsitiktinai šis gydytojas savo kabinetą apsistatęs amuletais, laimę nešančiais ir dievų globą suteikiančiais daiktais. Ypač patraukia dėmesį maža bronzinė ranka, susijusi su Jupiterio Dolicheno kultu, dievybe, besirūpinančia karinių veiksmų sėkme – jos riešą apsivijusi gyvatė, ji tiesiasi pro nykštį ir gula ant pušies kankorėžio, esančio ant rodomojo piršto. Ši ranka pritvirtinta medinio stiebo viršuje tarsi tai būtų skeptras, ir gydytojas, graikiškai deklamuodamas šventus sakinius, braukia juo virš mažylio žaizdos. Tuomet pažvelgia į tėvą, nusišypso ir užsimerkia, leisdamas suprasti, kad viskas pavyko. Linkteli, leisdamas vaiką išnešti. Tėvas su vienu pagalbininku švelniai pakelia ir neša mažąjį ligonį į kitą kambarį, o jo kojos tabaluoja lyg medinuko.

Jūros atradimas

Ar vaikas bus išgelbėtas? Tikimės, nors niekada nesužinosime. Netrukus tęsime kelionę paskui monetą.

Bet viena yra tikra – archeologai iš tikrųjų atrado penkerių–šešerių metų vaiko, gyvenusio tarp I ir II a. po Kristaus, vergų (ar atleistinių), dirbusių kaime, sūnaus griaučius. Jo liga iškreipė kaukolę, o jos šone buvo chirurgo padaryta kiaurymė. Vaikas išgyveno operaciją ir vėliau jo nekankino siaubingi galvos skausmai. Bet neilgai. Deja, liga jį pasiėmė po pusantro mėnesio. Dabar jo kaukolė ir jo maži palaikai saugomi Romos universiteto „La Sapienza" Medicinos istorijos muziejuje. Vienintelis skirtumas nuo mūsų pasakojimo, kad archeologų rastas vaikas gyveno Romos priemiesčiuose, Fidėnėje.

Po operacijos negalima iškart vėl leistis į kelią. Motina, tėvas ir sūnus apsistojo pas savo šeimininko klientą, jis skyrė jiems kambarį savo namuose, per du kvartalus nuo gydytojo kabineto. Vaikui kelias dienas reikalingas visiškas poilsis, kol galės lipti į vežimą ir grįžti į namus. Graikas gydytojas dažnai jį aplanko, atneša tepalų ir vaistų, keičia tvarsčius, patikrina žaizdą. Nors yra pratęs kiekvieną dieną matyti pacientų kančią, jaučia nuoširdžią atjautą taip skaudžiai gyvenimo sudaužytam ligoniukui, kaskart jam besišypsančiam, ypač kai atneša mažą dovaną.

Belaukiant Lusijui pavyko įgyvendinti dvi svajones: atrasti jūrą ir įkristi į Veneros glėbį. Būtent mergina nusivedė jį į paplūdimį – ten, kur miršta bangos. Vergas nusišypsojo, padvejojo, paskui šypsodamasis palietė vandenį ir įbrido. Apžvelgė bekraštę jūrą, jos besikeičiančias spalvas žvilgsniui tolstant nuo kranto, bangų galybę. Niekada dar nematė tiek vandens, negalvojo, kad

tai įmanoma. Jis neatsispyrė. Nusimetė tuniką ir nėrė šaukdamas iš džiaugsmo, stengdamasis likti ten, kur kojos liečia dugną, kadangi plaukti akivaizdžiai nemoka.

Romos imperijos laikų Riminio paplūdimiai tikrai kitokie negu dabar – pakrantė toliau, bet pirmiausia ji visiškai tuščia... Nėra jokio masinio turizmo. Taigi, jokių skėčių, jokių būdelių, jokių statinių, linksmintojų ir, žinoma... jokių gelbėtojų nei mauduolių iš šiaurės. Paplūdimys yra tiesiog paprasta riba, niekieno žemė tarp dviejų pasaulių, sausa ir nesvetinga kaip dykuma. Taip ji ir vertinama – niekas netrokšta ten eiti, pasitiesti rankšluostį, degintis saulėje, maudytis ar atostogauti. Matyti tik reti praeinantys žvejai ar kartais bangose žaidžiantys vaikai. Jūra ir paplūdimiai nėra romėnų pramogų dalis.

Vėliau, kai dangų nužeria švytintys žvaigždžių taškai, Lusijus su mergina guli už paliktos valties, nutolę nuo visų ir nuo visko. Smėlis ir žvaigždės ilgai glamonėjo jų susivijusius kūnus. Būta akimirkų, kai merginos akys, regis, pagrobia visas dangaus žvaigždes, prieš jai užsimerkiant ir nušvintant nesibaigiančiu šypsniu.

Išvykimo rytą Lusijus sumokėjo už nakvynę kuklioje užeigoje, kur buvo apsistojęs. Sestercijus vėl perėjo iš rankų į rankas. Jis atsidūrė medinėje dėžutėje, kurią užrakino tarnautojas, ten susimaišė su daugeliu kitų sestercijų.

Bet neilgai truko, ir jis vėl leidosi į kelionę. Iš tos pačios užeigos, iš antro kambario nuo patalpos, kur gyveno gerai apsirengęs vyriškis, niūriu žvilgsniu išėjo stiprus vyras. Jo tvirtas kaklas, smarkūs judesiai, kariška eisena – sulig kiekvienu žingsniu jo sandalai žvangteli į grindis. Be abejonės, tai *caligae*, jų padai pakalti metalinėmis vinimis. Šis vyras tikrai kareivis, batavas, priklausantis Gajaus Nonijaus Cepiano, garsaus Trajano, o

paskui Hadriano karo vado, palydos skyriui. Buvo su juo metų metus, lydėdamas per visą karinę kampaniją Dakijoje. Ir šiandien jį lydi, jau vadovaudamas rinktinės kavalerijos daliniui.

Kai apmokėjo sąskaitą, grąžos gavo monetą. Akimirką į ją žvilgtelėjo, šypsodamasis imperatoriaus atvaizdui, tada įsidėjo į kapšą, paslėptą po diržu, šoko ant žirgo ir pasuko link Riminio miesto pietinių vartų. Jodamas po didžiąja Augusto arka aplenkė apsikabinusių ir švelniai atsisveikinančių (o gal tariančių „iki pasimatymo?“) įsimylėjėlių porą. Nepažino Lusijaus, nujojo toliau, kaip visuomet – šuoliais. Kol virto taškeliu Flaminijaus kelyje. Į pietus.

Tiberis

Į ROMĄ ATVYKSTAME VANDENIU

Prieš mūsų akis atsiveria kraštovaizdis, kertamas plačios šviesiai žalios spalvos upės. Lėtai vingiuoja per lygumą, brėždama plačius vingius, tarsi milžiniška gyvatė, medžiojanti grobį. Jos krantuose auga didžiuliai medžiai, pirmoji eilė milžiniškos augalijos kariuomenės, kylančios į aplinkines kalvas ir kalnus ir dengiančios juos storu žaliu apsiaustu, besidriekiančios į tolimesnius slėnius ir kalvas, kol pradingsta iš akių.

Įspūdinga matyti šią gamtos karaliją Romos imperijoje ir apskritai senovėje. Jau daugelį kartų šioje kelionėje atkreipėme dėmesį, bet vis tiek niekaip negalime nesistebėti: žmogus su savo keliais ir marmuriniais miestais, tokiais svarbiais mūsų istorijos knygose, iš tikrųjų yra tik maža išimtis šiame žaliame miškų, kalnų, krioklių, ežerų ir, žinoma, upių vandenyne.

Bet šioji nėra bet kokia upė. Tai civilizacijos istorijai labai svarbi vandens tėkmė. Beveik tiek pat, kiek buvo Tigras ir Eufratas Mesopotamijoje, Nilas Egipte, Geltonoji ir Mėlynoji upės Kinijoje.

Tai Tiberis.

Kaip žinoma, jis glaudžiai susijęs su Romos gimimu. Ir dėl

mitų, ir dėl savo istorijos. Juk šia upe, kaip pasakoja legenda, plaukė krepšys su naujagimiais Romulu ir Remu. Krepšys buvo išmestas į krantą, kur vilkė atrado du brolius ir juos užaugino urve ant Palatino kalvos. Neseniai zonduodami požemius specialiu grąžtu archeologai atrado po žeme nuostabią patalpą apvaliu skliautu. Į gręžinį nuleista kamera parodė lubas, padengtas lipdiniais ir labai spalvotomis freskomis. Andrea Carandini iš Romos universiteto, daugelį metų kasinėjantis Palatiną ir nušviečiantis pačias seniausias Romos ištakas, mano, kad tai gali būti *Lupercal*, vieta, kurią romėnai ilgai garbino, laikydami Romulo ir Remo mitiniu urvu.

Palikus nuošaliau legendas, Tiberis iš tikrųjų atliko esminį vaidmenį randantis Romai. Būtent prie jo krantų susitikdavo labai skirtingų kalbų ir kultūrų Lacijaus pietų ir šiaurės gyventojai – etruskai, lotynai, sabinai, o prieš juos priešistorės grupės ir bendruomenės. Parduodavo gyvulius, keisdavosi derliumi ir prekėmis, įsigydavo metalinių įrankių. Neskaičiuojant pirklių, iš Tirėnų jūros įplaukdavusių į upę prekiauti. Šitaip atkeliaudavo ir druska.

Visa tai vykdavo ne bet kur Tiberio krantuose, bet labai apibrėžtoje vietoje – ir šiandien tebesančioje didelėje saloje upės viduryje: Tiberio saloje. Tai tikrai buvo ideali vieta kirsti upę – kaip akmuo srovės viduryje, ant kurio galima statyti pėdą. Iš pradžių Tiberis buvo perplaukiamas paprastomis valtimis, paskui į salą buvo pastatytas krantus jungiantis Sublicijaus tiltas. Tai paskatino prekybą ir susisiekimą.

Rytiniame, kairiajame krante kilo garsiosios septynios kalvos, vėliau pavadintos Aventinu, Kapitolijumi, Celijumi, Eskvilinu, Palatinu, Kvirinaliu ir Viminaliu. Tai buvo pats geriausias taškas kontroliuoti (ir valdyti) visą vietovę. Kai kurios buvo sta-

čios, todėl gerai apginamos – taigi nenuostabu, kad jose nuo pat pradžių įsikūrė lūšnų kaimeliai (kaip liudija juos laikiusių polių duobės ir daugybė archeologų rastų daiktų).

Šių kalvų papėdėje atsivėrė lygumos, idealiai tinkančios prekių mainams. Taip pat čia buvo sudaromos sutartys, sutariama dėl vedybų. Tai nuo senų laikų buvo savotiškas primityvus „forumas". Daugiausia buvo keičiamasi druska, gyvuliais ir maisto produktais. Neatsitiktinai amžiams prabėgus imperijos laikų Romoje šiose vietose ir toliau veikė du turgūs – galvijų (kur parduodama mėsa ir gyvūnai) ir aliejaus (kur parduodamas laukų ir sodų derlius). Romos istorija niekuomet iš tikrųjų nebuvo nutrūkusi.

Šios mintys ir svarstymai sukasi galvoje, kai keliaujame toliau. Matant tingų Tiberio tekėjimą laukinėje ir tylioje gamtoje, Roma ir jos karštligiškas gyvenimas, triukšmingos gatvės, prigrūsti turgūs atrodo labai toli. Ir vis dėlto Romos imperijos sostinė visai šalia – vos už kelių dešimčių kilometrų. Ir jos buvimo ženklas išnyra priešais mūsų akis. Šiose vietose tai pats svarbiausias miestelis: Okrikulas.

Nuo respublikos laikų čia sutelkti milžiniški lobiai. Iš čia kilo ištisi pirklių luomai, tikros verslininkų dinastijos, sugebėjusios sukaupti nepaprastą turtą.

Kodėl Okrikulas tapo toks turtingas? Prekyba. Šis miestas suklestėjo, nes iškilo strateginėje prekybos tarp Romos ir Umbrijos bei Sabinos vietoje. Jis yra ten, kur susitinka Flaminija ir Tiberis, dvi svarbios prekių transporto arterijos. Todėl tapo ekonominiu atsparos tašku labiau negu Asizijus (Asyžius), Igubijus (Gubijus) ar Spoletas, esantys šiauriau. Šiais laikais viskas pasikeitė – išnykus jo strateginei prekybinei reikšmei, Okrikulas virto beveik nežinomu mažu miesteliu (Otrikolis), o kiti miestai tapo žinomi visame pasaulyje.

Okrikulas iškyla Tiberio vingyje, į jo uostą be paliovos įplaukia ir iš jo išplaukia krovininiai laivai ir baržos, pakrautos prekių. Daug laivų išsirikiavę į eilę išilgai molo. Tvyro vientisas triukšmas, kuriame galima išskirti riksmus ir keiksmus, savo ruožtu užgožiamus skriemulių cypimo. Prišvartuotų baržų virvės tempiasi paklusdamos srovės įgeidžiams ir skleidžia ilgą ir liūdną garsą, panašų į violončelės.

Mūsų dėmesį patraukia lojantis ir uodegą vizginantis šuo. Jis ant didžiulės rąstų rietuvės, sukrautos baržoje. Ji ką tik atsišvartavo, srovė ją greitai neša Romos link. Krūva rąstų, tašų ir žabų iškyla už prišvartuotų laivų, lyg būtų didžiulis kraštovaizdžiu slystantis medienos kalnas. Krovinys bus panaudotas ne tiek stalams, grindims ar namų sijoms gaminti, kiek – ir pirmiausia – sostinės gyventojams šildyti. Savotiškai šildyti – termose. Vien tik Karakalos termos, ir nėra abejonės, kad tą patį galima pasakyti apie Trajano termas, sunaudodavo ne mažiau kaip dešimt tonų medienos per dieną. Apskaičiuota, kad Karakalos termų požemiuose buvo galima laikyti 2000 tonų medienos, tai yra maždaug tiek, kiek reikia septyniems mėnesiams. O tai buvo tik vienos iš vienuolikos didžiųjų sostinės termų, neskaičiuojant mažiausiai aštuonių šimtų mažesnių. Roma kasdien patiems įvairiausiems poreikiams tenkinti praryдavo milžiniškus kiekius medienos. Dėl jos poreikio „maitinti“ Romą ir visus Romos imperijos didžiuosius miestus Europoje ir daugelyje Viduržemio jūros pakrančių sričių buvo iškirsti ištisi miškai, dėl to išnyko gyvūnai, augalai, buvo pažeista vietos ekosistema. Žodžiu, romėnai anksčiau pradėjo tai, kas vyksta ir dabar – intensyviai kertami didžiuliai miškų plotai. Tai, ką mes dabar darome atogrąžų miškuose ir kitose pasaulio vietose, romėnai darė tuomet žinomame pasaulyje. Tada, kaip ir

dabar, mediena buvo gabenama laivais ne tik per Viduržemio jūrą, bet ir imperijos upėmis. Taip, kaip čia, Okrikule, kur galima pamatyti praplaukiant baržas, pilnas medienos iš miškų aplinkui Fumajolo kalną, kur išteka Tiberis ir kur buvo svarbi medienos gamybos sritis.

Įdomu, kad ką tik išplaukusi barža greičiausiai niekuomet negrįš. Nepatogu ją plukdyti prieš srovę. Pernelyg didelė. Sprendimas paprastas ir genialus – kadangi ji medinė, bus išardyta ir parduota pagal svorį, kaip ir jos krovinys!

Dabar šuns lojimas rietuvės viršūnėje vis silpnėja, kol galiausiai ištirpsta uosto garsuose ir bruzdesy. Barža jau toli.

Ne visi išplaukę laivai išardomi, tik baržos. O kiti, kaip jie sugrįžta? Tikrai, nuplaukti į Romą yra lengva – pakanka laikytis srovės, o grįžti atgal? Sukabinta laivų vilkstinė traukiama ilgomis virvėmis krantu. Čia, Otrikolyje, laivams traukti prieš srovę naudojami jaučiai, taip Italijoje buvo daroma iki pat XX a. pradžios, kaip liudija tų laikų fotografijos. Kitur romėnai naudojo vergus (kaip dar šiandien Kinijoje prie Šen Nong upės, tik ten pasitelkiami ne vergai, bet „tempikų" komandos). Vergai tempia laivus lynus apsirišę apie liemenį. Slenka sulinkę, lyg judėtų prieš vėtrą. Tai įprastos scenos visose Romos imperijos laivybos upėse. O tai reiškia, kad ten, kur tempiami laivai, palei krantą visada yra takų ir kelių, čia nėra medžių, jie nukirsti, kad galima būtų praeiti. Šią detalę dažnai praleidžiame, kai galvojame apie romėnų laikų kraštovaizdį.

Matome guviai į valtį įšokant jaunuolį. Jis vilki geltonai oranžine tunika, prie diržo kabo kapšelis, siūbuojantis sulig kiekvienu jo žingsniu. Mūsų sestercijus jo viduje.

Jį turi nuo vakar vakaro, išlošė kauleliais iš kariškio, atjojusio

iš Arimino. Pakako išristi du šešetus, kad mūsų sestercijaus likimas pasikeistų.

Jaunuolis nusimeta apsiaustą ir pažvelgia į vairininką: „Keliauk, Fulvijau! Galime išvykti."

Du vergai atriša lynus ir pastumia laivą, kad jis nutoltų nuo molo. Paskui sušoka vidun. Nereikia daug pastangų, nes laivą pagriebia srovė ir pradeda švelniai nešti lyg sausą lapą. Vairininkas tvirtai kreipia laivą ir žiūri į horizontą – upė laisva. Kelionė bus rami. Kelionės tikslas – Roma.

Pasaulio centras

Valas įsitempia, virpa ir, atrodo, nori perpjauti vandenį, narčiai mesdamasis kairėn ir dešinėn – žuvis užkibo! Vaikinas išmaniai traukia meškerykotį, sulinkusį nuo jos svorio. Štai kažkas sidabru sužimba gelsvame vandenyje. Taip, prie Romos Tiberis nebėra itin žalios spalvos, kokia jam būdinga kaimo vietovėse, jis plukdo nuosėdų iš Anjenės upės, tekančios kiek šiauriau, naštą – net kalbama apie „šviesųjį" Tiberį. Lėtai ir atsargiai žvejys veda žuvį kranto link, tuomet ištraukia ją ant žolės. Gražus grobis! Kol grabinėja kabliuko (tokio paties kaip mūsiškiai), už jo upe praslenka iš Otrikolio išplaukęs laivas, pakrautas aliejaus amforų, jame plaukia jaunuolis su geltonai oranžine tunika. Nuo jų išvykimo prabėgo trys dienos, dabar jis stovi pirmagalyje ir stebi krantą.

Trajano laikų Romos vaizdo nuo Tiberio saulei tekant neįmanoma aprašyti.

Iš pirmo žvilgsnio primena Indijos Gangą, kai teka pro šventąjį Benareso miestą (dabar Varanasis). Kairėje pusėje matyti iki

pat vandens besileidžiantys laiptai, apačioje – nedidelis molas. Čia, aišku, nėra guru, bet stoviniuoja daug besikalbančių ir spalvotas tunikas dėvinčių žmonių. Tai pirmasis mažas miesto „uostas“, palengvinantis prekių pristatymą į gatves. Kai kurie laivai čia prisišvartavę bortas prie borto, kaip gondolos Venecijoje. Jie iškrauna prekes, kurios bus tiekiamos į mažas parduotuves, jau šią valandą priimančias pirmuosius klientus.

Dabar laivas susigretina su viena iš daugelio didelio tilto arkų. Jis ne pirmasis (jau praplaukė Milvijaus tiltą už keleto kilometrų nuo čia). Įsivaizduojate, šis tiltas buvo pastatydintas Nerono, kad lengviau galėtų pasiekti Agripinos, savo motinos, portiką ir sodus. Mums moderniais laikais sako kiek daugiau, kadangi jungia Romą su Vatikanu, kur Trajano laikais dar nėra jokios bazilikos. Tai kaimo vietovė su nedaug pastatų. Čia stovi cirkas (tai yra hipodromas), gal kiek apgriuvęs, kur Neronas įsakė kankinti krikščionis, apkaltinęs juos padegus Romą. Čia 64 m. po Kristaus mirė šventasis Petras – jo, kaip ir tūkstančių kitų žmonių palaikų, kapas buvo didžiuliame nekropolyje, išaugusiame prie kelio, besibaigiančio tiltu. Bet tikintieji krikščionys pastatė mažą šventyklą, kur mažomis grupelėmis jį garbino. Paskui virš šios šventyklos buvo pastatyta Šventojo Petro bazilika. Praplaukdami po tiltu pastebime jau šurmuliuojančius žmones. Prasideda piko valandos.

Už tilto Tiberis daro pirmąjį iš dviejų didelių vingių Romos mieste.

Stebina, kad pakrantės neprižiūrėtos – palei visą upę nematyti sienų ar aukštų mūrinių pylimų, apsaugančių nuo potvynių (kaip kad šiandien), tik pievos, besidriekiančios iki vandens, nendrių guotai, nedideli nuosėdų paplūdimiai ir žolių kuokštai. Todėl Tiberio potvyniai dažnai sukelia katastrofas. Anot Tito

Livijaus, Romos gyventojai yra tiek pripratę prie potvynių, kad net laiko juos „dievų valios apreiškimais“ – net tikima, kad labai pavojingi potvyniai pranašauja kažką baisaus, vieną arba kitą katastrofą, sujauksiančią Romos gyvenimą. Kad suprastume, kokie dažni yra potvyniai ir kiek sąnašų jie plukdo, pakanka pagalvoti, kad toks šventas paminklas kaip *Ara Pacis**, Augusto pastatytas atviroje vietoje, per pusantro amžiaus taip nugrimzdo į žemę, jog prireikė žemyn vedančių laiptų, kad būtų galima jį pasiekti.

Nepaisant imperijos pastangų, neprižiūrėti Tiberio krantai primena trečiojo pasaulio upę – pakrantės nusėtos sudaužytomis amforomis, gyvulių kaulais ir visokiomis šiukšlėmis. Mažose medinėse prieplaukose maudosi vaikai – jie panyra vandenin ir juokdamiesi išnyra, matyti jų balti dantys ir vandens suglostyti žvilgantys plaukai. Kiek toliau ant įstrigusių rąstų pakrantę nutūpė balčiausi garniai ir gervės. Šalia guli sulūžusi ir palikta valtis. Matome iš vandens kyšančius kitų dviejų mažų laivų griaučius, pamažu ardomus Tiberio. Žinoma, čia yra ir sveikų valčių, ištrauktų į krantą ir suguldytų eile. Jos baltos, papuoštos mėlynais ir raudonais raštais. Kaip tik dabar viena iš jų irklų stumiama slenka nuo kranto, joje trys žmonės ir gerai pritvirtinti maišai. Mikliai praplaukia pro varnų lesamus yrančius gyvulio palaikus.

Šis vaizdas nelabai dera prie imperijos sostinės puošnumo. Tarsi įeitume pro jos tarnybinį įėjimą, kur filmuose paprastai būna skersgatviai, pilni šiukšlių maišų.

Bet užtenka tik pakelti akis, kad suprastum, jog esi ypatingoje vietoje. Už kelių metrų nuo šios „niekieno žemės“ stovi neper-

---

* Taikos aukuras (*lot.*).

traukiama linija namų ir pastatų, primenančių legionierių skydus. Prasideda ten, kur krantas keletą metrų pakyla. Kartais tai kelių aukštų pastatai, kaip, pavyzdžiui, prie Arno, Florencijoje, šalia Senojo tilto. Tai *insulae*, kurios viena puse žvelgia į Romos skersgatvius, o kita – į Tiberį. Stebėti šiuos pastatus leidžiantis Tiberiu – tai tas pats kaip žiūrėti šachmatų lentą, susidedančią iš langų, atsiveriančių virš subraižytų sienų, balkonų, kabančių skalbinių ir taip žvilgtelėti į kasdienį gyvenimą. Panašiai kaip traukiniui lėtai važiuojant pro miestą, pro langus galime matyti virtuves ir valgomuosius, kur žmonės vakarieniauja ar žiūri televizorių.

Ir čia slenka gyvenimo kadrai: štai senis, prisiglaudęs prie lango, valgo duoną. Vaikinas velkasi raudoną tuniką. Kiek toliau vos pabudusi ponia atidaro langines ir glaudžia jas prie sienos. Vilki tik lengvutę naktinę tuniką. Pastebi tai ir instinktyviai prisidengia, žaibuodama griežtu žvilgsniu. Dar už dviejų langų vyras iš penkto aukšto pila naktipuodį.

Esame ties Navonos aikšte, iš tikrųjų upė prieš tekėdama link Tiberio salos suka aplink Marso lauką. Čia kyla įspūdingos architektūros pastatai. Priešais mūsų akis slenka pirmiausia kolonos, statulos, portikai, o po jais pastebime žmones, šen bei ten einančius atlikti pirmųjų užduočių. Už šios pirmos pastatų eilės matome likusią Romą – pastatų ir šventyklų stogus, o ryto rūke įspūdingai Kapitolijaus viršūnėje iškyla Kapitolijaus Jupiterio šventykla.

Dabar įžengiame į Romos širdį. Istorija visur apie mus, taip pat ir jos didieji vardai – praplaukiame po didelėmis kito tilto arkomis, jį pastatė Agripa, Augusto žentas, Panteono įkūrėjas.

Praplaukiame Tiberio salą – kol slenkame pro šalį, pastebime, kad ji laivo formos. Iš tikrųjų romėnai pritaikė jos pailgą formą,

kad pavaizduotų laivą, naudodami vulkaninio tufo blokus, padengtus klintinio tufo plokštėmis. Visa sala tapo paminklu, o jos viduryje kyla obeliskas, simbolizuojantis stiebą.

Jie pavaizdavo apkaltą ir visaip išpuoštą laivo korpusą, pavyzdžiui, Eskulapijaus ir jo gyvatės atvaizdais. Viskas nuspalvinta kaip tikras laivas ir iš toli rytmečio migloje visa sala primena upės viduryje prisišvartavusią triremą.

Jau keturis šimtus metų čia stovi Eskulapijaus šventykla. Priežastis, kodėl romėnai įkūrė ją čia, labai praktiška – tai būdas ligonius laikyti toliau nuo miesto, taip sumažėja epidemijos rizika. Žodžiu, Tiberis sukuria natūralią „sanitarinę sieną".

Žinoma, Romos gyventojai turi kitą, šventą priežastį – III a. prieš Kristų miestui smogė baisi liga, tuomet į Epidaurą Graikijoje buvo pasiųsta delegacija, kad atgabentų į Romą dievybės statulą.

Kol pasiuntiniai laukė, gyvatė, dievo įsikūnijimas, iššliaužė iš šventyklos, įsiskverbė į romėnų laivą, o jiems grįžus į tėvynę nuniro į Tiberį ir nuplaukė iki pat Tiberio salos. Romėnams tai buvo dievų ženklas – Eskulapijaus garbei buvo pastatyta šventykla, o epidemija baigėsi.

Sala su abiem upės krantais sujungta dviem tiltais (Fabricijaus ir Cestijaus), po kuriais dabar ir plaukiame. Kiek tolėliau matome savo tikslą – ilgą prieplauką kairiajame Tiberio krante. Čia įkurti pagrindiniai Romos sandėliai, *horrea*. Labai primena šiandieninius didelius automobilių pramonės kompleksus. Jie apima didžiulius plotus, juos dengia nesibaigiančios ilgų stogų eilės. Arkos, žvelgiančios į Tiberį, labai primena atvertas burnas. Taip, galime jas laikyti alkanomis Romos, tikro demografinio „siaubūno", nasrais, Medūzos, bet ne su tūkstančiu gyvačių galvų, o tūkstančiu burnų, kurias reikia nuolatos maitinti.

Net ir iš toli vaizdas įspūdingas – daugybe rampų, įstrižai nuleistų iš prišvartuotų laivų išilgai Tiberio kranto, kaip skruzdėlės slenka nesibaigiančios virtinės vergų, nešančių įvairiausias prekes. Tuomet juos praryja pražioti *horrea* nasrai. Viskas sutvarkyta ir organizuota lyg milžiniškame skruzdėlyne.

Kai kurios prekės atkeliauja iš tolimiausių imperijos vietų. Čia tikrai galima justi, kad visa imperija sukasi apie Romą, o jos tikslas – maitinti, ginti ir auginti šio miesto galią.

Roma

PASAULIO CENTRAS

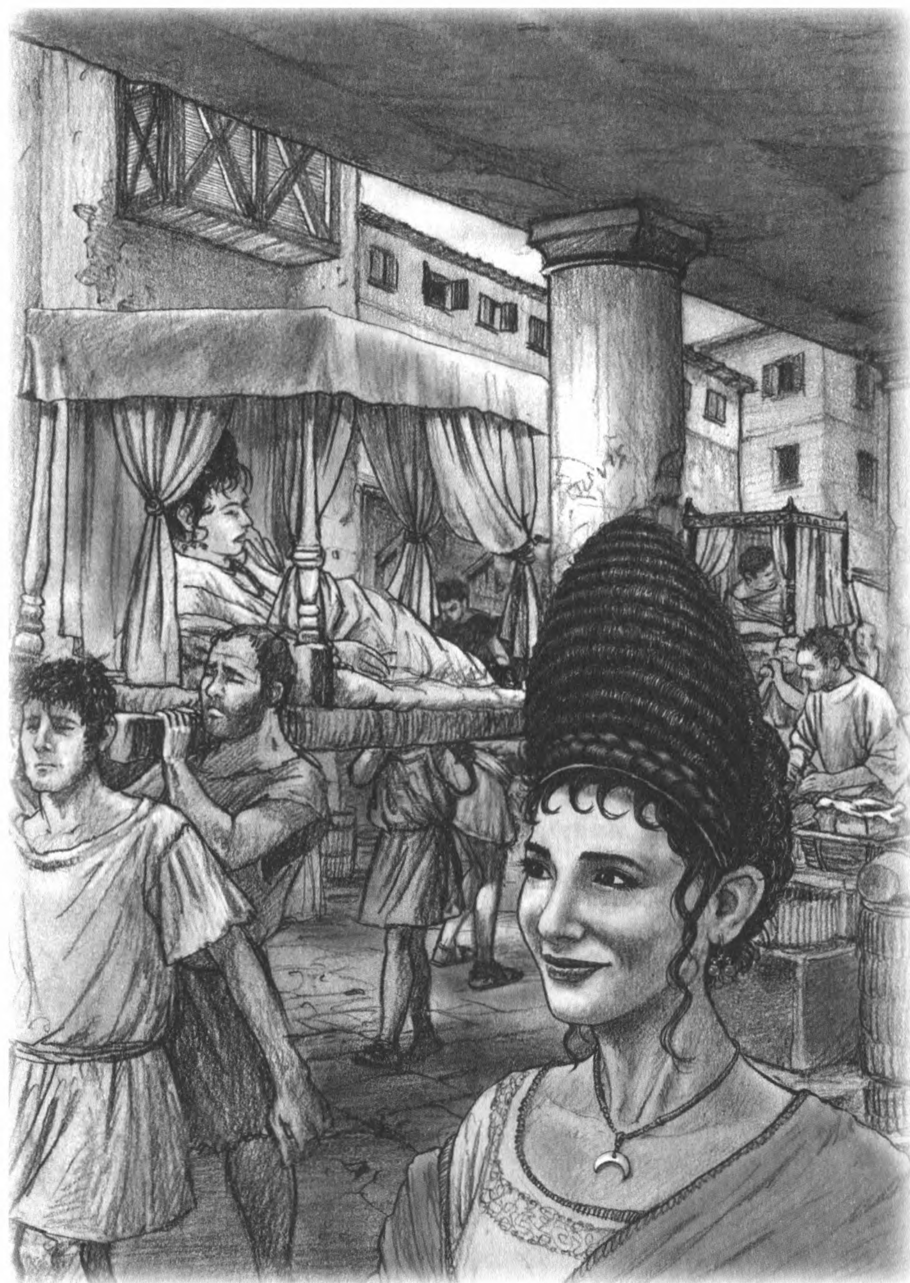
Vaikštome miesto gatvėmis

Per Romą einame su ką tik iš laivo išlipusiu jaunuoliu geltonai oranžine tunika. Žvilgtelėję į dokumentus, sužinojome, kad jis vardu Aulas Kocėjas Hilaras. Pristatęs prekes ir sutvarkęs formalumus, prieš grįždamas į Okrikulą turi išpildyti savo sesers prašymą. Kaip galima lengvai įsivaizduoti, vykstantieji į Romą beveik visuomet gauna draugų ar giminių prašymų nupirkti ką nors, ką sunku rasti provincijoje. Romoje yra visko...

Hilaras turi rasti prieskonių ir kvepalų. Todėl pasileidžia gatvėmis pirmiausia ieškodamas *taberna unguentaria,* tai yra kvepalų parduotuvės.

Tarnautojas prie *horrea* įėjimo jam nurodė Romos kvartalą, kur geras pasirinkimas ir saikingos kainos.

Hilaras, kaip ir visi atvykėliai, eina pagrindinėmis gatvėmis, kad nepasiklystų šiame skersgatvių labirinte, kurio gerai nepažįsta. Pirmiausia jam padarė įspūdį sutinkamų žmonių gausa. Okrikule panašios minios susirenka tik švenčių dienomis. O čia

tai kasdienis reiškinys. Žmonių tiek, kad daugiau laiko užima išvengti susidūrimų nei dairytis po Romą... Pagrindinėje gatvėje jų tiek daug, kad jis nebegali įžiūrėti gatvių plokščių dangos. Mato tūkstančius veidų – pirmiausia vergų, bet taip pat gerai apsirengusių advokatų, traukiančių į Forumą su savo klientų palyda, moterys su savo vyrais arba lydimos vergų eina apsipirkti.

Ši gatvės minia yra „dviejų aukštų", kaip namas: pirmame aukšte – paprasti žmonės, antrame – aukštuomenė, šie išsitiesę neštuvuose. Ir jų – judančių abiejomis kryptimis – daug. Lyg gondolos Didžiajame kanale. Kai susitinka dveji neštuvai, jų įnamiai nužvelgia vienas kitą iš toli ir dažnai prasilenkdami ignoruoja vienas kitą. Kai kurie net užtraukia užuolaidas. Aiškus pranašumo ženklas...

Hilaras priverstas pasitraukti į šoną, kad praleistų neštuvus, – priešais juos einantis vergas lyg minios „ledlaužis" pastumia visus trukdančius. Kad nebūtų nušluotas, jaunuolis pasitraukia ant šaligatvio po portikais ir pasinaudoja proga žvilgtelėti, kas neštuvų viduje – o ten matrona nukarusiu pagurkliu, nuobodžiaujančiu žvilgsniu, brangiais drabužiais. Praslenka tarsi šių laikų reklaminis plakatas pro langą važiuojant traukiniu.

Hilaras nusprendžia eiti po portikais, kurie įrengti beveik visų pagrindinių Romos gatvių pakraščiuose. Juos prilaiko kolonos ar mūriniai stulpai, padengti šviesiu tinku, jų apatinę dalį juosia raudona juosta. Kaip ir visų pastatų... Nėra ką sakyti, kokios kolonos purvinos. Čia delnų atspaudai, rėžiai, pro kuriuos kyšo plytos, ir grafičiai. Jo žvilgsnis užkliūva už užrašo: „Įsimylėjėlių gyvenimas saldus it bičių medus." Nusišypso – sunku tikėtis tokios švelnios frazės tokioje chaotiškoje vietoje. Atsiremia

petimi į koloną ir nusprendžia stabtelėti, pasižiūrėti į gatve tekančią žmonių upę.

Laiškanešys visada beldžia du kartus... jei ateina!

Minioje eina paštininkas. Tai *tabellarius*, jo vardas Primas (tai žinome iš archeologų atrastų antkapių plokščių). Nardydamas tarp praeivių ieško reikalingo adreso. Išties imperijos laikų Romoje nėra namų numerių. Taigi, kaip surasti gavėją? Jau matome – jis turi vaškuotą lentelę su visomis nuorodomis, pavyzdžiui, paminklais. Žodžiu, tai, ką laiko rankoje, yra savotiškas senovės „navigatorius". Kas ten parašyta? Pasiklausykite vieno iš maršrutų, Marcialio įamžinto „Epigramose" (I, 70):

> ...tau reikės eiti iki Prokulo namų. Jei klausi manęs kelio, pasakysiu. Praeisi už Kastoro šventyklos, šalia baltos Vestos šventyklos, paskui mergelių vestalių namus, tuomet per via Sacra pasieksi garbingą Palatiną, kur žiba didžio imperatoriaus statulos. Tegul tavęs nesulaiko nuostabi Koloso, pasipuošusio spinduliais ir besidžiaugiančiu tuo, kad pranoko Rodo kolosą, didybė. Pasuk ten, kur stovi Bakcho girtuoklio šventykla ir Kibelės rotonda su koribantų freskomis, iš karto turi sukti į kairę link... kilniausio namo atrijaus...

Galbūt reikia nedidelio paaiškinimo – jei išeiname iš Romos „nulinio taško", Romos forumo, kur stovi Kastoro ir Polukso šventykla, praeiname pro balčiausią Vestos šventyklą, išeiname į *via Sacra* (Šventąją gatvę, išlikusią ir šiandien), tada sutinkame

milžinišką Nerono statulą su saulės spindulių karūna (ji varžėsi su Rodo kolosu, vėliau Hadriano buvo patraukta arčiau Koliziejaus, kuriam ir davė vardą), tada, sukinėjantis aplinkui kitas šventyklas ir paminklus, dabar dingusius, bet stovėjusius ant Palatino netoli Tito arkos, pasiekiamas tikslas.

Greičiausiai romėnų laikų *tabellarii* gerai žinojo savo teritoriją – kaip kad dabar taksistai, taigi, jiems nereikėjo tokių ilgų ir tikslių nuorodų. Vis dėlto iš Marcialio suprantame, kad ir tuomet orientuojantis mieste svarbūs taškai buvo tarsi „švyturiai". Ir *tabellarii*, ir paprastiems žmonėms.

Kas yra praeiviai?

Hilaro akys stabteli pirmiausia prie lėtai judančių arba stoviniuojančių žmonių, todėl juos lengva tyrinėti žvilgsniu. Štai duonos pardavėja žingsniuoja laukdama klientų, jos krepšys banguoja virš minios. Praeina pro gyvačių kerėtoją, aplink kurį susirinko būrelis žmonių, tarp jų ir vaikas išplėstomis akimis. Vaikas nežino, kad gyvatėms išrauti dantys, nežino ir to, kad kerėtojo paslaptis ne muzika, o kuokštas spalvotų plunksnų, pritvirtintų prie muzikos instrumento galo, kuriuo kerėtojas siūbuoja priešais gyvatės galvą ir taip ją trikdo. Niekas gyvačių „nekeri".

Kerėtojo melodiją pamažu užgožia jau užkimęs gatvės virėjo balsas, jis ant karštų lėkščių nešioja garuojančias dešreles. Tai dešrelių ir dešrainių, parduodamų Niujorko gatvėse, pirmtakai.

Štai su savo nešuliu praeina bakalėjininko berniukas. Tai pristatymo valanda ir jis žino, kad šiandien turės užkopti į daugelį aukštų. Romėnų *insulae* nėra liftų... Jam pasisekė, kad turtuoliai gyvena apatiniuose aukštuose, taigi kažin ar kaskart turės lipti

iki viršaus. Tačiau jo laukia tiek daug laiptų, kad dienos pabaigoje bus nukamuotas.

Tarp gatvės pakraščiuose stoviniuojančių personažų Hilaras pastebi vyrą, saugantį parduotuvę, kitas, veikiausiai prastas poetas, laukia klientų (kad sumokėtų jam už paprastus kūrinėlius, skirtus mylimajai ar kokiam nusižiūrėtam galingajam). Norėdamas sudurti galą su galu, šis veikėjas rašo laiškus neraštingiems, kurių romėnų visuomenėje yra gerokai mažiau nei viduramžiais ar vėlesnėse epochose iki pat pramoninio amžiaus.

Dar vienas menininkas žingsniuoja per minią – tai aktorius, jis kalbasi su neštuvuose laisvai išsidrėbusiu reginių organizatoriumi. Iš esmės aktoriai romėnų visuomenėje yra laikomi visiška prastuomene, vos pakopa aukščiau negu prostitutės – bet šis yra išimtis, didžiūnas net sustabdė neštuvus, kad jo išklausytų. Tai labai mylimas aktorius, savo epochos George'as Clooney, jis vardu Numerijus Kvinktijus. Iš jo vardo suprantame, kad tai atleistinis svarbios Kvinktų šeimos vergas. Kartu yra jo žmona, taip pat atleistinė, ji vardu, žinoma... Primila Kvinktija. Tai romėnų tradicija – išlaisvintiems vergams suteikti jų buvusių šeimininkų vardus.

Visi šie personažai nėra fantazijos vaisius, jie iš senovės palikimo – raštų apie kasdienį gyvenimą (Marcialio ir kitų) bei antkapių. Kaip ir tai, ką dabar Hilaras išgirsta už nugaros. Atsigręžia ir mato du vyrus, sėdinčius *popina*. Tai du seni draugai:

> Julijau, tu esi brangiausias iš visų mano draugų, prisiekiu, jei senos priesaikos turi vertės, netrukus šešiasdešimt metų, tau liko gyventi nebedaug dienų.
>
> Negerai atidėlioti tai, ką galbūt vieną dieną norėsi neigti: tiktai tavo praeitis tau priklauso. Tavęs laukia tik vargų ir skausmų

grandinė. Pradingo visi džiaugsmai, nepasiliko su tavimi. Griebk džiaugsmą abiem rankom – ir netgi taip sučiuptas šis dažnai gali iš širdies pradingti. Patikėk manim, išminčius nesako: „Gyvensiu!“ Gyventi rytoj yra per vėlu – turi gyventi šiandien...

(Marcialis, I, 15).

Hilaras nusišypso... Šiame tūkstančio progų mieste panaši gyvenimo filosofija nulemia šimtų tūkstančių žmonių elgesį ir pasirinkimą. Taip mąsto dauguma Trajano laikų imperijos romėnų. Dar grįšime prie šios temos – romėnams yra tik ši diena. Po mirties nieko nebelieka...

Hilaro dėmesį patraukia labai stiprus kosulys. Iš tikrųjų kosulys ir skrepliai labai įprasti Romos gatvėse. O dabar kosėja senolių pora, lėtai ateinanti priešais. Jis aukštas ir liesas, šviesių akių, labai „angliškas“, ji mažutė ir labai judri, va tik žiaurus kosulys pristabdo. Humoro jausmas romėnų laikais gyvenimą lydi kasdien ir dažnai yra labai aštrus. Štai jis sako jai:

Turėjai keturis dantis, Elija, jei neklystu.
Dukart sukosėjai ir išlėkė kaskart po du.
Elija, dabar gali rami kosėti visą dieną.
Kosulys nebeturi ko nusinešti...

(Marcialis, I, 19)

Pasukame į skersgatvį

Hilaras žingsniuoja toliau. Bet dabar, priėjęs didelę *Mater Matuta* (Rytmečio Motinos), kuri žvilgsniu aprėpia visą gatvę, statulą, pasuka į skersgatvį. Šviesos staiga apmąžta, čia vėsiau. Tikrai,

saulė čia neprasiskverbia, ir Hilarą apima įspūdis, kad jį supantys namai tuoj puls vienas kitą – tiek jie arti vienas kito.

Dažnai Romos gatvelės nėra išsidėsčiusios stačiais kampais, ir ši ne išimtis – ji kreiva, suka į dešinę, paskui į kairę, priklausomai nuo namų sudūrimų geometrijos.

Gatvės danga – suplūkta žemė ir dvokiančio vandens upeliai. Kvapas kartais nepakeliamas, ypač kai praeini pro kokią nors šiukšlių krūvą, verčiančią nusukti nosį. Šen bei ten Hilaras sutinka vyrų ir moterų. Jie priklauso įvairiems luomams. Nors tai varganas skersgatvis, jis kasdienės vargšų, vergų ir turtuolių judėjimo geografijos dalis. Žinoma, čia su neštuvais būtų sunku praeiti. Mažų mažiausiai dėl šeimininko uoslės. Bet ir tai yra Roma...

Skersgatvis išeina į gatvę. Pagaliau! Ji kiek platesnė, čia išsirikiavusios parduotuvės, galima kvėpuoti, o Hilarą apgaubia ant grotelių kepamos žuvies kvapas...

Tai geras kvapas, jis sklinda iš aukštai. Sustoja ir pakelia akis – balti dūmai kyla iš antro aukšto. Tai ten ir kepama... Kiek aukščiau, virš dūmų, vaizdas įspūdingas. *Insulae* labai aukštos. O tarp vienos ir kitos – virvių tinklas. Ant daugelio iš jų džiūsta tunikos ir kiti Romos namų šeimininkų iškabinti drabužiai.

Žvilgsniu perbėga sienas. Apatinė dalis sumūryta iš tvirtų plytų, bet kuo aukščiau, tuo medžiagos prastesnės. Tai negailestingai atskleidžia tinkas (ir šis prastos kokybės), metams bėgant nubyrėjęs. Kaip anatomijos knygos paveiksliuke namų kūnui nuplėšta oda, jis paliktas nuogas ir rodo griaučius bei raumenis. Gerai matyti sijos, aiškiai apibrėžiančios įvairių aukštų ir kambarių kontūrus. Primena viduramžių Normandijos namus su sijų griaučiais, ant kurių dar ryškios stalių darbo žymės. Nėra plytų, sienos pastatytos iš prasto molio, supilto ant kapotų šakų ir skaldos, mišinio.

Langai be stiklų, nes šie pernelyg brangūs, uždaromi ir atidaromi medinėmis langinėmis, kaip spintos durimis.

Daugelyje vietų „spintos“ prikabintos prie namų sienų. Iš tikrųjų tai maži uždari balkonai (šiandien pasakytume – klasikinis statybų tvarkos pažeidimas), leidžiantys padidinti mažytį butelį užgrobiant šiek tiek erdvės. Čia paprastai įrengiamos gorės maistui kepti. Langai ar grotos sudaro sąlygas vėdinti. Kitos, mažesnės „spintos“, elegantiškai išpuoštos, uždėtos kaip kaukės, kad apsaugotų langą. Taip galima matyti gatvę, o patiems likti nepastebėtiems...

Viršuje kyšo stogų pakraigės – ilga eilė mažų molinių veidų, puošiančių paskutinę čerpių eilę, pramaišiui – čerpė ir plytelė.

Namai nėra visi vienodo aukščio. Kai kurie mažesni, virš kitų kyla nedideli antstatai – bokštai, skirtingais laikais pridurti aukštai ir panašiai. Ši paskutinė gyvenamoji „riba“ neturi nei plytų, nei molinių sienų. Iš esmės visa yra iš čerpių ir medžio. Didžiausių vargšų karalystė. Tai vienintelis būdas apibūdinti Romą žvelgiant iš apačios – užkelti vienas ant kito miestai, paskirstyti lygiais, kur skirtingos medžiagos, skirtingi žmonės, skirtingas mentalitetas. Pasiturintieji gyvena apačioje, o pamažu lipant aukštyn nevilties vis daugėja. Tarsi viename pastate sujungtume išskirtinius kvartalus ir Kalkutos lūšnynų vargą.

Apsiperkame senovės Romos skersgatviuose

Hilaras toliau žingsniuoja savo keliu, praeina pro virtinę parduotuvių ir dirbtuvių, siūlančių įvairiausias prekes. Jų čia nesibaigianti eilė. Kaip rasti kvepalų parduotuvę? Juk čia tiek žmonių,

kad kaskart sustoti ir pažiūrėti, kas siūloma, yra tikras darbas. Atrodo, kad esame Artimųjų Rytų turguje. Taigi, daro būtent tai, ką darytume mes, jei skubėtume. Žiūri į iškabas!

Iš tiesų, kiekviena parduotuvė turi savo iškabą, kaip ir mūsiškės. Tik jos mažesnės, maždaug lagamino dydžio ir paprastai tvirtinamos prie sienos virš durų (kaip ir šiais laikais), bet daugelis jas kabina kaip „vėliavą" gatvėje, kad būtų matomos ir iš gatvės gilumos, pavyzdžiui, pritvirtindami žiedais prie portikų lubų sijų.

Šios iškabos padarytos iš medžio, marmuro ar terakotos plokščių. Beveik visuomet tai išraižytas reljefas, ir kadangi nėra neoninio apšvietimo, nuspalvintas ryškiomis spalvomis.

Hilaras praeidamas apžiūri įvairių parduotuvių iškabas.

Štai penkios kiaulių kojos, sudėliotos iš eilės, primenančios mūsiškius kumpius. Akivaizdu, kad čia mėsinė.

Gretimoje iškaboje ožka. Čia parduodami pieno gaminiai: sūriai, pienas. Ant sienų kabo maži krepšiai su varškės sūriais, suvyniotais į figos lapus.

Tolėliau trys amforos akivaizdžiai ženklina vyninę.

O dar toliau užeigos iškaba – ant skersgatvio kampo. Galima perskaityti gatvėje rodomą valgiaraštį, kaip ir šiais laikais istorinių miestų centrų restoranėliuose. Ten parašyta: *ABEMUS (būtent) IN CENA: PULLUM, PISCEM, PERNAM, PAONEM, BENATORES* (*lot.* „Pietų turime: vištienos, žuvų, kumpio, povų, žvėrienos"). Nėr ką sakyti, išmoninga virtuvė, jei gali paruošti ir povą. O dar šeimininkas pridėjo gero aptarnavimo ženklą (širdį).

Toliau – audinių parduotuvė. Hilaras tai supranta iš kampe virš lankytojų galvų pakabintų kelių pagalvių ir brangių audinių, plevėsuojančių lyg rankšluosčiai ant prie lubų pritvirtintų bronzinių strypų. Vyriškis nagrinėja pavyzdžių rinkinį, kurį laiko savininkas, o jo žmona laukia sėdėdama ant suolo.

Tuomet pastebi juvelyro dirbtuves, kur parduodamos stiklo masės antkaklės ir žiedai. Savininkas ginčijasi su klientu dėl gražios gyvatės formos auksinės apyrankės kainos.

Greta įsikūrę ir kiti juvelyrai, aiškiai saugumo sumetimais. Už kitų parduotuvių pasirodo vynininkas – savininkas sėdi prie prekystalio, už jo – daugybė išrikiuotų amforų. Bet tai ypatingas prekystalis – jis toks aukštas, kad beveik primena balkoną. Hilaras susidomėjęs stabteli, niekada nematė taip parduodamo vyno. Tai vyno „didmenininkas“. Klientas ateina su savo maža amfora, pasirenka vyno rūšį ir sumoka. Tada pastato atdarą amforą į nišą ir tvirtai laiko rankomis. Savininkas pila išsirinktą vyną į piltuvą, sujungtą su niša. Taip kliento indas greitai pripildomas ir jis nueina. Matyti bent trys porinės nišos. Galbūt skirtingiems vynams.

Hilaras stabteli sudomintas duslių smūgių. Jie sklinda iš parduotuvės, kur mėsininkas galingais smūgiais kapoja didelį gabalą mėsos. Mūsų laikų mėsininkai kapoti naudoja prekystalį, o šis skerdieną įtaiso keistame įrenginyje – medgalyje, įtvirtintame trikojyje. Dar ir šiandien kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Egipte, galima išvysti tokias pačias scenas, tarsi nebūtų prabėgę nė kiek laiko. Aplinkui mėsininką ant kablių ir strypų musių nutūpti kabo skerdienos gabalai, tarp kurių kyšo kelios kiaulių galvos. Parduotuvės gilumoje sėdi jo žmona, jos šukuosena – į trigubą žiedą surinkti dirbtiniai plaukai, susukti į kuodą. Nustebina savo elegantiškumu ir ramybe, palyginti su jos vyro agresija. Bet juk jos ir darbas visai kitoks: ji apskaitos knygoje skaičiuoja pajamas ir išlaidas.

Pagaliau Hilaras pastebi kvepalų parduotuvę, iškaboje perskaitome, kad savininko vardas Sekstas Apronijus Justinas. Vos žengęs per parduotuvės slenkstį, paniro į saldžius kvapus. Parfumeris prieina šypsodamasis: „Galiu pagelbėti?“

Roma – meno miestas jau romėnų laikais

Hilaras turėjo pauostyti daug terakotinių indelių, kol rado tinkamų seseriai. Nupirko jų nedaug, nes tais laikais kvepalai ilgai neišlikdavo ir greitai „pakisdavo“.

Parduotuvėje, kaip galima numanyti, yra moterų, čia užėjo net vienas kitas vyras ko ne ko sau nusipirkti. Jei manote, kad vyriška kosmetika yra šiuolaikinis išradimas, klystate. Jau romėnų laikais daugelis vyrų naudojosi kvepalais, kremais ir tepalais. Ir kartais rūpinimasis savo išvaizda užtrukdavo ilgai: kaip pabrėžia profesorius Romolo Augusto Staccioli, daugelis „puošeivų varžėsi dėl kuo prašmatnesnio kvapo ir ištisas valandas praleisdavo kirpykloje...“ Ir ne tiktai: mokslininkas dar atskleidžia, kad pokyliuose ir viešose vietose, tarkim, Didžiajame cirke ar amfiteatre, kvepalai buvo dosniai taškomi – kartais tiesiog ant sėdynių, kad permuštų kraujo ir mirties kvapą, sklindantį iš arenos, kur buvo žudomi gladiatoriai, nuteistieji ir žvėrys.

Kai jaunuolis susimoka, mūsų sestercijus pereina iš rankų į rankas. Bet Seksto Aparonijaus Justino kvepalų parduotuvėje jis ilgai nepasiliko. Netrukus pateko į labai elegantiško turtingo romėno, kurio kūno sudėjimas išduoda jo turtus, rankas. Tai aukštas, tvirtas, šviesiaplaukis vyras juodais antakiais ir žydromis akimis, jis žvelgia tiesiai. Jo atsikišusi ereliška nosis pabrėžia veido kilnumą. Labai primena aktorių Adolfo Celi.

Kažkur mes jį matėme... Ir jis į mus žiūri, galbūt mano, kad esame jo „klientai“ lotyniškąja termino prasme (*clientes*), tai yra ateinantys prašyti paslaugos. Daug jų priima kiekvieną rytą, jis galingas žmogus. Paskui nusišypso, užsimerkia ir linkteli... Pažino mus – matė... anoje knygoje! Mes ant pirštų galų

užėjome į jo namus švintant, kad aprašytume, kaip paprastai bunda romėnai... Nusišypso ir klausia, ar viskas gerai ir ar ko nenorėtume. Palinki mums sėkmės kelionėje ir žvelgdamas į „mūsų“ sestercijų, kurį jam kvepalų meistras įdavė grąžos, atskleidžia savo gyvenimo filosofiją: *Homo sine pecunia est imago mortis**.

Tai bauginamai tikra frazė Romos visuomenėje. Jai svarbu tik socialinis statusas, jūs vertinamas pagal tai, kokią padėtį pinigų padedami sugebėjote užimti.

Vyras elegantiškai sumoka, ima balandžio formos indą su kvepalais ir lydimas savo vergų ir kai kurių klientų išėjęs įlipa į neštuvus. Kryptis – Oktavijos portikas, kur nustebins savo žmoną įteikdamas kvepalų. O kapšelyje turi mūsų sestercijų.

Oktavijos portikas yra toli, atskirtas nuo gatvių minios, jis idealiai tinka ramiai pasivaikščioti. Ten daug graikiškų bronzinių statulų. Tikras muziejus. Ir tai mus veda prie įdomių svarstymų. Senovės Roma yra meno miestas, jame yra savų muziejų. Yra ir lankytojų, mėgstančių juos apžiūrėti.

Tai vienas iš daugelio šio miesto veidų – šiandien jis laikomas senovės Niujorku dėl savo dangoraižių, Amsterdamu – dėl raudonųjų žibintų kvartalų, Kalkuta – dėl milžiniškų vargšų lūšnynų, Rio de Žaneiru – dėl švenčių ir milžiniškų, su Marakana sulyginamų „stadionų“ (Koliziejus ir Didysis cirkas), bet taip pat ir Paryžiumi dėl savo didelių muziejų ir panašiai – joks šiandieninis miestas negali būti taip apibūdintas.

Žinoma, galvoti apie senovės Romą kaip apie meno miestą gali atrodyti keista: kokie senovės meno kūriniai gali būti tokioje vietoje, kuri pati yra senovėje.

---

* Žmogus be pinigų yra mirties pavidalas (*lot.*).

Pirmiausia, graikų.

Iš pradžių Roma buvo blankus miestas, kaip ir kai kurie šiuolaikiniai Šiaurės Europos ar Jungtinių Valstijų miestai. Joje nebuvo iškilių šedevrų. Viskas pasikeitė kariaujant. Ypač prasidėjus Pūnų karams. Kaip pabrėžia Lionelis Cassonas, užėmus Sirakūzus į Romą buvo atgabenta daug graikų statulų (ir paveikslų), juos konsulas Marcela paskirstė po įvairias miesto vietas.

Lyg būtų atverta užtvanka – Romai plečiantis į graikų ir dabartinės Turkijos teritoriją per šimtą penkiasdešimt metų buvo atgabenta daugybė įvairių šedevrų. Kalbama apie šimtus bronzinių statulų iš karto, senovės didžiausių menininkų darbus.

Pavyzdžiui, užkariavus vienintelį graikų miestą Ambrakiją, atgabenta du šimtai aštuoniasdešimt penkios bronzinės statulos ir dar du šimtai trisdešimt marmurinių. Nugalėjęs Persėją, Emilijus Paulius atgabeno tiek šedevrų, kad jo triumfo eisena truko visą dieną... O paskui buvo Korintas...

Reikia įsivaizduoti tuos graikų miestus su apiplėštomis šventyklomis ir šventovėmis – apie tuos laikus mums liudija tušti pjedestalai su skylėmis, kuriose kitados stovėjo statulos...

Griuvėsiai, pasakytume šiandien. Tokie, kokius Napoleonas paliko Italijoje, Vatikane ir kitose valstybėse, nukreipdamas į Paryžių šedevrų upę, ten jų daugiausia ir dabar, nepaisant susitarimų (ir moralinių įsipareigojimų) juos grąžinti po pralaimėjimo prie Vaterlo.

Galima būtų pasakyti, kad taip darė ir romėnai... Galbūt, bet antikos laikais, viduramžiais ir Renesanso laikotarpiu tai buvo kaina, kurią derėjo sumokėti už pralaimėjimą. Visi tai žinojo. Napoleono atvejis visai kitoks. Būtent Prancūzijoje Revoliucijos metais buvo paskelbta nepaprasta Žmogaus ir piliečio teisių

deklaracija (ji iš dalies priimta ir Jungtinių Tautų, įterpusių jos teiginius į Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją). Tai kertinis akmuo žmonijos istorijoje, čia prasideda pagarba žmogaus teisėms, o iš to idealiame pasaulyje turėtų plaukti ir pagarba tautų savigarbai ir kultūriniam vientisumui... Taigi, prancūzai puikiai žinojo, ką darė. Ir vis dėlto nė kiek negalvojo apie savo Deklaraciją.

1789 m. Žmogaus teisių deklaracija gali būti laikoma diskriminuojama, kai žinome, ką šalis turi grąžinti iš savo praeities paveldo. Italija yra pavyzdys, ir ji labai jautriai į tai žiūri – atkūrė milžinišką Aksumo stelą Etiopijoje, Partenono frizo fragmentą Graikijoje, net Veneros statulą (romėnišką!) Libijoje – čia vardijame tik kai kuriuos atvejus, patekusius į naujienas.

Tai tokia filosofija – taip pamažu tikimės atlyginti praeities vagystes, plėšimus ir „nusavinimus".

Miesto muziejai

Prieš daugiau kaip du tūkstančius metų tokios sąvokos nebuvo žinomos – pasaulis buvo visai kitoks. Apiplėšę graikų pasaulį, daugybė laivų atgabeno į Romą tikrą meno lobyną. Keliaujama buvo jūromis, o jose kylančios audros buvo tarsi gamtos apsauga prieš plėšimus. Dažnai iš dugno ištraukiama pačių seniausių laikų statulų – pavyzdžiui, Riačės bronza. O kas žino, kiek dar jų tenai palaidota po smėlio sluoksniu ar pernelyg didelėje gelmėje, kad būtų galima ištraukti. Tikėkimės, kad būsimosios archeologų technologijos jas atras, atkas ir grąžins į muziejus, kad galėtume jomis žavėtis.

Romėnų laikais šie kūriniai stovėjo šventyklose ir viešose

vietose, bet respublikos laikotarpiu tarp turtingų romėnų paplito manija rinkti šedevrus nuosavuose namuose – galingųjų vilose buvo kambarių ir patalpų, skirtų vien tiktai paveikslams ir statuloms, tai buvo tikri privatūs muziejai.

Žinome, kad Ciceronas buvo vienas iš mėgėjų. Iš Verio, Sicilijos valdytojo, kurį Ciceronas nutempė į teismą dėl baisių vagysčių (ir bylą laimėjo), jis sugebėjo išplėšti įvairių kūrinių (pavyzdžiui, garsųjį Praksitelio „Tespijų Erotą", atimtą iš savininko už juokingą sumą) – konfiskuodavo juos arba – dar blogiau – samdydavo nusikaltėlius juos pavogti...

Prasidėjus imperijos laikams, viskas pasikeitė – Cezario ir Augusto dėka graikų menas pasirodė viešose vietose, jų pavyzdžiu sekė visi vėlesni imperatoriai maždaug du šimtus metų. Roma tapo muziejumi po atviru dangumi.

Kokie buvo svarbiausi kūriniai? Praksitelio, Polikleto, Lisipo, Mirono, Apelio, Zeuksido, Skopos šedevrai... Jais galima buvo grožėtis pagrindiniuose miesto „muziejuose", o iš tikrųjų tose vietose, kur žmonės rinkdavosi dėl kitų priežasčių – pasimėgauti ramybe ar pasivaikščioti, pavyzdžiui, Oktavijos portike (kur buvo galima žavėtis Praksitelio „Tespijų Eroto" statula ar dvidešimt penkiomis Lisipo bronzinėmis statulomis, įskaitant „Aleksandro kuopą"). Arba ten, kur žmonės susirinkdavo dėl sporto – pavyzdžiui, Didžiajame cirke (Mirono „Herkulis").

Net ir besilankantieji religinėse apeigose galėjo atsidurti didžiųjų šedevrų akivaizdoje – pavyzdžiui, garsūs Apelio paveikslai kabėjo Dianos ir Dieviškojo Julijaus (Cezario) šventykloje. Ir išsiruošusieji į termas praeidavo pro nemirtingus kūrinius, pavyzdžiui, Lisipo „Apoksiomeno" statulą Agripos termose. Pagaliau daug kitų kūrinių būdavo ant Kapitolijaus kalvos (Praksitelio „Kairas ir Tichė", Lisipo „Heraklis" ir kiti...)

Šis trumpas sąrašas (kuriame nėra teatrų ir kitų visuomeninių įstaigų) leidžia suprasti, kad Roma buvo ne tik administracinė, ekonominė ir karinė imperijos sostinė, bet ir „pasaulinė" menų sostinė. Šiurpuliai nupurto pagalvojus, kiek šedevrų buvo sunaikinta gaisruose Nerono laikais arba viduramžiais, kad būtų gauta bronzos...

Čia buvo ne tik meno muziejų. Buvo ir rinkinių bei atskirų objektų, kuriuos galėtume apibūdinti kaip archeologinius istorinius ar gamtinius.

Galima buvo žavėtis Julijaus Cezario kalaviju Marso Keršytojo šventykloje (vėliau jis buvo pavogtas, kaip nutinka ir daugelyje šiuolaikinių muziejų). O perėję į Jupiterio šventyklą, išvystume durklą, kuriuo buvo nužudytas Neronas...

O štai kitoje šventykloje buvo laikoma milžiniškos gyvatės, legionierių nužudytos prokonsulinėje Afrikoje (Tunise) per Pirmąjį pūnų karą, oda.

Perėję į Kapitolijų galėtume grožėtis įspūdingu krištolo gabalu, sveriančiu 45 kilogramus...

Jau šiuose rinkiniuose (prie kurių turime pridėti juvelyrikos ir brangiųjų akmenų kolekcijas – vien Cezaris rodė šešis skirtingus rinkinius Veneros Gimdytojos šventykloje) įžvelgiame šiuolaikinio malonumo maitinti protą kultūra užuomazgas, retai tai atsimename kalbėdami apie miestą kaip apie vietą, kur yra tik pokylių ir žudynių Koliziejuje malonumai. Senovės romėnų visuomenė buvo tokia pati kaip mūsiškė, su visomis spalvomis ir visais skirtumais – nuo malonumo žavėtis Praksitelio ir Lisipo kūriniais, galbūt praeinant pro šalį su draugais ar mylimąja, iki žudynių Koliziejuje (prisiminkime, tai buvo baudžiamųjų nuosprendžių vykdymas, o ne pramoga kaip vežimų

lenktynės). Antra vertus, ką pagalvotų romėnas šiandien apie žmones, besigrūdančius į kino salę pažiūrėti siaubo filmo, kur gausiai liejasi kraujas ir kur skerdžiama daugybė kūnų.

Kur ir kaip „kabinti" senovės Romoje

Kaip ir visuose miestuose, įskaitant šiuolaikinius, senovės Romoje ne tik daug visuomeninių, religinių pastatų, meno šedevrų, bet verda ir paprastas gyvenimas, besisukantis apie juos. Dar ir šiandien, kai paklausite, į kurią miesto dalį galima būtų nueiti pavalgyti vakare, jums nurodys restoranų ir užeigų kvartalą, kurio geografija neatitinka miesto paminklų geografijos.

Visos vietos, kurias lankome, yra, be abejo, ir kituose žemėlapiuose, pavyzdžiui... merginimo.

Nebūtume to žinoję, jei to nebūtų papasakoję senovės rašytojai. Tikrai, kaip po dviejų tūkstančių metų sužinosime, kad Paryžiaus Lotynų kvartalas ar Monmartras yra vietos, kur renkasi turistai ir poros, ieškančios „atmosferos" ar vaizdų fotografuoti, jei neatsiras dokumento, vadovo ar pasakojimo apie tai? Sienos ir tylūs archeologų Romoje atkastų namų planai mums nesako, kuri vieta yra ideali saulėlydžiui Romoje stebėti, ir neišduoda, kur reikia eiti, kai nori susirasti merginą. O va lotynų poetai – taip. Ypač Ovidijus savo „Meilės mene" atskleidžia geriausias vietas, kur lengviausia... „jas kabinti"!

Anot jo, miestas pilnas gražių moterų:

...kiek žvaigždžių danguje,
antra tiek tau siūlo moterų tavo Roma...
Jei tik norėtum pamilti jaunutę,

štai priešais tavo akis, neliesta
jauna mergina; jei nori jaunos moters,
rasi tūkstančius jų savo malonumui:
net išsirinkti iš jų nesugebėsi.
O jei tau patiks brandesnė, patyrusi, tikėk,
jų bus vien tau minių minios...

Ovidijaus padrąsinimas, regis, rodo, kad Romos moterys prieinamos, ypač tos brandžiosios... Niekada nesužinosime, kiek visa tai iš tikrųjų atitinka tikrovę. Bet nustebina „geografinių“ patarimų tikslumas. Juk Ovidijus siūlo eiti po Pompėjos portikais, taip pat Livijos ir Apolono, kur yra meno kūrinių („senųjų garbinti paveikslai“). Tokiame chaotiškame mieste kaip Roma moterys mėgsta meną ir ramybę. Anot poeto, ir Cezario forumas yra tobula vieta – prie Veneros šventyklos, šalia fontano. Dar jis pamini egiptietiško kulto – Izidės – šventyklą. Kodėl? Pasak Ovidijaus, čia dažnai lankosi moterys, prašančios vaisingumo. Gana ciniškas pasirinkimas lotynų meilužiui...

O dar yra teatras. Teatrą poetas laiko tikru „medžioklės draustiniu“ gundytojams:

Jų ten yra galinčių patenkinti kiekvieną užgaidą.
Visko surasi; meilės ir šėlsmo,
To, kas tave džiugins tik kartą,
Ir to, ką norėtum išsaugoti.

Nuomonė neabejotinai „seksistiška“, įprasta senovės pasaulio visuomenei...

Anot Ovidijaus, į teatrą eina daug moterų, nes tai viena iš pasaulietinių Romos vietų – poetas patvirtina, kad jos lankosi ten,

žinoma, pažiūrėti, bet taip pat ir būti apžiūrėtos... Žodžiu, ideali vieta romėnų laikų paskaloms.

Šitaip, nešdamosi savo maistą,
ateina ir išeina minios skruzdėlių...
Taip visa pasidabinusi skuba į žaidynes moteris,
ten, kur gausu minios.
O kiek jų ten!
Dažnai ir nežinau, kurią išsirinkti.
Moteris ateina pasižiūrėti ir būti pamatyta.

Bet vežimų lenktynių cirkas tikriausiai yra daugiausia galimybių siūlanti vieta – čia minia, čia grūstis, nereikia akimis ir gestais pinti pranešimų tinklo, čia galima sėdėti šalia moters... Ir viskas daug paprasčiau.

Ovidijus pateikia daug patarimų, kaip „kabinti" Didžiajame cirke. Šiandien jo „gudrumas" verčia nusišypsoti, bet patarimai tikrai įdomūs, nes aprašo pasaulį, kurio nebėra – štai trumpas dekalogas, surašytas remiantis jo veikalais.

- Pasinaudoti labiausiai lankomomis lenktynėmis, kur dalyvauja garsiausi žirgai. Kadangi cirke pilna žmonių, atsiveria daug galimybių. Ir nereikia naudotis slaptais pirštų ženklais.
- Svarbu greitai atsisėsti šalia moters, kurią norime suvilioti.
- Kiek įmanoma pasinaudoti tuo, kad vietos mažai, ir ieškoti fizinio kontakto – tai padeda suartėti.
- Rasti progą užmegzti pokalbį (arenos pranešėjo žodžiai visuomet suteikia puikių galimybių).
- Suprasti, už kokią komandą ar žirgą serga mergina, kad būtų galima džiaugtis kartu su ja.

- Būti labai dėmesingam – taisyti jos pagalves, vėdinti improvizuotomis vėduoklėmis, kai karšta, po kojomis pakišti medinę kėdutę ir dar žiūrėti, kad sėdintieji už nugaros aukštesnėje eilėje jai keliais nespaustų nugaros.
- Surasti tūkstančius priežasčių pabandyti ją kokiu nors būdu paglostyti ar paliesti. Pavyzdžiui, pirštais perbraukti per jos drabužius pilvo lygyje, lyg nubrauktum vežimų sukeltą ir vėjo atneštą dulkelę (tikrą ar įsivaizduojamą).
- Paaiškinti, kad negerai, jog purvinasi jos žeme besivelkantis tunikos ar apsiausto kraštas, pakelti jį... Jei mergina nesipriešina, bus galima mesti žvilgsnį į kojas!

Žodžiu, kiekviena priežastis gera... Arba, kaip pabrėžia pats Ovidijus, „smulkmenos užtenka, kad užkariautum lengvai pasiduodančias sielas. Daugeliui pasisekė vos draugiška ranka pataisius pagalvę..."

Žinoma, pridursime mes, gundymas veikia tik tuomet, kai priešinga pusė nori būti sugundyta – vyras tik atrodo „medžiotojas", iš tikrųjų moteris sprendžia, leistis „būti pagautai" ar „gaudyti".

Duona už dyką visiems (beveik)

Moneta perėjo iš rankų į rankas. Dabar ji vyriškio, vieno iš aplink *dominus* besisukančių *clientes*, kapšelyje – jis gavo *sportula*, tai yra įtakingo pono dovaną. Jis kas rytą ką nors dovanoja savo *clientes* – kartais maisto, kartais pinigų.

Sekame paskui šį vyrą Romos gatvėmis. Jam dvidešimt pen-

keri metai. Jis vardu Markas, išgirdome, kai praeinantį jį pasveikino barzdaskutys.

Dabar eina išilgai sienos, supančios Balbo teatrą. Tai vienas iš trijų didžiųjų Romos teatrų. Teisybę pasakius, šis yra mažiausias, kadangi gali talpinti tik 7700 žmonių. Bet romėnams jis yra ir nedidelis lobis, nes labiausiai išpuoštas – pavyzdžiui, visi jums papasakos apie jo šešias onikso kolonas, juodas ir žibančias, tikrus gamtos ir skulptoriaus meno šedevrus, įvertinus, kokios jos trapios.

Bet vyriškis nė kiek nesidomi teatru, žingsniuoja toliau. Pastebime jo rankoje tabaluojantį tuščią maišą... Kodėl? Kam jis reikalingas? Ir kur vyriškis eina? Pabandysime sužinoti.

Gatvės gilumoje, prie kampo, ant žemės įsitaisęs elgeta jam praeinant tiesia ranką – veltui. Elgeta neatsitiktinai įsitaisė šioje vietoje. Turėjo dėl jos pakovoti, kadangi tai strateginė vieta prašyti išmaldos. Iš tikrųjų, lig šiol nepastebėjome, bet gatvėje pilna sėdinčių ar atsirėmusių į sienas elgetų. Tai viltį praradę žmonės. Kai kurie primena skudurų krūvas. Matyti ir moterų su labai mažais vaikais. Jų veidai purvini, įdubusiais skruostais. Šie žmonės badauja. Bet vyriškis jų nė nepastebi. Kai čia ateina, jų visada daugybė, visų nepamaitinsi.

Pro vartus įeina į erdvią aikštę. Čia susirinkusi nedidelė minia, gal kiek daugiau nei šimtas žmonių, visi, kaip ir jis, laiko rankoje po maišą. Tvarkingai išsirikiavę eile. Panašiai kaip prie kokio svarbaus renginio bilietų kasos. Jos pradžia pradingsta didelio pastato portike. Kas ten yra, nežinome.

Jis irgi stojasi į eilę. Pabandome suprasti, kas šie žmonės eilėje priešais vyriškį. Bet jie labai įvairūs, regis, nėra nieko, kas juos vienytų. Yra pagyvenusių ir jaunų, šviesiaplaukių ir tamsių, liesų ir diktų... Žodžiu, tikras Romos vyriškosios lyties gyventojų

rinkinys. Tiesa, čia nėra moterų. Taigi, tai kažkokia visuomeninė veikla, kuri joms neleidžiama... Taip ir yra – daugelis rankoje laiko medinę ar švininę plokštelę.

Pakartokime, ką matėme: tuščias maišas, visi eilėje, plokštelė, patys įvairiausi vyrai... Jau aišku – čia turbūt ta vieta, kur nemokamai dalijami grūdai, vadinamoji *frumentatio*! Netrukus išvystame, kaip vaikaičio padedamas laiptais sunkokai nulipa senolis, besinešantis pilną maišą. Iš mažos skylės pamažu byra grūdai, kurie įžiebia aršias vargšų muštynes vos juodu išeina į gatvę.

Kaip pamaitinti visus (arba beveik)

Tai viena iš Romos staigmenų. Kiekvieną mėnesį žmogui veltui išduodama apie 35 kilogramus grūdų, tai yra penki *modii* (modijus lygus apytiksliai šešiems–septyniems kilogramams). Bet ne visi į juos turi teisę. Reikia būti įtrauktam į oficialius skirstymo sąrašus, juose nėra moterų ir vaikų. Sąlygos į juos pakliūti paprastos – turi būti Romos pilietis ir Romos gyventojas. Taip tampate *accipientes*, tai yra šios nemokamos pagalbos gavėjai. Jums išduodama švininė ar medinė plokštelė, kurioje išraižytas ne tik jūsų vardas, bet ir arkos, kur bus dalijami grūdai, numeris ir nustatyta diena. Tai veiksminga sistema suskirstyti armiją žmonių, turinčių teisę į šią paramą – jų 200 000. Kiekvieną dieną priešais kurią nors arką pasirodo 150 žmonių grupė, panašiai kitą dieną ir taip toliau.

Tai galvą verčiantys suktis skaičiai, viskam sutvarkyti reikia nepaprastai veiksmingos administracinės ir organizacinės struk-

tūros. Ši struktūra vadinama anona, o jai vadovauja viską prižiūrintis prefektas (*praefectus annonae*). Tai pats tikriausias „grūdų ministras". Jo darbas nelengvas – grūdus reikia ne tik paskirstyti, jų pirmiausia imperijoje reikia rasti, organizuoti jų atvežimą į Romą ir prieš paskirstant saugoti specialiuose sandėliuose.

Anona laiduoja, kad bus patenkintas pagrindinis miesto piliečio poreikis – kasdien turėti duonos.

Visa tai atsirado pirmaisiais respublikos metais. Grūdai buvo surenkami kaimyninėse srityse ir plukdomi į Romą. Iš tikrųjų iš pradžių jie nebuvo dalijami dykai, bet, kaip šiais laikais nafta, mieste buvo kaupiamos strateginės atsargos, kurias buvo galima panaudoti kilus badui ar kainai numušti, kai pardavėjai ją pernelyg užkeldavo.

Iš pradžių grūdai buvo dalijami už „politinę" kainą – gerokai mažesnę nei rinkos – ir pagaliau 58 m. prieš Kristų, patvirtinus *Lex Clodia Frumentaria*, nuspręsta dalyti grūdus dykai visiems Romos piliečiams (pirmiausia labiausiai nepasiturintiems), išskyrus senatorius, kuriems tikrai to nereikėjo, ir raitelių luomo nariams, kurie ir šiaip buvo turtingi (pirmieji dažniausiai buvo žemės savininkai, antrieji – tuometiniai verslininkai).

Taigi, kasmet reikėjo paskirstyti grūdus 300 000 žmonių. Vėliau gaunančiųjų sumažėjo iki 200 000.

Nors ir lėtai, žmonių eilutė slenka pirmyn, anonos vyrai gerai organizuoti. Tuo metu žmonės plepa, juokiasi, yra bandančiųjų „iškaulyti" vakarienę (tai vienas iš mėgstamiausių Romos gatvių užsiėmimų). O mes kiek paskaičiuojame ir kyla klausimas. Jei per mėnesį po 35 kilogramus reikia išduoti 200 000 žmonių, tai reiškia 84 000 tonų grūdų per metus. Iš kur visi šie grūdai? Čia atvykdami aplinkui Romą nematėme milžiniškų javų laukų. Nei kitur Italijoje.

Romos imperijos „naftos telkiniai"

Atsakymas paprastas – grūdai atvežami iš tų imperijos vietų, kur jų auginama labai daug, pavyzdžiui, iš Sicilijos, Sardinijos, Ispanijos, Šiaurės Afrikos ir pirmiausia Egipto. Pagalvokite, iš visų šių vietovių atplukdoma daug daugiau grūdų nei reikia – net 200 000 tonų per metus.

Ypač Šiaurės Afrika ir Egiptas yra tikri Romos (ir likusios imperijos) „aruodai". Trajano laikais gyvenęs istorikas Juozapas Flavijus patvirtino, kad vien tik Afrika, tai yra šiuolaikinis Tunisas, jei norėtų, galėtų maitinti Romą aštuonis mėnesius, o Egiptas – keturis. Žodžiu, Romos poreikius šios šalys galėtų patenkinti visus metus. Dabar suprantame, kodėl jos Romai buvo tokios strategiškai svarbios.

Tai tikrai buvo jos „Arabija" su naftos telkiniais... Išties, kai nėra technologijų ir pramoninių mašinų, duona yra benzinas, priverčiantis veikti protus ir judėti raumenis – ir administracijos, ir amatininkų, ir kariuomenės, ir taip toliau. O juk anuometinis kepalas buvo dvigubai kaloringesnis, palyginti su mūsiškiu.

Tęsiant palyginimą su nafta, Romos laikais, kaip ir šiandien, būta tanklaivių – tai didžiuliai grūdų gabenimo laivai, plaukdavę per Viduržemio jūrą, vos tik leisdavo sąlygos (dėl jūros pavojų laivyba kasmet nuo lapkričio iki pirmųjų kovo dienų buvo nutraukiama).

Kai stojus geriems orams horizonte pasirodydavo šių didžiulių laivų burės, o žinia greitai pasiekdavo Romą ir pasklisdavo tarp gyventojų, buvo rengiama šventė. Mes, nuolat prekybos centruose turintys maisto, neįstengiame to suprasti. Tai vienas iš mūsų ir Romos imperijos visuomenės skirtumų.

Dar Romos laikais buvo „supertanklaivių“ – tai milžiniški laivai, neįmanomo dydžio kaip senovės laikams, pajėgūs plukdyti ypatingus grūdų krovinius. Galbūt keliaudami po imperiją dar jų sutiksime. Jie tokie dideli, kad, atplaukę į Italiją, nebando pasiekti kranto – pasilieka reide, o jų brangus krovinys pristatomas į uostą mažesniais laivais.

Grūdų maišai pirmiausia atplukdomi į Trajano uostą šalia Ostijos, iš ten prieš srovę kyla Tiberiu laivais, pritaikytais upių laivybai (*naves caudicariae*), tempiamais jaučių ar vergų. Šie laivai atplukdomi prie eilės prieplaukų tiesiog po Aventinu, čia grūdai iškraunami į milžiniškus sandėlius (*horrea*), kartais kelių aukštų. Juose laikoma ir kitokio žmonėms dalijamo maisto, ne tik grūdai. Viską labai kruopščiai prižiūri *horreari*.

Bet kaip sugebama įtikinti provincijas „padovanoti“ 200 000 tonų grūdų per metus Romos gyventojams? Paprastai – tai mokesčiai, kuriuos provincijos turi mokėti. Ir vietoje pinigų tai daro natūra. Mokesčiai dažniausiai mokami už visuomeninės žemės ūkio paskirties sklypų arba imperijos nuosavybės nuomą.

Neapolio Frederiko II universiteto profesorius Elio Lo Cascio atskleidė įdomų faktą, kad tokiu būdu pamaitinama nemažai miesto gyventojų (išskyrus vergus, atleistinius, svetimtaučius). Viską suskaičiavus, patenkinami pamatiniai šeimos galvos poreikiai, galbūt dar vieno šeimos nario (žmonos ar sūnaus), o tai leidžia jiems pinigus panaudoti kitokiu būdu, pavyzdžiui, įsigyjant kasdienio vartojimo prekių ar kitokio maisto. Taip įsukamas vienas iš ekonomikos ratų. Ir tai nėra mažas ratas, turint galvoje, kad Roma – didžiausias imperijos ir iš viso senovės miestas...

Štai dabar mūsų eilė. Markas prie stalo sėdinčiam anonos tarnautojui parodo savo plokštelę. Atmosfera labai laisva.

Perrašydamas datas tarnautojas plepa su savo grūdus skirstančiais kolegomis, pasakoja, kaip vakar per vakarienę vienas pažįstamas susimovė. Visi juokiasi. Bet atėjus laikui supilti grūdus, visi nutyla, ir atsakingas už skirstymą tiksliai atmatuoja išduodamus *modii*. *Modius* yra medinis ar geležinis kibirėlis, kuriame telpa apie šešis septynis kilogramus grūdų. Kad būtų apsisaugota nuo valdininkų sukčiavimo naudojant kiek mažesnius kibirėlius, jo viršus uždengtas geležiniu kryžiumi. Kiekvienas gali išmatuoti kryžiaus šonus ir įsitikinti, kad pamatuota teisingai.

Visas veiksmas yra beveik „artistiškas" – kaskart vergas pila grūdus į *modius*, kol jį pripildo. Žinoma, susidaro nedidelis „kalnelis" perteklinių grūdų, kuriuos atsakingas asmuo nubraukia tam tikra T formos mentele, vadinama *rutellum*. Jo sukamieji judesiai primena konditerį, kai šis lieja glazūrą ant torto, arba blynų kepėjo, paskleidžiančio tešlą karštoje keptuvėje.

Po kelių minučių maišas pilnas, ir Markas su visais atsisveikinęs išeina. Šį mėnesį tikrai turės duonos.

Pretorionas

Kitą rytą Markas įeina į parduotuvę – jam reikia naujos tunikos. Jo vilkėta visiškai išsipurvino, kai nešė tą maišą grūdų, o šie buvo permerkti kažkokio aliejingo skysčio. Dabar kai kurias matuojasi. Jos labai primena T formos marškinėlius iki kelių. Pasirinkimas didelis. Stebina faktas, kad galima pamatyti krūvas serijinės gamybos tunikų. Tai dirbtuvių, kuriose dirba daug darbininkų ir vergų, gaminys, jos tarsi pakeliui nuo amatininko iki pusiau pramoninės gamybos. Markas, padedamas

pardavėjo, vis pataisančio medžiagą, kur susidaro klostė, matuojasi įvairias. Išsirenka paprastą, nespalvotais pakraščiais, be puošmenų, panašią į dėvimas daugumos Romos gyventojų. Ji iš graikiško lino, ir kai ją apsivelka, jaučia jos šiurkštumą. Po kiek laiko ji sušvelnės ir vilkėti ją bus maloniau. Sumoka 15 sestercijų (apie 30 eurų) ir išeina į gatvę, apšviestą akį rėžiančios rytmetinės saulės. Mūsų sestercijus ir vėl perėjo iš rankų į rankas. Dabar jis parduotuvės kasos patamsy, susimaišęs su daugybe kitų monetų, kiekviena iš jų turi savo kelionę, kiekviena turi papasakoti daugybę istorijų ir įdomybių. Tik jų niekas niekada nesužinos.

Bet nepraeis daug laiko ir mūsų sestercijus leisis į kelią padedamas kito kliento, atėjusio įsigyti *subligaria*, tai yra romėniškų apatinių, panašių į linines strėnjuostes – drobė apsukama aplink juosmenį, tuomet prakišama tarp kojų, taip ji pridengia intymiąsias kūno vietas.

Kitą rytą sestercijus jau naujo savininko rankose, šis nervingai jį sukioja. Vyro vardas Gajus Prokulėjas Rufas. Jo šeima kilusi iš Ispanijos, jeigu tiksliai – iš Augusto Asturikos (šiandieninė Astorga). Po mokymų laikotarpio tuoj pradės naują darbą. Jis apsirengęs kaip kareivis, bet nėra legionierius, privalantis ginti imperijos ribas, jis priklauso daliniui, kuris turi ginti „širdį“. Jis pretorionas. Ir šiandien pirmą kartą stos tarnauti imperatoriaus rūmuose Palatine.

Pretorionai nėra visų mylimi. Dar mažiau jie mylimi savo bendražygių – legionierių, saugančių sienas. Priežastis paprasta. Jiems netenka tarnauti kokiame nors imperijos užmirštame užkampyje, jie tarnauja turtingame gyvybės ir pramogų mieste – Romoje. Jie kasdien nerizikuoja būti nužudyti kokio nors

barbaro. Nedreba šaltyje svetimoje šalyje, toli nuo namų. Ir vis dėlto gauna didesnį atlygį negu kiti legionieriai (šių užmokestis tik 100 sestercijų per mėnesį, tai yra apie 200 eurų), tarnauja trumpiau (šešiolika metų, o ne dvidešimt penkerius), gauna privilegijų išeidami į atsargą, turi geresnių galimybių būti paaukštinti, o jei į sostą žengia naujas imperatorius (turintis pamaloninti šiuos „asmens sargybinius"), gauna patrauklią piniginę premiją. To gana, kad jų randuoti kolegos į juos žiūrėtų su panieka ir pavydu, net su neapykanta. O ir gyventojai jų nemyli, nors ir gerbia dėl jų galios. Iš tikrųjų tai dalinys, turintis labai rimtą politinę įtaką. Pirmiausia dėl to, kad dažnai būna įsivėlęs į intrigas, kurios lydi vieno imperatoriaus nuvertimą ir naujo įžengimą į sostą.

Tai nereiškia, kad niekada nekariauja – kai imperatorius išvyksta į kampaniją, pretorionai seka jį. Bet ne visi. Iš dešimties kohortų, esančių Romoje, maža dalis lieka atsakinga už imperatoriaus rūmus ir nuosavybę. Prie pastarųjų ir prisijungs naujasis pretorionas.

Vyras atėjo švintant, kolegų priverstas laukti mažoje tarnybinėje patalpoje, sargybos kambarėlyje, nervingai žingsniuoja. Kad galėtum įeiti, reikia palaukti pamainos pabaigos. Taisyklių laikomasi labai kruopščiai. Tuomet išgirsta artėjant žingsnius. Durys atsidaro, ir apšviestas iš už nugaros krintančios saulės spindulių pasirodo visa uniforma apsirengęs pretorionas. Tai jo tiesioginis viršininkas. Ką tik vadovavo sargybos pasikeitimui, jo šalmas švyti auksinėmis puošmenomis, jis padabintas baltutėlių stručio plunksnų kuokštų „karčiais", dėl to atrodo dar aukštesnis – pretorionai iš tiesų primena mūsų garbės sargybinius – aukšti, itin elegantiškomis uniformomis. Spalva – balta. Tunika baltutėlė, legionierių – priešingai, raudona. Tokia pati

yra *subarmalis vestis*. Kas tai? Ar matėte tas ilgas ir plokščias klostes, kurios suformuoja romėnų karžygių statulų „sijonus“? Iš tikrųjų tai apatinė dalis odinio „švarko“ trumpomis rankovėmis, pamušto veltiniu – jis dėvimas po šarvais, iš po jų kyšo tik šis sijonas. Pamušalas saugo kūną nuo trynimosi į šarvų metalą ir sušvelnina smūgius mūšyje.

Žodžiu, pretorionai dėvi baltą uniformą kaip tyrumo simbolį. Žinoma, ginklai tokie patys – kalavijas, durklas, ietis ir skydas. O ant skydo pavaizduotas jų simbolis – skorpionas... Kodėl būtent skorpionas? Turint galvoje jų reputaciją, neatrodo, kad pasirinkti nuodingą gyvį yra protinga. Iš tikrųjų primena svarbią pretorionų sargybos pertvarką, Tiberijaus įgyvendintą... kai saulė buvo Skorpiono žvaigždyne.

Po visų būtinų formalių pristatymų vyresnysis nusiima paradinius šarvus, pakabina juos į spintą sargybos kambarėlyje ir palydi naujai tarnybon stojusį rekrūtą į pirmąją pažintį su imperatoriaus rūmais.

Šio naujojo sestercijaus savininko dėka dabar ištyrinėsime Romos imperatoriaus rūmus. Juk čia gyveno ir žmonėms vadovavo galingiausi senovės vyrai. Romos laikais tai Baltųjų rūmų atitikmuo.

Kol juos sekame, užduosime klausimą apie vietą, kur iškilę rūmai: kodėl iš visų Romos kalvų buvo pasirinktas būtent Palatinas?

Palatinas, čia viskas prasidėjo

Palatinas, be abejo, viena iš svarbiausių kalvų Romos istorijoje. Visi tai girdėjome. Kodėl ji tokia svarbi?

Anot legendos, Romulas ir Remas buvo vilkės užauginti oloje būtent ant Palatino. Ir ant šios kalvos nužudęs Remą Romulas 753 m. prieš Kristų įkūrė Romą.

Kad ir ką bylotų legenda, vienas faktas tikras. Čia rastos duobės nuo polių, ant kurių stovėjo pačios seniausios trobelės. Nuo pat VIII a. prieš Kristų Palatinas buvo gyvenamas. Gal čia gyveno ir ne Romulas su Remu, bet tikrai geležies amžiaus žmonės. Išsirinko šią kalvą, kadangi iš čia (ir nuo kaimyninio Aventino) galėjo kontroliuoti vienintelę vietą, kurioje įmanoma kirsti Tiberį – brastą prie Tiberio salos. Taigi, tai strateginė vieta ir ekonominiu požiūriu. Palatino ir Kapitolijaus papėdėje iš tikrųjų atsirado pirmosios Romos vietos, skirtos mainams – *Foro Boario* (galvijų turgus) ir *Foro Olitorio* (aliejaus).

Taigi romėnai neklydo, kai įsivaizdavo, kad ant Palatino yra Romos įkūrimo vieta, jos galios pradžios taškas. Tik įsivaizdavo tai fantastiškai – prieš Romulą ir Remą čia gyvenę dar ir graikai, jie buvo susitikę Herkulį, o paskui Enėją. Žodžiu, ant šios kalvos atsitiktinumo dėka susidūrė Romos gimimui reikalingos kilniausios sudedamosios dalys...

Kai miestas ėmė plėstis, kalvą pradėjo apgyvendinti svarbūs žmonės – patricijų šeimos, senatoriai.

Jie turėjo ištaigingus namus su mozaikomis, freskomis, vidiniais kiemais. Čia buvo įsikūrę beveik visi garsiausi Romos gyventojai – nuo Cicerono iki Katulo, Marko Antonijaus ir daugelio kitų.

Čia, ant šios kalvos, vieną dieną gimė ir būsimasis imperatorius Augustas. Suaugęs nusprendė čia ir gyventi – tai neįtikėtina, bet ir po dviejų tūkstančių metų greta stovintys Augusto ir jo žmonos Livijos namai vis dar išlikę ir lankomi. Įėję matome dar skaisčių spalvų freskų – karštos raudonos, gilios

mėlynos, švytinčios žalios. Jaudulys apima pagalvojus, kiek kartų Augustas žvilgsniu jas glamonėjo, paskendęs nežinia kokiose mintyse.

Išlikęs ir „kabinetėlis“, mažas kambarėlis su kantriai restauruotais paveikslais ir dekoracijomis – tai vieta, kur Augustas mąstė, rašė, ilsėjosi. Nustebina savo paprastumu – galingiausias žmogus neskendėjo prabangoje. Romėnų laikais tai tikrai buvo pamoka visiems.

Tačiau Augusto palikuonys nebuvo tokie kuklūs.

Per šimtmetį Palatinas radikaliai pasikeitė. Kol tapo unikaliais, milžiniškais ir prabangiais rūmais, kuriuose gyveno daugelis imperatorių.

Dar ir šiandien, jei kopiate pėsčiomis iš Romos forumo pusės, palikdami už nugaros turistų keliamą chaosą, staiga atsiduriate tyloje ir žalumoje tarp įspūdingų imperatorių rūmų griuvėsių. Čia gera prisėsti ir paskaityti arba paprasčiausiai sustoti ir pagalvoti – jūs esate vienoje iš istorijos širdžių. Čia gimė mūsų būdas galvoti, gyventi – mūsų pasaulis.

Romos imperatorių rūmai

Du pretorionai stovi priešais milžinišką pastatą, pilną marmuro, kolonų ir statulų. Jis katedros dydžio. Bet tai tik rūmų pradžia...

Pastatydino šį nepaprastą statinį Domicianas baigiantis I a. po Kristaus (Tiberijus jau buvo pastatęs mažesnį).

Jo architektas Rabirijus turėjo nuostabią idėją – padalyti rūmus į dvi dalis. Viena vieša, kur imperatorius „dirbo“, kita privati, kurioje gyveno ir ilsėjosi. Žinoma, abi skendėjo prabangoje.

Sekame paskui du kareivius, dabar žengiančius po kolonada. Pirmiausia patenkame į pretorionų sargybos dalinį – salę, šiandien vadinamą „lararijumi", tai savotiškos mažos kareivinės, jų sienos tvarkingai nukabinėtos ietimis ir kalavijais. Tikra ginklinė. Iš šio kambario kontroliuojamas įėjimas į rūmus.

Jie abu vilki togomis, jos rūmuose privalomos, visai kaip šiomis dienomis švarkas ir kaklaraištis einant į Kvirinalį – senatą ar parlamentą.

Vyresnysis atidaro duris ir praleidžia jauną pretorioną pirmą. Daro tai su šypsena, nes žino, kokį įspūdį rūmai padarys dvidešimtmečiui vaikinui. Šis peržengia slenkstį ir apstulbintas nutyla. Jie įeina į didelę salę, kur imperatorius skiria priėmimus. Tai *Aula regia*, sosto salė. Jo žvilgsnis pražūva įspūdingoje ir nuostabioje aplinkoje – jausmas toks, kokį šiandien patiriame įžengę į Šventojo Petro baziliką. Tai labai aukšta patalpa, visa padengta brangiu marmuru.

Aplinkui jaunasis pretorionas mato labai gražias raštuoto marmuro kolonas ir sienas, padengtas daugiaspalviu marmuru. Nišose stovi juodo bazalto statulos. Iš karto atpažįsta dvi iš jų – Herkulio ir Apolono (rastos XVIII a., dabar jas galima apžiūrėti Parmos archeologijos muziejuje). Tai iškilminga vieta, prabanga čia tiesiog apčiuopiama. Jaunuolis instinktyviai pakelia akis. Aplinkui išdėstyta antra kolonų eilė su arkomis, papuoštomis įvairiaspalvio marmuro plokštėmis. O virš jos atsiveria platūs langai, pro kuriuos sklinda tyliai ant grindų gulantys šviesos pluoštai.

Lubos, galbūt aukštesnės negu 20 metrų, kesoninės, jas prilaiko tvarkingai išrikiuotas statramsčių „miškas". Iš čia sunku įžiūrėti, bet atrodo, kad tai auksu padengtas medis, jis nepaprastai meniškai išraižytas gabiausių tų laikų amatininkų.

Vaikinas eina toliau. Atrodo pritrenktas. Šis kambarys 40 metrų ilgio ir kiek mažiau nei 30 metrų pločio (taigi, yra net didesnis nei garsioji Garbės sargybos salė Kvirinalyje, kur prezidentas sako kalbas didžiausioms auditorijoms...)

Dabar jo žvilgsnis įsmeigtas į žemę – grindys pramaišiui išklotos žalio ir raudono marmuro valgomojo stalo dydžio kvadratais nelyg šachmatų lenta, ir taip toliau. Atrodo lyg marmurinio legiono rikiuotė.

Jaunasis pretorionas sustoja ant pro langus krintančios šviesos ploto. Jo kūnas atrodo apgaubtas švytinčia aureole, kontrastuoja su aplinkinių nišų prietema. Priešais jį pusapvalė absidė su marmurine platforma, ant jos – imperatoriaus Trajano sostas... Taigi čia sėdi ir iš čia vadovauja galingiausias pasaulio žmogus, čia jis vykdo teisingumą. Vaikinas stovi suakmenėjęs.

Sostas jau kuris laikas nenaudojamas, kadangi Trajanas toli nuo čia, kariauja rytuose su partais, priešais iš Azijos.

Bet kai jis būna Romoje, būtent šioje salėje skiria priėmimus, čia susitinka su pasiuntiniais, čia vyksta imperatoriaus *salutationes*. Jei Roma yra imperijos širdis, čia yra Romos – taigi ir visa ko – širdis. Šiurpuliukai nupurto pagalvojus, kaip čia buvo kuriama istorija, kokie sprendimai buvo priimti būtent čia. Sprendimai, dabar atsidūrę mūsų istorijos knygose...

Ši salė nėra tik didis architektūros šedevras, tai dar ir politinis „įrankis". Norėta, kad ji iš pirmo žvilgsnio priblokštų imperijos turtu ir galia. Čia užsieniečių delegacijos, apstulbintos pastato dydžio ir prabangos, imperatorių buvo priimamos beveik tris amžius.

Juodu tęsia apžiūrą.

Atsiveria durys, matyti didelis kiemas, apsuptas geltono marmuro kolonų. Beveik visą kiemą užima didžiulis kvadratinis

baseinas, kurio viduryje trykšta fontanas, o jį juosiančiame aštuonkampio formos marmuriniame labirinte žaidžia vanduo.

Vyresnysis aiškina jaunuoliui šio pareigas, vidaus taisykles, kaip keičiasi pamainos ir taip toliau, bet vaikinas labai išsiblaškęs. Praėjus pro baseiną, atsiveria kitos durys. Tai imperatoriaus valgomoji salė, ji tokios pačios formos kaip ir *Aula regia*, toks pat marmuras ir papuošimai, bet mažesnė. Ši triklinijaus salė, dar vadinama *Coenatio Iovis*, priklausomai nuo metų laikų, keičia temperatūrą. Po spalvotomis marmurinėmis grindimis yra tuščių ertmių, į kurias žiemą leidžiamas šiltas vanduo, kaip termose. O vasarą orą gaivina du fontanai su nimfomis, juose žaidžia vanduo – jie matyti pro plačius langus abiejose salės šonuose. Trajanas valgo gulėdamas didžiulės pusapvalės nišos viduje, ant kiek pakylėtų grindų.

Įeiname į imperatoriaus namus

Jaunasis pretorionas eina į patalpas, kur gyvena imperatorius. Ši antra rūmų dalis (*Domus Augustana*) sudaro vieną bloką su ta, kurią ką tik matėme (*Domus Flavia*), ir driekiasi per du aukštus, taip išnaudojamas kalvos nuolydis. Pagalvokite, žemesnio lygio grindys yra dvylika metrų žemiau nei viršutinio aukšto, tai prilygsta keturių aukštų namui... Tai tikrai milžiniškos gyvenamosios patalpos.

Du pretorionai eina per labai aukštų lubų salę, joje aidi tik jų žingsniai. Mažesnėse čiurlena nedideli fontanėliai. Juos lydi nepaprasta biustų, marmurinių dirbinių ir graikiškų statulų kolekcija. Tai galbūt vienas iš pačių gražiausių senovės meno „muziejų“. Bet to niekada nesužinosime... Amžiams bėgant viskas

buvo išplėšta. Šedevrų neįmanoma suskaičiuoti – nuo freskų iki skulptūrų, architektonikos išradimų, kuriuos pamatė du pretorionai. Bet porą galima paminėti. Nustebina didžiulis baseinas, apsuptas elegantiškos kolonados, – jo centre iškyla „sala“ su maža šventykla, skirta Minervai. Hadrianas šią idėją pakartojo savo garsiojoje Tivolio viloje.

Atvėrę duris du pretorionai pastebi dar vieną stebuklą – jie staiga atsidūrė mažame Edene. Tai šešiasdešimties metrų ilgio ir penkiasdešimties metrų pločio sodas. Iš viršaus jaunuolis mato medžius, kvepiančius krūmus, geometrinių formų gėlynus, fontanus, meno kūrinius... Yra ir paukščių, pavyzdžiui, balandžių ir povų. Aplink eina dviguba, tai yra dviejų aukštų, kolonada. Lengva įsivaizduoti čia medituojantį ar bendraujantį su kokiu nors draugu imperatorių. Tylūs vergai prižiūri sodą. Net jei imperatorius ir augusta* yra toli, viskas tvarkoma ir valoma kiekvieną dieną, tarsi imperatoriškoji pora turėtų grįžti bet kurią akimirką. Į vazas ant stalų įvairiose salėse kasdien net merkiamos šviežios gėlės.

Jaunuolis salėse matė sukiojantis labai mažai žmonių. Kur tarnai? Vyresnysis parodo jam besileidžiančius laiptus. Netrukus nulipa į rūmų „techninę“ dalį. Tai tunelis, kur vaikšto vergai, tarnai su įrankiais, karučiais ir taip toliau, bet taip pat ir pretorionai. Visa tai, kad nebūtų trukdoma viršutiniams aukštams (taip pat Hadrianas įrengė savo vilą Tivolyje).

Kadangi imperatoriškosios poros nėra, galima laisvai pasivaikščioti po įvairias patalpas. Jei jie su sargyba ir palydovais būtų čia, viskas vyktų kitokiu ritmu.

Du pretorionai net galėjo apžiūrėti imperatoriaus termas,

* Imperatoriaus žmonos titulas, *lot.* „šventoji“.

jos maitinamos Klaudijaus akveduko atšaka. Paskutinė kelionės atkarpa įspūdinga. Saulėlydžio akimirką jie pasirodo balkone, išeinančiame į Didįjį cirką.

Kai Trajanas žiūri iš šio balkono, aplinkui jį plyti Roma, o raudonas saulės diskas jam lenkiasi, tikrai turi atrodyti, kad visas pasaulis yra po jo kojomis.

Didysis cirkas

BENO HURO PASLAPTYS

Kitą vakarą pretorionas Gajus Prokulėjas Rufas eina su keliais draugais atšvęsti savo naujo ir neprasto darbo. Kai atnešama sąskaita, pretorionas sumoka už visus. O tarp įvairių jo paduotų monetų yra ir mūsų sestercijus. Taip toldama nuo švenčiančiųjų juoko moneta leidžiasi į naują nuotykį. Bet nukeliauja ji netoli – prie gretimo stalo sėdi vienas vyriškis smailia barzda, jis žvelgia nematančiomis akimis. Būtent jam šeimininkas duoda sestercijų grąžos. Kur jį dabar nuneš?

Greitu žingsniu Romos skersgatvių tamsoje

Ištiesta Augusto statulos ranka, sakytum, rodo tolimą tašką nakties tamsoje. Keli lašai pakibę ant paauksuotų bronzinių pirštų. Prieš porą valandų vanduo tekėjo ir jungėsi į upelį prieš krisdamas ant žemės. Tikrai, šiąnakt Romoje lijo. Tai matyti iš nuplautų stogų ir lašų, kurie vis dar kapsi nuo aukštų *insulae* ir lygiais tarpais ištykšta į šaligatvio kraštą. Dar nešvinta, oras

vėsus ir drėgnas, keli praeiviai, susisupę į apsiaustus ir gobtuvus, skubėdami glaudžiasi prie sienų, tarsi būtų slystantys šešėliai. Stengiasi išvengti didžiulių balų gatvelėse eidami šonu ar jas peršokdami.

Taip, šiame mieste balų problema, regis, niekada nebus išspręsta. Pagrindinės gatvės, padengtos akmens plokštėmis, yra „asilo nugaros“ formos, kad lietaus vanduo nutekėtų į pakraščius, dažnai „pasiduoda“ netikėtai atsirandančioms miesto atliekų (sulaužyti krepšiai, odos, skudurai) užtvankoms, taip atsiranda didžiuliai klanai iki pat šaligatvių. Prekiautojai ir gyventojai nuolat protestuoja, bet administracija turi per daug problemų, be to, užtenka šluotos mosto, kad viskas būtų sutvarkyta. Tačiau mažesnėse gatvelėse tai nėra sprendimas – jos iš suplūktos žemės ir palijus jų reikia vengti, kadangi virsta tikromis pelkėmis.

Moneta dabar yra aukšto ir lieso smailiabarzdžio vyriškio, vakar vakare sėdėjusio šalia pretoriono stalo, rankoje. Iš drabužių neatrodo, kad tai būtų turtingas žmogus. Jo gobtuvas su lopais ir siūlėmis. Kreminės spalvos tunika daugelyje vietų padilusi. Ir vis dėlto neatrodo nei vargšas, nei vergas. Šis žmogus kažkoks keistas. Žengia sparčiai, tarsi vėluotų į pasimatymą. Dažnai pataiko į mažas balas, purvinas vanduo apsemia sandalus, dumblas išteka tarp varsčių ir kojų pirštų. Neatrodo, kad jam tai rūpėtų. Kažkas kamuoja jo protą, akys kupinos rūpesčio. Kas? Kodėl taip skuba?

Pasukęs už kampo, vyras staiga šoka į tarpuvartę. Pačiu laiku – išvengia sunkaus greitai riedančio vežimo, kuris tik per plauką jo nepartrenkia. Staiga išniro iš tamsos.

Tai vienas iš gausybės vežimų, kiekvieną naktį aprūpinančių Romos parduotuves. Dieną, kaip žinome, jie negali važinėti. Tada daugiausia juda žmonės. Eiti pagrindinėmis gatvėmis

dieną yra tas pats kaip mūsų dienomis piko valandomis metro stotyje... Nuolat stumdoma, neįmanoma eiti tiesiai, reikia lenkti vergus, apkūnius vyrus, plepančias prastuomenės moteriškes, neštuvus... O naktį gatvė laisva. Bet, kaip matėme, gali būti gana pavojinga.

Vyras gerokai išsigando, buvo pernelyg paskendęs savo mintyse, o vežikas sankryžoje, garsiai nusikeikęs, net padidino greitį. Nėra ko prasidėti su šiuo „gatvės piratu", tokie kaip jis yra agresyvūs ir linkę ginčytis. Dabar prašapo tamsoje, įžūliai rėkaudamas kerta kitą skersgatvį. Skuba, nes jei neišvyks iš miesto iki aušros, rizikuoja sumokėti didelę baudą, o galbūt netgi netekti transporto priemonės.

Vyras atsidūsta ir eina toliau. Jei būtų pervažiuotas, niekas jam nepadėtų. Niekas nebūtų sustabdęs vežimo. Saulei patekėjus Romos gatvėse ir skersgatviuose atsirastų dar vienas lavonas – kas apiplėštas, kas užmuštas muštynėse, kas nusivylusių vargšų grumtynėse, kas „auksinio" jaunimo gaujų, kas miręs iš bado ar nuo šalčio... naktis Romoje primena naktį savanoje – pasaloje tyko daug „plėšrūnų".

Dabar aušra nušviečia dangų, vyras jau beveik pasiekė tikslą. Netrukus sužinosime jo rūpesčio priežastis.

Sulėtino žingsnį. Kuo toliau eina gatve, tuo daugiau aplink jį žmonių. Visa ši minia traukia į vienintelį tašką gatvės pabaigoje. Neįprastas, beveik biblinis vaizdas.

Gatvės pakraščiai nebėra tamsūs kaip anksčiau. Priešingai – nors dar neprašvito, visos parduotuvės pakeliui atidarytos, kaip matyti iš uždegtų lempų, kabančių virš durų. Jos sudaro ilgą šviesių taškų grandinę, pradingstančią gatvės gilumoje.

Daug *popinae* jau atvėrė duris. Silpnoje ant lubų kabančių lempų šviesoje vyriškis mato atsirėmusius į prekystalius klientus,

ragaujančius pakepintas dešreles. Ar meduje mirkytos duonos. Padavėja į kelias terakotines taures pila garuojantį skystį – prisiminę valandas, pagalvojame apie kavą. Bet Romos laikais jos niekas dar nežino.

Išties, kava, moderniaisiais laikais tapsianti – su espreso ir kapučino – pasauliniu itališko gyvenimo būdo simboliu, 117 m. po Kristaus dar laukinė auga Etiopijos plokščiakalniuose. Prireiks pusantro tūkstančio metų, kol pasieks Romos gatves – 1615 m. yra „oficiali" jos atvykimo į Europą data, ją atgabeno Venecijos pirkliai, nors musulmonų pasaulyje ir Jemene ji jau buvo geriama beveik porą amžių. Įdomu tai, kad žodis „kava" atspindi visą jos ilgą istoriją. Jis kilęs iš turkiško *quahvè,* savo ruožtu kilusio iš arabiško *qahwa,* ženklinusį kartų gėrimą iš kavos sėklų, turintį tokį nuostabų poveikį, kad buvo net laikomas vaistais!

Moteris pripylė terakotines taures, dabar jas prie lūpų kelia keturi vyrai. Gėrimas toks karštas, kad jie iš skausmo raukia antakius ir tylomis geria mažais gurkšneliais. Jei tai ne kava, tai kas? Prieiname. Kvapui pasiekus mūsų šnerves suprantame – tai vynas... Jis patiekiamas skiestas verdančiu vandeniu ir labai primena mūsiškį karštą vyną. Niekas iš mūsų nėra pratęs gerti karšto vyno prieš aušrą. Nekalbant jau apie skonį iškraipančius prieskonius...

Iš tikrųjų romėnų laikų vynas labai skiriasi nuo mūsiškio. Tai nuolat matome per šią ilgą kelionę po Romos imperiją.

Nėra laiko stabčioti. Mūsiškis vyras lenkia visus sutiktuosius ir skverbiasi į tankesnę minią susilaukdamas protestų. Kvapai šioje tirštoje minioje neaprašomi. Drabužiai persisunkę aromatų ir kvapų tų vietų, kur kiekvienas buvo prieš ateidamas čia. Taigi tvyro lempų aliejaus, kepintos dešros, arklio, deginamo medžio, nesuvirškinto svogūno, lietaus išskalbto audinio kvapai...

Taip pat nepraustos odos ir prakaito – šiandien dar niekas nesilankė termose...

Visi grūdasi ir nori būti pirmi... Kurgi jie eina? Pakeliame akis, virš minios kyla įspūdingas Didžiojo cirko statinys.

Čia buvo pagrobtos sabinės

Milžiniškos Didžiojo cirko arkos panašios į nesuskaičiuojamus pražiotus monstro nasrus, ėdančius žmones. Šis monstras turi „akis“, paverčiančias šį rijimą dar baugesniu – tai daugybė kvadratinių langų dviejuose viršutiniuose aukštuose.

Melsvoje priešaušrio šviesoje spalvos dar nepabudusios. Viskas atrodo vaiduokliška... Matyti tik Didžiojo cirko arkų griežta didybė – be perstojo besikeisdamos tamsios arkos ir šviesūs piliastrai tęsiasi dar pusę kilometro. Akivaizdžiai esame prie statinio lenktojo šono, o priešais mūsų akis – visas tiesus jo šonas, primenantis milžinišką administracinį pastatą.

Tai neįtikėtina. Kaip žmogus sugebėjo pastatyti tokį didžiulį pastatą? Mes esame gilioje senovėje, o čia ir bus stadionas arba, jei norite, didžiausias ir talpiausias kada nors žmogaus pastatytas pastatas, skirtas sportinėms lenktynėms. Niekas mūsų laikais nesukūrė nieko panašaus.

Didysis cirkas glaudžiai susijęs su Romos istorija. Norite sužinoti, kur vyko sabinių pagrobimas? Būtent čia. Sekdamas tradicija, Romulas, pirmasis Romos karalius, surengė vežimų lenktynes ir pakvietė sabinų vyrus turėdamas vienintelį tikslą – atitraukti jų dėmesį, tuomet pagrobė jų moteris... Tai, be abejo, legenda, bet va meilė vežimų lenktynėms yra tikrovė – Roma jomis žavėjosi nuo pat savo istorijos pradžios. Pirmųjų romėnų

akimis žvelgiant, šis platus ir ilgas slėnis tarp Palatino ir Aventino (vadinamas Murcijos slėniu) atrodė dievų dovana, ideali lenktynių scena. Pakako tik paženklinti trasą. Bet būta problemos – areną kirto nedidelis upelis. Sprendimą apie 600 m. prieš Kristų rado Tarkvinijus Priskas, penktasis Romos karalius – jis nukreipė upelį į kanalą ir pastatė pirmą cirką vežimų ir žirgų lenktynėms.

Įdomu tai, kad šito upelio vanduo užpildė kanalą, ėjusį aplinkui visą trasą kaip griovys, supantis viduramžių pilį. Jis buvo trijų metrų pločio ir tiek pat gylio. Kam buvo reikalingas? Kad sukliudytų žvėrims šokti ant žiūrovų. Mat iš pradžių Didysis cirkas buvo naudojamas visiems Romos reginiams – ne tik arklių lenktynėms, bet ir gladiatorių kautynėms, žvėrių kovoms, teatro vaidinimams ir taip toliau.

Kai dar nebuvo Koliziejaus ir kitų didžiųjų statinių, skirtų pramogoms, Didysis cirkas buvo svarbiausia Romos masinių reginių erdvė. Tai iš esmės labai „moderni" samprata, kurią perėmėme ir mes: savo miestų stadionuose rengiame atletikos ir futbolo varžybas, roko koncertus, vaidinimus, mitingus...

Taigi nėra ko stebėtis, kad ši vieta romėnui buvo dar svarbesnė ir įdomesnė negu Koliziejus. Čia visada kas nors vyko – vieną renginį nuo kito skirdavo vos kelios dienos. Tai buvo tikras Romos imperijos sostinės „pramogų fabrikas".

Ir galbūt būtent dėl šios priežasties Romos valdovams ir valdytojams Didysis cirkas buvo naudingas dar vienu požiūriu. Žinoma, girdėjote posakį *panem et circenses*. Tai garsi poeto Juvenalio frazė, išreiškianti labai paprastą mintį: „Duok žmonėms duonos ir lenktynių cirke [Didžiajame] ir neturėsi problemų." Paramos dalijimo (duonos, vyno ir taip toliau) ir pramogų tradicija, tikrai buvo labai remiama liaudies ir atitraukė jos dėmesį

nuo politikos. Ir imperatoriai tai gerai žinojo. Taigi šis milžiniškas pastatas buvo dar ir svarbus įrankis išsilaikyti valdžioje.

Dėl visų šitų priežasčių (žmonių meilės, „politinio“ pritaikymo, taip pat ir dėl to, kad, kaip netrukus pamatysime, tai buvo nepaprasta pinigų sukimo mašina) Didysis cirkas buvo naudotas be pertrūkio (nors ir buvo tobulinamas, gražinamas, restauruojamas) ištisus amžius. Žinote kiek? Tūkstantį du šimtus metų!

Taip, pirmosios vežimų lenktynės įvyko apie 600 m. prieš Kristų, o paskutinės – 549 m. po Kristaus, valdant gotų karaliui Totilai.

Ar galite įsivaizduoti stadioną, naudojamą be pertrūkių tūkstantį du šimtus metų? Tai tas pats, lyg šiandien eitume pažiūrėti varžybų į stadioną, pastatytą Karolio Didžiojo ir nuo to laiko naudojamą be pertraukos...

Jau šie keli faktai leidžia suprasti, koks išskirtinis buvo Didysis cirkas. Bet senovės romėnai jo taip nevadino. Jiems jis buvo tiesiog *Circus*. O tai mus grąžina prie minios, kuri šaltomis priešaušrio valandomis telkiasi po jo arkomis. Kokios priežastys atvedė visus šiuos žmones tokią keistą valandą?

Didžiojo cirko lūšnynai

Mūsų sekamas vyras eina po viena iš Didžiojo cirko arkų. Matome, kad jos susisiekia viena su kita ir visos kartu sudaro labai ilgą portiką, tokį patį, kaip daugelio mūsų miestų istoriniuose centruose. Labiausiai stebina, kad šiame portike atidaryta daug parduotuvių, išdėliotos prekės. Primena ilgą prekybos centrą, miestą mieste.

Parduodamas maistas neštis į tribūnas (alyvuogės, duona, sūriai, marinuotos žuvys), o dar pagalvės, dangalai nuo saulės, apsiaustai nuo šalčio bei lietaus ir taip toliau. Kitų parduotuvių prekės su lenktynėmis neturi nieko bendra – drabužiai, aliejus, prieskoniai, keramika, yra net tokių, kur perdaromi variniai gaminiai ar parduodamos įžadų statulėlės. Esame Romos centre, o portikas žvelgia į vieną iš dažniausiai lankomų sostinės gatvių, taigi suprantama, kad tai puiki vieta prekėms parduoti ir verslui sukti. Įvairių rūšių.

Prisiglaudusios prie arkos kelios merginos laukia klientų. Jos rytietiškos išvaizdos. Juodaplaukės, garbanotos, tamsaus gymio, plačių strėnų, pailgomis akimis, dėl gausaus ir ryškaus makiažo atrodo netikros. Šydai vos dengia šias parduodamas prekes. Kai kurie vyrai, daugelis iš jų brandūs, stabteli su jomis pasikalbėti ir sutarti dėl kainos. Tai pirmieji dienos klientai...

Sostinės vyriškiams labai patinka šios Viduržemio jūros kraštų moterys. Priešingai negu šiais laikais, romėno erotinėje vaizduotėje nėra vietos šiaurietėms šviesiaplaukėms ir šviesiaakėms merginoms – jausmingos moters modeliui atstovauja rytinės Viduržemio jūros pakrantės brunetės, kilusios iš Graikijos, Turkijos, Sirijos, Libano...

Vyras, perkopęs penkiasdešimtmetį, apsirengęs kukliai, bet elegantiškai, stebi šį vaizdą iš gatvės. Jo akys kupinos paniekos, pasibjaurėjęs susiraukia ir kažką brūkšteli ant lapų, kur jau pilna pastabų. Tuomet pamoja savo vergui eiti toliau ir praskirti jam kelią minioje. Jo žvilgsnis vėl tampa toks kaip anksčiau – kiek klajojantis, nuspalvintas liūdesio. Pradingsta minioje. Šis taip paprastai atrodantis ir nepastebimas žmogus pateks į istoriją kaip vienas iš garsiausių ir kandžiausių senovės poetų. Tai Juvenalis.

Jo kandumas tapo priežodžiu, kartu su pesimizmu ir nuolatiniu kreipimusi į praėjusius laikus, jo manymu, laimingesnius. Laikus sugadino moterys, pirmiausia tos laisvos ir emancipuotos. Jos yra mėgstamas jo „Satyrų“ taikinys. Kaip ir homoseksualai. Po kelerių metų užsipuls ir imperatorių Hadrianą dėl homoseksualių santykių su gražiuoju Antinoju. Labai rizikuos – galbūt net bus ištremtas į Egiptą ir pradings iš scenos, bet romėnų visuomenei paliks savo geliančią kritiką.

Vaizdas po Didžiojo cirko portiku, kurį ką tik kartu su mumis stebėjo, taps literatūros kūrinio fragmentu. Šis pasibjaurėjimo žvilgsnis davė pradžią sakiniams, ką tik brūkštelėtiems jo improvizuotame „bloknote“, vėliau juos skaitysime tokius:

> Aš negaliu, o Kviritai, ištverti graikiškos Romos! Ir be to, kiek tikrų Achajų yra tarp šių padugnių? Tai Sirijos Orontas atplaukė ir įteka į Tiberį, nešdamas kalbą, drabužius, fleitininkus ir tamsius akordus, egzotiškus būgnelius ir prie cirko įsikūrusias prostitutes.

Juvenalis labai skundžiasi dėl sekso verslo prie Didžiojo cirko ir beda pirštu į imigrantus, pirmiausia atvykstančius iš Sirijos. Keista matyti, kad ir Romos laikais į prostituciją įtrauktos ir į gatvę išvarytos merginos iš Rytų... tik tuomet iš Viduržemio jūros rytų.

Lažybos Didžiajame cirke

Bet parduotuvės neužima viso Didžiojo cirko portiko. Tarp vienos ir kitos parduotuvės visuomet yra du praėjimai, vedantys

į tribūnas. Tai matyti dar ir šiandien nedaugelyje išlikusių Didžiojo cirko griuvėsių, kyšančių iš žemės – ir pradžių parduotuvė, paskui koridorius į apatines tribūnas (rezervuotas aukštuomenei), tada laiptai, vedantys į aukščiausius cirko pakopų žiedus – liaudies sektorius. Paskui ši seka kartojasi – dar viena parduotuvė, koridorius, laiptai į tribūnas ir taip toliau.

Mūsų vyriškis minioje. Mes irgi stumdomi minios klausiame savęs, kodėl tiek daug žmonių būriuojasi čia jau prieš aušrą. Priežastis paprasta – į liaudies sektorius, kur nėra pažymėtų vietų, įėjimas nemokamas (arba kainuoja mažai). Vis dėlto kai kurie istorikai mano, kad norint patekti į reginį romėnų laikais reikėjo turėti plokštelę – *lusoria*, panašią į tą, kurios reikia įeinant į teatrą. Bet šioje minioje jų nematome... Taigi, užbėgdami už akių šiuolaikiniam einančiųjų į roko koncertus papročiui, daugelis mieliau atvyksta kur kas anksčiau, kad gautų geresnę vietą su geresniu vaizdu. Nėra išankstinio vietų užsakymo, tad neatsitiktinai daugelis ateina net prieš dieną.

Kituose sektoriuose, rezervuotuose turtuoliams ir įžymybėms, kalba visai kita – ten skirtos vietos. Svarbūs asmenys pasirodo gerokai vėliau, kai visos tribūnos prisigrūdusios, pasirinkdami geriausią akimirką „karališkam“ atvykimui visų akivaizdoje.

Šiuo požiūriu Didysis cirkas yra tikra visos Romos „kas yra kas“ scena, kur turtingieji, patricijai, raitelių luomo nariai ir senatoriai mėgsta pasirodyti, atmosfera primena „Oskarų“ vakaro raudonąjį kilimą – šypsenų sūkurys, brangūs drabužiai, papuošalai.

Bet mūsiškis vyras neatrodo besidomįs gera vieta. Prasibrauna pro minią, kuri lipa pirmosiomis laiptų pakopomis ir pasuka į parduotuvę po portiku. Iš tikrųjų tai *popina*. Prie durų aplenkia du jau girtus klientus, pasirengusius paleisti į darbą kumščius,

ir greitai žingsniuoja link grupelės žmonių, susibūrusių aplink stalą. Jie lažinasi dėl šios dienos lenktynių. Tai viena iš daugelio tokių grupių, kurias galima sutikti aplinkui cirką.

Lažybų dėl žirgų verslas taip klesti, kad vien tik jis jau pateisintų lenktynių rengimą. Galbūt net labiau nei sirgalių judėjimas, nors ir šis savaime įspūdingas. Tai vyksta ir šiandien.

Panašiam kiekiui lažybų būtų logiška įrengti dideles sales su daugybe lentų, ant kurių būtų rašomos vykstančios lenktynės, komandų užimamos vietos, lenktynininkų vardai, kai kuriais atvejais – ir žirgų, visa tai nuolat tikslinama. Taip kartų kartas atrodė mūsų hipodromuose. Galbūt taip buvo ir romėnų laikais, bet mes to nematėme, o archeologai nieko panašaus nerado.

Lažybų tarpininkas – storas šviesiaodis vyras žaliomis akimis ir retais šviesiais plaukais, jis be reikalo juos augina ilgus, nes galva jau pradeda plikti. Rankoje laiko dvigubą vaškuotą lentelę su lenktynininkų vardais, lenktynių sąrašu ir statymais. Jį stebi dėmesingi žvilgsniai. Kas tie lažybininkai aplink stalą?

Žvelgdami į jų veidus matome, kad tai paprasti žmonės. Čia mėsininkas, jo tunika nutaškyta išdžiūvusio kraujo dėmėmis (jo žmona nežino, kad jis čia, jai pasakė, kad eina pas didmenininką užsakyti mėsos); tarnautojas, beveik plikas mažo sudėjimo parduotuvės savininkas; peilininkas be dviejų pirštų, greičiausiai juos prarado savo darbe, ir vergas, besitikintis, kad laimėjimas jam padės nusipirkti laisvę. Šalia jų gerai apsirengęs vyras, priklausantis pasiturinčiųjų luomui. Jo prakaituotos rankos nervingai perrinkinėja monetas, kurias tuoj padės ant stalo...

Tai skirtingos kilmės žmonės, jų skirtingos gyvenimo istorijos, skirtingi veidai, bet visų jų žvilgsniai susikaupę ir šiek tiek beprotiški – tai lažybų aistros apimtųjų akys. Aistros, suvienijančios visus – ir vargšus, ir turtuolius.

Dabar suprantame, kodėl mūsų atsektas žmogus buvo toks įsitempęs. Suprantame, kodėl ėjo taip greitai, žengdamas į balas, suprantame jo išsiblaškymą, kai jo vos nepervažiavo vežimas, – jis užsikrėtęs lažybų karštlige. Jo galvoje sukosi ši akimirka, virpulys, kurį gali suteikti tik rizika. Daug romėnų šiose purvinose patalpose sužlugdė lažybos. Jis yra vienas iš jų. Siūlės ir lopai ant jo apsiausto yra patys tikriausi jo finansinių rūpesčių „randai"...

Lažybų tarpininkas atsikrenkščia ir toliau skaito lenktynių sąrašą. Kai ištaria Sagitos vardą, vyras krūpteli. Lotyniškai (*sagitta*) šis vardas reiškia „strėlė", jis gerai apibūdina žirgo savybes. Būtent dėl jo jis atėjo čia. Išties romėnai ištisas dienas gatvėse ir užeigose kalba apie Didžiajame cirke vyksiančias lenktynes. Žino visų lenktynininkų vardus, žirgų vardus ir jų kilmę.

Nenuostabu, kad krikščionis rašytojas Chrizostomas vieną dieną pasiskundė, kad Romos gyventojai galėtų tiksliai išvardyti garsiausius žirgus, bet nemokėtų apaštalų vardų ir net nežinotų, kiek jų būta...

Šiais laikais taip yra su futbolu. Jei prisiminsite bendradarbių (arba bare – priešininkų stovykloms priklausančių klientų) pokštus ir lažybas prieš to paties miesto komandų varžybas (arba po jų), galėsite įsivaizduoti, kas vykdavo romėnų laikais aplink vežimų lenktynes.

Vardas Sagita nebuvo iš lūpų į lūpas perduodamas Romos skersgatviuose. Yra kitų favoritų. Gražiausios Sagitos dienos praeityje. Kitados buvo geriausias žirgas, bet dėl įvairių priežasčių niekada įspūdingai nelaimėjo, tik užėmė geras vietas, todėl už jį statoma mažai. Dabar dar mažiau, nes nebetoli jo „pensija" – niekas nebetiki, kad gali pasiekti gerą rezultatą.

Bet būtent dėl to mūsų atsektas vyras stato už jį. Buvo nuėjęs pažiūrėti į jo treniruotę (taip daro daugelis Romos lenktynių

aistruolių, besiburiančių įvairių arklidžių privačių trasų pakraščiuose), matė jo jėgą, o pirmiausia lenktynininko, brandaus vyro, daugybę kartų besivaržiusio ir sugebančio išspausti iš žirgo paskutinį lašą energijos, patirtį. Ir klausė savęs, kaip toks patyręs lenktynininkas pasirinko būtent Sagitą, įtraukdamas jį kartu su kitais trim žirgais į savo keturkinkės sudėtį. Ar ką nors suprato apie šį žirgą? Praėjus kelioms dienoms vyriškis staiga nusprendė pastatyti už jį. Dėl to galutinai įlindo į skolas.

Lažybininkai ant stalo sukrovė gerą krūvą sestercijų, statymai tvarkingai registruojami. Atsektasis žmogus tai padaro paskutinis – išsitraukia mūsų sestercijų kartu su visa krūvele sidabrinių denarų ir trimis aurėjais, kurie žiba kaip kyšulio švyturys. Padeda savo krūvelę ant stalo. Tai viskas, ką turi. Lažybų tarpininkas žiūri į statymą, jis gana didelis ir neįprastas, ypač kai statoma už tokį „kuiną“ kaip Sagita... Žinoma, įvertinus statymus, jei laimės, gaus tikrą lobį. Bet tai praktiškai neįmanoma, turint galvoje čempionus, su kuriais turės varžytis... Lažybų tarpininkas žiūri į vyrą savo žaliomis lyg plėšrūno, smaugiančio auką, akimis. Staigiu rankos judesiu supila krūvelę į medinę dėžutę, grandine pritvirtintą prie diržo. Metalinių monetų žvangesį nutraukia užrakinamos spynos trakštelėjimas. Du ginkluoti vergai stovi prie lažybų tarpininko šonų ir kaip sarginiai šunys stebi kiekvieną besiartinantį.

Pastatyta. Dabar reikės tik sulaukti lenktynių...

Susilažinusiam vyrui kaip kvitas išduodama kaulinė plokštelė, kurioje įrėžti kai kurie duomenys, jie kartu su pastatyta suma įrašomi ir vaškinėje lentelėje. Tada lažybų tarpininkas pereina prie kitų lenktynių.

Taip mūsų moneta vėl pakeitė savininką. Ar sugrįš į buvusio šeimininko rankas kartu su daugeliu kitų? Viskas priklauso nuo Sagitos...

Įžengiame į Didįjį cirką

Vyras išeina iš patalpos ir pagaliau pasuka link tribūnų. Jis nusiraminęs kaip žmogus, atlikęs savo pareigą. Su daugeliu kitų ilgai lipa akmeniniais laiptais.

Laiptai tiek nutrinti kojų, kad yra visiškai lygūs ir slidūs. Vienas senis praranda pusiausvyrą, bet minia jį prilaiko ir padeda lipti, beveik neša. Niekas negali sustoti.

Laiptų, kylančių aukštyn tarpsniais, išdėstytais zigzagu, sistema yra nepaprastai veiksminga. Iš tikrųjų, mes matome, kad žmonės niekada nesustoja. Būdas suvaldyti minios srautus yra labai paprastas – nėra vieno įėjimo, jų dešimtys, išdėstytų per visą perimetrą. Be to, įėjus pro arkas Didysis cirkas virsta tikru „labirintu", perskrostu begalės koridorių ir paaukštinimų, kapojančių minią į tūkstančius upelių ir taip leidžiančių jai greitai judėti.

Toks sprendimas pritaikytas ir Koliziejuje bei daugelyje kitų pastatų reginiams – leisti visus pro vieną įėjimą būtų paprasčiausia beprotybė, ir vis dėlto šiandien tai kartais atsitinka per didelius renginius, mitingus ar koncertus. Nesenas pavyzdys yra Meilės paradas, vykęs Vokietijoje, Duisburge, 2010 m. rugpjūtį – suspausti ir sutrypti minios žuvo 19 jaunuolių, jie buvo vieninteliame įėjime, ilgame mūriniame tunelyje. Daugiau nei penki šimtai buvo sužeisti.

Skambant žingsniams ir aidint balsams žmonės užpildo vidinius pirmojo aukšto koridorius, paskui – antrojo. Toliau mediniai laiptai veda į paskutinį, taip pat medinį žiedą. Tikslas šalia. Liko vos kelios pakopos...

Įeiname į Didžiojo cirko tribūnas

Tarsi burtais pradingsta aidai, ir šviežias oras apgaubia vieną po kito įeinančius žiūrovus. Vos pasirodžiusių tribūnose jų laukia virš tolimų kalnų kylanti saulė, ji sušildo jų veidus, susitraukusius nuo geliančio priešaušrio oro.

Vaizdas didingas. Didysis cirkas atsiveria visu savo grožiu ir didybe. Marmurinės tribūnos driekiasi iki horizonto kaip daugybė akmeninių spindulių. Atrodo, lyg žiūrėtum į visiškai baltą užburtą slėnį, tvarkingai užpildytą pakopų. Tai pasaulis, visiškai atskirtas nuo aplinkinių gatvelių chaoso – tarsi kas būtų atriekęs Romos dalį ir jos vietoje palikęs milžinišką uolą, ant kurios pradėjo tūpti žiūrovų „spiečiai".

Nejučiomis pradedi galvoti, kad jam lemta gyvuoti amžinai...

Iš tikrųjų Trajanas Didžiajam cirkui suteikė naują veidą. Valdant Domicianui milžiniškas gaisras sunaikino du ilguosius šonus, ir imperatorius pradėjo atstatymo darbus, bet tuomet staiga mirė. Trajanas baigė darbą ir suteikė jam tą didybę, kuri jį išgarsino visoje imperijoje ir visiems laikams. Deja, niekas šiais laikais nežino, kaip iš tikrųjų atrodė cirkas, amžiams bėgant išgrobstytas ir palaidotas po nuosėdomis. Laimė, yra jį vaizduojančių mozaikų, monetų, net reljefų ir antkapių akmenų, jais aš ir rėmiausi pasakodamas apie šias lenktynes. Be to, turime šiek tiek tuometinių aprašymų, mums paliktų senovės autorių – jie lyg „emocingos" šio milžiniško statinio nuotraukos.

Plinijus Jaunesnysis, Trajano amžininkas, apibendrino visą jo žavesį vos keliais žodžiais, pavadindamas „sostu, vertu tautos, nugalėjusios pasaulį".

Su šiuo paminklu susiję skaičiai byloja aiškiai. Jis yra 620–660 metrų ilgio ir 150 metrų pločio. Jo trasa užima daugiau nei 45 000

kvadratinių metrų plotą, tai yra dvylika kartų didesnį nei Koliziejaus. O kiek žmonių jis gali sutalpinti?

Didžiausias ir talpiausias „stadionas" istorijoje

Verta akimirką stabtelėti, nes skaičiai leidžia suprasti visą šio žmogaus pastatyto statinio išskirtinumą.
Kiekviena tribūnų eilė apsuka aplink statinį iš viso 1400–1500 metrų. Kitaip tariant, kiekviena „krėslų eilė" yra pusantro kilometro ilgio... Geriau nesuklysti, kai ieškai savo vietos...

Kiek Didžiajame cirke galėjo tilpti žmonių, visuomet buvo ginčijamasi. Neturime tikslių duomenų. Bet kai kas pabandė suskaičiuoti, pavyzdžiui, Amsterdamo universiteto antikinės istorijos docentas Fikas Meijeris.

Kiekvienas žiūrovas turi 40 centimetrų pločio, 50 cm iki atramos ir 33 cm aukščio vietą. Dar reikia įvertinti visus tarpus, kur yra angos, leidžiančios publikai įeiti į tribūnas ar iš jų išeiti (o jų labai daug), į laiptus, kuriais galima užlipti ar nulipti tribūnomis ir taip pasiekti savo eilę, kaip kine. Dar ribojančios sienos ir taip toliau. Galiausiai daroma išvada, kad iš viso čia gali tilpti maždaug 150 000 žiūrovų.

Tai atsargūs ir sąžiningi skaičiavimai. Tarkime, kad tai minimalūs skaičiai ir kad galėjo tilpti dar daugiau žmonių, kaip užsimena Plinijus Vyresnysis savo „Gamtos istorijoje" – jis mini apie 250 000 žiūrovų.

O vėlyvosios antikos laikais net buvo kalbama, kad čia galėjo sėdėti beveik pusė milijono žmonių (480 000), bet tai tikriausiai perdėta.

Vis dėlto net 150 000 žmonių, kaip teigia profesorius Meijeris, yra milžiniškas vietų skaičius, dvigubai ar panašiai didesnis, palyginti su didžiausiais futbolo stadionais Italijoje („Meazza" Milane turi kiek daugiau nei 80 000 vietų, Neapolio „San Paolo" – 76 000, Romos „Olimpico" – 73 000).

Ir jis gerokai didesnis nei didžiausi šiuolaikiniai pasaulio stadionai – legendinė „Maracana" Rio de Žaneire (projektuota 160 000 žiūrovų, bet iš tikrųjų šiandien joje tik 95 000 sėdimųjų vietų), „Camp Nou" Barselonoje (98 000), „Azteca" Meksiko mieste (101 000), kur vyko garsiosios Italijos ir Vokietijos rungtynės, pasibaigusios 4:3.

Peržiūrint dabartinių stadionų duomenis, dažnai galima rasti pasakojimų apie nuostabią žiūrovų gausą, bet visuomet reikia vertinti „tikrąsias" sėdimąsias vietas, o ne tuos išskirtinius įvykius, kai daugybė žiūrovų lieka stovėti suspausti kaip sardinės...

Šiuo požiūriu tik nedaugelis išskirtinių statinių priartėja prie Didžiojo cirko. Pavyzdžiui, Pensilvanijos valstijos amerikietiškojo futbolo stadionas (107 000 sėdimųjų vietų), kriketo Melburne (100 000), Kalkutos stadionas (120 000), Teherano (90 000–100 000) ir pagaliau toks „monstras" kaip „Rungrado May Day" Šiaurės Korėjoje, naudojamas ir „neaprėpiamiems" režimo suvažiavimams – oficialiai turėtų turėti 150 000 sėdimųjų vietų. Bet daugelis nelabai supranta, kaip jos buvo suskaičiuotos.

Net jei būtų tikslus, šis skaičius prilygtų tik „minimaliam" Didžiojo cirko dydžiui.

Visa tai sakome, kad suprastume šio cirko išskirtinumą istorijoje. Šiandien niekas pasaulyje, kad ir turėdamas naujausias technologijas, geriausios kokybės plieną ir cementą, geriausius

protus ir puikiausią programinę įrangą, nesugebėjo sukurti ko nors pranašesnio už Didįjį cirką.

Galbūt dėl to, kad nėra priežasties – į stadioną stebėti automobilių, žirgų lenktynių ar roko koncertų eina mažuma gyventojų. Nenaudinga statyti per didelius stadionus. Keturkinkių lenktynių imperinėje Romoje atveju taip nebuvo. Cirkas galėjo priimti kas septintą ar net kas ketvirtą sostinės gyventoją.

Čia matome visa savo didybe romėnų aistrą lenktynėms ir pastarųjų svarbą visuomenėje. Apie tai mažai kalbama, mes esame įsitikinę, kad tikrasis dėmesio centras buvo Koliziejus. Bet jei įvertintume pastarojo dydį („vos“ 50 000–70 000 žiūrovų), jo vaidmuo ir gladiatorių svarba romėno protui gerokai sumažės.

Nuotaikos tribūnose

Pro tūkstančius angų tribūnose, *vomitoria** (taip jos vadinamos dėl to, kaip žiūrovai plūsta į tribūnas...), pilasi nesibaigiantis žmonių srautas. Tarsi bundančiame skruzdėlyne.

Sekundė po sekundės saulės šviesa užpildo tribūnas, jos tekėjimą galima stebėti tarsi šviesos potvynį. Ir priešingai – šešėlio uždanga traukiasi ir dingsta lyg atidengiant paminklą pamažu nutraukiama drobė.

Tarp pirmosios eilės apačioje ir paskutinės viršuje yra 35 metrai, jų pakanka, kad žmonės, sėdintys tolimiausiose eilėse, sugebėtų atpažinti „svarbiuosius romėnus“, sėdėsiančius pirmosiose eilėse.

---

* Vėmyklos (*lot.*).

Vietų paskirstymas yra tikra romėnų visuomenės rentgeno nuotrauka. Apačioje sėdės senatoriai, vestalės, raitelių luomo nariai, svarbūs svečiai. Viršuje – liaudis.

Paskutines Didžiojo cirko eiles dengia ilga stoginė. Iš tikrųjų tai elegantiška dengta kolonada, einanti ratu kaip karūna, ji kiek primena ilgą šventyklą.

Deja, šis paskutinis žiedas pasirodė esąs tikras Achilo kulnas. Metams bėgant nelaimingi atsitikimai ir katastrofos, nutikusios viršutiniuose aukštuose, buvo siaubingos. Vienu atveju senovės liudininkai kalba apie daugiau nei 1100 žuvusiųjų. Kitu, valdant Dioklecianui, aukų būta net 13 000... Tikra hekatomba.

Iš kur į Didįjį cirką atkeliavo marmuras?

Dar daugelis sektorių neužimta, ir kiekvieną, pabandžiusį žvilgsniu perbėgti tribūnas, akina baltas marmuras. Šią akimirką cirkas, kaip palygino lenktynių aistruolis senolis, ką tik atsisėdęs šalia mūsų, yra „nuogas“ kaip besimaudanti Venera. Tikrai, grožiu ir baltumu primena termose matomas deivės marmurines statulas. Ir kaip Venera, pamažu „rengiasi“ žiūrovų tunikomis, audiniais ir spalvomis.

Stebint jos balčiausio akmens „odą“, natūralu užduoti klausimą – kas tiekė marmurą visoms tribūnoms, kolonoms, kapiteliams? Niekada to nesužinosime.

Tačiau žinome, kur gyveno bent jau vienas iš Didžiojo cirko marmuro tiekėjų. Archeologai rado jo namus Lunoje (dabar Lūnis), romėnų mieste Ligūrijos pakrantėje, netoli Specijos.

Šiandien iš šio miesto liko tik laukuose kyšantys tylūs griuvėsiai, lankomi pirmiausia užsienio turistų. Gaila, nes tai labai įdomi vieta su amfiteatro likučiais, forumu (kur neseniai buvo rastas auksinių monetų, paslėptų prieš mūšį su priešais, lobis) ir keliomis labai turtingų romėnų vilomis.

Ir būtent ant vienos iš šių vilų grindų archeologai aptiko mozaiką, vaizduojančią Didįjį cirką su visomis tribūnomis ir stoginėmis, matomą iš aukštai. Tai vienas iš labai retų mus pasiekusių cirko atvaizdų, taigi, jis labai vertingas jį tyrinėjantiems mokslininkams.

Vilos savininkas, beveik be abejonių, buvo marmuro didmenininkas (netoli yra garsiosios marmuro, naudoto ir Mikelandželo, skaldyklos) ir labai didžiavosi tuo, kad yra vienas iš pagrindinių cirko tiekėjų. Taip labai, kad tai pavaizdavo šioje mozaikoje. Tai nėra kas ypatinga – kiekvienas turtingas žmogus dažnai vaizduodavo mozaikose savo turtų šaltinį (prekyba vynu, gyvūnais Koliziejui ir taip toliau).

Kad parodytų savo galią, mėgdavo labai gražioje mozaikoje visiems pavaizduoti didį įvykį ar reginį, kurį „padovanojo" bendruomenei. Jei buvo organizavę, pavyzdžiui, įspūdingą gladiatorių kovų arenoje dieną, mozaikoje vaizduodavo daugybę žaizdų, mirčių, paminėdavo garsių nugalėtojų vardus. Tai, kas mums atrodo žudynių scena (ar ant savo svetainės grindų norėtumėte vaizduoti žudančius žmones, kraujo dryžius, mirštančiuosius ir lavonus?), tais laikais buvo šeimos „medalis", miestui iš savo kišenės nupirkta dovana, žinoma, tam, kad sulauktų pritarimo.

Žodžiu, taip atsirado visos tos gražios gladiatorių mozaikos, kurias matome muziejuose. Tas pats galioja ir vežimų lenktynėms. Be to, lenktynių, kurias dabar matysime, aprašymas pa-

sisemtas iš tokių mozaikų, rastų kai kuriose vilose, pavyzdžiui, Sicilijos Pjaca Armerinoje. Išties, gali atrodyti keista, bet mūsų nepasiekė joks išsamus lenktynių Didžiajame cirke aprašymas. Tad būtent tokios akmeninės „nuotraukos“ (kartu su bareljefais, lempų papuošimais, sarkofagais ir taip toliau) leidžia mums suprasti, kaip vyko šios garsiosios vežimų lenktynės.

Imperatoriai ir minia Didžiajame cirke

Naujai dienai gimus, vis labiau kurtinamas minios triukšmas gatvėje persikėlė į tribūnas, jau nusėstas daugiaspalvės minios.

Įdomu tai, kad būtent šis sąmyšis pirmosiomis ryto valandomis sukėlė daugiau nei vieno imperatoriaus įniršį. Juk imperatorių rūmai stovi Palatine, šalia Didžiojo cirko. Lengva įsivaizduoti, kiek imperatorių buvo pažadinti prieš aušrą pasigirdus triukšmui ir minios šūksniams bei riksmams... Reakcija ne visuomet buvo „karališka“.

Pavyzdžiui, imperatorius Kaligula netgi įsakė savo kareiviams nutildyti ir išvaikyti žmones lazdomis. Viskas baigėsi tikromis skerdynėmis. Lazdomis, o gal susibūrusios minios spūstyje buvo nužudyta dešimtys vyrų, moterų ir daugelis raitelių luomo narių.

Kitas imperatorius, Heliogabalas, pažengė tiek toli, kad pasinaudojo priemone, taikyta apgulčių metu, savotiškomis „ašarinėmis dujomis“, bet daug pavojingesnėmis. Įsakė į minią mėtyti gyvates, galbūt amforose, taip susidarė spūstis, minioje buvo sutrypta daugybė žmonių.

Laikais, apie kuriuos kalbame, tokio pavojaus nekyla. Trajanas

labai mylimas žmonių ir moka priversti save mylėti. Užuot įsikūręs *pulvinar*, didžiojoje imperatoriškoje tribūnoje, iškylančioje gana toli nuo publikos lyg maža šventykla, jis mėgsta sėdėti net tarp žiūrovų, kalbėtis su jais savo lotynų kalba su stipriu Iberijos akcentu, ir žmonės jaučia, kad jis yra vienas iš jų. Šiandien jo čia nėra, jis toli nuo Romos, rytuose. Bet Romos ir visos imperijos gyventojai jį myli ir jo – kaip jų šeimų ir jų namų gynėjo – buvimą labai jaučia. Jis suvokiamas kaip visuotinis *pater familias*, sugebantis, kaip ir buvo iš tikrųjų, išplėsti imperiją iki lig tol neregėtų ribų, suteikdamas jai galios ir turtų.

Prasideda reginys, sutinkame seną pažįstamą

Vietos dabar beveik visos užimtos. Netoli mūsų sėdi mažas ir storas ponas dvigubu pagurkliu, apžėlęs susivėlusiais neprižiūrėtos barzdos šeriais. Žvelgia į tribūnas priešais save kitoje cirko pusėje. Staiga pasisuka į mus ir ilgai stebi. Akivaizdžiai mėgina prisiminti, kur jau mus matė. Staiga jo akys nušvinta, ir jis šyptelėdamas linkteli. Ir mes jį netikėtai atpažįstame – tai tas durininkas iš *insulae*, kurioje buvome, kai praėjusį kartą lankėmės Romoje (knygoje „Viena diena senovės Romoje“). Jis dėvi tą pačią nešvarią tuniką, taip pat elgiasi. Trūksta tik gumbuotos alyvmedžio lazdos, kuria sprendžia nuomininkų ginčus ir nutraukia muštynes. Čia jos nereikės... Iš tos lazdos praėjusį kartą supratome, kad jis yra į nemalonę patekęs centurionas, susiradęs naują užsiėmimą. Per šiuos trejus metus nepasikeitė. Judesiai tokie pat griežti ir tvirti, bet šiandien jis ne tarnyboje, taigi, daug labiau prieinamas. Pasiūlo mums kiek vyno iš odinės ger-

tuvės, paklausia, kaip sekasi kelionė po Romą... Šypsosi kaskart, kai mato mūsų susižavėjimą ir įkarštį pasakojant apie tai, kas jam atrodo banalu, – gladiatoriai Koliziejuje, termos, puotos, vergų turgūs...

Pašnekesys nutrūksta, nes reikia praleisti dvi jaunas moteris, kurių vietos kiek toliau. Jų *stolae*, ilgos tunikos, glamonėja pėdas. Praeidamos mums nusišypso, ir mus apgobia jų kvepalai, švieži ir svaiginantys. Vos prisėda, du jaunuoliai staiga užmezga su jomis pokalbį. Ir merginos atsako – iš pradžių, žinoma, jos kiek drovios, bet vėliau įsidrąsina.

Kad jos smalsios ir prieinamos, akivaizdu. Kitaip nebūtų taip pasikvėpinusios...

Ir nieko nuostabaus – nuo tada, kai vyrai ir moterys nesėdi atskirai, daugelis jaunuolių ateina čia būtent susitikti su merginomis.

Štai ir tas pats poetas Ovidijus savo garsiajame „Meilės mene“ tai pataria – Didysis cirkas yra viena iš geriausių vietų susipažinti ir suartėti su merginomis Romoje. Bet ne vienintelė, kaip pamatysime iš čia išėję. Atrasime, kur reikia eiti senovės Romoje norint nusičiupti merginą!

Bet užuominą mes matome už kelių metrų – tikrai, du jaunuoliai jau paklausė merginų, už kurią arklidę serga, apsimetė, kad ta ir jų mėgstamiausia... Jie elgiasi pagal tokį seną scenarijų, kad net durininkas centurionas žiūrėdamas į juos šypsosi, pamerkęs akį... Kadaise elgėsi lygiai taip pat... Taip prasideda merginimas Didžiajame cirke...

Iškilmingai įžengia pompa circensis*

Dabar saulė apšviečia visą cirką, trasa tobulai išlyginta, pora patarnautojų bėga užimti savo vietų. Tai paskutiniai potėpiai po ilgas dienas trukusio rengimosi. Dabar viskas paruošta. Publika gaudžia – jau keletą minučių skirtingos sirgalių grupuotės skanduoja garsiausių žirgų ir lenktynininkų vardus, taip pat ir šūkius, erzindamos viena kitą. Publika juokiasi. Neįtikėtina, kaip visa tai primena šiandienes futbolo stadionų tribūnas prieš rungtynes...

Lenktynių pradžia yra pati tikriausia iškilminga ceremonija, rengiama pagal tikslų protokolą. Galėtume ją palyginti su olimpiadų atidarymu.

Organizatorius, tai yra tas, kuris sumokėjo už šias lenktynes, įeis į trasą ilgos eisenos, prasidėjusios labai toli, net Kapitolijuje, priekyje. Kaip triumfo procesijoje žengiantis karvedys, apsuptas minios, pereis Forumą ir pasieks Didįjį cirką, kur apeis garbės ratą.

Mūsų ausis tikrai pasiekia plojimai iš išorės. Iš pradžių jie labai toli, bet vis garsėja, tai ženklas, kad eisena artėja prie pastato.

Staiga gaudžiant trimitams trasoje pasirodo eisena, ir 150 000 žiūrovų sprogsta pašėlusiu džiaugsmu. Tai neaprašoma akimirka, neįmanoma kalbėti, triukšmas neleidžia net galvoti. Visi įsmeigia žvilgsnį į didingą triumfo arką posūkio viduryje, kaip kalnas kylančią tarp tribūnų.

Tai, kad Didžiajame cirke „įterpta“ triumfo arka, gali atrodyti keista. Iš tikrųjų tai yra triumfo eisenų po karinių perga-

* Žaidynių eisena (*lot.*).

lių scenografijos dalis. Ji pastatyta Tito, ir yra vienas iš kertinių nugalėjusių karvedžių paradų taškų, kai jie įžengia į Romą – numatyta, kad jų kelias eis būtent per Didįjį cirką, kur juos sveikins minia, tada link Forumo ir Kapitolijaus, kur garbins Jupiterį. Žodžiu, eina priešinga kryptimi nei eisena, kuria dabar žavimės.

Pirmiausia pasirodo raiti vaikinai. Tai garsiausių Romos šeimų atžalos. Paskui juos jau pėsčiomis eina kiti jaunuoliai. Tuomet, skambant visuotiniams pritarimo šūksniams, pasirodo lenktynėse dalyvausiančios keturkinkės. Kiekvienas žiūrovas ieško savo numylėtinio, jį atpažinęs šaukia jo vardą. Visa publika pašokusi ant kojų, minia sveikina vežimus mostaguodama rankomis. Ovacijos šiuo metu kyla iki dangaus, jos girdimos visame mieste, jo priemiesčiuose ir toliau. Šimtai tūkstančių romėnų, užsiėmę savo kasdieniais darbais, pasuka galvą į cirko pusę. Akimirkai tarsi per stebuklą Didysis cirkas įeina į kiekvienus namus, į kiekvieną gatvę, į visus Romos imperijos sostinės protus.

Tai vadinamoji *pompa circensis* – mūsų stebima yra lygiai tokia pati kaip Augustui valdant Dionisijo Halikarnasiečio aprašytoji.

Dvi keturkinkės seka visus dienos lenktynėse dalyvausiančius atletus: lenktynininkai, besivaržysiantys jaunimo kategorijose, raiteliai, dalyvausiantys žirgų lenktynėse, net akrobatai, kurių pasirodymai linksmins tarp vienų lenktynių ir kitų.

Čia yra ir šokėjų bei muzikantų (su lyromis ir fleitomis) purpuriniais drabužiais. Už jų – būrys patarnautojų, nešančių dievybių statulas ir apeiginius daiktus.

Pagaliau, džiaugsmingai sveikinamas minios, į trasą išeina lenktynių sumanytojas ir organizatorius – lieknas, šviesiaplaukis vyras, jis stovi vežime, kurį tiksliau būtų vadinti keturkinke.

Išties, pagal tai, kiek žirgų traukia vežimą – du, trys, keturi – sakoma, kad tai dvikinkė, trikinkė, keturkinkė ir taip toliau. Lenktynėse yra buvę pakinkyta ir dešimt žirgų, net dvidešimt. Greičiau tai tiesiog pasipuikavimas – tokiais vežimais beveik neįmanoma lenktyniauti. Jie praktiškai nevaldomi.

Bolidai, komandos ir čempionai

Eisena iškilmingai suka trasa ratu – ilgas minutes riksmas kurtinamas. Dabar keturkinkės išsirikiuoja priešais, labai gerai matome lenktynininkus. Stebina jų, tarkim, „pilotų apranga" – atrodo taip, lyg turėtų išvykti į karą.

Jie su odiniais šalmais, kūną gobia odinių juostų liemenė, ant kojų – apsaugos. Turi ir durklus. Kam viso to gali prireikti? Išgyventi...

Grėsmė mirti lenktynėse išties labai didelė. Neretai vežimas apsiverčia, o kristi labai skausminga – be kita ko, rizikuojama, kad sutryps iš paskos lekianti keturkinkė: šešiolika šuoliais lekiančių žirgų kanopų yra tikras smulkintuvas, galįs sutraiškyti kiekvieną vadeliotoją.

Bet labiausiai bijomasi kitos grėsmės – būti per visą areną tempiamam žirgų. Vadelės išties laikomos ne tik rankose, bet ir yra daugelį kartų apjuostos aplink kūną kaip diržas. Taip lenktynininkas gali pasinaudoti kūno mase palinkdamas į dešinę ar kairę, kad žirgus būtų galima valdyti su didesne jėga. Panašiai kaip buriuotojai, kai persilenkia per bortą.

Bet tai reiškia, kad vežimui apsivertus ar sulūžus, žirgai vadeliotoją išplėš iš vietos, nusineš ir nežinia kiek temps. Galiausiai jis bus nukankintas, jam gyvam bus nudirta oda. Tokiu atveju

labai svarbu nupjauti odines vadeles durklu, kurį turi įkištą į liemenę... Bet ar pavyks? Daug lenktynininkų taip žuvo.

Vežimai labai skiriasi nuo to, kaip mes įsivaizduojame dvirātį. Dvirāčiai iš filmo apie Beną Hurą ir daugelio kitų filmų niekada negalėtų čia važiuoti. Kodėl? Nes jie pernelyg sunkūs. Filmuose visada rodomi masyvūs modeliai, su aukšta atrama, idealiai tinkantys karvedžių triumfo eisenoms. Bet visiškai neįmanomi tokiose lenktynėse. Tai Holivudo klaida. Panašiai, jei mūsų palikuonys po dviejų tūkstančių metų įsivaizduotų, kad „Formulės 1" lenktynėse dalyvauja gatvėmis važinėjantys „Ferrari". Žinoma, tai greiti automobiliai, bet jie nieko bendra neturi su tais, kuriuos matome „Grand Prix" lenktynėse – šie lengvi, aptakūs, žemi, sukurti taip, kad lenktynėse laimėtų kiekvieną šimtąją sekundės.

Tą patį galima pasakyti apie dviračius. Archeologai niekada nerado lenktyninio dvirāčio. Jų buvo nedaug, jie buvo per lengvi, kad išliktų amžius, be to, trumpaamžiai – po lenktynių išardomi, jeigu nesulūždavo. Lygiai kaip su „Formulės 1" automobiliais – po dviejų tūkstančių metų bus suku rasti kokį nepaliestą. Būtent taip atsitiko archeologijoje – etruskų kapuose atrasta „paradinių" dviračių (ar keturkinkių) likučių, bet niekada – romėnų lenktyninių.

Taigi kaip atrodė tie lenktyniniai? Kaip tik dabar važiuoja pro mus. Staigmena, bet jie visai ne tokie, kokių tikėjomės. „Atrama" labai žema, lenktynininkui maždaug iki pusės šlaunų – tai tvirta medinis rėmas, prie kurio mazgais pririšta nuspalvinta ir išpuošta odinė apsauga. Ratai netikėtai maži – padėklo skersmens, ne daugiau. Be to, jie nėra vežimo viduryje, kaip filme „Benas Huras", bet gerokai toliau, beveik gale, taigi vežimas priekyje „kabo" – taip padaryta, kad svorio centras būtų žemai, o ratai posūkiuose laikytųsi sukibę su žeme.

Ar buvo komandos, kaip dabar „Ferrari", „Williams", „MacLaren" ar „Lotus"?

Atsakymas – taip. Šiais laikais komandos yra keturios, jos vadinamos *factiones*. Lygiai kaip „Formulės 1" lenktynėse, kai automobilis pirmiausia atpažįstamas iš spalvos, ir romėnų laikais komandos turi savas spalvas. Taigi, jos vadinamos tiesiog pagal jų spalvas – štai žalioji komanda (arba *prasina*), raudonoji (*russata*), baltoji (*albata*) ir mėlynoji (*veneta*). O vadeliotojai dėvi atitinkamos komandos spalvos aprangą, visai kaip „Formulės 1" lenktyninininkai.

Stebina ir žirgai. Jie visai nėra aukšti, dažnai nesiekia pusantro metro, mums būtų panašūs į ponius. Bet taip yra senovėje – žirgai žemi ir legionuose. Jie mažiau pavargsta, yra judresni raižytose vietovėse ir taip toliau. Žirgai, kaip jau sakėme, apskritai niekur nėra labai aukšti.

Labiausiai vertinamas žirgas yra „getulas", tai yra berberų arklys iš Šiaurės Afrikos, tikriausiai mūsiškių arabų ristūnų pirmtakas. Bet labai vertinami ir žirgai iš Kapadokijos dabartinėje Turkijoje, iš Ispanijos ir Sicilijos.

Tarp pakinktų kabo bronziniai talismanai – tarp įprastų yra pusmėnulis į apačią nukreiptais smailiaisiais galais, vadinamoji *lunula*, tikras talismanas, naudotas ir romėnių.

„Muziejus" kaip skiriamoji siena

Dabar *pompa circensis* išeina iš arenos išilgai ilgos skiriamosios sienos trasos viduryje, ji vadinama *spina* – siena padengta brangiu marmuru, daugiausia žalsvo atspalvio serpentinu. Ant jos stovi statulos, mažos šventyklos ir fontanai. Bet labiausiai ste-

bina milžiniškas egiptietiškas 25,9 metro aukščio obeliskas. Jį Egipte pastatydino Ramzis II, o čia jis buvo atgabentas Augustui įsakius.

Pastebime ir prietaisą įveiktiems ratams skaičiuoti – primena pavėsinę, kurioje surikiuotos septynios paauksuotos delfinų statulos. Iš tolo panašu į milžinišką iešmą su krevetėmis. Kiekvieno rato pabaigoje vienas delfinas bus apverčiamas žemyn, o iš jo burnos pasipils vanduo. Taip visi arenoje galės suskaičiuoti, kiek ratų įveikta ir kiek dar liko. Vėliau vietoje delfinų bus naudojami septyni paauksuoti kiaušiniai, sulig kiekvienu ratu krintantys į baseiną.

Lenktynininkai turi įveikti septynis ratus prieš laikrodžio rodyklę. Iš viso tai sudaro apie penkis kilometrus. Juos nuvažiuoti užtrunka kiek mažiau nei dešimt minučių.

Eisena pradingo už starto vartų. Dabar viskas parengta lenktynėms.

Didžiosios lenktynės

Dabar lenktynės uždega cirką. Čia būta įspūdingų susidūrimų, pergalių ir staigmenų. Programoje numatytos net dvidešimt keturios lenktynės, tarp jų – gebėjimų demonstravimas, akrobatai ant žirgų (jiems labai plojama), skirtingų lenktynių nugalėtojų dvikovos.

Kitais laikais, pavyzdžiui, valdant Vespasianui ir Titui, lenktynių būta ir keturiasdešimt aštuonerios, o valdant Domicianui – net šimtas, tai byloja apie romėnų aistrą žirgams.

Pranešėjo balsas tęsiamai skelbia įvairias lenktynes. Daugelis žiūrovų tuo metu pakilo, sugrįžo su užkandžiu ar išėjo. Bet

mūsų atsektas susilažinęs vyras nepajudėjo, jis sustingęs stebi visas lenktynes, nervingai laukdamas Sagitos pasirodymo. Dabar jau tuoj.

Iki šiol varžėsi dvikinkės ir trikinkės, raiteliai, net buvo keista rungtìs, susidedanti iš rato keturkinkėje, o kirtus finišo liniją reikia nulipti ir bėgte įveikti dar kelis ratus.

Ši rungtis, vadinama *pedibus ad quadrigam**, yra senovinis mūsų triatlono atitikmuo. Jei žiūrėdami per televiziją triatlono varžybas (ypač – „geležinių žmonių“), kai sportininkai iki pat jėgų netekimo plaukia, važiuoja dviračiu, o paskui ilgus kilometrus bėga, pagalvojote apie moderniųjų laikų, kai vyrauja sporto klubų ir papildų mada, keistumą, *pedibus ad quadrigam* varžybos padės suprasti, kad visa tai sumanyta gerokai seniau... Ir dar vienas mūsų ir romėnų pasaulio panašumas – varžybos, kai derinama ratuota transporto priemonė ir kojų raumenų jėga (plaukimo nėra, kadangi romėnų laikais plaukti beveik niekas nemoka...).

Mūsiškis centurionas durininkas kurį laiką stebi vyrą, viską supranta, pasisuka į mus purtydamas galvą: „Dar vienas apsėstas lažybų, a?“

Nespėja pabaigti sakinio, kai vėl nuskardėję trimitai mūsų vyriškį priverčia pašokti ant kojų. Dabar! Pranešėjo balsas (jų turbūt yra daugiau nei vienas įvairiose cirko vietose, turint galvoje jo dydį) paskelbia keturkinkių lenktynių pradžią. Visi žiūrovai labiausiai laukė šios akimirkos, ir žinią jie pasitinka kurtinamu šauksmu. Daugelis pašoka ant kojų.

Visi įsmeigia žvilgsnį į Didžiojo cirko gilumą, kur po žemo ir ilgo statinio arkomis išrikiuotos starto dėžės, *carceres*.

---

* Pažodžiui – kojomis prie keturkinkės (*lot.*).

Tarnautojai išlygino trasą tempdami sunkius demblius. Kreida paženklino starto liniją. Užpiltos į tūkstančius gabalėlių subyrėjusių vežimų išraustos duobės. Lenktynininko kraujo dėmė dar raudonuoja ant *spina* marmurinės plokštės. Niekas neturėjo laiko jos nuplauti. Dabar visas dėmesys sutelktas į tuos medinius po kelių minučių atsiversiančius vartus.

„Dėžėje" viskas paruošta

Šią akimirką už vartų lenktynininkai rengiasi. Tai visai atskiras pasaulis. Čia didelė erdvė, kur karštligiškai verda beprotiška veikla. Skuba arklininkai, greitu žingsniu vesdami už pavadžių arklius, keturkinkės tuoj užims savo vietas. Kitos sustojusios laukia. Vienoje vietoje lenktynininkas dedasi odinį šalmą, kiek toliau kitas jau kelintą kartą klausosi, kaip jo vyresnysis pasakoja, kokia bus komandos lenktynių strategija. Kaip ir „Formulėje 1", įvairūs techniniai darbuotojai tikrina paskutines įrangos detales – vieni žiūri, kad diržai ir pavadžiai būtų gerai pritvirtinti, kiti pakelia vežimą ir suka ratą tikrindami, ar neklioba ir juda be trinties.

Dvi keturkinkės juda viena priešais kitą, išsigandę žirgai priverčia žmones paplušėti, kad vežimai prasilenktų. Šių žirgai įsitempę, o daugelis kitų, pririštų prie labai ilgos sienos, itin ramūs. Tai atsarginiai žirgai.

Kiekviena komanda turi turėti dešimtis žirgų įvairioms lenktynėms, įskaitant keletą „atsarginių" sužeistiems pakeisti. Turi ir gausų būrį patarnautojų, pasirengusių pataisyti, pakeisti, pritvirtinti kiekvieną keturkinkės detalę, prižiūrinčių žirgus ir lenktynininkus taip, kad visa tai paverstų pergalės mašina.

Raktinis asmuo yra *morator* – tai arklininkas, besirūpinantis žaidynėmis, ramina arklius, juos glosto, net miega su jais. Šioje vietoje juos atpažinti labai lengva, nes yra visuomet šalia žirgų, iki pat paskutinės akimirkos jie kiloja jų kojas ir tikrina kanopas (tai esminė detalė, kadangi pasagos dar nežinomos) arba suima keturkojo snukį ir šnibžda jam drąsinamus žodžius. Jiems žirgai yra kaip vaikai.

Mūsų dėmesį patraukia vyras su daugybe auksinių žiedų, apsirengęs prašmatniais drabužiais, paskui jį seka bendradarbių palyda. Jis linksminasi kalbėdamas su lenktynininku, o šis jo klausosi nulenkęs galvą ir rankoje laikydamas šalmą, taip rodydamas pagarbą.

Tai *dominus factionis,* šeimininkas. Kiekviena komanda turi tokį. Galėtume jį palyginti su futbolo ar „Fomulės 1" komandos prezidentu. Tai žmogus, pripratęs valdyti pinigus (šiandien jį apibūdintume kaip gabų verslininką), turintis didelių interesų, kaip užsimena Fikas Meijeris savo „Beno Huro pasaulyje". Be to, kad tvirtai laiko savo komandos vadžias, jis dar sugeba spustelėti lenktynių organizatorius, išreikalaudamas didelių pinigų už komandos dalyvavimą. Bet tai tik vienas iš susitarimų, sudaromų lenktynėse. Yra dar daugybė „slaptų", į kuriuos įtraukti lenktynininkai ir komandos nariai.

Taisyklės, combine *ir slapti susitarimai*

Išties, prieš pasileidžiant keturkinkėms, vyksta kitos „lenktynės", kurių niekas nemato. Tai *combine,* tai yra slapti susitarimai ir sąjungos, kad laimėtų lenktynininkas ar komanda... Arba atvirkščiai – kad kokia kita nelaimėtų.

Visa tai labai primena Sienos *Palio* lenktynių atmosferą – ir čia kontrados* smarkiai varžosi, kaip ir sirgaliai. Ir čia nematomi susitarimai persipina ir išyra paskutinėmis sekundėmis. O cirko publika tai žino. Žino, kad yra apgavysčių, išdavysčių, parsiduodančių varžovų ir kitų, apsimetančių, jog parsiduoda, kad vėliau padėtų daugiau pasiūliusiems priešininkams... Ir visa tai lenktynes paverčia dar labiau jaudinančiomis.

Iš tikrųjų trasoje lenktynininkai bus negailestingi. Sveikinamas bet koks nešvarus žaidimas – pastumti varžovą, kad susitrėkštų į sieną, nėra prasižengimas, priešingai – visi to laukia. Bet garsieji „graikiški" ratai iš „Beno Huro" filmo, kur stebulėse įtaisyti ašmenys, kapojantys varžovų ratus, – dar viena Holivudo išmonė.

Kad būtų išvengta susidūrimų nuo pat pradžių, starto tvarka parenkama taikant paprastą sistemą, panašią į mūsų loteriją. Traukiami savotiški komandų spalvų kamuoliukai, taip sudaromas starto tinklelis.

Prasideda lenktynės

Jau tuoj. Tuoj magistratas, lenktynių organizatorius, duos ženklą pradėti lenktynes. Kai jis apsivilkęs violetine toga pasirodo specialioje tribūnoje virš starto vartų, publika ima rėkti dar garsiau. Starto signalas bus balta drobė (*mappa*) – ją išvynios ir paleis kristi.

Tuo metu starto vietą riksmai pasiekia prislopinti, kaip saulės spinduliai, besiskverbiantys pro vartų grotas ir neįprastu

---

* Miesto rajonai.

šviesos ir šešėlių žaismu krintantys ant žirgų ir jų vadeliotojų. Kiekvienas lenktynininkas kaip kalaviją laiko aukštai iškeltą rimbą, jie pasirengę staigiai juo kirsti arkliams startavus. Neatitraukia akių nuo tarnautojo, atidarysiančio vartus – *morator*, pagrindinio kiekvienos komandos veikėjo: geras startas priklausys nuo jo įgūdžių ir laiko pojūčio. Ant lenktynininkų kaktų žėri prakaito lašai.

Žirgai irgi nervinasi ir prunkščia, purto galvas, kanopomis kasa žemę.

Keli metrai virš jų papuoštų karčių magistrato ranka ištiesta į priekį, o minios riaumojimas dar garsesnis ir skamba lyg būgno dūžiai. Akimirką viskas, regis, sustoja.

Paskui staiga baltos drobės blyksnis, paleistas jo rankų, ir visas cirkas sprogsta. Per sekundės dalį tarnautojai prie vartų atblokuoja užsklandas ir vartai ūmiai plačiai atsiveria. Lyg įtrūkus ir griuvus užtvankai akinamos šviesos banga užlieja žirgus ir lenktynininkus. Jie užsimerkia, visa gerkle rėkia ir staigiais kirčiais čaižo orą. Vežimai pajuda ir pradingsta šviesoje. Arena juos prarijo.

Publika mato žirgus išlekiant iš arkų, akimirką primena sprogimą, „iššaunantį“ iš vartų spalvotų vežimų liepsnas. Stadionas ekstazėje. Visi stengiasi įžiūrėti, kas bus toliausiai pirmuosiuose metruose. Svarbu į pirmą posūkį atlėkti geroje padėtyje. Iš tikrųjų varžovus iš pradžių uždrausta lenkti, pirmoje lenktynių dalyje reikia likti tame pačiame takelyje. Paskui viskas įmanoma, kad nugalėtum...

Susilažinęs vyriškis pašoko ir rėkia ragindamas savo mėlynosios komandos keturkinkę. Pradėjo gerai, bet nėra pirma, nėra ir pagrindinėje grupėje, o štai raudonoji komanda pirmojoje tiesėje rizikuoja priekyje laikyti du iš trijų savo vežimų. Tai neblogas

bandymas pasiekti pergalę, jeigu pasiseks komandinis žaidimas, bet niekad negali pasakyti... Kiekviena frakcija iš tikrųjų į lauką išleidžia tris vežimus, „pagrindinis" bus kitų dviejų „saugomas", jie sukels „spūstis" ar bandys pargriauti varžovus...

Šią akimirką dvylika keturkinkių lekia tiesiąja link pirmojo posūkio. Akivaizdu, kad visiems posūkyje nebus vietos, bet niekas nepasiduoda ir publika nujaučia, kad susidūrimas neišvengiamas. Tai supranta ir centurionas, jis žiūri išplėtęs akis.

Pasiekus posūkį, pirmiesiems dviem vežimams (raudoniems), rėkiant tribūnose susibūrusiai miniai, pavyksta užimti geriausias pozicijas.

Iš karto pāskui pasirodo trys keturkinkės, jos bergždžiai bando prasispraustі pro sieną, kad geriau pasuktų. Vidinėje pusėje lekia raudona, rodos, ji turi gerų galimybių, bet žalioji ją spaudžia prie sienos bandydama „uždusinti" jos polėkį ir desperatiškomis pastangomis jai užkerta kelią per kelis metrus nuo posūkio. Žirgai prasiskiria, galbūt jie pirmieji suprato, kad tragedija neišvengiama. Esantys arčiausiai sienos nusigąsta ir šoka ant žaliųjų keturkinkės. Akimirkai žirgai susipainioja, negalima suprasti, kuris kurio vežimo. Iš šios raizgalynės staiga vienas vežimas sulaužyta iena iškyla stačias. Jis raudonosios komandos. Publika aiškiai mato lenktynininką, beviltiškai įsikibusį į vežimo rėmą, jo veidas iškreiptas siaubo, paskui kaip jūroje skęstantis laivas dingsta žirgų kūnų verpete.

Dideliu greičiu sukibę vežimai bei gyvuliai ir toliau lekia mirtinose lenktynėse. Žaliasis lenktynininkas nesugeba išsilaisvinti iš gniaužtų, jo vežimas tempiamas įstrižai, jis rėžia gilų griovį vieninteliu ant žemės esančiu ratu, kitas lėtai sukasi ore. Visi stovi, supranta, kad dabar kažkas atsitiks. Supranta ir pats lenktynininkas, įnirtingai bandantis durklu perpjauti vadeles. Viskas

atsitinka žaibiškai: į žemę besiremiantis ratas, laikantis visą vežimo svorį, sausai traškėdamas pasiduoda, keturkinkė dunksteli į žemę ir kelis kartus apsiverčia. Žaliasis lenktynininkas, sutraiškytas savo vežimo, nejudėdamas guli ant žemės.

Kitos keturkinkės sugeba išvengti susidūrimo. Lenktynininkai nė nežvilgteli į ant žemės gulintį kolegą. Tai dalis rizikos. Galvoja tik apie lenktynes. Visi įveikia pirmą posūkį be incidentų ir pradeda antrą tiesiąją atkarpą. Sirgaliai pašėlę.

Atkreipkime dėmesį į vieną įdomybę. Kiekvienas lenktynininkas vežime stovi, bet ne taip, kaip matome „Bene Hure". Filmo veikėjai stovi priekyje, laikydami rankose vadeles – lyg pasilenkę iš balkono purtytų paklodę. Iš tikrųjų jie stovi gerokai arčiau galo ir jų laikysena primena banglentininko, bandančio išlaikyti pusiausvyrą – viena koja priekyje, kita atitraukta. Būtinybė valdyti vadeles visu kūnu jį priverčia stovėti įvairiomis pozomis, žiūrint sulėtintai panašiai atrodo smūgių vengiantis boksininkas.

Dabar tiesiojoje vežimų greitis pasiekia septyniasdešimt kilometrų per valandą. Nuostabus greitis. Neretai ratų stebulės įkaista ir prireikia „garažo technikų" (*sparsores*), stovinčių prie tiesiosios su kūgio formos kibirais ir amforomis ir pilančių vandenį ant vežimų ratų – taip juos vėsina, neišvengiamai kliūva ir lenktynininkams.

Posūkyje greitis sumažėja, bet vis dar lieka apie trisdešimt–keturiasdešimt kilometrų per valandą. Išties būtent posūkyje nutinka šiurpiausi incidentai. Visi tai žino. Dabar vežimai artėja prie posūkio, ratais keldami smėlio fontanėlius. Kiekvienas vadeliotojas palinksta į vidinę pusę, kaip tai daro lenktynių motociklininkas, kai „slysta" nuo balno šono.

Maži ratai leidžia pasukti mažu spinduliu, kadangi vežimo svorio centras yra žemai – beveik kaip „Formulės 1" bolidų. Bet

tikroji paslaptis, norint gerai pasukti, yra žirgai. Ir tai labai gerai matome.

Keturi žirgai nėra vienodi, jų savybės skirtingos. Kraštiniai (vadinamieji *funales*) yra tikrasis keturkinkės vairas. Vidinės pusės kraštinis žirgas turi sugebėti įveikti posūkį kuo mažesniu spinduliu. O išorinės turi bėgti daug daugiau metrų ir tai turi daryti tobulai lygiuodamas su kitais. Tam reikia treniruotis metų metus. Kartais žirgai atgabenami iš tolimų provincijų ir būna stebimi įvairių arklidžių ekspertų, lygiai kaip šiandien tolimų šalių futbolininkai.

Kirčiai per varžovų žirgų akis

Mūsų dėmesį patraukia publikos riaumojimas. Du pagrindinės grupės vežimai susiliečia ir ima stumdyti vienas kitą. Vienas lenktynininkas plaka varžovo arklius. Tai leidžiama. Vienintelė taisyklė – negalima smogti varžovui... Lenktyniaujančių komandų veterinarai turi net keturiolika skirtingų tepalų vien botago pažeistoms žirgų akims gydyti.

Žirgai mokyti nesiblaškyti, bet botagu mosuojantis lenktynininkas pastebėjo, kad kraštinis jo varžovo žirgas nervingas, ir toliau jį aršiai plaka. Kol gyvulys žingteli šonan, dėl to prieš pat posūkį sulėtina ir visa keturkinkė išyra. Dabar nevaldomas pačiame svarbiausiame trasos taške vežimas išlekia iš savo trajektorijos. Per akimirką apsiverčia, visi žirgai virsta arba „sėda" ir susiduria su atlekiančia kita keturkinke. Kitos turi staiga prilaikyti ir sumažinti spartą.

Susidūrimą sukėlęs lenktynininkas neatsispiria pagundai ir atsigręžia pažiūrėti į savo sukeltą chaosą. Šypsosi ir rėkia, kol

žirgų vežimų ir žmonių krūva pradingsta už posūkio. Bet šios išsiblaškymo sekundės jam lemtingos. Prieš jį staiga išnyra pirmojo vežimo, sudaužyto lenktynių pradžioje, likučiai. Patarnautojai nespėjo laiku pašalinti duženų. Susidūrimas neišvengiamas. Žmonės pašoka ant kojų ir lydi smūgį ilgu riaumojimu. Žirgai peršoka sudaužytos keturkinkės likučius, bet vežimas į juos rėžiasi visa jėga – siaubo apimtas lenktynininkas įsitveria vežimo rėmo. Priešais tūkstančių žiūrovų akis vežimas sustoja nuo smūgio. Įspūdingas trenksmas. Vežimas perskyla perpus, lyg būtų sausa pliauska. Garsas pasiekia net tribūnas. Lenktynininkas lekia iš vežimo, ištrauktas savo keturių žirgų, nesuvokusių, kad atsitiko tragedija, o pajutę, kad svorio gerokai mažiau, jie tik paspartina žingsnį. Lenktynininkas tempiamas trasa, jis sukelia dulkių debesį. Beviltiškai ranka bando pasiekti durklą, bet neįstengia jo rasti. Kas metrą jis vis labiau žalojamas, o žirgai nestoja. Taip jis nutempiamas visa tiesiąja, posūkyje kelis kartus persiverčia, nukritęs šalmas trenkiasi į išorinę sieną. Žirgai toliau lekia antrąja tiesiąja, juos patarnautojai sustabdo tik tuomet, kai atsiduria priešais jų lenktynininko sukelto susidūrimo duženas. O jisai nebejuda. Prarado sąmonę.

Pro šoninius vartus (nuspalvintus keturių komandų spalvomis) išbėga keli žmonės su neštuvais. Nėra laiko bandyti jį gaivinti – atlekia kitos keturkinkės. Užkelia jį ant neštuvų. Kruvinas ir žemėtas kūnas nejuda. Nešant jį šalin, viena ranka tabaluoja. Išgyvens? Nežinome. Viena yra aišku – jo karjera tikriausiai baigta.

Iš viso to sužinojome, kad kilus incidentams (jie vadinasi, tik pagalvokite, *naufragium**, galbūt dėl trasoje besimėtančių likučių,

---

* Laivo sudužimas (*lot.*).

panašių į laivo duženas) niekas nenutraukia lenktynių – trasos patarnautojai įbėga padėti sužeistiesiems ir pašalinti nuolaužų... Bet turi paskubėti, nes niekas nesulėtina greičio.

Dvikova dėl pergalės

Skaičiuojantis ratus patarnautojas apverčia priešpaskutinį delfiną. Daugiau varžybose niekas nesusidūrė. Dabar lenktynių priekyje liko tik du raudoni vežimai. Didžioji grupė subyrėjo. O Sagitos su kitais trim arkliais traukiamas mėlynas vežimas beveik visą laiką buvo paskutinis, keldamas nerimą susilažinusiam vyriškiui. Jis sėdi tylus, beveik suakmenėjęs. Gal lažybų tarpininko žvilgsnis sakė tiesą – Sagitos karjera baigiasi, ką gali nuveikti toks žirgas. Bet prieš porą ratų jo vežimas ėmė įspūdingai vytis varžovus. Mėlynųjų lenktynininkas buvo pristabdęs savo žirgus, dabar, kai jie dar turi jėgų, ragina juos pamėginti veržtis. Tai dažnai Didžiajame cirke taikoma taktika. Visa publika tai žino ir kiekvieną lenkimą palydi vieningu riksmu. Dabar mėlynasis vežimas priverčia sulėtinti baltąjį ir jį aplenkia. Vis labiau artėja prie priešakyje lekiančių raudonųjų.

Iš starto „dėžės“ pasirodo raitelis. Jis raudonosios komandos spalvų. Išties per kai kurias lenktynes komandos gali įleisti raitelius (*hortatores*), kurie prijoja prie savo vežimų ir juos informuoja, kur yra varžovai... Panašiai kaip dviračių lenktynėse palydos automobiliai arba iš garažo rodomos kortelės vykstant „Formulei 1“.

Netrukus raitelis pasiveja du raudonus vežimus, dabar esančius prie trasos pradžios. Šaukia jiems komandos nurodymus – mėlynasis vežimas neišvengiamai pasivys, reikia žaisti koman-

da ir nepraleisti jo. Raitelis palieka pirmaujančią grupelę ir grįžta į „dėžę“.

Mėlynasis vežimas dabar pasivijo antroje vietoje lekiantį raudoną vežimą. Kaskart, kai pabando lenkti, kitas jam užkerta kelią. Ši dvikova įaudrina žmones. Bet pasiekęs posūkį raudonasis vežimas suklysta. Mėlynasis lenktynininkas turi didžiulę patirtį, jis apsimeta, kad lenks iš išorinės pusės, taip priverčia varžovą pasukti į tą pusę. Tada staiga pasuka ir „įslysta“ į vidinę posūkio dalį. Abu vežimai lekia posūkiu vienas šalia kito aplinkui *meta*. Bet galiausiai mėlynasis išsiveržia į priekį. Publika pašėlsta. Susilažinęs vyras pašoka ir išplėtęs akis rėkia. Centurionas šypsosi ir lieka ramus.

Dabar atmosfera lenktynėse visai įkaista. Visas cirkas, skanduodamas dviejų komandų vardus, stebi dvikovą. Mėlynasis lenktynininkas pradeda vytis ir vis labiau artėja prie pirmaujančio vežimo. Priekyje esantis raudonasis dar daug atitrūkęs, bet jis negali matyti varžovo, todėl kartkartėmis nervingai gręžiojasi. Jie abu patyrę lenktynininkai, ir tai kelia publikos įkarštį.

Keturkinkes pravažiuojant palydi riksmų šleifas. Daugelis pašoka, sukurdami tikrą „bangą“, nuvilnijančią tribūnomis. Bet ne visi serga vienodai. Kai vežimai dingsta už posūkio, *spina* juos kaskart paslepia nuo žiūrovų, esančių priešingoje pusėje. Jie ilgai jų nemato. Ir tai, kaip sakė senovėje, tik padidina laukimo įkarštį – kai vežimai išnyra iš kito posūkio, pusė cirko sprogsta riaumojimu, o kita pusė nutyla.

Drama iki paskutinio posūkio

Sagita yra keturkinkės išoriniame krašte. Taigi kiekviename posūkyje turi nubėgti daugiau metrų negu kiti vežimo žirgai, bet

tai daro įspūdingai lengvai. Jo karčiai, papuošti mėlynais mazgeliais ir kaspinėliais, sulig kiekvienu šuoliu plevėsuoja kaip vėliava. Publika juo žavisi, tai nuostabus žirgas pačioje brandoje. Veržliai šuoliais traukia keturkinkę kiekviename posūkyje puikia kreive ir tobulai išbėga į tiesiąją. Jis vienovėje su mėlynuoju vadeliotoju, žmogus ir gyvūnas instinktyviai supranta vienas kitą. Publika mėgsta lenktynėse tokius „pasivijimus" ir dabar serga už šį vežimą, nors prieš startą niekas jo neįvertino.

Laikas suvesti sąskaitas. Paskutinis delfinas apverstas. Iš jo galvos teka raudona vandens srovė – taip paženklinama, kad prasidėjo paskutinis ratas. Du vežimai vis labiau artėja, jie jau beveik pasiekė priešpaskutinį posūkį. Mėlynasis lenktynininkas vėl bando aplenkti iš išorės, kad varžovas atsitrauktų nuo sienos, ir paskui prasmukti pro jį vidine puse. Bet raudonasis manevrą perpranta ir į spąstus nepakliūva. Lieka prikibęs prie sienos ir kiek paspartina, kad priverstų varžovą išsukti iš trajektorijos ir įlėkti į posūkį tiesiai. Ir jis – senas lapinas.

Bet mėlynasis turi idėją – posūkyje kiek įmanoma nutolti ir pabandyti aplenkti iš išorės. Žinoma, tai reiškia, kad reikės važiuoti gerokai daugiau metrų, bet jo žirgai dar turi daug jėgų. Staiga abi keturkinkės atsiduria viena šalia kitos – prasideda posūkis. Visi žiūrovai vėl staiga pašoka.

Sagita instinktyviai supranta, ką turi padaryti. Šuoliuoja dar greičiau, neįmanomomis pastangomis dar pailgina žingsnį, kad liktų vienoje linijoje su kitais. Visą posūkį du vežimai lieka greta vienas kito. Ratai liečiasi. Žirgai kliudo vienas kitą. Jie taip arti, kad kai dvi keturkinkės išnyra iš už paskutinio posūkio, atrodo, jog tai viena, o ją tempia aštuoni žirgai.

Bet čia jų laukia nemaloni staigmena. Kova grupės gale bai-

gėsi susidūrimu. Du vežimai apsivertė, laksto susipainioję ir išsigandę žirgai. Vieno lūžusi koja. Nė vieno tarnautojo prie *naufragium* vietos dar nėra. Tik vienas lenktynininkas (baltasis) stengiasi juos nuraminti. Kitas, iš mėlynosios komandos, be sąmonės guli ant žemės. Kilsteli ir papurto galvą. Atsigauna. Bet smėlio ir skausmo pilnomis akimis pamato link jo lekiančias dvi keturkinkes. Laiko jam užtenka tik užsidengti rankomis šalmą. Mėlynasis lenktynininkas atpažįsta komandos draugą ir trūkteli vadeles su tokia jėga, kad Sagita sudejuoja. Bet paklūsta. Vežimas per plauką aplenkia ant žemės gulintį žmogų.

O raudonasis skrupulų neturi. Staiga išvysta priešais atsiveriančią erdvę – tai netikėta galimybė. Publika mato, kaip jis čaižo savo žirgus, ir nustėrusi stebi tragediją. Gulintį lenktynininką sutrypia žirgai. Raudonasis vežimas, pervažiuodamas jo kūną pašoka. Ir lekia toliau, palikęs sutraiškytą žmogų, jam puola padėti kolega iš baltosios komandos. Priklaupia ir kilstelėjęs nuima šalmą. Jo veidas – kruvina kaukė. Bet jis dar gyvas.

Visa publika švilpia ir protestuoja, tik raudonosios komandos sirgaliai džiūgauja. Jų vežimas vėl tvirtai lekia pirmas.

Visi mėlynųjų sirgaliai šaukia iš nevilties, susilažinęs vyras atsisėda sutrikusiu žvilgsniu. O centurionas atsistoja ir visa gerkle keikia raudonąjį lenktynininką.

Ir štai dabar Sagita padaro stebuklą. Paspartina žingsnį ir priverčia kitus žirgus padaryti tą patį – aistringai kovodamas mėlynasis vežimas pasiveja raudonąjį. Kai susilygina, Sagita truputį „spusteli“ varžovus link sienos. Mėlynasis lenktynininkas akimirksniu supranta žirgo strategiją ir tempdamas vadeles jam padeda. Veiksmas pavyksta, raudonasis vežimas brėžia marmurinę sieną, ratas užlekia ant jos paviršiaus.

„Jei taip lėks toliau, apsivers!“ – šaukia džiūgaudamas centurionas. Raudonasis lenktynininkas pristabdo, kad išlygintų savo vežimą ir išvengtų tragedijos.

Dabar keturkinkės lygiuoja savo paskutiniame skrydyje.

Abu varžovai čaižo žirgus, bet smūgių negirdėti dėl sirgalių tribūnose keliamo triukšmo. Pašėlusi publika stovi. Liko keli šimtai metrų. Raudonasis lenktynininkas išmėgina paskutinį būdą – kerta mėlynosios keturkinkės arkliams. Taiko į artimiausio žirgo akis. Smogia keletą kartų, bet žirgas nepasiduoda, o supykęs Sagita dar paspartina šuolius. Patraukdamas paskui visą keturkinkę, ir ši pamažu aplenkia raudonąją.

Raudonasis lenktynininkas supranta, kad pergalė slysta jam iš rankų, ir pradeda iš visų jėgų daužyti savo kolegą. Aršūs smūgiai prakerta odą ir net įdreskia šalmą. Visas cirkas šaukia ir protestuoja...

Kaip išprotėję meteorai, du bolidai lekia priešais imperatoriškąją tribūną.

Nedaug liko. Visai nedaug. Tik keli metrai... Ir jie kerta finišo liniją.

Pirmoji tai padarė mėlynoji keturkinkė. Nedaug, bet pastebimai. Galbūt būtent Sagita ją kirto pirmasis...

Publika išprotėjusi, susilažinęs vyras rėkia, džiūgauja, vienam po kito dėkoja dievams, apkabina visus, įskaitant centurioną, kuris lieka šaltas ir griežtai nuo jo išsisuka. Didysis cirkas atrodo lyg viena gyva būtybė – šaukia, pulsuoja, džiūgauja. Kai kuriuose sektoriuose sirgalių grupės pasileidžia muštis. Jie kaip šiuolaikiniai chuliganai, kurių susidūrimai sukelia neįtikėtinai aršias riaušes. Valdžia daro, ką gali, kad užbėgtų tam už akių, bet, kaip ir dabar, sunku įveikti šiuos neramumus, dažnai virstančius kautynėmis, kuriose ne vienas sužeidžiamas ir net mirtinai nuduriamas.

Pelnytas apdovanojimas sestercijais

O arenoje visai kitokia atmosfera. Išbėgusi visa mėlynoji komanda dabar švenčia su nugalėtoju. Arklininkai iškinko žirgus ir juos glosto. Lenktynininkas nusiima šalmą, švyti džiaugsmu ir niekinamai žiūri į raudonąją keturkinkę, kuri apgailėtinai išvažiuoja iš arenos ir dingsta po starto arkomis, iš kur neseniai pasirodė tokia tikra savo pergale.

Atsakingieji už lenktynes skrupulingai pažymi jų rezultatus ir šalia mėlynojo lenktynininko vardo prirašo *erupit et vicit*, tai yra „nugalėjo išsiveržęs per plauką". Kiekviena pergalė trumpai, bet aiškiai aprašoma, kad liktų metraščiuose palikuonims: *successit et vicit* („ilgai buvo gale, bet pagaliau aplenkė pirmaujančius ir nugalėjo") arba *occupavit et vicit* („iššoko į priekį nuo pradžių ir liko pirmas iki pergalės").

Kas dabar bus su nugalėtoju? Nėra pakylų, apdovanojamas tik pirmasis. Antrąjį pamiršta, nors ir jis gauna nedidelę premiją.

Plojant miniai nugalėtojas dabar turi apsukti garbės ratą. Lenktynininkui tai, ko gero, gražiausia pergalė karjeroje. Kaip įprasta, joja labiausiai nusipelniusiu žirgu, dažniausiai kraštiniu. Žinoma, pasirenka Sagitą.

Netrukus žirgas su raiteliu vėl pasirodo trasoje, o publika meta jiems gėles, mėlynos spalvos skudurėlius, gieda choru ir šaukia lenktynininko arba žirgo vardą. Susilažinęs vyriškis rauda. Tai emocijos, kurių jis neįstengia sulaikyti – dabar galės į kišenę įsidėti milžinišką sumą, tokios dar niekada nematė savo gyvenime.

Už raitelio nugaros patarnautojai jau tvarko trasą kitoms lenktynėms. Užpila duobes, lygina areną dideliais dembliais, renka vežimų nuolaužas, galinčias sužeisti žirgus...

Trasos dirvos sudėties tiksliai nežinome. Vienintelis tyrimas buvo atliktas filmui „Benas Huras". Juk suplūktos žemės trasa keltų per daug dulkių. Po daugelio bandymų buvo rastas geriausias sprendimas – keli sluoksniai žvyro, apačioje stambesnio, o aukštyn vis smulkesnio, kol viskas užpilama smėliu. Tačiau kokia iš tikrųjų buvo Didžiojo cirko trasa? Atsakymas į šią mažą paslaptį slypi aštuonių metrų gylyje po dabartiniu paviršiumi, kur vaikštinėja turistai ar bėgioja ristelės mėgėjai. Gręžiniai parodė, jog dugne yra stambių keraminių nuolaužų, kad nutekėtų lietaus vanduo, antraip jis trasą paverstų pelke. Kylant – sluoksniai vis smulkėjančių keraminių duženų. Iš esmės tokia sluoksninė struktūra labai primena romėnų taikytą tiesiant kelius. Cirko trasa greičiausiai yra tokios patirties dukra.

Dabar raitas lenktynininkas baigė garbės ratą ir sustoja prie finišo. Jo dešinėje – *pulvinar*, kur, kai nėra imperatoriaus Trajano, sėdi žaidynių organizatorius, kuris jam įteiks apdovanojimą. Šaukiant miniai, nulipa nuo Sagitos, įeina pro duris ir užlipa ant pakylos. Kai jis vėl pasirodo, atsistoja priešais jam besišypsantį vyrą, vilkintį violetine toga.

Šis iškilmingai mostaguodamas pasveikina jį ir įteikia apdovanojimą: palmės šaką ir laurų vainiką – nulenkęs galvą prakaituotas ir dulkinas lenktynininkas juos priima. Gauna ir nebllogą premiją, paprastai kelių dešimčių tūkstančių sestercijų (30 000–50 000 ar daugiau). Jei dviejų eurų už sestercijų keitimo kursas, kurį pasirinkome, yra teisingas, tai maždaug 60 000–100 000 eurų ar daugiau. Tais laikais milžiniška suma! Įvertinus, kad lenktynės vyksta mažiausiai nuo dviejų iki keturių kartų per mėnesį (nors greičiausiai daug dažniau), galima suprasti, kad lenktynininkai, kaip profesionalai, gyvena iš tikrųjų kitoje planetoje, palyginti su likusiais romėnais.

Dabar lenktynininkas, plekšnojamas per petį, išeina. Jį lydi daugiau nei vienas paaiškinimų nereikalaujantis čia esančių moterų žvilgsnis.

Kiek uždirba lenktynininkas? Ir kaip atrodo?

Reikia pasakyti, kad romėnų laikais, kaip ir mūsų motociklų ir automobilių lenktynėse, yra didžiųjų čempionų.

Mus pasiekė keli vardai, pavyzdžiui, lenktynininkas Kalpurnianas, pasiekęs 1127 pergales, arba Kajus Apulėjus Dioklis, laimėdavęs vienas lenktynes iš trijų, jis pirmas finišavo net 1462 kartus. Pergalės jiems atnešė daugybę pinigų. Pirmasis uždirbo daugiau kaip milijoną sestercijų, antrasis net 36 milijonus, tai prilygtų maždaug 72 milijonams eurų. Tiems laikams tai pasiutę pinigai, turint omeny, kad legionierius sestercijais uždirba mažiau nei 200 eurų per mėnesį...

Bet kas iš tikrųjų buvo Didžiojo cirko čempionai, kaip jie atrodė? Žinome tai iš mozaikų ir freskų, be to, keli nepaprasti portretai rodomi vienoje Romos nacionalinio muziejaus salėje Didžiuosiuose rūmuose, per du žingsnius nuo Termini stoties. Tai septynių garsių čempionų marmuriniai biustai – mūsiškių Nuvolari, Villeneuve, Sennos ar Schumacherio pirmtakai.

Šie biustai buvo rasti nedideliame šventame pastate, skirtame Herkuliui, XIX a. kasant pamatus Trasteverės stočiai Romoje. Patys lenktynininkai užsakė savo biustus iš geriausio marmuro ir paliko juos šioje šventykloje, galbūt dėkodami Herkuliui už pergales.

Tai tikrai buvo savotiška tuometinė Šlovės salė, vieta, kur

ateinančios kartos galės žavėtis čempionų, žibėjusių Didžiojo cirko lenktynėse, veidais.

Jie gyveno skirtingais laikais šimto dvidešimties metų laikotarpiu – tarp Nerono ir Marko Aurelijaus. Vieni jauni, kiti vyresni, akivaizdžiai vieni iš nedaugelio sveiki pasiekę karjeros pabaigą. Yra barzdotų, kaip buvo madinga Hadriano laikais. Nežinome jų vardų. Bet galime įspėti kiekvieno iš jų kilmę. Ypač vieno veido bruožai išduoda jo galimą kilmę iš Egipto ar Artimųjų Rytų. Jis buvo jaunas ir labai prisižiūrintis. Stebina beveik maniakiškas šukuosenos tikslumas – plaukai sutvarkyti į begalinę garbanėlių rikiuotę. Išties, po kelių pergalių šie lenktynininkai tapdavo tikromis žvaigždėmis – turtingi, garbinami, įnoringi ir visuomet madingi.

Kyla pagunda palyginti juos su daugeliu šiuolaikinio sporto čempionų. Kai kurie gyveno prašmatniose vilose ir galėjo leisti sau bet kokią prabangą kaip patricijai. Taigi jie išsiskyrė iš kuklesnių žmonių, bet turtingesnių bei labiau išsilavinusių nebuvo vertinami dėl prastos kilmės. Ir čia turbūt baigiasi panašumai su, pavyzdžiui, šiuolaikinio futbolo stabais.

Iš tikrųjų būti lenktynininku Romos piliečiui nederėjo. Tai buvo laikoma veikla, tinkama žemiausiems luomams – tai yra didesnei daliai vergų ar prastuomenės atstovams, gavusiems atleidimą ar laisvę (įsigytą pergalėmis). Taigi tai beveik visuomet menkai išsilavinę, dažnai šiurkštūs žmonės, staiga pabučiuoti turto ir statuso. Nors jie buvo sporto čempionai, vis dėlto prastos kilmės ir dėl to nebuvo mielai priimami.

Cirkas ištuštėja

Minia palieka tribūnas. Kitos lenktynės vyks netrukus, bet kažin ar bus labiau jaudinančios nei ką tik pasibaigusios. Šios lenktynės bus prisimenamos ilgai! Gatvelėse ir lindynėse, taip pat kaip ir turtingųjų puotose ar Forume, Sagitos vardas nuskambės daug kartų.

Centurionas išeina iš tribūnų ir leidžiasi koridoriumi, įsiliedamas į minią. Pastumia šalin atsiliekančius ir galiausiai su palengvėjimo išraiška sustoja prie sienos ir priglaudžia prie jos kaktą (ji toje vietoje pajuodusi dėl to, kad daugelis taip darė prieš jį). Nesuprantame. Tuomet du žmonės pasitraukia ir matome, kas vyksta: tai tualetas. Vienas iš daugelio, išbarstytų po cirką. Tai ertmė sienoje – ateina iš viršutinio aukšto ir leidžiasi į apatinį. Tai reiškia, kad atskiri tualetai yra sujungti. Netrūksta vandens, srovelė nuolat teka per visą koloną nuplaudama šlapimą ir bjaurius kvapus. Šalia įrengtas savotiškas praustuvas ar fontanas, nelabai gerai matome dėl minios koridoriuje, kur daugelis geria, apsiplauna rankas ar prausia veidą.

Tai tualetai liaudžiai. Turtingieji, senatoriai ir kiti svarbūs asmenys turi atskirus sektorius ir savo tualetus, atskirtus nuo cirko minios. Jie tokie, kokius galime matyti daugelyje archeologinių kasinėjimų vietų, – juose sėdima. Mūsų dienų privatumo nėra, bet vis dėlto drabužiais galima pridengti intymiąsias vietas. Visa kita (grimasos, kvapai, garsai) – vieša...

Išskyrus šiuos įpročius, kurie atrodo svetimi vakarietiškai visuomenei (bet labai dažni kitose, pirmiausia Azijoje ir Tolimuosiuose Rytuose), visur išvedžiotas vanduo tokiame milžiniškame statinyje kaip cirkas leidžia suprasti šio senovės inžinierių šedevro didybę.

Išeiname. Virš mūsų galvos praskrenda keli balandžiai mėlynai nuspalvintais sparnais. Sirgaliai taip švenčia? Ne, tai neįprastas būdas kuo greičiau pranešti apie pergalę. Idėja sugalvota seniai, atrodo, Volteros gyventojo (tokio Cecinos), kad nereikėtų laikyti savo susilažinusių žemiečių kaip ant adatų. Užuot ilgai laukus pranešimo, pakako vos kelių valandų. Akivaizdu, kad seniai sugalvotas būdas taikomas ir Trajano laikais. Nežinome, kur skrenda balandžiai, bet tampa aišku – aistra lažintis arklių lenktynėse imperijoje paplitusi...

Išskirtinis laimėjimas grynaisiais

Kaip baigiasi mūsų susilažinusiam vyriškiui? Nuėjo atsiimti savo laimėjimo. Matome jį einant su didžiuliu maišu, žinome, kad jis pilnas aurėjų. Kitame, beveik panašiame, yra sestercijai. Dėl saugumo ir tikrumo išėjo pro tarnybines pastato, kur buvo išmokėtas laimėjimas, duris. Jis praktiškai susižėrė lažybų banką. Dabar inkognito eina nieko nežinančioje minioje. Žvilgsnis įsmeigtas į žemę, jam akivaizdžiai šokas... Kažin, ką darys dabar? Kaip išleis savo pinigus? Kitose lažybose? Ar po šios pergalės nusiramins? Nežinome. Bet žinome, kaip išleis bent jau vieną laimėtą monetą.

Vis dar susimąstęs rengiasi pereiti gatvių sankryžą, bet sustoja praleisti raudonai papuoštų geltonų neštuvų. Kol laukia, ranka jam suspaudžia alkūnę. Staiga atsigręžia ginti savo pinigų. Tik kad nereikia. Tai elgeta. Įdubusiais skruostais, barzdotas. Jo akys šviesios ir skvarbios. Lažybininkas žiūri į jį. Nežino kodėl, bet supranta, kad turi jam padėti. Gal jaučia, kad yra skolingas sėkmei, o gal tiki, kad mato dievų ženklą. Tai yra – jį pasiuntė kokia nors dievybė, kad galėtų atsilyginti už sėkmę. Kiša ranką į

kapšelį prie juosmens ir ištraukia sestercijų. Elgetai tai didžiulė suma. Įdeda jam į ranką ir šypsodamasis užspaudžia jo kumštį. Paskui nueina dingdamas minioje.

Elgeta atgniaužia kumštį ir nustebęs žiūri – gražiausias sestercijus, kur pavaizduota didžioji Trajano pergalė Mesopotamijoje. Tai mūsų sestercijus, jis ir vėl perėjo iš rankų į rankas. Elgeta leidžiasi į kelią, jis išleis jį nupirkdamas įvairaus maisto, kad jo vargšė šeima galėtų išgyventi dar vieną dieną.

Didysis cirkas lieka už elgetos pečių tarp namų ir gatvelių, lyg būtų transatlantinis laivas, prišvartuotas prie vis tolstančio uosto prieplaukos. Galios scena, Romos gyvenimo pulsuojanti širdis, tūkstančių žmonių – nuo komandų vadovų iki lažybininkų ir parduotuvių savininkų – finansinės sėkmės plaučiai – dar ilgai sproginės Romą skrodžiančiais riaumojimais.

Didžiojo cirko likimas išties neišvengiamai bus susijęs su Amžinojo miesto likimu. Paskutinės lenktynės bus surengtos po daugiau kaip keturių šimtų metų valdant ostgotų karaliui Totilai, prabėgus daugiau nei šimtui metų po imperijos žlugimo. Paskui viskas virto pelke, statinį pradėta plėšti. Vėliau, valdant Karoliui Didžiajam, tik pagalvokite, bus pastatyti net du malūnai – išnaudoti tam pačiam upeliui, iš kurio buvo semiamas vanduo trasai drėkinti ir ratų stebulėms vėsinti. Pagaliau iš cirko bus visiškai išplėštas marmuras ir net jo obeliskai, juos popiežiai perkėlė į *Del Popolo* ir *San Giovanni* aikštes Romos širdyje.

Šiandien Didysis cirkas ir vėl sutraukia minias. Bet dėl kitų priežasčių – roko koncertų, mitingų, susibūrimų, milžiniškų švenčių (kaip futbolo rinktinės pergalės 2006 m. proga). Tai nauji puslapiai, tyliai gulantys ant kitų istorijos puslapių neįtikėtiname imperatorių, lenktynininkų ir anoniminių senovės Romos žiūrovų rinkinyje.

Ostija

TIKRAS BABELIO BOKŠTAS

Kas yra imigrantas – rumunas ar Romos gyventojas?

Elgeta išleido sestercijų parduotuvėje, pirkdamas duonos, sūrio ir kito maisto. Daugiau jo nepamatysime – jis ir jo šeima yra dalis tų tūkstančių nepažįstamų žmonių, gyvenančių, tiksliau, išgyvenančių Romos gatvėse. Bet sestercijus tęs kelionę.

Po kelių minučių į tą pačią vietą užeina vergas nusipirkti duonos ir maisto, kad turėtų ką dieną valgyti. Grąžos gauna mūsų sestercijų. Praveria kapšelį, kurį jam įdavė šeimininkas dienos išlaidoms, ir įmeta ten monetą. Vėl iškeliaujame. Kur dabar?

Jaunas vergas sparčiai žingsniuoja. Švilpauja, nes jam patikėta užduotis galiausiai nuves jį už Romos, taip jis nutols nuo krūvos darbų, kuriuos turi atlikti kiekvieną dieną šeimininkui įsakius. Jis vyksta į Ostiją. Ir dar turi šiek tiek pinigų, įskaitant ir mūsų sestercijų.

Moneta palieka Romą, ilgai čia užtruko. Tai normalu, Romos miestas šiais laikais yra didžiausia planetos rinka, čia gyvena

beveik milijonas kiekvieną dieną kažką perkančių žmonių. Kasdien. Galite įsivaizduoti milžinišką monetų apyvartą, kuri čia vyksta visas dvidešimt keturias valandas? Sestercijus galėjo niekur kitur ir nebeiškeliauti...

Bet dabar jis su šiuo jaunu skustu vergu. Jis beveik vaikas, kilęs iš Dakijos. Šiandien pasakytume, kad rumunas, bet Trajano laikais ši Europos dalis tik tik pateko į Romos orbitą po žiauraus karo, trukusio penkerius metus (nuo 101 iki 106 po Kristaus). Dabar tai imperijos provincija. Vaikinas čia jau dešimt metų, jis vienas iš daugelio, romėnų paimtų į nelaisvę. Daug jų buvo priversti amfiteatrų arenose kovoti su žvėrimis ar kaip gladiatoriai. Romos piliečiai galėjo pamatyti, iš kokio molio drėbti šie aršūs Romos priešai.

Dakijos užkariavimas atnešė Romai daug aukso, pripildė imperijos skrynias. Bet istorija pamiršo tūkstančių iš savo žemės išvestų vyrų, moterų ir vaikų likimus – karui pasibaigus dėl mirusiųjų ir pabėgusių į gretimas žemes atsirado didžiulis gyventojų trūkumas, todėl Roma turėjo perkelti naujakurius.

Iš kur atkeliaudavo naujakuriai į būsimąją Rumuniją? Iš Italijos, Pietų Germanijos, iš Galijos (Prancūzija). Taigi, Trajano laikais viskas buvo atvirkščiai nei šiandien – italai, vokiečiai ir prancūzai (tų laikų) buvo imigrantai Rumunijoje (Dakijoje)...

Taigi daugelis dabartinių Rumunijos gyventojų (ne romų, kilusių iš Šiaurės Indijos, jie atkeliavo vėliau) yra kilę iš tų mūsų bendrapiliečių, kurie ten nukeliavo prieš devyniolika šimtmečių. Jų DNR keičiantis kartoms tikrai susimaišė su vėliau atvykusių gyventojų genais – nežinome, kokiu mastu ji dar išlikusi. Bet išliko kai kas kita. Pabandykite paklausyti kalbančio rumuno ir pastebėsite, kiek jo kalba suprantama italui, ispanui

ar prancūzui. Kai kurios mūsų tarmės gerokai menkiau suprantamos.

Jei norėdamas pasakyti „Kuo tu vardu?“ rumunas tau sako *Cum te numesti?*; sakydamas „Prašom“ prataria *Cu placere*, o „Iš kur esi?“ pasakomas *De unde esti?*, akivaizdu, kad dalis šių netašytų romėnų naujakurių „kultūrinės DNR“ atsispyrė vėlesnėms invazijoms.

Vaikinas žingsniuoja Ostijos keliu. Geru metu išėjo iš Romos. Kaip tik laiku, kad pamatytų, kaip po specialios operacijos suimami didžiųjų Romos kepyklų valdytojai. Tai bus naujiena. Šiose didžiosiose kepyklose malami grūdai, maišoma tešla, kepama duona. Netoli valdytojai pastatė ir užeigų, kuriose galima gerti, valgyti ir... linksmintis su prostitutėmis viršutiniuose aukštuose. Bet kepyklos, apie kurias kalbame, turi ir tamsiąją pusę. Daugelis klientų, atvykusių pirkti duonos ar pasimylėti, dingo. Iš tikrųjų, kaip vėliau buvo sužinota, buvo pagrobti, parduoti į vergiją ir priversti sukti įrenginius. Valdytojai žinojo, ką pasirinkti – tikrai ne tuos, kur gyveno šalia, bet atvykėlius. Kas čia jų ieškotų? Jie tiesiog *desaparecidos*, dingę Romos chaose. Ėmė nesisekti, kai pabandė pagrobti kareivį, kuris pasipriešino ir nužudė kelis grobikus (tai tikras faktas, mums papasakotas anų laikų gyventojų). Ir tai yra Roma...

Kaip romėnų laikais siųsti laišką

Šiais laikais Ostija pasiekiama per kelias dešimtis minučių, bet senovės Romoje tai visai ilgas kelias. Mūsiškis vergas keliauja „vežimostopu“, pasinaudodamas tuo, kad Ostijos keliu zuja transportas, tai tikrai judriausias imperijos kelias. Juk tai

pagrindinis Romos uostas atplaukiantiems į sostinę jūra. Neatsitiktinai pietiniuose Romos kvartaluose, įsikūrusiuose aplinkui šį svarbų kelią, gyvena daugybė imigrantų.

Kokius pavedimus vergas turi atlikti? Išnešioti kelis šeimininko, jo giminių ir draugų laiškus. Jis per petį persimetęs krepšį, kuriame yra nemažai laiškų.

Romėnų laikais, kaip matėme, labai gerai sutvarkyta pašto tarnyba, *cursus publicus*, raitelių gabenami oficialūs laiškai labai greitai pasiekia adresatą.

Bet paprasti žmonės, įskaitant pasiturinčiuosius, negali naudotis šių valstybinių pasiuntinių paslaugomis privačiais tikslais. Taigi, turi suktis patys.

Paprasčiausias būdas – pasinaudoti išvykstančiais keliautojais. Pavyzdžiui, jei tavo draugas rengiasi aplankyti sūnų Lugdune (Lione) Galijoje, duok jam pristatyti laišką savo tetai, kuri būtent ten ir gyvena ir apie kurią seniai nieko negirdėjai.

II amžiaus po Kristaus laiške rašoma: „Kadangi radau į tavo kraštus vykstantį žmogų iš Kirėnės, noriu pranešti, kad esu sveikas ir gyvas."

Kaip mums aiškina Romolo Augusto Staccioli, kartais keli žmonės susivienija, paeiliui pasiųsdami vergą, kuris keliauja visiems patogiu maršrutu, pakeliui sustodamas ten, kur reikia pristatyti laiškus.

Nors tai ir sumanus būdas, yra viena problema – reikia palaukti, kol bus pakankamai laiškų į tą pačią vietą, kad mechanizmą būtų galima paleisti. Ir dažnai tam reikia laiko. Kaip primena profesorius Staccioli, Ciceronas atsiprašo, kad vėluoja atsakyti broliui Kvintui, labai iškalbingu prierašu: „Turėjau rankose šį laišką daug dienų, laukdamas, kol bus paštininkų... Dabar, kai pagaliau horizonte pasirodo pasiuntinys, turiu kuo

skubiau laišką pabaigti." Dar Ciceronas: „Yra keistų pasiuntinių... Išvykdami garsiai reikalauja laiško, bet parkeliavę neatneša nieko. Jie padarytų man paslaugą, jei tik duotų dvi minutes parašyti, tačiau visuomet įeina nenusiimdami kepurės ir sako man, kad jų bendrakeleiviai jau laukia prie vartų."

Mus apima smalsumas – kaip Romos laikais siunčiami laiškai? Ar yra vokų? Atsakymas – ne, jų nėra. Paprastai jie parašyti ant papiruso lapo (rečiau – pergamento, tai yra avies, ožkos ar veršiuko odos). Kadangi papiruso lapas yra brangus, laiškai paprastai būna labai trumpi. Tuomet lapas susukamas ar sulankstomas taip, kad pats laiškas būtų į vidinę pusę, paskui apvyniojamas virve ir ši pritvirtinama vaško lašu, kuriame įspaudžiamas antspaudas (prie mazgo ar prie laisvojo virvės galo). Antspaudas, panašiai kaip mūsų vokų lipnusis kraštas, laiduoja, kad niekas laiško nebuvo atplėšęs.

Taigi, suprantama, kodėl romėnų visuomenėje (ir šiuolaikiniuose muziejuose) buvo taip paplitę žiedai su antspaudu. Jie buvo naudojami laiškams antspauduoti, dokumentams „pasirašyti", uždarant skrynias ar sandėlius ir panašiai.

Adresas užrašomas laiško išorėje ir paprastai yra trumpas ir tiesus: „Auzonijui nuo jo brolio Marko"... Dar ir dėl to, kad tikimasi, jog laiško pristatytojas žino, kaip ten nuvykti.

Į tikrai tolimas vietas užjūryje yra kitas būdas pasiųsti laišką. Jei, pavyzdžiui, reikia skubiai pasiųsti laišką į Egipto Aleksandriją, bet nepažįstame nieko, kas ten vyktų, einame į uostą, ieškome į tą miestą išplaukiančio laivo ir patikime laišką keleiviui. Panašiai šiais laikais išsiųsti laiško turėtume eiti į oro uostą...

Paprastai joks keliautojas neatsisako gabenti laiškų, tai įprasta dar ir dėl to, kad suteikia progą įsigyti „kontaktą" (laiš-

ko gavėją) atvykimo vietoje, jeigu kartais prireiktų spręsti kokią problemą.

Ostija – tikras Babelio bokštas

Pagaliau vergas atvyksta į Ostiją. Išlipa iš jį čia atvežusio vežimo ir atsisveikina su tokiu pat skustu kaip jis pats kolega, keliaujančiu į ūkį.

Priešais jį – Ostija, didingi Romos vartai. Tai milžiniška balčiausia penkių metrų pločio marmurinė arka su dviem dideliais kvadratiniais mūriniais bokštais šonuose. Šie bokštai yra miesto gynybinės sienos, Sulos pastatytos prieš kelias kartas, dalis.

Ostija iš tikrųjų labai senas miestas. Jo pavadinimas kilęs iš žodžio *ostium*, tai yra „burna", taip jis vadinamas dėl savo vietos. Buvo įkurtas IV a. prieš Kristų ypatingoje vietoje. Šalia pakrantės, netoli Tiberio žiočių ir druskos kasyklų. Nesiplėsime, bet dabar taip lengvai gaunama druska tūkstantmečius buvo tikras turtas...

Ostija yra lyg senovės Romos oro uostas. Čia laivais iš visų imperijos pakraščių atvyksta prekės ir žmonės. Tai tikras į Romą nukreiptas ekonominis, kultūrinis ir etninis „piltuvas". Susimąstyti skatina ir tai, kad Fjumičino tarptautinis „Leonardo da Vinci" oro uostas yra vos du kilometrai į šiaurę nuo šios vietos. Nusileisdami lėktuvai skrenda virš senosios Ostijos griuvėsių. Čia praeitis ir dabartis iš tikrųjų spaudžia ranką viena kitai.

Tęsiant oro uosto pavyzdį – kokius veidus šiandien matote „Leonardo da Vinci"? Žmones, atvykstančius iš viso pasaulio.

Tas pats vyksta ir Romos laikais. Įeidamas į miestą ir žingsniuodamas pagrindine gatve, *decumanus maximus*, mūsiškis vergas sutinka įvairius imperijos veidus.

Juos šiandien pavadintume vokiškais, ispaniškais, angliškais, prancūziškais, makedoniškais, graikiškais, turkiškais, siriškais, libaniškais, tunisietiškais, alžyrietiškais, marokietiškais...

Tai milžiniška įvairiausių tautybių minia. Jis čia ne pirmą kartą, bet kaskart lieka nustebintas sutiktų žmonių. Du šviesiaplaukiai, labai šviesios saulėje nuraudusios odos pirkliai praeina šnekėdamiesi šiaurietiška nesuprantama kalba, jos garsai atsiranda gerklėje, o ne ant liežuvio kaip lotynų kalboje. Netrukus pamato tris tamsiaodžius garbanotus jūreivius. Jų kalba visiškai priešinga – sukamas burnoje „r" skamba lyg būgno dundesys. Jų žodžius užgožia kareivių sargybos ritmingas „metalinis" žingsnis. Pirmasis iš jų rudaplaukis ir strazdanotas, sulig kiekvienu žingsniu girgžda visa jo dėvima oda. Taigi, ir drabužiai „kalba" – išduoda atvykėlius iš pačių tolimiausių kraštų. Priešais vergo akis praslenka ilgi ir spalvoti pirklių iš Rytų apdarai, keltų keleivių languotos kelnės, nudrengtos jūreivių tunikos, vergų strėnjuostės ir taip toliau.

Žmonių kilmę išduoda ir kvapai. Sekundės dalį vergas pažvelgia į šydu apgobtos moters žalias akis. Žvilgsnis lyg botago kirtis. Šios žalios akys tamsioje odoje aiškiai priklauso iš Azijos kilusiai moteriai. Jos egzotiškas kvapas, saldus, stiprus ir persmelkiantis, apgobia vergą kaip audros banga. Bet geriau nežiūrėti į akis – tai pirklio iš Rytų, čia pat einančio mažo pasipūtusio žmogaus, vergė ar sugulovė. Po kelių akimirkų pradingsta minioje tarp tunikų ir gobtuvų. Dabar užuosti gali jau tik uosto krovėjų prakaitą.

Niekada dar vergas negirdėjo tiek skirtingų kalbų, skambančių vienu metu. Ir tuo Ostija primena tarptautinio oro uosto registracijos zoną. Tai tikras Babelio bokštas. Galbūt vienintelis egzistavęs...

Kol vergas žingsniuoja gatve, kurios abiejose pusėse – portikai, o juose – įvairiausios parduotuvės, galime pamąstyti. Visos šios kalbos – nuo afrikiečių iš Libijos iki Šiaurės Europos germaniškosios, gyvuoja ir vyraujant romėnams. Niekas neverčia kalbėti ne vietine kalba. Romėnai labai stengėsi nenutraukti imperiją sudarančių tautų tradicijų ar kultūrų. Išskyrus, žinoma, tas, kurios priešinosi Romos įstatymams ir tvarkai.

Tai, ką pastebėjome, įdomu: motinos kalba lieka vartojama įvairiose provincijose, taigi, kad ir kur nukaktumėte, visuomet bus kalbama dviem kalbomis – vietos ir lotynų (išskyrus Romą, kur lotynų, žinoma, ir yra gimtoji). Ir ne tik tai įdomu. Lotynų kalba, kuri beveik visiems yra antroji, kalbama blogai! Visai kaip šiandien anglų – ją moka visi, bet visame pasaulyje kalba su labai įvairiais akcentais, skirtinga tartimi ir ritmu. O dabar pabandykite įsivaizduoti, kaip germanas, ispanas ar egiptietis kalba lotyniškai... Veikiausiai dar ir sunkiai rasdamas taisyklingų žodžių. O kai kuriose tolimose srityse piliečiai lotyniškai išvis nekalba.

Žinoma, turime omeny gatvės lotynų kalbą. Ir tais laikais visur imperijoje sutiksite žmonių, lotyniškai kalbančių tobulai.

Dar viena pastaba: nekalbant apie vietines kalbas, lotynų nėra vienintelė „oficiali“ imperijos kalba, yra ir kita – graikų.

Imperiją galima labai apibendrintai padalyti taip: nuo Britų salų iki Adrijos jūros kalbama lotyniškai, o nuo Adrijos iki Artimųjų Rytų – graikiškai. Graikų kalba yra šsilavinusių kalba, todėl visos patricijų šeimos moko savo vaikus ir graikiškai. Taigi, visi tampa dvikalbiai.

Tą patį pasakytume ir apie daug keliaujančius po Viduržemio jūrą. Jei iš Ostijos išvykstama į vakarus, reikės mokėti rašyti, skaityti ir kalbėti lotyniškai, o jei keliaujama į rytus – graikiškai.

Kosmopolitiškas miestas

Aišku, kaip čia yra įvairių tautybių, taip ir skirtingų religijų. Nekalbant apie romėnus, Ostijoje turbūt išpažįstamos visos imperijos religijos. Vyrauja religijos laisvė. Archeologai atrado įvairių mitrėjų, tai yra šventyklų, kuriose buvo garbinamas Mitra – iš Persijos, tai yra Irano, kilusi dievybė. Atkasta ir seniausia Europoje sinagoga. Yra krikščionių buvimo liudijimų. Žinome, kad buvo garbinama egiptietiška deivė Izidė, galime tiksliai pasakyti, kad gyvavo Didžiosios Motinos, arba Kibelės (atkeliavusios iš Frigijos srities), kultas – Ostijoje jis buvo labai populiarus, nes čia daug gyventojų, kilusių iš Rytų. Žinome net vienos iš jos žynių vardą – Metila Aktė, taip pat ir jos vyro – Junijus Euhodas. Šiuos vardus matome išraižytus ant antkapių.

Visa tai mums sako, kad Ostija buvo nepaprastai įvairus ir daugiatautis miestas, čia buvo kalbama daugeliu kalbų, išpažįstamos įvairios religijos, be problemų sugyvenusios šiuo imperijos raidos laikotarpiu. Kaip sako ilgai kasinėjęs ir tyrinėjęs Ostiją Carlo Pavolini: „Iki XX a. nebuvo pasaulyje atviresnės visuomenės nei romėnų.“

Bet, nekalbant apie keliautojus, kas buvo Ostijos gyventojai?

Laivų savininkai, atleistiniai, vergai, darbininkai, krovėjai, amatininkai, prekiautojai, tarnautojai, dirbantys biuruose ar milžiniškuose sandėliuose, vandens ar žemės transportą aptarnaujantys patarnautojai, ugniagesiai, restoranų ir mažų viešbučių savininkai ir taip toliau. Kažkas pavadino Ostiją „mažąja Roma“.

Praeivio portretas

Archeologai Izola Sakros nekropolyje rado uosto apylinkių gyventojų kapus – juose buvo aštuoni šimtai griaučių. Iš jų galima susidėlioti labai įdomų paveikslą. Duodamas interviu „National Geographic“, Luca Bondioli iš Romos Pigorini muziejaus, vadovavęs radinių tyrimui, atskleidė labai įdomių duomenų: dantys gali būti laikomi savotiška juodąja dėže, kadangi augdami išsaugo emalyje geriamojo vandens deguonies izotopų pėdsakus. Palyginus pirmo ir trečio krūminio (šis pradeda augti vėliau, tarp dešimties ir septyniolikos metų) dantų duomenis, galima suprasti, kad trečdalis individų buvo gimę kitose imperijos vietose ir būdami paaugliai atvyko į Ostiją, galbūt kartu su šeimomis. Čia gyveno iki pat mirties. Anot Bondioli, tai reikštų, kad migravo ne tik vyrai, bet ir visos šeimos.

Dar šiuose kapuose buvo atrastas seniausias žinomas amputacijos atvejis – šlaunikaulis buvo nupjautas iš karto virš kelio, ir žmogus turbūt išgyveno dar daug metų. Tai liudija didelius tuometinių gydytojų chirurginius gebėjimus (amputacija buvo galbūt išbandyta operacija, kadangi jau seniai buvo praktikuojama mūšių laukuose) ir tvirtą žmonių charakterį. Tvirtą charakterį, bet ne sudėjimą. Ištyrinėjus griaučius, paaiškėjo, kad moterų vidutinis ūgis buvo 1,52 metro, o vyrų 1,63. Žodžiu, vaikščiodami Ostijos gyventojų minioje pasijustume aukšti. Ostija yra beveik Romos priemiestis, taigi Bondioli komandos ištyrinėti aštuoni šimtai griaučių yra ir minios, kurią galėjome sutikti Romoje, „fotografija“. Ir tai ne viskas...

Mūsiškis vergas įeina į *popina*. Jį labai troškina. Laukdamas, kol jį aptarnaus, stebi stalą, prie kurio sėdi keturi vyrai. Jie atrodo vargšai, greičiausiai druskos kasyklų darbininkai. Vienas

jį ypač nustebina. Atrodo, kad niekada neatveria burnos, tarsi ką spaustų tarp dantų. Bet nevalgo. Kai juokiasi, jo burna lieka nejudri, ir vergas pastebi, kad jam trūksta priekinių dantų. Kas jam nutiko?

Jis to nežino, bet šį vyrą pričiupo reta įgimta liga. Ja sergančiajam apatinis žandikaulis lieka pritvirtintas prie kaukolės, be sąnario. Neįmanoma pajudinti žandikaulio. Kad galėtų valgyti, jam buvo pašalinti priekiniai dantys, taip atveriant savotišką „langą" sukąstuose dantyse. Kad pavalgytų, žmogus geria ar įsipila maisto košelės – kaip naujagimis. Bet tai ne vienintelė nelaimė, ištikusi jį gyvenime. Jis iš druskos kasyklų darbininkų bendruomenės, o tai labai sunkus darbas.

Didelis jų nekropolis šiais laikais buvo atrastas netoli Ostijos. Romos Archeologijos vyriausiosios valdybos archeologai, vadovaujami Lauros Cianfriglia, į dienos šviesą iškėlė du šimtus septyniasdešimt kapų. Jie tokie, kaip ir galima būtų tikėtis vargšų bendruomenėje – kuklūs, paprasti, be jokių brangių daiktų (arba beveik – tik viename buvo mažas ąsotis, pora auskarų), bet turtingi informacijos. Štai itin gražus vėrinys, paprastas, beveik primityvus, bet jaudinantis, rastas ant vaiko kaklo ir turėjęs jį globoti aname pasaulyje – jis suvertas iš gyvūnų dantų, apvalių keraminių indų gabalėlių, kriauklių, gintarų ir pakabučio su egiptietiška dievybe Besu. Tikriausiai visa tai buvo rasta gatvėje, o ne pirkta. Kasinėjimuose rasta septyniasdešimt monetų, jos buvo įdėtos į burną ar paliktos šalia kūno kaip auka Charonui. Tarp jų, beje, buvo ir Trajano sestercijus. Jis žalias, imperatoriaus galva pačiame viduryje nusitrynusi – ten, kur skruostai ir smilkiniai, tai ženklas, kad buvo ilgai naudojamas, trinamas, daužomas, nuolat ėjo iš rankų ir rankas. Dar viena istorija, kurią būtų galima papasakoti.

Mirusieji „kalba“ ir mums pasakoja apie labai sunkų savo gyvenimą, padedami mokslinių duomenų, gautų tyrinėjant jų griaučius, o juos tyrinėjo Paola Catalano, Vyriausiosios valdybos antropologijos sektoriaus vadovė. Daugelyje griaučių matyti lūžių, sužalojimų ir stuburo pažeidimų ženklų. Be to – aiškūs ilgalaikių pastangų ar mechaninio poveikio pėdsakai, kur sausgyslės ir raiščiai jungiasi su kaulais, kaulų kyšuliai, chroniškų uždegimų pėdsakai...

Lengva įsivaizduoti druskos kasyklų darbininkų kasdienį gyvenimą – kur reikia nešioti sunkiausius maišus druskos, kur akinami atspindžiai, greitai suėdantys regėjimą, ir druska, deginanti net ir pačias mažiausias žaizdas.

72 procentai jų yra vyrai, šiek tiek jaunuolių. Taip pat stebina ir mirties amžius: vyrų – tarp dvidešimties ir keturiasdešimties metų, moterų dar mažesnis, jas galėtume apibūdinti kaip paaugles, dauguma jų išties mirė besibaigiant paauglystei. Tai ne vergai ar atleistiniai, tai vargšai romėnai. O tarp griaučių archeologai rado ir to žmogaus, sergančio reta žandikaulio liga, palaikus.

Pagaliau atnešamas ąsotis, ir mūsų vergas godžiai geria, atsirėmęs į prekystalį. Jo žvilgsnis bėga užeigos sienomis, ant kurių tik vulgarūs piešiniai ir užrašai. Stabteli prie keleto sieną puošiančių portretų.

Jie labai gerai nupiešti, kitaip, nei ant kitų sienų. Vaizduoja septynis „išminčius“, po kiekvienu iš šių „filosofų“ parašytas moto, apibendrinantis jo mintis. Susidomėjęs įsižiūri, tikėdamasis atrasti galbūt kokių žinių, gal kiek filosofijos, tada puola garsiai juoktis. Perskaitome ir mes. Šiuos sakinius nepažeistus atrado archeologai, jie puikiai atspindi vietos nuotaiką: „Išmoningasis

Chilonas išmokė meno bezdėti be garso"; „Talis rekomenduoja viduriams užkietėjus stumti smarkiai"; „Geras kakotojas išduria daktarą."

Didysis Ostijos uostas – Romos jungo vena

Dabar vergas išeina iš miesto. Iš tikrųjų Ostija, priešingai negu manoma, yra tik administracinis miestas. O pats uostas imperijos laikais įsikūręs apie du tris kilometrus į šiaurę.

Kai Romos valdos ėmė plėstis, buvo pastebėta, kad mažo Ostijos upės uosto nebepakanka. Reikėjo suvaldyti intensyvesnį prekinių laivų, plukdančių maistą ir prekes Romai, judėjimą. Taip pat judėjimą laivų, gabenančių į sostinę garsiuosius grūdus – pernelyg dideli, kad įplauktų, jie sustodavo nuošaliau ir tuomet perkraudavo krovinį. Arba keliaudavo į Pocuolį, o iš ten mažesni laivai plaukdavo pakrante iki Ostijos.

Žodžiu, imperijos sostinei reikėjo didesnio uosto. Todėl imperatorius Klaudijus pradėjo statyti milžinišką uostą į šiaurę nuo Ostijos – Klaudijaus uostą. Buvo pastatyti du pusapvaliai molai, „apkabinantys" jūrą ir sukuriantys 64 hektarų baseiną. Jo viduje galėjo prisišvartuoti net du šimtai laivų.

Bet įspūdingiausias turbūt buvo švyturys. Inžinieriai atsigabeno didžiulį laivą, Kaligulos naudotą milžiniškam obeliskui iš Egipto gabenti, dabar šis stovi Šventojo Petro aikštėje. Tokie laivai buvo tikri tų laikų „lėktuvnešiai", naudoti vienąkart išskirtiniam kroviniui ir paskui nebejudinami. Tai buvo romėniškas „Saturn V", milžiniškos raketos, gabenusios žmogų į Mėnulį, atitikmuo. Šiandien raketos „pavyzdys" rodomas Hjustone

turistams žavėtis, tas pats buvo romėnų laikais su vienu iš tų laivų Pocuolyje. Jis buvo ištrauktas ant kranto ir paliktas apžiūrinėti kaip paminklas romėnų jūrų inžinieriams.

Ostijoje romėnų inžinieriai išplukdė didelį Kaligulos laivą į jūrą ir pripildę betono nuskandino. Taip sukūrė dirbtinę salą ir pastatė uosto švyturį, savo forma primenantį Egipto Aleksandrijos švyturį.

Šiandien pakrantė pasislinko keturiais kilometrais, palyginti su romėnų laikais. Klaudijaus uostas yra nebe pakrantės, o „Leonardo da Vinci" oro uosto dalis. Kai kurie jo bruožai matyti pievose, gatvėse, stovėjimo aikštelėse ir pastatuose. Tai taip pat mažas muziejus, čia galima rasti romėnų laivų likučių.

Švyturio sala – toks drąsus sprendimas – dabar palaidota sankryžoje, kur kiekvieną dieną pravažiuoja šimtai vairuotojų, nežinančių, koks šedevras yra šalia jų. Netoli prasideda vienas iš oro uosto nusileidimo kelių.

Klaudijaus uostas buvo nesėkmė, audros skandino laivus jo viduje, jis nuolat buvo užpilamas smėliu, taigi jam išlaikyti reikėjo milžiniškų lėšų. Tuomet Trajanas įsakė pastatyti naują uostą. Ir tai buvo tikras brangakmenis.

Jį statė didis architektas, tikras senovės Mikelandželas – Apolodoras Damaskietis. Darbai truko dvylika metų, bet galiausiai visi žavėjosi originaliu ir naujovišku tiems laikams kūriniu – naujasis baseinas, susijęs su ankstesniu, bet esantis labiau sausumoje, buvo aštuonkampio, kurio kraštinė – 2000 metrų, formos.

Tai trisdešimt dviejų hektarų plotą užimantis kūrinys, kuris net ir šiandien, žvelgiant iš lėktuvo, stulbina savo tobulumu ir grožiu. Išties, ne tik puikiai atlieka savo funkcijas, bet yra avangardiškos ir drąsios formos. Galėtume jį palyginti su krištoline piramide, ženklinančia įėjimą į Luvrą.

Buvo iškastas Tiberį su jūra jungiantis kanalas, pastatyti nauji sandėliai.

Dabar skustas vergas eina pro šiuos milžiniškus pastatus. Pro aštuonkampio uosto visiškai tvarkingas prieplaukas.

Ir šios yra maži šedevrai – kad grūdai maišuose nesugestų, statramsčiai (*suspensurae*) iškelia du tarpsnius įvairių *cellae** grindų, kad cirkuliuotų oras ir būtų apsauga nuo drėgmės (ir gyvūnų). Žodžiu, sandėlių durys mažos ir uždarytos, sienos storos, mažai šviesos ir sausas oras.

Šie sandėliai yra Romos strateginės atsargos – be jų miestas neišgyventų. Grūdai atgabenami, kai nusistovi geri orai – iš Egipto atvykstantys laivai įplaukia į uostą, tempiami *scapha*, mažos irklinės valties, iki pat prieplaukos, kur iškrauna krovinį ir išplaukia. Taip tęsiasi, kol viską nutraukia blogas oras. Juk joks laivas neplaukia per Viduržemio jūrą žiemą, tai yra nuo spalio iki kovo. Plaukioti tiesiog draudžiama. Taigi, kartą sutelkęs dideles atsargas, miestas įpuola į letargo miegą kaip lokys, gyvenantis iš riebalų, sukauptų esant geram orui. Iš tiesų visus likusius mėnesius grūdų maišai siunčiami iš Ostijos į Romą reguliariai, taip, kad ant gyventojų stalų visuomet būtų duonos, kad būtų išvengta sumaiščių, bado ar tiesiog spekuliavimo.

Taigi Tiberiu visus metus prieš srovę plukdomi grūdų maišai. Tai pilvoti laivai, vadinami *naves caudicariae* (iš *caudex* – rąstas). Kaip galima suprasti iš pavadinimo, jie sunkūs, prastai valdomi ir paprastai naudojami kaip baržos, traukiamos krantu jaučių ar žmonių. Atstumas nėra didelis, apie dvidešimt penkis–dvidešimt septynis kilometrus, bet kelionė prieš srovę užtrunka dvi dienas.

---

* Kambariai (*lot.*).

Atmosfera prieplaukose

Dabar vergas atžingsniavo į prieplauką. Netiki savo akimis. Vaizdas pritrenkiamas. Jūroje tolumoje plūduriuoja dešimtys laivų, laukiančių, kada galės įplaukti ir iškrauti krovinį. Daugybė išskleistų burių, gerai matyti laivų kontūrai, pūsti ir elegantiški. Horizontas jų nusėtas... Atrodo, lyg matytume sąjungininkų išsilaipinimą Normandijoje II pasaulinio karo metais, tik senovėje.

Vergas stebi, kas vyksta ant molų, iš laivų kažkas kraunama. Kol eina, mato išrikiuotas amforas, kažkokius tvirtai virvėmis suveržtus ryšulius.

Iš laivo vorele išeina *saccarii,* tai yra krovėjai, nešantys grūdų maišus, o lentos, jungiančios laivo denį ir prieplauką, ritmiškai banguoja jiems žengiant.

Kitoje prieplaukos vietoje kiti krovėjai, pasitelkdami tam pritaikytas gerves, kurias romėnai vadino *ciconiae,* kaupia keraminių taurių, apsaugotų šiaudais, krūvas; daug jų muziejuose – jos raudonos, papuoštos antspaudais. Tai yra kiekvienos pasiturinčios šeimos „kokybės ženklas“. Kitados buvo Italijos pasididžiavimas, jeigu būtume tikslūs, Areco srities. Dabar jas gamina Pietų Galijoje. Kaip kad mūsų gaminiai kopijuojami Kinijoje ir parduodami pigiau.

Visos šios sumaišties viduryje matyti maždaug dvylikos metų rudaplaukis strazdanotas vaikinukas, jis sėdi ant molo, tabaluoja kojomis ir žvejoja. Jau pagavo dvi kefales. Bet dabar taikosi į aštuonkojus. Naudoja tokius pat kabliukus, kaip ir šiais laikais.

Skustasis vergas sustoja. Mato, kaip iš laivo išlaipina milžiniškus paukščius, kurių niekada nebuvo matęs. Tai stručiai.

Vergas tvirtai laiko vieną iš jų stengdamasis išlaikyti pusiausvyrą ant lentos. Atrodo kaip du baleto šokėjai, mėginantys žingsnelį. Strutis trukteli, sulenkia ilgiausią kaklą ir smarkiai kerta jam į galvą. Tuomet pasimuisto ir bando pabėgti. Vergas vėl jį apkabina ir abu virsta ant žemės, paukštis keldamas dulkių debesį plaka sparnais. Tuoj pat subėga kiti vergai ir laiko gyvūną. Bet štai pasirodo vyras, jis aršiai lupa vergą – strutis reta prekė, kainuoja krūvą pinigų, o jis jį „gadina". Kraujuodamas vergas šlubuoja ir lydi strutį iki narvo, užkelto ant vežimo.

Skustagalvis vergas sustoja ir apstulbęs stebi, kaip iš šio laivo išlaipinami gyvūnai. Primena Nojaus arką. Jis ne vienas – gyvūnai išlaipinami dar iš dviejų laivų, prišvartuotų kiek toliau. Iš eilės matyti – gazelės ir antilopės (ant jų ragų galų užmauti gabalėliai medžio, kad nieko nesužeistų ir nesužalotų), dramblys surakintomis kojomis. Juos išlaipinti ypač sudėtinga, daug ištemptų grandinių ir pasirengusių įsikišti patarnautojų. Čia yra ir *procurator ad elephantos*, imperijos valdininkas, skirtas šiems gyvūnams išlaipinti, jis viską prižiūri. Stovi šalia žvėrių savininko, atleistinio, turtus susikrovusio iš šios prekybos.

Dabar tigrės eilė, ji su keistu antsnukiu – jis iš audinio ir raudonos odos (neįmanoma gerai įžiūrėti), apatinis žandikaulis apsuktas taip, kad burna būtų praverta ir ji negalėtų niekam įkąsti. Nelengva priversti ją išlipti – spyriojasi, prunkščia, bando tvoti letena. Kojos taip surištos virvėmis, kad negalėtų šokti. Žmonės, besirūpinantys šio žvėries išlaipinimu, yra ekspertai. Bet gilūs kai kurių iš jų randai byloja, kad tai darbas, turintis bjaurių staigmenų. Tokios scenos labai primena pavaizduotas archeologinių kasinėjimų vietoje Pjaca Armerinoje Sicilijoje – kažkuriuo metu vila priklausė galbūt gyvūnų prekiautojui ir jos didžiulėje mozaikoje pavaizduoti visi būdai pagauti ir pervežti

gyvūnus, kad šie būtų parodyti Koliziejuje. Tai iš tikrųjų nepaprasta vieta, dar ir dėl kitų ten saugomų mozaikų.

Skustagalvis vergas stebi laivų deniuose kelis narvus, kuriuos dar turės iškrauti. Pro narvų angas už tankių karčių geltonuoja akys. Tai liūtai. Staigus riaumojimas iš vieno narvo tarsi aidą pažadina gilų riaumojimą gretimuose narvuose. Bet iš vieno nesklinda joks garsas. Tarnautojai iš jo ištraukia negyvą liūto kūną. Vidutiniškai tik vienas gyvūnas iš penkių išgyvena kelionę iki čia. Taigi, galime suprasti, kad gyvūnų prekyba smarkiai sumažina laukinių žvėrių kiekį imperijoje. Ir viskas tam, kad būtų įspūdingai nužudyti Koliziejuje...

Didžioji romėnų globalizacija

Skustagalvis vergas pagaliau randa į Ispaniją išvykstantį laivą, kur turi įduoti siuntinį. Jis ne vienas. Čia dar šeši vergai, vaikštinėjantys šen bei ten molu ir ieškantys tinkamo laivo savo šeimininkų laiškams. Kreipiasi į gerai apsirengusį žmogų, stovintį prie kraunamo laivo. Odinis krepšys per petį rodo, kad jis – keleivis. Tikriausiai svarbus imperijos pareigūnas. Pagarbiai, kaip reikalauja luomų skirtumas, vergas prieina prie jo nuleidęs galvą ir klausia, ar negalėtų nugabenti šeimininko laiškų į Gadesą (Kadisą), kur ir plaukia laivas. Tai ilga kelionė, reikės praplaukti Herkulio stulpus – miestas įsikūręs Pirėnų pusiasalio pietuose, Atlanto pakrantėje.

Vyras kurį laiką jį stebi, meta žvilgsnį į odinį krepšį, paskui vėl žiūri į jį. Jo akys šviesios, veidas taisyklingų bruožų. Veido harmoniją gadina tik randas ant smakro. Bet jis suteikia jam savitumo.

Nusišypso ir priima siuntinį. Vergas perduoda ir kapšelį, kurį jam davė šeimininkas – mažas atlygis. Vyras jį pasveria rankoje ir praveria – čia sestercijai. Nori atsisakyti, bet vergas, žemai lenkdamasis, jau nuėjo ir dabar yra per toli, kad jį prisišauktum.

Kol žiūri, kaip vergas tolsta, pajunta rankutę, spaudžiančią jo ranką. Vyras atsisuka ir pamato visai juodas mergaitės akis – tai jo dukra.

Už jų šypsodamasi stovi jo žmona. Vyras pasilenkia ir žvelgia į mergaitę, pirštu paglosto jos smakrą. Tai, žinoma, jo šeima atėjo atsisveikinti prieš kelionę. Jas lydi du vergai. Mergaitė nuostabi. Pirmiausia savo drabužiais – dėl tėvelio apsivilko gražiausius. Ji dėvi dailią lininę tuniką. Pasipuošusi gintaro žiedeliu, puikia auksine antkakle su mažais safyrais ir maža šilkine skara. Viskas labai gražu, brangu, elegantiška ir rodo, kad šeima pasiturinti.

Bet mums byloja dar šį tą. Tunika buvo nuausta Romoje iš Egipte išauginto lino. Gintaras atkeliavo nuo Baltijos. Safyrai iš Šri Lankos. Šilkas iš Kinijos...

Taigi ši mergina simbolis to, ką gerai pažįstame ir ką atrado romėnai – globalizacijos.

Mes manome, jog tai būdinga moderniai visuomenei, o išties pakanka apsidairyti šioje imperijoje ir suprasime, kad ji atsirado prieš du tūkstančius metų. Nors, žinoma, kiek kitokio pobūdžio, atitinkančio laikotarpį.

Visose šalyse aplink Viduržemio jūrą – iki dykumų pietuose ir rytuose arba ledinių Šiaurės Europos plynių – naudojamos tos pačios monetos, galioja vienodi įstatymai, vyrauja tas pats gyvenimo būdas, tas pats miestų urbanistinis stilius. Ir net ta pati kalba (pridėjus graikų kalbą rytuose). Galite užsisakyti tokio paties vyno Egipto Aleksandrijoje kaip ir Londone. Žmonės rengiasi pagal tą pačią madą, prausiasi tokiu pačiu būdu.

Kaip matėte Ostijos prieplaukose, galima net rasti „nukopijuotų“ ir perparduodamų gaminių (antspauduotos keraminės taurės).

Ir, žinoma, tokia pati globalizacijos žala – prarandamos vietos tradicijos, architektūros stiliai, dingsta naujo gyvenimo būdo sugertos kultūros.

Tai tas pats gyvenimo būdas, kuris didžiuliu mastu paspartino vartojimą net trijuose žemynuose ir atvedė prie daugybės gamtinių išteklių sunaikinimo. Nuo laukinio miškų naikinimo ištisuose pakrantės ruožuose medienai laivams statyti iki miško gyvūnijos nykimo siunčiant ją į patricijų sodus arba į įvairius po imperiją išbarstytus amfiteatrus. Išnyko ir reti vaistiniai augalai, pavyzdžiui, *laserpicium* (tikra panacėja nuo daugelio ligų), augęs Kirenaikoje. Šiandien niekas šio augalo neberanda.

O ši vieta, Ostijos uostas, yra galbūt vienas iš galingiausių globalizacijos variklių. Pakanka apsidairyti aplinkui ir pamatyti visus laivus, čia iškraunančius ir pakraunančius pačias įvairiausias prekes.

Vienas iš jų po valandos nutols nuo šio molo ir išplauks į vakariausią imperijos kraštą. Išplauks ir mūsų sestercijus.

Ispanija

ROMOS AUKSAS

Romėniškosios Ispanijos link

Laivas įveikė daugelį mylių, stojo daugelyje uostų iškrauti ir pakrauti prekių. Kelionė, dabar lėktuvu trunkanti mažiau negu tris valandas, romėnų laikais užtrunka savaitę. Tiek plaukimo dienų skiria Ostiją nuo Gibraltaro.

Verta pasvarstyti. Viena yra akivaizdu – mes, XXI a. žmonės, keliaudami ir gyvendami romėnų laikais, jaučiame, kad viskas vyksta sulėtintai... Kelionės nesibaigiančios, net ir norint nuvykti ten, kur dabar leidžiame savaitgalius. Laiškai užtrunka dienas, savaites ir mėnesius, kol praneša žinią, antra tiek – kol sulauki atsakymo...

Kiekvienas iš mūsų pajustų telefono, trumpųjų žinučių stygių, nekalbant jau apie elektroninį paštą...

Lygiai kaip radiatorių žiemą, šampūno, skalbyklių, skausmo malšinimo pas odontologą, dušo, amortizatorių transporto priemonėse, minkštos gumos padų, veido nežalojančių skustuvų, dujinių viryklių, kavos...

Vis dėlto yra dalykas, kurio romėnų laikais netrūksta – tai

laikrodis. Visi kasdieniai ritmai įgyja natūralų kvėpavimą, tarsi atostogautum. Net yra laiko pagalvoti ir medituoti (jeigu esi turtingas...), o tai vis rečiau įmanoma šiuolaikinėje visuomenėje, kuriai būdingas pasiutęs ritmas. Palyginti su mūsų pamišusiais laikais, senovė atrodo tikras rojus. Bet yra ir kita medalio pusė...

Galima džiaugtis kasdienybės lėtu ritmu, bet neilgai – gyvenimas yra trumpas, kaip matėme. Ir to mums romėnai tikrai pavydėtų – mes šiandien gyvename dvigubai ilgiau nei jie ir trigubai ilgiau nei jų žmonos.

Ir ne tik – bėgant metams jaučiamės vis jaunatviškiau. O imperijos laikais keturiasdešimtmetis jau būdavo netekęs visų dantų, o keturiasdešimtmetė atrodė gerokai vyresnė – buvo laikoma brandžia moterimi, net sena...

Apie visa tai galvojame, žiūrėdami į jūros gilų mėlį, besidriekiantį iki horizonto kiek akys užmato. Prieš kelias valandas praplaukėme Gibraltaro sąsiaurį, kurį visiems senovės žmonėms ir romėnams ženklina garsieji Herkulio stulpai – priešais mus banguoja milžiniškas Atlanto vandenynas. Senovės žmonėms tai praraja visomis prasmėmis, ypač kalbant apie žinias – tai pažįstamo pasaulio riba, niekas nebuvo nukeliavęs už horizonto. Laimė, plaukiame netoli kranto, netrukus turėtų pasirodyti Kadisas...

Staiga laive kyla sujudimas. Jūreiviai ir keli keleiviai žiūri į krantą mūsų dešinėje. Tarp laivo ir sausumos pastebime tikrą mažų laivelių „žvaigždyną“, išsidėsčiusį ratu. Jo viduje jūra verda ir putoja. Tai tunų gaudymo tinklas. Būtent šioje Pirėnų pusiasalio vietoje galima pamatyti garsiausias ir našiausias senovės tunų gaudymo vietas.

Anot Opiano Anazarbiečio (romėnų laikų poetas, parašę

didžiulį daugiau kaip trijų tūkstančių penkių šimtų eilučių veikalą apie žuvis ir žvejojimo techniką – „Halieutica“), pavasarį visa armija tunų masiškai migruoja. Žvejai jų laukia aukštai viršūnėse įsirengę stebėjimo vietas. Tai patyrę vyrai, galintys greitai įvertinti tunų kiekį ir jų judėjimo kryptį. Kai duodamas ženklas, spąstai užsitrenkia. Geriausios vietos yra kranto įlankos, ne pernelyg siauros, nevėjuotos. Svarbu, kad krantas toje vietoje būtų status, būtų gilu.

Vos išvydę tunus, žvejai meta į jūrą tinklus – anot poeto, jų išdėstymas „primena miestą, kur matyti durys ir kambariai“; šis vaizdas puikiai paaiškina, kaip tunų būrys nukreipiamas ten, ką poetas vadina „mirties koridoriais“. Tunų srautas toks gausus, kad žmonės nesugeba visų sugauti, ir žvejyba baigiasi, kai žvejai mato, kad jų tinklų sistema daugiau žuvų neišlaikys... Tuomet uždaro angą į tinklus. „Žvejyba puiki ir tikrai nuostabi“, – baigia poetas.

Kas nutinka vėliau? Dalis žuvų suvalgoma vietoje, bet kita dalis apdorojama stebinamu būdu. Kaip liudija graikų geografas Strabonas, dėl gausių šioje vietoje druskos klodų čia išsiplėtojo tikra sūdymo pramonė, leidžianti gabenti tunų mėsą net į labai tolimas vietas.

Tai dar ne viskas – iš tunų laimikio, kurį matome, gaminamas dar vienas produktas: *garum*. Legendinis *garum*, padažas, be kurio neapsieina nė vienas prašmatnus imperijos pokylis... Jis savo kaina, įvertinimu ir paklausa lyginamas su mūsų balzaminiu actu (nors skonis visiškai skirtingas). Kaipgi jis gaunamas? Tuoj sužinosime.

Garum *paslaptys*

Atvykome į Kadisą, ir mūsų sestercijus šokčioja kapšelyje prie imperijos pareigūno diržo. Jo vardas Markas Valerijus Primis. Kadangi vykdo valdžios užduotį, nemokamai apsigyveno *cursus publicus* viešbutyje, dabar jis gatvėje – eina perduoti jam patikėtų laiškų. Vienas iš jų adresuotas įmonės, gaminančios *garum*, šeimininkui, ji įsikūrusi kiek už miesto.

Ilgai netrunka, ji pakrantėje. Tolumoje pareigūnas mato kelias valtis, plukdančias didžiulius tunus, tikriausiai pagautus tinklais, kuriuos prieš kelias valandas stebėjo atvykdamas.

Smogia gendančių žuvų gaiži smarvė, ją galima pajusti dar neatvykus į ūkį, net iš toli. Ji tikrai nepakeliama. Nenuostabu, kad įmonė pastatyta gerokai už miesto... Tai labai baltų akmenų kompleksas ant raudonos nukastos žemės. Paskutinėje kelio atkarpoje visur mėtosi žuvų kaulai.

Vartus saugančiam vergui Markas praneša laiško gavėjo vardą ir sužino, kad tai savininkas.

Po kelių akimirkų pasirodo storas ir labai svetingas vyras, prisistatęs paima laišką ir pakėlęs akis į dangų jį bučiuoja. Tai laiškas nuo jo brolio, pagaliau atsakė...

Paskubomis jį skaito rydamas eilutes, tuomet, laimingas dėl gautų žinių, klausia Marko, ar jis kada matė *garum* gamybos įmonę. Kai šis atsako neigiamai, veda jį parodyti darbų. Tai proga ir mums sužinoti, kaip gaminamas padažas, kainuojantis tiek, kiek auksas...

Tai gana didelis ūkis, pastatai aplinkui platų kiemą išdėstyti pasagos forma. Kairiajame ir dešiniajame sparne gaminamas pats *garum*. O centriniame pastate, atgręžtame į jūrą, iškraunamos žuvys. Iš tikrųjų čia ne tik gaminamas *garum*, bet ir sūdomos žuvys.

Pro vartus įeiname į centrinį pastatą. Jis labai ilgas, prie visos eilės akmeninių stalų daug vergų skrodžia ir valo žuvis – čia jos pasūdomos pirmą kartą ir konvejeriu slenka toliau.

Marką (ir mus) nustebina, kad viduriai neišmetami, jie surenkami į kubilą ir musių debesyje išnešami.

Paskui vieną iš jų sekame kartu su šeimininku, aiškinančiu, kaip gaminamas *garum*.

Yra įvairių būdų įvairioms rūšims gaminti. Apie juos prie stalo nekalbama... Apibendrinant, žuvų viduriai metami į talpyklą (ar net į baseiną) kartu su pakankamu kiekiu druskos. Pridedama mažų žuvų, pavyzdžiui, menidijų, panašių į mažytes sardines, galbūt kefalių ir taip toliau. Paskui viskas paliekama nokti saulėje, nuolat pamaišant. Karštis ir saulė skaido mišinį, bet druska neleidžia jam sugesti. Dabar į indą panardinamas itin tankus vytelių sietas ir spaudžiamas iki dugno. Nešvarumai, kurie išsifiltruos per sietą yra... pati vertingiausia dalis! Tai bus supilta į mažas amforas ir patiekta į stalą – štai *garum*. Tai, kas lieka baseino ar indo dugne – prastesnės kokybės tirštesnė masė – taip pat tiekiama į stalą, tik vadinasi *allec*.

Yra šio recepto variantų – pagal vieną reikia sudėti kartu skumbres, ančiuvius ir kitas žuvis, taip padaroma košė ir dedama į amforas. Jos paliekamos saulėje du ar tris mėnesius, dažnai pamaišant turinį, paskui įpilama seno vyno – maždaug dukart tiek, kiek yra žuvų. Pagaliau amfora uždaroma ir dedama į rūsį...

Įsivaizduokime, kad atidarius gaminys turės neįprastą „vyno su žuvim“ skonį...

Dabar savininkas mus veda į savo ūkio širdį. Čia įrengti ruošiamo *garum* baseinai. Primena Dante's „Pragaro“ vietą. Matome daug surikiuotų vonių, pilnų violetinės spalvos tiršto skysčio, iš kurio kyšo daug žuvų kaulų. Keli vergai skystą mišinį maišo

ilgomis lazdomis. Smarvė nepakeliama, gaiži, prasismelkia į šnerves ir drabužius. Daugybė musių, tai tikrai siaubinga vieta. Markas taip akivaizdžiai susiraukia iš pasišlykštėjimo, kad net nejauku.

Bet savininkas, regis, puikiai čia jaučiasi. Ir besdamas pirštu į kelias amforas sako mums, kad čia gaminama geriausia *garum* rūšis. Tai paskutinis receptas, tada pabėgsime. Tuno viduriai sumaišomi kartu su žiaunomis, krešuliais ir krauju, pridedame druskos. Viskas sudedama į terakotinį indą ir laikoma ne daugiau kaip du mėnesius. Tuomet inde pragręžiama skylė, tai, kas išteka, yra aukščiausios kokybės *garum*... Bent jau taip manoma.

Bet kaip gali patikti toks pasišlykštėtinas dalykas? Pagalvokite, pokyliuose jis labai mielai pilamas ant mėsos ir daugelio kitų patiekalų. Skonis? Kai bandoma atkurti receptą, išeina ančiuvių pastos skonio itin sūrus skystis. Greičiausiai tik dėl druskos šis mišinys netampa nuodingas. Juk romėnai jį naudojo ne tik kaip prieskonį, bet ir kaip konservantą, ir net kaip vaistą...

Paskutinis pamąstymas. Prisiminkite įvairius šiuolaikinius receptus, kaip naudoti ančiuvių pastą, ir suprasite, kokį skonį mėgo romėnai.

Vizitas baigtas, Markas dabar grįžta keliu ir visais plaučiais įkvepia vandenyno vėjo atnešamą gaivų orą. Niekada daugiau neneš laiškų į panašią vietą. Bet jis šį tą turi. Nešasi savininko padovanotą mažą amforėlę *garum*. Paties geriausio...

Iš kur atkeliauja Romos auksas

Praėjo kelios dienos. Markas per Hispalį (Seviliją) ir Italiką (kur gimė Trajanas) nukeliavo į šiaurę. Ši sritis dar nesivadina

Andalūzija, tai Baetika, pagal upės Baetis, šiuolaikinio Gvadalkivyro, pavaidinimą. Andalūzijos vardą gaus žlugus Vakarų Romos imperijai.

Pagaliau pasiekia tikslą pačioje šiaurėje, tos vietos moderniaisiais laikais vadinamos Galicija, tai Galecijos provincija prie Ispanijos ir Portugalijos sienos. Čia yra aukso kasyklos.

Iš tikrųjų Markas, kaip imperijos pareigūnas, buvo pasiųstas patikrinti aukso gavybos šiose kasyklose po atviru dangumi – jos didžiausios imperijoje ir yra tikrame gamtos rojuje.

Markas šį rytą atsikėlė anksti, dar prieš aušrą. Ilgo žygio, į kurį leidosi kartu su kareivių palydos kolona ir kitais pareigūnais, tikslas yra skardžio kraštas. Kai pasiekė viršūnę, horizonte pasirodė saulė, atskleisdama nepaprastą šių kasyklų scenografiją.

Aplinkui mus driekiasi plačios bangos laiko nuglostytų kalnų, rodos, pradingstančių už horizonto. Jų šlaituose šlama žali kaštainių karčiai. Šen bei ten kaip ledkalniai išnyra natūralūs bokštai, grioviai ir kanalai, erozijos išgremžti plokščiakalnyje.

Šį tokį gražų ir natūralų kraštovaizdį staiga pakeičia apokaliptinis vaizdas – skardžio, kur sustojo kareivių ir pareigūnų kolona, papėdėje ištisus kilometrus atsiveria milžiniškas mėnulio peizažo puslankis, kuriame nėra nei medžių, nei gyvybės. Primena išdžiūvusio ežero dugną, bet iš tikrųjų tai šis tas daugiau – gili žaizda žemėje, properša, skrodžianti tokio harmoningo gamtovaizdžio kūną.

Visa tai nėra dievų darbas. Tai padarė žmogus. Išties šiame Dante's plunksnos vertame reginyje kaip skruzdėlės juda ir kruta tūkstančiai mikroskopinių žmonių figūrėlių. Jie dirba nuo pirmųjų saulės spindulių. Bendras šūksnių ir darbo garsų triukšmas atsklinda iki viršūnes. Turbūt ši vieta primena pragarą.

Taip atrodo didžiosios imperijos aukso kasyklos.

Aukšta uola, ant kurios stovi Markas, bus nuversta į pusmėnulio formos slėnį apačioje. Tokiu būdu bus galima atverti aukso sluoksnį. Griaunama bus būdu, kurį Plinijus Vyresnysis apibūdino kaip *ruina montium*, pažodžiui – „kalnų naikinimas". Pavadinimas viską ir pasako...

Dabar viskas beveik parengta. Prieš kelias minutes buvo duotas ženklas evakuoti kasėjus.

Įvairiose vietose aplinkui Marką uolos viršūnėje matyti daug „šulinių", iš kurių viena po kitos pradeda lįsti pirmosios kasėjų komandos. Jie išsekę, purvini, jų veidai įsitempę, akys išsiplėtusios iš baimės. Uola, aišku, bus griaunama dar ne dabar, bet jie to nežino. Kas šie žmonės ir kas toje tamsioje angoje, kuri statmenai leidžiasi į žemę netoli skardžio krašto?

Per kelias minutes žmonės patraukia iš kasyklų. Vienas kasėjas suklumpa, kiti jį sumindo. Jie kaip išprotėję. Skuodžia kuo greičiau nesibaigiančiais mediniais laiptais, vedančiais iš šio požeminio pragaro. Kai kurie nuogi, kiti dėvi vieną kitą nudrengtą skudurą, kūnai sulysę, purvini, subraižyti ir žaizdoti. Veidai įkritusiais skruostais, barzdoti. Bedančiai, todėl tik dar beviltiškiau atrodo.

Mes įprastai pagalvotume apie vergus. Taip nėra – čia dirba savanoriai, tai laisvi žmonės. Jie vietos gyventojai, bet dėl vienos ar kitos priežasties praradę viltį. Jiems mokamas mažas atlyginimas, jo vos užtenka, kad išgyventų.

Padėtis labai primena tai, ką šiandien galima pamatyti tam tikrose trečiojo pasaulio šalyse (Afrikoje, Pietų Amerikoje), kur auksas glūdi negiliai. Darbas labai sunkus, sąlygos siaubingos, bet dirba ne vergai, bent jau oficialiai. Jie visi tikisi rasti didelį grynuolį, pakeisiantį jų gyvenimą. Šiose Romos kasyklose vyksta kažkas panašaus.

Trajano laikais Las Medulaso kasyklos yra savo pajėgumo viršūnėje, skaičiuojama, kad čia kaip darbo jėga pasitelkta ne mažiau kaip 8000 žmonių. Jie suskirstyti pagal pareigas – vieni kasa, kiti neša iš galerijų tai, kas iškasta, treti sijoja... Pamainos, ką ir kalbėti, žudančios.

Dabar išeina paskutiniai kasėjai. Prilaiko kelis savo sužeistus draugus. Vieną kūną laukan išneša – žmogaus galvoje žioji baisi žaizda, iš jos gausiai teka kraujas. Matyti šviesios smegenys. Gal jis jau miręs. Sklinda kalbos, kad vienoje pagalbinėje galerijoje gilumoje buvo griūtis. Tikriausiai yra aukų. Šioje kasykloje tokie incidentai labai dažni. Romėnų valdžia išmoko nešvaistyti laiko panašioms tragedijoms – negalima stabdyti aukso gavybos imperijai dėl kažkokio rūpinimosi šių vargšų likimais. Tvarka aiški – niekas nesileis ieškoti galimai pasimetusių ir dar gyvų kasėjų, juo labiau pamėginti ištraukti mirusiųjų kūnų. Jau dabar atsiliekama nuo grafiko. Toks kasyklų įstatymas. Ir jie tai žino. Jų kūnai netrukus lėks žemyn kartu su šlaitu. Net nereikės laidoti...

Kaip nugriauti kalną

Markas prieina prie šachtos. Jo akys bando įžvelgti kažką viduje, bet už kelių metrų – aklina tamsa ir dulkės, kurios, atrodo, iš nevilties nori apsaugoti šią vietą.

Bet mes galime eiti toliau, nes archeologai ir mokslininkai atrado šių galerijų likučius ir išsiaiškino, kas vyko jų viduje.

Plokščiakalnis buvo griaunamas kartų kartas. Ir nepaprastai tiksliai.

Prisiminkite, kaip pjaudami gabalą torto numatote tam tikrą jo dydį. Būtent tai daro romėnų inžinieriai – tam tikru atstumu

nuo skardžio krašto pridaro plokščiakalnyje skylių, nustatydami, kiek „atpjauti“. Paskui šioje vietoje darbininkai rankomis iškasa įžambias galerijas. Šios galerijos (*arrugiae*) eina įstrižai ir lygiais tarpais išsišakoja į šoninius kiek platesnius nei metras koridorius, kuriuose žmogus stačias nelabai gali tilpti.

Įrankiai patys paprasčiausi: kastuvai, kirtikliai, samčiai, kūjai ir pleištai. Įsivaizduokite sąlygas – dirbama tamsoje, kasimo vieta apšviečiama paprastomis lempomis, iškasta žemė pilama į krepšius ir tempiama laukan. Maža oro, daug į plaučius besiskverbiančių dulkių, karšta ir trošku.

Kas nutinka paskui? Kaip įstengiama nuplėšti ištisus gabalus plokščiakalnio vienu smūgiu? Šiandien vienintelis būdas būtų dinamitas. Bet Romos imperijos laikais jo dar nebuvo. Taigi, romėnų inžinieriai išmąstė tikrai genialų sprendimą, pasinaudodami stichija, kuria labai gerai mokėjo manipuliuoti – vandeniu.

Sugebėjo naudotis vandeniu kaip... sprogmenimis. Tuoj pamatysime kaip.

Dabar viskas paruošta. Markas nenustoja apžiūrinėti plataus dirbtinio vandens veidrodžio, supilto labai netoli nuo įėjimo į galeriją. Primena nedidelį kalnų ežerą. Balti debesys kaip medvilnės gabalėliai tyliai žvelgia į jį. Nedaug kas žino, kad jam užpildyti prireikė pastatyti tikrą hidraulinės inžinerijos šedevrą – aštuoniasdešimt dviejų kilometrų ilgio akveduką! Jis surenka tolimų upių vandenį ir atveda jį čia per kanalų, vadinamų *corrugi*, sistemą (iš dalies matomą ir šiandien).

Mūsų dėmesį patraukia spalvotos vėliavėlės – jomis mojuojantieji signalizuojama, kad visas personalas ir kasėjai iš slėnio evakuoti ir kasykla tuščia (išskyrus mirusiųjų ar mirštančiųjų

kasėjų kūnus). Tarnautojai prie dirbtinio ežero užtvankų laukia tik ženklo pradėti.

Imperatoriui atstovaujantis *procurator metallorum** lėtai pakyla, togos kraštas elegantiškai krinta nuo jo rankos. Teatrališkai pakelia kitą ranką. Ištardamas sakinį, kuriame pamini imperatorių, staigiai ją nuleidžia.

Tai ženklas. Aidi trimitai. Tarsi garsų estafetėje paskui juos pasigirsta riksmai ir įsakymai. Iki paties svarbiausio, išrėkto iš visos gerklės pusnuogiams kasėjams, sustojusiems tiksliose užtvankos vietose, o šie sunkiais mediniais plaktukais pradeda kalti. Staiga lyg domino kauliukai užtvanka atsiveria ir paleidžia milžinišką kiekį vandens, kurį laikė mėnesius. Kaip žvėris, ieškantis aukos, vanduo srūva tamtyč iškastu kanalu link pagrindinio galerijų tunelio.

Visi sulaiko kvapą. Markas plačiai atmerktomis akimis, jo kolegos pražiotomis burnomis, net *procurator metallorum* nebylus stebi šios bangos, greitai lekiančios į tikslą, galią. Iš toli kasėjai drebėdami stebi vandens masę – dabar supras, kad jų nežmoniškos pastangos ir mirtys turėjo kažkokį tikslą.

Vanduo kaip dinamitas

Vanduo kurtinamai teka galerijų nuolydžiu – bangos smūgio jėga trupina sienas, jos byra lyg smėlio pilis. Griūva ištisi galerijos gabalai. Iš galerijos sklinda duslus, galingas riaumojimas, tarsi žemė plyštų ir skiltų.

* Pareigūnas, atsakingas už kasyklas.

Būtent šią akimirką vanduo tampa sprogmenimis.

Iš tikrųjų, vanduo spaudžia tuneliuose likusį orą, lygiai kaip dviračio pompa, jeigu ją užkimštume pirštu, skylutę. Kai spaudimas tampa per didelis, tuneliai sprogsta, nušluodami uolas.

Dabar žemė dreba po visų kojomis. Markas ir jo kolegos apsidairo aplink ir nuleidžia akis į žemę. Puikiai jaučia, kaip trupinamos galerijos. Iš pagrindinės galerijos išlekia tikras garo ir dulkių geizeris.

Staigus griausmas perskrodžia orą – šlaito šone atsivėrė viena anga. Šalia – kita, tada dar viena. Prasidėjo grandininė griūtis, kurios inžinieriai bei kasėjai ir tikėjosi. Tarsi iš milžiniškų purškiančių vamzdžių, iš galerijų pilasi vanduo, taip atsiranda daug į slėnį krintančių įspūdingų kaskadų. Tai ne viskas. Šlaitas ima drebėti, skleidžia duslų ir baisų gausmą. Ir kaip mirtinai sužeistas milžinas susvyruoja ir virsta ant žemės.

Visa priekinė plokščiakalnio dalis krinta, sukeldama apokaliptinį trenksmą: smūgio banga pasiekia visus. O akyse atsispindi tik viena: baimė.

„Sulaužytas kalnas krinta taip riaumodamas, su tokiu oro šuoru, kad žmogaus protas nepajėgia to suprasti“, – pasakoja Plinijus Vyresnysis.

Dabar, sumišęs su vandens garais, pakyla rausvos spalvos debesis, paslėpdamas ir slėnį, ir dangų. Saulė lyg išsigandusi iš karto pradingo už šios pakibusių dulkių sienos. Tarsi šilkinio šydo glamonė, dulkės nusėda visur: ant medžių, žolės, lapų, togų, veidų...

Iš galerijų vis plaukia purvo ir uolų upės – jos lyg aliejaus dėmė plečiasi po mėnulio paviršių primenančią lygumą. Artimiausiais mėnesiais bus nukreiptos į iškastų kanalų tinklą, kurie viską nuplukdys į didžiulius perrinkimo baseinus, kur auksas

sietais bus atskirtas nuo nuosėdų. Likučiams bus leista nuplaukti į slėnį, taip ši vieta be gyvybės dar padidės.

Kodėl auksas judina imperiją

Iš šios vietos, primenančios Dante's peizažą, teka Romos ekonomikos gyvybinis skystis.

Iš tikrųjų Romai šios kasyklos turi milžinišką strateginę svarbą – jos prilygsta mūsų naftos gręžiniams. Auksas visada buvo svarbus visose civilizacijose, bet Romai jis tapo dar svarbesnis ir net būtinas nuo tų laikų, kai Augustas sukūrė monetarinę sistemą, pagrįstą auksine moneta: aurėju.

Beveik kaip šiandien Europoje euras arba Jungtinėse Valstijose doleris, tiek romėnų laikais reiškė aurėjas su visais savo kartotiniais.

Reikia pasakyti, kad laikui bėgant viskas keitėsi, ir aukso kiekis aurėjuje vis mažėjo, taip silpnėjo ir iškrypo visa sistema, todėl augo kainos, didėjo infliacija ir taip toliau.

Gali atrodyti keista kalbėti apie infliaciją romėnų laikais, bet tokiame panašiame į mūsišką pasaulyje ir ekonomikos bei finansų problemos yra panašios.

Iš to plaukia kita įdomi romėnų ir mūsiškės visuomenės analogija. Panašumas, atsirandantis iš paprastos, bet esminės taisyklės: kad didelių apimčių ekonomika veiktų, reikia turėti stiprią atskaitos monetą, stabilią ir visų pripažįstamą. Jei šiandien matote, kaip euras ar doleris vertinamas visame pasaulyje, toli už Europos ar Jungtinių Valstijų ribų, galite įsivaizduoti aurėjo svarbą už imperijos sienų.

Ir būtent tai yra viena iš Romos finansinių problemų. Iš tikrųjų didžiulis kiekis auksinių monetų pradingsta už sienų, už *limes*, jomis sumokama už įvairiausias prekes, pirmiausia brangiausias, pavyzdžiui, šilką. Ir jos negrįžta į sistemą, tad pastaroji skursta. Tai nuolatinis kraujoplūdis.

Šilko atvejis yra pavyzdinis – kaip žinoma, gaminamas tik Kinijoje ir į Vakarus atvyksta įvairiais keliais, tarp kurių ir garsusis Šilko kelias. Bet tarp Kinijos ir Romos imperijos įsikūrę partai, žiauriausi Romos priešai – tai filtras. Taigi, milžiniški kiekiai aukso ne tik iškeliauja iš imperijos, taip ištuštindami valstybės skrynias, bet ir atsiduria pavojingiausių jos priešų rytuose rankose. Tam tikru požiūriu, aukštuomenės – patricijų ir matronų – tuštybė padeda priešui. Todėl bėgant amžiams Romos senatas ėmėsi įvairių priemonių riboti šilko pirkimą ir naudojimą.

Bet neatrodo, kad jos būtų veikusios.

Šis nuolatinis kraujavimas ne vienintelė problema. Aukso nuolat reikia, kad veiktų trys svarbiausi mechanizmai, be kurių imperija sugriūtų – mokėti legionams, nes jie atstu laiko barbarus, išlaikyti administraciją, kad begalinė imperija būtų veiksminga, ir maitinti iždą bei prekybą, kitais žodžiais tariant, versti Romos ekonomiką suktis.

Todėl būtinybė nuolat turėti vis daugiau aukso vedė net prie užkariavimų. Palygindami su mūsų laikais, galime tarti, kad karai pradedami dėl naftos išteklių. Tiksliau – jų kontrolės, kad būtų laiduotas nuolatinis tiekimas. Būtent tai ir atsitiko konflikto Irake atveju.

Per mūsų kelionę po Romą kažkas panašaus (iš esmės) ką tik įvyko – juk Trajanas neseniai užkariavo Dakiją, dabartinę Rumuniją, kurioje gausu... aukso kasyklų!

Žinoma, šio karo priežastys buvo strateginės – nušluoti nuo sienos pavojingą priešą, kuriam vadovavo gabus ir charizmatiškas karalius Decebalas. Taip pat reikėjo „nuplauti" gėdą dėl pralaimėjimų, anksčiau čia patirtų Domiciano ir pasibaigusių taikos sutartimi, žeminančia romėnus. Romėnų dvasiai nepakenčiamas dalykas... Bet viena iš įtikinamiausių priežasčių vykti į karą, žvelgiant daugelio dabartinių istorikų akimis (ir galbūt daugelio tuometinių imperijos iždo tvarkytojų), buvo Romos aukso badas: vos atėjęs į valdžią, Trajanas rado tuščias iždo skrynias, o Dakijos užkariavimas padėjo jas užpildyti. Roma kariavo baisų karą, užsitęsusį ilgus metus – tai atpasakota garsiojoje Trajano kolonoje. Bet įžengė į naują klestėjimo, aukso laikotarpį. Jį paskui „pasibalnojo" Hadrianas, pradėdamas vieną iš nepaprasčiausių šios civilizacijos istorijos laikotarpių.

Sulaužytos monetos

Pareigūnas Markas Valerijus Primis pasiliko čia keletą dienų, kad surinktų savo viršininkams visą įmanomą informaciją apie aukso gavybą kasyklose. Paskui leidosi į atgal.

Bet šįkart išvyks ne iš Kadiso, o iš Tarako (Taragona), miesto, įsikūrusio maždaug apie šimtą kilometrų nuo Barselonos. Toks maršrutas nulemtas kitos užduoties – Saragosoje. Įdomu atrasti, kad šis keistas miesto vardas yra ne kas kita, tik per amžius iškraipytas jo romėniškas pavadinimas: *Caesaraugusta*.

Markas ilgai keliavo *cursus publicus*, kadangi nakvynė ir maistas buvo „nemokami" (imperijos sąskaita), išlaidos labai mažos, ir sestercijus vis dar su juo. Bet pagaliau jie išsiskiria.

Tai nutinka vaisių parduotuvėje Taragonoje. Markas perka vaisių kelionei laivu. Kai sumoka, mūsų sestercijus pakeičia savininką. Vaisių pardavėjas jį paima lipniomis nuo vaisių rankomis. Išsiblaškęs žiūri į jį ir atiduoda žmonai amžinai griežtu žvilgsniu, ji sėdi parduotuvės gilumoje ir prižiūri pinigų dėžę. Pasigirsta tik monetos, krintančios į medinę dėžutę, žvangesys, ir užrakinančio spyną rakto girgžtelėjimas.

Markas atsisveikina ir nutolsta keliu link uosto, vis labiau norėdamas ir vėl pamatyti šeimą. Labai ilgai buvo išvykęs. Bet dabar iki jo sugrįžimo liko tik kelios dienos.

Vaisių pardavėją pašaukia jo kolega iš gretimos parduotuvės – turi duoti grąžos žmogui, irgi nusipirkusiam vaisių, bet neturi smulkiųjų. Klausia jo, ar gali pakeisti sidabrinį denarą į sestercijus ar smulkesnes monetas. Toks vaizdas įprastas mūsų miestų turguose ar gatvėse. Bet čia pamatysime tai, prie ko nesame pratę.

„Antipatiška“ žmona su nemalonia veido išraiška parduotuvės gilumoje atidaro dėželę, rūpestingai smailiais pirštais renka monetas. Primena voro, apraizgančio auką, letenas. Tuomet tokia pačia šalta veido išraiška ištiesia saują smulkiųjų sutuoktiniui.

Jis šypsodamasis perduoda juos kolegai, šis padėkoja, atgniaužia saują, kad suskaičiuotų pinigus ir duotų klientui grąžos. Bet jo delne pastebime kažką neįprasto – kai kurios monetos sulaužytos. Tai perpus perkirsti sestercijai, sumaišyti su mažesnėmis monetomis, pavyzdžiui, asais, asų pusėmis ir taip toliau.

Kodėl monetos laužomos? Ir ar paskui jos dar galioja?

Atsakymas įdomus. Kuo toliau nuo Romos ir didžiųjų prekybos kelių, tuo mažiau monetų apyvartoje. Taigi, tuo sunkiau turėti smulkiųjų. Jų stingant, sestercijai kapojami ir naudojami kaip grąža.

Romėnų laikais šios perkirstos monetos primena mūsiškius „mini pinigus“, cirkuliavusius aštuntajame dešimtmetyje dėl tų pačių priežasčių – trūko smulkiųjų (tuo laikotarpiu kaip grąžą duodavo karamelių, pašto ženklų, telefono žetonų – savotiški Vakarų šalims neįprasti mainai, tas pats vyksta ir Romos laikais, dalis pardavėjų grąžą atiduoda „natūra“).

Įsivaizduokite, jei šiandien jums duotų eurą grąžos perkirsdami dviejų eurų monetą... Ji būtų negaliojanti. Bet ne romėnų laikais – kodėl?

Priežastis ta, kad šiandien monetos vertinamos dėl to, kad jos kažkam simboliškai atstovauja (šalies turtams, jos aukso atsargoms ir taip toliau), o štai romėnų monetos buvo vertinamos pagal tai, kiek jos svėrė, ir tai, iš kokio metalo buvo nukaltos (aukso, sidabro, bronzos, vario).

Jeigu pabandytumėte įvertinti metalus, iš kurių padarytas vienas euras, gausite maždaug 15 centų.

Atkreipkite dėmesį – daugelyje muziejų šios monetų pusės rodomos vitrinose, dažniausiai be paaiškinimų. Paprastai manoma, kad tai „sugadintos“ monetos. Iš tikrųjų jos slepia dar neaprašytą pasaulį – kasdienių pirkinių tolimiausiuose imperijos pakraščiuose pasaulį. Iš tikrųjų moneta, lygi pusei sestercijaus, egzistuoja, ji vadinasi dupondijus, bet šiose vietovėse jos neįmanoma rasti. Ir praktiškas protas rado sprendimą...

Grįžkime prie mūsų pardavėjo. Taragonoje, kur vis dėlto rinka klesti, šios sukapotos monetos kartais atkeliauja iš vidinių teritorijų ir pirkliai jomis bando atsikratyti pirmai progai pasitaikius. Kaip matėme, tai ponia ir padarė.

Klientas gauna grąžos ir nueina kaip žonglierius mėtydamas ką tik nusipirktą obuolį. Bet jo kapšelyje, be perkirstos monetos, yra ir mūsų sestercijus.

Šis vyras yra pranašo, tai yra žynio, kurio darbas yra nustatyti dievų valią ir jų siunčiamas žinias pagal, pavyzdžiui, aukojamų gyvulių vidurius, padėjėjas. Jo laukia vežimas. Kelionė bus ilga ir nuves į tas vietas, kurios moderniaisiais laikais vadinamos Provansu, Pietų Prancūziją.

Provansas

DILIŽANO UŽPUOLIMAS

Atvykimas į Provansą

Pranašas ir jo padėjėjas iškeliavo savo vežimu. Kelias, kurį jie turi įveikti, yra ilgas, jų laukia kitas pranašas Vazijo Vokontiore (Vezon la Romenas), tai vietovė į šiaurę nuo (būsimojo) Provanso, didelės šventyklos statybose. Prieš pradedant ją statyti, pranašas turi atlikti aukojimo apeigas.

Arelato (Arlis) miestas yra vienas iš jų stabtelėjimų. Kai čia atkeliauja, jų laukia neįprastas vaizdas. Miesto upę Roną kerta ilgas tiltas, bet šiuo metu juo pasinaudoti negalima. Nes plaukia prekybinis laivas, ir tiltas pakeltas... Aplinkybės primena scenas iš filmų, kai daug automobilių laukia eilėje, kol pro pakeliamąjį tiltą praplauks upinis laivas. Čia ta pati atmosfera – vežimų ir žmonių eilė laukia, kol veiksmas baigsis.

Kaip veikia romėnų laikais pakeliamasis tiltas? Dalis prie kranto yra mūrinė, tolimesnė – medinė, ji guli ant valčių (jų pirmagalys nukreiptas srovės kryptimi). Ten, kur susitinka abi dalys, įrengta graži mūrinė arka – ji ne dėl grožio, veikia lygiai kaip pilies vartai su pakeliamuoju tiltu. Grandinėmis, prakištomis

pro du arkos piliastrus, galima pamažu pakelti dešimties metrų ilgio medinio tilto gabalą, to pakanka, kad praplauktų transportiniai laivai.

Iš viso yra du tiltai, jie priešinguose krantuose – tokiu būdu vienu metu gali prasilenkti du laivai. Be to, pakeliamoji dalis įrengta arčiau kranto, greičiausiai todėl, kad čia srovė silpnesnė, ir laivai gali lengviau manevruoti.

Kol laivas lėtai praplaukia, kažkas pastebi pranašą ir pamaldžiai jį pasveikina, o štai kiti įsidrąsina ir puola jo klausinėti apie ateitį, aiškinasi jo nuomonę, pasakoja jam įvairius nutikimus, teiraudamiesi išaiškinimo. Pranašui tai tikras pragaras. Kaskart, kai jį pamato, kartojasi tas pats, jo nepalieka ramybėje, panašiai kaip šiais laikais žvaigždžių...

Padėjėjo botago pliaukštelėjimas nutraukia šį mažą susibūrimą – tiltas nusileido ir žmonės bei transporto priemonės vėl pajudėjo.

Kitą rytą vėl leidęsis į kelionę, po kitų sustojimų vežimas pagaliau atvyksta į miestą. Su juo ir mūsų sestercijus.

Vazijo gatvėje jis pereina iš rankų į rankas. Perkant gyvūną aukojimui. Pranašas nori gauti dievų patarimą, o padėjėjas pagaliau nori pavalgyti mėsos...

Taigi sestercijus atsiduria pardavėjo rankose, bet šis greitai jį perduoda savo šeimininkui, turtingam miestiečiui. Vyras ką tik ėmėsi politikos ir buvo išrinktas į vietos valdžią...

Nauja įtakingųjų pora

Nieko nėra geresnio nei duona su medumi, pamirkyta piene, kad gerai pasistiprintum dienos pradžioje. O jei paskui dar

užkandi vakarykščio pokylio pašildytos mėsos ir užgeri vyno taure... Keliautojų pusryčiai romėnų laikais visuomet turi būti gausūs kalorijų. Ir dėl to, kad kelyje bus sunku sočiai pavalgyti iki vakaro. Ir dar... Jei kas nutiks ir vežimas sulūš, gali tekti negauti maisto iki kitos dienos. Taigi visada reikia valgyti daug ir galbūt net pasiimti su savim atsargų (kiek sūrio, duonos ir taip toliau).

Mūsų sestercijus dabar yra neseniai paskirto svarbaus pareigūno kišenėje, jis kartu su žmona turi vykti į didelio akveduko atidarymo po skubių taisymo darbų iškilmes. Šiam viešam žmogui kiekvienas įvykis yra proga pasirodyti. Kelionė bus ilga, bet nebus nepatogi – poros laukia tikrai gražus vežimas.

Jiedu eina po Vazijo Vokontioro portikais. Priešingai nei matėme ligi šiol keliaudami po imperiją, šie portikai kylantys. Tai neįprasta. Jie net su laiptais. Bet čia kitaip neįmanoma – miestas išaugo kalnuotoje vietoje. Iš tikrųjų esame į rytus nuo Ronos, pirmosiose aukštumose, kurios paskui perauga į Alpes.

Moderniaisiais laikais ši imperijos sritis taps Prancūzijos dalimi ir trauks milijonus turistų savo švelniu klimatu ir miestais, turtingais romėnų pėdsakų, pavyzdžiui, Arlis, Nimas, Oranžas ir nepaprastas Pon diu Garo akvedukas.

Be to, šią vietovę verta įtraukti į kelionių maršrutą – Vazijo Vokontiorą.

Tai nebuvo mažas miestas, priešingai, užėmė 70 hektarų, čia gyveno 10 000 žmonių, būta net 2700 kvadratinių metrų namų! Tai ženklas, kad turtuolių čia nemaža. Jis ir yra vieno iš šių milžiniškų, didesnių nei 2000 kvadratinių metrų *domus* savininkas – Kvintas Domicijus (sudaužytas antkapis buvo atrastas jo namuose, ant jo įrašyta „Apolonas su laurais“, bet nebuvo įmanoma perskaityti viso jo vardo) dabar turi mūsų sestercijų.

Po portikais, sumišę su sandalų trepsėjimu, skamba praeivių balsai ir juokas. Pora žingsniuoja plepėdama apie įvairias kasdienio gyvenimo smulkmenas – šalia kelių tuščių krepšių du vaikai žaidžia ant žemės kauleliais, o dėmėtas šunelis stebi juos vizgindamas uodegą. Pro šalį praeina žmogus, nešantis du vandens kibirus, o ten nuo vaisių pardavėjo nueina moteris su pilnu krepšiu pirkinių. Daugelis Vazijo gyventojų išlaikė keltų vokontų, gyvenusių šiose vietose, bruožus. Tai griežti veidai, užgrūdinti gyvenimo kaime labiau nei miesto dykaduoniavimo. Pora sveikinama, jai visi lenkiasi. Ir būtent už vaisių parduotuvės Kvintas Domicijus ir jo žmona pagaliau pasiekia vietą, kur jų laukia vežimas.

Vežime...

Tai mus nustebina – vežimas toks pat kaip naujakurių vežimai, kuriuos matome vesternuose... Turi kvadratinę „kabiną“ su plačiais langais ir keturis didelius ratus. Skiriasi tik vidus. Jis nepaprastai išpuoštas, su paveikslais ir sidabriniais indais, žodžiu, tikras Romos laikų limuzinas – tokios rūšies transporto priemonė vadinama *carruca*.

Vergas atidaro dureles, ir, laikydamasis romėnų tradicijų, vyras įlipa pirmas, paskui moteris... Patogiai įsitaiso vežimo viduje, atsisėda vienas priešais kitą (kaip traukinyje): jis – „soste“, ji – patogioje sėdynėje.

Durelėms užsidarius, palydovai užlipa... ant vežimo stogo. Be vežiko, vienas žmogus sėdi stogo viduryje, kitas įsitaiso už visų nugarų, ant kelioninių skrynių. Jis turi savotišką ietį, besibaigiančią kabliu, patogią pašalinti žemas šakas, o gal tai yra

tiesiog ietis, neaišku. Iš tikrųjų jie visi ginkluoti – keliaujant gali tekti gintis nuo užpuolikų. Ginkluotas ir vežikas – tai storas, niūrus vyras, visiškai plikas, vilki odiniais drabužiais ir sunkiu apsiaustu.

Pastebime vieną stebinantį dalyką – tai aštrūs ašmenys, esantys arklių, traukiančių vežimą, karčių lygyje. Tai tikri dalgiai, tik įtaisyti statmenai, o smaigalys nukreiptas į priekį.

Kam galėtų būti skirti? Nežinome.

Archeologai būtent Vezon la Romene atrado akmenyje iškaltą bareljefą, kuriame pavaizduota viena iš šių *carrucae* su dalgiais. Jų yra keturi, tai yra tiek pat, kiek vyrų sėdi ant vežimo, įskaitant vežiką. Ar jie skirti apatinėms šakoms pjauti, kai vežimas važiuoja po medžiais? Gal, bet galbūt jie turi ir kitą paskirtį, kaip netrukus pamatysime...

Surikęs ir staigiai pliaukštelėjęs botagu, vežikas paragina arklius. Iš pradžių arkliai stengiasi išjudinti sunkią *carruca,* bet kartą trūktelėjus tampa lengviau. Paskui pirmąjį vežimą rieda kitas su Kvinto ir jo žmonos asmeniniu bagažu (o jo daug), toliau – keli raiti palydos vyrai. Tai mažas kortežas, kurį praeiviai smalsiai stebi, bandydami slapčia įžiūrėti, kas yra viduje. Kvintas, kaip reikalauja jo statusas, į nieką nekreipia dėmesio ir žiūri prieš save.

Dideli ratlankiais apkalti ratai brėžia miesto gatvių akmenines plytas. Kai kuriose vietose, daugiausia sankryžose, tarpai grindinyje pašokdina, bet *carruca* viduje kratymą suminkština sėdynių apmušalai.

Po kelių minučių išvažiuoja iš Vazijo, kerta nuostabų vienarkį tiltą per mažą griovį ir pasuka į pietus.

Romėnų laikų Provansas

Koks buvo Provansas romėnų laikais? Pamėginsime tai sužinoti žvalgydamiesi iš vežimo. Pro mūsų vilkstinę bėga kalnų ir kalvų gamtovaizdis, miškai ir nepaliesti laukai. Nelabai skiriasi nuo šių dienų, išskyrus vieną bruožą – mūsų laikais visur, kur pažiūri, matai žmogaus pėdsakus (namai, keliai, elektros stulpai), o romėnų laikais kiek užmato akys plyti tik gamta. Miestai yra „žmonių salos“ nepaliestoje jūroje.

Kartais pralenkiame lėtą kaimiečio vežimą, traukiamą jaučių. Kad jis vietinis, o ne romėnas, galima suprasti iš drabužių – čia gyvenantys keltai visuomet mūvi kelnes, o romėnai vilki tik tunikas su „sijonėliais“.

Kartais pravažiuojame pro bandas, kurias gano baltas tunikas vilkintys piemenys – tai vergai iš kurio nors gretimo ūkio – ir pro vežimo langus skverbiasi aitrus avių kvapas.

Bet šiaip šnerves glosto labai malonus ir stiprus kvapas – ar tai levandos? Neįstengiame suprasti. Jos laukinės, auga visoje Viduržemio jūros pakrantėje nuo Ispanijos iki Graikijos. Taigi, gal tai jos ir yra. Tačiau čia tikrai nėra milžiniškų ir nuostabių plytinčių lavandų laukų, kuriais žavimės (ir kurių aromatu mėgaujamės) šiandien...

Tuo metu viduje pora nuo pat išvykimo nenustojo kalbėtis. Jie aptarė pastarųjų paskyrimų naujienas, kokius darbus reikia atlikti namuose, kai bus geras oras, be to, tas vergas, neseniai nupirktas sodo darbams, visada ryši juostą ant kaktos ir augina ilgus plaukus. Gal ten turi įrašą, tatuiruotę, kurią slepia? Kvintas susirūpinęs linkteli. Reikės apžiūrėti.

Romėnų laikais buvo tatuiruočių? Atsakymas – ne. Bent jau ne tokių, kokias žinome šiandien. Barbarų gentys, kaip

matėme, jų turi labai daug, kai kurios iš tikrųjų nepaprastos. O romėnai, kaip ir graikai, laikė tatuiruotę (ir apskritai kūno žymėjimą) kažkuo žeminamu. Tatuiruotė buvo vadinama *stigma*, tai yra įdagu. Ir tai pasako, kaip vertinami besidžiaugiantieji tatuiruotėmis...

Tikra yra tai, kad pabėgusio ir pagauto vergo kakta būdavo paženklinama trimis raidėmis: FUG (*fugitivus*), tai reiškė, kad jau buvo kartą pabėgęs. Arba viena F, kuri ženklino *fur*, tai yra „vagis", arba CF – *cave furem*, „saugokis vagies!".

Kvinto žmona ne be reikalo jaudinasi – vergų pardavėjai neretai atsikrato sunkaus asmens su kitų vergų grupe. Reikės ištirti.

Vežimas užpuolamas

Vežimas įveikė kalvelę ir dabar pradeda leistis. Tai daro miško tankmėje – žodžiu, kelias driekiasi per medžių galeriją. Ir būtent čia suveikia spąstai. Vežikas labai patyręs, bet tankmės tamsoje tik paskutinę akimirką, jau kalvos papėdėje, pastebi tarp dviejų medžių ištemptą lyną.

Jis buvo įtemptas tokiame aukštyje, kad smarkiai smogtų vyrams, esantiems ant stogo. Bet keturi statmenai arklių galvų lygyje įtaisyti ašmenys atlieka savo darbą... Perpjautas lynas pliaukšteli lyg botagas. Viduje Kvintas ir jo žmona nieko nepastebi, mano, kad tai vežiko botago kirtis.

Pastarasis šaukia palydai. Visi pasirengę puolimui. Ir tikrai, nusileidus nuo kalvos ir vėl pradėjus kilti, skersai kelio guli padėtas rąstas. Toliau važiuoti neįmanoma. Vežikas vos spėja sustoti. Iš miško iššoka devyni vyrai, iki dantų ginkluoti kalavijais, šakėmis, ietimis ir kuokomis. Tai plėšikai.

Du palydos vyrai buvo apsupti, ginklai jau sudėti ant žemės, jie nespėjo sureaguoti. Bet kur trečias?

Keleiviai išlaipinami. Kvintas paslėpė auksinį žiedą togos klostėje, jis išlipa iš vežimo pirmas, apžiūrinėdamas užpuolikus. Jo žmona nustėrusi. Ji išplėtusi akis tyli.

Ant žemės guli vaikinas, turėjęs ietį su kabliu. Pabandė atsispirti, bet smūgis kuoka jį apsvaigino. Ir vežikas sėdi pritrenktas, atsirėmęs į vežimo ratą, jo galvoje žioji gili žaizda.

Šie vyrai veikė nepaprastai greitai – vieta, technika, žaibiški veiksmai leidžia suprasti, kad tai daro jau ne pirmą kartą ir gerai pažįsta vietas...

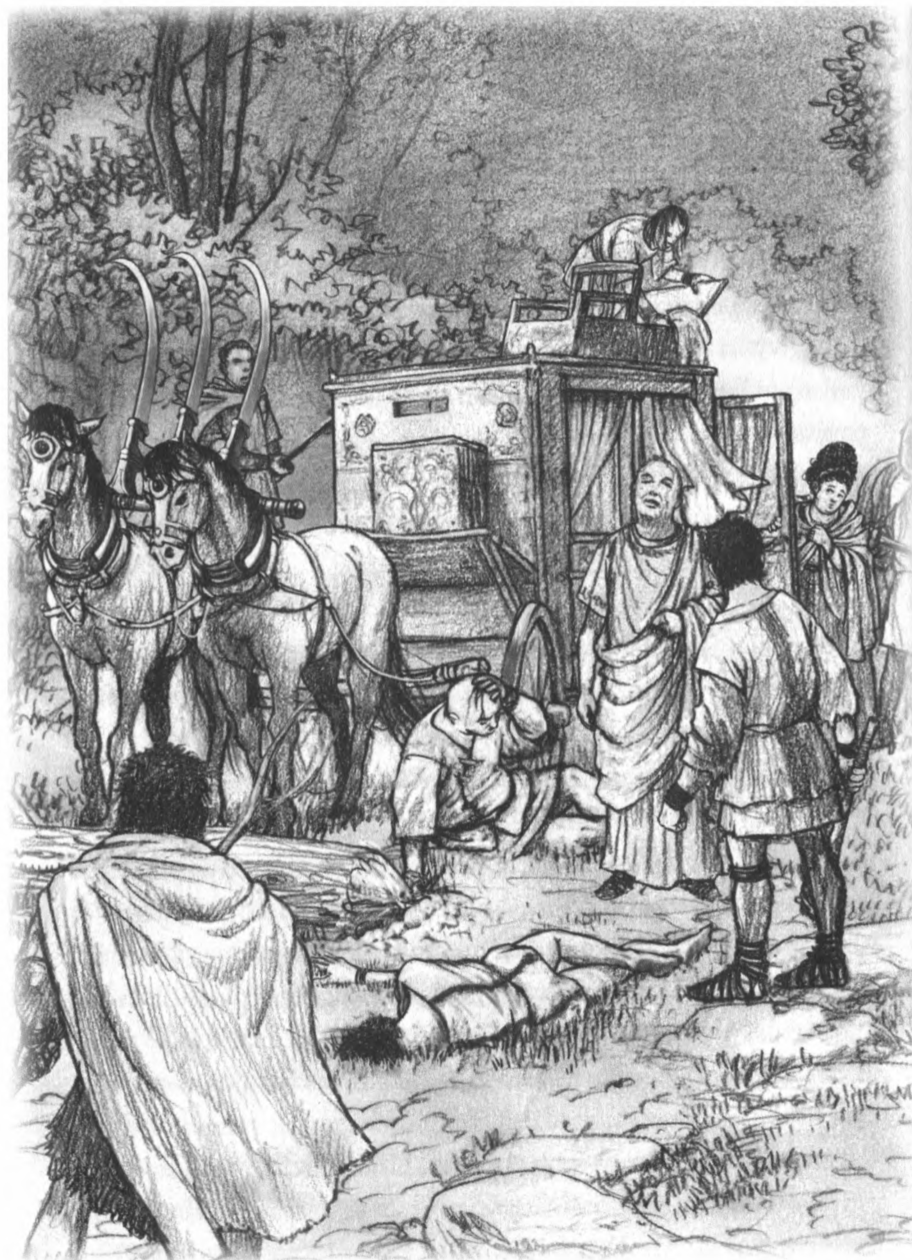
Savotiška ironija, bet Kvintas buvo išrinktas kaip tik todėl, kad pažadėjo daugiau saugumo provincijos keliuose. Dabar su šia problema susiduria akis į akį.

Plėšiko „verslas"

Kvintas bando atpažinti savo užpuolikus, bet niekuomet nėra jų matęs – iš jų išvaizdos galima suprasti, kad tai vargšai vietos valstiečiai, pora primena pabėgusius vergus, dar vienas su kalaviju panašus į dezertyrą ar atsilikusį kareivį.

Tai labai gerai atitinka romėnų laikų plėšiko portretą. Jie nėra nusikaltėliai profesionalai, veikia mažomis grupėmis ir tik retsykiais imasi plėšikavimo.

Žinoma, yra išimčių. Senovės raštai mums pasakoja apie garsius plėšikų vadus, pavyzdžiui, Bulą Laimingąjį, vadovavusį net šešiems šimtams žmonių ir siautėjusį Italijoje III a. po Kristaus pradžioje. Jį itin sunku buvo sučiupti, nes turėjo išplėtotą informatorių tinklą. Anot apie jį rašiusio Diono Kasijaus, buvo tiek

gudrus, kad sugebėjo net išvaduoti du savo žmones, nuteistus žvėrims sudraskyti, jis įėjo į kalėjimą apsimetęs magistratu... Plėšdamas pasiimdavo tik dalį vertingų daiktų ir greitai paleisdavo aukas. Grobis vėliau būdavo dosniai dalijamas. Netrukus įgijo romantiško senovės plėšiko šlovę, buvo savotiškas Robinas Hudas. Jo karjera baigėsi, kai pats imperatorius Septimijus Severas pasiuntė jo pėdsakais stiprų kariuomenės kavalerijos dalinį, kovojusį Britanijos pasienyje. Ir jį sučiupo. Kaip? Pritaikę būdą, kuris per amžius pasodino į kalėjimus daug nusikaltėlių, įskaitant mafiozus, jį daugiau ar mažiau galima apibendrinti kaip *Cherchez la femme!**

Garsi frazė, šiandien labai dažnai vartojama. Ji, nors tai mažai žinoma, yra iš Alexandre'o Dumas (tėvo) 1854 m. romano „Paryžiaus mohikanai“: „Kiekvienoje byloje būna moteris, – vienoje vietoje sako vienas iš veikėjų. – Kaskart, kai man atneša raportą, aš sakau: *Cherchez la femme.*“ Taip ir padarė imperijos kariškiai. Sužinojo, kad Bula Laimingasis palaikė ryšį su kito plėšiko žmona, ir pažadėjęs jai neliečiamybę sugebėjo jį sučiupti urve, kol šis miegojo. Gyvenimą jis baigė amfiteatro arenoje, gyvas suplėšytas žvėrių.

Bet Bula Laimingasis yra išimtis. Plėšikai Romos imperijoje paprastai veikia tolimose ir nesaugiose srityse mažomis pabiromis grupėmis ir grobia tą nedidelį turtą, kurį keliautojai vežasi: drabužius, monetas arba, jei pasiseka, turimus gyvulius.

Tiesa, kartais užpuola viešbučius, bet paprastai sutarę su savininku. Šis gebėjimas tam tikroje teritorijoje palaikyti gerus santykius ir ryšius jiems leidžia išlikti. Jei vietos bendruomenė

---

* Ieškokite moters! (*Pranc.*).

nebūtų abejinga, nebendradarbiautų ar neteiktų pagalbos, jie negalėtų ilgai išgyventi.

Būdų išvengti teisėtvarkos pajėgų yra daug. Anot profesoriaus Jens-Uwe's Krause's, kai juos sugauna, daugelis paprasčiausiai paperka savo suėmėjus. Kiti net nebūna suimti... Išties daugeliu atvejų jie džiaugiasi aukštų asmenų – pareigūnų ar vietos ponų, pasiliekančių sau dalį „pajamų", protekcija.

Neretai plėšikai įkuria savo būstines turtingų savininkų valdose, ir apie tai niekas nenumano – jie pasamdomi savininko ir „oficialiai" yra jo darbo jėgos dalis. Žinoma, savininkas žino, kuo jie užsiima.

Kaip minėta, dažnai plėšikai yra vietos gyventojai, turintys darbą ir net pasiturintys žmonės, kurie kartkartėm imasi užpuolimų – tikri chameleonai, primenantys doną Diegą de la Vegą, oficialiai žemių savininką, o teisėtvarkos pajėgoms – plėšiką, vardu Zoro...

Plėšikai paprastai nežudo savo aukų. Gali jas kankinti, bet nužudo retai, apie tai ir negalvojama. Jų tikslas yra apiplėšti. Jei prisiminsite Evangelijos pasakojimą apie gerąjį samarietį, pamatysite apiplėšimo Romos keliuose pavyzdį – samariečio išgelbėtas žmogus nebuvo plėšikų nužudytas, tik sunkiai sužeistas.

Kita tendencija yra nesiimti pernelyg pastebimų ar garsių akcijų, nes tai sukeltų rimtą valstybės reakciją, ir ši juos nušluotų. Mūsų atveju plėšikai apsižiojo kiek per didelį kąsnį – užpulti Kvinto lygio pareigūno vilkstinę yra klaida. Gal jie nesitikėjo nei tokio rango veikėjo, nei tokio vežimo. Bet spąstai užsitrenkė. Kad ir kaip būtų, jau per vėlu – dabar tikriausiai reikės eiti iki galo... Agresija neliks be padarinių. Tai visi žino. Tai žino ir Kvintas, bandantis suprasti, kas yra vadas.

Plėšikų vadas išeina į priekį. Tai aukštas ir liesas vyras erelio nosimi, stebintis pareigūną nepasitikinčiu žvilgsniu. Vos Kvintas pamėgina prabilti, gauna plėšiko smūgį ir krinta be sąmonės. Jo žmona jį apkabina. Plėšikas prieina, ištiesia ranką ir nuplėšia nuo žmonos antkaklę. Apžiūri ją ir pažvelgia į moterį pakreipęs galvą, lyg sakytų: „Ši nieko neverta, kur padėjai savo gražiausius papuošalus?"

Iš vežimo, laikydamas rankoje mažą skrynelę, išlipa vienas gaujos narys, džiaugiasi ir šypsosi visa burna, kurioje nebedaug likę dantų. „Štai kur jie..." – sako.

Grobis svarus. Iškilmės, kuriose jiedu turėjo dalyvauti, yra pati Kvinto politinės karjeros pradžia, taigi reikia brangiausių papuošalų...

Plėšikai darbuojasi toliau. Atidaro bagažą, renkasi gražiausius drabužius perparduoti, likusius kaip pakliuvo mėto aplinkui.

Paskui paeiliui kankina visus nelaimėlius, tikslas – palaužti jų pasipriešinimą ir priversti atiduoti viską, ką slepia. Du palydos vyrai dažnai susižvalgo. Akyse tas pats klausimas, į kurį nėra atsakymo – kur jų kolega, trečiasis palydos žmogus?

Užpuolikai paima ginklus, arklius ir viską, kas turi vertę. Ir mūsų moneta patenka į jų rankas. Vadas deda ją į kelnių kišenę, kartu su žiedais ir brangenybėmis.

Kai durklais pjauna sidabro gabalėlius nuo *carruca,* vienas plėšikas pakelia galvą ir ištempia ausis. Kažką išgirdo... Kitas irgi suklūsta. Regis, tolumoje kaukši arklių kanopos. Kažkas atvyksta... Dar viena auka, dar vienas grobis? Akimirką visi mąsto. Bet žvilgsniais gan greit perbėga susirūpinimo šešėlis – kanopų daug, per daug...

Plėšikai instinktyviai susirenka kelio viduryje ir žiūri į savo vadą. Ką daryti?

Bėgant sekundėms arklių kanopos dunda, rodos, vis garsiau. Vadas supranta, kad čia ne kokie nors keleiviai, o kariškiai. Kai liepia bėgti, jau per vėlu – kelyje ant kalvos pasirodo šuoliais lekiantys raiteliai.

Visi ima blaškytis. Du palydos vyrai tuo pasinaudoja, užpuola ir nuginkluoja artimiausius plėšikus.

Po kelių sekundžių raitelių pranašumas akivaizdus. Plėšikai bėga į mišką, bet su grobiu tai nelengva, be to, jie savotiško piltuvo dugne, aplinkui jį šlaitai kyla – ši vieta buvo pasirinkta, kad aukoms būtų sunkiau pabėgti, bet dabar ji tapo spąstais.

Netrukus visi sulaikomi. Juos nesunku įveikti – tai ne profesionalai, tai paprasti žmonės. Aršiai kovoja tik du pabėgę vergai ir kareivis – jis sužeidžia vieną raitelį, bet jį įveikia pastarojo kolega, sugriebdamas jį iš nugaros ir stulbinamai greitai perpjaudamas kaklą. Matydamas šią sceną, vienas iš plėšikų iškelia rankas ir pasiduoda.

Galiausiai nužudyti trys plėšikai (vergai ir kareivis dezertyras), kiti sulaikyti. Vadas pasidavė, kai iššiepęs savo baltus dantis raitelis germanas keturkampiu veidu ir mažomis akimis įbedė jam po smakru kalaviją.

Bet kaip raiteliai spėjo atvykti laiku? Pavojų paskelbė trečiasis pareigūno palydos vyras, tas pats, kurio trūko. Jis kiek anksčiau sustojo nusišlapinti ir, užšokęs ant arklio, nuo kalvelės matė užpuolimą. Buvo protingas ir nepuolė į grumtynes, bet tyliai pasitraukė, o paskui lėkė šuoliais. Pasiekė *statio*, vieną iš daugelio karinių postų, išbarstytų prie romėnų kelių nesaugiausiose vietose. Iš ten pavojaus signalas buvo perduotas į kitą, didesnę *statio*, kur buvo įsikūręs šis raitelių dalinys. Bet kaip tai padarė be radijo, telefonų ar mobiliųjų?

Pasinaudodami irgi... elektromagnetinėmis bangomis. Bet,

tarkime, paties paprasčiausio lygio – kalbame apie ugnies skleidžiamas šviesos bangas. Romėnai sugalvojo nepaprastai veiksmingą sistemą pranešti apie pavojų, pirmiausia pasieniuose – tai strateginiuose taškuose išdėstytų medinių bokštų tinklas. Kilus pavojui stebėjimo bokšte uždegamas didelis deglas ar užkuriamas jau paruoštas didžiulis laužas.

Kaskart, kai bokštas mato švytintį savo dvynio tašką tolumoje, savo ruožtu uždega savąjį ir taip toliau. Tokios šviesos estafetės pavojaus signalas per trumpą laiką sklinda po didžiulę teritoriją (arkliu prireiktų valandų) ir pasiekia apylinkių fortus, kurie atremia grėsmę. Tai buvo greičiausia ryšių sistema iki atrandant radiją.

Tas pats vyko ir šiuo atveju. Raitelių įsikišimo greitis mums leidžia suprasti, kiek tai veiksminga. Iš tikrųjų nėra kavalerijos *turmae,* išdėstytų visuose imperijos *stationes* ir laukiančių, kada galės veikti. Ši buvo iškviesta iš anksto rengiantis sutramdyti kitą šių vietų plėšikų gaują, grobiančią žmones. Taip, kadangi žmonių grobimas yra tikra epidemija. Keliaudami po imperiją susiduriame ir su šiuo pavojumi. Kodėl žmonės grobiami?

Žmonių grobimas

Plagium (crimen plagii) – taip romėnai vadino žmonių grobimą. Tai imperijoje dažna. Tikslas nėra gauti išpirką – taip gali nutikti, kaip jaunystėje pagrobto Julijaus Cezario atveju. Tačiau tai nėra norma.

Tikrasis pagrobimo tikslas yra vergija. Žmonės grobiami parduoti į vergiją.

Nereikia manyti, kad šis reiškinys yra labai tolimas mūsų

epochai. Tai nutinka ir dabar, daug merginų iš Rytų yra grobiamos, kad kaip sekso vergės patektų į Europos prostitucijos rinką. Bet romėnų laikais skaičiai kitokie – iš tikrųjų, pakanka prisiminti, koks milžiniškas vergų kiekis cirkuliuoja Romos imperijoje, kad suprastume, jog tie, kurie miršta ar būna išlaisvinti, sukuria „skylę", kuriai užkišti kasmet reikia dešimčių tūkstančių naujų vergų. Anot profesoriaus Krause's, skaičius sukasi net apie pusę milijono žmonių... kas dvylika mėnesių!

Kaip pamaitinti šią rinką? Trimis būdais – karais, įsigyjant gyvąsias „prekes" už sienų (sugautas žmonių medžiotojų, lygiai kaip tai dar visai neseniai vyko Afrikoje) arba grobiant žmones.

Tai gali atsitikti bet kur, jokia vieta nėra saugi. Matėme, kad net didžiųjų Romos kepyklų valdytojai grobė klientus – kitos labai pavojingos keliautojams vietos buvo užeigos ir viešbučiai užmiestyje. Dažnai šeimininkai, sutarę su nusikaltėliais, grobdavo savo svečius ir paskui juos parduodavo į vergiją. Į imperijos pabaigą net namai tapo pavojinga vieta – Šiaurės Afrikoje grupės „žemės piratų" staigiai užpuldavo atskirus namus ar mažus priemiesčius, sučiupdavo jų gyventojus ir paversdavo juos vergais.

Tačiau keliuose rizikuojama labiausiai. Iš kur kyla pavojus? Iš didelių ūkių – daug Romos piliečių baigia gyvenimą uždaryti vergijoje. Šeimos nariams tai tikras rūpestis – tėvas ar sūnus dingsta grįždamas namo ar eidamas į darbą, ir niekas apie jį daugiau nieko nebežino.

Kalbame apie blogiausias vietas vergui – darbai labai sunkūs, maisto nepakanka, gultas menkas. Mirtis, ir tai nenuostabu, labai dažna. Dar ir dėl to ūkių savininkams nuolat reikia vergų. O pagrobti yra būdas įsigyti jų greitai ir nemokamai.

Reiškinys buvo tiek paplitęs visu imperijos laikotarpiu (ir dar anksčiau), kad nuo Augusto iki Hadriano didelių žemės savininkų rūsiuose buvo atliekamos netikėtos kratos ieškant pagrobtų Romos piliečių.

Kuo rizikavo pagrobėjas? Respublikos laikais tik gauti baudą, paskui priverstinių darbų (jei priklausė žemesniems luomams) arba būti amžinai ištremtas (jei buvo iš privilegijuotos klasės). Diokleciano laikais buvo įvesta mirties bausmė. Bet kadangi grobimai nesiliovė, Konstantinas nustatė ypač žiaurių mirties bausmių sistemą vergams ir atleistiniams, padariusiems šį nusikaltimą – jie buvo metami sudraskyti žvėrims arba būdavo nužudomi gladiatorių.

Dar vienas kraują stingdantis faktas – labiausiai vertinamos aukos yra vaikai, nes juos lengviau pagrobti, ir, nugabenti toli, nemėgina aiškintis, iš kur atvyko.

Taip, žmonių grobimas yra vienas iš romėnų visuomenės tamsiųjų veidų. Šiandien niekas nesibaimina, iš namų išeiname nesusimąstydami. Bet praeityje žmogus, išeidamas iš namų, į išorinio pasaulio pavojų sąrašą turėjo įtraukti ir grobimą.

Pavogti daiktai buvo grąžinti Kvintui ir jo žmonai. Taigi ir sestercijus, kiek pakeliavęs po mišką, grįžo pas savo savininką. Retai nutinka, kad moneta sugrįžtų pas buvusį šeimininką, bet šiuo atveju tai visiškai suprantama. Kad atsigautų nuo šoko, Kvintą su žmona priėmė turtingas žemvaldys, netoliese turintis vilą.

Kitą dieną ankstų rytą jie vėl iškeliauja. Kvintas nusprendė dėl šito incidento nesustoti ir sklindančia žinia kiek įmanoma pasinaudoti savo labui. Kai atvyksta prie akveduko, jį sveikina pati tikriausia minia ir prašo papasakoti apie užpuolimą. Bet jis viešai atnašauja aukas Merkurijui, keliautojų, keleivių, gydytojų, pirklių ir – savotiška ironija – vagių globėjui!

Merkurijus išties dėl savo gebėjimo greitai judėti yra globėjas daugelio žmogaus veiklos sričių, kurios reikalauja spartos – vogti, pirkti ir parduoti, gauti pelną... Galbūt neatsitiktinai lotyniškai pirklys ir jo pasaulis apibrėžiamas *mercator* ir *merx*, „prekyba"...

O jeigu prie vagių ir pirklių dar pridėtume gydytojus, kuriuos jis irgi globoja, suvoktume, ką apie pastaruosius manė romėnai...

Kol Kvintas sako savo kalbą, nukreipiame žvilgsnį į slėnį. Priešais mus abiejose upės pusėse tikras senovės stebuklas – trijų lygių akvedukas, kurio Kvintas atvyko atidaryti.

Akvedukas ant penkių eurų

Roma į visą imperiją atėjo padedama savo legionierių, bet šaknis suleido padedama inžinierių. Romėnai kartoja tuos pačius urbanistinius modelius visuose užkariautuose regionuose. O akvedukai yra esminis šios sistemos elementas – jais nubarstyta visa imperija.

Šiandien tebestovinčių liko nedaug. Kai kurie dar veikia, pavyzdžiui, Romos *Aqua Vergine*, jis, tik pagalvokite, maitina vieną iš miesto ir pasaulio stebuklų – Trevi fontaną. Maitina ir kitus šedevrus – pavyzdžiui, Bernini fontaną „Senasis laivas" Ispanijos aikštės laiptų papėdėje... Žodžiu, tai senovės šedevras, suteikiantis „gyvybės" kitiems meno istorijos šedevrams.

Jei moderniaisiais laikais norite žavėtis puikiai išsilaikiusiu įspūdingiausiu romėnų akveduku, turite atkeliauti čia, į Provansą, kur Kvintas sako savo prakalbą. Kalbame apie Pon diu Garą.

Garo upę kertantis akvedukas yra iš tikrųjų gražus ir elegantiškas. Jis turi tris arkų eiles, viena ant kitos. Atrodo, pastatytas iš kortų – toks harmoningas ir lengvas.

Gal neatkreipėte dėmesio, bet šį akveduką galite turėti ir savo kišenėse... Jei paimsite penkių eurų banknotą, pamatysite lygiai tokį patį akveduką. Iš tikrųjų eurų banknotuose turėjo būti pavaizduoti ne atskiri paminklai, bet architektūros stiliai kaip Europos kultūros simbolis...

Ir vis dėlto žiūrint į penkių eurų banknotą sunku negalvoti apie Pon diu Garą...

Jo tikri matmenys yra didingi. Įsivaizduokite keturias futbolo aikštes, kiek labiau ištemptas nei reikalauja taisyklės, surikiuotas eile, lyg būtų filmo kadrai. Štai tokios akveduko per Garo upę proporcijos: jis 370 metrų ilgio, 47 metrų aukščio.

Įspūdį daro trys arkų lygiai – šešios žemutiniame (kiekviena iš jų tokio aukščio kaip olimpinis baseinas, tai yra 25 metrų), 11 – viduryje ir net 35 viršuje. Kodėl tiek daug?

Be estetinių reikalavimų, iš tikrųjų tai inžinerinė būtinybė. Ir ne tik skirta svoriui sumažinti ir statiniui palengvinti.

Pavyzdžiui, paskutinė arkų eilė viršuje dar ir padeda sumažinti vėjo spaudžiamą paviršių – panašiai kaip burėje pradurtos skylės. O apatinės arkos yra net 6,5 metro storio, kad atlaikytų upės srovę.

Faktas, kad akvedukas yra vis dar sveikas po dviejų tūkstančių metų, liudija apie projekto genialumą. Jis buvo pastatytas 19 m. prieš Kristų Agripos, Augusto žento, vandeniui tiekti Nemauso (keltų šaltinio dievybė) miestui, šiandieniniam Nimui.

Viršuje yra kanalas, kuriuo tekėjo vanduo. Tyrinėjant jį mūsų dienomis, primena ilgą tamsų ir tylų koridorių, šviesos properšos matyti ten, kur trūksta stogo plokščių. Bet romėnų laikais

galima buvo girdėti vandens šniokštimą. Tik pagalvokite, kiekvieną dieną čia praplaukdavo 35 000 kubinių metrų vandens. Tai milžiniškas kiekis – tai toks didelis skaičius, kad neįstengiame jo įsivaizduoti. Na, pabandykime, pavyzdžiui, – ar turite šalia pusės litro buteliuką vandens? Taigi, sudėkite jų kartu 70 milijonų ir gausite tą kiekį vandens, kuris čia tekėdavo kiekvieną dieną... Ir taip šešis amžius iš eilės.

Akvedukų paslaptys

Bet kaip vanduo priverčiamas tekėti? Paprasčiausiai dėl nuolydžio. Ir ne bet kokio nuolydžio – 25 centimetrai kas kilometrą, nei centimetru mažiau, nei daugiau. Taip 50 kilometrų, tokiu atstumu šaltiniai buvo nuo miesto.

Taigi aišku, kokį stebuklą sukūrė romėnai. Ypač pagalvojus, kad beveik visas akvedukas yra požeminis ir tik retai išnyra į paviršių tokiais gražiais tiltais.

Tai buvo akvedukų paslaptis – jokių hidraulinių sistemų ir siurblių. Vanduo atkeliauja į miestą tik dėl nuolydžio, tai yra veikiamas traukos jėgos.

Dėl to daugelis akvedukų dažnai statomi ne tiesiai, bet su posūkiais ir tiltais, tokiais, koks kerta Garo upę – tai reikalinga nuolatiniam nuolydžiui išlaikyti. Arba tiesiant juos per kokių nors turtingų, tuo besinaudojančių žmonių plotus – žemės buvo nusavinamos rinkos kaina.

Pastatyti akveduką romėnams nereikėjo daug laiko. Šiam virš Garo upės, 50 kilometrų ilgio ir beveik visam požeminiam, prireikė vos penkiolikos metų – mažai, pagalvokite, kiek šiandien trunka pastatyti metro atkarpą ar greitkelį.

Ir tai buvo daroma to meto įrankiais, be buldozerių ir ekskavatorių, beveik „plikomis rankomis“. Akmeniniams blokams kelti buvo naudojamos paprastos medinės gervės su dideliais ratais(jie tokie patys kaip žiurkėnų ratai), kurių viduje „vaikščiojo“ vergai – besisukdamas ratas traukdavo lyną su pritvirtintu bloku.

Atsisukame į Kvintą, kuris vis dar gestikuliuoja sakydamas savo kalbą.

Po kelių savaičių jis su žmona įeis į Arelato (Arlio) amfiteatrą, juos sveikins minia, jie sėdės šalia provincijos valdytojo kaip garbės svečiai. Ir kai po kelių medžioklių ir linksmintojų pasirodymų ateis mirties bausmių eilė, Kvintui teisingumas bus atkurtas. Tarp nuteistųjų, įeisiančių į areną, bus ir plėšikų vadas bei jo vyrai. Jie šlubuos ir iš tribūnų bus galima matyti raudonas žaizdas nuo pančių ant kulkšnių. Paskui riaumojimas užbaigs šią žiaurią istoriją.

Bet mes to nežinosime. Juk mūsų sestercijus netrukus pereis iš rankų į rankas. Baigiantis ceremonijai. Tuomet, leisdamasis į minią, Kvintas pames sestercijų. Iškilmių pabaigoje jį žibantį dulkėse pastebės vaikinukas. Ir atiduos tėvui, *garum* pirkliui, šis rytoj turi išvykti į Masaliją (Marselį) ir sulaukti atplaukiančio laivo, gabenančio brangųjį padažą iš Ispanijos pusiasalio. Mes būsime su juo uoste ir lauksime. Jei laivas pakeliui nenuskęs...

Paskutinį kartą pažvelgiame į didingą akveduką, apžergusį slėnį. Keli vaikai maudosi ir jų riksmas atsklinda net aukštai iki čia. Po akveduku plaukia mažas burlaivis. Primena baltą plunksną, įmestą į vandenį ir nešamą srovės.

Fontėjaus byla

Garum pirklys savo vežimu darda jau daug valandų. Vežimas tuščias, bet grįžtant bus pilnas padažo amforėlių, kurios bus parduotos negausiai vietos aristokratijai, mėgstančiai savo pokyliuose didžiausią prabangą. Na, bent jau taip jis tikisi.

Didžiausia rizika ir nežinomybė, kad laivas suduš. Bet ja galima pasidalyti su kitais. Labai paplitęs įprotis savotiškai „susimesti" – keli pirkliai susitaria, kiekvienas apmoka dalį laivo kelionės kainos; taip išlaidos mažesnės, o laivui sudužus nuostoliai irgi sumažėja (nors visos prekės vis tiek pražūva).

Kalbant apie pinigus – Domicijaus kelias, kuriuo pirklys keliauja, buvo vieno iš garsiausių skandalų priežastis ir suteikia Romos istorijai šiuolaikiško skonio.

Šiose imperijos vietose tai tikra prekybos ir kasdienio tranzito arterija. Savotiškas „Saulės greitkelis". Tai turėjo gerai žinoti Markas Fontėjus, gyvenęs beveik prieš du šimtus metų, Cicerono laikais.

Trejus metus jis buvo Narbono Galijos pretorius, turėjęs absoliučią galią ir ja plačiai naudojęsis kenkdamas šios srities gyventojams, kad praturtėtų.

Nurašė milžiniškas sumas pinigų, skirtų keliams remontuoti, garsiausias iš jų buvo, žinoma, Domicijaus kelias.

Leido administracijai mokėti rangovams už niekada neatliktus darbus – aiškiai už tai irgi gaudavo pinigų.

Priėmė labai prastai atliktus darbus, rangovai jam už tai duodavo kyšių.

Nusavindavo turtą, taip priversdamas daugelį galų įsiskolinti romėnams bankininkams ir palūkininkams, savo bendrams.

Galiausiai smarkiai ir nepagrįstai apmokestino vyno apyvartą.

Žodžiu, pasirodė kaip tikras nesąžiningumo ir korupcijos genijus, negalime nepastebėti savotiško kai kurių jo nusikaltimų „šiuolaikiškumo"...

Tokiu būdu sukaupė net 23 milijonus sestercijų – sunku pasakyti, kiek tai atitiktų šiandien, galime tarti, kad 46 milijonus eurų (remdamiesi keitimo kursu – du eurai už sestercijų). Tai ir šiandien įspūdinga suma, o tais laikais buvo pašėlę pinigai. Galai protestavo ir pasiuntė į Romą delegaciją, vadovaujamą jų labai charizmatiško kunigaikščio Induciomaro. Taip buvo pradėtas procesas prieš korumpuotą pretorių.

Bet Markas Fontėjus žengė netikėtą žingsnį. Savo gynėju pasirinko Ciceroną, garsiausią trisdešimt šešerių metų Romos advokatą, kuris tik ką prisidėjo prie Verio, Sicilijos valdytojo, nuteisimo dėl analogiškų priežasčių.

Panašiai būtų, jei korupcionierius pasirinktų advokatą iš „Švarių rankų" grupės, kad jį gintų...

Vis dėlto Ciceronas sutiko. Mus pasiekė jo prakalbų fragmentai, kurie apibūdina Fontėjų, be kita ko, kaip „nuostabų romėnų magistratą", „drąsų ir nekaltą Romos pilietį, kurį teisėjai turi apginti".

Rodos, galime jį girdėti. Įsivaizduokite jo galingą balsą, sklindantį tyloje priešais šimtus besiklausančių žmonių:

„...Tebūna mano liudytojai dievai ir žmonės! Ne, nė vienas sestercijus nebuvo išleistas be pateisinimo..."

Cicerono gynybos taktika rėmėsi labai paprasta samprata. Galiausiai, juk Fontėjus spaudė tik galus, kurių seneliai skerdė Romos kareivius. O štai Veris, prastos šlovės Sicilijos valdytojas, apiplėšė respubliką ir Sicilijoje įsikūrusius romėnus, o tai gerokai didesnis nusikaltimas.

Rezultatas: Ciceronas laimėjo, o Fontėjus, beveik be abejonės,

buvo išlaisvintas, nes pasitraukė į Neapolį, kur įsigijo gyvenamąjį būstą už... 130 000 sestercijų!

Taigi nebuvo nuteistas nei išsiųstas tremtin, nesumokėjo baudos. Bet vis dėlto neteko savo vaidmens Romos valdžioje.

Įveikęs kilometrų kilometrus įvairiais keliais, įskaitant Aurelijaus (tikra kryžkelė, atlikusi savo vaidmenį imperijos nukariavimų Galijoje istorijoje), *garum* pirklys galiausiai atvyksta į Masaliją. Čia lieka dvi dienas laukdamas atplaukiančio laivo – įsivaizduokite, kad važiuojate į oro uostą paimti draugo ir laukiate.... Yra tiek daug aplinkybių, veikiančių laivų plaukiojimą (oras, vėlavimas ir... blogi ženklai, kaip vėliau pamatysime), kad visuomet tenka kaip reikiant apsišarvuoti kantrybe.

Galiausiai laivas atvyksta ir atgabena daug įvairių brangaus *garum* rūšių. Sandoris sudarytas. Laivo denyje yra pirklys iš Pocuolio. Jis tikras didmenininkas, keliavęs asmeniškai pakrauti laivo Ispanijos pusiasalyje įvairių brangių prekių: aliejaus, vyno, sūdytų žuvų ir... žinoma, *garum*. Įlankoje, kur gyvena, turtingi romėnai nuolat džiaugiasi „saldžiu gyvenimu", ir pats brangiausias *garum* teka litrais. Tai turbūt pati prašmatniausia imperijos vieta. Ten dabar ir keliausime.

Eutichijas, smulkus pirklys iš Galijos, sumoka gerą sumą už *garum* amforas. Ir mūsų sestercijus padėtas į monetų krūvelę. Jį juokais pristato kaip mažą sūnaus, kuris pratinasi prie komercijos pasaulio, „investiciją". Pirklys iš Pocuolio, pats tėvas, pažvelgia jam į akis ir nusišypso. Paskui nusigręžia, paima nuspalvintą medinę Merkurijaus (pamenate – tai pirklių ir keliautojų globėjas) statulėlę ir pasiūlo ją atminčiai. Turi jų pilną dėžę perparduoti parduotuvėlėms – tokiame jūrų uoste kaip Pocuolis, kur visada pilna graikų jūreivių ir keliautojų, jos gerai perkamos.

Bajos

PRABANGA IR GEISMAS

Neapolio įlanka... be Vezuvijaus

Atplaukti į Neapolio įlanką yra kaip visada įspūdinga. Iskija ir Pročida kairėje, Kapris ir Sorento pusiasalis dešinėje – įspūdis toks, lyg žengtume į gamtos teatro, mus apkabinančio ir mūsų trokštančio, sceną.

Vėjo genamas laivas tyliai slenka į šį glėbį. Turtingasis pirklys pirmagalyje remiasi rankomis į medinį bortą. Užsimerkęs traukia žemės kvapą. Savo žemės. Ryto saulė šildo jo veidą. Kaip artėjantys lėktuvai eilėje prie nusileidimo tako – už mūsų nugaros rikiuojasi daugybė kitų burių pakeliui į Pocuolį.

Dabar laivas pasuka į kairiąją pakrantę, kur matome įlankas ir užutėkius – ten Pocuolio uostas. Instinktyviai pažvelgiame į dešinę, ieškome Vezuvijaus... Keista, bet įspūdingos ugnikalnio masės nėra. Kur jis? Tiesa ta, kad Vezuvijaus... dar nebuvo (bent jau tokio pavidalo, kokį pažįstame šiandien)!

Bet kaip, Pompėjai juk buvo palaidoti prieš keturiasdešimt metų...

Iš tikrųjų, nors apie tai mažai kalbama, ne mūsiškis Vezuvijus

buvo Pompėjų ir Herkulanėjo žudikas, o kitas, išsiveržęs ir susinaikinęs jis pakeitė formą.

O šis Vezuvijus atsirado po naikinančio išsiveržimo ir pamažu augo senojo ugnikalnio likučių „aptvaro“ viduje, kol galiausiai pasiekė dabartinį dydį.

Taigi Trajano laikais yra dar turbūt pernelyg mažas, kad būtų įžvelgiamas nuo jūros – kokį jį paprastai matome šiuolaikiniuose atvirukuose (čia dar likę akivaizdžių kataklizmo pėdsakų, nors augalija pradėjo atsikariauti ugnikalnio sukurto Mėnulio peizažo plotus).

Apie Neapolį galime pasakyti tą patį – tai kol kas kuklus miestas, visiškai kitoks nei čiuptuvus ištiesęs metropolis, kokį pažįstame.

Nors Neapolis dar mažas, aplinkui jį pastatai jau lipa į pakrantę – daugelyje pakrantės atkarpų išties matome nenutrūkstamas eiles prašmatnių gyvenamųjų namų. Čia savo vilas turėjo, be kitų, Ciceronas, Cezaris, Lukulas, Krasas, Hortenzijus. Čia atvykdavo ir imperatoriai – nuo Augusto ir Hadriano iki Tiberijaus, Klaudijaus ir taip toliau.

Šis reiškinys ypač akivaizdus Puteolių (Pocuolio) įlankoje, kur dabar įplaukiame. Prieš šią kelionę po imperiją nieko panašaus nesame matę. Galima pasakyti, kad visas Kampanijos pakrantės ruožas buvo romėnų tiesiog „iščementuotas“, paklusus baisaus statybų bumo logikai. Jų pačių žodžiais: *Voluptas aedificandi** – taip sakydavo apibrėždami tai, kas atsitiko, pirmiausia Bajose. Bajos įsikūrusios Pocuolio įlankos vietovė, kur susitelkė prašmatnios vilos, milžiniškos termos, visuomeniniai pastatai, na-

---

* Statybų siausmas (*lot.*).

mai, viešbučiai ir taip toliau. Galėtume jas pavadinti romėnų Akapulku. Tai Romos aristokratų ir turtuolių klasės pramogų (taip pat ir ekstremalių) vieta.

Romėnų dykaduoniavimas kitoks nei mūsų

Šiose vilose auginamos žuvys, pastebime ir austrių fermų (*ostrearia*). Neatsitiktinai – būtent čia atsirado tradicija patiekti į stalą austres kaip prašmatnų patiekalą. Ši mintis šovė į galvą turtingam romėnui, gyvenusiam I a. prieš Kristų, Gajui Sergijui Oratai, tam pačiam, kuris termose „išrado“ šildymo sistemą (kaip tai pasakoja senovės šaltiniai). Kaip galime suprasti iš *cognomen**, jis augino ir žuvis... Buvo genialus išradėjas, o gal gabus verslininkas, greitai užuodžiantis galimybes? Tikriausiai antroji hipotezė teisingesnė.

Iš tikrųjų pelno ieškojimas yra labai įdomi sąvoka, padedanti suprasti, kaip mąstė romėnai. Jų vilos apskritai buvo pastatytos ne tokiam dykinėjimui, kaip jį suprantame mes, bet tokiam, kaip jį suprasdavo jie – tai vieta, kur ilsimasi ir atsipalaiduojama, bet ji turi būti pelninga. Jeigu esame kaime, savininkai uždirba iš derliaus, vyno, aliejaus ir taip toliau. O jei esame pakrantėje, reikia uždirbti iš žuvų auginimo ir austrių fermų.

Tokiu būdu vilos savininkas, be abejonės, verslininkas, nuolat ieškantis pelno, kad ir vietoje, kurią mes laikytume skirta pramogoms.

Nereikia stebėtis, romėnų mentalitetui sestercijus yra „benzinas“, padedantis kopti socialinės hierarchijos laiptais. Tai hierarchija,

---

* Pravardė (*lot.*).

apdovanojanti turtinguosius (netgi, pavyzdžiui, ir jiems taikomų įstatymų požiūriu).

Įdomu, kad visos šios vilos dažnai turi portikus su vaizdu į laukus ar fermas. Kad galėtų kontroliuoti savo pelnus, žinoma, bet taip pat ir parodyti svečiams... Ar to nesate jau kur nors matę?

Labai primena vergvaldžių vilas „Vėjų nublokštuose".

Pagaliau atvykstame

Pro mus tyliai praplaukia greita karinė trirema, jos aštrus smaigalys grėsmingai nukreiptas į priekį, irklai juda tobulai simetriškai. Girdime irklininko diktuojamą ritmą. Ištaisykime dažną klaidą – irkluotojai nėra vergai ar kaliniai, kaip matome filmuose, tai laisvi vyrai.

Įdomu tai, kad karinio laivyno jūreivių „antra profesija" žemėje yra valdyti didelius audeklus, dengiančius teatrus ir amfiteatrus, kad publika gautų šešėlio. Romoje yra didelis dalinys šios įlankos laivyno jūreivių. Galiausiai tai tas pats kaip manevruoti su burėmis – reikia suvaldyti skersvėjus ir oro sroves, kylančias šių pastatų viduje.

Trirema greitai pralekia. Ji kaip ryklys išplaukė iš savo bazės, Mizeno uosto, kiek už Bajų.

Ši Kampanijos sritis, gerai pagalvojus, sutelkia daug romėnų pasaulio būdingų bruožų – prabanga, kultūra, karinės pajėgos, verslas... Štai Bajos, jūros ir šiltųjų šaltinių vietovė, čia vilos ir pramogos. Štai Neapolis, kultūros miestas, idealus intelektualams, nes buvo įkurtas graikų, čia giliai įsišaknijusios graikų tradicijos, kalba, čia rengiamos poetų ir muzikantų varžytuvės.

Štai Mizenas – vieno iš imperijos laivynų būstinė. Štai Pocuolis, prekybos uostas ir miestas.

Tuojau švartuosimės, laivas praplaukia pro keistą labai ilgą molą, išsikišusį tiesiai į įlanką 370 metrų. Labiau primena tiltą, o ne molą – jis turi penkiolika į jūrą besileidžiančių arkų. Čia nesišvartuoja joks laivas. Iš tikrųjų jo paskirtis yra saugoti Pocuolio uostą nuo audringos jūros (dėl šios priežasties jis kiek lenktas – lengvas linkis leidžia geriau atsispirti vėjui ir bangoms), o arkos praleidžia sroves, taip jis neužpilamas smėliu.

Jis ne tik atlieka praktišką vaidmenį, ant jo dar yra ir meno šedevrų. Virš jo matome dvi triumfo arkas – pirmosios, arčiau kranto, viršuje stovi grupė tritonų iš paauksuotos bronzos, ant antros užkelta Neptūno vadeliojama keturkinkė, kurią traukia saulėje žibantys jūrų arkliukai. Pagaliau ant dviejų kolonų matyti Dioskūrai, keliautojų jūra globėjai.

Senovės suvenyrai

Pagaliau prisišvartuojame. Eutichijus iššoka ir ranka paliečia žemę. Paskui pakelia ją prie lūpų ir pabučiuoja.

Suvenyrų pardavėjas žiūri į jį ir šypsosi. Paskui nusigręžia toliau derėtis su klientu. Jo „parduotuvė“ yra vežimaitis, uždengtas mažu kvadratiniu skėčiu, – čia daugybė prekių turistams. Tarp jų išsiskiria pūsto stiklo indeliai. Rodo juos savo klientui. Pastebime, kad ant jų – bareljefas, kaip atviruke vaizduojantis visus pagrindinius pastatus, paminklus ir statinius, kuriuos galima matyti pakrantėje nuo Pocuolio iki Mizeno. Todėl ir galime šiandien aprašyti, kaip atrodė pakrantė romėnų laikais –

dirbinyje matyti *ostrearia*, termos, imperatorių rūmai ir ilgas molas su triumfo arkomis bei kolonomis.

Šie subtilūs indeliai saugomi įvairiuose muziejuose Niujorke, Prahoje, Lisabonoje, Varšuvoje, Odemyroje (Portugalija), Ampuriase (Ispanija) ir Populonijoje Italijoje. Labai primena tas keramines plyteles, ant kurių nupieštas kraštovaizdis ir parašyta „Sveikinimai iš...“, jų galima įsigyti daugybėje parduotuvėlių turistams mažuose provincijos miesteliuose.

Kokių kitokių suvenyrų galima įsigyti romėnų laikais? Lionelis Cassonas sudarė įdomų jų, rastų įvairiose archeologinių kasinėjimų vietose ar paminėtų senoviniuose tekstuose, sąrašą. Taigi, štai iš Atėnų maža deivės Atėnės statulėlė, ją galėtume palyginti su Mikelandželo „Dovydu“, parduodamu Florencijos gatvėse. Turtingieji perka garsių statulų natūralaus dydžio kopijas, kad papuoštų savo vilas, panašiai kaip mes įsigyjame garsių paveikslų ar nuotraukų atspaudus.

Afganistane buvo rasta taurė su Aleksandrijos uosto scena – tai kuklus suvenyras, jį galima palyginti su stiklo rutuliais, kuriuose sukdamasis krinta dirbtinis sniegas. Kažin, kaip ten atsirado.

Šiandien besilankantieji šventyklose nusiperka Dievo Motinos ar kitokią statulėlę, kad pasistatytų ant komodos miegamajame, tas pats vyksta ir romėnų laikais – Artimuosiuose Rytuose, Antiochijoje galite įsigyti sprindžio dydžio butelio formos sėkmės deivę Tichę. Iš Egipto parsivežamas „šventas“ Nilo vanduo – jis praverčia atliekant deivės Izidės apeigas. Panašiai šiomis dienomis elgiamasi su vandeniu iš Lurdo.

Be to, yra tipiškų dovanų iš aplankytų vietų. Šiais laikais atsidūrusieji Japonijoje pirmiausia ieško naujausių elektronikos išradimų už padorią kainą, romėnų laikais vykstantis į Egipto Aleksandriją žino, kad ten ras didžiausią pasirinkimą už geriau-

sią kainą: Kinijos šilko, Indijos arba Indonezijos prieskonių, pavyzdžiui, pipirų, imbiero ir cinamono. Iš Indijos dar gabenama medvilnė ir kamparas, o kvepalai vežami iš Rytų, smilkalai – iš Arabijos pusiasalio. O štai Sirijoje perkami kilimai, siuvinėti audiniai ir labai vertinami pūsto stiklo gaminiai.

Žinoma, sugrįžus reikia atsiskaityti su muitine...

Eutichijų pasitinka ant molo laukiantys du jo vergai. Jie ir sutvarkys atvykimo formalumus. Jis reikalus baigs greitai, pažįsta visus muitininkus, paprastai dovanoja daug gražių dovanų. Taip padarys ir šį kartą. Praeina tiesiog pasisveikindamas, muitininkai tuo metu tikrąja to žodžio prasme gaudo pirklio siro blusas, o šis mosuoja rankomis ir šaukia, painiodamas savos ir graikų kalbos žodžius.

Parvykęs namo Eutichijus randa žmoną patogiai išsitiesusią ant sofos, glėbyje laikančią mažą šuniuką.

Ir romėnų laikais turtingos moterys mėgo mažų šuniukų draugiją ir rodydavosi su jais ant rankų, lygiai kaip ir vėlesniais amžiais. Tai dar ir pranešimas – šuo simbolizuoja ištikimybę.

O kačių šiose vietose matyti mažai (išskyrus Egiptą). Europoje lengviau rasite jų pakaitalą ponioms ir vaikams – šešką.

Pabuvęs su savo žmona Eutichijus eina į nuostabias Bajų termas pelnytai nusiprausti – pagaliau savo mieste.

Sugrįžimas namo

Po maudynių jo oda glotni, kūnas atgaivintas masažo. Jam lengva širdyje, kadangi žino, kad po ilgos kelionės galės prie vakarienės stalo susitikti su draugais. Eina gatve su savo patikėtiniu vergu, šis jį lydi tylus kaip šešėlis.

Mums liko paskutinė kelio atkarpa, vedanti į jo *domus*. Palyginti su rytmečiu, jis pustuštis. Negirdėti praeivių balsų ir parduotuvių triukšmo. Tik kartkartėm praeina vienas kitas žmogus.

Pastebime, kad parduotuvių langinės užvertos – išilgai šaligatvio ilga eilė durų, uždarytų skląsčiais ir užrakintų. Jos įvairiai nudažytos (žaliai, rudai, mėlynai), kadangi tai skirtingos parduotuvės, ir primena vaivorykštės gabalą, tik senos, kadangi saulės išblukintos.

Eutichijui šis vaizdas pažįstamas – ši ilga apsilupinėjusių durų eilė verčia jį galvoti: „Sugrįžau namo."

Praeina šuo, pakelia koją ir nusišlapina ant gatvės kampo, kur dirba audinių pardavėjas. Prieš kelias valandas būtų nuspirtas, o dabar čia nieko nėra.

Parduotuvės uždarytos jau kurį laiką – išskyrus užeigas, antikvariatus ir kirpyklas, beveik visi dirbantys romėnai baigia darbus *hora sexta* (vasarą), tarp 11 ir 12, arba *hora septima** (žiemą), nuo 12 iki 13. Apie vidurdienį forume suskamba trimitų garsai (kartais paprasčiausiai šaukia žmogus), ir viskas sustoja – tai ženklas, kad darbo diena baigta. Panašiai kaip sirena gamykloje. Verslo reikalai baigiami, biurai nebepriima klientų, politinis gyvenimas nutrūksta (bent jau oficialiai, nes jis tęsiamas termose, kur po pietų susitinka įvairūs galingieji).

Už namų vartų Eutichijų pasitinka tas apšvietimas ir tie kvapai, kurių jam taip trūko, kol buvo išvykęs. Einame paskui

---

* Šeštą valandą, septintą valandą (*lot.*). Romėnai skaičiavo dvylika dienos ir dvylika nakties valandų. Pirma valanda prasideda su aušra, po jos eina antra, trečia ir taip toliau – iki saulėlydžio, kai išmuša dešimta. Nuo šios akimirkos stoja naktis, dar dvylika valandų iki aušros. Ciklas prasideda iš naujo. Tačiau Romoje valandų ilgis priklausė nuo metų laikų – vasarą jos būdavo ilgesnės, žiemą trumpesnės.

jį. Koridoriumi įžengia į *atrium*, jo viduryje centrinis baseinas atspindi mėlyną dangų. Sustoja ir susimąstęs žiūri į jį. Vandenyje tarp žiedlapių, pabarstytų šio vakaro pokyliui, atsispindi akys. Eutichijus pakelia galvą ir mato savo besišypsantį sūnų, bėgantį jo pasitikti. Jis maždaug šešerių metų, liesutis, plaukai kaštoniniai, žvilgsnis išdykęs. Juo besirūpinanti vergė šypsosi ir pagarbiai lieka kiek atokiau. Didžiąją dienos dalį vaikai būna ne su motina, o su aukle. Ant kaklo jis turi *praetexta* – apvalų išsipūtusį maišelį, jo viduje yra amuletas, saugantis nuo ligų. Jie karštai apsikabina ir tėvas ilgai laiko sūnų glėbyje. Paskui mažylis ima spurdėti ir atsidūręs ant žemės lekia galvą iš kambario iškišusio šunelio link. Sulaikyti jo neįmanoma. Vergė, žinoma, seka paskui jį...

Eutichijus eina per namą tikrindamas, ar viskas paruošta pokyliui. Stebina kai kurios šio tipiško turtingo *domus* detalės. Pirmiausia sienų spalva – visada ryški, suteikianti gyvybės aplinkai, ir dar mozaikos – patys tikriausi „akmeniniai kilimai". Taip ir atrodo – griežtai apibrėžtos ribos, aplink „rėmeliai", o viduryje geometriniai motyvai arba plokštės su vaizdais, dažnai primenančiais poilsį, ar mitologinės būtybės...

Mozaika, prie kurios sustojo Eutichijus, kad su savo patikimiausiu vergu aptartų pasiruošimą vakaro pokyliui, vaizduoja du šalia plaukiančius laivus ir delfinus, žuvis ir murenas. Nors itin paprastas, vaizdas labai įtaigus (jis išdėliotas iš baltų ir juodų akmenukų), kadangi vaizduoja grįžimą iš ilgos kelionės. Laivas dešinėje – su pakeltomis burėmis, vis dar atviroje jūroje, prikrautas prekių. O kairėje tas pats laivas jau artėja prie kranto, burės suvyniotos, šen bei ten tempdami virves bėgioja jūreiviai. Jis įplaukia į uostą, kuriame stovi didelis švyturys. Kiek toliau vandeny – valtis su irkluotojais, gal tai „buksyras", tempiantis

laivą į uostą, o gal čia jau įgula išlipa į sausumą, neaišku. Bet užtat viskas suprantama, matant pavaizduotą vyrą jau ant žemės, jis dėkoja dievams, kad laivas nesudužo, ir žeria į laužą ant mažo aukuro aukojamą maistą. Mozaiką užsakė Eutichijus, ji vaizduoja jo gyvenimą – padedamas dievų, daugybę laiko praleidžia kelionėje darbo reikalais. Tačiau dar jis nori visiems parodyti ir savo turtų šaltinį – prekybą. Romėnų namų mozaikos dažnai būna „reklaminiai plakatai", bylojantys apie savininko turtus...

Dabar mūsų žvilgsnį patraukia baldai. Nėra masyvių stalų, knygų lentynų, didelių spintų – baldus linkstama palikti antrame plane, kad jie neužgožtų tikro reginio – mozaikų ant grindų, freskų ant sienų ir lubų puošmenų.

Šis kambarys gali būti pavyzdys – gražus trikojis staliukas su grakščias kojas užbaigiančiomis kačių galvomis, primena trapų vorą, kuris nejudėdamas iš kampo stebi milžinišką mozaiką, tarsi ši būtų jo tinklas.

Ploniausio stiklo vaza su gėlėmis tampa elegantiška spalvų dėme ant balto ir juodo akmeninio kilimo. Šviesos ir stiliaus akcentas – taip norėjo šeimininkė.

Be to, grakščios bronzinės kolonos kampuose primena aukštų toršerų stiebus be gaubtų – viršuje stovi dievybių statulėlės arba uždegtos lempos. Tai Romos laikų „šviesos taškai", esantys kiekviename kambaryje.

Dabar šeimininkas yra *peristylium,* gražiame namų sode, apsuptame portiko su kolonomis. Čia visur išpuoselėti gėlynai ir kvepiantys Viduržemio jūros regiono krūmai.

Eutichijus kartu su vergu sodininku patikrina, ar centrinis fontanas – tas, kur bronzinis elnias aukštai pašokęs, persekiojamas medžioklinių šunų – sutvarkytas, kaip įsakyta: vandens srovelė turi būti stipri, kad krisdama į baseiną skleistų malonų gar-

są. Tai būtina pokyliui. Kiek toliau, už povo, šįkart tikro, vaikšto mergaitė, tai antras Eutichijaus vaikas, ji prieina prie tėčio. O paskui atsiduria ant jo rankų...

Namų šeimininkės paslaptys

Iš smalsumo lėtai praveriame duris. Kiek tolėliau, kambario su raudonomis sienomis viduryje, matome *domina*, ji sėdi rankas laikydama ant šlaunų. Dvi vergės tvarko jos plaukus, ant stalo išdėlioti visi šiam darbui reikalingi įrankiai, net įkaitinta geležis, *calamistrum*, garbanoms sukti. Į namų šeimininkės pasirengimą puotai negalima žiūrėti lengvabūdiškai. Ji bus puošiama kelias valandas. Galutinis rezultatas – švytintis veidas, juslios raudonos spalvos lūpos, švelniomis spalvomis paryškintos akys ir labai aukštas ant kaktos krintančių garbanų fontanas. Kaip jau turėjome progų per šią kelionę sužinoti, šios garbanos netikros.

Domina buvo atsargi ir nedažė plaukų raudonai. Tokie dažai, kaip ir juodi bei šviesūs, labai paplitę romėnų laikais, bet yra problema – jie nuodingi. Romėnės tai žino, bet daugelis juos ir toliau naudoja, kol dažai tiesiog „sudegina" ir sunaikina jų plaukus. Sprendimas – perukas. Juos nešioti nėra nusikaltimas, kadangi jie labai madingi ir visos romėnės (turtingos) juos nuolat dėvi. Save gerbianti *domina* turi daug perukų – šviesų, juodą, kaštoninį, rudą... Jų yra kiekvienam skoniui ir kiekvienai progai. Iš esmės tai tarsi kiekvieną rytą skirtingai nusidažytum.

Aplink išdėliotos dramblio kaulo skrynelės ir tualeto reikmenys. Čia yra mentelių, kaulinių smeigtukų, gintaro buteliukų su spalvotais milteliais makiažui.

Ant kito staliuko vergė tvarko tai, kas liko nuo grožio kaukės, naudotos iš vakaro. Iš ko jos daromos romėnų laikais? Ovidijaus receptas atskleidžia paslaptis. Dėmesio, nes labiau primena burtininkės viralą negu kosmetikos gaminio formulę:

- dešimtyje kiaušinių išmirkyti pusę kilogramo avinžirnių (panašūs į lęšius). Paskui viską sumaišyti su puse kilogramo miežių (geriau atvežtų iš kolonijų Afrikoje);
- mišinį išdžiovinti ir susmulkinti, pabarstyti ant jo 50 gramų elnio ragų miltelių;
- viską perleisti per sietą, į gautus miltelius įmaišyti pusę kilogramo medaus, 50 gramų speltos kviečių ir sakų bei dvylika nuluptų ir piestoje sutrintų narcizų svogūnų.

Anot Ovidijaus, rezultatas garantuotas. Moters oda bus švelni, aksominė ir glotni „kaip veidrodis"...

Šis receptas, žinoma, yra dalis romėnių viliojimo strategijos. Kaip ir kasdienės maudynės (prieš termų paplitimą visas kūnas buvo plaunamas kartą per savaitę, kitomis dienomis tik iš dalies). „Muilas" ir valikliai laikomi labai agresyviais. Naudojama soda, šarmas ar pemza, bet tik atskirai; anot Plinijaus Vyresniojo, už muilo išradimą dėkingi esame galams; savo „Gamtos istorijoje" jis pirmas pavartojo terminą *sapo*, pasiskolinęs jį iš gališkojo *saipo*. Todėl turtingos moterys odai apsaugoti labai dažnai naudoja aliejus ir tepalus. Gausiai naudojama kvepalų.

Kur šlakstome kvepalus? Paprastai už ausų ir ant krūtinės. Romėnė (o ir jos vyras) kvepalais brūkšteli ir per šnerves, pašlaksto plaukus ir drabužius. Ir ne tik, šįvakar pokylyje triklinijaus gultuose bus puotaujama nusiavus – svečiams derėtų pasikvėpinti ir pėdas... Savo ruožtu *dominus* pasirūpins, kad būtų

iškvėpintos sienos ir baltų balandžių, kurie atėjus deramam laikui bus paleisti, sparnai.

Gaminti pokyliui

Uždarome duris ir paliekame *domina* džiaugtis privatumu. Mus sutrikdo labai malonus aromatas. Kas tai? Tai, ką pajunta mūsų šnervės, yra tik dalis pradinio kvapo, jis prarado daug dedamųjų sklisdamas oru iš kambario į kambarį. Sekame paskui jį kaip policijos šunys, einame per patalpas, kur vergai tvarkingai dėlioja pagalves ant triklinijaus gultų, taiso gėlių girliandas, tikrina lempas. Pastebime ir muzikantų bei šokėjų grupę, kuri rengiasi viename iš vergų kambarių.

Žingsnis po žingsnio kvapas atgauna visas savo savybes, ir mes pagaliau suprantame, kad tai – kepsnys, bet prieskoniai ir žolelės, kuriomis jis apibarstytas, visiškai užgožė kepamos mėsos kvapą. Todėl neįstengėme jo atskirti.

Tai vienas iš mūsų ir romėnų virtuvės skirtumų. Yra, žinoma, daug kitų. Dujinė viryklė? Mūrinė plokštuma, ant kurios pažeriamos karštos žarijos. Metaliniai indai? Pirmiausia terakotinės keptuvės, bet taip pat ir variniai katiliukai bei katilai. Nėra gartraukio, tik grotelės palubėje.

Paprastai kambarys nepaprastai mažas ir vergai dirba stumdydamiesi alkūnėmis, kad patenkintų *domus* reikalavimus, bet ši virtuvė padoraus dydžio. Tikriausiai Eutichijus labai mėgsta gerą maistą.

Virtuvė yra „Viduržemio“, jos pagrindas – alyvuogių aliejus ir mums nepažįstami prieskoniai, pavyzdžiui, *garum*. Ir ne tiktai – kuminai, kalendros, sezamų sėklos, imbierai, kiti prieskoniai

naudojami dažnai, lygiai kaip mes naudojame pipirus, bazilikus ar raudonėlius.

Todėl mūsų gomuriui romėnų virtuvė atrodo labai „egzotiška", primena Artimuosius Rytus...

Be to, įprasta maišyti priešingus skonius, pavyzdžiui, aštrų ir saldų – tokį esame pratę jausti, valgydami Tolimųjų Rytų maistą.

Dabar *magirus*, vergas virėjas, paraudusiomis nuo degančio medžio dūmų akimis, ruošia kažką ypatingo – kemša mėsos įdarą į varinę formą, tokią šiais laikais naudojame saldėsiams kepti. Tik kad ši gyvūno formos. Ant sienos kabo dar viena – primena zuikį ištiestomis kojomis.

Žinome, kad romėnai virtuvėje mėgsta gaminti staigmenas. Tai savo receptų knygoje patvirtina Apicijus. Keptas maistas dažnai yra tokios formos, kuri neatitinka turinio. Lygiai kaip šiandien netikra žuvis daroma iš bulvių, tuno ir majonezo pastos ir patiekiama į stalą suformuota kaip žuvis, taip ir romėnai turėjo analogiškų receptų. Vietoj tuno ir bulvių (šios dar Anduose ir laukia, kol atkeliaus į Europą kartu su Kristoforu Kolumbu) naudojamos kepenys ir mėsa. Arba patiekiami „kiaušiniai", kurių viduje iš tikrųjų manų košė.

Tai viena iš staigmenų, parengtų svečiams nustebinti. Noras sukrėsti ir nustebinti puotautojus pokyliuose yra išties nuolatinis. Ir ne tik maistu. Svečiai linksminami ir juslingais šokiais. Tolimiausiose namo patalpose rengiasi juokdarys, o muzikantų grupė užima vietas sodo gilumoje, ten, kur geriausia akustika.

Viskas parengta, triklinijuje gultai laukia tik svečių.

Šios dienos valgiaraštyje yra šernas, miegapelės, apšlakstytos medumi ir apibarstytos aguonomis, sraigės, flamingas, povas, murenos (labai mėgstamos) ir užauginti jūriniai karosai.

Jei šiandien būtų patiekiamos kaip rinktinis valgis užaugintos, o ne jūroje sugautos žuvys, rauktume nosį, bet romėnams tai šviežumo garantija, kadangi jos yra iš *piscinae*, vienos iš gretimų vilų fermų, sujungtų su jūra.

Jūrų gėrybių pokyliuose niekada netrūksta. Romėnams tai tikras lobis.

Kaip matyti iš Plinijaus Vyresniojo raštų: „Jūra yra stichija, žmogaus pilvui daugiausia kainuojanti, ir dėl pagaminamų patiekalų, ir dėl jo rajumo..."

Sidabrinės lėkštės, pūsto spalvoto plono stiklo taurės, brandus Falerno vynas, lydimas kitų labai mėgstamų vynų, pavyzdžiui „Massico" ir „Cecubo", suteiks pokyliui prabangos ir prestižo.

Bet yra patiekalas, kuris pradės vakarą ir kurio svečiai laukia nekantraudami – austrės. Jos irgi išaugintos čia, Bajose. Eutichijus patiekia jas ant nedidelio ledo kalno, visi tam pritaria. O koks skonių derinys, kai skanus *garum* bus užpiltas ant jūroje užaugintų austrių!

Stalo įrankių romėnų pokyliuose nėra, kaip žinia, valgoma rankomis (sriuba – mažais šaukšteliais): juk maistas patiekiamas jau supjaustytas. Jei iš virtuvės atnešamas dar ne gabaliukais, jį paruoš vergas pjaustytojas. Kiekvienas svečias turi tokį, kuris jam mikliais rankų judesiais paruoštų maistą...

Eutichijus svečiams parengė ir lauktuvių. Tai pasiturinčių romėnų pokylių tradicija – jos vadinamos *xenia* (tuo žodžiu senovės graikų pasaulyje vadinamos svetingumo dovanos). Tai prabangios dovanos, kartais sidabriniai šaukšteliai ar mažos gintarinės skulptūros.

Ir pagaliau – įdomybė: per pokylį bus uždegti smilkalai. Kodėl? Kad užgožtų kvapus... Iškvėpinti kūnai ir drabužiai, patalpos, prakaitas, maisto kvapas, augalų aromatai – pokylis bus

tikras išbandymas uoslei. O jei dar pridėsime ir smilkalus... Tas pats Marcialis kritikavo puotą, kurioje menkai buvo patiekalų, bet gausu „kvapų“, pavalgė mažai, bet užtai buvo labai iškvėpintas – tiek, kad jam pasirodė, jog yra... miręs (numirėliai buvo šlakstomi kvepalais ir smilkomi smilkalais).

Auksas, smaragdai ir Kadiso šokėjos

Pirmieji svečiai atvyko – jų iš viso bus devyni, anot romėnų, tai idealus skaičius pokyliui.

Įdomu apžiūrėti drabužius. Jis vilki raudoną tuniką ir gilios mėlynos spalvos togą, jos pakraščiai elegantiškai išsiuvinėti auksiniais siūlais. Jos *tunica* smaragdo žalumo ir taip gausiai išsiuvinėta auksu, kad iš tolo primena žvaigždėtą dangų. Jos pečius gobia elegantiška siuvinėto šilko *palla,* bet ji greitai bus atiduota vergui, kad viešnia galėtų parodyti nuostabią auksinę antkaklę su perlais ir smaragdais. Ausyse – auksiniai mažų svarstyklių formos auskarai, jose vietoj lėkštelių kabo dideli balti perlai. Ji visa pasipuošusi auksiniais dirbiniais, kaip ir tinka turtingai romėnei – ant riešų žybčioja gyvačių formos apyrankės, o ant pirštų (išskyrus vidurinį, jis visiškai laisvas dėl savo magiškos svarbos) – auksiniai žiedai su mėlynos stiklo masės antspaudais, kuriuose pavaizduotas erelis, kiti su brangakmeniais, pavyzdžiui, smaragdais ir safyrais.

Viena įdomybė. Žiedai mūvimi ne tik ant piršto pagrindo, bet ir ant kitų narelių. Tai tipiškas romėnių paprotys, todėl kartais muziejuose matome tokių mažų dydžių moteriškų žiedų.

Gali būti, kad daugelis iš jų buvo mūvimi mergaičių, o kai kurie buvo skirti matronų kojų pirštams.

Eutichijaus žmona, pavyzdžiui, turi tokį mažą ir labai dailų, ant kurio įrėžta *EVT VXI*, tai santrumpa nuo *Eutychius Uxori*, pažodžiui – „nuo Eutichijaus žmonai". Buvo atrastas archeologų, ir tai vienintelis daiktas, liudijantis apie šią porą.

Visi svečiai jau atvyko ir puota prasidėjo. Pastebime kažkokį subruzdimą „už kulisų".

Vergas, deklamavęs graikiškus eilėraščius, ką tik pasitraukė iš scenos ir atsipalaidavęs sėdi fotelyje, laimingas, kad jo pasirodymas svečiams labai patiko. Dabar į sceną įėjo juokdarys, visaip vaiposi ir laido nešvankius juokelius.

Sodo gilumoje asmeninis šeimininko vergas kaip režisierius rengia vieną iš labiausiai intriguojančių vakaro pasirodymų. Pasirodys kelios šokėjos iš Kadiso. Jų šokių šlovė pasiekia tolimiausius imperijos kampelius – jų, pasirengusių pasirodyti, visuomet galima rasti. Kaip atskirti? Na, pažiūrėkime, tai verta daugiau nei žodžiai...

Tai labai gražios merginos, tikras senovės kordebaletas. Jų ilgi juodi laisvai krintantys plaukai, vilki tokias lengvas ir permatomas tunikas, kad nepalieka nieko vaizduotei... Pro ploną tunikos šydą pastebime, kad visos ant juosmens ryši spalvotą juostą, jos ilgi galai krinta šonuose. Matome, kad jų kūnai visiškai depiliuoti, kaip ir visų romėnių.

Pagal sutartą ženklą orkestrėlis pakeičia muziką ir akompanuoja šokėjų įėjimui. Iš triklinijaus svečiai mato jas pasirodant sodo gilumoje, jos pasidalijusios eina per sodą supančią ilgą kolonadą – pusė dešinėje, pusė kairėje. Tyliai žengia basos pėdos, kūnai lengvai slysta tarp vienos ir kitos kolonos, apšviesti apačioje sustatytų lempų. Tai labai įtaigus vaizdas – ant freskomis ištapytų sienų jų šešėliai, atrodo, išauga ir skrenda kaip elegantiškos tamsios burės. Po kelių sekundžių sustoja priešais

triklinijų kaip suakmenėjusios, sunėrusios aukštyn iškeltas rankas. Scenos pakraščiuose pasirodo du muzikantai. Abu rankose laiko trikampes Pano fleitas su daugybe vamzdelių. Netrukus priglaudžia jas prie lūpų ir ima pūsti, ir visa scena staiga atgyja. Merginos ritmiškai judina kojas ir rankas. Pastebime, kad jos turi kastanjetes. Jos kitokios nei mūsiškės, primena dvi taures ar du puodukus. Bet dvi kraštinės šokėjos turi kastanjetes, panašias į šaukštus – kiekviena laiko rankoje po dvi kaip kiniškas lazdeles, kaukšėdamos į muzikos ritmą.

Ritmas užkrečiamas. Šis šokis labai primena flamenką. Neatsitiktinai jis būdingas Kadiso sričiai, kuri yra Andalūzijoje. Merginos neatitraukia nuo svečių savo juodų ir gilių akių – ir tai provokuojami žvilgsniai.

Bet šis šokis turi ir kitų ypatybių, kaip atskleidžia reti bareljefai ir mozaikos, vaizduojančios mūsų šokėjas. Matome plastiškus judesius, primenančius pilvo šokį, jos visiškai pasinėrusios į šokį, rodos, tuoj siautės ekstazėje, kaip tai matyti Vezon la Romene esančioje skulptūroje.

„Įgudusi geidulingai judėti skambant andalūziškoms [betiškoms] kastanjetėms, patyrusi šokti Kadiso muzikos ritmu..." – sako Marcialis savo „Epigramose".

O jei pridėtume labai nedviprasmišką bareljefą, surastą Akvinke (Budapeštas), Vengrijoje, galime pamėginti atkurti šokį. Čia paminėsime, kad drabužiai kartais yra nereikalinga kliūtis – iškalta šokėja jų neturi.

Sulig sutartu ženklu moterys išties nusimeta tunikas ir dabar šoka nuogos. Liko tik juosta apie juosmenį, jos galai plevėsuoja ir banguoja kaip gyvatės. Kiekviena kūno dalis juda išmoningai, visai kaip pilvo šokyje. Pagal kastanječių ritmą kūnas kunkuliuoja, šlaunys banguoja, sėdmenys siūbuoja,

speneliai virpa. Tai labai erotiškas šokis ir jis baigiasi taip, kaip ir prasidėjo – kastanječių garsas vis stiprėja ir staiga nutrūksta, lygiai kaip ir šokėjų kūnai, jos vėl sustingsta iškėlusios ir sukryžiavusios rankas. Juda tik jų diafragmos – jos trūkčioja, kai merginos gaudo orą.

Paskui šokėjos pradingsta už kolonų, palydimos svečių plojimų, o puotautojai grįžta prie savo kalbų.

Niekas nesusimąsto, ar romėnai plojo kaip mes? Atsakymas – taip. Tai labai senas paprotys, atsiradęs gerokai prieš juos.

Prabanga ir geismas

Išeiname iš namų, paliekame Eutichijų su svečiais, netrukus prasidės *comissatio*, tai yra tostų varžybos. Pokylis prasidėjo tarp *hora nona* ir *decima** (mūsų matais trečią valandą dienos), bet tęsis dar ilgai – galbūt šešias ar aštuonias valandas!

Saulė jau nusileido, ir danguje sužimba pirmosios žvaigždės. Šalutinės gatvės tamsios ir tuščios, bet pagrindinių tamsa dar nėra apgobusi. Išilgai gatvių uždegta daugybė lempų. Jos virš viešbučių, kuriuose pilna keliautojų, durų, virš užeigų, pavirtusių slaptais lošimo namais, virš daugelio viešnamių, šiame pajūrio mieste dirbančių visu pajėgumu.

Einant gatvėmis už aukštų *domus* sienų girdėti kitų pokylių garsai ir juokas, garsai pasikeičia, kai einame pro užeigas – aršūs ginčai verčia paspartinti žingsnį.

Pasiekę molą pastebime, kad Pocuolis niekada nemiega. Tūkstančių lempų šviesoje krovėjai neša į sausumą įvairiausias

---

* Devinta, dešimta valanda (*lot.*).

prekes, o visas uostas apšviestas kaip prakartėlė. Galime tai pasakyti, kadangi šiais laikais buvo surasta tūkstančiai „naudotų“ lempų, tvarkingai sudėtų keliuose *Portus Iulius*, didelio uosto netoli nuo Pocuolio, dabar panirusio po vandeniu, rūsiuose.

Galbūt šios lempos šviesdavo pirmiausia iškraunant iš milžiniškų laivų grūdus, kai atplaukdavo čia, o ne tik į Ostiją. Tai buvo nenutrūkstamas darbas – grūdai į Romą turėjo būti tiekiami nuolat, kol tvyrojo geras oras. Dėl to ir dirbama naktimis. Iš čia, kaip matėme, daug laivų paskui išplaukdavo į Ostiją iškrauti savo krovinių į sandėlius.

Netrukus atkeliaujame prie Lukrino ežero krantų. Jis driekiasi kaip vidinis ežeras šalia Pocuolio įlankos. Ilgas kelias, Herkulijaus, eina tarp jųdviejų kaip užtvanka. Atsiremiame į vieną iš parapetų. Oras nuostabus, vėjas šiltas, pilnas mėnulis. Šios pusiasalio vietos bus tarp gražiausių daug amžių būtent dėl užburiančios atmosferos, nors pastaruoju metu statybos iš dalies ir prislopino kraštovaizdžio kerus.

Ir vis dėlto romėnų laikais ne viskas buvo kitaip. Kaip minėta, visoje pakrantėje daugybė viena prie kitos prigludusių vilų. Šią Kampanijos dalį turtuoliai visada rinkosi savo rezidencijoms. Pirmiausia naujai praturtėję. Ar norite sužinoti, iš kur kilęs pavadinimas Posilipas, šiandien kalvotas Neapolio priemiestis? Nuo labai turtingo žmogaus, Publijaus Vedijaus Polijaus, vilos pavadinimo – kilęs iš buvusių vergų šeimos, jis pastatė tokią prašmatnią (ir itin neskoningą) vilą, kad suteikė vardą visai kalvai, ant kurios ši iškilo. Ji buvo vadinama Pausiliponu, pažodžiui tai reiškia „uždususių atilsis“, turint galvoje panoramą, kuria galima grožėtis nuo čia.

Bet tai tik viena iš vilų, kuriomis galima čia žavėtis. Kai kurios taip arti jūros, kad, anot Lionelio Cassono, „užtenka išmesti pro langą valą ir galima žvejoti“. Beveik visos atgręžtos į jūrą, o daugelis kambarių po portikais išdėstyti eile – taip, kad kiekvienas galėtų grožėtis nuostabiu vaizdu. Kartais vilos turi net kelis portikų, užkeltų vienas ant kito, aukštus. Jei norite turėti šių vietų fotografiją, pažvelkite į kai kurias Pompėjų, Herkulanėjo, Stabijų ar Oplončio vilų freskas – ten pavaizduoti išgalvoti kraštovaizdžiai, bet dažnai matomi krantai su ilgomis portikų ir kolonadų eilėmis.

Einame toliau ilgu Herkulijaus kelio molu-keliu, liūliuojami į uolas dūžtančių bangų – mėnulio pilnaties šviesoje pastebime laivą. Atrodo kaip juodas šešėlis sidabrinėje jūroje. Mus pasiekia balsai, vyrų ir moterų juokas... Tai ne pokylis, tai kažkas daugiau.

Išties, anot senovės autorių, paleistuvystė viešpatauja tarp daugelio gyvenamųjų namų sienų, ypač Bajose, vos už pusantro kilometro nuo Lukrino ežero krantų. Tai labai lankoma karštų šaltinių vietovė, o vilų savininkų (ar jų nuomininkų) gyvenimo būdas stulbino net ir laisviausių pažiūrų romėnus. Anot Lionelio Cassono, „Romos laikais Bajos patraukdavo kiekvieną norintį pasilinksminti, tai jie sukūrė reputaciją vietos, kur yra ir teisėtų, ir neteisėtų malonumų. Gerbiami padorios visuomenės atstovai dieną ramiai plaukiojo Lukrino ežere, o naktį į tas pačias valtis kviesdavosi abejotino padorumo moteris, maudydavosi nuogi ir visas ežeras skambėjo nuo jų dainų keliamo triukšmo.“ Taip sakė ir Varonas, gyvenęs Cicerono laikais.

Varonas, pavyzdžiui, teigė, kad „netekėjusios merginos buvo bendra nuosavybė, seniai elgėsi kaip berniukai, o daugybė berniukų taip, tarsi būtų mergaitės“.

Keičiantis kartoms niekas nesikeitė, po amžiaus Seneka pritaria: „Kodėl turiu matyti paplūdimiu besišlaistančius girtuoklius ar būti švenčių laivuose triukšmo trukdomas?“

Kad šios pakrantės buvo „užkrečiamų“ pagundų ir iškrypimų vieta, tvirtina ir Marcialis savo garsioje epigramoje – pažiūrėkite, kas nutinka labai padoriai ištekėjusiai moteriai:

> Niekad neiškrypo iš doros tako,
> kol neatvyko prie Lukrino ežero...
> ir nesušilo Bajų maudyklėse.
> Tuomet pavirto liepsna ir paliko vyrą,
> kad pabėgtų su jaunuoliu;
> atvyko į Bajas Penelopė,
> o išvyko Trojos Helenė.

Dievas Kairas, arba „Stverk bėgančią akimirką!“

Taigi daugeliui romėnų Bajos reiškia pašėlusių linksmybių vietą. Kalbame, žinoma, apie turtuolius. Bet šis troškimas džiaugtis – laikotarpiu, apimančiu paskutinį amžių prieš Kristų ir pirmuosius du su puse amžius po Kristaus – atsiliepia į gana paplitusį prieš krikščionybę mentalitetą. Netikint anapusiniu pasauliu, buvo įsišaknijusi mintis, kad gyvenimas yra tik žemiškas ir todėl turi būti skirtas linksmintis – nebūtinai pagal Bajų papročius, bet ir tiesiog kasdieniame paprastame gyvenime.

Žinoma, yra įvairių filosofinių srovių ir daugybė religijų, taigi santykiai su gyvenimo iššūkiais įvairūs. Ir vis dėlto čia labai paplitusi sąvoka *Carpe diem* – „Gyvenk dabar“, tai yra reikia

džiaugtis tuo, ką gyvenimas turi tau pasiūlyti šią akimirką. Kas buvo vakar – nesvarbu; nesvarbu, kas bus rytoj, svarbi tik ši akimirka.

Įdomu tai, kad aplink šį santykį ir telkiasi visa prabangos, pokylių ir vilų pakrantėje filosofija. Prabangos samprata – kaip gerai atskleidė Elena Fontanella, 2010 m. Turine surengusi šia tema puikią parodą – suvokiama kaip spaudimas turėti geriausius daiktus, kuriuos laikas tau gali pasiūlyti šią pralekiančią gyvenimo akimirką.

Tokio gyvenimo idėją simbolizuoja dievas, pamatysite, jis labai savotiškas. Jo vardas Kairas. Tai graikų kilmės dievas, atstovaujantis būtent... lekiančiai akimirkai!

Tai jaunuolis su sparnais ant nugaros ir pėdų, taip vaizduojamas bėgantis laikas, laiko svarstykles su dviem lėkštėm, vieną iš jų nuspaudęs ranka, tarsi norėtų pasakyti: „Tu turi galimybę, bet neilgai." Kitoje laiko skustuvą, ant kurio kybo svarstyklės. Skustuvas simbolizuoja, kad viskas gyvenime greitai keičiasi, kad yra ir mirties galimybė.

Stebina jo šukuosena – kuokštas ant kaktos ir skustas pakaušis. Kodėl? Tai šios gyvenimo filosofijos paskutinis kirtis – reikia čiupti lekiančią akimirką, kai ji ateina, nes kai praeis, jos jau nebesugriebsi...

Viduržemio jūra

KELIONĖS PER JŪRĄ NUOTYKIS

Kartaginos kryptimi

Laivas atriša lynus. Kryptis – Kartagina. Laivas, kuriame yra mūsų sestercijus, – prekinis. Monetą turi jūreivis graikas. Kaip ją gavo? Greičiausiu ir tyliausiu būdu – vakar pavogė.

Buvo termose, pastebėjo su keliais klientais atėjusį turtingą pirklį. Kalbėjo apie pokylį, kurį iš vakaro surengė savo namuose ir po kurio jam ir dabar galva sunki dėl viso išgerto vyno. Beje, vyno, kurį pats tik ką atsigabeno iš Galijos. Sulig šiais žodžiais graikas jūreivis suprato, kad vyras turėtų būti turtingas. Be to, buvo pavargęs ir išsiblaškęs po praėjusio vakaro. Idealus grobis. Palaukė, kol atsistos į eilę į termas, ir staigiu peilio brūkštelėjimu nupjovė prie diržo kabančio kapšelio raištelius. „Klasikinis atvejis" termose. Bet kai į jį pažvelgė, pamatė kitą „klasikinį atvejį" – pirklys visai nebuvo kvailas, nes išėjo iš namų tik su dviem sestercijais, nors ir būdamas turtingas. Akivaizdžiai gerai pažįsta Pocuolio apylinkes.

Dabar šis grobis yra saugioje vietoje, suvyniotas į skudurą ir įkištas tarp dviejų medinių lentų. Kolegomis geriau nepasitikėti.

Jūreivis žvilgteli į laivagalį. Pocuolis su pirklių vilomis, Bajos su savo termomis ir Lukrino ežeras su savo orgijomis pamažu tolsta. Pirma po kojomis buvo stabilus denis, o dabar, jūrai vis gilėjant, po pakylančiu ir nusileidžiančiu laivu pradeda justi jūros kvėpavimą. Denyje jau kažkas sublogavo. Pocuolyje įlipo apie trisdešimt keleivių. Romėnų laikais nėra patogu keliauti jūra – keleivinių laivų nėra, einama į uostą ir laukiama, kol išvyks laivas norima kryptimi, į jį ir įsiprašoma. Sumokėjus, žinoma. Bet sąlygos denyje labai prastos – jokių kajučių, jokių lovų, jokių antklodžių. Čia ir miegama. Jokio maisto, reikia jį pačiam gabentis ir gamintis. Taip, kelionės ilgai netrunka, bet jos tikrai sunkios.

Jei gali rinktis, romėnai mieliau nori jausti po kojomis tvirtą žemę – jūra yra terpė, kuria nepasitikima. Tiesa, jūra keliauti gerokai mažiau vargo, nereikia ištisas dienas žingsniuoti, bet prie minties, kad kiekvieną akimirką laivas gali sudužti, jie niekaip negali priprasti, priešingai nei kitos tautos, gerokai labiau „jūrinės“, pavyzdžiui, graikai ar finikiečiai. Bet kartais nėra pasirinkimo – tiesiog dėl kelionės trukmės.

Kelionė nuo Pocuolio iki Egipto Aleksandrijos trunka apie devynias dienas. Gali atrodyti daug, turint galvoje, kad šiandien lėktuvas ten nuskraidina vos per tris valandas. Bet įvertinkime, kad atstumas yra tūkstantis jūrinių mylių, tai yra šiek tiek mažiau nei 2000 kilometrų – keliaudamas sausuma romėnas užtruktų mažiausiai du mėnesius.

Mūsų kelionė į Kartaginą bus trumpa – reikia poros dienų, kad pasiektume Afrikos krantus, plaukiant maždaug šešių mazgų greičiu, tai yra apie 11–12 kilometrų per valandą (mazgas lygus jūrinei myliai (1852 metrai), kitaip tariant, kiek mažiau nei du kilometrai per valandą).

Jūreiviai laive laksto pirmyn atgal, laivas vadinasi, koks suta-

pimas, „Europa" ir yra tipiško romėnų prekinio laivo (*oneraria*) formos – jis pilvotas, laivagalyje turi keistą, didžiulę klaustuko formos „sruogą". Ją išdrožinėjo ir suteikė gulbės, elegantiškai padėjusios snapą ant kaklo, pavidalą. Visi *onerariae* turi panašią skulptūrą.

Laivo centre ant stiebo pritvirtinta didžiulė pagrindinė kvadratinė burė. Virš šios yra kita, trikampė, mažesnė burė, kad galima būtų pasinaudoti menkiausiu vėjo dvelkimu pernelyg ramiomis dienomis.

Pirmagalyje *oneraria* turi dar vieną stiebą, mažesnį, nukreiptą į priekį kaip raitelio ietis. Tai bušpritas, taip pat nešantis mažą kvadratinę burę, ji idealiai tinka manevruoti.

Vadas dabar duoda ženklus jūreiviams patempti kai kurias virves. Kad geriau gaudytų vėją. Šie laivai irgi gražūs, bet juda ne taip kaip šiuolaikiniai burlaiviai, tai prekiniai laivai, kresni ir ant vandens kiek sunkoki.

Ar yra vairo ratas? Ne, nėra ir vadinamosios vairalazdės, kurią laikote rankoje, kai plaukiate maža burine valtimi. Iš tikrųjų tai stebina – nuo viduramžių visi laivai turi vieną vairą laivagalio viduryje. Senovėje jis dar neišrastas. Taigi laivai laivagalio šonuose turi du vairus – vieną kairėje, kitą dešinėje.

Primena statmenai į vandenį nuleistus du milžiniškus irklus. O vairininkas valdo juos abiem rankom, tarsi motociklininkas. Jo vieta – laivagalyje, ant nedidelės pakylos.

Jūreivių ir keliautojų prietarai

Sekame laive paskui jūreivį. Jis praeina pro keleivį, žvelgiantį į nutolstantį krantą ir tyliai besimeldžiantį, kad dievai jį globotų.

Niekas laive į jį nekreipia dėmesio, dar ir dėl to, kad tai normalu – čia nėra nė vieno neprietaringo. Šis bruožas iš tikrųjų kiek paaiškina senovės žmonių mąstyseną.

Sausumoje prieš išvykdami nei keleiviai, nei jūreiviai nežino, kada laivas išplauks. Kartais reikia laukti kelias dienas. Žinote, nuo ko priklauso išvykimas? Pirmiausia, žinoma, nuo vėjo, bet taip pat ir nuo prietarų.

Romėnų laikais yra dienų, kai religinis kalendorius draudžia dirbti ar imtis verslo. Jos laikomos nelaimingomis. Kai kas iš to išliko ir šiandien, jei prisimintume kai kurių patarlių aiškią senovinę matricą, pavyzdžiui: „Veneros dieną ir Marso dieną nesituok ir nesiskirk."* Kai kurios iš tokių dienų? Pavyzdžiui, rugpjūčio 24 d. ir lapkričio 8 d.

Net ir pasitaikius tarpui tarp nelaimingų dienų, tarkim, 17-a, penktadienis, ir vėjai palankūs, yra rizika neišvykti – išties, vadas prieš tai turi paaukoti jautį ar avį, kad pažiūrėtų, ką pasakys dievai. Jei jų atsakymas neigiamas, viskas pradedama nuo pradžių.

Jei manote, kad tai praeities paveldas, pagalvokite, kad dar ir šiandien aukojami gyvuliai, norint sulaukti dievų pagalbos. Vakaruose kilo didžiulis triukšmas dėl Egipto futbolo rinktinės prieš svarbias rungtynes su Angola Afrikos taurės finale paaukotos karvės. Centro puolėjo, atsitraukusio gynėjo ir gynėjo, vilkinčių komandos apranga, bet pasiruošusių perpjauti karvei gerklę, vaizdai apkeliavo visą pasaulį.

Bet čia dar ne viskas. Tarkime, kad viskas sekasi gerai (vėjas, dievų leidimai ir aukos). Tačiau dar yra ir prietarų. Ir tai visai kas kita.

---

* Veneros diena (it. *Venerdi*) – penktadienis, Marso diena (it. *Martedi*) – antradienis.

Šių ženklų, surinktų Lionelio Cassono, sąrašas iš tikrųjų keistas.

Dėmesio – kai lipama į denį, negalima čiaudėti ant trapo. Tai labai blogas ženklas. Bet jis tampa geru, jei nusičiaudoma į dešinę atnašaujant auką.

Baisus ženklas, jei varnas ar šarka atsitupia ant laivo stiebo ir karksi. Įsivaizduokite, kaip įsitempia jūreiviai, kai mato juos tupiant.

Kitas blogas ženklas – jeigu prieš išplaukiant bangos atneša medžių ar duženų.

Be to, dar būna pranašiškų sapnų – raktas ar sudrumstas vanduo yra aiškus draudimas išplaukti. Ožka simbolizuoja audrotą jūrą, bulius ar šernas – didelę audrą. Apuokai, liepsnotosios pelėdos ar pelėdos reiškia, kad gali užpulti piratai ar kilti audra. Pagaliau sapnuoti ką nors subadytą reiškia, kad laivas nuskęs, tai nesunku suvokti.

Anot Cassono, yra ir keli palankūs ženklai. Vienas iš jų – paukščiai, tupiantys ant denio laivui plaukiant.

Bet galbūt tokio jų stygiaus priežastis yra akivaizdi. Jūra tokia nenuspėjama, kad palankūs ženklai greitai paneigiami. O štai nelaimės ženklų gausa yra ne taip jau blogai – mažiau žmonių plauks į jūrą ir mažiau rizikuos mirti.

Tačiau akivaizdi drama, kai sapną susapnuoja įgulos narys ar keleivis jau atviroje jūroje, kai visi jau likimo rankose.

Mūsų jūreivis labai prietaringas, eina tarp žmonių tikrindamas, ar visi elgiasi pagal taisykles – labai blogas ženklas yra keiktis, šokti, o stojus geram orui – kirpti nagus ir plaukus (bet juos galima įmesti į audringą jūrą ir taip numalšinti dievų pyktį).

Kas yra po deniu

Jūreivis kalbasi su savo pusnuogiu kolega. Jei nešalta, beveik visi jūreiviai jūroje būna pusnuogiai, tai rodo ir skulptūros. Dabar leidžiasi po deniu, oficiali priežastis – patikrinti krovinio, o iš tiesų nori patikrinti, ar jo „grobis" (mūsų sestercijus ir dar denaras, nugvelbtas anksčiau) vis dar vietoj. Laivo viduryje yra kvadratinė anga, kur leidžiasi kopėčios. Patalpa tamsi, reikės lempos. Jos silpnoje šviesoje braunasi pirmiausia pro eiles maišų, o paskui amforų. Jos keliais sluoksniais sudėtos viena šalia kitos – viršutinės įspaudžiamos tarp apatinių kaklelių ir taip toliau. Stovint triume tampa aišku, kad amforų forma, tokia grakšti ir graži, iš tikrųjų nulemta praktinių sumetimų. Dėl smaigalio jos ne tokios dužios.

Laiba ir pailga forma sugalvota, kad amforas galima būtų krauti siauromis eilėmis keliais aukštais. Kai kurie sugeba pasikrauti jų dešimtis tūkstančių. Pagaliau rankenos viršuje leidžia jas lengvai pakelti ir nuleisti perkraunant ar gabenant.

Apsidairome aplinkui. Laivo bortai tvirti – kaip buvo sujungtos korpuso lentos? Tokiu pačiu būdu, kaip sujungiame seno valgomojo stalo pailginimus, kai ateina svečiai – padedami į specialias angas įkišamų liežuvėlių. Tai yra išpjovomis ir dygiais. Tai labai tikslūs sujungimai, laiduojantys viso korpuso tvirtumą. Galutinai laivas sutvirtinamas triskart persuktomis vinimis. Šios laivų statymo technikos pavyzdį galima pamatyti (kartu su „susiūtu" korpusu) Senovės jūros ir jūreivystės muziejuje Santa Severos pilyje į šiaurę nuo Romos, pastatyto senovinio etruskų uosto vietoje. Tai mažas muziejus, bet unikalus tuo, kad labai išsamiai pristato visą senovės jūreivystės techniką.

Laboratoriniai tyrimai parodė, kad kiliui ir špantams senovėje buvo pasirenkama kieta ir atspari mediena, pavyzdžiui ąžuolas ar alyvmedis, o vairams ir korpusui mieliau buvo imami lengvesni, elastingesni ir sakingesni medžiai, pavyzdžiui, pušis, eglė ar maumedis.

Šiame muziejuje yra staigmena – vienintelis Europoje atkurtas veikiantis vandens siurblio modelis. Visi romėnų laivai tokių turėjo, kad išsiurbtų vandenį korpusui įtrūkus (arba išpumpuoti iš triumo besikaupiantį laivo dugne).

Prietaisas atrodo taip: sukant rankeną mediniu vamzdžiu traukiami ant virvės sunerti mediniai diskai. Tai paprasta, bet labai veiksminga sistema. Diskai, slinkdami vamzdžiu išstumia vandenį, kaip tai darytų daug kibirų iš eilės. Rezultatas? Siurblys gali pašalinti 200 litrų vandens per minutę. Senoviniuose laivuose jų būta ir didesnių.

Milžiniška „Izidė", jūrų karalienė

Ant tiltelio išgirstame riksmus. Jūreivis greitai lipa viršun. Keleiviai rodo į didžiulį besiartinantį laivą. Dabar plaukiame atviroje jūroje jau daug valandų, o šis burlaivis akivaizdžiai plaukia link Ostijos. Jis – vienas iš garsiojo grūdų laivyno. Matyti ir kiti iš paskos, plaukia eile. Išplaukė prieš daug dienų iš Egipto Aleksandrijos ir kerta Viduržemio jūrą pamaitinti Romos. Jie milžiniški ir didingi, su raudonomis burėmis, o lenktas laivagalis papuoštas gyvūno galva. Praeityje, kai tik į Pocuolį atplaukdavo tokio dydžio laivas, žmonės subėgdavo jo pasižiūrėti.

Laivas praplaukia pro mus, denyje visi nutilę. Tai didžiausias laivas, kokį galima išvysti Viduržemio jūroje. Jis 55 metrų ilgio,

13 metrų pločio, nuo žemiausio triumo taško iki tiltelio yra 13,5 metro, tai yra daugiau nei penkių aukštų namas.

Ši jūrų karalienė turi labai patyrusią įgulą, būti jos dalimi reiškia tapti jūrų „rinktinės" nariu.

Pirmagalyje matome deivės Izidės atvaizdą, jos vardas užrašytas ant abiejų bortų. Viskas neišmatuojama – milžiniškas inkaras, keltuvai, gervės, net kajutės laivagalyje. O žmogus prie vairų visiška priešingybė – jis mažas, garbanotas, pusiau nuplikęs. Bet plaukų spalva – žili – liudija didžiulę patirtį jūroje.

Vis dėlto jo rankose tikras milžinas. Tęsdami palyginimus, galėtume tarti, kad tai tas pats kaip valdyti lėktuvnešį „Nimitz"...

Šis laivas, anot kai kurių vertinimų, gali gabenti daugiau nei 1000 tonų grūdų! Būtų įdomu sužinoti, kaip triume sudėti maišai – kad laivas išlaikytų pusiausvyrą, kad būtų išvengta sąlyčio su nuolat drėgnomis triumo sienomis, turėjo būti įrengtos kokios nors vidinės laivo „lentynos".

Dviejų laivų jūreiviai pasveikina vieni kitus.

„Izidė" nesustodama praplaukia pro mūsų *oneraria* kaip milžiniškas tylus debesis.

Audra

Ateina naktis, toliau plaukiama pagal žvaigždes. Keleiviai denyje bando kaip nors įsikurti. Kai kurie virš galvų ištempė drobes, kad apsisaugotų nuo drėgmės. Kiti susigūžė kampuose po paprastomis antklodėmis. Vairininkas, arba *gubernator,* turi vienintelį orientyrą – žvaigždes, ir pasitelkęs visą savo patirtį vairuodamas žiūri į jas. Mūsų jūreivis niekam nesako, bet sapnavo bloga lemiantį sapną – kiti jo kolegos tai suprato, nes pastebėjo,

kad jis atsigulė netoli vienintelės laivo valties... Tai paprasta valtis, naudojama manevruoti uoste ar išlipti į sausumą. Daugiausia į ją susispaudę gali tilpti dešimt–dvylika žmonių. Taigi jos visiems neužteks. Apsidairome – nėra gelbėjimo ratų, o romėnų laikais beveik niekas nemoka plaukti, išskyrus tuos, kurie nuolat susiduria su vandeniu, pavyzdžiui, jūreiviai. Taigi suprantama baimė kertant jūrą, ir dar tokią kaip Viduržemio, kuri per kelias minutes gali įsisiautėti audromis ir pavirsti žudike. Yra žinoma, kad vienas iš penkių grūdus į Romą gabenančių laivų nuskęsta. Čia laivo sudužimas reiškia mirtį – nėra radijo, taigi jokių SOS signalų, niekas tavęs neieškos. Be to, palyginti su moderniaisiais laikais, laivų judėjimas labai menkas. Jei nenuskęsi, liksi jūros valioje ir greitai mirsi nuo šalčio.

Penktą staiga pabundame, jūra pasišiaušusi, pučia nirtus vėjas, o bangos čaižo laivo bortus. Visi nervingi ir susirūpinę, kai kurie keleiviai meldžiasi ir šaukiasi dievų, kiti verkia iš nevilties. Tokiomis aplinkybėmis visi turi bendradarbiauti, keleiviai taip pat. Lininės burės valdomos taip, kad nesuplyštų. Jūra dar labiau putoja, ir kai horizonte pasirodo saulė (akimirkai, ją išsyk praryja juodi debesys), kyla audra. Šėlstanti jūra svaido laivą į šalis. Bangos primena kalvas, jos kaip vilkai dūksta aplink savo auką. Staiga banga užlieja laivą, kaip didelis aštuonkojis sugriebia keletą keleivių ir bloškia juos šalin. Laimė, jie spėja sugriebti virves, kiti juos ištraukia į denį.

Keleivių krepšiai ir važta ritinėjasi ant denio, bet niekas nebando jų stabdyti. Kiekvienas galvoja tik kaip išgelbėti gyvybę.

Laivas primena aršiai priešininko daužomą boksininką. Bet laikosi.

Kova trunka valandas, kol pagaliau įdienojus jūra nurimsta lyg milžinas, susiruošęs miegoti. Denyje skaičiuojami nuosto-

liai. Keleiviai išsigandę, šlapi, sušalę. Žiūri vieni į kitus kalendami dantimis. Bet jie gyvi. Ir tai svarbiausia. Kai kurie prisiekia, kad atgal keliaus pėsčiomis per Artimuosius Rytus.

Iš tikrųjų kilus audrai pagrindinis tikslas yra išlaikyti laivą paviršiuje – tai vienintelis išsigelbėjimas. Iškalbingas pasakojimas apie šventojo Povilo, patekusio į audrą Viduržemio jūroje, kelionę. Jūrai pradėjus šėlti, pirmiausia už borto buvo išmesta savotiška gervė, tuomet laivas buvo toliau lengvinamas, pagaliau į jūrą išmestas net grūdų krovinys, kurį plukdyti ir buvo laivo, kuriuo jis plaukė kaip keleivis, tikslas. Panašiai kosmonautai kosminiame laive išgyvena tik tuomet, jei šis lieka sveikas.

Išgelbstimas sudužėlis

Po poros valandų jūroje kažkas pasirodo. Panašu į didelį plūduriuojantį medžio gabalą. Vairininkas nukreipia laivą link tos vietos, kur vis kažkas pradingsta tarp bangų. Kai labiau priartėja, galima matyti, kad tai sudužėlis, nusitvėręs laivo korpuso lentų.

Problema nėra lengvai sprendžiama – burlaivis negali sustoti kaip automobilis. Reikia jam mesti virvę, bet turės jos gerai įsitverti, kad būtų galima ištraukti jį į denį. Ar turės jėgų tiek laiko praleidęs vandenyje? Bus sunku jį išgelbėti. Bet štai jis moja ranka.

Laivas priartėja, pirmagalyje ir prie bortų stovi daug jūreivių, pasirengusių mesti virves.

Dabar sudužėlis tiesiai priešais mus, vairininkas puikiai susidorojo, atpalaidavo bures ir jos ėmė plaktis ore. Laivas plaukia lėčiau. Sudužėlis dabar už kelių dešimčių metrų. Pastebime, kad

tai moteris. Pirmasis jūreivis sviedžia virvę, bet numeta per toli, kitas pabando pataikyti tiesiai į moterį, tačiau virvę nusitempia plaukiantis laivas jai nespėjus jos sugriebti. Tikrai, jos raumenys sustingę nuo ilgo plūduriavimo šaltame vandenyje, hipotermija ją lėtai žudo.

Trečio jūreivio eilė, bet jis nusviedžia per arti. Panašu, kad moteris dabar pasmerkta, mums reikės plačiai apsisukti, kad grįžtume į tą pačią vietą, jeigu dar pavyks rasti sudužėlę – jūroje lengva pamesti iš akių bangose plūduriuojantį daiktą.

Staiga dar kažkas meta virvę. Kaip vėliau paaiškės, tai veteranas, tai yra ką tik į pensiją išėjęs legionierius. Jis pririšo ilgą virvę prie vieno iš valties irklų ir iš visų jėgų sviedė šį link moters, lygiai kaip dvidešimt metų buvo pratęs paleisti į priešą *pilum*. Irklas sunkesnis nei ietis, bet moteris netoli, be to, metimas puikus. Irklas su virve nuskrieja už moters ir nukrinta kiek toliau. Ji pagaliau įstengia sugriebti virvę, bet yra per silpna užlipti į denį. Tiesiog sugriebia ir tiek. Visi laive kartu puola traukti virvę ir atitempia moterį iki borto. Netrukus ji užkeliama viršun.

Pasistiprinusi ir sušilusi, papasakoja, kad yra vienintelė išgyvenusi tokio paties laivo keleivė, jis pateko į patį audros siautėjimą. Denyje buvo daug žmonių, gal šešiasdešimt, dar įgula. Nieko daugiau nematė. Kiti pradingo nakties juodumoje. O ji stebuklingai rado šias tris lentas, dar vis tebesilaikančias kartu, ir jų įsikibo. Tos lentos, atkreipia dėmesį mūsiškis jūreivis, nėra geras ženklas – jos korpuso. Tai reiškia, kad laivą bangų šėlsmas sudaužė į šipulius. Visi kiti keleiviai tikriausiai žuvę arba žus artimiausiomis valandomis, išblaškyti į įvairias puses. Tas pats galėjo nutikti ir mums.

Milijonai laukiančių sudužusių laivų

Tai priverčia gerai pagalvoti. Vien teoriškai suskaičiavus, kad visoje Viduržemio jūroje nuskęsta trys laivai per dieną (tai perdėtai mažas skaičius, turint galvoje, kad daug mėnesių laivyba atviroje jūroje sustoja, bet draudimas negalioja mažesniems pakrančių laivams), o tai reiškia daugiau nei tūkstantį didelių ir mažų kasmet nuskęstančių laivų. Jei padaugintume šį skaičių iš tūkstančio metų, kiek truko romėnų epocha Vakaruose, gautume milijoną sudužusių laivų jūros dugne. Žinoma, tai ne tik romėnų laivai, bet ir kartaginiečių, graikų, etruskų ir taip toliau.

Jei pagalvosime, kad laivai jūrą raižė dar amžius iki tol, suprasime, kad Viduržemio jūros dugnas yra milžiniškos kapinės, slepiančios istorijas, kurių niekada nesužinosime. Bet tai ir labiausiai neįtikėtinas muziejus visoje planetoje. Jei dar įvertintume visas jos pakrantėse gyvavusias kultūras (Minojo, Mikėnų, graikų, egiptiečių, finikiečių, Kartaginos, etruskų, romėnų ir taip toliau), suvoktume, kad jos dugne yra begalinis visų laikų ir kultūrų daiktų, gaminių ir šedevrų rinkinys. Šiandien jie nepasiekiami. Bet artimiausios archeologų kartos turės priemonių, kurių dar net negalime įsivaizduoti, ir galės tyrinėti Viduržemio jūros gelmes. Ir atras pamirštą praeitį nieko nekasdami. Ten jų laukia didžiųjų graikų meistrų skulptūros, kas žino, galbūt net Feidijo ar Praksitelio. Gal ir daugiau į Romą gabentų obeliskų.

Popietę mūsų jūrininkas tolumoje pamato žemę. Atvykome. Mūsų laukia Kartaginos uostas.

Afrika

IMPERIJA BE RASIZMO

Atvykimas į Kartaginą

Karštas Afrikos vėjas pučia į jūreivių ir keleivių veidus. Atneša žemės kvapą, jis kitoks nei Pocuolio pakrantėse. Jame nėra europietiškų krantų aromatingos natos. Čia jaučiamas sausas ir dulkėtas dykumos oras.

Kartagina įėjo į istoriją savo galia ir žlugimu. Ją įkūrė finikiečiai, valdant jų palikuonims kartaginiečiams, ji tapo itin galinga Viduržemio jūros šachmatų lentoje ir krito nušluota romėnų, kurie ją sugriovė iki paskutinio akmens ir net nubarstė griuvėsius druska, kad niekas iš senosios kartaginiečių civilizacijos neatgytų.

Romėnų atstatytas miestas yra visiškai naujas, net ir savo išplanavimu, neturi nieko bendra su pūnų miestu... Taip buvo negrįžtamai atverstas visiškai naujas istorijos puslapis, vienas iš įspūdingiausių.

Bet šis tas liko – uostas, kur dabar įplaukia laivas „Europa". Jį romėnai išlaikė ir pritaikė savo reikmėms.

Pirma jo dalis yra platus septynių hektarų keturkampis. Lėtai plaukiame vidun, traukiami vilkiko – tai yra valties, kurią

irkluoja šeši stiprūs negrai. Prie molų matome lyg judama platforma filmuojamą išsirikiavusią eilę prisišvartavusių laivų, iš kurių iškraunamos prekės. Priešais be tvarkos prabėga daugybė kasdienio uosto gyvenimo kadrų: virtinė krovėjų, ant pečių tempiančių maišus, mažos laivybos bendrovės savininkas, rėkiantis ant pavaldinio, karštai apsikabinę du draugai, vienas iš jų ką tik išlipo iš laivo. Vyriškis, atsisėdęs ant kelių virve surištų maišų, graužia nagus, du vergai eidami vienas paskui kitą ant ilgo pagalio neša tabaluojančią amforą, tarsi medžiotojai, nudobę didelį grobį... Veidai ypatingi. Nors čia ir „tarptautinis" uostas, bet vyrauja tamsus gymis ir garbanoti plaukai. Esame kitame žemyne.

Laivas praplaukia keturkampį baseiną ir patenka į kitą, jis keistos ir labai originalios formos – primena „Žvaigždžių karų" kosminę bazę. Tobulai apskritas, viduryje – taip pat apskrita sala. Aplinkui matyti koridoriai, iš kurių išplaukdavo kartaginiečių karo laivai. Šių jūros plėšrūnų urvus dengė ilgas apskritas stogas. Viskas baltutėlės spalvos, primena šiuolaikinio architekto kūrinį. Kaip iš karo „avilio" iš šių angų galėjo „išlėkti" du šimtai dvidešimt pulti pasirengusių galerų. Salos viduryje buvo įsikūrusi vadovybė.

Romėnai išlaikė statinį, bet pakeitė jo paskirtį – iš karinio jis tapo prekybiniu. Saloje pastatė šventyklą, o ilgi ir siauri karo laivų baseinai išnyko ir užleido vietą prekių sandėliams. Apskritą uosto vandens veidrodį supa įspūdingos afrikietiško marmuro kolonos. Tai nuostabus vaizdas – įsivaizduokite, kad burlaiviu įplaukiate į užtvindytą Šventojo Petro aikštę, supamą garsiosios Bernini kolonados... Panašiai jautiesi stovėdamas Kartaginos uoste. Prisišvartuojame tarp dviejų laivų, vienas atplaukęs iš Egipto Aleksandrijos, kitas iš Kretos.

Vairininkas ir jūreiviai dabar laivagalyje, kur prie mažo aukuro atlieka padėkos, kad laimingai atvyko į vietą, apeigas. Vairininkas trupina virš ugnies maistą ir taria kažkokius šventus žodžius. Taip daroma visuose laivuose ir išvykstant, ir atplaukiant į uostą. Vėliau dar nueis į šventyklą paaukoti voto dėl išvengto pavojaus. Ir ne jis vienas taip padarys.

Romėnų muzikos žvaigždė

Veidai pavargę, bet laimingi. Dar reikia nuspręsti, ką daryti su jūroje sužvejota moterimi. Ji viena, neturi nė aso. Taigi visi laivo keleiviai surengia rinkliavą, kad jai bent ką nors duotų. Nedaug surinko, tiesa, bet pakaks susirasti nakvynei, pavalgyti ir gal įsigyti naują tuniką. Paskui turės suktis.

Paskutinis jai kažką duoda mūsiškis jūreivis. Vairininkas jam drąsinamai pliaukšteli per petį – jūreivis ištiesia kelias monetas. Vairininkas labai gerai žino, kad šie pinigai ne jo... Todėl privertė jį jų nusikratyti dėl kilnaus reikalo. Taigi, ir vengdamas blogos akies, ir pastūmėtas bendrų, ir dar dėkodamas už išvengtą pavojų, pasiūlo moteriai pavogtas monetas. Tarp jų ir mūsų sestercijus. Moteris sutrikusi kukliai dėkoja. Ji vis dar ištikta šoko.

Garsas apie jos laivo sudužimą ir apie tai, kad ji vienintelė išsigelbėjo, greitai pasklido po miestą. Moteris, Elija Sabina, yra labai ypatinga... Ji muzikantė ir dainininkė virtuozė – *artibus edocta**, sakoma apie ją. Tikrai, ji labai vertinama savo gyvenamame mieste Akvinke (Budapešte). Ilgi šviesūs plaukai, labai

* Menų išlavinta (*lot.*).

šviesios akys ir dar ūgis iš pirmo žvilgsnio išduoda jos šiaurietišką kilmę.

Jos antkapinė stela archeologų buvo rasta būtent Akvinke. Ją perskaičius sužinota daug dalykų apie moterį, pavyzdžiui, apie jos karjerą. Iš pradžių skambino styginiu instrumentu, galbūt citra ar mūsų gitaros pirmtaku (*pulsabat pollice chordas*). Gnaibydama stygas, dainavo labai gražiu balsu (*vox ei grata fuit*). Buvo tokia gabi, kad greitai sėkmingai perėjo prie kito instrumento – vandens vargonų.

Romėnų laikais šis instrumentas atitinka fortepijoną, jis naudojamas kiekviename tam tikro lygio muzikos renginyje. Juo skambinama kameriniuose koncertuose *domus* nedideliam žmonių būriui, taip pat amfiteatruose gladiatorių kovose, kai reikia sukurti ypatingą foną ypač dramatiškomis akimirkomis.

Apie Eliją Sabiną žinome dar šį tą – ji buvusi vergė, atleistinė, ištekėjusi už savo muzikos mokytojo (bet šią akimirką ji dar netekėjusi). Graži meilės istorija. Ir čia yra viena įdomybė – jos būsimasis sutuoktinis taip pat groja vargonais, yra II *Adiutrix** legiono legionierius. Jis buvo dislokuotas Britanijoje, Trajano perkeltas į Akvinką, netrukus nedidelis būrys buvo pasiųstas čia, į Afriką. Ji plaukė pas jį, kai laivas sudužo...

Elija Sabina dabar viena mieste, kurio nepažįsta, provincijoje, kurioje niekada nėra buvusi, ir žemyne, apie kurį tik girdėjo kalbant. Jos sužadėtinis toli dykumoje ir nežino apie jos dramą. Ką dabar daryti?

---

* Pagalbinis (*lot.*).

Kaip tapti dievybe

Laimė, naujiena apie sudužusį laivą pasiekė kitos moters ausis. Tai svarbi ponia.

Sekstija Pedučėja, toks jos vardas, yra Kvinto Pedučėjaus Speso dukra ir priklauso kilmingai Kartaginos šeimai.

Tai aukšta, ištįsusi moteris su giedra ir patrauklia šypsena. Jos tamsi oda ir ilgi garbanoti plaukai atskleidžia, kad ji kilusi iš tolimų protėvių pūnų.

Ji žynė, tiksliau – *flamincia,* tai yra dvasininkė, kuri rūpinasi tik vienos dievybės garbinimu, tai archeologai sužinojo iš jos antkapinės stelos.

Vieną iš tokių buvome sutikę Romoje, Oktavijos portike. Čia jos kolegė. Ir ji rūpinasi šiek tiek ypatinga dievybe... imperatoriumi Augustu. Išties, be Jupiterio, Marso ar Kvirino, imperijos metais atsirado imperatorių ir jų šeimynykščių, po mirties paverstų dievybėmis, kultai. Įsivaizduokite, kad mūsų respublikos prezidentas ar vyriausybės vadovas miręs būna „beatifikuotas" ir tampa kartų kartas garbinama dievybe, jam statoma daugybė šventyklų, jam tarnauja žyniai, smilkomi smilkalai, atnašaujamos aukos, prašoma malonės, švenčiamos atitinkamos šventės – „Kalėdos" ar „Velykos"... Tai vienas iš didžiųjų mūsų ir Romos imperijos skirtumų.

Romėnų laikais pirmasis imperatorius Augustas ir jo žmona Livija, vertinti kaip „tobula pora", davusi pradžią imperijos amžiui, tapo dievybėmis – dabar kiekviename imperijos mieste turi dešimtis šventyklų, skirtų tik jiems. O apeigas atlieka būtent *flamines* ir *flaminicae*. Kaip čia, Kartaginoje.

Būti dvasininku turi pranašumų – šių pareigų nori visi vietos elito atstovai, kadangi jos iškelia kitų akyse. Tai pirmiausia mo-

terų pranašumas, kadangi atvirai vyriškoje visuomenėje tokiu būdu galima užimti svarbias visuomenines pareigas, paprastai esančias tik vyrų rankose.

Vos sužinojusi apie Elijos Sabinos dramą, Sekstija įsako savo vergams ją rasti. Jie užtrunka neilgai. Kai dvi moterys susitinka, tarp žynės ir atleistinės griūva visos socialinės kliūtys. Greitai nusistovi tobula santarvė.

Kelias dienas Sabina vieši Sekstijos namuose. Ir ją visur lydi. Išties, tai labai gyvybinga moteris, imasi pačios įvairiausios veiklos mieste, ne tik religinės. Pirmiausia skatina daug iniciatyvų Kartaginos labui.

Įtakingieji, miesto gyvenimo rėmėjai

Matome svarbų romėnų visuomenės bruožą. Turtuolių „altruizmą" miesto ir jo gyventojų atžvilgiu. Žynė iš tikrųjų leidžia savo šeimos pinigus ką nors dovanodama Kartaginai. Tą patį daro ir kitos įtakingos šeimos, pavyzdžiui, apmoka svarbių paminklų restauravimą, dovanoja statulų arba, atsižvelgiant į metus, paskirsto milžiniškas sumas bendruomenei, rengia keturkinkių lenktynes ar gladiatorių kovas ir taip toliau.

Visa tai puikiai telpa į tikslų savireklamos bendruomenės akyse piešinį, kuriamą įtakingiausių kiekvieno miesto šeimų. Tai būdas atnaujinti sutartis ir įgyti šlovę, tarp kitko, tai vyksta ir šiandien. Kartais šeimos tiesiog lenktyniauja, kieno dovana bus svarbesnė.

Tačiau šiais laikais beveik visuomet tikimasi ekonominės grąžos, o romėnų laikais dovanos yra oficialiai „nuostolių fonde" ir atitinkamam asmeniui suteikia tik prestižo.

Iš tikrųjų kiekvienas turtingas romėnas turi moralinę pareigą investuoti į miestą, kuriame gyvena, kadangi tai visų gyvenimo atskaitos taškas – tai svorio centras, apie kurį sukasi visa romėnų visuomenė. Mes sakome *Noblesse oblige*, tai reiškia, kad turtingas žmogus turi įsipareigojimų bendruomenei.

Šiandien tokia veikla reta, ir ją vadiname filantropija. Bet romėnų laikais ji tiek paplitusi, kad didžioji dalis po imperiją išsibarsčiusių didingų paminklų, statulų, teatrų ir amfiteatrų yra turtuolių dovanos. Dažnai jų vardai aiškiomis raidėmis išraižomi marmure. Jei nebūtų buvę šios etinės pasiturinčiųjų pareigos, šiandien archeologinių kasinėjimų vietos būtų visai kitokios, pirmiausia gerokai skurdesnės.

Kad suprastume, jog dosnumas iš tikrųjų buvo visuomeninė pareiga, pagalvokite dar apie vieną stebinamą Trajano idėją – jis Italijoje sukūrė pagalbos vargšams vaikams sistemą, ypač kaime, laiduodamas jiems nuolatines dotacijas maistui pirkti. Tai buvo pagalba, skirta būtent vaikams, neturintiems jokių arba beveik jokių galimybių išgyventi, jie turbūt Trajanui padarė didžiulį įspūdį.

Žinoma, ši iniciatyva buvo skirta vien tik Romos piliečių, bet ne vergų vaikams. Bet vis dėlto stulbina toks jautrus ir „šiuolaikiškas“ požiūris į vaikus tokioje senovėje. Labai daug trečiojo pasaulio šalių panašių programų neturi (jei tuo nepasirūpina nevyriausybinės savanorių organizacijos).

Tai *Institutio alimentaria*. Apie ją žinome dar ir dėl garsios Veléjos lentos, vieno iš ilgiausių įrašų bronzoje, mus pasiekusios iš romėnų laikų ir archeologų atrastos šio mažo miestelio Pjačencos provincijos griuvėsiuose.

Trajanas asmeniškai paskolino lėšų iš savo turimų fondų žemdirbystės ūkių savininkams įvairiose Italijos srityse už pen-

kių procentų palūkanas fondui išlaikyti, reikalaudamas garantijų – užstatytų žemių.

Už palūkanų pinigus buvo perkamas maistas vargstantiems vaikams, taip buvo užtikrintas nuolatinis daugelio metų lėšų srautas, kad vaikai turėtų ateitį.

Kai vargšams vaikams dalijama labdara (pavyzdys – imperatorius), kai aukojama paminklams mieste statyti, tai daro turtingieji. Dar ir tuo romėnų visuomenė pasirodo esanti kitokia nei mūsų įsivaizduojama žiūrint filmus ar skaitant romanus. Tai visuomenė, kai kuriais bruožais primenanti mūsiškę.

Imperatorių spalvos

Galiausiai po kelių dienų ateina žinia, kad susisiekta su Elijos Sabinos sužadėtiniu. Jis yra dykumų gilumoje su II *Adiutrix* legiono daliniu. Kad jie galėtų susitikti, žynė organizuoja kelionę vežimu. Ir palydės dalį kelio – išties jau seniai nori pamatyti savo brolį, gyvenantį Bula Regijoje, šis miestas įsikūręs kelyje, kuriuo turės važiuoti.

Ankstų kitos dienos rytą dvi moterys su nedidele palyda išvažiuoja iš Kartaginos.

Važiuoja *carruca*, panašia į tą, kokią matėme Provanse, bet lengvesne, atsižvelgiant į klimatą, jos viduje elegantiškos pagalvės ir spalvoti šydai – justi moteriška šeimininkės ranka.

Pakeliui Elija Sabina kažką pastebi ir įsižiūri pro langelį. Pakelėje mėtosi moliuskų kriauklės – iš pradžių nedaug, paskui vis daugiau, galiausiai jų ištisos krūvos. Čia milžiniški kiekiai sutrupintų ir paliktų kepinančioje saulėje kriauklių, jos net išbalintos. Laukai prie kelio primena sąvartynus po atviru dangumi.

Tai didžiulės purpuro gamybos, sakytume, Romos imperijos spalvos, įmonės atliekos.

Purpuro spalvos pigmentas, naudojamas patiems vertingiausiems audiniams dažyti, gaunamas iš purpurinės sraigės (*Haustellum brandaris*) – jis aptinkamas mažame maišelyje jos kūno viduje. Bet jo yra labai mažai, praktiškai lašelis kiekviename gyvūne. Todėl išilgai kranto išdėliotomis povandeninėmis varžomis reikia sugauti milžiniškus kiekius šių pilvakojų.

Tada laukia sudėtingas procesas – gyvūną reikia ištraukti rankomis, jei jis per mažas, tenka sutraiškyti kiautą girnomis, kelioms dienoms palikti mėsą saulėje, o tada viską virti švininiame inde. Galiausiai pašalinus nešvarumus gaunamas pigmentas. Plinijus Vyresnysis jį puikiai apibūdina: „...tai prabangi raudona, beveik juoda švytinti spalva."

Kiekvienas pigmento gramas slepia tikras moliuskų žudynes. Tai paaiškina, kodėl jis toks brangus ir net laikomas prabangos preke, kaip šilkas.

Kam jis reikalingas? Aišku, togoms bei medžiagoms dažyti, bet tai ir statuso simbolis, kaip ir vėl paaiškina Plinijus Vyresnysis: „...jis atskiria senatorių nuo raitelio, naudojamas dievams pamaloninti, priverčia sužėrėti kiekvieną drabužį – per triumfą jis sumaišomas su auksu. Todėl tebūnie atleista purpuro beprotybė..."

Iš tiesų galima kalbėti apie beprotybę – nors ne romėnai atrado ir sukūrė būdą išgauti purpurą, bet būtent jie pakėlė gavybą į tokį „pramoninį" lygį, kad išnaikino purpurines sraiges didžiulėse Viduržemio jūros pakrančių srityse. Tai dar vienas grėsmingas romėniškosios globalizacijos poveikis, stebėtinai primenantis tai, ką matome šiandien, kai kalbame apie poveikį aplinkai...

Vežimas pravažiuoja pro įmonę, tvyro nepakeliamas dešimčių tūkstančių saulėje džiūstančių moliuskų dvokas. Tai „pūvančios“ jūros kvapas. Ir jis lydi ištisus kilometrus. Taip atrandame įdomų faktą – šios įmonės visuomet įrengiamos (priklausomai nuo vyraujančio vėjo) atsižvelgiant į tai, kur yra gyvenamieji centrai, kad jų neužplūstų šie šlykštūs kvapai.

Kelionė per imperijos ūkio „seifą“

Keliautojai kerta visiškai kitokią Šiaurės Afriką nei pažįstame dabar. Viskas labai žalia, primena Ispaniją ar Pietų Italiją. Ir vis dėlto esame *Africa Proconsularis* provincijoje, apimančioje dabartinį Tunisą, dalį Alžyro ir Libijos.

Elija Sabina, siūbuojama vos šokčiojančio vežimo, atranda pasaulį, apie kurį nieko nežinojo. Kaip ir mes – pastebime daugybę ūkių, plytinčius įdirbtus laukus, žodžiu, tikras „imperijos aruodas“, lygiai kaip ir Egiptas. Ir tai ne tik grūdai.

Gausu figmedžių ir kitų vaismedžių, vynuogienojų ir pupelių. Bet tikrasis šių vietų tūzas rankovėje yra aliejus. Pradedant laikais, kuriais keliaujame, jo gamyba išauga taip, kad rimtai konkuruoja su itališku ir ispanišku. Tai galima suprasti iš amforų, kurias archeologai atrado kasinėdami ir šių laikų nuskendusiuose laivuose – afrikietiškos kilmės amforos pamažu pakeičia gamintąsias Italijoje.

Vilkstinė, beveik kaip šiandien greitkeliuose, sutinka „vilkikų“, pilnų prekių, gabenamų į Romą ir likusią imperiją. Matome, kad Šiaurės Afrika eksportuoja daug daugiau negu importuoja. Audiniai, vilna, stalo indai, prie jų prisideda iš pakrantės išgabenama mediena ir marmuras. Tai tikras imperijos ūkio seifas.

Priešpriešiais lėtai juda krovininis vežimas. Jo ratai be stebulių, panašūs į apskritus stalus, sulig kiekvienu sukiniu girgžda. Juose pastebime dideles medines dėžes – vienos iš jų apačioje – ryškiai raudonos spalvos dėmė, tai kraujas. Taip suprantame, kad joje vežamas pagautas gyvūnas. Greičiausiai leopardas ar koks kitas žvėris. Visose dėžėse uždaryti laukiniai žvėrys, skirti Koliziejui. Neįtikėtinas absurdas – reikia titaniškų pastangų sugauti žiaurų žvėrį, paskui nuvežti į kitą žemyną... kad per akimirką būtų užmuštas amfiteatro arenoje. Vežimas, lydimas kankinamo ratų girgždesio, pradingsta už posūkio.

Kiek vėliau praeina kitos gyvos prekės – vergai. Tai labai tamsios odos afrikiečiai, kas žino, iš kur jie. Buvo sučiupti, kai ėjo pasisemti vandens į upę šalia savo kaimo, o gal buvo antpuolis... Kiekvieno istorija vis kitokia. Tačiau visų laukia tas pats likimas – vergija, visiškas laisvės praradimas, netrukus galbūt mirtis kokioje nors amfiteatro arenoje arba lėtesnė mirtis ūkyje. Po kelerių metų dauguma tų, kuriuos dabar matome surakintus grandinėmis ir antkakliais, bus mirę...

Pastatyti miestą dykumoje

Sustojimas Bula Regijos mieste reiškia, kad moterims laikas išsiskirti. Ir kitą dieną Elija Sabina atsisveikina su žyne. Toliau keliaus viena susitikti su sužadėtiniu, jai naudotis atiduotas kitas vežimas. Turės mažą palydą – ir čia grobiami žmonės, dažniausiai neapgyvendintose vietose, pro kurias keliauja. Bet kur jos sužadėtinis legionierius? Jis įgyvendina vieną iš drąsiausių romėnų laikų projektų. Tai yra nuo pagrindų stato miestą Šiaurės Afrikos gilumoje.

Išties, visi pagrindiniai miestai prie Viduržemio jūros iškyla netoli pakrantės, jei ne visai ant kranto. Kam vykti į plokščiakalnį, 1000 metrų aukštį, penkių dienų kelionės nuo Kartaginos atstumu? Be to, čia nieko nėra – esame netoli imperijos sienų... Tai projektas, kurį galime palyginti su Las Vegaso atsiradimu – jis irgi per naktį pastatytas dykumoje. Azartinių lošimų sostinės tikslas yra uždirbti, o Tamugadžio, taip pavadintas miestas (dabar Timgadas), tikslas visai kitas – nugalėti tautas. Bet ne ginklu, kaip pamatysime netrukus.

Elija Sabina ilgai keliauja per išdegusią vietovę svilinant saulei. Tokia saulė, rodos, slegia kiekvieną daiktą, net garsus. Pusiau dykumos gamtovaizdis yra neaprėpiamas, bet tylus. Kaukši tik arklių kanopos ir girgždi vežimo ratai, riedantys suplūktos žemės ir žvyro keliu. Visą kelionę Eliją Sabiną lydi neįprastas svaigus kvapas – saulėje kepančių augalų.

Tai, ką pamato ryte, neįtikėtina. Priešais jos akis iš niekur išnyra miestas. Viduryje kiek banguoto plokščiakalnio, virš kurio kyla Aurarijaus kalnų masyvas (dabar Oreso kalnai). Po gamtoje praleistų dienų pasirodo termos, teatras, turgūs, parduotuvės, forumas, šventyklos... Atrodo lyg miražas. Palydos vyrai, pastebimai patenkinti, paragina arklius. Į miestą įlekia šuoliais. Kažkoks vyriškis pašoka ir puola beveik į gatvės vidurį jų stabdyti. Jis gerai sudėtas, raumeningas, plaukai trumpi ir juodi. Tai Elijos Sabinos sužadėtinis. Laukė jos prie miesto vartų. Vežimas sustoja, sužadėtiniai susitinka. Jų apsikabinimas ilgas ir stiprus. Tarsi norėtų nuvyti mintį, kas būtų galėję atsitikti, jei mūsų laivas „Europa“ nebūtų savo kelyje sutikęs tų kelių medinių lentų, į kurias mergina buvo beviltiškai įsitvėrusi.

Tegul jie eina. Turi daug ką vienas kitam pasakyti... Ji šiame mieste pasiliks ilgai. Sužadėtinio dalinys čia buvo atsiųstas pabaigti miesto statinių, pradėtų kitų legionierių, veteranų iš III Augusto legiono.

Pagal tradiciją, kaip jau turėjome progos papasakoti, kai legionieriai po dvidešimt penkerių metų tarnybos išeina į pensiją, gauna diplomą – tai ištrauka iš netoli Romos forumo, dievo Augusto šventykloje, pakabinto oficialaus akto, kuriuo visada suteikiama žemės, kad galėtų tuoktis, auginti vaikus ir sulaukti senatvės. Tai beveik visuomet pakraščių žemės, kartais ką tik nukariautos, skirtos kolonizuoti – kaip šiame plokščiakalnyje.

Šie veteranai buvo tiesiog paprašyti pastatyti miestą. Ir jie per visus šiuos metus tai padarė. Miestas pradėtas statyti 100 m. po Kristaus ir dabar jau įgijo savo veidą, nors dar trūksta daugelio dalykų. Veteranai atliko puikų darbą – Tamugadis užima 12 hektarų ir pastatytas su romėnams būdingu tikslumu. Šimtas dvidešimt kvartalų išdėliota pagal puikų planą, su pagrindinėmis gatvėmis (*cardo maximus, decumanus maximus*), mažesnėmis gatvėmis, visuomeniniais pastatais, šventyklomis... Žodžiu, visais pagrindiniais romėnų miesto statiniais. Pagal koncepciją tai sumažinta Romos kopija.

Kam visos šios pastangos? Kodėl Trajanas įsakė savo veteranams atvykti čia?

Oazė dykumoje

Mintis labai įdomi. Roma nukariaudavo tautas jėga ir ginklais, kurie, kaip matėme, siaubingai veiksmingi. Čia pasielgta kitaip. Tamugadis, kaip miestas, yra tobulas, kadangi tai romėniškumo

„vitrina". Jo tikslas – palenkti regiono tautas ne ginklu, bet romėnišku gyvenimo būdu. Pradedant vandeniu. Geografinėje zonoje, kur vanduo labai retas turtas, staiga atsiranda miestas su termomis – dvidešimt septyniomis! Visur įrengtos vandens saugyklos ir nuotekų kanalizacija, padėsianti atsiginti nuo ligų. Archeologai atrado, kad visas miestas gali būti laikomas savotiška talpykla, surenkančia vandenį iš apylinkių, jį filtruojantis ir valantis nusodinimo baseinuose – paskui jis nukreipiamas į termas, namus ir fontanus gatvių sankryžose... Tamugadyje vanduo plaukia srove, ir visa tai dėl romėnų, kasančių šulinius, randančių šaltinius, tiesiančių akvedukus, hidraulinės inžinerijos išmanymo. Jie įsikūrė tose vietose, kur dar ir šiandien vanduo laikomas vertingu turtu, kadangi daugelyje miestelių jo mažai; tikrai ne tiek daug, kiek turėjo romėnai... Žodžiu, Tamugadis yra didelė oazė.

Bet tai – tik pirmas žingsnis. Nuo pat pradžios miesto tikslas visiškai aiškus – šioje srityje Tamugadis turi veikti kaip magnetas – pritraukti žmones ir juos integruoti, bet ne nugalėti ir pavergti. Užtruks gyvenimą „nugalėti" žmones, įtraukiant juos į bendruomenę, besidžiaugiančią įvairiais malonumais, gerais patiekalais (o maistas niekada nematytas ir rafinuotas), termomis, kultūra. Tam tikru požiūriu žmonės buvo patraukti romėnų mokėto sukurti paties tikriausio „vartotojiškumo" žavesio. Dar vienas panašumas su mūsų laikais.

Yra ir ekonominių paskatų – uždarbis, galimybė praturtėti, pagerinti savo gyvenimą, tapti turtingam... Galimybės atviros visiems. Tamugadis atveria progą patekti į Romos orbitą, dalyvauti imperijos gyvenime kiekvienam, niekas nediskriminuojamas. To per ateinančius amžius nebus – tarp nugalėtojų ir užkariautųjų dažnai bus aiški riba.

Žodžiu, integracija yra tas magiškas žodis, kuris leidžia suprasti šio miesto statybos tikslą. Kaip tiems laikams – labai avangardinis požiūris.

Labiausiai neįtikima, kad Roma nesinaudoja jėga savo civilizacijai diegti, jos integracijos sistema Šiaurės Afrikoje, kaip ir kitur, veikia per miestus.

Pavyzdys gali būti teatras. Archeologai tikina, kad teatre yra 3500–4000 sėdimųjų vietų – per daug 8000–10 000 gyventojų turėjusiam miestui jį statant. Taigi, nuo pat pradžios buvo žinoma, kaip turėtų veikti projektas ir kad čia gyventi atvyks daugiau žmonių...

Ir romėnai buvo teisūs – gana greitai miestas peržengia savo ribas, kyla chaotiškai išsibarstę pakraščių kvartalai, užimamas plotas išauga nuo 12 iki 50 hektarų... Visiška sėkmė.

Po penkiasdešimties metų romėnų mažai, beveik visi gyventojai – vietos numidai. Viskas sutelkta jų rankose – prekyba, miesto valdymas, kasdienis gyvenimas... Bet save jie suvokia jau ne kaip numidus – jie jau įtraukti į graikų ir lotynų kultūrą ir... mąsto kaip romėnai.

Tamugadyje archeologai atrado daug ką paaiškinantį užrašą: *Venari, lavari, ludere, ridere. Hoc est vivere,* tai reiškia: „Medžioti, maudytis, žaisti, juoktis. Tai yra gyvenimas."

Žinoma, Šiaurės Afrikos gyventojams Tamugadis tuo patrauklus. Bet būtų netikslu manyti, kad vien tik pramogos užkariavo imperijos tautas.

Kai Trajanas įsakė įkurti Tamugadį, iš tikrųjų pradėjo alyvmedžių auginimo Šiaurės Afrikoje kampaniją.

Ją tęsė Hadrianas. Sodinantieji šiuos medžius žino, kad jeigu gaus Romos pilietybę, turės svarbių mokestinių lengvatų ir galės pardavinėti savo produktus visoje imperijoje. Tai paaiškina,

kodėl daugelis numidų ir Mauritanijos gyventojų be keblumų priėmė romėnų gyvenimo būdą.

Rezultatas – daugelis Šiaurės Afrikos sričių buvo apsodinta alyvmedžiais, pagamintas aliejus, kaip matėme, veržiasi į imperiją, konkuruodamas su ispaniškuoju ir įveikdamas itališkąjį.

Žinių galia

Elijos Sabinos sužadėtinis prisėdęs prie stalo rašo laišką. Jis mylimajai, kuri dar miega po ilgos kelionės ir ilgos su juo praleistos nakties... Nori jai palikti porą eilučių, kad atsibudusi rastų. Kiek toliau šioje Afrikos plokščiakalnio aušroje, atsirėmęs į portiko koloną, jo laukia kolega. Abu turi prisistatyti į rytinę rikiuotę.

Prieina susidomėjęs jaunas vyras.

„Kam to reikia?“ – klausia pirštu rodydamas lapą, ant kurio legionierius rašo.

Šis pakelia galvą ir pasižiūri jam tiesiai į akis. Gerai sudėtas garbanotas numidas žiūri smalsiomis akimis, godžiomis suprasti romėnų pasaulį. Jis iš kalnų, priklauso vietos tautai.

Legionierius akimirką pagalvoja ir sako: „Pasakyk man ką nors, ką žinai tik tu ir niekas kitas.“

Jaunuolis žvilgteli į šoną ir vėl atsisuka: „Mano moteris laukiasi vaiko.“

Legionierius užrašo tai ant papiruso lapo skiautelės. Perlenkia ją ir sako: „Eik pas mano bičiulį antai tenai, paprašyk jo atlenkti ir perskaityti.“

Vyras nuneša lapą. Kareivis atlenkia, perskaito, pažvelgia į jauną numidą ir sako jam: „Sveikinu, taigi būsi tėvas...“

Jaunikaitis suakmenėja, išpučia akis ir išsižioja.

„Kaip sužinojai? Tai kerai!"

Abu legionieriai prapliumpa juoku...

Raštas raidyno nepažįstantiems žmonėms atrodo galingas įrankis, kažkas, kas pakelia į aukštesnį lygį. Tokios scenos dažnos paribio zonose, kur raštinga civilizacija susiduria su tautomis, nepažįstančiomis rašto. Ir tai daug kartų kartosis istorijoje. Bet Romos imperijos atveju yra skirtumas – pakanka pažiūrėti į įrašus ant Pompėjų sienų ar amforų arba pamatyti tekstus, įrėžtus ant paminklų romėnų miestuose, kad suprastume, jog imperijoje beveik visi, bent jau miestuose, moka rašyti ir skaityti (ir skaičiuoti). To niekada istorijoje nebuvo ir paskui dar daugelį amžių nebus – viduramžiais, Renesanso laikais žmonės buvo pasmerkti plačiai paplitusiam neraštingumui. Iki pat dabartinių laikų. Tik XX a. Vakarų visuomenėse raštingumas grįš į romėnų lygį ir jį pranoks. Tai Romos civilizacijos bruožas, apie kurį menkai pagalvojama.

Leptis Magna, marmurinis miestas

Elija Sabina rado būstą netoli kareivinių, kur gyvena jos sužadėtinis. Pirmiausia ji įsigijo kosmetikos – turi atrodyti graži savo vyrui. Mentelės, pudros ir tepalai dabar jos rankose, o mūsų sestercijus... Jis atsidūrė jai visa tai pardavusio pirklio saujoje.

Tai žemas, praplikęs gerų akių vyras. Pasirengęs visada šypsotis, kad klientai jaustųsi geriau. Iš tikrųjų jis labai drovus ir nesugeba ilgai išlaikyti kitų žvilgsnio.

Kitą dieną jo parduotuvėje nėra. Čia dirbantis vergas pasako Elijai Sabinai, kad jo šeimininkas iškeliavo į Leptis Magną

atsiimti iš Egipto Aleksandrijos pristatytų rytietiškų kvepalų ir esencijų krovinį. Taigi, mūsų sestercijus vėl saulės kepinamame kelyje.

Pernakvojęs viešbutyje, parfumeris atvyksta į Leptis Magną. Miestas jam labai patinka, jis visai kitoks nei Tamugadis – didesnis, daugiau žmonių. Be to, oras toks šviežias... Išties jis įsikūręs prie jūros, dabartinės Libijos pakrantėje, toli nuo akmenynų ir saulės įkaitintų kalnų.

Bet mums Leptis Magna patinka, kadangi tai marmurinis miestas, turtingas ir pilnas šedevrų. Dar nepasiekė to puikumo, koks bus po amžiaus, kai Septimijus Severas, imperatorius afrikietis, gimęs būtent čia, jį nustatys naujais paminklais. Bet jau dabar tai gyva, pilna žmonių vieta. Jo gatvės padengtos šviesiomis plokštėmis, nušviečiančiomis mūsų sutinkamų žmonių akis ir suteikiančiomis žvilgsniams ypatingo patrauklumo.

Du vaikai sprunka pro žmones ir išverčia krepšį, pastatytą atstu nuo daržovių parduotuvės. Savininkas išbėga ir bando juos pavyti, bet jie per greiti. Ir pradingsta minioje šmurkštelėdami kaip šeškai. Užsimerkiame ir uodžiame orą. Praeinančių moterų kvepalai kitokie nei Germanijoje ar Provanse, jie egzotiškesni ir labiau persmelkiantys, gal dėl to, kad esame arčiau Egipto Aleksandrijos, iš kur atkeliauja rytietiški kvepalai ir esencijos.

Eidami tarp žmonių pastebime, kad jie žemesni, jų labai tankūs juodi garbanoti plaukai. Taigi esame tipiškame Viduržemio jūros regione. Gatve žingsniuoja trys matronos, jų kūnus gobia įvairių labai ryškių spalvų tunikos: geltona, rausva, raudona. Jos gana kūningos ir nebando to paslėpti, kaip tai daroma šiais laikais – priešingai, atrodo patenkintos galėdamos parodyti kūnus

ryškiuose drabužiuose. Iš tikrųjų jų junoniškos formos patraukia daugelio praeinančių vyrų žvilgsnius. Šiais laikais patraukliausi būtent tokie moterų kūnai – apvalių formų, ypač sėdmenys. Liesos moterys nėra sekso simboliai, o štai apkūnokos (žinoma, ne per daug) – taip.

Kvepalų pirklys eina per Leptis Magnos turgų. Tai didelė aikštė su dviem apskritais pastatais, primenančiais šventyklas. Ir čia mus supa marmuras. Net žuvų pardavėjų skyriuje – balčiausi marmuriniai stalai, jų elegantiškos kojos delfinų formos. Ant suolų sukrautos parduodamos žuvys. Stulbina marmuro baltumo, panašaus į sniego, ir iš žuvų tekančio ryškiai raudono kraujo upelių kontrastas. Spūstyje prisiartiname prie stulpo – jame išraižyti įvairūs mato vienetai – romėniškoji pėda, karališkoji egiptietiškoji alkūnė ir pūnų alkūnė.

Pro minią pastebime įrėžtą vardą: ANNOBAL TAPAPIUS RUFUS. Tai pusiau romėniškas, pusiau kartaginietiškas vardas... Žodžiu, šį turgų prieš daugiau kaip šimtą metų, 9 m. po Kristaus, miestui padovanojo Tapapijų šeima tiesiog dėl to, kad jautė visuomeninę pareigą dovanoti paminklus. Taip pat ir todėl, kad kas nors apie juos išliktų neišnaikinamoje atmintyje...

Tą patį galima pasakyti ir apie teatrą. Ant jo tokio Tiberijaus Klaudijaus Sestijaus prieš keletą metų (91–92 m. po Kristaus) paliktas įrašas, iš kurio sužinome, kad, panašiai kaip Kartaginoje, ir čia mirusio imperatoriaus (Vespasiano) kulto žynys padovanojo žmonėms teatro aukurą ir sceną, kadangi „...myli savo tėvynę, myli ją kurdamas gražesnę, myli savo bendrapiliečius, myli santarvę..."

Kvepalų pirklys aistringai mėgsta teatrą. Galėjo visiškai ramus pasiųsti savo vergą į šią ilgą kelionę, bet jo meilė teatro menui tokia didi, kad nusileidžia iš kalnų kai tik gali ir nepraleidžia nė vieno garsių trupių pasirodymo. Taip... Taigi aistra spektakliui gyva visais amžiais... Visom prasmėm.

Leptis Magnos teatras nuostabus. Jo tribūnų tobulas pusapskritimis primena atvertą kriauklę, o jo sąsajos su jūra tiesioginės – iš viršutinių eilių galima matyti Viduržemio jūros platybę iki pat horizonto. Juk romėnų teatrai statomi po atviru dangumi. Tai puiki kraštutinumų dermė – marmuro baltuma ir jūros mėlis. Pakopų griežtumas ir bangų švelnumas. Tai ypatinga vieta, ypač vėlyvą popietę, kai saulės diskas paraudonuoja. Vieta, suteikianti malonumo akims ir protui. Net ir praėjus dviem tūkstančiams metų, čia sėdėdamas patiri tas pačias gilias emocijas.

Į teatrą po truputį renkasi žiūrovai. Moterys pasidažiusios ir pasipuošusios, kadangi, kaip nustatėme kartu su Ovidijumi, Romos laikais teatras yra viena iš pagrindinių vietų pasižmonėti romėnų miestuose. Gana greitai pasklinda jų kvepalų aromatas. Pagal kvepalus mūsiškis parfumeris gali nustatyti, kokiam visuomenės sluoksniui moterys priklauso. Ir tai ne visuomet bus geriausiai apsirengusios... Dabar, pavyzdžiui, dviem eilėm žemiau mūsų eina moteris su milžiniška šukuosena kaip madinga Trajano laikais. Ant jos plaukų tarp netikrų garbanų ir susuktų kaip gyvatės kaselių kabo ir siūbuoja papuošalai – atrodo kaip žaisliukai ant Kalėdų eglutės. Nesupranta, kad taip atrodo juokingai. Bet niekas jai to pasakyti nedrįstų – palikimas, paveldėtas po sutuoktinio mirties, pavertė ją viena iš turtingiausių moterų mieste, viena iš geidžiamiausių ir gerbiamiausių. Nėra ką ir sakyti, jos kvepalai pernelyg stiprūs ir aštrūs. Net mūsų parfumeris suraukia nosį.

Apsidairome aplink. Pamažu susėdančių šimtų žmonių veidai patys įvairiausi. Atspindi jų skirtingą kilmę. Taip, Leptis yra jūrinis miestas, čia matyti žmonės kilimo iš visų Viduržemio jūros krantų. Bet šie žmonės nėra jūreiviai, turistai ar pirkliai – tai miesto gyventojai. Ir visi yra Romos piliečiai.

Visiems atvira imperija

Šie veidai padeda mums atrasti pagrindinį Romos imperijos sėkmės ir ilgaamžiškumo trijuose žemynuose mechanizmą – integraciją.

Trumpa kalba, kurią netrukus perskaitysite, buvo imperatoriaus Klaudijaus pasakyta prieš beveik du tūkstančius metų, bet galėtų būti perskaityta mūsų parlamente šį rytą. Ji apie įvairių tautų integraciją – ne tiktai visuomenėje, bet ir politikoje.

Imperatorius Klaudijus 48 m. po Kristaus leido kilmingiems galams tapti senatoriais ir sėdėti senate kartu su kolegomis romėnais. Žinoma, romėnai senatoriai prieštaravo. Štai stebinamo aktualumo kalba:

> Dėl kokios priežasties žlugo Sparta ir Atėnai, tokie stiprūs savo karine galia, jei ne dėl to, kad nugalėtuosius atstumdavo kaip svetimus.
>
> Svetimi valdė mus...
>
> ...Dabar galai supanašėjo su mumis drabužiais, kultūra, susigiminiavo – net gabena čia savo auksą ir turtus, užuot pasilaikę sau! Senatoriai, viskas, ką mes tikime esant nuo senų laikų, kažkada buvo nauja – plebėjų magistratai atsirado po patricijų magistratų, lotynų – po plebėjų, o kitų italų tautų – po lotynų...

Šiuose žodžiuose galima įžvelgti ne tik toleranciją, bet net troškimą surinkti ir integruoti tai, kas „skirtinga", savo visuomenėje. Tikrai nuostabu. Visame Viduržemio jūros regione Roma atvėrė duris valdomoms tautoms, taip sukurdama daugiatautę visuomenę. Daugiatautę, bet su vienintele „oficialia" kultūra. Romos įstatymai, jos valdymo būdas ir kitka negalėjo būti diskutuojama. Kas neaukoja imperatoriui, pripažindamas jo autoritetą, taigi automatiškai ir visą romėnų pasaulį, stoja prieš sistemą ir būna laikomas priešu.

Taip tapę senatoriais galai paklusdavo ne savo genčių, bet Romos įstatymams. Tai pamatinė detalė, norint suprasti, kaip Roma sugebėjo tapti senovės „tautų katilu".

Kita vertus, ir dabar, kai užsienietis tampa kurios nors šalies piliečiu, turi laikytis jos Konstitucijos ir įstatymų duodamas priesaiką (Italijoje formulė yra trumpa, bet aiški: „Prisiekiu būti ištikimas Italijos Respublikai ir laikytis valstybės Konstitucijos ir įstatymų"), taigi, įgyjamos teisės, bet taip pat (ir pirmiausia) įstatymų nustatytos pareigos. Jei šios pareigos kokio nors piliečio nevykdomos, imamasi sankcijų. Tokios žaidimo taisyklės.

Tam tikru požiūriu, reguliariai atnašauti nedidelę auką ant kuklaus imperatoriui skirto aukuro prilygsta ištikimybės priesaikai moderniaisiais laikais...

Toks galvojimo būdas nėra diktatūra – kadangi kiekvienas iš imperijos valdinių savo namuose, taip pat ir gatvėse laisvas kalbėti kokia nori kalba, rengtis kaip nori, garbinti kokias nori dievybes (Romos imperijoje vyrauja religijos laisvė). Tačiau Romos taisyklės ir pagrindiniai įstatymai turi būti priimti ir jų privalu laikytis – jie nediskutuojami ir vienodi visiems.

Pavyzdžiui, įsivaizduokite, kad šiomis dienomis nebūtų

vienodų kelių eismo taisyklių, bet daug įvairių. Savo automobiliu nesugebėtume pravažiuoti daugeliu gatvių.

O religijų srityje romėnai laikėsi pagarbaus ir atsargaus santykio, suvokdami, kad jos labai greitai gali virsti rimta problema.

Ir šiuo požiūriu Šiaurės Afrika pateikia įdomų pavyzdį. Romėnai nieko neprimeta, bet turi protingą požiūrį, leidžiantį vietos religijoms ir toliau gyvuoti su iki tol buvusiomis apeigomis ir ceremonijomis. Pakanka padaryti taip, kad atrodytų kaip „romėniškos“. Taip, pavyzdžiui, vietos dievas įgyja romėnišką vardą. Pūnų dievas Baalas gavo Saturno vardą, deivė Tanit tapo dangiškąja Junona... Religija nepakito, ji tik buvo „perkurta“, kad atrodytų... romėniška.

Romėnų Obama

Ar Romos imperijoje egzistuoja rasizmas? Matant visus šiuos įvairių bruožų žmones, sėdinčius Leptis Magnos teatre šalia, atsakymas būtų – ne. Iš tikrųjų kalbant apie tautiškumą, romėnai įgyvendino turbūt pačią didžiausią istorijoje integraciją. Dėl odos spalvos nediskriminuojama. Kaip kad šiandien niekas nediskriminuoja futbolininko ar lėktuvo piloto dėl plaukų spalvos – šviesūs ar tamsūs, jokio skirtumo, svarbu, kad gerai mokėtų atlikti savo darbą. Romos imperijoje yra taip pat.

Vienintelė diskriminacija pagrįsta socialiniu lygiu, kuriam asmuo priklauso, ir turimais pinigais... Ir tai žiauri diskriminacija.

Pavyzdžiui, kad taptum senatoriumi, reikia turėti mažiausiai milijoną sestercijų ir nuosavybės.

Romėnų visuomenė yra daugiatautė, kadangi nugalėtuosius

integruoja, jų nediskriminuoja, nenustumia į pakraščius. Romėnai ne tik nežino, kas yra rasizmas, bet ir vertina etninę įvairovę kaip turtą, kadangi tai padarinys visuomeninių ir ekonominių mechanizmų, laiduojančių romėnų civilizacijos ateitį. Tai labai įdomus bruožas.

Imkime dar kartą Šiaurės Afrikos pavyzdį, jei jau esame čia, Leptis Magnoje. Romėnai leidžia afrikiečiams turtėti, siekti sėkmės ir užimti pačius aukščiausius valdžios postus. Žinoma, pagrindinė sąlyga, kad jie taptų Romos piliečiais.

Afrikietis turi tokią pačią galimybę tapti imperatoriumi kaip italikas ar galas. Ir taip atsitiko. Jei jums teks pamatyti garsų paveikslą, vaizduojantį Septimijų Severą su visa savo šeima, tikra tų laikų „šeimos nuotrauka“, jus nustebins jo odos spalva – ji labai tamsi. Beveik galime jį laikyti Romos imperijos Obama. Bet niekas nieko nesakė apie jo odos spalvą. Nei apie faktą, kad lotyniškai kalbėjo su labai stipriu afrikietišku akcentu. Jo sesuo iš viso nemokėjo lotynų kalbos ir buvo pasiųsta namo, kadangi Romoje visi iš jos šaipėsi.

Ir vis dėlto Septimijus Severas buvo vienas iš didžiausių Romos imperatorių, mokėjęs ginti sienas ir valdyti imperiją daug geriau nei kiti jo kolegos „europiečiai“.

Žodžiu, Romos imperija sugebėjo iškelti afrikietį į pačias aukščiausias pareigas. Būtent dėl to, kad veikė sistema, atsiverianti nukariautoms ir valdomoms tautoms ir priimanti jų kultūrą. Tuo požiūriu ji labai skiriasi nuo vėlesnių imperijų, tokių kaip anglų, prancūzų ar ispanų, kurios užkariautų teritorijų tautų atstovams neleisdavo užimti aukštų pareigų.

Pavyzdžiui, niekas niekada nematė Kenijos gyventojo su Anglijos karūna ant galvos nei perujiečio su Ispanijos karaliaus karūna, nei polineziečio, karūnuoto Prancūzijos karaliumi.

Romos imperijoje taip buvo ne kartą. Pats Trajanas buvo istorijoje pirmasis imperatorius ne italikas – jis gimęs Ispanijoje.

Kad suprastume, koks veiksmingas buvo šis mechanizmas – amžiaus, kurį tyrinėjame, pabaigoje, trečdalis Romos senato buvo afrikiečių kilmės, galbūt būtent dėl regiono klestėjimo ir turtų. Niekas nieko jiems nesakė dėl odos spalvos...

Sestercijus pereina į kitas rankas

Parfumeris stebi kiekvieną teatro spektaklio pokštą, stebisi specialiaisiais efektais ir pabaigoje ploja su tūkstančiais kitų žiūrovų, kol nusileidžia uždanga. Arba, tiksliau, pakyla uždanga... Taip, Romos laikais teatrai turėjo užuolaidą, scenos priekyje pakylančią viršun kaip širma traukiant požeminiam mechanizmui.

Kitą dieną parfumeris eina į uostą atsiimti prekių. Nesunku atpažinti jo partnerio iš Egipto laivą. Jo burė oranžinė, ant pirmagalio nupieštos akys nelaimėms nubaidyti – jos mėlynos ir gerokai didesnės negu kitų laivų. Bet pirmiausia – lengvai atpažįstamas pats egiptietis. Tai lieknas vyriškis ilgais garbanotais plaukais ir giliomis juodomis akimis. Jis dėvi tik baltą sijonėlį, taigi jo kūno raumenys puikiai matomi, įskaitant kas žingsnis susitraukiantį preso „vėžlį“.

Kai sumokama už prekes, mūsų sestercijus pakeičia savininką. Netrukus išplauksime. Kryptis? Egipto Aleksandrija.

Egiptas

SENOVĖS TURISTAI

Kelionė į Egiptą

Leptis Magnos uostas pamažu nutolsta už mūsų nugaros. Šio miesto laukia įdomus likimas. Dar ilgai bus turtingas ir spindintis, paskui, pasigirdus pirmiesiems imperijos žlugimo traškesiams ir įsiveržus barbarams austurianams, bus greitai paliktas jo gyventojų, nes yra pernelyg pažeidžiamas.

Leptis Magna ir kiti panašūs miestai išaugo romėnų globalizacijos sąlygomis, ji juos nulipdė prekybai ir visuomeniniam gyvenimui. Taigi, panašiai kaip Niujorkas, neturi sienų ar gynybinių statinių.

Galiausiai pabėgo visi, ir į tuščią miestą atvyko apsigyventi nedidelės grupelės laukinių iš žemyno gilumos. Pagalvokite, prie jo paminklų, tapusių medžioklės vietomis, randama strėlių antgalių. Lyg „atsukus istoriją atgal“ civilizacijos amžiai subyrėjo į dulkes. Atmosfera kaip filme „Day After“. Bet galiausiai ir šių grupelių neliko. Taip Leptis Magna tapo miestu vaiduokliu. Įsivaizduokite apleistas kolonadas, kur švilpia tik vėjas, teatrą, kurio nišose peri plėšrūs paukščiai, tuščias parduotuves, namus

atidarytomis durimis, didingas termas, kitados triukšmingas, dabar apgaubtas tylos... Ir dar nuostabiose mozaikose pavaizduotas ryškiaspalves scenas, laimingus veidus ir žvilgsnius, vis labiau pradingstančius po smėliu...

Tikrasis nugalėtojas, išties, bus dykuma. Pamažu viską palaidos. Atskirose vietose miestas bus padengtas 12 metrų smėlio sluoksniu.

Bet smėlis išgelbėjo miestą nuo plėšimų. Dienos šviesą išvys tik XX a. – italų archeologai atrado jo palaidotą grožį. Šiandien Leptis Magna yra viena iš gražiausių lankytinų archeologinių kasinėjimų vietų, tikri „marmuriniai Pompėjai".

Kitos kelionės dienos ramios. Laivas buvo sustojęs Berenikės mieste ir Apolonijoje Kirenaikoje, kol galiausiai vieną vakarą žemai horizonte pastebime žvaigždę. Pirklys egiptietis ją mums rodo – tai ne žvaigždė, tai vienas iš senovės pasaulio „septynių stebuklų". Tai Aleksandrijos švyturio šviesa.

Septintasis senovės pasaulio stebuklas

Tai, ką matome, tiksliai atitinka Poseidipo, graikų poeto, gyvenusio Aleksandrijoje III a. prieš Kristų, aprašymą:

> ...danguje išsiskiria bokštas, matomas iš begalinio atstumo. Gilioje naktyje jūreivis matys didelę liepsną, degančią jo viršūnėje.

Pamatę švyturį jūreiviai taria šventus padėkos žodžius. Taip, jis skirtas šviesos dievybei, tokiai kaip Dioskūrai Kastoras ir Poluksas. Taigi, pamatyti jį reiškia dievų palankumą, jie mums siunčia draugišką ženklą...

Iš tikrųjų, kalbant kiek racionaliau, tai aleksandriečių išmaniųjų technologijų, prarastų ištikus viduramžių griūčiai, rezultatas.

Tai nėra paprasčiausiai indas su aliejumi, uždegtas bokšto viršuje. Labai didelė tikimybė, kad šviesą atspindi lenkti labai blizgantys bronziniai skydai – jie veikia kaip paraboliniai veidrodžiai ir iki horizonto koncentruoja šviesų spindulį. Taip švyturio šviesa matoma net iš 48 kilometrų atstumo! Tai liudija istorikas Juozapas Flavijus.

Ir tai ne viskas – iš aprašymų žinome, kad švyturio viršūnė yra cilindrinė, o tai leistų manyti, kad skydai sukasi aplinkui šviesos šaltinį, lygiai kaip policijos ar greitosios mašinų švyturėliuose. Dėl to spindulys „sukasi“ ir paliečia visą horizontą beveik 50 kilometrų nuotoliu. Ar galėtų šviesti toliau? Iš tikrųjų, 50 kilometrų – tai atstumas, už kurio jau žemės linkis neleidžia matyti maždaug šimto dvidešimties metrų aukščio švyturio.

Kitą dieną pagaliau įplaukiame į uostą.

Švyturys viešpatauja prie jo vartų. Jis baltutėlis ir įspūdingas. Kaip jis atrodė, šiandien žinome iš monetų, nukaltų Aleksandrijoje valdant įvairiems imperatoriams (ir Trajanui taip pat), ir iš mozaikų, lempų, net stiklinių dirbinių, rastų Bergame, Afganistane.

Bokštas sudarytas iš trijų dalių. Žemiausioji yra masyvus kvadratinis 60 metrų aukščio bokštas, keturiuose kampuose stovi paauksuotos, į dideles kriaukles pučiančių tritonų statulos. Tada – aštuonkampis kiek siauresnis bokštas ir galiausiai cilindrinis bokštas, ant jo kupolo viršaus užkelta auksinė statula – tai Helijas, Saulės dievas (graikų laikais čia buvo Dzeusas Soteras, tai yra Jupiteris gelbėtojas, arba Poseidonas).

Kadangi krantas nuolaidus, švyturys tampa dar ir vertingu atskaitos tašku norint išvengti netoliese tykančių smėlio seklumų.

Artėdami prie švyturio, pastebime sienoje statmeną langų eilę – viduje gyvena nedidelė prižiūrėtojų, administracijos ir sargybos bendruomenė, nes jis strategiškai svarbus. Užbaikime tuo, kad galime jį laikyti didžiausiu senovės „dangoraižiu", jį pranoksta tik Cheopso ir Chefreno piramidės.

Anot senovės aprašymų, Aleksandrijos švyturys turėjo siekti, kaip jau sakėme, 120 metrų aukščio. Tai reiškia, kad jis prilygsta keturiasdešimties aukštų pastatui.

Aleksandrijos švyturys buvo ilgai naudojamas senovės stebuklas – pastatytas apie 208 m. prieš Kristų buvo naudotas daugiau nei tūkstantį tris šimtus metų. Vėliau, viduramžiais, musulmonai paskutinį aukštą pavertė mečete. Dar vėliau du žemės drebėjimai iš eilės – 1303-iaisiais ir 1323-iaisiais – pagaliau užbaigė jo, kaip jūrininkų orientyro, darbą. Pagaliau švyturį nugriovė Egipto sultonas Kaitbėjus, norėdamas pastatyti tvirtovę.

Paskutinė įdomybė – bokštas buvo pastatytas Faro saloje, priešais Aleksandrijos uostą, nuo tos salos ir gavo vardą. Šis vardas buvo vartojamas visoje Viduržemio jūroje apibūdinti tos pačios paskirties bokštams – iki pat mūsų dienų. Taigi, kai vartojame žodį *faro**, nejučiomis paminime šį senovės stebuklą.

* Švyturys (*it.*).

Egipto Aleksandrijos gatvėmis

Įplaukti į uostą nėra paprasta – tik siauras tarpelis šalia įspūdingo švyturio. Savo akimis matome tai, ką pasakoja Juozapas Flavijus perspėdamas jūreivius – tarpelyje kyšo uolos, jūra visada banguoja, kadangi bangos vienoje pusėje lūžta prie švyturio salos, o kitoje – prie molo. Išties, mūsų laivas labai siūbuoja, bet žmonės denyje pripratę, žino, kad reikia įplaukti ypatingai pasukus. Taip ir daro. Ne ką trukus vanduo visiškai nurimęs.

Reide stovi daugybė inkarą išmetusių laivų. Praplaukiame pro du iš jų ir pastebime vandenyje vyrus, neriančius tam tikrais tarpais. Kiekvienas juosmenį apsirišęs virve – antras galas jiems iš laivų padedančių vyrų rankose. Tai nėra kempinių gaudytojai, juos vadina keistu vardu *urinatores* (nuo žodžio *urino*, tai reiškia „nardyti po vandeniu“)...

Tai mūsų narų pirmtakai. Šie žmonės sugeba ilgiau sulaikyti kvapą, jie pasitelkiami labai įvairioms, bet visuomet pavojingoms užduotims – karinėms operacijoms prieš priešų laivus (kaip koviniai narai) arba atrasti nuskendusias prekes. Tai dabar ir stebime.

Laivas nuskendo kelių metrų gylyje, ir *urinatores* traukia jo amforų krovinį. Šioje epochoje nėra ne tik deguonies balionų, nėra nei kaukių, nei vamzdelių, viskas daug sudėtingiau.

Praplaukdami matome, kaip vienas iš narų išnyra šalia mūsų laivo. Tai tvirto sudėjimo ir ryžtingos veido išraiškos vyras. Žiūri, kaip mes plaukiame ir sveikina plačiai šypsodamasis. Paskui keliskart giliai įkvepia ir vėl panyra.

Muitinės pareigūnų patikra visuomet yra problema. Dar ir dėl to, kad neišvengiamai reikia ką nors padovanoti. Bet pagaliau jaunas egiptietis pirklys išsivaduoja iš muitininkų priekabių,

jie praleidžia visas prekes, daugiausia tai amforos su aliejumi iš Leptis Magnos.

Sukrovęs viską į savo sandėlius, pagaliau yra laisvas eiti kur nori, tad pasuka į šurmuliuojančias Egipto Aleksandrijos gatves.

Po kelių minučių vėl esame didelio miesto minioje. Bet tai ne bet koks miestas. Iš tikrųjų Aleksandrija yra antras po Romos pagal svarbą miestas imperijoje (trečiasis yra Antiochija ant Oronto upės krantų, Sirijos provincijos sostinė). Įkurtas Aleksandro Didžiojo, jis tapo tikru senovės megapoliu. Atmosfera ir chaosas jo gatvėse tvyro tokie patys kaip Romoje.

Vis dėlto kai kuo šios gatvės skiriasi nuo Romos – žmonėmis: čia tikrai gali sutikti bet ką. Ne tik bet kurios Viduržemio jūros vietos gyventojų, bet ir, taip sakant, „užsieniečių“ – etiopų, arabų, indų, persų jūreivių ir pirklių. Yra net užsieniečių kvartalų, panašių į tuos, kokie bus Bizantijoje ar Venecijoje viduramžiais ir vėliau.

Išties, Aleksandrija tam tikru požiūriu yra imperijos „uostas“ dėl savo jūrinių kelių į Indiją ir Afriką. Įspūdis, lyg būtum atsidūręs „Žvaigždžių karų“ filmo tarpplanetinėje stotyje... Sutinkame įvairiausių veidų, drabužių ir kalbų. Štai, pavyzdžiui, tamsiaodis labai subtilių veido bruožų indas pirklys. Netrukus praeina aukštas ir atsipalaidavęs baltadantis etiopas. Kitas veikėjas tikrai juokingas. Tai pirklys iš Artimųjų Rytų, mažas ir storas žmogus, apsimaustęs pirštus žiedais, vilki egzotišką tuniką. Gyvai mostaguoja kalbėdamasis su pardavėju – sulig kiekvienu judesiu drabužių klostėse šmėkščioja jo trumpos rankos ir tai atrodo juokingai.

Tylūs, aukšti ir didingi praeina du nubiai su baltomis antkaklėmis, šokčiojančiomis ant tamsios odos. Primena dvi per minią judančias uolas. Neturi nė lašo riebalų, kiekviename žingsnyje

matyti, kaip juda jų raumenys. Mus apsupa stiprus prieskonių kvapas. Sustojame – dešinėje parduotuvė, siūlanti daugybę įvairiaspalvių krūvelių. Savininkas šalia pritūpęs demblio gabalu kaip vėduokle vaiko nuo prekių muses.

Aplinkui mus labai daug parduotuvių, jos parduoda viską. Labiausiai stulbina spalvos – tiek spalvotų audinių. Ištiesiame ranką ir pabandome juos paglostyti: kai kurie šiurkštūs, bet vienas audeklas ypač švelnus. Tai šilkas. Kaip jau turėjome progos paminėti, šios gatvės yra geriausia vieta aplink visą Viduržemio jūrą pirkti iš Kinijos atgabenamą šilką, čia jo didelis pasirinkimas ir geriausia kokybė.

Stabtelime prie kampo po portiku ir stebime keistą sceną – stovintis žmogus ant žemės sėdinčiam raštininkui diktuoja laišką. Stačiojo vardas Hilarionas, tai vargšas darbininkas, imigravęs iš kaimyninio Oksirincho miesto, gerokai mažesnio už Egipto Aleksandriją, jis kenčia nuo praeities paveldo – chroniško skurdo ir paplitusio neraštingumo. Prieiname ir pabandome žvilgtelėti į laišką – tai pranešimas seseriai, vardu Alis, greičiausiai nėščiai. Jai rašo, kad jei gims berniukas, turėtų jį pasilaikyti, o jei mergaitė, turi jos atsikratyti, tai yra palikti ją taip, kad kas nors pasiimtų... Tai būdinga šiam Egipto kaimo pasauliui. Visa tai dar kartą patvirtina, kokia įvairi savo žmonėmis ir tradicijomis yra Romos imperija. Šis laiškas bus rastas archeologų (bet nesužinosime, gimė berniukas ar mergaitė...).

Netrukus dėmesį patraukia šiurkštūs riksmai. Tai žuvų pardavėja. Ji labai vulgari, nepraustaburnė, o atvirai nešvankūs jos šūksniai, tariami su stipriu ispanišku akcentu, paverčia ją tikru personažu, daugelis sustoja jos pasiklausyti. Šio miesto gatvių scenos „spektaklyje“ ji turi savo vaidmenį.

Egipto Aleksandrijos prostitutė

O mūsų sestercijus, kur jis dabar? Kartu su jaunu egiptiečiu pirkliu, dabar peršokusiu purvo balą ir pasukusiu į skersgatvį. Visur čia tik suplūkta dulkėta žemė, plokštėmis kaip Leptis Magnoje niekas neišklota.

Jaunuolis praeina pro užeigą ir pasuka link atvertų durų, į kurias atsirėmusi mergina, ji iš visų pusių apžiūrinėja savo nagus.

Jos drabužiai pusiau perregimi, aiškiai matyti krūtys su dideliais tamsiais speneliais, tarsi to nepakaktų, prapjautos plačios prorėžos, kad geriau būtų matomas kūnas. Rodo savo „prekę“ lygiai kaip mūsų anksčiau sutiktas prieskonių pardavėjas...

Mergina vardu Nikė (graikiškai – pergalė), ji prostitutė. Vos tik išvydusi jaunuolį pasukant už kampo, išsyk suprato, ko iš jos tikisi. Bet ji ne viena. Viešnamyje dar penkiolika merginų.

Jaunuolis prieina ir nusišypso, pasiklausia, ar ji laisva, ar jau turi klientą, visai neklausia paslaugos kainos. Matyt, jūroje praleido daug dienų... Mergina tingiai nusišypso ir įeina į pustamsį koridorių. Patalpos paprastos, apsilupinėjusios sienos dėmėtos ir išpaišytos grafičiais. Šis viešnamis iš esmės yra ilga ir siaura patalpa, čia daug kambarėlių kairėje ir dešinėje. Mažai šviesos, tvyro uždaros patalpos kvapas, bet labiausiai trikdo garsai. Kiekvienas kambarys atitvertas užuolaida. Ji, žinoma, pridengia nuo nekuklių žvilgsnių, bet visiškai neapsaugo nuo garsų. Girdėti sunkus alsavimas, kartais ritmingas klientų šniokštavimas, palydimas apsimestinių prostitučių dejonių.

Jaunuoliui visa tai nekelia rūpesčių. Apkabina merginą per liemenį ir švelniai ją stumteli į kambarėlį. Suteneris, viešnamio savininkas, pritariamai linkteli koridoriaus gilumoje. Matyti tik iš tamsos išnyrantis jo veidas, apšviestas šviesos blyksnio. Jie

pasimylės ant paprasto šiaudais kimšto čiužinio, numesto ant mūrinės lovos. Vyriškio geismas akivaizdus. Mergina užtraukia užuolaidą ir nusirengia. Šiandien tai jau aštuntas klientas...

Kaip tampama prostitute

Viešnamių prostitutės sąvadautojų yra engiamos. Tai labai jaunos merginos ilgais garbanotais plaukais, Viduržemio jūros veido bruožų, jų dažniausiai pageidauja klientai, nes jos laikomos labai seksualiomis.

Bet kaip romėnų laikais tampama prostitute? Dauguma prostitučių yra vergės arba buvusios vergės.

Kartais jos labai jaunos paimamos iš gatvės, ten, kur gimdytojai palieka nenorimus vaikus (pamestinukai), arba būna pagrobtos, kaip tai nutinka šiandien merginoms iš Rytų. Paskui jos parduodamos vergų turguje – didžiausi ir gausiausi yra Graikijoje, pavyzdžiui, Delo saloje. Kaina? Pastebimai kinta atskirais atvejais. Marcialis savo „Epigramose“ (VI, 66) kalba apie merginą iš Suburos, parduotą už 600 sestercijų (apie 1200 eurų), bet kartais kainos yra daug didesnės. Senovės tekstai pasakoja, kad imperatorius Heliogabalas įsigijo labai gražią vergę už astronominę 100 000 sestercijų (tai yra 200 000 eurų) sumą. Bet jis buvo imperatorius ir galėjo sau leisti...

Merginą nusiperka suteneris ir ji atsiduria viešnamyje. Dažnai jos karjera prasideda apie keturioliktus metus, kartais ir anksčiau.

Tačiau retsykiais, jei mergina labai graži, gali išvengti viešnamio ir tapti aukšto lygio „palydove“. Eidama dirbti pas pasiturinčius klientus.

Kita labai liūdna prostitucijos priežastis yra skurdas. Dažnai patys tėvai stumia merginas į prostituciją. Tik tai laisvos pilietės, o ne vergės ar atleistinės.

Bet taip būna ne visada. Laisvi piliečiai, užsiimantys prostitucija viešnamiuose, priklauso ir aukščiausiems luomams!

Tai savotiškos laisvosios prostitutės. Paprastai jos yra našlės arba netekėjusios moterys. Išties, nėra pernelyg daug amatų, kurių moterys galėtų imtis (rankdarbiai, papuošalų gamyba, audimas ar smulkioji prekyba), kad galėtų išgyventi, ypač jei turi vaikų. Taigi praradus sutuoktinį ar tėvus laisvai moteriai prostitucija yra vienintelis būdas užsidirbti pragyvenimui.

Tačiau yra rizika – neretai tos prostituciją pasirinkusios nelaimingos moterys baigia palūkininkų rankose ar pas tuos pačius sąvadautojus, kurie jas priverčia gyventi vergystės sąlygomis.

Nepaisant šių pavojų, daugeliui moterų prostitucija vis dėlto atrodo patogiausia ekonominiu požiūriu, palyginti su normaliu darbu. Paprasta aritmetika akivaizdžiai parodo, kodėl. Vieno karto įkainis yra du ar trys asai. Manykime, kad buvo santykiaujama penkiskart per dieną (vergės klientų turi daug daugiau), tuomet žemo lygio prostitutė tokiame mieste kaip Roma gali uždirbti net 15 asų per dieną. Atskiriame trečdalį pinigų sąvadautojui, jai lieka 10 asų. Tai daugiau nei aštuoni, kuriuos uždirba, pavyzdžiui, audėja per darbo dieną.

Žinoma, kalbame apie žemiausius prostitucijos lygius. Jos galėjo uždirbti ir didesnes sumas. Ką tai atitinka kalbant šiuolaikinėmis sąvokomis? Sunku pasakyti. Šioje knygoje nustatėme tokį keitimo kursą Trajano laikams – vienas sestercijus lygus dviem eurams, tai atrodo panašu į tikrovę. Jeigu taip yra, tuomet lytiniai santykiai romėnų laikais kainuoja maždaug eurą (asas yra vertas apie ketvirtį euro). Tai labai nedaug šiems laikams,

bet ir aniems taip pat – tiek galima sumokėti už taurę vyno. Ir nelabai gero.

Galbūt tai dar vienas būdingas romėnų epochos bruožas. Imperijos gyventojų pramogos ir „pamatiniai" poreikiai kainuoja nedaug: duona, net veltui dalijama Romoje, vynas (tik jis vis tiek turi būti skiedžiamas ir todėl jo kaina prieinama), keturkinkių lenktynės, termos (ketvirtis sestercijaus), o dar ir seksas yra visai įperkamas.

Jaunas egiptietis susitvarko tuniką. Nusišypso merginai ir duoda jai net sestercijų. Buvo puiki. Moteris šaltai nusišypso. Po akimirkos vaikinas patraukia užuolaidą ir pradingsta gatvėje. Mergina eina apsiprausti koridoriaus gale. Apžiūri jauno pirklio duotą mūsų sestercijų. Pirštų pagalvėlėmis čiuopia iškilumus, įrašus. Kažin, iš kur atkeliavo ir kas jį turėjo rankose – galvoja. Ji nežino nepaprastos šios monetos jau patirtos istorijos.

Paskui grįžta prie viešnamio durų – neturi laiko net užsimesti permatomos tunikos, jau pasirodo naujas klientas. Tai storas vyras. Ji pažvelgia į sąvadautoją, tasai linkteli – kitos merginos užimtos ir naujas klientas nori jos. Mergina vėl nusišypso ir patraukia užuolaidą. Vyro rankos jau liečia jos kūną...

Senovės turistas

Anksti kitą rytą į viešnamį įeina vyras – aukštas ponas žilstelėjusiais plaukais. Palyginti su kitais klientais, jis labai švelnus ir rūpestingas. Gerbia merginą ir tarp pasimylėjimų su ja kalbasi. Užtrunka ilgiau nei kiti ir mergina pirmą kartą jame mato asmenybę, o ne tokį pat beveidį klientą kaip visi kiti. Jis ne iš

Egipto Aleksandrijos, graikas. Vyras už paslaugą sumoka denarą ir grąžos, be kitų monetų, gauna ir mūsų sestercijų. Kai išeina, paplekšnoja merginai per skruostą, nusišypso ir dingsta skersgatvyje. Mergina žiūri, kaip jis tolsta, nežino kodėl, bet jaučia, kad prisimins jį ilgai... Jis vienintelis su ja elgėsi žmoniškai ir pagarbiai... Žodžiu, kitoks vyras nei kiti. Bet kas jis toks?

Dabar graikas vėl miesto gatvėse. Jis ne jūreivis, ne pirklys, ne kareivis. Jo manieros labiau rafinuotos. Jis... turistas. Ar yra turistų romėnų laikais? Taip, bet jų tikrai mažai. Paprastai tai intelektualai, kartais gydytojai, pareigūnai, keliaujantys darbo reikalais, ir šiaip žmonės, besidomintys kultūra. Ir, žinoma, turintys kišenėje pinigų... Įdomu tai, kad, norint sutikti turistų, reikia atvykti būtent į šią imperijos sritį.

Turistai senovėje išties labiau renkasi rytinę Viduržemio jūros dalį, ne vakarinę. Kodėl? Priežastis paprasta. „Meno miestai" yra heleniškame ir egiptietiškame pasaulyje. Visa, kas yra Vakarų Europoje, į vakarus nuo Apeninų pusiasalio, nelabai įdomu – tai nauji miestai, be istorijos ir be įžymių paminklų. O Rytuose yra „visko" – nuo mitologijos iki istorijos.

Jei turėtume „suklasifikuoti" mėgstamiausias turistų vietas, pirmoji būtų Graikija, tada – Mažoji Azija (šiuolaikinė Turkija) ir Egiptas. Tais laikais jie turėjo egzotišką tolimos vietos skonį. Kaip mums Tolimieji Rytai. O kokie šiose vietose buvo paklausiausi maršrutai? Vedantys per Graikiją, į Delo, Samotrakės ir Rodo salas ir toliau į rytinius Viduržemio jūros krantus. Mažojoje Azijoje vykstama į Efesą, į Knidą – žavėtis nuostabia Praksitelio kurta Afrodite. Bet dažniausiai važiuojama į Troją (kaip ir šiandien) pamatyti tų vietų, kur yra seniausios šaknys – dėl Enėjo, palikusio miestą liepsnose, kad atvyktų su nedaugeliu išsigelbėjusiųjų prie Lacijaus krantų, kur davė

pradžią palikuonims, vėliau savo giminėje išvydusiems ir Julijų Cezarį. Todėl Troja Romos laikais džiaugiasi didžiulėmis privilegijomis, ne paskutinė tarp jų yra mokesčių lengvatos, būtent dėl to, kad yra laikoma Romos „paveldu". Ir Romos laikais tai yra pilna lankytojų ir kankintojų gidų vieta. Tokios labiausiai lankomos senovės keliautojų vietos, prie kurių reikia pridėti kai kurias Sicilijos vietas (daugeliui turistų prieš du tūkstančius metų užkopti į Etną yra toks pat išbandymas kaip šiandien į Kilimandžarą).

Bet vis dėlto mėgstamiausia visų turistų lieka Roma. Jos apžiūrėti atvykstama iš visų imperijos kampų. Lankytinų vietų, kaip matėme, netrūksta.

O kur kaip turistai vykdavo Romos gyventojai? Į juos lekia Plinijaus Jaunesniojo strėlės. Jis priekaištauja turistams, kad keliauja toli į rytus, kad atrastų didelių ir tolimų šedevrų, nekreipdami dėmesio į tai, ką turi greta namų: „Mes keliaujame keliais ir jūromis pamatyti tai, į ką nė nežvilgtelime... Mes vertiname tai, kas toli, ir liekame abejingi tam, kas šalia..." Iš esmės tai tipiškas šiuolaikinis elgesys, būdingas jau ir prieš du tūkstančius metų...

Baigdami šį nukrypimą apie turizmą, galime pasakyti, kad romėnai visiškai nekreipė dėmesio į kai kurias šiandien turistų labai mėgstamas vietas, pavyzdžiui, Afriką ir Indiją. Romėnų laikais jos buvo per toli, o kelionės pernelyg pavojingos. Taigi jos buvo labiau pirklių, o ne turistų tikslas.

Graikas turistas atėjo į viešnamį lygiai taip pat kaip lankė daugelį Egipto Aleksandrijos įžymybių. Tai kiekvieno lankytojo kelionės „paketo" dalis. Kitos lankytinos vietos yra Aleksandro

Didžiojo kapas, Serapido šventykla, garsioji biblioteka... Na, dar vietos naktiniai kvartalai, Aleksandrijos senamiestis, sekso kvartalai (kuriuos mūsų graikas turistas ką tik išbandė).

Egipto Aleksandriją nepaprasta paverčia „pinigų troškimo“ ir kultūros derinimas. Gatvėse nedidelės keliaujančių muzikantų grupės visada patraukia daug žmonių. Tikrai, šis miestas pilnas pirklių, prostitučių ir jūreivių, bet taip pat tai muzikos mėgėjų miestas. Ekspertai ir senovės šaltiniai mums sako, kad net patys skurdžiausi ir beraščiai žiūrovai įstengia sumokėti už neblogo lygio cetros muzikantų pasirodymus. Šiuo požiūriu Egipto Aleksandrija kiek primena Parmos operą, kur aistruolių ir ekspertų yra visuose lygiuose, o patys griežčiausi sėdi galerijoje...

Kylame Nilu

Graikas turistas priklauso filosofų grupei, kuri po keleto dienų susitinka dideliame laive, kad pakiltų Nilu ir aplankytų jo nepaprastas vietas. Juk ir romėnų laikais Egipto paminklai buvo laikomi „senove“. Ramzis II gyveno tūkstantis trys šimtai metų prieš Trajaną.

Lionelis Cassonas atskleidžia daug detalių šio turistinio maršruto – tokio panašaus į dabartinius, kad galima sutrikti.

Iš tikrųjų tai labai patogi kelionė. Taip, dar nėra sraigtų ir variklių, padedančių kilti Nilu prieš srovę, kaip šiuolaikiniuose kruizininiuose laivuose. Bet naudojamasi kitu, gamtos dovanotu varikliu – vėjais. Plaukiant į Nilo aukštupį pakeliamos burės ir naudojamasi vėjais, dažniausiai pučiančiais į pietus, „prieš srovę“, o leidžiantis Nilu pakanka leistis nešamam jo srovės...

Šiomis dienomis kylant upe trūksta tylos, vandens teškenimo, vėjyje plazdančios burės, į laivo bortą besiremiančio irklo girgždesio ir jo plekšėjimo vandenyje...

Lydima šių „fono garsų", turistų grupė kyla Nilu ir praplaukia netoli savotiško „žvėryno" vandenyje ir nendrynuose, kur atvežti iš Indijos vandenyje stovi raganosiai, laukdami, kol bus pagauti ir išsiųsti į Romą, į Koliziejų.

Privalomas sustojimas Memfyje, iš čia vykstama aplankyti piramidžių. Graikas filosofas dar gali žavėtis tuo, ko mes nebematome – piramidės nepaliestos, jų nugludintas paviršius žėri (šiandien ši danga matoma tik Chefreno piramidės viršūnėje).

Nedidelę grupę filosofų stebina ir linksmina Busirio kaimelio vaikinai, drąsiai už keturis skatikus stulbinamu greičiu užkopiantys glotniomis piramidžių sienomis.

Bet dar įspūdingesnis reginys – šventasis jautis Apis, gyvas dievo Ptacho (arba Ozirio) įsikūnijimas. Jį galima apžiūrėti Memfyje, senuose šventyklų pastatuose.

Turistai ir keliautojai Egipte gali grožėtis ne tik šiuo šventuoju gyvuliu. Vėl išplaukę, atvykstame į kitą religinį centrą, kur galima pasiūlyti valgio šventajam krokodilui, dievo Sebeko įsikūnijimui. Šis šventasis centras įsikūręs Fajume, pagrindiniame provincijos – vieno iš Egipto, taigi ir imperijos, aruodų – mieste. Išties, čia labai daug ūkių ir pasėlių. Į laivą įkopia trys vietos moterys ir du vaikinai. Toliau keliaus su mumis. Jie vyksta į šventę, todėl yra labai pasipuošę.

Stebime naujus atvykėlius, kadangi jie mums padeda susidaryti įspūdį, kaip Romos imperijos laikais atrodė egiptiečiai. Jie visiškai nepanašūs į šiandieninius migracijų ir tautų maišymosi palikuonis – labai ryškių Viduržemio jūros veidų bruožų, dažnai tamsaus kūno. Šiandien šiuos egiptiečius galėtume palaikyti

graikais – jų visų plaukai garbanoti, oda šviesi, akys kaštoninės ar žalios, o kai jos juodos – dažnai žvilgsnis gilus, intensyvus, juslingas.

Moterų šukuosenos paprastos, bet prižiūrėtos. Įdomu tai, kad jų antakiai tankūs ir kartais net susilieję virš nosies...

Pirmosios, lieknutės ir mažytės, plaukai sudėti tankiomis smulkutėmis garbanėlėmis. Turi porą gražių auksinių svarstyklių pavidalo auskarų su trimis perlų pakabučiais, apie kaklą – elegantiškas juostos formos vėrinys iš baltų perlų tinklelio.

Antrosios plaukai surinkti į mazgą pakaušyje, jo viršuje pritvirtinta auksinė grandinėlė su puošniu auksiniu disku per vidurį. Ji vilki purpuriniais drabužiais, apgludusiais jos liekną ir lankstų kūną.

O trečioji moteris, iš pažiūros vyriausia, gerokai kūningesnė ir žydinti. Tikra matrona. Ji putlaus veido, nosis ilga ir didelė. Į mazgą surinkti plaukai elegantiškomis garbanomis rėmina veidą. Nustebina jos auskarai, juose du dideli vynuogių kauliukų formos ametistai, siūbuojantys kaskart pajudinus galvą, bet labiausiai stulbina auksinė antkaklė, nuo kurios kabo daug mažų, irgi auksinių rutuliukų kekių.

Moterys kalbasi su dviem vaikinais, be abejonės, broliais, labai jau jie visi panašūs, taip sužinome matronos vardą – ji Alinė, bet visi ją vadina Tenos. Tai mandagi ir kilni moteris. Sužinome, kad ji dviejų mergaičių motina. Jie juokiasi ir šaiposi vienas iš kito. Po keleto kilometrų, atvykusios į vietą, mandagiai su mumis atsisveikina ir atsargiai laikydamos pusiausvyrą nulipa trapu.

Žiūrint į jas išlipančias, į jų ilgas tunikas ir stolas, į galvą ateina tik vienas vaizdas: Indija. Jei norite įsivaizduoti, kaip atrodė Romos laikų moteris su savo ilgais drabužiais, prisiminkite indes.

Tai, ką šiandien matėme laive, gali matyti ir kai kurių muziejų lankytojai. Juk šios ponios ir toliau „egzistuoja" moderniaisiais laikais, už tai turime būti dėkingi nepaprastiems portretams, kuriuos jos užsakė, kad pasikabintų namuose (kaip mes kabiname nuotraukas), joms mirus jie buvo uždėti ant jų mumijų.

Dykuma juos puikiai išsaugojo, ir dabar jie rodomi įvairiuose pasaulio muziejuose (Tenos yra Berlyne). Jų labai daug, šiandien jie visi apibūdinami sąvoka „Fajumo portretai": kai kurie tokie realistiški, kad primena nuotraukas. Galėtume juos palaikyti Oliviero Toscani portretais, tik fotografuotais senovėje.

Nereikia ir eiti į muziejus, galite grožėtis jais internete iš savo namų. Tai stiprus įspūdis – tariamai „pažįstami" veidai jums tikrai atrodys jau kažkur matyti. Nuostabu atrasti, kad tokie patys veidai galėtų būti daugelio italų. Tikrai „atpažinsite" kolegą iš biuro, pardavėją iš parduotuvės netoli namų ar buvusį mokyklos draugą...

Bet labiausiai stulbina jų veriantys žvilgsniai. Jie dar „gyvi", priklauso žmonėms, kuriuos būtume galėję sutikti čia, Egipte, Romos imperijos laikais. Kai kuriuos, pavyzdžiui, Tenos, būtent per mūsų kelionę. Ir galbūt laive.

Faraonų kapai

Galiausiai atvykstame į Tėbus (dabartinis Luksoras). Iš čia grupelė leidžiasi į kelionę, kuri ir šiandien traukia milijonus turistų. Keliauja pamatyti faraonų kapų. Gali stebinti, bet šie kapai romėnų laikais jau buvo žinomi ir lankomi. Tai mums pasakoja

ne tik senovės tekstai, bet ir grafičiai, palikti romėnų turistų. Galima pasakyti, kad senovės turizmas rytinėje Viduržemio jūros dalyje, kaip antai Egipte, labiausiai suklestėjo būtent romėnų laikais dėl nusistovėjusios *pax**. Nebebuvo priešų, nebebuvo piratų, taigi nuo I a. po Kristaus galima buvo ramiai keliauti (jeigu neimsime domėn audrų). VII a. po Kristaus atkeliavus arabams šis nepaprastas laikotarpis baigėsi.

Anksti iš ryto persikėlusi per Nilą filosofų grupė pirmą kelio dalį nukanka iki dviejų milžiniškų statulų, stovinčių tarsi kelio, vedančio į Karalių ir karalienių slėnį, sargyba.

Tai dvi septynių aukštų namo aukščio statulos. Vaizduoja faraoną Amenofį III, vieną iš galingiausių, valdžiusį apie 1400 m. prieš Kristų. Bet romėnai (ir graikai prieš juos) yra įsitikinę, kad vaizduoja mitologinį Memnoną – Auroros sūnų, etiopų karalių, atvykusį į Troją su savo kariuomene padėti trojėnams, bet Achilo nužudytą. Romėnus klaidino faktas, kad statulos neturi veidų. Žemės drebėjimas jas apgriovė. Matyti tik sėdintis soste beveidis personažas. Kad tai Auroros sūnus, juos įtikina gaili dejonė, sklindanti iš statulų, kai jos kiekvieną rytą švintant atsigręžia į motiną, pačią Aurorą... Tiesą pasakius, tai vyksta, kai saulė jau būna pakilusi, bet tai smulkmena...

Graikų filosofų grupė sustoja priešais dvi statulas. Jie išvyko gilią naktį ir dabar kartu su kitais turistais laukia tinkamos akimirkos. Tuo metu dangus iš juodo virto mėlynu ir už jų nugarų horizontas vis labiau šviesėja. Pagaliau pakyla saulė, savo šviesos žvilgsniu apkabina faraonų ir jų karalienių kapus slepiančius reljefus. Kai kas tyliai šnekučiuojasi. Tuomet visi nutyla. Tuoj ta akimirka. Kaip maldininkai, susidūrę su dviem

---

* Taika (*lot.*).

keistomis pusiau sugriautomis dievybėmis, visi sustoję pusračiu. Galiausiai viena iš statulų ima skleisti keistą garsą. Tai šaiži tonacija, primena muzikinio instrumento stygos skambesį. „Ne itin įdomus švilpimas“, – teigia mums geografas Strabonas. „...garsas labai primena lyros ar cetros stygos skambesį“, – rašo Pausanijas, graikų istorikas, gyvenęs II a. po Kristaus. Visiems tai kalbanti statula. Daugelis, įskaitant filosofus, skeptiški. Ir Strabonas toks buvo: negalėjo paaiškinti garso kilmės, bet liko labai racionalus, „moksliškas“ ir sakė: „...kokiu nors logišku paaiškinimu yra lengviau patikėti, negu manyti, kad garsas sklinda iš tų akmenų...“ (Net buvo klausiama, ar garso neskleidžia pasislėpęs žmogus.)

Išties, didžiausia tikimybė, kad jis ima sklisti tuomet, kai po šaltos nakties akmenį ima šildyti saulė. Bet garso kilmės niekada nesužinosime. Restauracija, atlikta Septimijaus Severo laikais, statulas nutildė...

Šioje vietoje daugelis pasuka atgal, eiti toliau link kapų reiškia įeiti į Karalių ir karalienių slėnio svilinančius tarpeklius. Bet kai kurie tai daro, įskaitant graikų filosofų grupę.

O kuriuos kapus lanko?

Ramzio VI kapą, kurį laiko Memnono kapu. Taip pat Ramzio IV kapą (dėl šios priežasties vėliau tapo krikščionių kulto vieta) ir keletą kitų. Aplanko jų tris ar keturis, ne daugiau.

Iš kur visa tai žinome? Lionelis Cassonas atskleidžia mums būdą, leidusį mokslininkams sužinoti apie daugelio romėnų turistų papročius (ir net jų vardus). Nemažai jų paliko (savanoriškų) pėdsakų. Tai – grafičiai.

Ramzio VI kape jų daugiau nei tūkstantis! Iš viso buvo rasta 1759 grafičiai, įpjauti rėžtuku, 300 parašyta juodu rašalu, 40 – raudonu. Juos skaitant ir siejant atskleista daug detalių.

Kas buvo atskleista? Pavyzdžiui, išsiaiškinta, kad turistai keliaudavo ne po vieną, bet grupėmis (žodžiu, mūsiškės organizuotos kelionės) – tai buvo šeimos, komandiruoti imperijos pareigūnai, kareiviai, intelektualų grupės, pavyzdžiui, filosofai.

Dar šis tas įdomaus – jie atvykdavo iš visur: iš Italijos, Persijos, Mažosios Azijos, Graikijos. Kai kurie net iš Marselio ar nuo Negyvosios jūros. Tai patvirtina, kad faraonų kapai žinomi visoje imperijoje ir dar toliau. Čia lankydavosi kariuomenės pareigūnai, advokatai, teisėjai, poetai, profesoriai, oratoriai, medikai (jų beveik trisdešimt) ir dar filosofai. Žodžiu, tam tikro išsilavinimo lygio žmonės.

Kadangi parašydavo ir datas, galima suprasti, koks buvo „turistinis sezonas“ – nuo lapkričio iki balandžio... Geriausias metas, kai ne taip karšta. Kaip ir šiandien... Iš tikrųjų tai buvo dar ir laikotarpis, kai nutrūkdavo navigacija, tad atsirasdavo ilgesni laiko tarpsniai, kai galima buvo keliauti po apylinkes ir lankytis Egipto gilumoje.

O ką galima perskaityti grafičiuose ir įrašuose? Susižavėjimo kapais ir paveikslais frazes.

„Unikalu unikalu unikalu!“ – parašė kažkas.

„Priekaištauju sau, kad nesupratau įrašų“, – įrėžė kitas, pabandęs iššifruoti hieroglifus.

„Baigėsi mano apsilankymas“, – jam atsiliepia dar vienas...

Kai kurie, kiek nuobodžiaujantys, užrašydavo ir kitokių dalykų. Pavyzdžiui, savo vardų anagramas: *Onipsromse* (*Sempronios*), *Onaysisid* (*Dionysias*). Bet labiausiai savo ironija ir šiuolaikiškumu pritrenkia toks įrašas: „O ar mama žino, kad tu esi čia?“

Link Raudonosios jūros

Kelionė Nilu tęsiasi iki tolimiausių pietinių ribų, iki Asuano. Iki pat pirmojo slenksčio. Filosofų grupelė net nukanka kiek toliau į pietus pasigėrėti Filės šventykla. Bet toliau nevyksta. Romėnai čia dar turi šiokių tokių avanpostų pasienyje, mažų fortų, kur gyvenama ir kvėpuojama nerealioje „Pragaro dykumos" atmosferoje. Tai piečiausi imperijos kariniai postai. Kamuojami kepinančios saulės, paskendę smėlio audrose, atkirsti tolimiausiuose civilizacijos paribiuose. Apie gyvenimą Egipto fortuose liudija kai kurie laiškai, nepaliesti rasti smėlyje. Tai labai primena laiškus iš kito pasienio – šiaurėje, Vindolandoje. Laiškų turinį galima apibendrinti taip: trečdalis – kariniai pranešimai, trečdalis – prašymai, susiję su alumi, ir dar trečdalis – apie moteris... Legionierių gyvenimas pasieniuose ir ledinėje šiaurėje, ir įkaitusiuose pietuose yra toks pats...

Bet tai ne vienintelis panašumas. Prisimenate Vindolandos forto komendanto sūnaus užduotis, atrastas stebuklingai išlikusiuose laiškuose? Turėjo rašyti jam mokytojo diktuotą ištrauką iš Vergilijaus „Eneidos" (IX, 473).

Neįtikėtina, kad maždaug tuo pačiu laikotarpiu, už tūkstančių kilometrų, vyko tas pats. Fajumo smėlynuose, Havaret al Maktoje, buvo atrastas papirusas, kuriame mokinio buvo septynis kartus įrašyta viena frazė. Ir ši frazė buvo iš Vergilijaus „Eneidos", matyt, tuometiniams mokytojams jis buvo „klasikas" – bet šiuokart ji kitokia: *Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae.* („Ne lakonietės dukters Tindarėjo nemielas tau veidas..."*)

* Vergilijus „Eneida" (II, 601). Vilnius, 1989. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas.

Ar Škotijos lede, ar deginančioje Sacharos dykumoje, Vergilijaus buvo neišvengiamai mokomasi...

Filosofų grupė grįžta iš ilgos kelionės ir vėl kelioms dienoms apsistoja Tėbuose, paskui, leidęsi nešami srovės, lėtai grįžta į Aleksandriją. Vienas iš sustojimų yra Kopto miestelyje kiek už Tėbų, jis iškyla ten, kur Nilas daro didelį vingį. Ten sustoja papietauti.

Filosofai susėda prie mažo viešbučio stalo, po pergole. Vaizdas į Nilą nuostabus, pro šalį lėtai plaukia burės. Šalia jų du kareiviai lošia ant stalo kauliukais. Šie kauliukai tikrai neįprasti – jie atsigulusios ant žemės, pasirėmusios alkūnėmis, keliančios prie krūtinės kelius ir praskėtusios kojas moters formos: skaičiai išraižyti ant įvairių kūno dalių. Tai kauliukų *hard* versija, kurios nebuvome matę (jų sidabrinius ir bronzinius pavyzdžius šiandien galima pamatyti Britų muziejuje).

Filosofas į juos žiūri ir šypsosi, paskui pakyla ir eina į mažą parduotuvę nusipirkti gertuvės. Gertuvė tokia pati, kaip ir moderniaisiais laikais, tik iš terakotos ir apsaugota augalinio pluošto mova. Sumoka už ją mūsų sestercijumi. Iš baltabarzdžio senolio gauna grąžos, šis jam nusišypso ir palinki geros kelionės. Grupelė filosofų netrukus pakyla ir grįžta į laivą, diskutuodami įvairiomis temomis ir keldami klausimus, kurie, rodos, neturi atsakymų. O kur dabar keliaus sestercijus?

Praeina dvi dienos, ir prie to paties stalo prisėda galingas stambaus veido vyras. Iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip boksininkas. Jo trumpi plaukai sušukuoti į priekį, visai kaip Trajano. Kai liekna padavėja jam atneša sąskaitą, nusišypso, parodydamas nulaužtą kaplį. Gal ir tikrai jį prarado gavęs smūgį kokiose

kumštynėse. Šis vyras taip pat eina nusipirkti gertuvės. Ir būtent šią akimirką gauna mūsų sestercijų.

Gertuvė jam būtina – jis turi kirsti dykumą. Tai, žinoma, nebus jo vienintelės vandens atsargos, bet turės ją prie savęs. Kiek vėliau jis užlipa ant vienkuprio, ant galvos užsidėjęs šiaudų kepurę ir per petį persimetęs diržą su gertuve. Pajudės su vienkuprių vilkstine, kuri vorele pradeda ilgą kelionę karavanų keliu. Saulė aukštai danguje ir kaitina mūsų sestercijų.

Karavanų kelias, kuriuo vykstame, yra vienas iš vedančių už Romos imperijos ribų, tiksliau – į Indiją... Bet kaip ten keliaujama ir – pirmiausia – kodėl?

Šis vyras yra pirklys iš Pocuolio ir gabena į Rytus labai paklausią prekę – raudonuosius koralus. Bet tai nebus lengva. Užtruks daug dienų, kol pasieks išvykimo uostus prie Raudonosios jūros – septynių dienų reikėtų iki Mijo Hormo (pažodžiui – „žiurkių uostas“), net vienuolikos iki to, kur keliaujame, Trogloditijos Berenikės.

Kad mažiau būtų suvartojama vandens, keliaujama bus naktimis ir kaip jūroje karavaną ves žvaigždės. Pakeliui pasitaikys šulinių ir... kontrolės taškų. Visame maršrute sutiksime bokštų ir fortų. Laisvai karavanas čia keliauti negali. Reikia gauti leidimą, sumokėti mokesčius, praktiškai šis maršrutas yra pasienis, taigi čia už prekes reikia sumokėti muitą, net visai didelį. Sienos tikslas dvigubas – tai priemonė valstybei gauti pajamų ir sustabdyti auksinių monetų (aurėjų) nutekėjimą.

Vieną rytą po ilgos naktinės kelionės karavanas pasiekia šventą vietą, vadinamą Panejonu – čia trykšta natūralus šaltinis, skirtas dievui Panui. Tai vieta, kur sustoja visi karavanai, čia vienkupriai suklupdomi. Ant uolėtų sienų visur aplinkui daugelis pirklių paliko įrašų, kuriuos bandome perskaityti. Viename – vardas Lisas,

galbūt tai būtent tas atleistinis, kuris savo šeimininko (Anijaus Plokamo) pavedimu sugebėjo I amžiuje nuvykti į Ceiloną...

Toliau kitas, mus nustebinantis. Jame vardas – Gajus Peticijus (užrašytas graikiškai). Palaukit, Peticijus yra giminės vardas, paplitęs Abruce! Tai reiškia, kad čia ėjo romėnas, kilęs iš Abruco. Patvirtinimas yra Kječio archeologijos muziejuje, kur yra šios šeimos nario antkapio stela su išraižytu vienkupriu, gabenančiu amforas... Prekiavo su Indija vynu.

Berenikės uostas isikūręs nuostabioje vietoje. Pakrantė tuščia, paplūdimiai baltutėliai, o jūra gražios turkio spalvos. Moderniaisiais laikais šiose pakrantėse turistų kaimeliai, skėčiai ir jėgos aitvarai (garsusis Hurgados kurortas įsikūręs netoli Mijo Hormo). Romėnų laikais į šias vietas buvo žiūrima kaip į mėnulį – kiekvienas atvykėlis čia patiria neaprėpiamos akmens dykumos už nugaros ir dar didesnių vandens platybių prieš akis pojūtį. Romėnams tai mirties vietos. Ne pramogų...

Žiūrėdami į krištolinį vandenį, žuvis ir koralus, suvokiame Romos imperijos platybes – vienoje pusėje paliečia Skandinaviją, kitoje – koralų rifus...

Karavanas iškrovė prekes. Trogloditijos Berenikė yra žydintis miestas. Tai tikri vartai į Rytus. Pagalvokite, kasmet iš čia į Indiją išplaukia šimtas dvidešimt romėnų laivų. Šimtas dvidešimt! Tai liudijimas, kad prekybiniai ryšiai tarp imperijos ir Indijos nėra atsitiktiniai, kaip paprastai manoma, bet tvirti ir pastovūs. Žodžiu, Indija yra romėnų prekybos partneris.

Bet kas parduodama indams ir kas perkama iš jų? Pakanka pasivaikščioti Berenikės gatvėmis ir suprasime. Į Indiją romėnai eksportuoja vyną, drabužius, raudonuosius koralus, pūsto stiklo dirbinius, metalo gaminius... O iš Indijos įvežamas šilkas,

brangakmeniai, pavyzdžiui, lazuritas, perlai, dramblio kaulas, esencijos, prieskoniai, pirmiausia pipirai. Žodžiu, prabangos prekės. Bet žvilgtelėję į sandėlius, pastebime ir kitokių per šį uostą keliaujančių prekių – vertinga mediena, kokoso riešutai, smilkalai ir net gėlės!

Saulė už mūsų nugarų pamažu nusileido. Mėlynas dangus vis tamsėja ir jau sužimba pirmosios žvaigždės. Stebime jūrą priešais. Ji lygi ir rami, tarsi pati pamažu migtų. Ar taip bus ir rytoj? Laivas greitas, prekės laive, ir jei ženklai rytoj bus palankūs, išplauksime.

Indija

UŽ IMPERIJOS RIBŲ

Kelionė į Indiją

Laivas išplaukė su pirmaisiais aušros spinduliais. Sąlygos jūroje geros, plaukiama be keblumų. Pirklio iš Pocuolio vardas Junijus Faustas Floras, jis ne vienintelis romėnų pirklys, jų čia dar aštuoni, o triume kiekvienas iš jų turi prekių, parengtų „šuoliui" per vandenyną. Bet įgula ne romėnų. Iš tikrųjų, šioje pasaulio dalyje romėnai pasikliauja egiptiečių jūreiviais ir laivavedžiais, o šie savo ruožtu – eritrėjiečių laivavedžiais. Nes reikia labai gerai pažinoti Indijos vandenyną, kad keliautum šiais keliais. Laivas išplauks iš Raudonosios jūros, pakrante plauks palei Arabų pusiasalį ir paskui kaip nardytojas nuo platformos šoks skrydžiui nukreipdamas pirmagalį tiesiai į vandenyną, kur iki horizonto plyti tik vanduo... Bet kaip sugebama atplaukti į Indiją? Gudrybė slypi vėjuose.

Ilgai arabai ir indai pavydžiai saugojo savo paslaptį, bet romėnų laikais buvo pastebėti musonai. Nuo gegužės iki rugsėjo jie nuolat pučia iš pietvakarių, stumdami laivus tiesiai Indijos link. Paskui, nuo lapkričio iki kovo, pučia priešingai, iš šiaurės rytų.

Ir parneša romėnų laivus atgal. Lyg žiūrėtum į lentutę, bangos nešamą į krantą ir atgal...

Tik kad šis klimato alsavimas ilgai trunka. Junijus Faustas Floras žino, kad prireikia metų nukeliauti į Indiją ir sugrįžti į Pocuolį.

Niekada nesužinosime, kiek laivų nuskendo ir kiek romėnų žuvo šiuose plaukiojimuose. Žinome tik, kad laivai yra dideli, pritaikyti kirsti Indijos vandenyną – 40 metrų ilgio, gabenantys daugiau nei 300 tonų prekių.

Į Indiją atplaukiame anksti rytą, apgaubti lengvos miglos dėl šioje pasaulio dalyje visur tvyrančios atogrąžų drėgmės. Visų veidai pavargę, akys raudonos, paakiuose – ratilai, kadangi teko anksti keltis.

Pakrantėje – baltas paplūdimys, karūnuotas tankaus palmių miško. Plūduriuoja iš vientiso medžio gabalo išskobtos tamsios pirogos. Tai žvejai, jie išplaukia anksti, kaip ir visame pasaulyje... Viena iš jų praplaukia šalia laivo – pastebime valtyje labai tamsią žmonių odą ir tobulai baltadantes šypsenas, o jie taip pat rodo į Junijų Faustą Florą ir jo bendražygius. Šviesi odos spalva čia sako tik viena – atvyko romėnas.

Didelis laivas išmeta inkarą reide, kad neužplauktų ant seklaus smėlėto dugno. Iš uosto atplaukia valtys parplukdyti prekių ir netrukus jūroje aplinkui kyla nedidelis sąmyšis, lydimas šūksnių ir riksmų.

Kai Junijus Faustas Floras išlipa, jam nesitiki, kad po kojomis jaučia tvirtą žemę. O galva sukasi dėl... „žemės ligos“.

Po kiek laiko jo pasitikti ateina kitas vakarietis, praskirdamas kelią pro indų minią, supančią Junijų Faustą Florą ir kitus ką tik išlipusius romėnus. Sveikina jį didžiule šypsena, juodu broliškai apsikabina – ir jis iš Pocuolio.

Kiekviename Indijos uoste, kur atvyksta, romėnai atskiruose kvartaluose sukuria mažas bendruomenes. Pakrantėje įsteigė keletą prekyviečių. Dabar esame prie pietinio Indijos taško, jos vakariniame pakraštyje. Ši vietovė vadinasi Muziris. Ji nurodyta ir *Tabulla Peutingeriana*, vieninteliame Romos imperijos žemėlapyje, pasiekusiame moderniuosius laikus. Iš tikrųjų tai prarasto romėniško originalo viduramžių kopija. Bet patikima kopija (vienuolių perrašinėtojų darbas), atskleidžianti daugybę staigmenų. Pradedant forma – ji ne sulankstoma, kaip klasikiniai žemėlapiai, kuriuos naudojame vykdami į atostogas ir kurie mus dažnai veda iš proto... Tai labai ilgas lapas, išsivyniojantis septynis metrus, susuktas dedamas į odinį dėklą. Taigi tai buvo „kelioninis" žemėlapis, laikomas prie balno ir išvyniojamas abiem rankomis (viena išvynioja, kita suvynioja – panašiai kaip kinematografinė juosta projektoriuje) sėdint balne, kol randamas reikalingas sektorius. Stebina, kad joje laikomasi šiuolaikinių automobilių navigatorių principo – nurodomi pirmiausia keliai, upės, miestai, pašto stotys, viešbučiai, o į fizinę geografiją dėmesio nekreipiama. Miškai ir kalnai išties yra tik paminėti ar stilizuoti.

Savo koncepcija primena draugo nupieštą schemą, kad paaiškintų, kokiu keliu surasti jį kaime. Proporcijos dažnai iškreiptos, bet maršrutas tobulas, daug nuorodų (stabtelėjimo aikštelės, nuotoliai, posūkiai ir taip toliau).

Žiūrėdami į žemėlapį, apstulbstame matydami, kad romėnai žinojo, kur yra Šri Lanka, pažinojo ir dalį Indijos pakrantės, ne tik jos pusiasalio smailagalį. Penktajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje anglų kasinėjimai šiame pakrantės krašte (Arikamedu) leido atrasti Aretino keramikos (vadinamosios „antspauduotosios") fragmentus, kuriuose buvo įrašai lotynų kalba, ir

kitų romėnų buvimo įrodymų, pavyzdžiui, lempų arba stiklinių dirbinių. Tai rodytų, kad viena ar daugiau romėnų prekyviečių buvo ir rytinėse Indijos pakrantėse.

Iš *Tabula Peutingeriana* galime matyti, kokį supratimą apie Indiją turėjo romėnai. Žinojo Gangą ir žymėdavo atstumus ant kelių ne romėnų (1480 metrų), bet indų myliomis (3000 metrų), tai reiškia, kad ne tik juos buvo įveikę, bet ir nurodydavo galimiems romėnų keliautojams įvairius etapus pagal „aborigenų" sistemą, kad patogiau būtų keliauti.

Įspūdingiausias žemėlapyje yra romėnų šventyklos piešinys netoli Muzirio su įrašu *TEMPLUM AUGUSTI*, religinis pastatas, skirtas Augusto atminimui. Indų teritorijos gilumoje!

Netrūksta tokių įrašų kaip *IN HIS LOCIS SCORPIONES NASCUNTUR* („Šiose vietose gimsta skorpionai") ir *IN HIS LOCIS ELEPHANTI NASCUNTUR* („Šiose vietose gimsta drambliai") ir taip toliau. Arba *INSULA TAPROBANE*, taip nurodoma Šri Lanka. Galiausiai čia yra du žodžiai, priverčiantys pasvajoti ir aiškiai susiję su šilku: *SETA MAIOR*. Didžiausia tikimybė, kad jie nurodo Kiniją arba jos dalį.

Šioje vietoje kalba apie šilką pasidaro labai įdomi. Šilkas į Europą atvyksta dviem keliais: žeme, bet šio maršruto ilgą tarpsnį kontroliuoja ir „filtruoja" patys pavojingiausi Romos priešai partai, įsikūrę dabartiniame Irane ir Irake. Ir jūra, kur viešpatauja Roma. Jūrinis kelias gerokai patogesnis, kadangi pirklių laivai gali gabenti didesnius šilko kiekius, palyginti su keliaujančiais Šilko keliu. Todėl romėnai stumiasi vis toliau į rytus, bandydami pasiekti šilko „šaltinį" – Kiniją. Anot Lionelio Cassono, II a. pabaigoje jie pradeda prekiauti su Molukais, Sumatra ir Java, taip padaugėjo atvežamų gvazdikų, jau prieš daug amžių žinomų romėnams.

Kinai išmoks išplaukti į atvirą jūrą tik per ateinančius šimtmečius, taigi romėnai pirmieji „pasibeldė" į jų duris. Žinome „oficialią" pirmojo kontakto datą – tai buvo, kaip jau minėjome šioje knygoje, 166 m. po Kristaus. Tais metais romėnų pasiuntiniai buvo priimti imperatoriaus Huangdi. Tikriausiai tai nebuvo imperatoriaus Marko Aurelijaus siųsti pasiuntiniai, bet paprasti pirkliai, kurie kaip lašišos kilo šilko upeliu, kol galiausiai pasiekė vietas, iš kur jis kilęs. Tai įrodo faktas, kad tarp jų atneštų dovanų (dramblio kaulas, raganosių ragai ir vėžlių šarvai), tvarkingai surašytų kinų archyvuose, nėra papuošalų nei aukso. Tai nėra imperatoriškosios pasiuntinybės lygio dovanos. Anot Lionelio Cassono, labiausiai tikėtina, kad tai buvo pirkliai, bandę nugalėti konkurentus, pirkdami šilką tiesiai iš Kinijos, be tarpininkų...

Sugrįžimas į Romos imperiją

Taigi, dideli prekybiniai „mūšiai" vyksta už Romos imperijos ribų. Ir šių intensyvių ekonominių mainų su Rytais pėdsakų vis kartkartėm pasirodo, taip pat ir atrandant romėniškų monetų – pagalvokite, kad toliausiai nukeliavusi buvo atrasta... Vietname, Mekongo upės deltoje!

O Indijoje iki šiandien jų rasta mažiausiai 2000 auksinių (aurėjų) ir 6000 sidabrinių (denarų). Neskaičiuojant smulkesnių. Įdomu tai, kad ant kai kurių monetų yra gilios įpjovos, taip indai tikrindavo, ar jos ir viduje auksinės, ar nėra padirbtos. Į kiekvieną romėną turėjo būti žiūrima kaip į „Kalėdų Senelį", senovės tamilų tekstas pasakoja, kad į uostą, kuris vadinasi Muchiri (tai yra Muziris), reguliariai atvykdavo laivai su auksu ir vyno ąsočiais, o išvykdavo su pipirų kroviniais.

Paradoksalu, bet Muzirio uostas, minimas ir Plinijaus Vyresniojo bei Ptolemajo, prekybos su kitomis tautomis ir civilizacijos centras, buvo atrastas tik neseniai mažame Patanamo miestelyje, kur archeologai atkasė romėnų monetų, labai daug itališkos ir egiptietiškos keramikos fragmentų, be to, šešių metrų ilgio pirogą ir net senovinių plytų tiltelį su įtaisais švartuotis.

Ten dabar ir esame. Praėjo keli mėnesiai, vėjai pasisuko ir Junijus Faustas Floras ką tik įlipo į pirogą, pasukusią link didelio prekybinio laivo, išmetusio inkarą reide, jis nuplukdys jį į Raudonąją jūrą, iš kur galės grįžti į Pocuolį. Jį lydintis ir irkluojantis vyras yra indas, su kuriuo užmezgė gražią draugystę, būsimuosiuose prekybiniuose mainuose jis bus romėno vietinis „partneris“. Prieš kildamas į laivą Junijus Faustas Floras atsisuka, apkabina bičiulį ir draugystės ženklan duoda jam mūsų sestercijų. Praėjusį vakarą vyras susidomėjo Trajano veidu ir paprašė Juniją Faustą Florą papasakoti apie savo „karalių“. Tai bus gražus romėniškas suvenyras iš Pocuolio.

Mesopotamija

SUSITIKIMAS SU IMPERATORIUMI TRAJANU

Susitikimas su imperatoriumi

Mūsų sestercijus padėtas į dėžutę ir beveik pamirštas. Bet indas pirklys jį išsitraukia, kai rengiasi vykti į ilgą kelionę, nuvesiančią jį į Persijos įlanką. Prie Eufrato žiočių. Girdėjo kalbant arabų pirklius, su kuriais nuolat prekiauja, kad Mesopotamijoje padėtis keičiasi, partų viešpatavimas saulėlydyje. Daug sąmyšio, romėnai užkariavo šiaurinę Mesopotamijos dalį ir visur pergalingai veržiasi pirmyn. Galbūt užkariaus ją visą (taip ir nutiko). Indas pirklys žino, kaip romėnai vertina jo prekes (ir gerai moka), apie tai ilgai kalbėjosi su Junijumi Faustu Floru ir kitais romėnų pirkliais. Taigi nusprendžia išvykti. Galbūt pavyks užmegzti naujų ryšių, išjudinti prekybą. O jei jie atkeliaus iki pietų, jis bus tarp pirmųjų, užsitikrinsiančių geriausius kanalus. Tai kokybinis šuolis, kuris galėtų jį paversti labai turtingu. Reikia pamėginti.

Taigi lipa į pažįstamų arabų pirklių, grįžtančių į įlanką, laivą. Moneta vėl kelionėje...

Be keblumų atplaukęs į Persijos įlanką, arabų prekinis laivas suka link piečiausios Mesopotamijos vietos, kur Eufrato ir Tigro vandenys susilieja plačioje vandeningoje deltoje (šiandien tai Irako kraštinis taškas). Šioje vietoje yra tūkstančio ir vienos nakties uostamiestis. Tai Charaksas, tikrai ta vieta, kur susitinka du pasauliai – jis kontroliuoja visą prekybą jūra iš Mesopotamijos į Indiją ir atgal. Tai toks svarbus miestas, kad yra nepriklausomas, tai atskira karalystė – savotiškas Persijos įlankos Monte Karlas. Būtent ten mūsų pirklys laukia romėnų.

Numatė teisingai. Po kelių mėnesių jo troškimas išsipildo. Įvykiai Mesopotamijoje išties paspartėja. Trajanas primena plentvolį. Žinios atkeliauja pašėlusiai sparčiai.

Imperatorius tęsia prieš metus pradėtą savo įsiveržimą. Šiemet nuo Viduržemio jūros krantų tiesiog pernešė per dykumą surenkamus tiltus, kirto jais Eufratą – tai milžiniškas žygis. Jo kariuomenė užėmė tokius garsius miestus kaip Ninevija ir Babilonas...

Be to, penkiasdešimties laivų laivynas nusileido Eufratu. Tai imperatoriaus laivynas. Pasakojama, kad ant didžiausio laivyno burių auksinėmis raidėmis įrašytas jo vardas ir titulai. Nežinia, tikras ar ne šis pasakojimas, bet laivai volais ir kitomis priemonėmis buvo pertempti daugiau kaip 30 kilometrų sausuma iš Eufrato į Tigrą – tai buvo staigmena visiems, krito Seleukijos miestas, sostinė Ktesifontas... Netikėtai užkluptas priešų karalius pabėgo, palikdamas mieste net auksinį sostą ir savo dukrą, Trajano grobį.

Dabar Trajanas vienvaldis Mesopotamijos šeimininkas. Bus nukaldintos monetos su įrašu *PARTHIA CAPTA* (Partija – tai partų, nuožmiausių Romos priešų, dabar nušluotų, karalystė).

Romėnai nugalėjo dėl jų pribloškiančio organizuotumo – dar ir šiandien perkelti tiltus ir laivus per dykumą nėra lengvas žygis. Ir dėl vidinių nesutarimų partų karalystėje.

Tai Trajano imperatoriškos karjeros viršūnė. Imperija pasiekė didžiausią savo plėtrą. Tai nutinka būtent dabar, šiais mėnesiais – nuo 116 m. po Kristaus pavasario iki rudens.

Netrukus Charaksą pasiekia kita griausminga žinia – atvyksta imperatorius...

Visas miestas jo laukia su virpuliu – iki šiol tik vienas Viduržemio jūros kraštų imperatorius buvo atvykęs čia daugiau kaip prieš keturis šimtus metų. Tai buvo Aleksandras Didysis. Būtent jis įkūrė čia miestą ir pavadino jį... Aleksandrija, kaip kad visus savo įkurtus miestus. Dabar atvyksta Trajanas.

Romėnų imperatorius jau mieste. Jo karalius Atambelas prisiekė imperijai ir jo karalystė oficialiai tapo Romos duoklininkė. Į Persijos įlanką žvelgia Romos insignijos.

Trajanas gatvėmis pajudėjo uosto link. Visi žemutinės miesto dalies gyventojai susispietę prie langų arba susibūrę gatvėse pasveikinti nugalėtojo. Pirmiausia pasirodo raiteliai, kareiviai ir legionieriai, užimsiantys uostą. Įtampos nėra, bet vyksta karas, tad rizikuoti nereikia. O dabar – štai Trajanas. Raitas joja tarp savo asmens sargybinių. Jo puošnūs žėrintys šarvai žybčioja į žirgo žingsnių ritmą. Tai žmogus, stebinantis tuo, kad atrodo... normaliai. Čia tūkstantmečius įprasta matyti visagalius karalius, įvairiais būdais pabrėžiančius savo didybę. Trajanas kitoks. Nevaizduoja galingo, elgiasi kaip eilinis žmogus, šypsosi, pakelta ranka sveikina minią. Jam metamos gėlės, žmonės šaukia jį sveikindami. Galų gale taip jie darytų ir matydami kiekvieną kitą nugalėtoją. Žmonės pastebi, kad jo plaukai žili. Trajanas pražilo jau prieš daug metų. Iš baltų plaukų visi jį atpažįsta mūšio lauke. Taip pat ir priešai. Po kelių

mėnesių, raiteliams puolant Hatros miestą ir jam pačiam vadovaujant puolimui, priešų lankininkai pastebėjo jo baltutėlę galvą ir bandė jį nudėti – strėlės lėkė taip arti, kad nužudė kelis asmens sargybinius! Tai mums leidžia suprasti, iš kokio molio drėbtas šis žmogus. Jam šešiasdešimt dveji, ir jis netausoja savęs. Kaunasi nepridengta galva, raitas leidžiasi į puolimą, žygiuoja, valgo ir kenčia kartu su savo vyrais. Dėl to yra labai mylimas. Dėl to atrodo vyresnis. Turi daug raukšlių, akys įkritusios.

Tai pastebi ir indas pirklys, stovintis uoste pirmoje eilėje. Čia šįryt atėjo atsisveikinti su kitais indų pirkliais, išplaukiančiais į Muzirį. Turbūt tai paskutinis išplaukiantis laivas, paskui ims pūsti priešpriešiai vėjai. Romos imperatoriaus atvykimo sukelta sumaištis jį užspaudė ant molo, šalia laivo. Laivas jau išplaukė ir lėtai tolsta.

Šiek tiek sunerimęs pirklys pastebi, kad imperatorius su palyda pasuko tiesiai link jo. Sustoja už kelių metrų. Indų pirklys, kaip ir visi aplinkiniai, nejuda ir žiūri į jį suakmenėjęs. Imperatoriaus palyda stebi tolstantį laivą. Imperatoriui sakoma, kad tai paskutinis šio sezono laivas į Indiją ir kad jis pamatė jį tik per plauką.

Kol kareiviai apnuogintais ginklais išsirikiuoja, Trajanas nulipa nuo žirgo ir apsuptas asmens sargybinių prieina prie molo krašto. Jis žiūri į įlankos vandenis, stebi tą slystančią vandeniu burę ir sušunka: „Aš per senas vykti į Indiją kaip Aleksandras Didysis!“ Sako tai tarsi sau, bet ganėtinai garsiai, nes daugelis žmonių tuos žodžius išgirsta, todėl ši jo mintis užrašoma ir pagaliau pasiekia mus...

Indas pirklys supranta, kad tai unikali proga ir kad turi kažką daryti. Nekalba lotyniškai, bet turi būdą parodyti, kad jis jau turi ryšių su romėnų pasauliu – išsitraukia mūsų sestercijų ir laiko jį aukštai, rodydamas Trajano palydai.

Imperatorius atsisuka ketindamas grįžti prie žirgo, bet pastebi žybsnį. Supranta, kad tai romėniška moneta. Susidomi pamatęs čia sestercijų, duoda ženklą sargybai, rodydamas į pirklį. Sestercijus greitai pagriebiamas iš indo pirklio rankos ir nunešamas imperatoriui. Dabar Trajanas jį laiko rankoje ir vartydamas apžiūrinėja. Nusišypso. Gerai atsimena tą metą, kai ji buvo nukalta. Paskui suspaudžia ją rankoje ir žiūri į jūrą, į burę, tolstančią Indijos link. Nežinome, kokios mintys sukasi jo galvoje. Bet daugelis istorikų mano, kad viena iš priežasčių, skatinusių Trajaną atvykti čia, prie tokių tolimų nuo Romos krantų, kur dabar Kuveitas ir Iranas, buvo ir ekonominės.

Nušlavęs partus, kurie buvo savotiškas visų iš Rytų atvykstančių prekių filtras, pasiekė tris tikslus – sumušė nuožmų priešą; panaikino didžiulius antkainius, partų pridedamus prie kiekvieno gaminio, pereinančio per jų rankas (iš tų pajamų buvo finansuojamas karas su Roma); pradėjo tiesiogiai valdyti prekybą su Indija, Kinija ir Tolimaisiais Rytais.

Iš esmės tai lygiai tas pats, ką padarė įsiverždamas į Dakiją, užgrobdamas aukso kasyklas ir nušluodamas aršius priešus.

Atrodo, kad, aplankęs Charakso uostą, Trajanas grįžo į Babiloną įtvirtinti Romos valdžios. Dabar atsirado tiesioginis kelias į Rytus, taigi, be viso kito, jis nustatė mokesčius ir tarifus iš Indijos (ir Kinijos) vežamoms prekėms.

Trajanas atiduoda monetą vienam iš savo sargybinių ir sėda ant žirgo. Kareivis ją meta pirkliui ir taip pat užšoka ant žirgo. Netrukus imperatorius su palyda nutolsta, o indas po susitikimo lieka apstulbęs. Ilgai apie jį pasakos savo vaikams ir anūkams.

Sestercijus, iki šiol perėjęs per tiek rankų – nuo vergų iki filosofų, nuo prostitučių iki legionierių – savo kelionės dar nebaigė.

Indas pirklys, būdamas labai verslus, užmezgė keletą daug žadančių ryšių, atsikratė sestercijaus, visiškai nenaudingo Indijoje dėl mažos jo vertės (auksinės monetos atveju viskas galėjo susiklostyti kitaip). Taigi vieną rytą Charakso užeigoje išmaino mažą dramblio kaulo skulptūrą iš savo miesto (prie jos pridėda ir mūsų sestercijų) į gražią metalinę skrynelę su romėniška spyna.

Ranka, imanti monetą, per pastarąsias savaites nužudė daug žmonių. Centuriono ranka. Tai narsus vyras, jis bus atsimenamas dėl vieno savo žygdarbio – kalėdamas Adenistrų mieste, kai horizonte pasirodė miestą pulti pasirengusi romėnų kariuomenė, kartu su savo bendražygiais sugebėjo išsivaduoti, nužudė priešų įgulos komendantą ir atidarė didžiuosius miesto vartus, leisdamas legionieriams įžengti ir jį užkariauti.

Moneta su juo grįš į Babiloną. Ten jis matys, kaip Trajanas atnašauja aukas didžiuosiuose karalių rūmuose, tiksliau, kambaryje, kur daugiau kaip prieš keturis amžius mirė Aleksandras Didysis. Ten bus, kai pasieks naujienos, kad vienu metu prieš romėnus sukilo daugelis Mesopotamijos vietovių. Centurionas bus su Trajano pajėgomis atgaunant padėties kontrolę. Stos tamsūs mėnesiai, žudynės iš abiejų pusių. Jo rankos vėl susiteps krauju, kai bus nuo žemės šluojami miestai, pavyzdžiui, Nisibis, Edesa ir Seleukija – kareivius, kalinius, moteris, senius ir vaikus be gailesčio skros kalavijo ašmenys...

Išties romėnai, lygiai kaip JAV kariuomenė įsiveržimo į Iraką pradžioje, pernelyg „išsidriekė" ir nebegalėjo apsaugoti tiekimo kelių ir užkariautų teritorijų perimetro. Vėl susitelkusių partų puolimai tapo mirtini.

Galiausiai Trajanas, didžiajame mūšyje įveikęs pagrindinį priešą, negali kontroliuoti tokios didelės teritorijos. Nuspren-

džia diplomatija išspręsti tai, ko nepasiekė ginklu, nes turi per mažai žmonių ir jėgų. Valdyti Partiją paskirs Romos vasalą karalių Partemaspatį. Ir sugrįš „namo“, į Romos imperiją. Daugelis istorikų mano, kad Trajanas ketino kitais metais grįžti į Mesopotamiją ir tuomet galutinai išspręsti problemą.

Laiškas, kurį pasiųs senatui, iškalbingas: „Ši teritorija yra tokia plati ir begalinė, toks nesuskaičiuojamas nuo Romos ją skiriantis atstumas, kad neturime priemonių ją valdyti. Taigi todėl duosime žmonėms karalių, paklusnų Romai.“

Tad mūsų sestercijus pajuda atgal kartu su Romos legionais, ilgai žygiuojančiais per beribes Artimųjų Rytų dykumas. Kol galiausiai atvyksta prie Viduržemio jūros krantų. Pasiekia Antiochiją.

Antiochija

Tai trečias pagal dydį Romos imperijos miestas, jis įsikūręs ant Oronto upės krantų, netoli *Mare Nostrum**, Viduržemio jūros. Tai miestas, iš kurio, deja, šiandien neliko beveik nieko, išskyrus nuostabaus grožio mozaikas. Vis dėlto senovėje buvo žinoma kaip „Didžioji Antiochija“, „Gražioji Antiochija“. Julijus Cezaris pakėlė ją iki metropolijos lygio, ir visi imperatoriai ją praturtindavo įspūdingais statiniais, įskaitant prabangius imperatoriaus rūmus. Išlikusiose mozaikose, puošusiose rūmus ir termas, matyti kai kurie miesto fragmentai – gatvės ir pastatai, teatras, fontanai, aikštės, pilnos žmonių, lakstantys vaikai, praeinančios moterys, krovėjai, prekystaliai, užeigos ir taip toliau. Čia yra ir

* Mūsų jūra (*lot.*).

kelių aukštų namų. Būtent juos dabar matome, eidami su centurionu, kuris, įsikūręs savo būste ir ilgai maudęsis termose, dabar turi laisvadienį.

Bet Antiochija yra sužeistas miestas – matyti pėdsakai žiauraus žemės drebėjimo, smogusio jai, kai mūsų sestercijus buvo Indijoje. Trečdalis miesto buvo nušluota nuo žemės. Tai buvo siaubinga tragedija.

Tomis dienomis Antiochijoje buvo daugiau minių nei įprastai. Juk čia su savo kariuomene įsikūrė Trajanas. Taigi mieste daugybė kareivių, daugybė žmonių, iš visų kraštų atvykusių prašyti priėmimo, su verslo reikalais, pasiuntinių ir paprasčiausių smalsuolių, norinčių pamatyti imperatorių. Romėnų istorikas Kasijus Dionas aprašo žemės drebėjimą taip tiksliai, kad apima jausmas, jog patys stebime katastrofą. Tai pasakoja žmogus, neturėjęs mokslinių žinių apie žemės drebėjimus, kaip suprantama iš kai kurių pavyzdžių, ir vis dėlto jis įspūdingai tiksliai perteikia požeminių smūgių dinamiką:

> Pirmiausia pasigirdo gilus riaumojimas. Paskui žemė ėmė smarkiai judėti. Dirva staiga pašoko aukštyn, namai buvo išmesti į orą. Kai kurie pakilo ir nukrito į tą pačią vietą, subyrėję į tūkstančius gabalėlių, o kiti buvo išblaškyti visomis kryptimis ir apversti... Kraują stingdantis dūžtančių ir trupančių sijų, krintančių čerpių ir akmenų bildesys, milžiniškas sukeltų dulkių kiekis – visa tai neleido kalbėti, girdėti ir net ką nors matyti... Daug žmonių buvo sužeista, taip pat ir buvę ne namuose... Daug buvo sužalota, kiti žuvo. Net medžiai su visomis šaknimis buvo išmesti į orą. Neįmanoma nustatyti, kiek liko namuose ir žuvo. Labai daug žuvo po nuolaužomis arba uždusо užversti. Baisiausias likimas buvo įkalintųjų akmenų ar rąstų, nes jie mirė lėtai ir

kankinamai. Daugelis buvo iš duženų ištraukti gyvi, taip paprastai ir atsitinka tokiais atvejais, bet ir jie buvo pažymėti tragedijos. Daugelis susilaužė ranką ar koją, kai kam buvo prakirsta galva, kiti vėmė krauju dėl vidinių žaizdų. Konsulas Pedas buvo tarp šių ir netrukus mirė...

Kadangi pakartotiniai smūgiai tęsėsi diena po dienos, patekusieji į spąstus negalėjo sulaukti pagalbos. Daugelis iš jų mirė prispausti sugriuvusių namų svorio. O kiti, išsigelbėję, nes buvo apsaugoti rąstų ar likusių stovėti kolonų, mirė badu. Kai pavojus praėjo, vienas vyras atsitiktinai ropšdamasis iš griuvėsių pastebėjo įkalintą dar gyvą moterį. Ji buvo ne viena. Kartu su ja buvo kūdikis. Išsigelbėjo abu gerdami jos pieną...

Trajanas per stebuklą išsigelbėjo – iššoko pro kambario langą... Tik lengvai susižeidė. Dėl ilgai trukusių pakartotinių smūgių daugeliui dienų įsikūrė hipodrome...

Šis žemės drebėjimas sutapo su itin kruvinu žydų sukilimu, kuris ateityje bus pavadintas „antruoju Judėjos karu“ (pirmasis, gal garsesnis, įsižiebė prieš penkiasdešimt metų, valdant Neronui, ir buvo užgniaužtas Vespasiano).

Anot kai kurių amžininkų, šio miesto sugriovimas buvo pranašaujamas kaip vienas iš neišvengiamo Mesijo atėjimo ženklų, taigi žemės drebėjimas „uždegė“ pačius žemiausius žydų bendruomenės sluoksnius, ypač kaimuose, ir šie sukilo. Tai buvo staigmena ne tik romėnams, bet ir žydų elitui.

Iš tikrųjų, kaip rodo tyrimai, priežastys buvo kitos. Pirmiausia *fiscus Iudaicus*, mokesčio, Vespasiano įvesto nugriovus šventyklą, našta, smogusi žydams visoje imperijoje.

Kita priežastis buvo didelė įtampa tarp žydų ir graikų bendruomenių, ypač Egipte. Pastaroji pasiekė, kad romėnų valdžia

žydų bendruomenei įvestų didelių ribojimų, o ši pasijuto laikoma antros rūšies piliečiais. Tai paaiškina, kodėl žydų sukilėliai graikams buvo tokie žiaurūs. Taigi, žemės drebėjimas aršiausių žydų fundamentalistų buvo įvertintas kaip palankus ženklas sukilti ir įsižiebė maištas.

Prasidėjo neapsakomos masinės civilių, graikų, krikščionių žudynės, buvo sugriauti ir sudeginti ištisi miestai, nuo Kirenaikos (kur viskas prasidėjo) iki Kipro, Mesopotamijos ir Egipto. Pati Aleksandrija, padedama savo sienų, virto savotiška tvirtove, kur prisiglaudė tūkstančiai iš kaimų pabėgusių žmonių, ypač graikų. Miestas atsispyrė ir nebuvo užimtas. Be abejo, tai, kad imperatorius Trajanas buvo užsiėmęs Mesopotamijoje, įkvėpė maištininkams drąsos.

Tačiau romėnų atsakas buvo žiaurus ir negailestingas. Represijos vyksta iki šiol, mums esant Antiochijoje, žmonės iš tikrųjų medžiojami Egipto kaimuose ir visur kitur, kur kilo sukilimas.

Kas žino, kiek žmonių, kuriuos matėme, su kuriais susipažinome Egipte ir Šiaurės Afrikoje, buvo nužudyta. Nežinome. Šventiškai apsirengusios moterys laive, graikų filosofai... O pirklys iš Pocuolio, Junijus Faustas Floras? Juk jis sugrįžo į Egiptą kaip tik blogiausiu laiku, kaip tik siautėjant sukilėliams. Gal buvo patekęs į spąstus Aleksandrijoje, o gal įsėdo į laivą prieš pat užverdant šiems įvykiams. Niekada nesužinosime. Bet sukilimas buvo tikras gaisras, siautėjęs daugelyje imperijos vietų. Žydų bendruomenė sukilo net Mesopotamijoje.

Žydų sukilimas nėra vienintelė bloga naujiena. Kol mūsų nebuvo imperijoje, būta ir daugiau blogų dalykų.

Pasinaudodamos permainingu karu Mesopotamijoje ir tuo, kad pasieniuose liko mažiau karių, nes jie buvo pasitelkti šiam

karui, kitos pasienio tautos taip pat ėmė pulti – taip nutiko Mauritanijoje, Dunojaus žemupyje. Puolė net kai kurios Britanijos gentys. Būtent ten, kur buvome prieš kelis skyrius...

Dabar imperijoje neramu. Bet kasdienis gyvenimas, kaip visada, tęsiasi.

Žmogžudystė

Dabar centurionas eina per vis dar išlikusius Antiochijos kvartalus, aukšti pastatai čia, regis, patyrė mažiau žalos nei kitose miesto vietose.

Staiga girdi riksmą. Pakelia galvą ir mato iš pastato krintant kažką panašaus į baltą antklodę. Per sekundės dalį suvokia, kad tai moteriška tunika, o ją vilkinti moteris mojuoja ir šaukia. Iš siaubo nusigręžia prieš jai trenkiantis į žemę. Smūgis žiaurus, pasigirsta duslus garsas.

Nors ir matęs daugybę mirčių, kelias akimirkas centurionas lieka sukaustytas, kaip ir visi kiti gatvėje. Paskui pasileidžia link bedvasio kūno. Moteris mirė iš karto, jos veidas ramus, plaukai išsidraikę. Primena miegančią. Tik kojų ir rankų pirštai dar trūkčioja paskutiniais spazmais. Ant grindinio aplink galvą gausiai teka kraujas.

Visi bando suprasti, iš kur ji krito. Centurionas pastebėjo šmėkštelint veidą, kai ji krito. Dabar šis veidas vėl sekundės dalį pasirodo. Tai sutuoktinis.

Po kelių minučių du ginkluoti sargybiniai prasiskverbia pro minią, apžiūrinėjančią kūną su tuo liguistu smalsumu, kuris tokiais atvejais niekam nepadeda, nebent tik žemina žuvusį žmogų.

Niekam neateina į galvą jos pridengti. Šioje visuomenėje,

kur mirtis gatvėse ir viešose vietose yra kasdienybė, pavyzdžiui, didžiajame Antiochijos amfiteatre (kur galima pamatyti žvėrių į gabalus draskomus žmones), niekam neateina į galvą, kad reikėtų tai padaryti. Būtų tas pat, kaip pridengti gatvėje mirusį katiną ar paukštį.

Vedami centuriono du sargybiniai greitai lipa į pastatą, iš kurio iškrito moteris. Pabeldžia kelis kartus, paskui, padedami kariškio, išverčia duris. Mažas butas (*cenaculum*) visas suverstas, pilna akivaizdžių nirtaus ginčo ženklų. Staiga išlenda sutuoktinis. Jis susijaudinęs ir bando mus įtikinti, kad ji paslydo, kai tempė langus dengiančius audinius. Bet trys lygiagretūs įdrėskimai ant jo skruosto byloja ką kita... Taigi, kas atsitiko?

Žmonos nužudymas romėnų laikais nėra retas nusikaltimas. Kaip, deja, ir mūsų visuomenėje – kas antrą dieną Italijoje moteris nužudoma sutuoktinio, partnerio, sužadėtinio ar buvusiojo.

Pakanka perskaityti kai kurias epitafijas ant Romos laikų kapų, kad tai suprastume:

> Restitutas Piscinietis ir Prima Restituta brangiausiai dukrai Florencai, kuri niekšiškai buvo į Tiberį įmesta vyro Orfėjaus. Pastatė brolis Decembras. Gyveno 16 metų.

Apačioje gatvėje tuo metu susirinko didžiulė minia. Visi prisimena garsų įvykį, nutikusį lygiai prieš amžių, valdant imperatoriui Tiberijui. Į jį įsivėlęs buvo pats pretorius Plautijus Silvanas, savo uošvio Lucijaus Apronijaus apkaltintas, kad išmetė savo žmoną pro langą.

Vienoje iš forumo bazilikos salių vyko labai laukiamas teismo procesas, kur kaltinamasis gynėsi esąs nekaltas, nes norėdama nusižudyti žmona pati iššoko pro langą... Bylą, suprantama, apta-

rinėjo visi romėnai. Dėmesys procesui buvo toks, kad įsikišti teko pačiam imperatoriui Tiberijui. Jis pats nuėjo į žuvusios moters miegamąjį, kur buvo galima vis dar aiškiai matyti desperatiškos kovos pėdsakus. Plautijui Silvanui, kad išvengtų mirties bausmės ir apsaugotų paveldą, kuris turėjo būti konfiskuotas nukentėjusios šeimos labui, atsižvelgiant į jo padėtį, buvo patarta nusižudyti.

Šis žmogžudystės atvejis – mums proga pasiklausti, kiek pavojingi buvo romėnų miestai. Ir kaip apskritai su nusikaltimais tvarkomasi romėnų visuomenėje, palyginti su mūsiške. Yra staigmenų, pamatysite.

Ar romėnų miestuose didelis nusikalstamumas?

Pabandysime pavyzdžiu imti Romą. Tai didžiausias imperijos miestas, taigi ir saugumo problemos didžiausios. Nors, reikia pasakyti, Antiochijoje ir Egipto Aleksandrijoje jos ne mažesnės, ir šie miestai po sostinės pavojingiausių imperijos miestų sąraše. Bet daugiausia duomenų ir daugiausia senovės liudijimų turime apie Romą.

Bandyti pasivaikščioti po Romą naktį nepalikus testamento gali tik bepročiai, buvo teigiama senovėje. Išties Roma buvo gausiausiai gyvenamas miestas Vakarų istorijoje iki pat pramoninės revoliucijos, joje gyveno apie milijonas žmonių, galbūt daugiau. Visos jos problemos buvo keturgubos, palyginti su kitais miestais. Įskaitant nusikalstamumą.

Kada kildavo prievartos proveržiai? Buvo daugybė galimų atvejų. Pabandysime juos panagrinėti vieną po kito, kaip tai padarė profesorius Jens-Uwe Krause.

Buvo galima pamatyti prievartos scenų, kai kreditoriai atsiima iš skolininkų pinigus. Arba dėl tikrai menkų priežasčių. Pavyzdžiui, dėl pirmenybės teisės gatvėje. Visuomenėje, kurioje, kaip šiandien Indijoje, didžiulė svarba buvo teikiama luomų ir rangų skirtumams, buvo beveik normalu, kad kumštynės, daužymas lazdomis ir mėtymas akmenimis prasidėdavo pasitaikius pirmai progai. Taigi, didžioji dalis ginčų vykdavo viešose vietose (didžiausiam praeivių džiaugsmui), pavyzdžiui, gatvėje, turguje ar net termose.

Garsus buvo Plinijaus Jaunesniojo minimas atvejis, kai raitelių luomo narys, termose lengvai pastumtas vergo, norėjusio, kad būtų praleistas jo šeimininkas, puolė ne vergą, bet jo šeimininką ir sužalojo šį dėl to, kad nuplėšė jam garbę, leisdamas savo vergui jį paliesti.

Tai, žinoma, sudėtinga suprasti panašiems į mus, gyvenantiems kitokioje visuomenėje, bet Indijoje, kur kastų sistema sukuria visuomenėje griežtas pertvaras, tokio pobūdžio reakcija būtų laikoma normali.

Jei tokie dalykai nutinka dar šiandien vienoje iš didžiausių demokratijų pasaulyje (kurioje, beje, kastos draudžiamos įstatymų, bet jos lieka neliečiamos kasdieniame gyvenime), kodėl turėtų stebinti panaši romėnų raitelio reakcija termose?

Termos buvo vieta, kur nusikalstamumas – tai pirmiausia vagystės. Žinoma apie vieną moterį ir jos anytą, vogusias kitų besimaudančių moterų papuošalus.

Dar viena nusikalstamumo priežastis yra alkoholis, ypač kalbant apie jaunus vyrus. Jie labai dažnai užeigose sukeldavo muštynes. Neretai grįždami grupėmis girti namo užpuldinėdavo praeivius.

Todėl ir buvo patariama niekada nevaikštinėti naktį vie-

niems, tik kartu su kitais žmonėmis, pasiėmus deglus ir lempas, kad gerai apsišviestų tamsias gatves.

„Naktinė“ tavernų, užeigų ir viešbučių šlovė labai prasta – patys šeimininkai turi blogą vardą, o jų įstaigos, be to, kad priimdavo klientus, visada pasirengusius pasinaudoti muštynėmis pramankštini rankas, sutraukdavo ir nelabai rekomenduotinus žmones, pavyzdžiui, samdomus žudikus, jūreivius, vagis ir pabėgusius vergus, bent jau taip mums teigia Juvenalis.

Kitas Romos gatvių pavojus – jaunimo gaujos. Mes šiuo terminu beveik visada apibūdiname jokių taisyklių nepaisančius žemesnių visuomenės sluoksnių vaikinus, o romėnų laikais dažnai yra atvirkščiai – valkataudavo turtingų šeimų jaunuoliai. Tai jie – blaivūs ar girti – išlaužsaid viešnamių duris ir būriais prievartaudavo prostitutes, pavienes moteris gatvėje, tai jie puldinėdavo praeivius ir apiplėšdavo parduotuves. Kaip žinoma, būdamas jaunas, praeivius mušė ir Neronas su draugais.

Be to, reikia įvertinti ir žmonių grobimą – naktį, prisidengus tamsa, gatvės buvo ideali vieta grobti. Ypač pavienes grupeles ir girtus žmones. Galimi ir nužudymai.

Taigi, apibendrinus – priešingai nei šiandien, kasdieniai nusikaltimai daromi ne priemiesčiuose ir lindynėse, bet pirmiausia miesto centre ir viešose vietose.

Ir vis dėlto romėnų gatvės buvo ne tokios pavojingos kaip mūsų miestų. Įdomūs kai kurie duomenys. Į respublikos laikų pabaigą dėl padidėjusio nesaugumo daugelis nešiojosi ginklus. Peiliai, durklai ir kalavijai visada buvo parengti.

Laikui bėgant visuomeninė padėtis tapo ramesnė. Be to, Augustui įkūrus imperiją, įstatymu buvo draudžiama turėti ginklų, išskyrus skirtus medžioklei ar kelionei (*Lex Iulia de vi publica et privata*). Būti sučiuptam viešai su ginklais neturint

pasiteisinimo grėsė neišvengiamais rūpesčiais. Kaip ir dabar – pabandykite pasivaikščioti tarp žmonių su automatu per petį ar daugiašūviu šautuvu ir pamatysite, kas atsitiks... Visa tai sumažino apyvartoje esančių ginklų. Viduramžiais ar mūsų laikais ginklų apyvartoje apstu, dėl to muštynės, susidūrimai ir apiplėšimai baigiasi mirtimi, o Romos imperijoje buvo priešingai. Kadangi ginklai nebuvo plačiai paplitę, o susidūrimų atvejais naudotasi kumščiais, lazdomis ar tuo, kas pasitaikė po ranka, pavyzdžiui, akmenimis ar panašiai. Taigi aukų sumažėjo. Jei apžiūrėsime mirusiuosius Herkulanėjo mieste išsiveržus Vezuvijui, iš maždaug trisdešimties atrastų kūnų tik vienas turi ginklą – kalaviją. Jis buvo kareivis, taigi galėjo jį nešiotis.

Kuo rizikuoja žmogžudys?

Žinoma, romėnų laikais yra ir žudoma. Ypač beveik milijono gyventojų mieste.

Ką lemia įstatymai sugautam žudikui? Jei pažiūrėsime, kaip baudžiama IV amžiuje ginčo metu nužudžius, mus nustebins, kad įstatymas nėra vienodas visiems, vieni yra lygesni už kitus...

Išties, viskas priklauso nuo socialinio sluoksnio, kuriam priklauso žudikas. Jei priklauso žemiausiam luomui (*humiliores*), nuosprendis yra praktiškai visuomet mirtis: *ad metalla,* tai yra į kasyklas, akmenų skaldyklas (iki mirties) arba *ad gladium* (*damnatio in ludum gladiatorum*) – į Koliziejų kautis su kitais tokiais pačiais pasmerktaisiais arba į gladiatorių mokyklą.

O jei žudikas priklauso aukštam luomui, jis išsiunčiamas tremtin ir pusė jo turto konfiskuojama. Žodžiu, indų kastų principai labai gyvi romėnų visuomenėje...

Žudoma gali būti ir šeimoje. Matėme pro langą išmestą moterį. Prievarta šeimoje labai paplitusi. Išties *pater familias* šiurkštumas, kai fiziškai baudžia vergus ar vaikus, nėra įstatymo persekiojamas, išskyrus labai jau įžūlius atvejus. Tas pats tinka, kai auka moteris – mušti ją kumščiais, lazdomis ir rykštėmis labai įprasta. Anot profesoriaus Krause's, į Romos imperijos pabaigą dauguma moterų Afrikos miestuose būdavo, be abejo, savo sutuoktinių mušamos. Taigi būtent šeimoje kartais įvyksta ir žmogžudystės. Romėną alkoholis ar pykčio priepuolis (sužinojus apie neištikimybę ar dėl ko kito) dažnai paskatina nužudyti gyvenimo draugę, tačiau moterys paprastai elgiasi visai kitaip.

Moterų žudikių procentas, sprendžiant iš dokumentų, yra gerokai mažesnis nei vyrų, o jų taikomi būdai „rafinuotesni". Pirmiausia, palyginti su sutuoktiniu, nežudoma ištikus pykčio priepuoliui, viskas apskaičiuojama iš anksto – tai yra žmona kantriai mąsto, kaip ir kada jį nužudyti (dažnai, kad galėtų gyventi su savo meilužiu). Be to, jos mėgstamiausias „nusikaltimo įrankis" labai ypatingas: nuodai...

Respublikos laikų Romoje į dienos šviesą išniro serija nuodijimų, kuriuose dalyvavo daugiau nei 150 moterų. Katonas Vyresnysis šį paprotį nuodyti paženklino garsiu sarkastišku sąmoju – kiekviena neištikima moteris kartu yra ir nuodytoja...

Romos laikų „leitenantai Colombo"

Profesorius Krause pabrėžia kai kuriuos faktus. Jei kaltieji ne iš tos pačios šeimos, dažniausiai jie priklauso tai pačiai visuomeninei terpei, kitais žodžiais tariant, yra pažįstami. Kitaip negalėtume paaiškinti, kodėl aukos vergai buvo tardomi kankinant – tai

rodytų, kad kaltininkai buvo pastebėti namuose, nes jie giminės ar pažįstami.

Simboliškas atvejis nutiko Sirijoje į Romos imperijos pabaigą. Vyras naktį buvo nužudytas savo namų kieme. Vergai jo ne tik negynė, bet ir pasislėpė, taip leisdami žudikams pabėgti. Mirusiojo paveldėtojai kreipėsi į teismą, buvo suimti penki aukos žemiečiai. Jie kalėjo ir laukė mirties, kadangi nebuvo pateikta įtikinamų įrodymų, kad juos būtų galima galutinai nuteisti. Šioje istorijoje yra įdomūs du aspektai, nušviečiantys romėnų laikų teisingumą. Pirmasis – kalėjimas nėra bausmė kaip mūsų laikais.

Romos laikais nuosprendis yra paprastas: esi išteisinamas arba nuteisiamas ištremti, atiduoti žvėrims amfiteatro arenoje (*ad bestias*), gladiatoriams, darbams kasyklose ir taip toliau. Niekas nenuteisiamas kalėti kaip šiais laikais. Romėnas išpūstų akis, laikydamas kalėjimą pernelyg švelnia bausme už nusikaltimą.

Kalėjimas romėnų laikais yra tik pereinamoji vieta, kur laikoma laukiant teismo. Paskui kaltasis bus kur nors išsiųstas.

Kitas įdomus aspektas – kaip patenkama į teismą nusikaltus (vagystės ar žmogžudystės atveju). Romėnų laikais nėra nei organizuoto policijos dalinio kaip mūsų dienomis, nei policijos automobilių, atlekiančių su įjungtomis sirenomis. Yra, žinoma, ugniagesių, kurie kartu su *vicomagistri* patruliuoja gatvėse – pats Augustas įkūrė mažus miesto policijos postus (*cohortes urbanae*), primenančius mūsų komisariatus, bet kontroliuojant gatves ir tiriant nusikaltimus labai paplitęs principas „pasidaryk pats“. Paprasti žmonės turi skirti besiginčijančiuosius, sudrausti svetimus ir taip toliau.

Nėra tokių policijos veikėjų, tiriančių nusikaltimus, kaip „leitenantas Colombo“. Aukos giminės turi patys atlikti tyri-

mą, apklausti vergus, kaimynus, surinkti įrodymus ir taip toliau. Tuomet nustato kaltąjį, kreipiasi į advokatą ir eina tiesiai į teismą. Čia pradeda veikti romėnų teisės mechanizmas – dvikova tarp kaltintojų ir gynybos. Taip vyksta tyrimas senovės Romoje.

Vis dėlto kartais išvengiama teismo, nes šalys susitaria anksčiau. Kaltinamasis – kad išvengtų labai sunkių bausmių, kaltintojas – kad netektų leisti pinigų apmokant teismo išlaidas, o galbūt nuostoliai jam kokiu nors patraukliu būdu atlyginami, pavyzdžiui, pinigais.

Taip dažnai nutinka, kai išprievartaujama mergina iš neturtingos šeimos, o kaltasis – pasiturinčios šeimos narys.

Vėliau pasirodys dar vienas veikėjas, galintis klausimus spręsti iki teismo – Bažnyčia. Bažnyčios tarnai nutraukdavo daug ginčų, sutaikydami šalis ar paskelbdami savo religinius „nuosprendžius“, reikia atsižvelgti į jų visuomeninį vaidmenį. Vėlyvojoje antikoje buvo įsteigti jau ir tikri „vyskupų teismai“.

Taikingesnė kultūra nei mūsiškė?

Dabar, išblaškydami daugelį mitų, galime apibendrinti nusikalstamumo padėtį Romos gatvėse ir imperijos miestuose.

Pirmoji išvada, anot profesoriaus Krause's, romėnų visuomenėje nėra nusikaltėlių sluoksnio. Taigi, nėra „profesionalių“ kriminalinių veikėjų, tokių kaip Alas Capone ar Maljanos rajono gauja. O jeigu ir yra (pavyzdžiui, plėšikai), tai vis dėlto labiau išimtis nei taisyklė.

Plėšikaujama dažniau atsitiktinai – galbūt nusikalsta amatininkas ar smulkus pirklys, pasinaudojantis proga, dažniausiai

reikalo prispirtas, ir vėl grįžtantis prie savo darbo. Arba dėl kokių nors ypatingų motyvų nusikaltėliu tampama „laikinai“ (pavyzdžiui, vergui buvo įsakyta nusikalsti).

Žodžiu, Romoje nėra organizuotų gaujų ar kriminalinių susivienijimų, panašių į mafiją, ndrangetą, kamorą, gaujas iš Rytų, pavyzdžiui, kinų, ir taip toliau. Ir tai pirmasis didelis skirtumas, palyginti su mūsų visuomene – romėnų nusikaltėliai paprastai veikia po vieną arba padedami kokio nors draugo ar giminaičio. O mūsiškiai paprastai linksta veikti kurdami kriminalinius tinklus – gaujas, šeimas, šeimų sąjungas ir taip toliau.

Antra išvada – romėnų laikais, nors visuomenėje itin paplitęs smurtas (vergų mušimas, smurtas šeimoje, ginčuose...), kaip minėjome, apyvartoje daug mažiau ginklų negu šiandien. Taigi, priešingai nei manoma, muštynės, pagrobimai ir užpuolimai ne tokie kruvini kaip moderniaisiais laikais.

Trečioji išvada – matydami, kiek žmonių kreipiasi į teismus spręsti problemų, suprantame, kad:

1) romėnas nelinkęs prievarta vykdyti teisingumo pats;

2) teisingumu pasitikima. Nors, dera priminti, jis nėra vienodas visiems, nes suteikia privilegijų aukštuomenei ir ją gina, paprasti žmonės eina į teismą, o ne patys vykdo teisingumą...

Išties, kraujo kerštas ar vendeta, kurių itin dažnai griebiamasi viduramžiais (pavyzdžiui, frankai), nežinomi romėnų visuomenėje. Ir būtent dėl to, kad pasitikima įstatymais ir teisingumo sistema.

Norėdami atsiteisti už padarytą blogį, jie kreipdavosi į teismą.

Viduramžiais ar Renesanso laikais, įžeidus kieno nors garbę, buvo traukiamos špagos, o romėnas eidavo į teismą.

Iš esmės „kaimiškai“ senovės visuomenei – romėnai (o anksčiau graikai) tokie ir buvo – tai kažkas neįprasta.

Žodžiu, paaiškėja, kad romėnų visuomenė kasdieniame gyvenime yra daug taikesnė nei manoma, gerokai taikesnė už gyvavusias vėliau.

Tai stebinantys duomenys, prieštaraujantys paveikslui, kurį perteikia daug romanų ir Holivudo filmų, pasakojančių apie kupiną prievartos ir intrigų romėnų visuomenę, kai durklai neva traukiami pasitaikius mažiausiai progai. Ta epocha labai skyrėsi nuo mūsiškės, žinoma, gali net atrodyti, kad tai kita planeta, kur vergija, pedofilija ir mirties bausmė buvo kasdienio gyvenimo dalis. Bet, paradoksas tas, kad ji buvo mandagesnė, taikesnė ir demokratiškesnė negu kurtuazinės meilės, pilių, damų ir riterių visuomenė, negu laikotarpis, kuriam dažnai taikomas iškalbingas posakis apie „apsiaustą ir špagą“...

Efesas

IMPERIJOS MARMURAS

Asmeninis centuriono karas

Centurionas užeina į taverną užkąsti. Čia pilna žmonių, daugiausia vyrų. Įžengęs ginkluotas žmogus priverčia atsisukti ne vieną klientą. Iš tikrųjų čia visi po miestą bevaikštantys kariškiai Trajanui grįžus iš Mesopotamijos ne itin mėgstami. Bet tai tik laiko klausimas, žmonės greitai ir vėl pripras.

Centurionas atsisėda atokiau prie mažo laisvo stalo ir užsisako duonos, alyvuogių ir mažų marinuotų žuvų. Žinoma, tai valgis vienumoje, bet ir juo reikia mėgautis iki galo. Kai pagaliau gurkšnoja vyną, užsimerkia ir galvoja apie savo nelaisvę tame tolimame Mesopotamijos mieste. Apie tai, kad nebūtų čia, jei nebūtų sutapę atskiri įvykiai – romėnai puolė miestą tą akimirką, kai priešai partai bėgo gynybinėmis sienomis į visas puses pasirengti puolimui. O paskui prižiūrėtojas irgi nubėgo ant sienos, skubomis dėdamasis šalmą ir pamiršęs ant salo raktus, padėtus netoli celės langelio... Suplėšyti lovą atstojantį demblį ilgai netruko, „sužvejoti" pro langelį raktus buvo vaikų žaidimas. Paskui – atrakintos durys, išvaduoti kiti bendražygiai, bėgimas

laiptais, žalojant priešų kareivius ir griebiant jų ginklus. Centurionas pamena akimirką, kaip įsiveržė į priešo komendanto kambarį, jis pats ten stovėjo ir padėjėjų padedamas vilkosi šarvus. Vėl jaučia visą tų akimirkų energiją – buvo tapęs furija, žvėrimi. Jo ašmenys kirto visus kūnus žaibišku greičiu ir pagaliau, kai kalaviją susmeigė į komendanto, to storo juodabarzdžio žmogaus visuomet prakaituota plike, šoną, pasijuto atsiskaitęs už visus nelaisvėje patirtus smūgius. Laikydamas taurę vyno, mato prieš akis visus tų akimirkų vaizdus – bėgimas iš visų jėgų miesto vartų link, o mūšis jau siautėja, atidaro vartus, ir pašėlę, beveik sužvėrėję pirmųjų įsiveržusių romėnų kareivių veidai... Kažkas švelniai paliečia jo ranką. Tai padavėja – jos žvilgsnis švelnus, bet ryžtingas... Centurionas turi sumokėti ir atlaisvinti stalą. Laukia kiti klientai. Centurionas dar kelias sekundes negali išeiti iš savo sapno atmerktomis akimis, sunkiai atsidūsta, kelis kartus užsimerkia ir atsimerkia. Tada pamėtėja išsitrauktą monetą, vos pastebimai, beveik droviai šypteli ir išeina iš užeigos. Jaučia visai sustingusius kojų raumenis. Jo viduje karas ir toliau verda. Kartais staiga jį pasičiumpa. Tai vadinamasis potrauminis stresas. Kas žino, kiek kitų legionierių, sugrįžusių iš kampanijos Mesopotamijoje, susiduria su tokiomis pačiomis problemomis, kaip ir iš Vietnamo ar Irako grįžę kareiviai. To nesužinosime. Žinoma, visus legionierius vienijanti kariuomenės dvasia, brolybė labai padeda, pasikalbėję su kitais jie išsikrauna. Tai savotiška „grupinė terapija“...

Tuo metu monetą paima mergina. Nuneša šeimininkui, į skrynią. Ten ji lieka tik kelias minutes. Tiek užtrunka naujų klientų, įsitaisiusių prie stalo, kur anksčiau sėdėjo centurionas, pietūs. Kai sumoka, grąžos gauna mūsų sestercijų.

Imperatoriaus mirtis

Sestercijų paėmė simpatiškas žilstelėjęs vyras, jo patraukli šypsena susimeta į raukšleles lūpų kampučiuose. Tai Aleksis, jis prekiauja marmuru. Čia jis kartu su savo kolega, lieknu ir garbanotu. Paskutinįkart valgo čia, Antiochijoje. Netrukus laivas turi išplaukti, viskas sekėsi gerai – nuo sapnų iki dievų ženklų ir aukų... Dievai, atrodo, neprieštarauja išplaukimui.

Po poros valandų jie dideliame prekiniame laive, šis išskleidžia bures ir ima tolti. Jie nusirengia savo gražius drabužius. Denyje jų nereikia, geriau nepurvinti. Kaip ir batų – abu apsiavę *caligae.* Kai juos nusiauna, pastebime įdomią detalę – jų pėdos su šviesiomis „juostomis", tai kasdienio gyvenimo detalė, apie kurią paprastai neperskaitysite istorijos knygose – švelnios odos dirželiai, kuriomis apraišiotos romėnų kojos, palieka ant jų dryžuotą įdegį.

Ir ta proga matant visus tuos odinius dirželius ir kilpeles, spontaniškai kyla klausimas – ar patogu šiuos sandalus apsiauti ir nusiauti? Atsakymas – taip. Kartą įkišus koją ir užveržus dirželius, kad kuo mažiau spaustų, galima ramiai vaikščioti, kai norima juos nusiauti, pakanka paprasčiausiai truktelėti viršutinius ir ištraukti koją kaip iš normalaus bato. Romėnų sandalai iš esmės yra ne kas kita kaip odiniai batai su daug „išpjovų".

Būti nuogiems denyje, kaip jau sakėme, yra normalu, ypač tokiu oru.

Reikia būti atidiems ir stebėti – čia yra netikrų naktinių švyturių. Kaimiečiai, žvejai ir piemenys dažnai uždega laužus, kad jūroje esantys laivai užėjus tamsai manytų, jog netoliese yra uostas. Iš tikrųjų pasirenka vietas, kur laivas gali užplaukti ant seklumos, kad galėtų užpulti ir apiplėšti žmones arba pagrobti krovinį. Šie jūriniai „diližanų užpuolimai" neįtikėtinai dažni –

tiek, kad imperatorius Hadrianas, o dar labiau jo įpėdinis Antoninas Pijus, paskelbė labai griežtus įstatymus. Antoninas Pijus ypač pabrėžė, kad jei užpuolant buvo naudota daug prievartos, o prekės vertingos, prasikaltėliai nuteisiami daužyti lazdomis ir trejiems metams ištremiami, jei jie yra laisvi ir pasiturintys. O jei vargšai – trejiems metams priverstinių darbų. Jeigu vergai – keliauja tiesiai į kasyklas... Įstatymas, kaip jau turėjome progos minėti, nėra vienodas visiems, jis „vienodas", jei galima taip pasakyti, tik aukštesniems luomams...

Marmuro pirklys Aleksis tyso laivagalyje po ištempta stogine – bent kiek šešėlio. Sūpuojamas laivo, stebi ant kilio žybčiojančius bangų atspindžius – primena židinio liepsnas ir sukuria įspūdį, kad laivas plaukia per ugnies paklotą. Paskui pamažu užmerkia akis ir užmiega. Jam iš dešinės lėtai slenka būsimosios Turkijos krantas.

Jį pažadina susijaudinę balsai ir sujudusi įgula. Visi rodo didelę grupę laivų, išmetusių inkarą Selino (dabar Gazipaša) uosto reide. Tai imperatoriaus laivynas. Ką jis čia veikia, tokioje nereikšmingoje vietoje? Čia nėra nei šventyklų, nei rūmų. Krante tik miškais apaugusios kalvos ir tylūs paplūdimiai, kur vėžliai atropoja dėti kiaušinių. Ką čia veikia Trajanas? Denyje visi to klausia, bet niekas neturi atsakymo.

Iš tikrųjų sausumoje į pabaigą artėja drama. Trajanas miršta. Sugrįžus iš Mesopotamijos į Antiochiją jį ištiko apopleksijos smūgis, po kurio liko pusiau paralyžiuotas. Paliko viską kontroliuoti geriausiam vadui, Hadrianui, būsimajam imperatoriui. Paskui kartu su imperatoriene Plotina įlipo į „imperatoriškąją jachtą", kad grįžtų į Romą ir pasidžiaugtų pelnytu triumfu savo sostinėje. Tačiau grįžtant jo būklė pablogėjo. Prireikė artimiausio uosto, kad būtų galima jį išnešti ant žemės.

Daugeliui tai nėra staigmena. Iš tikrųjų jo sveikata pastaruoju metu pastebimai prastėjo. Nepaprastas archeologų rastas imperatoriaus Trajano bronzinis biustas, rodomas Ankiros (šiuolaikinė Ankara) forume, vaizduoja jį paskutinėmis gyvenimo savaitėmis. Jis neatpažįstamas. Visai kitoks nei statulose ir portretuose, kuriuos matome ant monetų (įskaitant mūsiškę).

Jo veidas išsekęs – akys įkritusios, skruostai įdubę, skruostikauliai kyšo, nosis išsišovusi, dingusi jaunystės metų dermė. Oda suplonėjusi, kaktą išvagojusios raukšlės. Žinoma, tai amžiaus ženklai, neišvengiami ištvėrusiam lietų, vėją, dykumų audras, stovėjusiam petys petin su keturiasdešimčia metų jaunesniais už save legionieriais. Šešiasdešimt dvejus metus jis pragyveno labai nelengvai. Turi daug fizinių problemų, per daug reikalavo iš savo organizmo.

Beveik tikra, kad galutinai jį pribaigė širdis. Kai nėra tinkamo lygio medicinos, toks ligonis, jau patyręs smūgį, tiesiog negali išgyventi...

Anot Juliano Bennetto, yra galimybė, kad jį nužudyti galėjo staigi infekcija, pasigauta Mesopotamijoje. Išties, anot senovės istoriko Flavijaus Eutropijaus, kentėjo nuo vidinių kraujosrūvų. Faktas, kad, būdamas vos dvidešimt aštuonerių metų, po trijų dienų mirė vienas iš jo artimiausių ir patikimiausių padėjėjų Markas Ulpijus Fedimas, leistų įtarti infekciją, kuri sudavė paskutinį smūgį jau labai nusilpusiam organizmui.

Trajanas niekada aiškiai nenurodė įpėdinio. Bet mirdamas įsūnijo Hadrianą, nutiesdamas jam kelią į imperatoriaus sostą. Iš tikrųjų tai sąlygiškas galių suteikimas – ilgai sklandė hipotezė, kad tai jo žmona Plotina, imperatorienė, sutvarkė įpėdinystę, priversdama patikėti, kad taip jis nurodęs jai mirties guolyje. Niekada nesužinosime...

Kranto linkis su Selino uostu dingsta iš mūsų akių, kaip ir imperatoriškasis laivynas. Po ritualinių apeigų imperatoriaus kūnas bus sudegintas, o auksinė urna su pelenais jo paties laivu atgabenta į Romą. Ten ji bus įmūryta Trajano kolonos pagrinde, miesto širdyje. Trajanas, kad ir po mirties, gaus savo triumfą. Juk bus surengta didžiulė triumfo eisena, nešanti per Romą jo atvaizdą...

Nes mirė *optimus princeps,* kuris suteikė mums unikalios kelionės po Romos imperiją jos apogėjuje galimybę, jis pavertė ją turtinga, plačia, galinga ir bauginančia kaip niekada iki tol.

Jis buvo kitoks imperatorius nei visi jo pirmtakai. Išties tai buvo pirmasis provincialas (nors imperatorius Klaudijus, gimęs Lione, nebuvo visai „italikas"), kilimo iš Ispanijos, turėjo stebinamą globalią ir „šiuolaikišką" imperijos viziją. Labiausiai stebina jo asmenybė. Buvo kareivis, perėjęs „spaudyklą", pripratęs prie sunkumų ir drausmės. O pirmiausia kuklus žmogus, galintis sėdėti šalia publikos Didžiajame cirke ir valgyti davinį kartu su savo kareiviais. Net savo asmeninėmis lėšomis padėjo skurstantiems vaikams.

Net Dante jį pamini X „Skaistyklos" giesmėje. Bet paprasti žmonės per amžius jį prisimins kaip teisingą vyrą, geriausią iš imperatorių, iš tikrųjų *optimus princeps.*

Efeso marmuras

Hadrianas nukirs beveik visas Trajano aplinkos (kurios dalis jis pats buvo) galvas, išnaikins ryškiausius asmenis kariuomenės viršūnėje, palieps nužudyti ar pašalins geriausius karo vadus. Mirtis pasieks ir Apolodorą Damaskietį – jis buvo Trajano

architektas, tikras epochos Mikelandželas, sukūręs tiltą per Dunojų, Trajano forumą Romoje ir jo milžinišką originalią koloną...

Bet pirmiausia Hadrianas atsisakys beveik visų Trajano užkariavimų Mesopotamijoje, priversdamas Kasijų Dioną tarti: „Romėnai, kad užkariautų Armėniją, didžiąją dalį Mesopotamijos ir partus, patyrė siaubingų sunkumų ir pavojų... Dėl nieko!“

Galbūt mūsų moneta galėjo grįžti į imperiją tik dėl to trumpučio laikotarpio, kai Roma atsigręžė į Azijos pasaulį. Kitaip veikiausiai būtų pasilikusi Indijoje, kad ją kada nors galbūt atrastų archeologai.

Kol istorija verčia puslapius, Aleksio, marmuro pirklio, laivas tęsia savo kelionę į Efesą. Ten atvyksta po kelių ramaus plaukimo dienų. Sutvarkę švartavimo ir muitinės formalumus, du marmuro pirkliai išlipa į krantą. Ir šnekučiuodamiesi eina per vieną iš turtingiausių ir gražiausių senovės miestų.

Ir šiais laikais jos griuvėsiai priverčia išsižioti.

Romos imperijos laikais miestas pasiekė savo viršūnę – uostas ir strateginė padėtis Viduržemio jūroje pavertė jį didžiausios svarbos vietove. Kol lydime du pirklius, pastebime, kad Efesas palaimintas klestėti – jo gatvės išklotos grynu marmuru.

Čia gyvena daugiau kaip 200 000 gyventojų – tai nesibaigianti platybė dengtų raudonomis čerpėmis stogų, arkų, šventyklų, čia yra agora ir daug visuomeninių pastatų.

Kertame didžiulį forumą, šalia jo kyla milžiniška beveik 200 metrų ilgio bazilika, padalyta į tris navas. Praeinant balsų gaudesys jos viduje patraukia mūsų dėmesį – atsigręžiame į duris, ir mums pasirodo viešojo gyvenimo „atplaišos“: čia derasi togomis apsigobę vyrai. Iš tikrųjų romėnų laikais bazilika yra ne

bažnyčia, o pastatas, atliekantis teismo, „pirklių gildijos", verslo rūmų vaidmenį. Taigi tai yra viena iš miesto širdžių.

Toliau einame minioje. Įspūdis, lyg būtume avilyje. Visur galima žavėtis neregėtai nuostabiomis šventyklomis. Artėjame prie šventyklos, skirtos imperatoriui Domicianui. Ta proga – viena įdomybė. Romėnų miestų svarba matuojama ir pagal šventyklų, kuriose imperatoriai garbinami kaip dievybės, skaičių. Bet pastatyti šventyklą imperatoriaus garbei nėra lengva. Reikia, kad jis tam pritartų, taip pat įveikti kitų miestų konkurenciją. Taigi, viskas labai gudrių advokatų rankose – vienas iš tokių paliko plokštę čia, Efese, joje pasakoja apie savo veiklą. Sako daug kartų vykęs į Romą pas imperatorių, lydėjęs jį Britanijoje, Germanijoje, Panonijoje, Bitinijoje ir net Sirijoje. Ir jo atkaklumą vainikavo sėkmė... Įsivaizduokime jo diplomatinius gebėjimus, gudrumą ir pataikavimo gabumus. Bet turėjo būti ir didis įkyruolis.

Dar vienas senovės pasaulio stebuklas

Mus stumteli kažkokie keliauninkai ir neatsigręždami nueina. Jie atvyko iš Egipto ir skuba kiek už miesto į... Artemidės šventyklą, vieną iš septynių senovės pasaulio stebuklų! Aha, mūsų sestercijus mus priverčia atrasti dar vieną iš šių stebuklų. Kodėl ji buvo pastatyta būtent čia? Labai įdomi istorija, mus nuvedanti į šventyklos vidų.

Dar prieš tris tūkstančius metų čia gyvavo primityvus kultas, greičiausiai susijęs su gėlo vandens šaltiniu, tai reta šiose pakrantėse. Buvo teigiama, kad tai deivės, suteikusios prieglobstį persekiojamiesiems, kūrinys.

Netrukus ši deivė buvo sutapatinta su Artemide, graikų dievybe, dėl nesuskaičiuojamų krūtų arba, anot kitos versijos, dėl jai aukojamų jaučių sėklidžių, arba – dar viena hipotezė – dėl bičių kiaušinių. Jos nekaltybė buvo simbolis to, kad prieglobstis, kurį siūlė visiems persekiojamiesiems, yra nepažeidžiamas. Taigi, tapo saugia vieta kiekvienam, ieškančiam politinio prieglobsčio. Jos teritorija buvo šventa ir neliečiama.

Laikui bėgant aukos tapo vis brangesnės ir sukrovė Efesui milžiniškus turtus. Tai lėmė vieną iš labiausiai stulbinamų senovės pasaulio statinių atsiradimą – kai prieš du tūkstančius šimtą penkiasdešimt metų Kroisas, vėliau iš savo tėvo paveldėjęs Lidijos sostą, paprašė 1000 auksinių monetų paskolos iš turtingo efesiečio, kad galėtų pasisamdyti karių ir išvykti į karą, prisiekė Artemidei, kad, jei taps karaliumi, pastatys jai negirdėto grožio šventyklą. Ir žodį tesėjo.

Paskutinė šventyklos versija buvo įspūdingas pastatas su 127 kolonomis. Jo stogas buvo daugiau kaip 20 metrų aukštyje, nuostabiai papuoštas. Kiekviena kolona prie pagrindo buvo pagražinta bronziniais reljefais ir stovėjo ant milžiniškų marmurinių blokų.

Vienu metu šis stebuklas buvo suniokotas – pasakojama, kad ji buvo padegta bepročio Herostrato, turėjusio vienintelį tikslą – įeiti į istoriją (ir jeigu mes tai cituojame, jam pavyko). Bet labiau tikėtina, kad į pastatą trenkęs žaibas sunaikino stogą, nes jis buvo medinis. Vėliau šventykla buvo atstatyta.

Šiandien iš šio didžiojo antikos pasaulio stebuklo liko tik iš pelkės kylanti viena kolona. Bet ji pateikia labai įdomios informacijos – pasakojama, jog mintis statyti šventyklą pelkėje atėjo į galvą ją projektavusiam architektui Chersifronui, kad būtų sumažinti čia labai dažnų žemės drebėjimų padariniai.

Kai įeiname į prašmatnias miesto termas, Aleksio ir jo bičiulio balsai pradingsta žmonių šurmulyje, ataidinčiame iš visur. Juodu ketina gerai išsimaudyti. O mes laukiame tarp kolonų ir stebime praeivius. Jie priklauso visiems luomams ir visoms tautybėms. Čia yra ir paprastų žmonių, ir žymių, ateinančių su savo klientų palyda.

Neįtikėtina, pagalvojus, kiek įžymių žmonių yra susiję su šiuo miestu. Čia gimė garsus filosofas Herakleitas, svarstęs apie kintančius daiktus: *panta rei**... ir tai ne viskas. Čia buvo atvykę Ciceronas, Julijus Cezaris, Markas Antonijus ir... Kleopatra! Paklausykite istorijos.

Markas Antonijus (tuomet Romos rytinių provincijų valdytojas) pasirinko gyventi būtent Efese ir privertė ten vykti kartu Kleopatrą. Kaip žinoma, tai buvo žavinga ir itin gabi moteris. Atvyko į Efesą ne tik dėl savo mylimojo, bet ir nužudyti savo sesers Arsinojos, susiradusios prieglobstį būtent Artemidės šventykloje, neutralioje teritorijoje. Padedama Marko Antonijaus, privertė ją išnešti iš šventyklos ir nužudė. Niekada iki tol šventykla nebuvo išniekinta taip įžūliai.

Ankstyvą popietę du pirkliai išeina iš marmurinių termų, atsisveikindami su puošniai apsirengusiu ir visų gerbiamu, bet turinčiu prastą šlovę žmogumi – tai jis rengia ir koordinuoja gladiatorių žaidynes Efese. Jis labai turtingas, gyvena beprotiškai prabangiai, jo gyvenimo būdas – ištisos šventės ir pokyliai... Kaip šis šįvakar, į kurį Aleksis ir jo kolega buvo pakviesti.

Juos sutiksime po kelių valandų jo puošnioje viloje tarp iškvėpintų vergų ir kilnių ponių, besididžiuojančių svariais papuošalais ir susisupusių į švelniausio šilko drabužius.

---

* Visa teka (*gr.*).

Skaldyklų pragaras

Kitą dieną ankstyvi ir pagirioti du pirkliai ir vėl savo laivo denyje pakeliui link marmuro skaldyklos. Aplink Efesą jų mažiausiai keturiasdešimt, įskaitant garsiąją Teoso (dabar Sigacikas), kur išgaunamos dvi ypatingos marmuro rūšys – afrikietiškasis ir peleninis afrikietiškasis. Pasaulis, kurį dabar pamatys, visiškai kitoks, tai pragaro prieangis.

Skaldyklą užstoja uola, čia kelias baigiasi. Bet ji jau praneša apie save tūkstančių kūjais daužančių vergų keliamu triukšmu. Už uolos juodu prieina sargybos postą prie įėjimo į skaldyklą – juos sustabdo ilgabarzdis vyras su išlikusių plaukų kuokštu ant kaktos, apsuptu vis besiplečiančios plikės. Jis ginkluotas ir paprašo dokumentų. Perskaitęs jų leidimus, leidžia įeiti.

Pirkliui, turinčiam sestercijų, nejauku, niekada nepripras prie šių scenų. Dešimtys, galbūt šimtai vergų dirba, kai kurie sienų šešėlyje, kiti jau uolas nušvietusioje saulėje. Pro juos, prilaikomas dviejų vyrų, praeina sužeistas žmogus, jie veda jį į sargybos posto trobelę – jam į akį pataikė akmens nuoskila, jis pusiau be sąmonės.

Darbas čia labai pavojingas ir neleidžia sustoti. Tai tikras konvejeris.

Pirmiausia paprastais kaltais ir plaktukais iškalami grioveliai. Tai labiausiai kankinama dalis. Paskui į griovelius įkalami mediniai pleištai ir ant jų pilamas vanduo – medis pamažu išbrinksta ir perskelia uolą tiksliai nustatytoje vietoje, taip atskiriami milžiniški penkių–šešių tonų blokai. Paskui mediniais svertais ir nedidelėmis gervėmis jie perkeliami. Širdžiai bloga matyti dirbant vaikus – liesus, neturinčius ateities. Tai nehumaniška. Šioje epochoje daug stebuklų, bet daug ir žiaurumo...

Vaikas atgalia ranka nusišluosto varvančią nosį ir bėga paduoti vandens pagyvenusiam vergui. Sargybinis šaukia ant jo, pakelia akmenį ir meta į jį, nepataiko... Mažasis vikrus. Šiose vietose tarp sargybinių ir vergų nusistovi žiaurūs santykiai – prižiūrėtojai dažnai tampa tikrais kankintojais dėl iškreipto psichologinio mechanizmo, kuris priverčia kai kuriuos jausti malonumą valdyti kitus ir matyti juos kenčiančius.

Aleksis su kitu pirkliu atvyko atsiimti kelių užsakytų pagrindų ir kapitelių. Praeina pro sektorių, kur eilute sustoję vergai uoloje kerta gilius griovelius. Išties, prieš kiek mažiau nei dvidešimt metų romėnų skaldyklose buvo įvesta technologinė naujovė, leidusi padidinti našumą. Pradėtas naudoti sunkesnis kirtiklis, galintis giliau įkirsti į kietą marmurą. Naudodami šį įrankį eile išsirikiavę vergai dirba našiau – blokai atskeliami jų galutinai neapdorojant. Iš tikrųjų didžioji naujovė yra tokia: nelaukiant konkrečių užsakymų iš anksto „sumodeliuoti" kolonas, kapitelius, sarkofagus jų galutinai neapdorojant. Ruošiniai gaminami serijomis, sandėliuojami ir siunčiami į įvairias imperijos vietas, kur akmentašių dirbtuvės juos apdoroja pagal pirkėjų poreikį. Tai iš esmės priešpramoninė masinė gamyba, tik ne technologijos požiūriu. Pagalvokite – skaldomų sarkofagų vienas kraštas dvigubai storesnis nei kitas – į jį įskaičiuotas dangtis, kurį paskirties vietoje kūjeliais „ištrauks" miestų dirbtuvių akmentašiai.

Pirklių dėmesį patraukia baisų triukšmą kelianti įdomi medinė konstrukcija. Prieina. Iš esmės primena vandens ratą, besisukantį stumiant srovei, kaip matome daugelyje malūnų. Bet šis kitoks dėl dantračių mechanizmo, jis labai primena Leonardo da Vinci mašinas – sukdamasis ratas judina pjūklą, pamažu pjaunantį marmuro bloką. Tai mus labai nustebina. Mašina akmenims pjauti... Taigi senovėje jie buvo visai pajėgūs ją pastatyti ir

taip tausoti žmones – reikia tik vieno vergo, prižiūrinčio mašiną (kuri tuomet tampa „vergo vergu“). Kodėl šios technologijos neišplėtojo dideliu mastu?

Turime kelis romėnų laikų darbo „automatizacijos“ pavyzdžius, kaip antai Barbegalyje, Prancūzijoje, kur vandens ratų sistema suko į eilę sustatytus kelis malūnus, kartu judindama ir savotišką keltuvą, prie kurio prikabintos rogutės, nuolat į malūnus pristatančios grūdų maišus.

Esminis prieštaravimas, kurį jums pasakytų romėnas, būtų: kam reikia automatizacijos? Turime vergų, atliekančių tą patį darbą, o sąnaudos lygios nuliui... Galbūt būtent tai sutrukdė plisti technologijoms, kurios, kaip rodo archeologų radiniai, buvo prie romėnų pasaulio slenksčio.

Ši automatinė sistema pjauti marmurą buvo rasta iškalta – su tam tikru pasididžiavimu – ant žmogaus, gyvenusio būtent Efese, sarkofago. Sarkofagas buvo... žinoma, marmurinis.

Dviejų pirklių užsakymas paruoštas – tai trisdešimt aštuoni korintiniai kapiteliai, lapai jau pažymėti, reikia juos tik pabaigti. Neužtruks ilgai pakrauti juos į laivą – tik kelias valandas. Tuo metu galima pailsėti po mažo viešbučio pergole, kur pirkėjai paprastai praleidžia naktį. Čia, kol mūsų monetą turintis pirklys laukia plepėdamas ir gerdamas vyną, kitas viršutiniame aukšte linksminasi su padavėja – tai normalu, tikimasi, kad visos padavėjos ir užeigų savininkės pasirengusios pasimylėti, lygiai kaip prostitutės.

Laivo sudužimas

Laivas buvo pakrautas greitai – kapiteliai sustatyti kaip apverstos taurės ant kolonų pagrindų. Taip dėliojant šias marmurines

„poras“ viena šalia kitos, triumas greitai užpildomas. Kai vėl išplaukia į jūrą, laivas labai sunkus ir nelengvai stumiasi pirmyn. Kelias veda pakrante į šiaurę.

Dabar jau temsta, ima kilti bangos. Tamsūs debesys neleidžia matyti žvaigždžių, bangos vis didesnės. Neįmanoma plaukti pirmyn, artėja naktis, jūra vis labiau šėlsta, tęsti kelionę būtų beprotybė. Taigi ieško prieglobsčio ilgoje pakrantės atkarpoje tarp dviejų mažų kyšulių.

Negana to – vėjas ir bangos juos stumia link kranto. Burės nuimtos, vienas įgulos narys vis mėto į vandenį ir traukia atgal lotą, tai yra virvę, prie kurios galo pririštas švino gabalas, jis leidžia nustatyti vandens gylį, pamatavus, kiek virvės reikia, kad pasiektum dugną.

Kitas jūreivis suka triumo siurblio rankenėlę, pumpuodamas vandenį, patekusį į triumą, kai bangos ritosi per tiltelį. Ir vis dėlto laivas pavojingai artėja prie kranto. Prieblandoje Aleksis su kitu pirkliu aiškiai mato baltą liniją, kur paplūdimyje lūžta bangos.

Įgulos narys skubiai išmeta inkarą bandydamas sustabdyti nešamą laivą. Veltui – laivagalis atgręžtas į žemę, pirmagalis – į gelmę, laivas šuoliuoja kaip „rodeo“ bangomis, kurias link jo sviedžia jūra.

Paskui įvyksta kulminacija – kilis į kažką įsirėžia, galbūt į uolą dugne. Laivas apsisuka apie šį tašką ir stumiamas bangų virsta ant šono. Nuo smūgio krovinys viduje pajuda, todėl laivas praranda pusiausvyrą.

Aleksis su siaubu mato, kad laivas ir toliau nesustodamas krypsta. Greičiausiai pramuštas laivo šonas, nes jis, rodos, grimzta į jūrą... Iš tikrųjų iš siurblio gausiau pliaupia vanduo. Tarsi laivo viduje būtų kraujosruva...

Per vėlu manevruoti, dabar vanduo užlieja tiltelį ir pasklinda visur. Pasiekęs į triumą vedančią didžiąją angą, triukšmingai veržiasi vidun. Tai galas, gelbėkis, kas gali...

Laivas greitai grimzta į dugną, sminga kaip peilis.

Aleksis ir visi vyrai dabar vandenyje. Nereikėjo nerti, pati jūra atėjo į denį ir juos „apkabino". Viskas vyksta tamsoje. Žmonės atsidūrė šėlstančių bangų ir srovių valdžioje. Laimė, visi išsigelbėjo – išties, paplūdimys labai arti.

Laivas grimzta į dugną, o šis jį švelniai priglaudžia. Per dešimtmečius laivas pradings, suvalgytas jūros ir moliuskų, vadinamų „duženų medgręžiais". Kaip šios nelaimingos kelionės relikvija, liks tik krovinys. Viskas ir dabar dar tenai, atrodo nepaprastai, galima apžiūrėti.

Stulbina tik kiek pasikeitė kraštovaizdis aplink laivo nuolaužas. Būtent ten, kur įvyko tragedija, dabar ilgas paplūdimys, elegantiškas, išskirtinis, šalia Cesmės miesto, čia skėčiai, pavėsinės, kioskai ir net klientus linksminantys šokėjai. Bet pakanka nutolti nuo kranto vos 50 metrų ir galima atrasti nuostabius kapitelius, gulinčius dugne vos keturių ar penkių metrų gylyje. Tai vienas iš gražesnių vaizdų, kuriuos gali pamatyti čia plaukiojantieji ar nardantieji. Jis atskleidžia šią senovės istoriją.

Nėra aišku, kodėl krovinys nebuvo ištrauktas. Galbūt dėl to, kad viskas įvyko naktį ir nebuvo įmanoma rasti laivo sudužimo vietos. O gal, turint galvoje, jog skaldyklos visai netoli, nuspręsta, kad bus pigiau pagaminti kitus kapitelius nei eikvoti pinigus ir gaišti laiką bandant ištraukti krovinį pasitelkus garsiuosius *urinatores*...

Aleksis su savo draugu, nusitvėręs mažos valtelės borto, išsigelbėjo. Dabar kiek sukrėsti sėdi sušalę paplūdimyje, o jūroje siautėja audra.

Netrukus jie žygiuos link uosto, į kurį plaukė, ieškoti pagalbos. O kur atsidūrė mūsų sestercijus? Jūros dugne? Ne, jis vis dar su pirkliu – liko kapšelyje, pakabintame prie juosmens. Bet ilgai buvo paniręs į šaltą vandenį ir audros tamsą.

Po ilgo žygio du marmuro pirkliai ir įgula buvo priimti ir apgyvendinti mažame uoste. Ten Aleksis už dar likusias monetas įsigijo švarių drabužių.

Taip sestercijus atsidūrė kitose rankose. Dabar jis drobiniame maiše kartu su kitais, maišas tabaluoja į vyriškio žingsnių ritmą.

Jis yra parduotuvės valdytojas, atleistinis, ir neša dienos pajamas savininkui, savo buvusiam šeimininkui. Tokio pobūdžio santykiai labai įprasti vergui suteikus laisvę – jie naudingi abiem, pirmiausia atleistiniam – taip jam buvęs šeimininkas padeda įeiti į „darbo santykių pasaulį“...

Savininkas – pasiturintis žmogus, jam priklauso daug verslų, įskaitant penkis laivus, kurių padedamas prekiauja su pagrindiniais Egėjo jūros uostais. Rytoj, pagerėjus orams, jis pats išplauks į Atėnus, be kitų prekių, gabendamas vertingą partiją šilko iš Egipto Aleksandrijos ir siuvinėtų medžiagų, ką tik pas jį atkeliavusių iš Antiochijos.

Kelionė į Atėnus

Kelionėje per Egėjo jūrą suprantame, kad čia stebinamai didelis judėjimas. Horizonte niekada netrūksta burių.

Laive ne tik prekės, plaukia ir žmonės. Kas jie ir kur vyksta? Daugelis keliauja prekybiniais ar darbo reikalais (pareigūnai, tarnautojai, kareiviai ir taip toliau), kiti – susitikti su giminėmis.

Kartais prekės ir žmonės yra tas pats – pavyzdžiui, vergai, plukdomi į Delą parduoti ar gabenami iš kitų turgų.

Čia dar yra, kaip jau užsiminėme, turistų – įdomu, kad, priešingai nei mes, jie nė kiek nesidomi didingais gamtos vaizdais, pavyzdžiui, kvapą gniaužiančiais kraštovaizdžiais, snieguotomis viršūnėmis ar nepaliestais slėniais. Priešingai, gamta dažnai laikoma rūpesčių šaltiniu (vilkai, maliarija ir taip toliau). Domisi nebent tik vietomis, kur jaučiamas dievybės „buvimas“ – šaltinis (na kas, jei ne dievybė, verčia vandenį trykšti iš žemės?), šventojo miško tyla, pragariškai dūmijantys ugnikalnių krateriai ir panašiai. Žodžiu, Romos laikų turistai visada renkasi aprašytas vietas, jų nedomina didžiosios gamtos grožybės ar didingos panoramos. Tai ne viskas.

Istorinės vietos, kur jie keliauja, labai dažnai susijusios ir su senovės istorija, ir su mitologija. Taigi, be to, kad apžiūri Vergilijaus kapą Neapolyje ar Sokrato kapą Atėnuose, lanko dar ir mitologinių personažų kapus, pavyzdžiui, Achilo ir Ajakso, arba vietą Spartoje, kur Penelopė nusprendė imti Odisėją į vyrus.

Tuo požiūriu netrūksta vizitų į vietas, turinčias įdomių „relikvijų“. Pavyzdžiui, Argo piliakalnyje palaidota Medūzos galva. Rodo saloje rodoma taurė, iš kurios gėrė Trojos Helenė, ji vienos jos krūties formos. Fazelidėje, Mažojoje Azijoje, – Achilo ietis ir taip toliau. Žmonės keliauja pamatyti šių relikvijų lygiai taip pat, kaip šiomis dienomis vykstama apžiūrėti šventųjų relikvijų.

Nesant mokslinių paaiškinimų, lengva suprasti, kad kai kurie objektai paaiškinami pasitelkus vaizduotę – pavyzdžiui, priešistorės dramblių iškasenų likučiai laikyti gigantų kaulais (arba ciklopų, kaip Sicilijoje).

Tarp laivo keleivių yra piligrimų į šventyklas – dėl sveikatos ar gauti orakulų atsakymų.

Ypač trys šventyklos yra tikri piligrimystės „varikliai“: Epidauro, Pergamo ir Koso salos. Bet kaip ten gydoma?

Taip pat ir miego terapija... kaip pasakoja Lionelis Cassonas. Po valomosios (ir švarinamosios) vonios, pacientai įeina į šventyklą pasimelsti, paskui išsitiesia ant žemės ar pakloto, kartais didelėse salėse, kur kolektyviai praleidžia naktį. Sapnas jiems atneša patarimą... medicininį, kartais aiškų, kartais miglotesnį, šiuos paaiškina žyniai. Tai visuomet paprastos priemonės – ką valgyti ir ko nevalgyti, kaip maudytis ir kaip mankštintis.

Ir jūroje, ir keliuose nuolat galima sutikti į šias šventyklas vykstančių ligotų piligrimų.

Galiausiai tarp „įvairių žmogiškų būtybių“ laivais plaukia ir olimpinių žaidynių atletai. 117 m. po Kristaus (kai mes čia esame), Graikijoje prasidėjo 124-oji olimpiada.

Atėnai

Mūsiškis turtingas verslininkas, išlipęs Pirėjo uoste, dabar yra Atėnuose.

Heliodoras, toks jo vardas (pažodžiui – „Saulės dovana“), tingiai išsitiesęs neštuvuose, nešamuose keturių stiprių vergų. Tai patogus būdas keliauti. Mūsų šiuolaikiniam mentalitetui galbūt kiek nejaukus... Iš esmės tai tarsi kas nors paimtų lovą, kurioje gulite, ir nešiotų ratu po miestą tvarkyti savo reikalų. Kaip pasijustumėte?

Kol juda minioje (tiksliau, virš minios), Heliodoras išsiblaškęs stebi Akropolį. Įdomu, kad jo bendras vaizdas iš „pirmo

žvilgsnio" amžiams bėgant labai mažai pasikeis, taigi, tas, kurį mato Heliodoras, labai panašus į šiandieninį – Partenonas dabar, kaip ir tuomet, iškyla savo balčiausių kolonų mišku.

Nedidelė eisena su neštuvais praeina pro tašką, iš kurio Akropolio vaizdas ypač įspūdingas. Čia būtų ideali vieta fotografuoti. Būtent tai ir daro kai kurie romėnų turistai....

Kadangi fotoaparatų nėra, naudoja tūkstantmečius veikiantį pakaitalą – dailininkus. Už nedidelę kainą ant papiruso lapo greitai jums nupiešia eskizą – jūsų veidas, o fone – Partenonas. Žinoma, jie ne vieni – visus turistus kamuoja *exegetai*, vietos gidai, įkyresni nei musės.

Akmeniniai dvyniai

Gerokai pasisukiojus po miestą, Heliodorui liko paskutinė užduotis... Ir galbūt ši jam patinka labiausiai – turi užsukti į skulptoriaus dirbtuves užsakyti biusto.

Prie įėjimo daug visko. Čia stovi kelios dievybių statulėlės, skirtos laikyti namuose, marmurinis baseinas ir grūstuvės, net vonelės formos saulės laikrodis, statytinas sode. Įeiname. Viskas padengta dulkių sluoksniu, o po kojomis ant žemės jaučiame girgždančias marmuro nuolaužas.

Stebina daug pradėtų ruošinių, laukiančių pirkėjų, kad galėtų būti pabaigti – visai kaip skaldykloje. Bet ten matėme iki galo neapdorotus didelius dirbinius (kapitelius, kolonas, sarkofagus ir taip toliau), o čia mažesni marmuriniai kūriniai. Priešais mūsų akis – antkapių akmenys be užrašų, neįvardyti aukurai, pora sarkofagų su vos paženklintomis mirusiųjų figūromis, net statulos su kiek aptašytais veidais, laukiančios galutinių bruožų. Visa tai

meniniai „pusgaminiai“. To senovėje dar niekada nebuvo – niekas negamino dirbinių serijomis, laukiančiomis galutinio apdorojimo, kaskart skirtingo.

Sekame paskui Heliodorą į dirbtuvių gilumą. Skulptorius dirba, bet iškart pakyla nuo taburetės, nusiima nuo galvos beretę ir eina pasitikti turtingo kliento.

Žino, kodėl jis čia, ir rodo jam drobe uždengtą biustą. Kai jį teatrališkai atidengia, Heliodoras pakelia antakius. Skulptoriaus sukurtas biustas labai panašus į jį. Nėra ką sakyti... Šis graikas tikrai puikus meistras. Darbas atrodo, lyg būtų jo akmeninis dvynys.

Šiek tiek skiriasi tik plaukai. Heliodoro šukuosena kiek kitokia. Bet tai ir gerai, nes statulos šukuosena tokia, kaip oficialių Trajano biustų.

Įdomu tai, kad vyrai ir moterys visada nori būti pavaizduoti statulose ar portretuose su pirmosios ponios ar imperatoriaus šukuosenomis. Tai reiškia, kad muziejuje biusto ar statulos sukūrimo metą galite sužinoti paprasčiausiai iš plaukų (ir barzdos). Tačiau Trajanas neseniai mirė. Ar Heliodoras pataikys į naujojo imperatoriaus madą?

Kaip gaminti dvynius serijomis...

Kol tiedu diskutuoja dėl kitų pagaminsimų kopijų kainos, einame apsižvalgyti į dirbtuvių kiemą. Mūsų dėmesį patraukia stuksenimas į marmurą. Praskleidę sunkią užuolaidą, išvystame dirbančius „pameistrius“.

Jie išsirikiavę eile ir visi kala tą patį siužetą. Jie gamina seriją to paties žmogaus, svarbaus valdžios pareigūno, biustų. Vyrai

labai gabūs kopijuotojai – statulos, ir tai nuostabu, yra identiškos.

Šie skulptoriai tikri trijų matmenų „kopijuokliai". Bet kaip jiems pavyksta?

Pabandysime atskleisti jų paslaptis. Ir suprasite, kodėl šiandien eidami iš vieno muziejaus į kitą įvairiose šalyse galite žavėtis tiksliomis iki smulkmenų kopijomis. Imperatoriaus Hadriano, pavyzdžiui, žinoma mažiausiai trisdešimt marmurinių „dvynių" su jo veidu, išbarstytų viso pasaulio muziejuose.

Romėnų skulptoriai taikė, taip sakant, „geometrinę" techniką.

Jei imperatoriaus (pavyzdžiui, Hadriano) biustas žvelgia į priekį šiek tiek į šalį pakreiptu veidu, o tai klasikinė poza, kopijuotojas pradeda tašyti marmurą sumodeliuodamas pirmiausia galvos kubą ir didelį pečių bloką. Paskui kubą paverčia ovalu ir ant jo paženklina kai kuriuos būsimojo veido pakraščių raktinius taškus – pavyzdžiui, smakro galą, ausies spenelį, ilgiausią barzdos garbaną – jie visi turi būti vienodu atstumu nuo vieno taško kaktos viršūnėje, kur yra centrinė plaukų garbana. Tai svarbiausias žingsnis, taip tiksliai nustatomas mastelis.

Paskui modeliuojami pagrindiniai veido bruožai – kakta, skruostai, nosies šonai... Pamažu iš marmuro išnyra ryžtingų bruožų ir labai išraiškingo žmogaus pavidalas. Bet dar svarbiau, kad kūrinį lengva kopijuoti, nes įvairūs veido bruožai išreikšti „matematiniu" būdu ir pamatuojamais atstumais...

Romėnų laikais skulptoriaus ir kopijuotojo amatas buvo labai svarbus. Išties, jei atkreipsite dėmesį, muziejuose dauguma senovinių statulų yra romėniškos. Kodėl?

Pagrindinė priežastis, kad romėnų laikais statulos buvo statomos visur – jos atliko ne vieną vaidmenį. Pirmiausia šlovini-

mo – serijiniu būdu pagamintos imperatoriaus statulos ir biustai patekdavo į daugelį viešų vietų, lygiai kaip respublikos prezidentų nuotraukos kabinamos policininkų kareivinėse. Bet iš tikrųjų statulos turėjo labai apibrėžtą tikslą – kurti užuominas.

Po vieną ar grupėmis, pavyzdžiui, nimfų, turėjo kaskart nurodyti „temą“, galinčią paskatinti protingą ir argumentuotą pokalbį – apie karą, apie gyvenimo grožį, apie erotiką (Laokoontas, besimaudanti Venera ir taip toliau) – arba buvo religinių apeigų scenografija (Jupiterio statula), net pateisindavo viešą garbinimą (kaip dievybių, Augusto ar kitų imperatorių statulos, susijusios su sprendimų priėmimu ir taip toliau).

Kitaip tariant, statulos buvo ne tik miesto puošmena kaip dekoratyvinės gėlės, bet ir daugelio kasdienio gyvenimo akimirkų įkvėpėjos.

Paklausa buvo milžiniška, originaliomis graikiškomis statulomis buvo neįmanoma visų patenkinti. Todėl dirbtuvės pradėjo kepti graikiškų VI–V a. prieš Kristų pagamintų šedevrų kopijas pramoniniu būdu. Ir skulptoriai bei kopijuotojai tapo labai svarbūs.

Taip pamažu šventyklos ir viešos vietos prisipildė graikų V–IV a. prieš Kristų šedevrų kopijomis, galbūt su šiokiomis tokiomis „romėniškomis“ variacijomis atitinkama tema, o privačių vilų ir namų soduose ėmė rikiuotis graikų ir romėnų herojų, filosofų, poetų ir valdovų statulos.

Tuomet tampa aišku, kad būti pavaizduotam statulos pavidalu reiškia statuso simbolį. Padarinys – pastebimi ar bent kiek reikšmingesni visuomenėje žmonės ėmė užsakinėti savo ir savo šeimos narių biustus ir statulas.

Jų pilni muziejai, stebina nepaprastai tikroviški jų veidai ir drabužiai – tai tikrai trijų matmenų nuotraukos akmenyje.

Romėnai, priešingai nei graikai ar egiptiečiai, buvo pirmieji ėmę vaizduoti ir trūkumus – plikimą, paburkusius paakius, dvigubus smakrus, putlius veidus ir panašiai. Šis paprotys turi įdomią priežastį. Žmogui mirus, būdavo daroma jo veido kaukė, kuri vėliau buvo laikoma namuose atskiroje vietoje kartu su kitų protėvių veidais. Tai tarsi jų portretai. Laidojant romėną iš geros šeimos paskui velionį eisenoje buvo nešami jo protėvių veidai, kad visi matytų jo kilmingas šaknis. Ši „tikrų" veidų tradicija davė pradžią tokiam tikroviškam romėnų statulų stiliui.

Paskutinė įdomybė. Daugelis statulų ir reljefų buvo nuspalvinti – plaukai, akys, lūpos, drabužių puošmenos. Kodėl mūsų muziejuose jos baltos? Tiesiog spalvos nubluko... Bet Renesanso laikais to nežinota. To nežinojo ir Mikelandželas, todėl visos to laikotarpio skulptūros, sukurtos iš labai balto marmuro dėl „baltų" romėnų statulų įtakos yra nesusipratimas...

Pernelyg griežtas Augusto veidas

Grįžę į skulptoriaus dirbtuves, pastebime kampe apgadintą Augusto biustą, o šalia – Nerono, aiškiai daugiau „nebeeksponuotino". Jie sukelia labai skirtingą įspūdį – Neronas atrodo gyvas, beveik kaip pažįstamas žmogus, o Augusto žvilgsnis stebinamai šaltas.

Tai nėra atsitiktinumas. Iš tikrųjų įvyko stiliaus evoliucija. Valdant Augustui, kūrę meistrai beveik visi buvo atvykę iš Atikos ir įtvirtino klasikinį amžių senumo graikų statulų stilių – jis, žinoma, buvo tobulas, bet griežtas, sustingęs, be gyvybės. Bėgant dešimtmečiams Romos skulptūrų stilius pakito, galbūt dėl meistrų, atvykusių iš Rytų – statulos įgavo šilumos ir dinamiš-

kumo, jų bruožai tapo tokie gyvi, kad kai jas matome muziejuose, visuomet kyla mintis: „Šitą poną aš jau kažkur mačiau..."

Išties muziejų statulos mums meta mažą iššūkį. Ir jei jį priimsite, lankytis juose pasidarys ne taip nuobodu, tai taps beveik žaidimu. Pavyzdžiui, galime sužinoti, kurioje epochoje buvo iškaltos statulos. Ar išmanote madą? Ar galite pasakyti, kada daryta sena nuotrauka, tiesiog pasižiūrėję į moters ar vyro šukuoseną, jų drabužius? Prisiminkite septintąjį, aštuntąjį, devintąjį praėjusio amžiaus dešimtmečius – kiek pasikeitė žmonių išvaizda... Su statulomis tas pats. Stiliai ir šukuosenos kito keičiantis kartoms, taigi galite atskirti epochą, kuriai priklauso statula, tiesiog iš drabužių ir stilių.

Po Vespasiano, Tito ir Domiciano „verizmo", apėmusio ir Pompėjų tragediją, Trajano ir Hadriano laikais skulptoriai trumpam atsigręžė į „šaltą" stilių – žvilgsniai atsiję, nebeatrodo lyg vertinantys priešais stovintįjį (atvirai kalbant, beveik nejauku). Laimė, šio stiliaus netrukus buvo atsisakyta. Kiti imperatoriai, pavyzdžiui, Markas Aurelijus ar Septimijus Severas, grįžo prie reikalavimų kurti „gyvas" statulas, bet su svarbia naujove – šviesokaitos efektu. Tai genialus atradimas. Jei prieisite prie šio laikotarpio sarkofagų ar statulų, pastebėsite daugybę „skylių" plaukuose, barzdose, burnose, ausyse. Atrodo lyg kinivarpų išgraužtos skylutės. Iš tikrųjų jos išgręžtos. Bet kaip, negi jos nebuvo paslėptos galutinai apdorojant, kaip buvo daroma praeityje? Ne, jos tyčia paliktos, taip sukuriamas šviesos ir šešėlių žaidimo efektas...

Išties statulos daugiau nebėra glotnios – skulptoriai palieka šiurkščių vietų šalia nugludintų, kad sukurtų šviesos žaismą. Pasirūpinama net odos tekstūra... Ir žvilgsnis keičiasi – Cezario statulos akys tuščios, „be vyzdžių" (jie buvo nupiešti), dabar

vyzdžiai iškalami. Įsivaizduokite rainelės spalvas, kai prie jų prisideda griovelių šešėliai – žvilgsnis tampa gilesnis visais atžvilgiais (šią techniką taikyti pradėta jau valdant Hadrianui, turėjusiam gilaus mėlio intriganto akis, kaip matyti iš lydyto stiklo intarpų jo bronziniame biuste, saugomame Egipto Aleksandrijos archeologijos muziejuje).

Optinė iliuzija tobula, statulos įgyja daugiau tikrumo... Ir vis dėlto visa tai tik akmens blokas ar bronzos gabalas... Senovėje jis prilygsta kompiuterinei 3D grafikai, naudotai „Juros periodo parko“ dinozaurams sukurti...

Per amžius ši technika turėjo didžiulį pasisekimą. Greičiausiai ją išplatino Afrodizijos, dabar esančios Turkijos teritorijoje, mokyklos skulptoriai.

Įdomybė – kito ir biustų matmenys, o tai suteikia galimybę dar tiksliau „datuoti“. Iš pradžių portretai buvo tik iki kaklo pagrindo; vėliau, II a. po Kristaus, skulptoriai ėmė vaizduoti ir viršutinę krūtinės bei pečių dalį, dar vėliau, pradedant III a. po Kristaus, nusprendė vaizduoti visą torsą.

Kartais statulai buvo naudojamas įvairių rūšių marmuras: galvai – labai baltas, drabužiams – žalias, raudonas ar margas. Elegantiška ir prašmatnu.

Bet šis stebinantis statulų gyvumas kažkuriuo metu dingo. Tai buvo paskutinis seniausio skulptūros meno krustelėjimas. Vėliau vaizduojamieji „sustingo“ tarsi mirę su plačiai atmerktomis, primygtinai žvelgiančiomis akimis. Pagaliau buvo prieita prie bizantiškojo stiliaus. Tuomet norėta parodyti imperatorių galią ir pakylėtąjį dievų pasaulį. O jis buvo visai kitoks nei paprastų žmonių kasdienis gyvenimas.

Sugrįžimas į Romą

KELIONĖ LAIKU

Heliodoras iš dirbtuvių išeina patenkintas. Nors jis nežino, kad naujajam imperatoriui, Hadrianui, užėmus sostą viskas pasikeis – kitoks bus ne tik plaukų kirpimas, prasidės ir barzdų mada. Ir ta barzda turi tikslią reikšmę – tai ne kareivio, o filosofo barzda. Žodžiu, marmurinis Heliodoro biustas jau „paseno“ dar būdamas dirbtuvėse. Bet tai jam neįdomi smulkmena. O štai pinigai svarbūs. Ir sandoriai, kuriuos sudarė, yra puikūs. Visas prekes pardavė labai pelningai. Žodžiu, verslas lekia pakeltomis burėmis.

Grįžęs į Pirėjo uostą, sustoja priešais gabaus juvelyro parduotuvę. Jo akis patraukė maža šalia durų stovinti Afroditės labai juslingoje pozoje statulėlė. Ji daug metų yra šios mažos parduotuvės simbolis, nes labai lengvai atkreipia galimų klientų dėmesį. Heliodoro klausimas paprastas – ar yra žiedų su Afroditės antspaudu? Dabar jis galvoja apie dukrą, būtų graži dovana jos gimtadieniui.

Pardavėjas linkteli, pasirausia jovale ant darbastalio ir randa medinę dėžutę. Atidaręs rodo jam du vienodus žiedus. Heliodoro ir pardavėjo, dviejų Egėjo jūros pakrančių mentaliteto

žmonių, pratusių sukti verslą net ir iš menkniekio, derybos tęsiasi ilgai. Galiausiai kaip simbolinį gestą Heliodoras prie sumos prideda sestercijų. Pardavėjas šypsosi. Suderėta.

Taip sestercijus leidžia Afroditei pakilti į skrydį anapus Egėjo, bet sykiu deivė suteikia galimybę sestercijui išvykti į dar vieną ilgą kelionę – netrukus pardavėjas jį duoda grąžos romėnui, pirkusiam kitą žiedą su Afrodite. Šis palaukė, kol derybos tarp anų dviejų pasibaigs, išgirdo sutartą kainą ir sumokėjo tą pačią sumą, nesileisdamas į ilgus ginčus. Šis romėnas – labai guvus jaunuolis. Žiedą pirko dovanų mylimajai. Jis vardu Rufas, ir dabar mūsų sestercijus vėl leidžiasi į kelionę. Kur? Į Romą.

Grįžti laivu trunka kelias dienas, kertama ir garsi Korinto sąsmauka. Labai siauras kanalas, kuriuo šiandien gali plaukti laivai, buvo iškastas tik 1892 m., prieš tai iš vienos pusės į kitą laivai buvo tempiami. Ir Rufui teko eiti pėsčiomis. Vėl įlipo į laivą, plaukiantį į Brindizį kitoje sąsmaukos pusėje.

Brindizyje vyras leidosi Apijaus keliu, ką tik sutvarkytu Trajano, greitai juo kirto pusiasalio pietus ir pagaliau atvyko į Romą.

Kai priešais mūsų akis vėl išnyra jos stogų, šventyklų, kolonų ir statulų siluetai, pajuntame, kad ratas užsidaro. Iš čia iškeliavome anksti rytą, čia grįžtame vakarėjant.

Jos gatvės, jos skersgatviai, jos atmosfera liko tokia pati.

Regis, prabėgo kelios valandos, kai išvykome, o juk praėjo beveik metai...

Rufas paliko žirgą arklidėse prie Romos vartų. Tokią valandą gatvės tuščios, visi sugrįžo į *insulae*. Dabar daugybę langų apšviečia blausi lempų šviesa. Tai savotiškas vaizdas, prie kurio mes, elektros lempučių epochos vaikai, nesame pratę. Panašu į statmeną prakartėlę. Šie milžiniški pastatai ir toliau pulsuoja

gyvybe. Mus pasiekia pamažu slopstantys balsai, juokas, ginčai. Šurmuliuoja tik atidarytų tavernų ir lėbautojų, azartinių žaidimų lošėjų ir prostitučių pasaulis.

Rufas atėjo į plačią gatvę, abiejose jos pusėse įsikūrusios parduotuvės uždarytos. Spengianti tyla, čiurlena tik kvartalo fontanėlis – iš iškalto Merkurijaus burnos į baseiną krinta vandens srovelė. Tolumoje girdime riksmus ir vežimų, naktį tiekiančių prekes į miestą, dardesį, prislopintą pastatų. Kažkur loja šuo. Mėnulio apšviestas bazalto plokščių tinklas priešais primena vėžlio šarvą.

Žingsniuojame toliau, priešais gatvė išsišakoja, per vidurį – švelniai šypsodamasi mus stebi figūra. Oda šviesi, plaukai suimti, kaktą juosia juosta. Viena išdykusi sruoga krinta ant peties. Jos rankos ištiestos į mus. Akys žvelgia į begalybę, tarsi būtų giliai susimąsčiusi... Palaukite! Šį žvilgsnį pažįstame – šią statulą jau matėme.

Ją sutikome keliaudami po Romos gatveles kitoje knygoje. Tai *Mater Matuta*, Rytmečio Motina, geros pradžios, vaisingumo ir aušros deivė...

Rufas pakelia ranką prie lūpų, pabučiuoja pirštus ir žvelgdamas statulai į akis paliečia jos pėdas. Dėkoja jai, kad grįžo gyvas.

Paskui kumščiu daužo duris. Praeina keletas sekundžių, ir balsas jo paprašo prisistatyti.

„Rufas!“ – sušunka jis.

Sklendė skubriai sužvanga ir durys girgždėdamos atsidaro.

Tamsoje išnyra lempos apšviestas veidas – tai pastato durininkas. Jis labai patenkintas jį matydamas. Plati šypsena prasiveria lyg uždanga, parodydama kelis likusius dantis. Lyg jie būtų reti jo gyvenimo spektaklio žiūrovai.

Krypteli smakrą aukštyn, į jo butą.

„Viskas gerai“, – sako ir primerkia akį.

Kai užlipęs laiptais pastumia duris, Rufą apsupa stiprus ir svaigus kvapas. Nusišypso. Padeda maišą ir prieblandoje žengia pirmyn. Mažos svetainės viduryje stovi moteris. Jos figūrą tobulai apibrėžia atvertų terasos durų stačiakampis. Pro langą krintanti mėnulio šviesa paryškina jos tunikos klostes tamsos ir šviesos žaismu.

Staiga drabužis krinta ant žemės, atskleisdamas moters kūną. Jos liemenį, krūtis glamonėja mėnesienos spinduliai, besiskverbiantys pro lango pinučius ir piešiantys ant kūno šviesos tatuiruotes.

Ilgai netrunka, kad prie šviesos simfonijos prisijungtų Rufo rankos.

Laukimas, ilgos savaitės, baimė niekada daugiau nepasimatyti užleido vietą grynai meilės aistrai. Ant šviesos ir šešėlių sukurtos šachmatų lentos jų kūnai apglėbia, ieško vienas kito, išsilenkia, susilieja.

Dabar ilsisi. Jo galva tarp jos rankų. Tarp moters krūtų pastebime kuklų blyksnį. Ji pakelia ranką prie krūtinės ir, tarsi skintų gėlę, paima auksinį žiedą su Afroditės atvaizdu.

Ir vėl naktis karšta. Abudu apsikabinę eina per kambarį, sulig kiekvienu žingsniu šviesa slysta jų oda kaip antklodė ir palydi juos iki terasos. Ten apsikabinę ilgai žiūri į stulbinamą Romos panoramą.

Kažkur apačioje karštose patalpose grindų grotos dreba nuo kiekvieno smūgio. Tai skamba kūjai, galingi vergai jais daužo per kolegų laikomus spaudus. Šiose pragariškose patalpose gimsta nauji sestercijai su naujo imperatoriaus veidu.

Rytoj ryte jie bus pasiuntinių išgabenti, kas žino, galbūt ir to paties pretoriono. Nors, galime lažintis, jis pasistengs, kad taip ir būtų. Turi priežastį grįžti į Škotiją.

Taip šie sestercijai pradės austi naujas istorijas, ir per imperiją nusidrieks nauji maršrutai – tais keliais, kuriuos galime tik įsivaizduoti, kaip kad šioje knygoje. Pagalvokite, kad visi imperijos gyventojai nuolat turi rankose sestercijų. Net patys vargingiausi arba vergai prie jų prisiliečia mažiausiai kartą gyvenime. Ir šios trajektorijos kartosis mėnesius, metus, kartas ir amžius, ir daug jų liko dingus Romos imperijai, jei tiesa, kad sestercijai buvo naudojami iki pat XIX a.

Juk sestercijus kartoja savo ratus iki begalybės, kol pagaliau dėl kokios nors priežasties sustoja – pavyzdžiui, būna pamestas ir lieka po žeme arba jūros dugne.

O kaip mūsų sestercijus? Mūsų sestercijus yra iš tų, kur sustoja.

Po trijų dienų Rufas stovi priešais bedvasį savo mokytojo kūną, to, kuris jį išmokė visų *aquarius*, tai yra hidroinžinieriaus, meistrystės paslapčių – nors jis jaunas, jau yra labai gerbiamas aplinkinių dėl gebėjimo atrasti slypinčius šaltinius ir palaikyti tvarką akvedukuose.

Už viską jis skolingas šiam žmogui, kuris dabar susuptas į įkapes guli paprastame mediniame sarkofage. Prieš uždarant sarkofagą pastebi, kad niekas į jo vidų neįdėjo monetos, kaip aukos Charonui, keltininkui, perkeliančiam sielas anapilin. Giminaičiai, apimti skausmo, tiesiog pamiršo.

Rufas įkiša ranką į mažą prie diržo kabantį odinį kapšelį ir ištraukia... mūsų sestercijų!

Atsargiai jį įdeda į mokytojo burną. Paskui medinio sarkofago dangtis uždaromas.

Apeigos paprastos, kapo vieta yra prie vieno iš konsulų kelių, truputį už Romos. Kai apeigos baigiasi ir velionis nuleidžiamas į žemę, visi išsiskirsto.

Lieka stovėti tiktai Rufas, žvelgia į antkapio stelą tuščiu žvilgsniu. Po ja liko jo dalis. Paskutinį kartą atsisveikina su mokytoju ir išeina. Už kelių žingsnių prie jo prisijungia graži, aukšta, subtilių manierų moteris. Ant jos piršto – žiedas su Afroditės atvaizdu. Dabar jie gali rodytis viešumoje. Buvęs vyras nebe problema – jo nebėra.

Pabaiga

Praėjo beveik du tūkstančiai metų. Rufo ir Domicijos kapas atskleidžia, kad jie susituokė ir turėjo vaikų. Jų DNR palikuonių dėka keliavo per amžius vis labiau maišydamasi. Ir šiandien galbūt yra ir kuriame nors iš skaitytojų.

Visi mūsų pasakojimo veikėjai jau virtę dulkėmis. Jomis pavirto ir mus lydėję žirgai; mediniai laivai ir vežimai, kuriais kirtome imperiją, subyrėjo; Romos miestas, kuriame vaikščiojome, palaidotas po naujuoju... Pati imperija, pirmasis didysis globalizacijos bandymas, pradingo. Bet dalis šios tolimos praeities staiga sugrįžta.

Štai žemės sklypelį tyrinėja kinė mergina. Ji teptuku atsargiai valo dirvą, šalindama grumstelį po grumstelio. Ji archeologė. Jai tai – ne tiek darbas, kiek aistra. Antraip nepakeltų kuklaus atlygio, dulkių, kelių ir nugaros skausmo dėl nepatogios darbo pozos.

Kartu su kitais savo kolegomis ji dabar kasinėja.

Į dienos šviesą iškyla I–II a. po Kristaus laikotarpio kapas. Iš žemės išnyrantys griaučiai priklauso subrendusiam vyrui, tai matyti iš nutrintų dantų, iš tiek suminkštėjusių kaukolės siūlių, kad jos net pranykusios, iš artrito sugraužtų sąnarių ir iš slankstelių su šoniniais „snapeliais“, liudijančiais apie nugaros skausmus.

Iš žemės pasirodžiusios kaukolės žandikaulis atvertas, tarsi šauktų. Iš tikrųjų tai ženklas, kad kūnas suiro tuščioje erdvėje (sarkofage), taigi žandikaulis „nukrito“. Paskui per amžius žemė skverbėsi į kapą, o medis pamažu puvo, po žeme liko tik surūdijusios vinys.

Teptuku šluodama aplink galvą, mergina kažką pastebi. Tai kažin kas žalio. Teptuko brūkštelėjimai atsargiai pašalina nuosėdų šimtmečius ir išvaduoja tą daiktą iš žemės gniaužtų. Tai moneta. Nufotografavusi ją ir pažymėjusi radimo vietą, mergina paima monetą. Tai keistas jausmas, jį galima aprašyti tik vienu būdu – jaučiate, kad susisiekėte su pasauliu, kurio jau nebėra, atidarėte langą į praeitį.

Tai mūsų sestercijus. Dėl oksidavimosi monetą dengia žalsva patina, bet ji puikiai išsilaikiusi. Mergina ją pavarto, atpažįsta Trajano veidą. Tą akimirką, pati to dar nežinodama, ji vėl paleido tą „iš rankų į rankas“ mechanizmą, privertusį monetą apkeliauti visą imperiją. Tam tikru požiūriu vėl jai suteikė gyvybės. Po visų žmonių, kuriuos matėme romėnų laikais, istorija tęsiasi su kitais žmonėmis, jau šiais laikais.

Moneta bus parodyta kasinėjimų kolegoms, kiekvienas ją palaikys rankoje ir perduos kitam. Paskui laboratorijoje ją apžiūrės ekspertas, kad tiksliai nustatytų spaudo datą. Ir pagaliau bus padėta saugyklose. Bet tik trumpam – dėl puikios būklės nuspręsta ją rodyti didelio muziejaus Romoje vitrinoje. Taip netrukus atsidurs už stiklo, vėl šviesoje, vėl tarp žmonių.

Nepaisant jos grožio, tik nedaugelis iš tikrųjų į ją atkreipia dėmesį – tai mėgėjai. Dauguma lankytojų išsiblaškę žvilgteli į ją ar praeina pro šalį nesustodami.

Niekas nežino jos istorijos ir niekas nė trupučio neįsivaizduoja jos neįtikėtinos kelionės, jos odisėjos per imperiją. Šią

monetą, kaip ir visas kitas vitrinoje, savo rankose turėjo dešimtys žmonių, jų istorijos, taip sakant, „kristalizavosi“ joje, pakeisdamos ją maža valtimi laiko srovėje.

Mes pabandėme jas surinkti ir išklausyti – kiekviena iš šių istorijų pasakoja, koks buvo pasaulis II a. po Kristaus pradžioje.

Tai mums padėjo keliauti po nuostabiausią ir „šiuolaikiškiausią“ senovės imperiją – Romos imperiją.

Padėka

Noriu padėkoti visiems padėjusiems man šioje ilgoje kelionėje po imperiją. Pirmiausia profesoriui Romolo Augusto Staccioli už tai, kad atidžiai perskaitė tekstus, už jo išsamų romėnų laikų pažinimą, užkrečiamą aistrą tuometiniam kasdieniam gyvenimui.

Norėčiau padėkoti ir profesoriui Antonio De Simone, kadangi jis itin išmano romėnų pasaulį, ypač Pompėjų, padėjo man geriau suvokti jų gyvenimo būdą ir senovės romėnų gyvenseną.

Dar dėkoju profesorei Patriziai Calabriai, atskleidusiai man daugybės sestercijų ir kitų romėniškų monetų paslapčių, taip padėjusiai tiksliau sudėlioti kelionę po Romos imperiją.

Nuoširdžiai dėkoju profesoriui Giandomenico Spinolai už tyrimus, kuriuos man leido atlikti archeologinių kasinėjimų vietose. Dėkojui ir profesorei Patriziai Basso už jos vertingą informaciją apie romėnų kelius.

Nuoširdžiai ačiū, ši pagalba man buvo strategiškai svarbi.

Ši knyga apima labai platų horizontą – ir temų, ir geografijos požiūriu. Taigi noriu prisiminti visus tyrėjus ir mokslininkus, kurių komentarai, pastabos ir įvairi informacija leidžiantis į šį nuotykį man padėjo.

Nesugebėsiu paminėti visų, dėl to atsiprašau, bet vis dėlto norėčiau prisiminti Alessandrą Benini, Nicolą Cassone, Brittą

Hallman, Gianpiero Orsingherį, Alessandrą Squaglią... ir daugybę kitų.

Žinoma, ši knyga nebūtų parašyta be ištisų tyrinėtojų kartų darbo, kurie su visa aistra ir tyliu pasiaukojimu kasinėdami, tyrinėdami ir atrasdami „grąžino į gyvenimą“ tiek daug imperijos vietų ir kasdienybės akimirkų.

Nuoširdžiai dėkoju ir Gabriellai Ungarelli, ir Alberto Gelsumini (už entuziazmą ir daugybę pasiūlymų) iš „Mondadori“ leidyklos, patikėjusiems ir šia antra knyga apie romėnų laikus. Ir, žinoma, Emilio Quinto už redagavimą ir tikrinimą, ir „Studio Graphein“, itin profesionaliai perskaičiusiai teksto korektūrą.

Be to, esu dėkingas Lucai Tarlazzi, tikram „reporteriui su pieštuku“, kaip ir pirmoje knygoje, sugebėjusiam sukurti daugybę prieš amžius prarasto kasdienio gyvenimo fotografijų ir mums padovanojusiam senovės emocijas.

Ir, *dulcis in fundo*, noriu padėkoti savo žmonai Monicai už patarimus ir vertingas pastabas tekstui pamažu įgyjant formą. O pirmiausia – už kantrybę, kurios turėjo, kai pernelyg dažnai visa galva panirdavau į kokį nors tolimą Romos imperijos kampą... Jau grįžau namo!

Angela, Alberto

An83 Romos imperija : kelionė paskui monetą / Alberto Angela ; iš italų kalbos vertė Aurelijus Katkevičius ; [iliustracijos Lucos Tarlazzi]. – Vilnius : Tyto alba, 2013. – 557, [3] p. : iliustr.

ISBN 978-9986-16-932-1

Alberto Angela (Albertas Andžela, g. 1962 m.) – italų paleontologas, gamtos tyrinėtojas ir rašytojas. Italijoje jis geriausiai žinomas kaip mokslo populiarinimo laidų vedėjas „Rai Tre“ televizijos kanale. Skaitydami lietuvių kalba išleistą jo knygą „Viena diena senovės Romoje“ („Tyto alba“, 2012 m.) galime iš arti pažvelgti į senovės romėnų kasdienybę. O jos tęsinys – „Romos imperija. Kelionė paskui monetą“ siūlo pažiūrėti, kaip gyveno visa didžiulė valstybė. Įsivaizduokime, kad praleidę dieną ir naktį senovės Romoje rytą išvykstame į kelionę po visą imperiją. Tam reikės ne vežimo ar neštuvų, o tik sestercijaus. Stabtelėsime prie žmonių, per kurių rankas keliauja sestercijus, parodysime jų veidus, jausmus, gyvenimo būdą, papročius, užsuksime į jų namus. Sekdami paskui sestercijų, ir mes keliausime iš prostitutės į imperatoriaus, iš pirklio – į vergo rankas. Žingsnis po žingsnio atskleisdami imperijos užkulisius pastebėsime, kad romėnų pasaulis iš tiesų buvo labai panašus į mūsiškį.

UDK 937

Alberto Angela
ROMOS IMPERIJA
Kelionė paskui monetą

Iš italų kalbos vertė *Aurelijus Katkevičius*
Viršelio dailininkė *Asta Puikienė*

Tiražas 2 500 egz.
SL 1686. 2013 01 23. 20,80 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba“, J. Jasinskio g. 10, LT-01112 Vilnius,
tel. 249 7598, info@tytoalba.lt
Spausdino Standartų spaustuvė, S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius

Alberto Angela (Albertas Andžela, g. 1962 m.) – italų paleontologas, gamtos tyrinėtojas ir rašytojas. Italijoje jis geriausiai žinomas kaip „Rai Tre" televizijos kanalo mokslo populiarinimo laidų vedėjas. Skaitydami lietuvių kalba išleistą jo knygą „Viena diena senovės Romoje" („Tyto alba", 2012 m.) galime iš arti pažvelgti į senovės romėnų kasdienybę. O jos tęsinys – „Romos imperija. Kelionė paskui monetą" siūlo pažiūrėti, kaip gyveno visa didžiulė valstybė.

Kaip romėnai sugebėjo sukurti tokią didelę ir modernią imperiją, suvienyti tokias įvairias tautas skirtingose vietovėse? Kaip veikė Romos imperija, kokie žmonės joje gyveno?

Įsivaizduokime, kad praleidę dieną ir naktį senovės Romoje rytą išvykstame į kelionę po visą imperiją. Tam reikės ne vežimo ar neštuvų, o tik sestercijaus.

Stabtelėsime prie žmonių, kurių rankose atsiduria sestercijus, parodysime jų veidus, jausmus, gyvenimo būdą, papročius, užsuksime į jų namus. Sekdami paskui sestercijų, ir mes keliausime iš prostitutės į imperatoriaus, iš pirklio – į vergo rankas. Beje, sutikti veikėjai, jų vardai ir užsiėmimai – tikri. Pajusime Egipto Aleksandrijos skersgatvių kvapus, išgirsime kaltelių kaukšėjimą Atėnų dirbtuvėse, legionierių ir barbarų mūšių žvangesį prie sienos su Germanija, užuosime po Milaną vaikštinėjančių ponių kvepalus, išgirsime vežimų lenktynių triukšmą Didžiajame cirke. Imperija, išsidriekusi nuo Škotijos iki Kuveito, nuo Portugalijos iki Armėnijos, kupina įdomybių ir paslapčių.

Žingsnis po žingsnio atskleisdami imperijos užkulisius pastebėsime, kad romėnų pasaulis iš tiesų buvo labai panašus į mūsiškį.

Šių puslapių tikslas išties yra padėti skaitytojui panirti į tų laikų kasdienį gyvenimą. Padovanoti istorijos bei archeologijos mėgėjui tas detales ir tą atmosferą, kuri knygose retai aprašoma, – pavyzdžiui, kvapą minios, susirinkusios stebėti vežimų lenktynių Didžiajame cirke, arba langų pinučių metamus šviesos šokius.

ISBN 978-9986-16-932-1

www.tytoalba.lt